

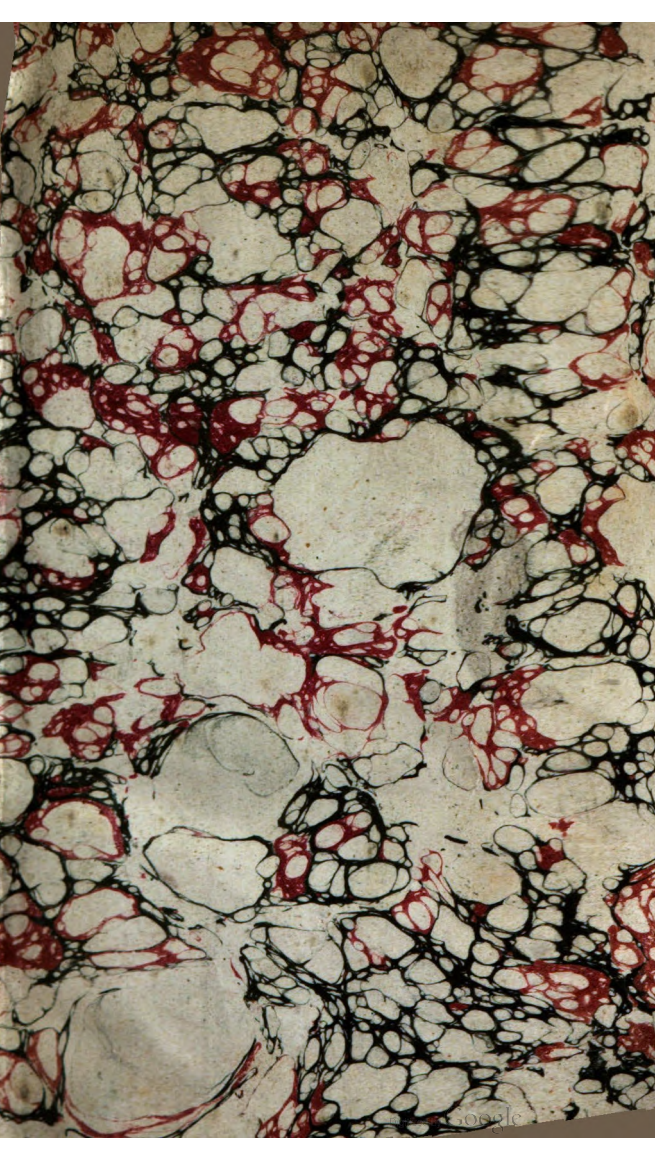
NATIONALBIBLIOTHEK
IN WIEN

128255-A

ALT-

127. C. 49.

ՊԼՈՒՏԱՐ-ԲԵՆՅ

ՔԵՐՈՎԿԱՑԻՈՅ

ԶՈՒԳԱԿՇԻՌՔ

ՀԱՏՈՐ Ե.

Բաժնի

*Utinam unumquodque vestrum faciat
 suum propter deum, et utrumque sit
 bonum.*

Rizzardini inv. dis.

A. Viviani inc.

AL. OF ST. R. & C.
Inquulphing

Ch. M. L. to.

Viviani inc.

Cap. 491.

E. R. & C. M. S. & C.
S. V. nepple Inquulphing
 — 1834 —

2014

ՊԼՈՒՏԵՐՔԵԼՅ

ՔԵՐՈՎԵՆԱՅԻՈՅ

ԶՈՒԳԱԿՇԻՌՔ

ԹԱԳՄԱՆԵԱԼ Ի ԲԵԱԳՐԷՆ
Հ. ԵՂԻԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԹՈՄԱՃԱՆ
Ի ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՈՒԽՏԷՆ

ԱՐԴԵԱՄԲՔ ՔԱԶԱՓԱՅԼ ԱՄՊԵՏԻ
ՊԱՐՈՆ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ ՌԱՓԱՅԷԼԻ
ՂԱՐԱՄԵԱՆ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ
ՌՄՁԳ

128255-A

ግ ሊ በ ተ ሰ ሂ ሥ ሥ ሥ ሥ ሥ ሥ ሥ

ደበተጥላላጊነት

ሀገራዊ ሀሳብ

ቴ

ጥላላጊነት ለጥላላጊነት ለጥላላጊነት

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՍ

( ) ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ աղբայրի զվարսն
և զԿենսարուն՝ յորմէ պարտեցան Պոմ-
պէոս՝ ի մատենի աստ մերում արձանա-
գրեալ մեր, առ խիտ և գունակ գունակ
նահատակութեանցն հանդիսից՝ ոչինչ այլ
նախադանեացուք մեք, բայց ազաւել զվեր-
ծանելիան՝ զի թէ ոչ զամենայնն ծայրա-
լիւր, և ոչ գարձեալ զմէն մի ճշգրտագոյնս
ի գերահռչակ մրցանացն պատմեացուք՝
այլ բազում ինչ ի նոցանէն ծայրաբաղ-
մի բամբաստեսցեն, զմեզ : Զի ոչ պատմու-
թիւնս արձանագրեմք՝ այլ վարս. և ոչ
գարձեալ ի հոյակապ մրցանաց անտի՝ ա-
ռաքինութիւնն մեզ յերևան գայ կամ
մոլութիւնն, այլ է բազում անգամ զի
և գուզնաբեայ ինչ գործ և բան, նա և կա-
տակ մի գլխովին, ճշգրիտս մեզ ի դէմս
ղբարս բերէ զմարդկանն, առաւել քան

զմարտա ահագինս պատերազմաց և քան
զքաղմաձեռն կարգա զգնդաց զնդաց և քան
զտէրութիւնս քաղաքաց :

Եւ արդ՝ զորօրինակ կենդանադէր նկա-
րիչքս զճշգրտութիւնսն առնուն 'ի գի-
տակէ երեսացն և 'ի կաղմածոյ տջացն ,
ուստի բոյս բարուցն յանդիմանի . իսկ զայ-
լոց մասանցն գուշնաքեայ յոյժ է նոցա
փոյլին . Թապէս և մեզ ինքնին շնորհեացի
միջամուխ 'ի ներքս լինել մանաւանդ 'ի
տիպս հոգւոյն , և 'ի նոցունց առնուլ յո-
րինել զառն առն զվարսն . այլոցն թողեալ
զերկայնապատում՝ զճառն զմեծաց միջա-
նաց նոցա և զմարտից պատերազմաց :

Եւ արդ՝ զի Աղեքսանդրոս ըստ հայրե-
նի զարմին էր Հերակլեան 'ի Կարանոսէ ,
և ըստ մայրենին՝ Էսպեան 'ի Նէոպոլի-
մէոսէ , անշուշտ հաւատացեալ է : Եւ
պատմեն՝ եթէ Փիլիպպոս 'ի Սամոթրակէ
վարժեալ 'ի նուիրականսն 'ի միասին ընդ
Ոլիմպիայ 'ի տիս պատանեկութեանն ,
ցանկացաւ օրիորդին Ոլիմպիայ որբացե-
լոյ 'ի ծնողացն . և անդանձօր ապա յարգա-
րէր զհարսանիսն , հաւանեցուցեալ զԱ-
րիամաս զեղբայր Ոլիմպիայ : Եւ յա-
ռաջնում գիշերի մտանելոյ նոցա յառա-
գատին , թուէր իմն հարսին՝ բոնքին
լսել որոտմանց , և հրացան բարկութեան
շանթել 'ի վերայ որովայնին , և 'ի շան-
թիցն հաւր բորբոքեալ մեծ և 'ի բոցս հա-
տեալ՝ յայսկոյս յայնկոյս ցնցղեալ 'ի չլք-
լուծանել : Իսկ և Փիլիպպոսի ապա յետ

հարսանեացն՝ Թուէր յանուրջս կնքել
 ինքնին մասնէհար յորովայն ըծակցին, և
 գորշմ մասնէհարին՝ երևէր պատկեր ու-
 նել զառիւծու: Ապա 'ի Թարգմանել գու-
 շակացն և ըզմից զանսին՝ իբրու եթէ պէտք
 իցեն Փիլիպպոսի պահ գեղեցիկ զգուշու-
 Թեան ունել զամուսնոյն, անգ. Արիստան
 գրոս Տելմեսև՝ ասէր զկինն յղի. (քանզի
 և զԹափուր ինչ երբէք մասնէհարեն ոչ).
 և Թէ՝ յղացեալ է կինն զաւակ քաջա-
 սիրոս և առիւծարուն:

Է՛ր երբեմն տեսանել և վիշապի վա-
 րել զմարմնովն Ոլիմպիայ 'ի ննջել նորա-
 և պատմեն՝ նուազել յայնմանէ խանդի
 սիրոյն Փիլիպպոսի. զի և ոչինչ յաճախ
 այնուհետեւ ննջէր ընդ նմա՝ զանգիտեալ 'ի
 վհկէ ինչ և 'ի գեղատուութենէ կնոջն.
 Կամ խուսափեալ մտանել առ նա, իբրու-
 որ գերաշխարհիկ ոք մերձեցեալ իցէ առ
 կինն: Բայց և պատմութիւն այլ 'ի ներքս
 բերեն վասն այսորիկ, եթէ 'ի վաղնջուց
 յոյժ ժամանակաց մարգարէացեալ առհա-
 սարակ կանայք գաւառին յոգւոյ անտի
 Որփէոսի և Դիոնիսեայ, և մականուն
 վասն այնորիկ առեալ՝ Ալովգովնէք և Մի-
 մալլանէք, բազում ինչ գործեն նմանորի-
 նակ գործոցն Եգովնիդեայց կանանցն և
 Թրակացուց բնակաւորացն Եմոսի, յորոց
 և Թուի բառք Թուիսիէ-ին՝ ընծայեալ ծալ-
 րայեղ իմն և նորակրօնաւոր նսւկրագոր-
 ծութեանցն: Իսկ Ոլիմպիա յաւետ իմն
 քան զայլն հետամուտ 'ի մարգարէու-

Թիւն, և խժգժագոյնս գնացեալ 'ի Լոկողանան, ածէր ձգէր 'ի նոսրահան ասոնախմբութիւնսն՝ օձս վելապս համբուրեցուցեալս, որ ասէպ 'ի բաղեղանց 'ի դուրս սողեալք և 'ի խորհրդական որթոցն, և փաթեալ պատեալ 'ի բարամուտն կանանց և 'ի բողբոսն պսակաց՝ ահաբեկ զարան առնէին :

Բայց ասեն յետ երևութիցն այնոցիկ առաքել Փիլիպպոսի 'ի Դեղլիոս զբերովն Մեգալոպոլսեցի, և բերել պատգամ զաւտուծոյն պատուիրանաւ առ Փիլիպպոս՝ զոհ յաղել Ամմոնի և շուք մեծապէս դնել դիցն այնմիկ : Եւ ասեն ևս՝ զանն կորուսանել Փիլիպպոսի՝ որով ընդ ծերապրանն հայեցաւ 'ի դիս անգր՝ որ 'ի վելապի կերպարանս ընկողմեալ էր ընդ կնոջն : Եւ յետ ժամանակաց Ուրամպիա՝ որպէս Երագոսթենէս պատմէ՝ 'ի չուել Աղեքսանդրի 'ի մարտ պատերազմին նմա միայն 'ի վեր հանեալ զգաղտնիս ծննդեանն, քաջալերէր զնա նահատակել արժանի ծննդոց իւրոց : Իսկ և կէսք ասեն՝ ազարտել Ուրամպիայ զայն ինչ և ասել ևս . « Ո՛չ արդեօք դադարեացէ Աղեքսանդրոս դատափետել զիս առ հերայ » :

Արդ ծնաւ Աղեքսանդրոս 'ի վեցերորդի աւուր Եկատամբէոն ամսոյն, զոր Լոմեկարդան Մակեդոնացիք . յորում աւուր պրեցաւ և մեհեանն Արտեմիայ Եփեսացոյ, ուստի և Եգեսիաս Մագնէս բացազանչութիւն իմն գործեաց սաստիկ :

ցուրտ՝ զի և բաւական էր ցնորութեամբն շիջուցանել զհրդեհ զայն։ քանզի ասաց՝ իրաւապէս արդեօք այրել մահենին՝ ի պատաղել անդ Արտեմնայ գայեկաբար ի ծնունդան Աղեքսանդրի։ Եւ ապա մոռք առհասարակ որ յայնժամ յեփեսոս, զազէտս մահենին կարծեալք՝ այլոց գուշակ աղէտից, յայսկոյս յայնկոյս վաղեալք ընթանային զճակատ հարեալ և զգոյժ բարձեալ զի աղէտք մեծամեծք և մահունք յաւուր յայնմիկ ծնան Ասիոյ։ Իսկ առ Փիլիպպոս յայնժամ՝ որ այն ինչ հասեալ կալեալ էր զՊոտիդէս, հրեշտակք եկեալ հատանէին աւերաբերք միանգամայն. առաջին՝ զի ի պարտութիւն Միւրիկեցիք մասնեցան ի Պարմենիոնէն ի մեծի պատերազմին. և ապա՝ եթէ յՈղիմպիականին նժոյգ իւրօգտապար տարաւ յազթութիւն. և երրորդ անգամ՝ զի ծնաւ Աղեքսանդրոս։ Բայտոսիկ մեծապէս ցնծացեալ Փիլիպպոսի (և ի գէտ արդեօք), մեծ ևս զուարճանայր յանձն իւր յըղձից անտի գուշակութենէն, և եթէ որդի որ ի ժամանակի յազթութեանց երկից ծնեալ իցէ՝ անյազթ լինիցի։

Այլ զինրաւարայն գիտակին Աղեքսանդրի է տեսանել առաւել իմն յանդրինն Միսիպպոսի, զոր և զնա միայն համէր Աղեքսանդրոս իւր անդրիագործ։ քանզի այս ճարտարապետ մեծապէս խնամով ճշգրտեաց զնորա ձիգս զպարսմոցին՝ վայր մի ի ձախոյն թեքեալ կոյս, դարձեալ և

զաչացն զաշխոյժսն . զորոյ և զնմանութիւն
ապա յանձինս իւրեանց բերէին նորուն
սպասողապք և բարեկամք : Իսկ Ապեղզէս
նկարագործեալ զնա շանթաբեր կայծակ .
նաբարձ՝ ոչինչ այնպէս ճշգրտեաց ըզ-
գոյնն , այլ նսեմագոյնս գործեաց զնա և
թուխերանգ . բայց նա սպիտակ էր՝ որպէս
ասեն , և սպիտակութիւն այն շիկանայր
նորա յաւէտ 'ի լանջսն և 'ի գէմսն : Իսկ այն՝
եթէ և 'ի մօրթոյն հոռ բուրէր անոյշ , և 'ի
բերանոյն դարձեալ և ողջոյն 'ի մարմնոյն
բուրումն անուշից և 'ի նոյն վարակել և
հանգերձիցն նորա , զայս մեք 'ի յիշատա-
կարանսն Արիստղեսենեայ ընթեռնութեմք :
Եւ պատճառք բանին թերեւ խառնուած
մարմնոյն իցէ՝ յոյժ ջերմին և հրատապ . քան
զի և բուրումն անուշից՝ որպէս Թէոփրաս-
տոս համարի՝ հանգերձի 'ի հասուցանելոյ
անտի ջերմոյն զհիւթսն . ոյր աղագաւ և
վայրժ հոգոյցամաք առաւել և հրատապք՝
բազում ինչ և լաւ բուուցանեն 'ի խնկե-
նեաց . քանզի անդ արեւ 'ի վերայ անկեալ
չթեցուցանէ զտամկութիւնն՝ իբրեւ նեխ
կացեալ զերեսօք մարմնոց : Եւ ապա այս
տապ մարմնոյն (որպէս թուի) գինեճան
գործեաց զԱղեքսանգրոս միանգամայն և
ցասկոս :

Անգատին 'ի տղայ տիոցն գալլա յերևան
զգաստութիւն նորա , թէպէտ և բուռն էր
և խրոխտ յամենայնի . բայց 'ի մարմնոյն
գրգանս վեհերոտ՝ յորում և մեծապէս
չափով պարկեշտանայր : Առ այտ՝ 'ի պա-

տուասիրութեան մեծանձնեայ և գեղեցիկ մտածութիւնք լի էր նա 'ի վեր քան ըզտիս հասակին : Քանզի և տիրէր իսկ ոչ նա զառնայն ազգ գառաց՝ որ յինչ և իցէ պատճառաց , ըստ որում փիլիսոսոս՝ որ իմաստակորէն պանծայր ընդ ճարտասանութիւն : Եւ 'ի գահեկանս ևս գրոշմէր յաղթութիւնս զկառնութացիցն Ողիմպիականին : Իսկ Աղեքսանդրոս հարցեալ յինկերացն առ 'ի փորձ , Մրցեսցի՞ արգեօք յասպարիօն յՈղիմպիականն (քանզի երապտոն էր) , եւ պատասխանի . “ Անշուշտ՝ եթէ զարքայս հասանէ ինձ ունել ախոյեանս , ” : Այլ համբուն թուի թէ՛ երես ինչ չառնէր նա հանդիպից ըմբշացն . քանզի դիմակ դիմակ մրցանաց կարգեալ հանգէսս՝ ոչ ողբերկակ միայն քերթողաց և սրնգահարաց և կիթառահարաց , այլ և հաղներգուաց , առ այս՝ և ազգ ազգ որսոց կարգեալ զգազանաց , և մականախաղութիւնս , երբէք նա ոչինչ այնպէս խնամտ հանդիսացաւ ոչ 'ի բռնամարտութիւն և ոչ 'ի մրցանսն գունակ գունակ :

Իսկ երբեմն 'ի գալ հասանել գեսպանաց արքային Պարսից՝ յորժամ էր փիլիսոսոս 'ի գաւառսն , յայնժամ Աղեքսանդրոս հիւրընկալեալ մարդասիրապէս յինքն յանկուցանէր զնուա փարելի ասպրնջականութեամբն . և զի և ոչ յանտիական ինչ խնդրոց և 'ի գուզնաբեայ՝ 'ի ներքս արկանէր նոցա . հարցանէր 'ի նոցանէ զերկայնութիւն ճանապարհացն և զուղեորու

Թիւնն 'ի վերնագաւառսն անդր . դարձեալ և վասն նորուն արքայի , զիմրդ նահատակեացի նա ընդդէմ Թշնամեացն . քանի՞ն իցէ զօրութիւնն Պարսից և տէրութիւնն . որպէս զի և զարմանալ արանցն ընդ նա , և առ համեմատութեամբ աշխուժից մանկանն և մեծամեծար ոգւոյն՝ առ ոչինչ զհռչակեալն ունել քաջութիւն զՓիլիպպոսի :

Դարձեալ և հանապազորդ 'ի լուր ինչ աւետեաց՝ եթէ Փիլիպպոսի կամ քաղաք մի հոյակապ առեալ իցէ , կամ յաղթութիւն տարեալ իցէ 'ի մեծի պատերազմի , նա ոչինչ այնպէս խնդացեալ յանձն՝ դառնայր առ հասակակիցսն և ասէր . “ Արդ աւագիկ ո՞վ մանկունք զամենայնն հասեալ կալցի հայրն իմ . և ինձ ընդ ձեզ չթողուցու 'ի գործ նահատակել 'ի մեծ և հոյակապ , : Քանզի ոչ զհեա կրթեալ նորա ոչ գրգանաց և ոչ ընչաւէտութեան՝ քան եթէ առաքինութեան և փառաց , համարէր եթէ 'ի յաճախել հօրն զյաղթութիւնսն՝ այնչափ և պակասեցին նմա նահատակութիւնք փրցանաց : Ուստի և 'ի յաջողել իրաց արքայութեանն՝ կարծեալ եթէ առհասարակ ապա զամենայնն հօրն յանկհանեալ իցէ , քան մեծութեանց ինչ մնալ առ 'ի նմանէ և գրգանաց և վայելից՝ առաւել ևս խնդրէր 'ի նմանէ ժառանգութիւն զտէրութեան՝ ընծայաբեր նահատակութեան , և մարտից պատերազմաց և փառաց և պատուոյ : Ոյր աշագաւ և շատք

էին անդանօր նմա խնամածուք, գայեակք
և դաստիարակք և վարժեարք, որոց առ-
հասարակ ուստիկան 'ի վերայ կայր Լէոնի
գառ այր խստամբեր վարուք՝ ազգական
Ուղեմարայ: Բայց սորա յանձին չկալեալ
զանուէն դաստիարակի՝ զգեզեցիկ և զփա-
ռաւոր պաշտամանն, անուէն նմա կարդային
այլք վասն աւագութեան առնն և ազգակ-
ցութեանն՝ անուշիչ և վարիչ Աղեքսան-
գրի. իսկ որ զգաստիարակի անդի ունէր և
զանուէն, էր Նիւսիմաբոս Ակարնանացի
ազգաւ՝ այլ անբարեբաւար. բայց քանզի
անուէն կարդայր անձին Փինիկէ, և Աղեք-
սանգրի՝ Աքիլէս, և Փիլիպպոսի՝ Պեղէոս,
սիրելի ընծայեցաւ և չերկրորդն ունէր
բարձ փառաց:

Ճայնու ժամանակաւ Փիլոնիկոս Թեո-
սաղացի ածեալ առ Փիլիպպոս զերիվարն
Յլադլուխ՝ վաճառել նմա երեքտասան
քանքարաց, իջանէին 'ի գաշտ անգր փոր-
ձել զնա. զի և էր իսկ երիվարն անհամ-
բոյր և սանձաւորոր խոյլ չտայր մարդոյ
վերելակել, և ճայնին անգամ չժուժայր
արանցն Փիլիպպոսի, այլ և առհասարակ
ահագինս կանգուն 'ի վեր վազէր: Ցասեաւ
Փիլիպպոս և հրաման տայր 'ի բաց առնուլ
տանել զնա՝ իբրու որ վայրագ ամենեկին և
ապերասան. իսկ անգ մօտ Աղեքսանգրոս
տւաղէր. « Բարէ՛ ասէ՛ զո՞ր երիվար 'ի ձե-
ռաց հանեն գոքա, անփորձք և անարիք 'ի
վարել գովաւ, »: Լուեալ Փիլիպպոսի՝ զա-
ռաջինն լուռ եկաց. իբրեւ ստէպ այնպէս

քրթմնշէր Աղեքսանդրոս և պանէր, ասէ փիլիպպոս: “Դու աւագիկ թշնամանեա զերիցագոյնսն քան զքեզ, իբրու որ առաւել քան զգոսա գիտասցես գու, և քաջ ևս վարեսցես երիվարաւդ”, Եւ ապա տասխանի Աղեքսանդրոս. “Անշուշտ լաւ ևս քան զայլս վարեցայց ես գովաւ”, Եւրկնեաց փիլիպպոս. “Ապա եթէ յետնեսցես, զոր վրէժս լուծցես զյանդգնութեանդ”, Ասէ Աղեքսանդրոս. “Օ՛ն և Օ՛ն Արամազդ՝ ես ինքն հատուցից զգին երիվարիդ”, Անգանօր ապա ՚ի ծագր հատեալք և գրաւագիրք ընդ միմեանս ելեալք վասն արծաթոյն, անգէն վազեաց Աղեքսանդրոս յերիվար անգր, և զերաւանացն կալեալ յարեգ կոյս գարձուցանէր զնա. թուի թէ՛ զննեաց գիտեաց ըզխիւր և զխուով զերիվարին ՚ի հանդիպոյ ՚ի ստուերաձիգ ծփելոյ մարմնոյն: Ապա տալաւ սանձակալեալ զնա և փայտիայանս ածեալ նմա, իբրեւ այնպէս յաշխոյժ և ՚ի փորատիւն ելից զնա, ապա մեղմով ՚ի բաց զքղամիդն արկեալ և թափ ընդ օգս ՚ի վերոստեաւ և աներկեան վերելակէր. և վայրիկ մի ձգեալ ամփոփեալ երասանօք ըզսանձն, ոչ ՚ի հարուած և ոչ ՚ի մորակ՝ այնպէս ժողովեալ սանձէր զնա: Իբրեւ համբուն ՚ի վայրագութենէն երիվարն հեղացաւ, և եռանգն ևս հարկանէր ՚ի նա արշաւել վազել, թուլացուցեալ զերասանակն՝ թողոյր ՚ի գնալ, ձայն նմա արձակեալ խրոխտս և մորակ ՚ի կուշտ: Իսկ

անդանօր Փիլիպպոս և որք ընդ նմա 'ի մեծապէս անձկութիւն պաշարեալ զառաջինն կային անմուռնչ. իբրև Ագեքսանդրոս դարձ տուեալ երիվարին դայր շեշտակի անվեհեր և խնդագին, ապա առհասարակ ձայն բարձեալ ծափս հարկանէին նմա : Իսկ հայրն՝ որպէս պատմեն՝ վայր մի յարտասուս ցնդեալ առ խնդին, և զճակատ համբուրեալ զորդւոյն յիջանեւ յերիվարէն, ասէր. « Քեզ զուգակշիռ խընդրեա՛ գու արքայութիւն՝ ո՞վ որդեակ. քանզի Մակեդոնիա ոչ տանի զքեզ » :

Յետ այսորիկ գէտակն կալեալ Փիլիպպոսի բուսոյ բարուց որդւոյն, զի գժուար ընդեւ ընդգէմ՝ դառնայր բռնութեան. իսկ 'ի բանական փաստից հեշտալուր էր 'ի հրահանգս, քան հրամանաւ՝ առաւել ևս ամօք բանիւք վարէր ընդ նմա. և ոչ մեծինչ վտահ եղեալ 'ի վարժապետան երաժշտականին և ներշնչանակաց վարժիցն՝ 'ի խնամս և 'ի քաջիկ դաստիարակութիւն որդւոյն, իբրու ոյրում՝ առաւելագունի պէտք իցեն քրտանց, և ըստ Սոփոկղեայ՝ « Բազմաց սանձից պէտք իցեն գործոյն և շատից զեկաց », առաքեաց կոջեաց զԱրիստոտէլ զգերահռչակեալն և զքաջահմուտն ամենայն իմաստասիրաց. և փոխարինէր նմա վասն իւրոց վարժիցն գերունակ տրիտուր և փառաւոր. քանզի հիմնայատակ զքաղաքն Ստագիրացւոց արարեալ Փիլիպպոսի՝ ուստի Արիստոտէլն էր, միւսանգամ շինէր կանգնէր զքաղաքն, և

անդրէն՝ բնակեցուցանէր 'ի նմա զքաղաքացիսն՝ յայսկոյս յայնկոյս 'ի ծառայութեան կացեալս կամ փախստեայս . և առեալ տայր նոցա 'ի վարժարան և 'ի զքսարան զվայրն անուանեալ Յաւերժահարսնեան մօտ 'ի Միէզա . ուր և մինչև ցայսօր ժամանակի ցուցանեն զբազմոցս զԱրիստոտէլին 'ի քալէ , և զՆովանաւոր զՃեմելիսն շուրջանակի : Եւ Թով Թէ ոչ միայն 'ի վարժս բարոյականին և քաղաքականին հրահանգեցաւ 'ի նմանէ Ալեքսանդրոս , այլև զվսեմականն զայն և ըզգաղտնեաց զվարժսն ուսաւ նա , զոր նոքա առանձինն անուանակոչեն Արուստէր և Էթիօթի , այն է՝ Լսողականն և Տեսական . և չեն այսոքիկ ծանօթ խուժանին :

Քանզի յետ ժամանակաց անցեալ Աղեքսանդրոս յԱսիա , և լուր առեալ 'ի լոյս ածել Արիստոտէլն մատեանս իմն վարդապետութեան զվարժիցն այնոցիկ , առեալ գրէր առ նա նամակ՝ յորում և հա մարձակախօս եղեալ առ նա ստգտանէ վասն բանի իմաստասիրութեանն . և է պատճէն նամակին՝ այս . “ Աղեքսանդրոս առ Արիստոտէլ՝ խնդալ : Ո՛չ բարւոք արարեր 'ի լոյս ընծայեալ քո զԼսողական զվարժսն զայն : Քանզի իւր իւրիք ապա մեք տարբերեալ լիցուք յայլոց անտի , եթէ վարժքդ այդոքիկ՝ յորս մեք գաստիարակեցաք՝ հասարակ ամենեցուն իցեն : Այն զի սիրելի էր ինձ երևելի լինել 'ի գիտութեան վեհագունիցն՝ քան 'ի տէրու-

Թեան՝ Ո՛ղջեր,, : Իսկ Արիստոտէլ 'ի միսթար պատուասիրութեան նորա, 'ի չքմեղս լինէր վասն վարժիցն այնոցիկ՝ ասեւով, եթէ 'ի լոյս ած զնոսա, և 'ի լոյս չէած զնոսա: Եւ արդեօք ճառք նորա որ յետ Բնաբանականին՝ ոչ յուսուցանել ինչ պիտանացուք են և ոչ յուսանել. քանզի արձանագրեալ կան միայն 'ի պէտս յիշատակի յառաջագոյն հմտացելոցն :

Այլ ինձ թուի՝ առաւել քան զամենայն հրահանգել զԱղեքսանդր Արիստոտէլի և 'ի վարժս Բժշկականին. որոյ ոչ տեսականն ևեթ սիրելի էր նմա, այլ և արդեամբք 'ի Թիկունս հասանէր նա բարեկամացն 'ի հիւանդութեանն, և դարմանս գեղոց և անհմանս կերակրոց կարգէր նոցա, ըստ որում է իմաստասիրել 'ի Թղթոց անտի նորա :

Եւր նա անդատին 'ի ընտութենէն բանասէր և ուսումնասէր և ընթերցասէր: Անուն կարգալոր Եղիականին հոմերեայ, Չիոսոստիանին Թուլիոսափիստ, և այնպէս անշուշտ հաւատալոր. և առեալ զհաւասարն նորա՝ ուղղագրեալ 'ի նմին իսկ Արիստոտէլէ, զոր կոչէին Նարթեկեան 1, ունէր զնա միշտ 'ի ներքոյ բարձիցն՝ 'ի միասին ընդ գաշնակին, որպէս պատմէ Ոնեմիկրատէս: Իսկ յորժամ էր նա 'ի վերնագաւառան, 'ի կարօտել մատենից՝ պատուէր յղէր Արպաղեայ առաքել նմա գիրս. և նա առեալ յղէր առ նա մատեանս զՓիլիստեայ և շատ ինչ յՈղջերութեանցն

Եւրոպիոյ եւ Սոփոկոյ եւ Եսթիւլեայ ,
 և զԳիներդուծիւնսն զՏեղեստեայ և զՓի-
 լոքսենեայ :

Բայց Աղեքսանդրոս թէպէտ և զառա-
 ջինն յոյժ սքանչացեալ էր ընդ Արիստո-
 տէլ , և սիրէր (որպէս և ինքնին ասէր)
 ոչինչ պակաս քան զհայր իւր , 'ի տալ առ-
 րա զկեալն , և նորա զբարւոյք կեալն . այլ
 յետ այնորիկ ապա ընդ ակամբ իմն հայեր
 ընդ նա , սակայն և չար ինչ չգործեաց
 նմա . և մարգասիրուծիւն նորա առ նա
 ոչինչ եռանդուն և սրտակաթ իբրու զա-
 ռաջինն՝ հաւաստիք էին ուժանալոյն նո-
 րա : Հստայն և այնպէս՝ եռանդ ըզմին
 անկակից անգտին յառաջին տիոյն առ
 իմաստասիրուծիւն անդր՝ երբէք ոչ չիջաւ
 'ի հոգին նորա , զոր մեզ հաւատարմա-
 ցուցանեն շուք պատուոյն նորա առ Անաք-
 սարքոս և յիսուն քանքարն առաքեալ առ
 Քսենոկրատէս , և քաջիկ փոյթ իննամոց
 նորա առ Դանդամիս և առ Կազանոս :

Բայց 'ի ժամանակի մարտին Փիլիպպոսի
 ընդ Բիւզանդացւոց՝ էր Աղեքսանդրոս ա-
 մաց զեշտասանից , և թողեալ ինքն 'ի Մա-
 կեդոնիա տէր և իշխան ամենայնին և ար-
 քունի կնքոյն , վանեաց եհար զՄեդարա-
 ցիս զվտարանջեալսն . և հասեալ կալեալ
 զքաղաքն նոցա՝ հալածէր զխուժագութսն
 և բնակեցուցեալ 'ի նմա մարդիկ ազգաց
 ազգաց , անուն կարգայր նմա Աղեքսան-
 դրուպօղիս : Ապա նիզակակից գտաւ նա և
 'ի մարտին Քերամելոյ ընդգէմ հելլենա-

ցւոյ . և ասեն՝ առաջին նմա նհանջել վա-
նել զնուիրական գունդն զԹեբայեցւոյ .
և մինչև ցայսօր ժամանակի ցուցանեն մեզ
մօտ 'ի Կերիխոս՝ կաղնի վաղնջուց , ա-
նուանեալ՝ Աղեքսանդրի . ուր մօտ խորան
հարեալ էր նա յայնժամ , և անգուտ ոչ
ինչ հեռի կայ Գերեզմանք Մակեդոնա-
ցւոյ : Ոյր աղապաւ և Փիլիպպոս ըստ ար-
ժանին մեծապէս սիրէր զորդի իւր զայս .
որ զի՝ և սիրելի էր նմա 'ի կոչել անդ Մա-
կեդոնացւոյ զԱղեքսանդրոս՝ Աղբայ , և
զՓիլիպպոս՝ Զօրավար : Բայց ապա ընտա-
նի ազմուկք 'ի պատճառս հարսանեացն և
տարփանկացն Փիլիպպոսի , խօթակից ընդ
կանանոցին եղեալ և արքայութեանն գլխ-
աւորին , գժտութիւն շատ և կագս մեծա-
մեծս յուղեցին ընդ նոսա . և զայրացաւ
բոցն 'ի գառնութենէն Ոլիմպեայ՝ նա-
խանձորդ և դեզ կնոջն , որ գրգռէր զԱ-
ղեքսանդրոս : Իսկ Ատտաղոս 'ի յայանի
վէզ գրգեաց զնոսա 'ի հարսանիսն Կղէո-
պատայ , որում ցանկացեալ աղջկանն
Փիլիպպոս 'ի տարաժամ հասակի՝ հարսնա
ցոյց զկոյան : Քանզի Ատտաղոս քեռի
օրիորդին 'ի կոչունան գինեհարեալ խրատ
տալ Մակեդոնացւոյ աղաչել զգինն , զի
'ի Փիլիպպոսէ և 'ի Կղէոպատեայ ծնցի
օրինաւոր պայազատ արքայութեանն : Ոյր
վասն պատմեալ Աղեքսանդրոս տանր .
" Աղջկորդի ուրեմն թուիմք մէք քեզ , այր
չարագլուխ , " . ասաց և բաժակ մի առեալ
ձգեաց ընդդէմ առնն : Յայնժամ Փիլիպ-

պոսի 'ի վեր վազեալ և զվաղակաւորն մեղկացեալ գիմեաց 'ի վերայ նորա . այլ ըստ գեղեցիկ բախտին երկոցուն նոցա՝ գեղեցեալ 'ի ցասմանէն և 'ի գինւոյն՝ գթեալ անկանէր Փիլիպպոս : Իսկ Աղեքսանդրոս ռոնհար եղեալ նմա և հեգնեալ՝ ասէր .
 “Սա այս է ո՛վ արք, որ յԵւրոպայ պատրաստէր անցանել յԱսիա , այն՝ որ յանցանել այժմիկ 'ի բազմոցէ 'ի բազմոց, տապալեցաւ ընդ գետին , : Բայց յետ թշնամանալից գինեբրուացն , առեալ Աղեքսանդրի զՈւլիմպիա՝ ամէր յԵպիւռոս , և չղբաւ ինքն բնակեցաւ առ Լիւրիկեցիս :

Զայսու ժամանակաւ Դեմարատոս կորնթացի հիւր մտերիմ՝ զարմին Փիլիպպեայ՝ որ ազատագոյնս ևս խօսէր ընդ Փիլիպպոսի՝ չղբաւ տեսանել զնա . իբրև մարդասիրապէս ժողովեալ զնա՝ հարցանէր Փիլիպպոս , զինքդ միաբանութեամբ կայցեն ընդ միմեանս հեղենացիք , ետ պատասխանի . “Եւ կարի իսկ քաջ ո՛վ Փիլիպպէ արժան իցէ քեզ հոգալ վասն Եւլադայ , քեզ՝ որ զտուն քո լցեր այնչափ կագիւք և վայիւք , : ” Ի զգաստութիւն կրթեալ Փիլիպպոսի , առաքեաց զարձոյց զԱղեքսանդրոս՝ ամղբեալ զնա 'ի ձեռն Դեմարատեայ :

Բայց յետ այսորիկ իբրև Պեքսոգոմբոս նախարար Վարիոյ նիզակակցութիւն խընդրեալ ընդ Փիլիպպեայ 'ի ձեռն ազգակցութեան , կամէր զերէց դուստրն տալ 'ի կին Արրիգէոսի որդւոյ Փիլիպպոսի , և ա-

առքեաց ևս զԱրիստոկրիտոս 'ի Մակեդոնիա վասն բանի հարսանեացն, անգրէն միւսանգամ յուզեցան զըոյցք և բամբասանք առ Ալեքսանդրի 'ի բարեկամացն և 'ի մօրէն. իբրու որ 'ի պայծառ հարսանեաց անտի և 'ի մեծաշուք հանգերձանացն պատրաստել փիլիպպոսի զարքայութիւն վասն Արրիգէոսի: Ոյր աղադաւ մեծապէս խռովեալ Ալեքսանդրոս՝ առեալ առաքելք ըզթեասազոս զքերասան ողբերգակ 'ի Վարիա խօսել ընդ Պեքսոդոլփոսի և ասել, 'ի դէպարդեօք իցէ նմա թողուլ զԱրրիգէոս ազկորդի և խօթամիտ, և ազգակցութի հաստել մանաւանդ ընդ Ալեքսանդրի: Լուեալ Պեքսոդոլփոս, քան ընդ առաջինն՝ առաւել ևս հաճեցաւ ընդ վերջին խորհուրդն: Իսկ իբրեւ իրազեկ այնմ լինէր փիլիպպոս, առեալ ընդ իւր զփիղովդաս 'ի մօտրիմ բարեկամացն զորդին Պարմենիովնի, եմուտ 'ի սենեակ անգր Ալեքսանդրի. անգանօր կշտամբանս 'ի վերայ կապէր սառտիկս, և թշնամանս արձակէր 'ի նա դառինս, վաստ արանց կարգայր զնս և անարժան առաջակայ բարեացն, իբրու որ շատ իսկ համարի անձին փեսայ առն լինել Վարիացւոյ՝ ծառայի բարդարոս արքայի: Ապա դրէր առ Կորնթացիս առաքել առ ինքն զթեասազոս 'ի կռնեզս. և 'ի բարեկամաց ևս Ալեքսանդրի՝ վտարանդի հանէր 'ի Մակեդոնիոյ զԱրպազոս և Շէտպքոս և զՓրիւգիոս և զՊոդոմէոս. զորս և ապա Ալեքսանդրոս դարձուցեալ

յաքսորանաց անտի՝ մեծապէս շքով պատուատիրեաց :

Իսկ յետ այնորիկ յորժամ Պաւսանիաս բռնաբարուԹիւն կրեաց 'ի խորհրդոյ անտի Ատապղոսի և Կղէոպատրայ, և իրաւանց չհանդիպեալ՝ սպան զՓիլիպպոս, բազումս 'ի միասուն բամբասեցաւ Ուրեմպիա՝ իբրու 'ի նմանէն գրգեալ պատանւոյն, որ ինքնին վաւեալ իսկ էր 'ի սրտմտութեանն. առ այս և Աղեքսանդրոս ինչ մի բամբասեցաւ : Քանզի ասեն՝ ևԹէ 'ի պտտահեւ նմա Պաւսանիասայ յետ Թշնամանացն և 'ի գանգատելն, ասաց Աղեքսանդրոս զմեծազերչն զայն զՄեդեայ. “ Եւ զհարանածուն և զփեսայն և զհարան ”, 2 : Սակայն և խոյզ խնդիր արարեալ Աղեքսանդրոս արքանեկաց մատնութեանն, պատուհաս 'ի վերայ կապէր. և շատ ևս ցասեաւ ընդ Ուրեմպիա, զի 'ի նորա բացակայութեանն անադորոյն բարս ցուցեալ էր Ուրեմպիա առ Կղէոպատրա :

Ապա յինքն զարքայութիւն առնոյր Աղեքսանդրոս ամաց քսանից, պաշարեալ շուրջանակի 'ի կիրս սաստիկ մախանաց և յոխերիմ ատելութեանց և 'ի սպառնալեաց վտանգաց : Քանզի անդ յայնժամ ոչ խուժադուժ ազինք դրացիք Մակեդոնիոյ հանգարտէին ինչ ընդլուծ ծառայութեանն՝ անձկացեալ իւրեանց հայրենի արքայութեանն, և ոչ դարձեալ Փիլիպպոս պարապ եգիտ սանձել ընդ լծով և ամոքել զԵլլադայ՝ զոր զինուն նուաճեաց :

այլ լքեալ էր այնպէս՝ փոփոխութիւնս միայն և շփոթս գործելով յիրան, որ և յանսովոր կրից անտի 'ի յոյզս ծփային սաստիկս : Ուստի և Մակեդոնացիք զանգիտեալ յայնժամ և խիթացեալ թողուլ լքանել Աղէքսանդրի իսպառ զելլադա և բռնն չառնել նմա, և 'ի հնազանդութիւն զբարբարոսան չնուաճել զսպաստամբսն՝ հեղ և ամոք գարմանս 'ի վերայ ածեալ սկրզբանց խռովութեանն, նա ընդ հակառակս խորհուրդ կալաւ յանդորր զիւր իրան հանել քաջութեամբ արութեամբ. զմտաւածէր՝ զի 'ի թողանալ անդ 'ի տիրական և յարիական հանգիսիցն՝ առհասարակ տպա 'ի վերայ անկեալ առաթուր հարցեն զնա : Իսկ յիս այնորիկ արագ արագ հասեալ նուաճէր զխռովս և զամբոխս բարբարոսացն և զմարտս պատերազմաց, գիւմեալ զօրու մինչև յիստորոս. ուր և հարկանէր վանէր 'ի մեծի պատերազմի և զՍիւրմես զաղբայն Տրիբաղացւոց :

Բայց ապա լուր տուեալ զվտարանջութեան թերալեցւոց՝ դաշնաւորացն Աթենացւոց, կամեւ լով՝ այր զանձն 'ի գէմս բերել, անգէն տուեալ զբանակն չու առնէր ընդ Պիւզէ և ասէր. եթէ մինչեւ առ Լիւրիկեցիս էր և առ Տրիբաղացիս, մանուկ զնա կարգայր Դիմոսթենէս, և մինչգեա՝ 'ի թերաղիս էր՝ պատանի. իսկ այժմ՝ առ պատուարջն Աթենայ՝ խնդրէ այր զանձն երևեցուցանել :

Մտ հասեալ 'ի թերէ, և պարապոյ

ժամ տուեալ թերայեցւոց ապաշաւել
 ընդ եղեալն, խնդրէր 'ի նոցանէն տալ
 նմա 'ի ձեռս զթիւնիկէ և զՊրոտփոէս . և
 քարոզ տալր կարգալ մուշեռկին՝ յան-
 դորր հանել զորս միանգամ անցցեն առ
 նա : Այլ անգուտ խնդրեալ և թերայե-
 ցւոց 'ի նմանէ զթիւղովտաս և զԱնտիպա-
 տրոս , և քարոզ ևս կարգացեալ խմբել
 ընդ նոսա ամենայն նիզակակցաց յազա-
 տութիւն անդր Ելլադայ, հապա Աղեք-
 սանդրոս 'ի կռիւ մարտի հորդան տալր
 Մակեդոնացւոց : Բայնժամ մարտ եղեալ
 կռուեցան թերայեցիք քաջապէս արու-
 թեամբ անդրադոյն ևս քան զցորութիւն
 իւրեանց , ալ ալ 'ի նոցանէն ակոյրեան
 արձանացեալ ընդդէմ բազմաց նահառա-
 կաց : Իսկ իբրեւ անդուտ և գունդ Մակե-
 դոնացւոց որ պահ ունէին Վագմեայ՝ թո-
 ղեալ զդղեակն՝ 'ի թիկանց կուսէն անկան
 'ի վերայ թերայեցւոց, բազումք յայնժամ
 'ի նոցանէն 'ի ներքս միակեալք՝ տապառոտ
 անկանէին 'ի կռուին . հասեալ կալան և
 զքաղաքն և աւար հարեալ հիմնայատակ
 առնէին : 'ի զնին ամբաւ հարուածոյն ակն
 ունէր Աղեքսանդրոս , եթէ զահի զգողա-
 նի հարեալ Հելլենացւոցն՝ ոչ ևս ժառն-
 ցին խլրտիլ . մանաւանդ զի և արդար և
 իրաւ երեւցուցանէր զհարուածն , իբրու-
 որ 'ի բողբերլոյ անտի նիզակակցացն 'ի
 գործ յայն կրթեալ իցէ . իբրեւ ամբաստա-
 նութիւն շատ շարժեցին Փովկէացիք և
 Պլատոացիք ընդդէմ թերայեցւոց :

Յետ այսորիկ Աղեքսանդրոս յազատու
 Թեան թողեալ զքահանայան և առհասա-
 րակ ղհիւրան Մակեդոնացւոց և զձեան
 զՊինդարոսին, և որք 'ի խորհո՛րդապատամ'
 բուԹեանն ընդդէմ դարձան, 'ի վաճառ-
 հանէր զայլն ոգիս իբրև երիս բիւրս. իսկ
 տապաստ արկեալքն եղնն աւելի քան ըզ-
 վեց հազար : Բայց 'ի ժամու անդ ամբաւ
 աղէտից քաղաքին, ոմանք 'ի Թրակացւոց
 անտի խուժեալ 'ի տուն Տիմոկլեայ ակա-
 նաւոր և պարկեշտ կնոջն, առին յափշտա-
 կեցին զգոյսն. իսկ նոցուն զօրապետ բըռ-
 նաբարեալ և ղկինն գլխովին, ապա հար-
 ցանէր՝ եթէ ոսկի և արծաթ ուրեք ար-
 դեօք 'ի պահ թաքուցեալ իցէ. նա ասա-
 ցեալ եթէ՝ Այո՛, ածեալ զնա միայնակ 'ի
 պարտեզ մի և ջրհոր ցուցեալ նմա՝ աւեր,
 յառնուլ քաղաքին՝ անդր 'ի վայր արկեալ
 նորա զպատուականսն 'ի գոյից. իբրև զօ-
 րապետն թեքեալ 'ի խոր կոյս խոնարհե-
 ցաւ զննել զվայրն, կինն յեառուստ կող-
 մանէն մղօն տուեալ ամայր զնա 'ի գութ-
 անդր, և քարինս բազում 'ի վերուստ հո-
 սեալ 'ի նա, այնպէս քարակոշկոճ առնէր
 զայրն : Իսկ իբրև կապանօք ղկինն ածեալ
 տանէին Թրակացիք առաջի Աղեքսանդրի,
 նա 'ի դիմաց կերպարանացն և 'ի քայլից ո-
 տիցն կին տոհմիկ և արիական զանձն 'ի
 գէմն բերեալ՝ այնպէս աներկիւղ զհետ
 գնալը կալանաւորացն : Հարցեալ յԱղեք-
 սանդրէ՝ ո՞րք իցէ, ետ պատասխանի՝ Քոյր
 եմ Թէագեհնեայ, այն՝ որ մարտ եղեալ

կռուեցաւ ընդ Փիլիպպոսի 'ի վերայ ազա-
տութեանն Հելլենացւոց և տապաստ ան-
կաւ 'ի Քերովնիա՝ ուր զօրավարէր ինքն
բանակին : Զարմացաւ Աղեքսանդրոս ընդ
պատասխանին , և ընդ գործ նահատակու-
թեանն , և հրաման տայր աղառ թողուլ
զնա հանգերձ որդւովք իւրովք :

Յետ պստրիկ և ընդ Աթենացւոցն 'ի
հաշտութիւն գալլո Աղեքսանդրոս , թեպէտ
և նոքա Կժգմնեալ էին ընդ աղէտս Թե-
բայեցւոցն : Որպէս զի և հանգերձեալ նո-
ցա 'ի կատարել զհանգէս տօնի խորհրդոցն ,
Թուրքին առ ժամն 'ի պատճառս սգոյն ,
և մեծապէս մարդասիրութեամբ առեալ
ժողովեցին զԹեբայեցիան՝ որ միանգամ
անկեալ ապաւինեցան 'ի քաղաք անգր նո-
ցա : Բայց նա կամ զի զսրտմտութիւն բար-
կութեանն հարեալ իսկ էր՝ որպէս առիւ-
ծունք գողք , կամ զի զանագորոյն զայն
և զաշխարելի զգործն փոխարինեալ մեծաւ
հեզութեամբ , ոչ միայն զամենայն իսկ
զինասն թողոյր նոցա , այլ և քաջալէր խը-
րախոյս կարգալք քաղաքին նոցա՝ գօտե-
պինդ գարձագարձ ջանալ , իբրու որ յառ-
տեացս յեղանել նորա՝ այնր քաղաքի հա-
սանիցէ իշխել Ելլագայ : Եւ ատեն՝ բա-
զում անգամ ապտ զեզլ և ապաշաւ լի-
նել Աղեքսանդրի ընդ աղէտան՝ զոր անցոյց
ընդ Թեբայեցիս , ուստի և յետ այնորիկ
մեծ ևս մարդասիրեաց նա առ բազումս :
Եւ 'ի բուն՝ նա և զկիրոն զայն զոր յարե-
ցութեանն անցոյլ ինքն ընդ Կլիտոս , առ

այս՝ և զանարի վատութիւն զԾակեդոնացւոցն՝ ի Հնգիկս ի Թողուլ նոցա այնպէս անվճար զարշաւանն և զփառս նորա, զայս ամենայն նա ի վեր հանէր ի սրտմտութիւն անդր Դիոնիսեայ և ի վեճէն: Եւ ապա ի Թերայեցւոց անտի մնացելոցն չէր դը որ վասն ինչ խնդրոյ մատուցեալ առ Աղեքսանդրոս՝ չառնոյր զանդրեւին: Ար ինչ վասն Թերայ, այսպիսի ինչ է:

Զկնի ժամանակացս այսոցիկ ի մի վայր խմբեալ Հելլենացւոց յԽաթմոս ի կիրճն, և անդ աշխարհօրէն վճիռ տուեալ զէն առնուլ խաղալ ընդ Աղեքսանդրի ընդգէմ Պարսից, կարգեցաւ նա ի զօրավար: Ոյ ազագաւ բազում արք աւագք քաղաքապետք, և շատք ևս յիմաստասիրաց խնգակիցք ընդ պաշտեալ նմա, ակն կալեալ մնայր Աղեքսանդրոս և Դիոգինեայ Սինովպացւոյ՝ որ գեգերէր մօտ ի կորն Թոս: Բայց զի փոյթ ոգինչ կալեալ նա զԱղեքսանդրէն՝ կայր հանգարտիկ ի վայրն՝ զոր Երանիոն կարգային, ինքնին արքայն յուղի անկաւ յայցելութիւն նորա: Անդ յայնժամ էր ի կողմն եղեալ Դիոգինէս յարեգունի վայրան. տեսեալ զիւրեքազմութիւն որերոյն, ի վեր եկեալ վայր մի՝ ի նիստ լինէր, և զակն իւր յառեալ կառուցեալ էր առ Աղեքսանդրոս: Իբրև Աղեքսանդր մարդասիրապէս ողջոյն տուեալ նմա հարցանէր՝ իմ իմիջ պէտք իցեն նմա, ասէ Դիոգինէս. “Վայրիկ մի յարեէր ի կողմն կացես գու”, Եւ պատ-

մեն՝ այնչափ իմն յապուշ ընդ պատաս-
խանին կրթել Աղեքսանդրի՝ հիացեալ ընդ
մեծանձնութիւն առնն և ընդ պերճու-
թիւնն՝ յորմէ նկուն զանձն տեսանէր, որ
պէս զի և ՚ի դարձին լուեալ յիւրոց անտի
արանցն ծիծաղել և հեգնել զԴիոգինէս,
ասէր. “Եւ տակայն՝ թէ չէր իմ Աղեք-
սանդրոս լեալ, անշուշտ Դիոգինէս լինէի,։

Ապա իբրեւ պատգամ խնդրէր Աղեք-
սանդրոս հարցանել վասն արշաւանին այ-
նորիկ, չոքաւ ՚ի Դեզիոս. և անդ գէպք
եղեն յայնժամ՝ անպատգամ աւուրց,
յորս օրէն չէր սահման ՚ի գուրս տալ. ա-
ռաքեաց նա առաջին փարելի լինել ազա-
լել զքրմանոյն. իբրեւ նա զօրէնսն առաջի
արկեալ հրաժարեցաւ, ինքնին Աղեքսան-
դրոս ելեալ առ նա՝ ՚ի մեհեան անդր
ուժգին ձգէր զնա. նա ապա բռնութիւն
կրեալ ՚ի նմանէ՝ ասէր զայս ինչ. “Ան-
պարտելի աւագիկ ես գու ղձ որդեակ,։”
Իբրեւ զայն լուաւ Աղեքսանդրոս, ասէր՝
ոչ ևս այլում գուշակութեան պէտք ինչ
են նմա. իբրեւ զոր խնդրէրն՝ էառ ՚ի նմա-
նէն զպատգամն։

Բայց ապա ՚ի խաղալ իւրում յարշա-
ւանին, թող զայլ ՚ի հրէշիցն ցուցեալ նմա
՚ի դից անտի, նա և դրօշեալն Որփէոսի մօտ
՚ի Լիբէթրա (և էր այն ՚ի Աիւպարիս փայ-
տէ) քիրտն շատ հոսէր յաւուրսն յայնո-
սիկ։ Առհասարակ յայնժամ զահի հա-
րեալ ՚ի հրէշից անտի, անգուտտ Արիս-
տանդրոս խրախոյս ՚ի ներքս տայր, իբրու-

հանդերձեալ Աղեքսանդրի նահատակութիւնս նահատակել յաւերժայիշատակս և անուանիս, որպէս զի և քիրոն շատ և աշխատութիւն հասուցեն քերթողացն և երաժշտաց 'ի նուագել զնա : Բայց զբաղմութիւն զօրաց նորա՝ կէսք առ նուազն ասեն երից բիւրուց հետեակաց և հինգ հազար ալրուծիոյ . և կէսք առ առաւելն՝ երից բիւրուց և չորից հազարաց հետեակաց, և չորս հազար ալրուծիոյ : Իսկ արծաթ 'ի թռչակ ճանապարհին՝ Արիստոբուզոս պատմէ՝ ոչինչ աւելի ունել նմա քան զվաթսուն քանքար . և Դուրիս ասէ՝ ունել նմա պաշար վասն աւուրց երեսնից միայն : Բայց Ոնեսիկրիտոս վկայէ՝ առնուլ նմա 'ի փոխ և այլ ևս քանքարս երկերիւր :

Այլ թէպէտ և յայնչափ գուզնաքեայ հանդերձանս պատրաստեալ 'ի չու, ոչ ամբարձաւ 'ի նաւ՝ մինչև զիրա լարդարեալ զբարեկամացն . բաշխէր տայր՝ միում ագարակ, և միւսումն՝ աւան . և միւսումն գարձեալ զհասս գեղջ ուրեք կամ զնաւահանգստի : Օրինակ զայս բաշխեալ և ծախեալ գոգցես զարքունի զգոյսն, ասէր Պերդիկկաս . " Իսկ քեզ ապա ո՞վ արքայ, զինչ պահես " . պատասխանի տուեալ, եթէ՝ " Զոյս անկակալութեանն " . կրկնեաց Պերդիկկաս . " Այլ և մէք ինքնին ուրեմն հասարակորդք այնմ լիցուք՝ որ զնուորիմքս ընդ քեզ " : Ապա Պերդիկկաս հրաժարեալ 'ի բաժնէն իւրմէ, զնոյն և բա-

զուովք 'ի բարեկամացն առնէին : Բայց Ա. զեքսանդրոս տալո մտադիւրագոյնս և խընդրելեացն 'ի նմանէ . և ապա 'ի բաշխոյան բազում ինչ սպառեաց նա 'ի գոյից իւրոց 'ի Մակեդոնիա :

Եւ այնպէս ապա զուարթամիտ խորհրդով հասանէր անցանէր ընդ Հելլեսպոնստոս , և ամբարձեալ յԵփոն՝ զոհ զոհէր Աթենասայ , և ձօնս նուիրէր դիւցազանց : Եւ ապա իւզեալ զարձանն զԱթիլեայ՝ շուրջ գալո զնովաւ 'ի մերկուց (ըստ սովորութեան կարգին) 'ի միասին ընդ բարեկամացն , և պսակէր բոլորէր զնա . երջանիկ կարգալո զնա՝ առ կենդանութեամբն միճակեալ հաւատարիմ՝ բարեկամի , և 'ի մահուն՝ մեծի Քարողի : Եւ 'ի չըջել անդ 'ի զինն քաղաքին՝ հարցեալ յու.մեմնէ՝ կամե՞լ արգեօք զքնարն տեսանել զՊարթսին , ետ պատասխանի՝ փոյթ չառնել ինչ զքնարին զայնորիկ . այլ ինքն զԱթիլեասինն խնդրէ՝ որով նա նուագ զփառաց հարկանէր և նահատակութեանց զքաջաց արանց և զառաքինեաց :

Բայց յայնժամ զծրավարք Դարեհի զօրաժողով սաստիկ եղեալ , և կարգեցան կազմեցան առ Գրանիկոն գետովն , ընդ որէր Ալեքսանդրի անցանել և կոռուել իւրու առ գուրսն Ասիոյ , և բանալ զմուտան : Իբրև անգանօր բազումք 'ի Մակեդոնացւոցն զանդիտեցին 'ի խորութենէ գետոյն և յափափալից և 'ի դժուարից յայնկոյս ամիանցն՝ զոր 'ի կռիւ մարտի էր հասանել

ունել, և կէսք ևս պատկառ կային օրինացն վասն ամսոյն այնորիկ (զի և սովորութիւն չէր արքայից Մակեդոնացւոց զոր խաղացուցանել յամսեանն Դէսիոնի), հնարս հնարէր Աղեքսանդրոս, հրաման տալո զամիսն զայն կոչել Արտեմիսիոս երկրորդ 3: Իսկ առ Պարմենիոն, որ յանազան ժամուն՝ ասէր՝ մի գիմադրաւել ՚ի վտանգն, ասէ Աղեքսանդր՝ ամօթ կրել ՚ի հելլենսպոնտոսէն, եթէ զնա անցեալ՝ զանգիտեսցէ այժմիկ ՚ի Գրանիկոնէ: Ասաց և գիմնաց ՚ի գետ անդր երեքտասան գնդաւ հեծեւ զօրուն՝ ձի ՚ի վեր առեալ ընդդէմ տարափոյներոյց թշնամեացն խաղալոյ յայնկոյս յառապարս վախացն լցեալս զեղեալս զինուք և երիվարօք, այնպէս տարուբերեալ ձգեալ ՚ի հոսանացն և ողողեալ, թուէր իմն՝ քան խոհականութեամբ բանին՝ մանաւանդ մոլեգինս և անհանձարս զօրավարել: Մակայն և անցանէր՝ ճիգն սատակապէս թափեալ և քիրտն, և հաղիւ ուրեմն հասեալ ունէր զվայրսն սկախառն և լարծուտ, և անդէն շտապէր այնպէս խառն ՚ի խուռն մարտ գնել կռուել, և մինչև գաաւորեալ կարգեալ զգօրն որ անցանէր, անդ այր այր ՚ի վէգ ընդ ախոյեանին գալ: Քանզի և աղաղակ մեծագոչ բարձեալ յայնժամ բարձարոսացն խուռն անկանէին ՚ի վերայ Մակեդոնացւոցն, և երիվար առ երիվար ՚ի գիմի հալեալ՝ տեղընկէցք լինէին. ասլա և ՚ի տիգացն բեկանել՝ սուսերամարտք խաղային:

Անդանօր բազումք ոմանք շահատակեալք ընդդէմ Աղեքսանդրի, (քանդի և երևելի կայր նա 'ի մէջ խռանն 'ի վահանէն և 'ի վերջնց սաղաւարտին, աստի անտի ամբարձեալ թև մի սքանչելի լուսաճառանչ և մեծ), տիգահար լինէր Աղեքսանդրոս ընդ կարան զրահիցն, այլ ոչ վերաւորեցաւ: Ապա միանգամայն 'ի վերայ անկեալ նորա կրկին զօրավարք Հռիսակոս և Սպիթրիդատէս, նա խոյս տուեալ 'ի վերջնոյն և աճապարեալ հարեալ գեղարդեամբ զպատեան զրահիցն Հռիսակայ և բեկեալ տիգին, 'ի գործ զվազակաւորն առեալ խոյանայր 'ի նա. և անդ նոցա 'ի կռիւ խառնեալ, անդուստ 'ի կողմանէն Սպիթրիդատէս մորակեալ զերիվարն՝ արագ արագ զնուժգուժ զսակրն առեալ իջուցեալ 'ի կառափն Աղեքսանդրի՝ հարկանէր ջաղկէր զվերջնն սաղաւարտին և զմի 'ի թևոցն. հաղիւ անդ գլխանոցին բերեալ զհարուածն՝ չեղք սակերն հասեալ ունէր զգէս առաջին վարսիցն: Եւ այն ինչ Սպիթրիդատէս ամբարձեալ ըզձեռն իջուցանել անդրէն վազակաւոր, անդուստ աճապարեալ կանուխ մեծն Վղիտոս, ընդ մէջնն թափ զտէգ գեղարդանն անցուցանէր վերագին. անդանօր միանգամայն դիաապաստ անկանէր և Հռիսակոս՝ սուսերահար եղեալ յԱղեքսանդրէ:

Ինչպե՞ռ այնպէս զօրն նահատակէր 'ի հեծեւամարտ գոռին, փաղանդ Մակեդո-

նացւոցն անցեալ ընդ գետն խառնեցան
'ի կռիւն. ապա ոչինչ յերկարագոյնս հան-
դուրժեալ բարբարոսացն թիկունս առ-
եալ փախէին, բայց 'ի Յունաց անտի
վարձկանացն Պարսից. որոց 'ի բլրակ մի
խուճքս առեալ՝ ձեռն օգնականութեան
խնդրէին յԱղեքսանդրէ : Այլ նա յայն-
ժամ քան 'ի բանէն՝ մանաւանդ ևս 'ի թա-
փոյ բարկութեանն բերեալ՝ յարձակէր ա-
ռաջին նահատակեալ 'ի խռան նոցա. ուր
և զերիվարն կորուսանէր սուսերահար խռ-
ցել ընդ կողմն, (իսկ էր այն երիվար այլ, և
ոչ Յլագուխն) . և անգամնօր ապա բազումք
յիւրոց անտի անկանէին գիտապատ և
միրաւորք՝ 'ի կռիւ ելեալք ընդ յուսահատ
և ընդ քաջամարդիկ մարդկանն :

Եւ ասէն՝ տապատ յայնժամ անկա-
նել 'ի բարբարոսաց երկուց բիւրուց հե-
տեակաց և երկու հազար և հինգհարիւր
այրուձիոյ . իսկ 'ի զօրաց Աղեքսանդրի՝ որ-
պէս Արիստոբուզոս ասէ՝ առհասարակ
երեսուն և չորից, և 'ի նոցանէ ինունքն
էին հետեակք : Հրաման տայր Աղեքսան-
դրոս վասն նոցա պատկերս կանգնել պղն-
ձիս՝ դորժ ճարտարին Լիւսիպպոսի : Ապա
հասարակորդ յաղթութեանն արարեալ և
զՀելլենացիս, առեալ առաքէր մանաւօր
Աթենացւոցն վահանս երեքհարիւր՝ ըն-
տիր ընտիր յանկածէ թշնամեացն, և հա-
սարակ ապա 'ի վերայ այլոցն աւարացն
գրոշմէր վերտառութիւն հոյակապ, Աթե-
ոսդրոս Փիլիպպոսի և Հելլենացիի, ինչ

վախէիք եմն աշխն, առ 'ի Բարբաբոսացն Բն-
 փառաց Ասիոյ: Իսկ զսկահա և զծիրանիս,
 և որ ինչ յայսպիսեաց գտեալ 'ի կահա կա-
 րասւոյն Պարսից, բաց 'ի ստկաւուծոյ ոմանց,
 առեալ յղէր առ մայր իւր: Եւ ապա 'ի մար-
 տէ աատի յայսմանէ մեծապէս շրջեցան իրք
 'ի կողմն Աղեքսանդրի. մինչև և Սարդի գո-
 խովին՝ մահաբաժան պատնէշ 'ի ծովու տէր
 ութեանն բարբարոսաց՝ անձնատուր նմա
 լինէր: Չնոյն արարին և այլք 'ի քաղա-
 քաց: Ընդդէմ միայն դարձան Ափկար-
 նասոս և Մեղեսոս. և բռնի առեալ և
 զնա, և ողջոյն և զգաւառն նուաճեալ,
 յանձն իւր ապա տարաբերէր Աղեքսան-
 դրոս յաղագս հանդերձելոցն իրաց: Է՛ր
 բազում անգամ՝ զի փութայր ճեպէր ան
 գէն և անդ ճակատամարտիւ ընդդէմ Դա-
 րեհի սահմանել զգործն. և բազում ևս՝
 լաւ համարէր դիմել տիրանալ ծովափնեայ
 վայրացն և անդանօր մթերից հարստու-
 թեանցն, և այնպէս ապա կիրթս և բար-
 գաւաճս խաղալ ընդդէմ Դարեհի:

Իսկ է անդ 'ի Լիւկիա աղբիւր մօտ 'ի
 քաղաքն Քսանթիոն. և տանն՝ զայն աղ-
 բիւր ինքնին յայնժամ պղտորեալ և զե-
 զեալ, 'ի դուրս տալ 'ի խորոց անտի թի-
 թեղն սղնձի գրոշմաւոր 'ի գիրս իմն վա-
 ղընջուց, արձանագրեալ 'ի նմա յաղագս
 կատարածի տէրութեանն Պարսից՝ առ 'ի
 Հելլենացւոց տապալեալ: Յորմէ 'ի խրա-
 խոյս քաջալերութեան բերեալ Աղեքսան-
 դրի՝ փութայր ճեպէր ողջոյն զգաւառն

զառ ափամբ ծովուն նկուն առնել մինչ
 'ի Փիւնիկէ և 'ի Վիլիկիա : Բայց անցքն՝
 զոր անց Արեքսանդրոս ընդ Պամփիլիա՝
 քաջ խսկ նիւթ բազմաց եկաց պատմաբան
 նից աճեցուցանել զքանն և յապուշ զնն
 Թերդանն լինան կրթել 4, իբրու որ առ
 տուածայնով գողցեալ բախտիւ՝ տեղի յայն
 ժամ անցիցն Արեքսանդրի տալ ծովուն
 գլխովն . յորում ցանդ անդանօր սաս
 տիկս ալէկօծեալ բախէին ծովափունք, և
 գուն ուրեք անդանօր յերևան գային ծայրք
 տեղացեալք և հնչակք ընդ ապառաժ և
 ընդ առատար ահագին ժայռիւքն : Զնոյն
 առակէ և Մենանդրոս յիւրում կատա
 կերդուլթեանն, խաղ զհրէշիւքն զայն առ
 ներով, այսպէս . “ Ո՞վ զխարդ Արեքսան
 դրեան է բանդ : Եւ Թէ երբեք խնդրեմք
 զդք, ինքնին այնպիսին անդէն յանդիման
 ընի ինձ : Եւ Թէ երբեք անշուշտ ընդ ծով
 անցանել գնալ պարտ իցէ ուրեք, այն
 գարձեալ է ինձ քայլելի ” : Բայց ինքնին
 Արեքսանդրոս 'ի Թուղթաիւր առ սքանչե
 լիս ինչ ոչ գրեալ զքանն, ասէ՝ յուրի ան
 կանել ինքեան ընդ լեառն կոչեցեալ Վիլ
 մակս և հատանել անցանել մեկնեալ 'ի
 Փասերիդեայ . ուստի և եկաց աւուրս բա
 զումս 'ի քաղաքին, և տեսեալ անդ զպատ
 կերն Թէոգեկատտի մեռելոյ (զի և էր
 ինքն Փասիլիդացի) կանգնեալ 'ի հրապա
 րակին, ինքն յետ ընթերացն և յետ գի
 նելոյն չոքաւ անդր կայթեւլով, և առեալ
 արկանէր 'ի վերայ պասակս պասկս . և այն

պէս 'ի խաղուն շուք փարելի գներ բարեկամութեանն իւրոյ՝ զոր հաստեաց ընդ առնն 'ի ձեռն Արխատոտէլի և խմաստափրականին :

Յետ այնորիկ նկուն առնէր և զՊփափաքսիս՝ որ ընդգէմ դարձան, և նուաճէր զՓփափաքսիս . և անձնատուր նմա եղեալ քաղաքն Գորգիոն, յորում ասնն զտուն բնակութեան զնախնոյն Միգասայ, անդ ետես նա զգերահռչակեալ զայն զկառան կապեալ 'ի կեղև հոյն ծառոյ . և անդանօր լսէր զբանն որ վասն կռապն՝ մեծապէս հաւատացեալ 'ի բարդարոտաց անտի . իբրու եթէ սահմանեալ թագ կապել տիեզերաց առն՝ որ զհանգոյցն զայն լուծանէ : Արդ բազումք պատմեն՝ եթէ ոչինչ հնարագէտ եղեալ Աղեքսանդրոս լուծանել զինձիւ հանգուցին, զի և չերեկին խեղճալք կապոյն, այնպէս բազմակնձիւն ծալեալ և կրկնեալ էր . առ և խղեաց զհանգոյցն սուսերաւն, և այնպէս 'ի հատածոյն յերևան գային ծալք բազումք : Բայց Արխատոբուղոս ասէ, եթէ և հեշտին յոյժ ելոյժ նա զայն, 'ի գուրս 'ի քեղոյն ձգել զսեպն՝ զորով ածեալ պարուրեալ էր փոկ լծոյն, և ձգեալ այնպէս յայնժամ և ըզլուծն գլխովն :

Ապա յետ այնորիկ նուաճեալ ընդ ձեռապք և զՊփափաքսիս և զԿապադովկացիս, և լուր առեալ զմահուն Մեմնոմնի ալր երեւելի առհասարակ 'ի զօրավարս ծովապետս Դարեհի, որ բազում ինչ փշտա

և խոչ և խուժ բիւրա հասուցանէր նա Աղեքսանդրի, ապա առաւել ևս հաստատեցաւ յայնժամ Աղեքսանդրոս առնուլ խաղացուցանել զգորն միանգամայն՝ ի վեր նազաւառան անդր :

Բայց անգուտ ինքնին Դարեհ յայնժամ իջանէր դայր ի Շուշայ մեծապէս վատահացեալ ի բազմութի զօրուն, (քան զի աղեաղկեալ ամէր նա բանակ ամբաւ վաթսուն բիւրուց զօրականին) : Առ այս՝ և յանրջոց իմն խրախուսեալ ի մեկնութենէ անտի Մոգացն, որ քան զհաւանակտնն՝ մանաւանդ զհեշտալուրն բարբառէին արքային : Քանզի թուէր նմա տեսնել հաւր մեծ բորբոքեալ և ընթացեալ ի փազտնդ անդր Մակեդոնացւոց, տեսանել և զԱղեքսանդր արկեալ զիւրե հտնդերձ զնայն՝ զոր ինքնին Դարեհ յառաջագոյն արկտնէր՝ յորժամ էր իշխան 5 թագաւորին, և ապա հարկանել նմա, և մտեալ ապա ի տաճարն Բելայ աներեւոյթ լինել : Յայսպիսեաց ատտի՝ որպէս թուի՝ գուշակեցին զիք զշուք փառաց պայծառութեան առհասարակ զնահատակութեանցն Մակեդոնացւոց, և զտիրանալ Աղեքսանդրի ի վերայ Ասիոյ, ըստ որում և տիրացաւն իսկ Դարեհ թագ կտարեալ որ յառաջագոյն իշխան էր, և ապա արագարագ ի մարտին յայնմիկ ունէր փառք վճարել զկեանսն :

Բայց Դարեհ խրախուսեալ քաջալերէր նաև ի ժամաղաճառ գեղերեւոյն Ա

ղեքսանդրի 'ի Կիլիկիա, ուստի և իբրև ա-
նորի բամբասեր զնա: Այլ ժամանակա-
ռութիւն նորա էր 'ի կրից անտի խօթու-
թեանն, զոր խօթացաւ Աղեքսանդրոս՝ որ
պէս կէսք ասեն՝ 'ի տաղապայման վաստա-
կայն. և որպէս կէսք ասեն՝ զի ըուացաւ 'ի
սառնասառայց հոսանան Կիւֆնոյ: Այլ 'ի
բոշկաց յայնժամ և ոչ ոք ժտեցաւ դար-
ման տանել նմա, և առհասարակ կար-
ծեալք զվտանգ ախտին յամենայն հնարից
ապստամբ, զանդիտեալ խիթային 'ի զըր-
պարտութիւն Մակեդոնացւոցն՝ եթէ յան-
կարծ ձախողակս ինչ վճարեացին իրքն:
Բայց Փիլիպպոս Ակարնանացի յայն տաղ-
նապ աարակուսի տեսեալ զԱղեքսանդրոս,
առ մտերիմ սիրոյն դժպատհ համարե-
ցաւ 'ի վտանգի արքային խուսափել յիւր-
մէն, ձեռնամուխ զվերջին փորձելով փորձ
յաւաքել զնա. ապա կազմեցաւ պատրաս-
տեցաւ դեղ մի. խառնել նմա, և ամբեր
հաւանեցուցանէր զարքայ մնալ անսալ
մինչև 'ի պատրաստութիւն գեղոյն և ըմ-
պելւ քանդի և յոյժ իսկ ձեպէր Աղեքսանդր
հաստատիլ և խաղալ 'ի մարտ պատերազ-
մին: Մինչ այս մինչ այն՝ նամակ 'ի Պարմե-
նիոմէնէ եկեալ հասանէր առ նա 'ի բանա-
կէ անտի, ազդ առնէր նմա անձնապահ 'ի
Փիլիպպոսէ լինել, իբրու որ հրապուրեալ
իցէ պրն 'ի Դարեհէ մեծամեծ պարզեօք
և խօստմամբ ևս տալ նմա 'ի կին զիւր իսկ
դուստրն՝ առ 'ի կարճել զնա 'ի կենաց:
Զնամակ զայն ընթերցեալ Աղեքսանդրի

դնէր 'ի ներքոյ բարձին, և ոչ 'ի բարեկամաց ումեք 'ի վեր զքանն հանէր:

Իբրև ժամ եղև, մտեալ Փիլիպպոս 'ի միասին ընդ բարեկամացն 'ի տենեակ անդր Աղեքսանդրի, մտաուցանէր նմա զբաժակ գեղոյն: Իսկ Աղեքսանդրոս կարկառեալ տայր նմա զնպմակն, և ինքն անվեհեր անկասկած առնոյր 'ի նմանէ զբաժակն: Անդէր ապա տեսիլ տեսանել պատնէքի և թառերական. մին ընթեռնոյր, և միւսն ըմպէր, և պր ընդ ընկեր փոփոխ անդանօր զակն յառեալ հայէր, այլ ոչ օրինակ զնոյն. Աղեքսանդրոս պարզերես զուարթագէմ զմտերմութիւն վստահութեանն առ Փիլիպպոս 'ի գէմն բերէր, իսկ Փիլիպպոս 'ի ժամուսն այլ յայլմէ եղեալ և բնաւ իսկ գոյն չըջեալ գիմացն ընդ ահագին զոպար տութիւնն, էր զի զմատուանն 'ի վեր յերկինս առեալ տատանեալ՝ վկայ զգինն կուշէր. էր զի զանձն զմահձօքն հեղեալ Աղեքսանդրի, քաջաբեր իտախոյս կարգայր արքային հաւատալ զանձն նմա: Քանզի և անդ արագ արագ այնչափ իմն ուժգնակի ազգեաց դեղն 'ի մարմինն, զի և հարեալ ընդոտնեաց ողջոյն զոյժ և զգորութիւն նօրա, զի և անբարբառ կայր մնայր և նշանս զկենաց տուեալ յոյժ գուզնաքեայ և նուազ, այնպէս անկեալ թալանայր: Սակայն և քաջացաւ Փիլիպպոս արագապէս անգէն ուշաբերել զարքայն, և կազմութեալ ապա ինքնին՝ յարեաւ չոքաւ երևեցոյց զինքն Մակեդոնացոց, և

ապա ուրեմն նոքա գիւրացան 'ի մարմնքելոյն՝ յորժամ տեսին զԱղեքսանդրոս :

Իսկ էր անդ 'ի բանակին Դարեհի այլ Մակեդոնացի Աթիւնտաս անուն՝ փախըտեալ 'ի Մակեդոնիոյ, և ճշգրիտ գիտէր ըզբոյս բարուցն Աղեքսանդրի : Սա այս Աթիւնտաս տեսեալ զԴարեհ այնպէս 'ի ճեպ տագնապի խաղալ ընդգէմ՝ Աղեքսանդրի ընդ վայրս անձուկս և ընդ կիրճս, աղաչէր կալ զտեղի առնուլ 'ի գիւրի և 'ի դաշտս արձակս և բացարձակս մարտ գնել կռուել ամբաւ խուժանաւն ընդ սակաւաձեռն Թշնամեացն : Բայց պատասխտնի տուեալ Դարեհի, խիթալ՝ եթէ 'ի փախուստ խուճապեացին Թշնամիք և անձնապուր. լիցի Աղեքսանդրոս, կրկնեաց Աթիւնտաս. «Այլ 'ի բանիդ յայդմիկ աներկեան լեր արքայ. դալով դայցէ Աղեքսանդր 'ի վերայ քո, և արդ աւագիկ առ դուրս կայ,, : Սակայն և այնպէս ոչինչ հաւանեցաւ Դարեհ, այլ ելեալ 'ի չու անկաւ 'ի Վիլիկիա. և 'ի նմին ևս պահու չուէր խաղալ Աղեքսանդրոս յԱսորիս ընդգէմ նորա. այլ 'ի մուծ գիւղերոյն ոչ պատահեալ նոքա միմեանց, այլ իւրաքանչիւր դառնայր յետս :

Բայց Աղեքսանդրոս յաջողեալ 'ի յաջողակիւր բախտին փութայր ճեպէր պատահել Դարեհի յանձուկսն. իսկ Դարեհ աճապարէր տեղի տալ յառաջին բանակն և յանգորր 'ի կրճից անտի հանել զզօրն. քաջ իսկ խելամուտ եղև զի 'ի մնաս անձին չոքաւ. Թակարդեցաւ 'ի վայրս անելս

այրուձիոյն և բազմուղիս՝ 'ի պատճառս
ծովուան և գօտեաց լերանց և Պինդարոն
գետոյն որ գնայր ընդ մէջ . իսկ սակաւա-
ձեռն գնդի Թշնամեացն քաջադէպ էին
վայրեն : Եւ արդեօք բախտն ինքնին 'ի
ներքս մատուցանէր Աղեքսանդրի զվայրն
գիպան . բայց և ինքն քաջիկ զօրավա-
րեաց և բազումս 'ի յաղթութենէն առա-
ւելաւ քան զբախտն ինքնին գլխովին : Քան
զի Թէպէտ և յոյժ սակաւաւոր քան զբար-
բարոսան էր , պարապոյ ժամ չեա նոցա
առնուլ 'ի ներքս փակել զանձն , այլ տա-
րածեալ ձգեալ ինքն զԹև իւր զաջոյ ա-
ռաւել քան զձախոյն Թշնամեաց , և անդ
արձանացեալ 'ի փախուստ զբարբարոսան
գարձուցանէր 'ի հանդիպոյ իւրմէ . և ինք-
նին շահատակեալ 'ի մէջ նահատակաց՝
վէրս ևս առնոյր սուսերահար 'ի բարձս իւր
'ի նմին իսկ 'ի Դարեհէ՝ որպէս ասէ Քա-
րէս . (քանզի 'ի վէգ եկին նոքա այր ընդ
ընկերի) : Բայց Աղեքսանդրոս գրեալ
վասն կռուոյն այնորիկ առ Անտիպատրոս,
չասէ զայն՝ որ զվէրն ետ , այլ Թէ վիրա-
ւորեցաւ միայն 'ի բարձսն . սակայն և վը-
տանգեցաւ և ոչինչ 'ի վիրաց անտի :

Զհոյակապ զայս տարեալ յաղթութիւն
Աղեքսանդրի և տապաստ առաւել քան
զմեռասան բիւր արկեալ 'ի Թշնամեացն ,
ոչ ժամանեաց ձերբակալ զԴարեհ առ-
նել . քանզի փախստեայ տարադէմ չոքաւ
նա ասպարիսօք չորս կամ հինգ , սակայն
կալեալ զնորա կառան և զաղեղն , ոչ պըն-

գեալ զհետ՝ դարձաւ յետս : Եւ անդ
գտանէր զիւր Մակեդոնացիսն ընդ նաբարձս
'ի բանակէն բարդարոտաց մթերից գան-
ձուց, (Թէպէտ և յայն կռիւ Պարսիկք Թե-
թևաբեռինք եկեալ էին, Թողեալ բազում
ինչ յաղնէն 'ի Դամասկոս) : Բայց Մակե-
դոնացիք զԴարեհի խորանն պահեցին Ա-
ղեքսանդրի լի և զեղուն 'ի գասս պայծառ
ծառայից և հոյակապ կահուց կարասեաց
և բազմահարուստ գոյից :

Անդէն ապա 'ի զինուոցն մերկացեալ
Աղեքսանդրի՝ դէմ եգեալ 'ի բաղանիս
անդր, ասէր “Օ՛ն գնացուք մէք լուա-
նալ զքիրտն պատերազմին 'ի բաղանիսն
Դարեհի,, : Իսկ 'ի բարեկամաց ոմն լուեշ
զայն՝ ասէր, “Ո՛չ ևս, ճ՛ն և ճ՛ն, 'ի Դարե-
հին, այլ յԱղեքսանդրին. քանզի յաղթե-
լոցն իղբ՝ յաղթականացն գոն և կոչին,, :
Եւ մտեալ ապա տեսանէր անդ զկոնքս և
զսափորս և զշիշս և զտպակեայս, համակ
յոսկւոյ գործ հրաշակերտ. առնոյր անդ
'ի տանն և զհոտ բուրմանց անուշից զիւրն-
կենեաց և զիւզոց. անտի անցեալ 'ի խորան
անդր բարձրաձեղուն և լայնատարր՝ 'ի
հանդերձանս պայծառ բազմականաց և
սեղանոց և մեծահաց ընթրեաց՝ նոր և
չքնաղ և սքանչելի, հայեցեալ յայնժամ
ընդ բարեկամսն ասէր. “Սա՛ այս է՝ որպէս
ինձ Թուի՝ անշուշտ Թագաւորեւ,, :

Բայց ընթրիս 'ի գնալ նորա, ազգ առ-
նէին զի ընդ գերւոյ պատերազմին ածան
և մայրն Դարեհի և Տիկին նորա և գտներք

երկու կոյսք. որոց և յափն զկառան արկեալ զԴարեհի և զազեղն՝ ի խոր խոցեալք կոծէին, ողբ և աշխարանս մեծապէս ջայլէին. համարեցան եթէ և ինքնին Դարեհ տապաւոր անկեալ իցէ: Ապա հարուստ մի ժամ այնպէս կայր անմռունչ Աղեքսանդրոս, և քան ի գեղեցիկ բախտէն իւրմէ՝ առաւել ևս յաղէտից նոցուն սիրտն իւր գելոյր թնդայր. յզեաց առնոսա զլէոննատոս ազգ առնել, եթէ ոչ Դարեհ տապաւոր անկեալ է, և ոչ դարձեալ յԱղեքսանդրէ երկիւղ ինչ է նոցա. քանզի մարտ ընդ Դարեհի եգեալ կռուի միայն ի վերայ տէրութեանն. և կապեն նոքա յԱղեքսանդրէ՝ զոր միանգամ էր նոցա առ Դարեհի արքայութեամբն վայելել: Եւ ապա այս պատգամ ամոք՝ մեծապէս քաղցրացաւ կանանւոյն, զի և ի գերութեան անդ իւրեանց մեծ ևս մադասիրութիւն տեսին նոքա. քանզի շնորհեաց նոցա Աղեքսանդր թաղումն տալ Պարսից՝ որոց և կամեացին, և ի նոյն ի վար ևս առցեն նոքա ի հանգերձից անտի և ի զարգուց աւարին: Ոչ նուազեցոյց նոցա ոչ ի բազմութենէ ծառայից նոցա և ոչ ի շքոյ ինչ պատուոյն նոցա. և ոռճիկ առաւել ևս քան զառաջինն կարգեաց նոցա: Իսկ որ գեղեցիկ ևս շնորհ և առաւել արքենի, զի տիկնայք փափկասունք այնպէս տոհմիք և պարկեշտք՝ գերի վարեալք երբէք չուան և չկասկածեցան, և երբէք զանդիտեալ չիթացին ինչ ի խոհերից և ի քա

բողականաց . և իբրու որք ոչ 'ի բանակի գեղերեալք թշնամոյն իցեն , այլ ուրիք 'ի տաճարս սուրբս և 'ի նուիրական կուսաստանս , այնպէս զատուցեալք ամփոփ կային անտեսք անմատոյցք 'ի մարգկանէ : Եւ ասեն՝ տիկնոջն Դարեհի չքնազազեղ առաւել լինել՝ որպիսի ոչ երբէք յամենայն 'ի գշիոյս . նայապէս և Դարեհ ինքն ին գեղեցիկ տեսանելով քան զամենայն մարդ , և բարձր և հարուստ հասակաւ . ըզնոյն և գտերքն՝ հանդուժաափալք ծնողացն :

Սակայն Աղեքսանդրոս զմտաւ ածեալ՝ որպէս թուի՝ վայելուչ արքայի առն , քան թշնամեացն՝ անձին մանաւանդ յաղթել , երբէք ոչ մերձեցաւ առ նոսա , և ոչ դարձել նախ քան զհարսանիսն զուգեցաւ Է ումիք 'ի կանանց . բայց 'ի Բարսենեայ՝ զոր այրի մնացեալ 'ի մահուն Մեմնոնի՝ կաշան մտ 'ի Դամասկոս : Սա այս Բարսենէ 'ի դպրու թիւնս վարժեալ յունականս , և բոյս բարուց նորա հեշտ և բազմալի . ունէր հայր՝ զԱրտաբազ , ճնեալ 'ի գատերէ արքայի . ընդ սմա զուգեցաւ Աղեքսանդրոս , թեւադիր նմա լինելով Պարմենիոնի (որպէս ասէ Արիստոբուղոս) մտանել առ այն կին , որ ընդ գեղոյն և լաւ և ազնուական բարոս ստացեալ ունէր : Իսկ վասն այլոց կանանցն գերելոց՝ այնպէս գեղանիս տեսեալ զնոսա Աղեքսանդրոս և առոյգահասակս , ասէր ընդ խաղ . « Զխմրդ Պարսկանոյքդ՝ ցաւք են աչաց , » : Բայց ընդ գեղ վայելու թեան նոցա՝ զիւ-

լոյ ժողովուրդեանն գեղ և զպարկեշտութեանն 'ի դէմս բերելով, իբրոյ արդարեւ զանկենգան պատկերօք գրօշեւց' պնդէս զանց առնէր զնորօք :

Այլ 'ի ժամանակին յայնմիկ Փիլոքսենոս նախարար ծովայնեայ վայրացն գրեւ առ Աղեքսանդրոս, եթէ առ իւր բնակի Թեօգոփոս ոմն Յարանտացի և մանկուս երկուս ունի 'ի վաճառ յոյժ վայելչագեղս . և հարցանէր՝ եթէ կամք իցեն արքայի գնել զնոսա վասն նորա . 'ի պատմութիւն բարկութեան բողեցաւ Աղեքսանդրոս, շուրջ եկեալ ստեպ բողօք բառնայր առ բարեկամն, հարցանէր ցնոսա՝ զի՞նչ ինչ 'ի խզհերականաց երբէք Փիլոքսենիս տեսեալ իցէ 'ի նմա, զի շահավաճառութիւն զայն անբարի 'ի ներքս արկանէ նմա: Ապա 'ի Թուղթ իւր առ Փիլոքսենոս կըտափանծ շատ կուտեալ 'ի վերայ, հրաման տայր վարդապետի հանդերձ վաճառօքն զԹեօգոփոս 'ի կորուստ մասնել: Սակես պատուհասեաց նա սաստիկ և զպատանին Ագնոմի, որ գրեաց առ նա գնել զվրովբիւզս զյոյժ հռչակելն 'ի Վորնթոս և ածել առ նա: Արպէս և իրազեկ եղեալ, զի զխանայս զինուորաց ոմանց վարձկանաց բանարարեցին Դամոմի և Տիմոթէոս Սակեգոնացիք զինուորեալք առ Փարմենիոմի, առեալ գրէր առ Փարմենիոմի . հրաման տայր ճշգրտել զմեպն և մահու պատրհաս 'ի վերայ կապել նոցա՝ իբրոյ արդարեւ գաղաճաց ոմանց ձնեւոց յապա-

կանութիւն մարդկան . և վասն իւրոյ ան-
ձինն զայս ինչ գրէր 'ի նամակին յայնմիկ .
“ Զի և իմ երբեք հայեցեալ ոչ միայն չէ
'ի կին անգր Դարեհի, կամ երբեք հետա-
մուտ լեալ տեսանել զնա, այլ և երբեք
յանձին կալեալ չէ՝ բան լսել զքեզոյն նո-
րա, ”: Եւ ասէր Աղեքսանդրոս, յերկուց
ատի առաւել իմն ճանաչել եթէ մահ-
կանացու է . 'ի քնոյն և 'ի զուգելոյն .
քանզի երկու այս՝ խոնջել և հեշտանալ՝
հաստեցաւ 'ի բնութեանս 'ի նոյն և 'ի մի
տկարութենէն :

Եւ էր Աղեքսանդրոս մեծապէս ժուժ-
կալ և յորովայնին . և յայտնի է այս 'ի
բազում հաւատտեացն, գարձեալ և 'ի բա-
նից անտի իւրոց առ Աբա, զոր առ մայր
իւր կալաւ Աղեքսանդր, և կացոյց զնա
գշիոյ կարիոյ : Քանզի այս Աբա զօրհա-
նապաղ հիւրամեծարեալ զնա առաքէր
բազում խահս համագամն և քաղցրաւ-
նիս, և արձակեալ ևս առ նա 'ի վերջէ և
խախտմիջս անուշարարս և հացարարս
ճարտարս, ասէր Աղեքսանդրոս՝ չունել
այնպիսեաց ոմանց պէտս . զի և են իսկ առ
նմա խահարարք լաւ ևս՝ տուեալք նմա 'ի
գաստիարակէն իւրմէ Լէոնիդեայ : Իս-
հարար վասն ճաշումն ասէր՝ է գիշերախառն
քայլք . իսկ վասն ընթրեացն՝ սակաւ-
պէտ ճաշ : Եւ յաւել ասել առ նա . “ Եւ
այս այր գաստիարակ ինքնին գնայ բանայ
զպատուհանս զմահճացն և զհանգեր-
ձիցն, տեսանել զննել՝ գուցէ գիրգս ինչ

և աւելորդս անգամօր մայրն եգեալ իցէ
'ի պատուհանսն , :

Չէր ինչ Աղեքսանդրոս և այնչափ ինչ
զհետ կրթեալ գինւոյ , որպէս կարծեցին
զայն վասն ժամանակին՝ զոր ձգէր երկայ-
նէր նա 'ի սեղանի , ոչ յարգումն այլ 'ի
զգուցաց սակս . առ մէն մի բաժակին՝ ցանգ-
ընգ մէջ երկայնս արկանելով խօսս : Եւ
այն 'ի մեծի պարապմանն և եթ , քանզի
յանպարսպութեանն երբէք չերկարէր ոչ
'ի գինի , ոչ 'ի քուն , ոչ 'ի խաղ , ոչ 'ի
հարսանիս , ոչ 'ի թատր . որպէս այլք բնա-
ւորեցան երբէք 'ի զօրավարաց : Եւ ար-
գեցք հաւատօիս քաջ վասն այնորիկ են
մեզ 'ի կենաց անախ նորա . որ թէպէտ և
'ի կարծոյ և սուղ , լին է բազմադէմ և մե-
ծամեծ նահատակութեամբք : Բայց 'ի
պարապել իւրում՝ առաջին նա յարու-
ցեալ զոհ յազէր գից , և անգէն բազմեր 'ի
ճաշ . և անցուցանէր ապա զօրն կամ յորս
ընգ բարակաց , կամ 'ի բանից յօրինուածս ,
կամ իրաւաբանել ինչ ընգ մարտիկ որե-
ւոյն , կամ քննութեացուածս : Իսկ 'ի հան-
գարտիկ ուղեորութեանն՝ կրթէր 'ի ճա-
նապարհին կամ յազեղնաւորութիւն , կամ
'ի վեր 'ի կառս վազել ելանել 'ի ձգելն ու-
րա , կամ 'ի վայր ոտնածեալ ոտանու-
րազում անգամ և 'ի սփոսութիւն՝ յորս
ելանէր նա լազուէսուց և թռչոց , ըստ ու-
րում է մեզ խմանալ յՕրականացն նորա :

Հասեալ յիջափան՝ 'ի մոտանել 'ի բաղա-
նիս կամ իւզով յօճանել՝ հարցանէր զվե-

բազմապատկառ հասցեներեցայց և խաճարաբանաց , կանգնած 'ի կարգի իցեն իդր ընթերցանայն . և սկսանէր ընթերցել անագան ընդ մեծութն՝ բնազմալ 'ի բազմոցի : Եւ եր նորա փոյթ խնամոցն սքանչելի վասն տեղանոցն . ինչ մի ամենեւին չկամէր 'ի նմա խառն 'ի խոռոչն և վեր 'ի վերոյ . և երկայնէր ձգէր՝ որպէս ասացաք՝ զարդումն բաժակայն 'ի ճառս կրուցայ : Եւ թէպէտ և ինքնին Արեքսանդր 'ի կենակից կեանան հեշտ և բազմալի յոյժ էր քան զամենայն թագաւորս և շնորհք լի , իսկ յայնժամ տաղտուկ արկանէր 'ի մեծաբան պանծանաց անձինն : և արդեւ ըն զքրտականի սոսկականի յայնժամ կիրա 'ի գէմն բերէր ճոխաբար պարծանոցն , և հեշտալուր առ մարդելոյլան լինելովն . ոյր աղագաւ և անգանօր մօտ քաջախորհմարդ մարդիկն՝ 'ի մեծապէս անձկութեան ջերանէին . քանի՜ ոչ զմարդասահաճոյ ընթողօքն ելնել ի կամէին առնել , և ոչ դարձեալ 'ի ստորե նոցա մնալ 'ի գոմէլ զնա . իբրու մը առաջինդ՝ անարդ և դժպտահ , և վերջինդ՝ վտանգաբեր : Եւտ գինեգրուացն լուանայր , և ասպա ննջէր բազում անգամ մինչև ցորհասարակ . եր երբեք՝ և զօրն ուղղոյն անցուցանէր 'ի քուն :

Բայց և եր նա 'ի համեղաճաշակս ախլափ ժուժկալ , զի և բազում անգամ զգատուականս և զաղնիւս 'ի կարծրապատեամն մրգայ և 'ի ձկանց բերեալ նմա 'ի ծոմէ , առեալ այսր անգը յղեր առ մէն մի 'ի բարեկամացն , և անձին պահէր և ոչինչ : Ստ,

կայն և մեծահայ էին ընթերիք նորա հանա-
պազոր. և երթալով երթալի և բազմակա-
տար եր սեղանն ըստ բարդաւածել գոյիցն.
մինչև բիւրուց գրամակշռոց լինել ծա-
խուցն, և անդ զկայ առնոյր. և նոյնչափ
գարձեալ ծախք սահմանեալ էին կոչնա-
տեւոյն Աղեքսանդրի:

Իսկ յետ մարտի պատերազմին՝ որ յիւ-
սոս, առաքէր 'ի Դամասկոս առնուլ անաթ-
ղոքաման և զաղին և զորդիս և զկանայն
զՊարսիցն. և յայնժամ յոյժ ճոխացան
յանկածէ անսփ ալրուծի Թեանաղացոց.
քանզի սոքա քաջակէս նարութեամբ նա-
հատակեալ 'ի կռուին, վասն այնորիկ ըզ-
նոսա առեալ յղեր անդր՝ զի լեասցին յա-
ւարէն: Մեծապէս հարստացան և այլ զգ-
րակաիք. և յայնժամ Մակեդոնացիք ըզ-
ճաշակ առեալ առաջին զոսկոյ և զար-
ծաթոյ և զկանանց և զիննաց քաղաքամե-
րութեան զբարդարութեան, փութային ճե-
պէին՝ արդարեւ իբրեւ զսարսկս ոմանս որ
սականս հոտատեալք զհետս 'ի վեր 'ի վայր
իմը արկանել յուզել զընչաճեւութիւնս
Պարսից:

Բայց Աղեքսանդրոս լուս համարեցաւ
յառաջ քան զամենայն յանդուր ելանել
'ի ծովափնեայ 'ի վայրսն: Հանդա արագ
արագ գային հասանէին առ նա Թագա-
ւորք՝ 'ի ձեռս տալ զկիսորոս և զփինիկէ,
բայց 'ի Տիւրոսէ: Այլ ամիսս եօթն պա-
շտեալ զնա Աղեքսանդրոս՝ պատեալ 'ի
պատնէս և 'ի մանդղեոնս և յեւաթին

երկերիւր առ 'ի ծովէն, տեսանէր նա յետ
այնորիկ յանուրջս զՀերակլէս՝ զաջն կադ-
կառել նմա 'ի պարսպէն և 'ի ներքս զնա
հրաւիրել: Հասից և 'ի Տիւրացւոց անտի
Թուէր յերազի տակ առ նոսա Ապոլոնի,
երթալ չուել առ Աղեքսանդրոս՝ դժկա-
մակն եղեալ ընդ գործս քաղաքին: Այլ
Տիւրացիք ձերբակալ զգիսն զայն արաբեալ՝
իբրու գասալիք այլ ըմբռնեալ յանցանելն
առ Թշնամիս, այնպէս 'ի սարիս արկեալ
պատանդէին զանգրի նորա զանադի, և ա-
ռեալ բեռնէին ընդ խարիսիս նորա. և ա-
նուն կարգային նմա՝ Աղէսանդրէան:

Բայց Աղեքսանդրի և յայլ երազ 'ի
քուն Թուէր տեսանել առաջի իւր զՊայն
Ճիւալ՝ զոր հելլենք Սադիւսոս կոչեն, իբ-
րու խնծգիւք հաստել ընդ նմա 'ի հեռա-
տանէ. և 'ի խնդրել Աղեքսանդրի ունել
զնա, փախստեայ սրանալ 'ի նմանէ. և ա-
պա ուրեմն շատ ինչ հետամուտ եղեալ և
հիւ եկեալ՝ ձերբակալ առնել զնա: Ան-
գտնօր յայնժամ՝ գուշակք և իղձք անըւ-
տեալ զհելլենական անունդ Սադիւսոս Ե,
ոչինչ անհաւանական բանիւ ասէին նմա՝
եթէ Քոյ եւիցի Տիւրոս: Եւ ցուցանեն
մինչև ցայսօր ժամանակի արքիւր մի, առ
որով Թուէր նմա յայնժամ յերազին տե-
սանել զՊայն զայն:

Բայց 'ի ժամանակի անդ պաշարմանն,
արշաւան ևս այլ կարգեալ նորա ընդդէմ
Արաքացւոցն բնակաւորաց 'ի իբրաններն,
մեծապէս վտանդէր 'ի պատճառս գաս-

տխարակին իւրոյ Լիւսիմաքեայ. քանզի
 խնդրեալսց և սա զհետ խաղալ նորա և ա-
 տեր, բա՛ն չեմ ես յալելոյթ յեցեալ առա-
 ւել քան զճիւնիկէ և կամ նուազեալ:
 Իբրեւ մերձեցաւ նա 'ի լեռնադղանան և
 Թողեալ զարուսին գնացր հետիոտա, ան-
 դանոր նիզակակիցք հարուստ մի յառա-
 ջիցին քան զնա. իսկ ինքն 'ի տարածամել
 առարն և 'ի մօտէլ առ Թշնամիսն՝ չհան-
 գործեալ Թողուլ զկնի զԼիւսիմաքոս
 այնպէս գանդաղ և ծանր, քաջալերեալ
 ձեռն ևս տայր նոնա. և այնպէս ապա ընդ
 տակաւուց ժմանց յերդմնաց լինէր մեկու-
 տի 'ի բանակէն՝ անցուցանել զգիշերն յաղ-
 ջամուզ խաւարին և 'ի սառամանիս 'ի
 գծուարս վաղտաց: Անդուստ յակն արկել
 նորա խաղոյի բազում 'ի բացեալ զիրու-
 ցան բորբոքեալ 'ի Թշնամեացն, ապաս-
 րան յարագութիւն մարմնոյն՝ գիմազրաւ
 ինքնին եղեալ 'ի քիրան, որպէս և միշտն,
 'ի քաջալեր սրտարեկութեանն Մակեդո-
 նացւոց՝ գիմեաց առ որս 'ի մօտոյ խաղոյի
 արկեալ էին. և սուսերահար խոցեալ զեր-
 կուս 'ի բարբարոսացն նստեալ առ հրովն,
 և խանձող մի ևս յափշտակեալ՝ այնպէս
 գառնայր առ իւրան: Արդս և ինքն հուր
 վառեալ մեծ, կէսք 'ի Թշնամեացն յայն-
 ժամ զահի հարեալք 'ի փախուստ գառ-
 նային, և կէսք գալովեալ 'ի վերայ յար-
 ձակեալ՝ տապաստ անկանէին. և այնպէս
 նորս յանգորր ելին: Զայս մեզ պատմե-
 ինքնին Բարէս:

Իսկ պաշարմանն Տիւրուի ելք պայտափ եղեն : Մինչդեռ անդ Աղեքսանդրոս Գանդիստ տուեալ բազմութեան զօրուն 'ի վասակոց բազում մարտիցն , նուազունս ոմանս խազացոյց 'ի զօրականէն ընդդէմ պարսպացն' մի անշ գուլ թշնամեացն , անդանօր Արիստանդրոս փուլակ զոհ յազեր , և գէտակն հմայիցն կողեալ , ասէր և կէքեր ևս անվեհեր' առ որս մերձն կային , եթէ յամեւանն յայնմիկ անշուշտ առջի քաղաքն : Իսկ յինչաց քերեցին զմարդարեւութիւն (քանդի և վերջին օր էր ամսոյն) տեսեալ Աղեքսանդրի զվարանսն գուշակին , ցանկ պատկառ կայեալ հաստատութեան գուշակութեանց , պատուէր ատլմի երեսներորդ հաշուել զօրն զայն' անշ քօաներորդ ութերորդ . և նշան տուեալ մարտի 'ի ձայն փողից , յարձակեցաւ 'ի պարիսպ անդր ամենայն զօրութեամբ . և գուրթ տուեալ քաջութեամբ' 'ի նոյն և հանդուլելոյ զօրականին միահամուռ գիւմեալ նիզակակից նմա ; ոչքնչ հանգարտեցին Տիւրայից : և այնպէս Աղեքսանդրոս 'ի նմին իսկ աւուր Գասեալ ունէր զքաղաքն քաջութեամբ :

Յետ այսորիկ 'ի պատել պաշարել նորա զԳաղա քաղաք մեծ զԱսորոց , գէալ եղև անկանել կնծոյ 'ի վերայ թիկանց նորա 'ի բարձանց անտի վերծեալ 'ի թուշոյ . որ և ապա իջեալ Գանդչել 'ի մանգղինն , յանդոյն թակարդեալ բաւանեցաւ 'ի ցանցս ջայլոտիցն' որովք ոլորեն պարանս :

Եւ այս գէտք 'ի ճաճ արատահեցան մեզ
 նութեանն Արիւմանդրոսի . քանզի վերս 'ի
 Թիկունս իւր առեալ Աղեքսանդր, այնպէս
 առ զքաղաքն : Ապա թաղուիմ ինչ աւարտ
 մասն հանել առաքէր առ Ալիւմանս եւ առ
 Վզէտապարա եւ առ բարեկամսն : յոր եւ
 առ Լէոնիդոս իւր գաւառիւնոսկ առաջանդն
 հինգ հազար զ թրանոսի ; եւ հարիւր զմեռ
 ապ . յուր իւր անեալ զգեղեցիկ զոյնմ
 զոր եւս Լէոնիդոս 'ի տղայութեան իւ
 բուս : Քանզի եր ուրեք 'ի զոհի' Լէոնի
 դեռց տեսանել զԱղեքսանդրոս բռնալի
 յերկուց ձեռաց առալ 'ի նուէր խոճկս , եւ
 ասէր ցնա . " Յառնուլ քո ով Աղեքսան
 գրէ զաշխարհն խնկաբերաց , յայնժամ
 ապա բռնալի խնկեացես : այլ զարդիս
 խնայօրէն վարեաց 'ի գոնս , : Ապա յայն
 ժամ առեալ Աղեքսանդր՝ գրեաց առ նա
 այսպէս , " Առաքեցի քեզ անագիկ թրա
 նոս ամբաւ եւ զմուսս , զի մի այլ ճգճիմ
 եղիցես գոր առ գիս , :

Յետ այսորիկ եւ տապանակ մի անեալ
 առաքի նորա ծանրագնի՝ առանել քան
 զամենայն զկաճ եւ զհարստութիւն Դարե
 հի , հարցանէր ցարեկամսն՝ զոր առեալ
 արդոյ եւ պատուական պաճել արժան իցէ
 'ի տապանակիդ : Իբրեւ բազումք բազում
 ինչ արատախանի առնէին , ասէր Աղեք
 սանդր՝ զԵղեականն պահել 'ի նմա զհո
 մրոսին : Եւ վկայեն մեզ զայս ոչ սա
 կաք ոմանք արժանահաւատք : Բայց թէ
 արդեք ճշմարիտ իցէ՝ զոր վկայեն Աղեք .

սանդրացիք 'ի հաւատս հերակղիգեայ,
անշուշտ ապա ոչինչ անգործ և անպիտան
եկացնմա հոմերոս յարշաւանին յայնմիկ:
Քանզի պատմեն՝ եթէ նուաճեալ Աղեք-
սանդրի զԵգիպտոս, քաղաք մի հելլենա-
ցի կամեր շինել անդ մեծ և բազմաժողով,
և յիւր անուն կարգաւ զնա: Արդ մինչ հան-
գերձեալ իսկ էր տեղագրել զվայրն և
զշրջապատն՝ ըստ խորհրդոյ ճարտարապե-
տաց արուեստին, տեսանէր նա 'ի քուն 'ի
գիշերին յայնմիկ տեպիլ պանչելի: Թուէր
նմա՝ Ծերունւոյ ուրումն սպիտակափայլ
ալեօք և գիմօք արդոյ՝ մեռ գալ առ նա և
ասել քերթած զայս.

Իսկ յալէտանը անդ 'ի Ծովուն
Քեզ աւագիկ Կզցի կայ,
Ի հանգիւոյ Եգիպտոսի,
Փարոս անուն է նորա:

Անգէն ապա յարուցեալ ինքնին չոքաւ 'ի
Փարոս. և էր նա յայնժամ կզցի՝ վայր մի
'ի վերոյ Կանովպեան բերանոյն, բայց այժ-
միկ կից ցամաքի է նա 'ի Թուֆս մի ամբար-
տակի:

Տեսեալ զվայրն գեղեցիկ 'ի գիրան և ե-
րեւի, (քանզի և է իսկ նա լեզու մի եր-
կայնեալ հանգունաափայ լայնարձակ նե-
ղուցի, և առեալ պարուրէ լիճ ընդարձակ
առ 'ի Ծովէ՝ որ եկեալ յանկչի անդր իբր
'ի նաւահանգիստ մեծ). ապա ասէր Ա-
ղեքսանդրոս՝ անշուշտ հրաշայի է հոմերոս

յայլ ինչ, բայց է նա և ճարտարապետ ամենիմաստ : Եւ հրամանն տալիս ծրագրել զմե քաղաքին՝ ի ճահ յարմարելով ժայրացն : Եւ քանզի չէր նոցա առ մեռն հող տալիսակ, առեալ նոքա ալիւր՝ նախ ի Թուխ գետնին ծիր ձգէին ի գող աղեղնաձև, և բոլորածիր նորա ներքին յանգեալ ի խարխիսս ուղղաձիւց՝ իրիկ ի վերջաւորաց իմն ի մե քաղաքի, ամենփեալք հաւասար զննդարձակութիւն ասպարիսին : Մինչդեռ անդ յանձն իւր զուարճացեալ էր արքայն ընդ պատրաստութիւն, անգուտտ յանկարծ Թեաճեալք տարմաբար գային Թուշուք ի գետոյն և ի լճէն երամովն, ազգ ազգ Թուշոց մեծամեծք, և իջեալք արօրացեալք իրիկ ամիք ի վայր անդր, կերան և սպառեցին ողջոյն զւրիւն . և յայնժամ Աղեքսանդրոս որսաբեկ սրտառուչ լինէր ի գիպաց անաթ . բայց քաջալեր ի գուշակացն առեալ և յղձից, քանզի առէին՝ արդաւանդահող հանդերձելոյ քաղաքին լինել և տղգի ազգի մարդկան կերակուր պատրաստել տալիս ապա հրամանն աստիկանացն արտապել ճգնել ի գործն . և ինքն չու արարեալ յուղի անկանէր առ Ամինովն գիւն, ճանապարհ կալեալ երկայն և բազմաթիւն և վաղմեքեր, յորում և է կրկին տեսնել վտանգս մեծա՛մեծս . մի՛ առ անջրութեանն, քանզի է ասպարեղ անջուր գաւառի՝ դնացս ո՛չ սակաւ աւուրց . և երկբորդ անդամ՝ որ ի հարաւային հողոյ ան

աի, եթէ իրեք ուժգինս շնչեսցէ յուղ-
ւոջ ընդ անգնդախոր և ընդ ահագին ա-
ւապուտն. ըստ որդւմ՝ և պատահեալ ասեմն
'ի նախնումն զօրուն Նամբւեայ, ամբար-
ձեալ 'ի հողմոյ անտի կարկառ ահագին
աւազոյ, և յուղեալ իբրեւ կոհանս կոհանս
ալեւաց. 'ի գիւրի անդ, և թաղել ընդա-
ւազել ոգիս բիւրս 4ինդ 'ի զօրահանէն:

Զայս ամենայն քաջիկ յայնժամ՝ առ-
հասարակ մտախորհ ևղեալ, սահայն և
գժնդակ էր շրջել զԱղեքսանդրոս 'ի խոր
հրդոյն: Քանզի և քաղդն ինքնին գլխովին
զօրավիզն նորայոցն՝ անյեղ լի զնա յարգա-
րէր 'ի կարծիսն, և քաջաւերութիւն ոգ-
ւոյն անպարտելի առ 'ի գործ. որով և
և բռնանայր ոչ 'ի վերայ Թշնամեացն միայն,
այլ և 'ի վերայ վայրաց և 'ի վերայ ժառմա-
նակաց: Իսկ և առ 'ի դից օժանդակու-
թեանցն 'ի դժուարին ուղեորութեանն՝
հաւատք ընծայեցան՝ առաւել քան առ
յապայ պատգամացն առ նա. դարձեալ
և նոքին իսկ պատգամքն հաւատարիմք գը-
տան 'ի հաւատոց անտի օժանդակու-
թեանցն: Քանզի նախ առաջին յորդու-
թիւն ջրոյ և անձրեք տեղատարափք առ 'ի
յԱրամազդայ՝ զահ ծարաւոյն կարճեցին.
և զանջրդի զաւազն դանդաղամաժ տամիս
ցուցեալ՝ յստակեցին զօդն պայծառ 'ի
պուրեւառ շնչոյ: Իսկ երկրորդ՝ 'ի խառնա-
կել շփոթել սահմանացն՝ զոր իւրեանց ա-
ռաջնորդ ունէին ուղեցոյց արքն, և յայս-
կոյս յայնչոյս թափառեալ զօրահանք՝

անձանք Զահապարհին, երեւցան նոցա յանկարծ 'ի հանդիպոյ ագուաւք ուղեցոյցք առաջնորդականք. արագաթուիչք լինէին յառաջոյ՝ 'ի ճեպել զօրուն, և զկայ առնուին՝ 'ի գանդաղել և 'ի գեգերելնոցա: Իսկ որ առաւել զբանչելին, որպէս կալ լիսնէս պատմէ, զի նոքա իւրեանց իսկ ձայնիւ ազգ առնէին գիշերադնայց զարտուիլոցն. և 'ի կռիւ իւրեանց՝ յուզին հանէին զնոսա:

Ապա հատեալ անցեալ Աղեքսանդրոս զտհագին անապատն և 'ի քաղաք անդր հասեալ, անդ գուշակն Ամենիկի ողջոյն տայր նմա 'ի գիցն գիմաց՝ իբրև 'ի հօրն. իսկ 'ի հարցանել Աղեքսանդրի՝ եթէ արգեօք դք զերծաւ 'ի սպանողաց հօր իւրոյ, ազգէր նմա գուշակն՝ բարեբան լինել. (զի չէ իսկ նորա հայր մահկանացու). յայնժամ փոխեալ զբանն, հարցանէր՝ եթէ համբուան քայանողացն Փիլիպպոսի պատուհաս 'ի վերայ կապեալ լցէ. ապա և վասն թերութեանն հարցանէր՝ եթէ շնորհեսցէ՞ նմա իշխան կալ 'ի վերայ ամենայն մարդկան: Իսկ պատասխանի տուեալ գիցն՝ տալ շնորհել նմա. և զի՝ և Փիլիպպոսի վրէժիկն դրուեծիւնք ուղիկ վճարեցան, յայնժամ առեալ Աղեքսանդրի ձօնապայծառս կախէր գիցն 'ի պարգև, և ինչս բաշխէր տայր անդ ուրերոյն: Զայսոսիկ ապա վասն պատգամացն պատմեն մեզ բազումք 'ի մատենագրացն, և Աղեքսանդրոս ինքնիկ նամակացիք եղեալ առ մայրն՝ ասէ.

Եթէ գաղտնեաց ինչ գուշակութեանց ինքն
'ի վերայ հասեալ իցէ, զոր 'ի գարձին նմա
միայնոյ 'ի վեր հանցէ:

Բայց և կէսք պատմեն՝ եթէ 'ի լեզու
հելլենացի կամեցեալ գուշակին գգուա-
նօք խօսեւընդ Աղեքսանդրի, բարբառելով
Օ ֆէփֆօ, այն է՝ Ո՛վ Բրտի, հենգեաց ըզ-
վերջ ձայնին խուժագուժ բարբառովն, 'ի
Սէ զբառն յանգեալ՝ փոխանակ 'ի Նոս,
և ասէր՝ Օ ֆէ Տիֆօ. այն է՝ Ո՛վ Բրտի Դիֆո-
և Թէ՝ ինգաց Աղեքսանդրոս ընդ փոպել
ձայնին. և ապա հռչակ հարաւ բանին՝ իբ-
րու նորուն իսկ գիցն անուն կարդալ նմա
Որտի Աբամալդո: Եւ պատմեն ևս՝ եթէ և
յԵգիպտոս գնացեալ յունկնգրութիւն
բանից իմաստասիրին Պատմեովնի, յոյժ
հաճեցաւ յասել նորա՝ եթէ ամենայն
մարդիկ Թագաւորին յԱստուծոյ. քանզի
և իշխան և տէր 'ի վերայ ամենայնին Աս-
տուածութիւնն է. սակայն կարծիս իմաս-
տասիրագոյն ևս ունեւելով նա՝ ասէ, Թէ-
պէտ և Աստուած հայր հասարակաց է ամ-
ենայն մարդոյ, սակայն և առանձինն իւր
սեպհականս գործէ զլաւն և զառաքի-
նիսն: Եւ համբուն՝ Աղեքսանդրոս առ
խուժագուժսն պերճանայր յանձին՝ իբ-
րու անշուշտ հաւանեալ 'ի միտս՝ իբրեւ
ծնունդ և ճեա լինել 'ի դից. իսկ առ Հել-
լենացիս 'ի չափու եկեալ պարկեշտանայր
'ի գիւցաղնութեանն. միայն զայն նուազ՝
յորում գրեալ առ Աթենացիս վասն Սա-
մուի, ասէր այսպէս. " Ես ինքնին անշուշտ

չտայի ձեզ քաղաք զայն ազատ և զփա-
ռաւոր . այլ առէք դուք զայն 'ի նմանէ՝ որ
յայնժամ Թագ կապէր, և հաջք իմ Անու-
նէր, . և իմանայր զՖիլիպպոս :

Իսկ երբեմն նետահար խոցեալ, և ցա-
ւեալ սաստիկ, ասէր. “Դա՛ այդ ո՛վ բա-
րեկամք՝ որ վիժէն աւագիկ, արիւն է ան-
շուշտ, և ո՛չ Ա-ի-շ ո՛ր 'ի Դիոն Բռիէ երանե-
լեաց : Էր և երբեմն ահագին ճայթիւն
լինել որոտմանց և առհասարակ պակնուլ,
և անդ Անաքսարքոս իմաստաւ մօտ կացել
ասէր առ Աղեքսանդր . “ Իսկ և գու ինք-
նին ո՛վ Արամազդայ որդի չառնէն զնցն
օրինակ, . : Կա ծիծաղեալ ընդ բանն՝ ապր
պատասխանի . “ Չեն ինձ կամք ահաբեկ
բարեկամաց լինել՝ որպէս դուք Թելա-
գրես . գու՝ որ զիմովս ընթրեօք արհամար-
հես, տեսեալ 'ի սեղանի եղեալ ձկունս,
և ո՛չ զնախարարաց կառաւիունս, . : Քան-
զի և պատմեն իսկ, եթէ յառաքել եր-
բեմն արքային ձկունս առ հեփեսափովն,
ասել Անաքսարքոսի յայնժամ յայսպի-
սեաց բանից . իբրու ընդ վայր զմարդիկն
հարկանելով և խաղ առնելով որ մեծա-
քիրտն և բազում վտանգօք զհետ կրթին
փառաւորաց, և ապա 'ի հեշտութիւնս և
'ի վայելչութիւնս չեն ինչ ընդհատ կամ
թէ խաւն մի տարբերեալք են յայլոց ո-
մանց : Եւ արդ 'ի բանից աստի յայտցանէ
քաջայայտ գոյ, զի չէր ինչ հաւանեալ
Աղեքսանդրոս 'ի միտս վասն իւրոց ծնըն-
դոցն՝ և ո՛չ ամբարտաւանեալ ինչ . այլ

զիարծիւս զիւրոյ գիւցազնութեանն գործի
'ի ձեռն առեալ էր հեշտեաւ միանգա-
մայն նուաճել զմարդիկ :

Դարձ ապա արարեալ յԵգիպտոսէ 'ի
Փիւնիկէ, զոհս կատարէր և հանդէսս կար-
գէր գից, և մրցանս շրջանակաւոր պարուց
և զողբերգակաց, շքեղս և պայծառս ոչ
միայն 'ի հանդերձանսն, այլ և յերևելս
մրցողացն . քանզի հանդիսադիրքն էին թա-
գաւորք Կիւպրացւոց, որպէս և յԱթենս
վիճակաւ ելեալքն ըստ ցեղից . և այր զա-
րամբ ելանէին սքանչելապէս պատուաւի-
րութեամբ յաղթահարել այր զընկեր . և
քան զամենեւեան առաւել 'նիկոկրէոյն
Սաղամիւնացի և Պասիկրատէս Սողեացի .
քանզի սոցա էր ելեալ վիճակն կարգել
տալ հանդերձանս վասն գերահամբաւիցն
այնոցիկ գերասանաց . Պասիկրատէայ՝ վասն
Աթենոգորոսի, և 'նիկոկրէոյնի՝ վասն
Թեսսաղոսի . բայց Աղեքսանդր ինքնին
պատկառ կայր Թեսսաղոսին . սակայն և
չերեցոյց ինչ՝ բայց յորժամ 'ի քուէայս
յաղթական հրատարակեցաւ Աթենոգո-
րոս . քանզի 'ի մեկնել իւրում անտի ա-
ռաց այսպէս . Գովեմ՝ զդատաւորան . սա-
կայն էր ինձ արգեգք մտադիւր տալ մասն
զարքայութեանս և ոչ տեսանել պարտեալ
զԹեսսաղոս : Որպէս և յետ այնորիկ գա-
տակնիք տուգանաց առեալ Աթենոգորոս
յԱթենացւոց՝ զի ոչ գտաւ 'ի տօնի մրցա-
նացն Դիոնիսեայ, և գնացեալ յողոր առ
Աղեքսանդր՝ գրել վասննորա, յանձն չէառ

արքայն . արձակեաց զնա գնալ լուծանել զգառակներն : Իսկ յեա այսորիկ Լիւիսը նէո Սկարփէտո քաջացեալ 'ի տեսարանի և ծափահարս առեալ, 'ի կատակերդակ քերթուածին իւրում բարբառեցաւ և Տող մի՝ յորում քանքարս տասն խնդրէր նա յարքայէն . ծիծաղեցաւ Աղէքսանդրոս, և ապա նմա զննդրելին :

Ջայնու ժամանակաւ նամակ 'ի Դարեհէ գալստ առ նա , և բարեկամս ևս արձակեալ առ նա ազօթակեարս յանձն առնուլ ընդունել քանքարս բիւր 'ի փրկանս գերւոյն , և բարեկամ՝ և նիզակակից լինել նմա, և յիւր վտարել առնուլ ողջոյն զգաւառն յայսկոյն Եփրատայ . 'ի վերայ այոր և ածել իւր կին զմի 'ի գտերաց անախնայ : Ջիորհուրդ զայս 'ի վեր հանեալ Աղէքսանդրոս բարեկամացն , իորե Պարմենիոնն ասէր . “ Եթէ եո Աղէքսանդրոս էի, անշուշտ յանձն առնուի զքանդ . ” . Եւ պատասխանի Աղէքսանդր . “ Եւ եո ինչնին օն և օն , եթէ Պարմենիոնն էի ” : Ապա առեալ գրէր առ Դարեհ ամենայն հաստատութեամբ , զի Թէ առ նա եկեսցէ՝ զամենայն հիւրամեծար մարդավորութիւն գացէ առ 'ի նմանէ . ապա Թէ ոչ ինքն չու արասցէ ընդգէմ նորա : Սակայն և արագ արագ ստորջացաւ նա . քանզի յայնժամ մեռանէր ակիկն Դարեհի յերկունս ծննդեանն . և յայտնի իսկ վառանայր Աղէքսանդրոս՝ զի բարձաւ 'ի նմանէ մէջ գուղնաքեայ ինչ պատճառք . հանգիսց

բարեխառութեան նորա. սակայն և յու-
ղարկաւորութիւն շքեղ կարգեաց գշխոյին
ընթեռն առատութեամբ: Իսկ անդ մի
ոմն յառաքառապան ներքինեաց անտի՛
որ գերեցան ընդ կանանւոյն Տիրէովս ա-
նուն՝ փախուցեալ ՚ի բանակէն, և հապ-
ճեալ տաղնապաւ եկեալ առ Դարեհ,
գոյժ տալլ նմա զմահու տիկնոջն: Զճա-
կատ հարկանէր Դարեհ և յողւոց հանեալ
աշխարհէր. «Աւոյ (ասէ) բաղգին Պար-
սից, զի անդ տիկին արքայի և քոյր ոչ գե-
րի միայն վարեցաւ ՚ի կեանսն, այլ և ան-
բաժ ՚ի մահուն միաց յարգունի յուզար-
կաւորութենէն»: Կրկնեաց ներքինին և
ասէ. «Այլ ո՞վ գու աքքայ՝ վասն յու-
ղարկաւորութեանդ և մեծապէս պա-
տուոյն և շքեղ հանդերձանաց տիկնոջն,
երբէք գու քանդատ մի կալցես ընդ չարա-
շուք բաղցն Պարսից: Քանզի անշուշտ
ոչ գշխոյդ Ստատիրէ ՚ի կեանս իւր, և ոչ
մայրն քո, և ոչ գարձեալ քոյին զաւակքդ
երբէք չվրիպեցան յառաջին բարեաց ան-
տի իւրեանց և ՚ի վայելչութեանց բայց զի
վրէպ ՚ի քումդ գտան յարեհ, զոր աւերն
Արմիզդ փայլատակեալ անդրէն ծագեացէ:
Բայց տալաւ և ՚ի մահուան իւրում՝ չէր ինչ
՚ի փառաց՝ զոր ոչ փառաւորեցաւ. այլ և
պատաւեցաւ իսկ նա և յարաստուաց նո-
ցուն թշնամեացն. քանզի և ինքնին Աղեք-
սանդրոս այնչափ իմն հիւրամեծար և մար-
դասէր գոյ յետ յաղթութեանն, որչափ
ինչ ահագին է ՚ի կռուին»:

Լուեալ զայս Դարեհի, բայց և խռ-
 վեալ ամբոխէր 'ի վարանս և 'ի կառկա-
 ծանս գժպատեհս, և 'ի ներքտագոյն կողմն
 խորանին առեալ զներքինին, ասէր. “ Ե-
 թէ չէ և քո արդեօք մակեդոնացեալ ընդ
 բազդին Պարսից, այլ քոյ տէր տակաւին՝
 ես Դարեհ, աստ ինձ՝ շուք եղեալ. Մի-
 հրայ մեծի լուսոյն և այս արքունի իմոյ
 տղոս, լամ ես արդեօք աւագիկ զդուքնա
 քեայն 'ի կրից անտի աղէտիցն Ստատիրայ.
 Կամ թէ արդեօք կիրս իմն առաւել աշ-
 խարեւիս կրեցաք արդեօք մեք առ նորա
 կենդանութեամբն. Կամ թէ արդեօք հի-
 քացեալ ինչ էր մեր ըստ արժանին մերոյ՝
 եթէ երբէք անկեալ էաք 'ի ձեռս անա-
 դորոյն և խուժագուժ թշնամոյ: Քան-
 ղի և ղեմարդ վայելուչս արդեօք պարկեշ-
 տասցի երբէք ընդ լծակցի խքն թշնամոյ
 այդ մի երկատարդ՝ այնչափ շքագիր տիկ-
 նաջն. ”: Այն ինչ Դարեհի բանքն 'ի բերան
 էին, գեանամած առ ոտան նորա անկաներ
 Յիրէսիս, աղաչէր աղերսէր՝ բարերան լի-
 նել և մի ինչ առ Աղեքսանդրոս անկրա-
 վել մի յամեն զվախանեալն առնել զքոյր
 և զտիկին, և վրէպ զանձն 'ի մեծէ միւթեա-
 րութենէն կացուցանել 'ի կիրս աղէտիցն.
 այլ անշուշտ հաւատալ՝ ղի յաղթեցաւ 'ի
 մարդոյ՝ որ գերաբռան է քան ղեմարդ. նա
 մանաւանդ զարմանալ ընդ Աղեքսանդրոս,
 ղի առաւել պարկեշտացաւ առ կանայս
 Պարսից, քան թէ քաջացաւ առ արս Պար-
 սից: Մինչդեռ անդ և երգմունս ևս ահա-

գինս կնքէր և կռէր ներքինին վասն բանին, և հռչակ ևս հարկանէր զժողովակալութիւն Աղեքսանգրի և զմեծանձնութիւնն, և արտաքս Դարեհ առ բարեկամսն, ձեռս 'ի յերկինս համբարձեալ աղօթէր զայս ինչ. "Ո՛վ աստուածք դուք ոստիկանք ծննդոց, և հովանաւորք արքայից, անէ տնէք ինձ միւսանգամ՝ յոտին կանգնեալ զբազան Պարսից՝ յառաջին բարձին թողուլ զհետ իմ՝ որպէս առի. զի յաղթեալ՝ փոխարէն հատուցից շնորհացն՝ զոր յազէտս իմ գտի յԱղեքսանգրէ առ իմ սիրասունս: Ապա թէ արդեօք օրահասն եկեալ հասեալ իցէ վրէժինդրութեանն և իրացն փոփոխութեան՝ վախճան լինել Պարսից արքայութեանն, մի որ այլ 'ի մարդկանէ 'ի դահ բազմեսցի Վիւրոսի՝ բայց յԱղեքսանգրէ,": Արդ զայսոսիկ այսպէս, գործեալ և զբանսս զայսոսիկ խօսեալ յայնժամ, վկայեն մեզ բազմա գոյնք 'ի մատենագրաց:

Բայց Աղեքսանգրոս տիրացեալ ողջոյն գաւառին յայսկոյս Եփրատայ, չու առնէր խաղայր գնայր ընդդէմ Դարեհի. իսկ նա գայր իջանէր ընդդէմ՝ ածեալ ընդ իւր բիւրս զօրաց հարիւր: Անդ մի ոմն 'ի բարեկամացն պատմէր Դարեհի իբրեւ 'ի ծիծաղելեաց ինչ, եթէ խումբ ծառայիցն վերջապահաց յերկուս բաժանեալ կեզծս 'ի կեզծս, մէն մի 'ի խմբիցն ունելով իւր առանձին զօրավար, անուն միոյն Աղեքսանգրոս, և միւսոյն՝ Դարեհ, և գրգռեալ

նոցա 'ի նախամարտութիւնս՝ կուճծա հոգոյ
արձակէին 'ի միմեանս . ապա և բռնամար-
տիկք եղեալք , այնչափ իմն ըորքոքեցան
'ի կռուին , զի և բազումք անգանօր քար-
ձիգք լինէին և մականաձիգք , և հազիւ ու-
րեմն հանգարտեալք դադարէին : Իբրև
ժեսաղն զայն նոցա լուաւ Դարեհ , հրաման
աայր երկուց այն զօրավարացն մենամար-
տիկ ընդ միմեանս լինել . և առեալ ինքն
զանուանեալն Աղեքսանդր՝ զինէր վառէր .
իսկ զանուանեալն Դարեհ՝ վառեաց Փի-
ղովտաս : Եւ անգանօր զօրն կայր 'ի զինն
մենամարտութեանն՝ հայեցեալ ընդ գոր-
ծըն իբրև գուշակութիւն անշուշտ հան-
գերձելոցն : Իբրև սաստիկ և բուռն 'ի վէգ-
եկին նոքա ընդ միմեանս , յաղթական ե-
լանէր անուանեալն Աղեքսանդրոս . և 'ի
պարգևի մասին առնոյր գեօղս երկոտա-
սան , և իշխան լինէր՝ պատմութեան տանել
պարսկական : Եւ պատմէ մեզ զայսոսիկ
ինքնին Երատոսութենէս :

Բայց ահագին մարտ պատերազմին ընդ-
գէտ Դարեհի (ոչ որպէս գրեն բազումք)
մղեցաւ անդ 'ի Սրբելաս , այլ 'ի Գաւ-
սամելաս . զոր ասեն նշանակել ըստ բար-
բառոյն նոցա՝ Տան ըլպու . քանզի 'ի վաղըն-
ջուց անտի թագաւորաց ոմն փախուցեալ
երբեմն յերեսաց թշնամեացն՝ հեծեալ 'ի
տաճիկ ուղտ , անգանօր ապա դադարեցոյց
զնա՝ կարգեալ 'ի տեղւոջ յայնմիկ վասն
նորա գեւգեան և ռոճիկ 'ի գարման :

Արդ յամենանն Բռէգրոմփովի խա-

ւարէր լուսին 'ի սկզբան տօնախմբութեան
 խորհրդոցն յԱթէնս : Ապա 'ի մեծաօթա-
 ներորդի գիշերի յետ խաւարմանն՝ յերևան
 միմեանց եկեալ երկուց բանակացն, կազ-
 մէր վառէր Դարեհ զգորս իւր՝ 'ի հանգէս
 անցեալ դասուց կարգացն 'ի լոյս զամբա-
 րաց : Այլ Ազեքսանգրոս հանգիստ Մա-
 կեդոնացւոցն տուեալ, ինքն գեգերեալ
 կայր յանգիման վրանին ընդ Արիստան
 գրեալ գուշակին . նուիրագործեալ նուի-
 րակնսն ինչ գազանիս՝ զոր յազէր փերեայ :
 Իսկ յայնժամ արք հինօրեայք 'ի բարե-
 կամաց նորա, առաւել ևս Պարմենիոզն,
 յակն արկեալ առհասարակ զգաշան՝ որ
 ընդ Նիփատոն և ընդ լերինո Գորգիւնա-
 ցոց՝ 'ի խարովկաց անտի բարդարոսացն
 ողջոյն փալատեալեալ, և լուեալ ևս զխաղ-
 տախուղտ խառնամբոխ աօտուիւն տակաւի
 զքանակին նոցա՝ իբրու զահագին զալե-
 տանջ ծովու, յապուշ հարեալ ընդ ամ-
 բաւութիւն խուժանին, բարդառեալք ընդ
 միմեանս ասէին . զիարդ գժնգակ քիտոն և
 բազմավաստակ իցէ նհանջել ընկրկել զայն-
 չափ ամբաւութիւնն 'ի մարտ յայտնի . ա-
 պա եկեալ կացեալ առ արքայի 'ի կատա-
 բել նոցա զգոհան, գուն գործէին ածել
 ամոքել զնա՝ գիշերախառն անկանել 'ի
 վերայ թշնամեացն, և այնպէս ապա զմութ
 գիշերոյն առադասաւ 'ի վերայ ձգել ահա-
 գին կրից պատերազմին : Այլ նա պա-
 տասխտնի նոցա զհաչակելին զայն առնէր
 բան . Ո՛ւ Գողանամ էս զյազ Ռոսիւնն . յո-

բում և անտիպիանս իմն թուեցաւ նա ու մանց և անտիպիանս բարբառել պատասխանի և 'ի խաղ կաքաւել յամբու վտանգին . բայց կիսաց լի արութեամբ քաջութեամբ բարբառ 'ի ժամուն . գարձեալ և վասն հանգերձելոցն՝ ողջախոհ մտածութեամբ . զի մի պատճառս տացէ Դարեհի՝ յետ պարսութեանն միւտանգամ մարտ յարդարել . պատճառելով երկրորդի հաբաւածոյն զմութ գիշերոյն , ըստ որում և առաջնոյն պատճառեալ իսկ էր զերանց դատին և զխապանսն և զծովն գլխովին : Քանզի և Դարեհ այնչափ զօրաց տէր և ընդարձակատարր աշխարհի՝ արդեօք գուլ երբէք չառնէր կռուոյն 'ի նուազել ինչ զինուն և զօրուն . սակայն դադարէր արդեօք՝ եթէ երբէք վրէպ 'ի գոռողութենէն և 'ի յուսոյն՝ փորձ անժխտելի փորձէր զքաջութեան թշնամեացն՝ հարուած առեալ 'ի մարտ տունջեան :

Ապա 'ի բաց մեկնեալ բարեկամացն , ընկողմանեցաւ Աղեքսանդրոս ննջել յիւրում՝ վտանի . և տսեն՝ ողջոյն զգիշերն անցուցանել 'ի քուն խորութեան առաւել քան զտվորականն . մինչև և զօրավարացն ընդ այդս այդուն եկեալ 'ի վրան անդր նորա՝ զարմացեալ կային . և առ ժամն նոքա հրամանի ճաշոյն տուեալ զօրականին , ապա նեղեալք 'ի ժամանակէն՝ մտանէր 'ի ներքս Պարմենիոնի , և մերձեցեալ 'ի մահիձն՝ կարգալր զնա յանուանէն երկիցս և երկցս . և այնպէս զարթուցել զնա հարցա-

նէր՝ զինորդ երբէք քօւն զայն ննջել նմա, իբրու որ զյաղթուածին գլխովն տարեալ իցէ, և ոչ մանաւանդ գօտէպինդ յառնել 'ի մարտ ահագին քան զամենայն մարտ: Իսկ Աղեքսանդրոս ժպտեալ տայր պատասխանի. "Եւ զնչ ապա, ոչ թերև թուիմք քեզ՝ զյաղթուածինն տարեալ. ազատեալ մեր այժմիկ տարաշրջիկ թափառել ընդ ահագին աշխարհ ամայի՝ հետամուտ Դարեհի, եթէ նա այժմիկ խուսափէր 'ի մարտէն,": Այսպէս նա ոչ միայն յառաջ քան ըզմարտն, այլ և միջամուխ գլխովն 'ի վտանգին, վեհ և անասանելի առաքինացաւ 'ի խորհրդեան իւրում և յարիւթեանն: Քանզի և յայնժամ 'ի մարտին՝ յորժամ ձախոյթեն՝ ուր կայր ինքնին Պարմենիոն՝ շփոթեալ խառնակեցաւ 'ի թափոյ յարձակման ալրուծիոյն Բակարիացոց, առ այս՝ և Մազէոս հեծելադոր շրջանաւ խաղացուցանէր արտաքս քան զփաղանգն՝ անկանել 'ի վերայ վանապանաց աղխին Մակեդոնացոց, զահի հարեալ Պարմենիոնի արձակէր ճեպով հրեշտակ առ Աղեքսանդրոս. ասել՝ եթէ վասն բանակացն և աղխին վճարեալ է՝ թէ ոչ վաղ վաղակի ձեռն ստուար արձակեսցէ նա 'ի ճակատէն առ վերջապահսն: Եւ էր յայնժամ Աղեքսանդրոս 'ի տալ նշան զօրակա նին իւրոյ յարձակել 'ի թշնամիսն. իբրեւ զայն բանսն լսէր զՊարմենիոնին, ասէ՝ դա՛ այդ այր խելայեղեալ ուրեմն է և վեր պեալ 'ի խորհրդոց. յարհաւրաց սրտին

ցետրհի գա՝ եթէ յազթական լինելով առ
ցեն կալցեն և զազին թշնամւոյն . իսկ յազ-
թեալ՝ փոյթ այնուհետև ցիպլեն ոչ ըզ-
գոյից և ոչ զծառայից, ուշ միայն կալցեն
նահատակել 'ի մարտին յայնմիկ և մեռա-
նել քաջութեամբ և փառօք :

Զայս պատգամ՝ յզեալ առ Պարմե-
նիոմն, ինքն առեալ գնէր՝ 'ի գլուխն ըզ-
սաղաւարտն . քանզի և յառաջ 'ի վրանին
արկեալ էր ողջոյն զապառազնութիւնն,
տառատոկ մի Սիկիլիացի կամարակապ, և
'ի վերայ կրկին պատեան 'ի կտաւոյ՝ յան-
կածէ անտի որ յիստոս : Բայց սաղաւարտն
թէպէտ և յերկաթոյ, ճաճանչ արձակէր
իբրև արծաթ սուրբ, գործ ճարտարին
Թէոփիլեայ, և էր զնովաւ հարստեալ
քայլաամանեակ երկաթոյ՝ ականակապ .
էր և նորա սուսեր սքանչելամուխ և թե-
թե, ընծայ նմա յարքայէն Կիտիացւոց .
քանզի և սովորեալ իսկ էր բազումս վա-
րել սուր 'ի պատերազմի : Արկաւ և պատ-
մուճան ճարմանդաւոր՝ ձեռակերտ հոյա-
կապ առաւել քան զամենայն կազմածն,
գործ ճարտար նախնոյն Եղիկոնեայ, պար-
գև նմա 'ի քաղաքէն Հոռոպացւոց 'ի շուք
մեծաքանաց . և վարէր նա զայն 'ի մարտս
պատերազմաց : Իսկ ուր երբէք վազէր նա
ձիաւորեալ ընդ կարգս զօրուն, կամ կար-
գէր կազմէր մասն մի զփաղանդին, կամ
թէ պատուէր հրամանի կարգայր և հրա-
հանգ տայր զօրուն, կամ թէ միայն գէտ-
ակն կալեալ զննէր զիրան, խնայեալ 'ի

Յլագլուխն առ ծերութեանն, յայլ երի-
վար աշտանակէր. իսկ ձեռնամուխ 'ի մարտն
եղեալ՝ առաջի զՅլագլուխն մատուցանէին,
և 'ի նա վերելակեալ՝ անդէն և անդ. հոր-
դան զօրականին տայր:

Ասլա յայնժամ յերկարագոյնս խօ-
տեալ Աղեքսանդրոս առ Թեոտաղացիս և
առ այլս 'ի Հելլենացւոց, զի մեծապէս
քաջալերեցին զնա՝ բողոք բարձեալ առ-
նուր խաղացուցանել զնոսա ընդդէմ բար-
բարոսացն, նա անդէն 'ի ձախոյ ձեռն ըզ-
նիզակն տարեալ, զաջ իւր ամբարձեալ
կարդայր զգիսն. աղաչէր՝ (որպէս Վալլիս
Թենէս պատմէ) զի Թէ արդարև Արա-
մազգածին իցէ, հովանի և զօրավիգն կաց-
ցեն նոքա Հելլենացւոց: Իսկ անգանօր և
Արիստանդրոս գուշակ՝ պատմութեան ար-
կեալ ձիւնափայլ, և պսակ ոսկի 'ի գլուխ,
ձիւաւորեալ առ երի Աղեքսանդրի, կայր
և ցուցանէր արծիւ մի 'ի բարձունս 'ի վե-
րոյ գլխոյն նորա՝ առաջնորդական նմա 'ի
Թռիչան կշիռ 'ի Թշնամիս անդր: Իբրև
զայն տեսին, մեծապէս քաջալերեցան
նահատակք. և 'ի նոյն խրախոյս ձայն տու-
եալք միմեանց, յարձակէր գիմէր պրու-
ձին. յառաջամուխ խաղայր միաբան միա-
գունդ և փաղանգն Թափով ալէստատ կռ-
հակաձև. այլ մինչև նահատակաց զօրա-
կանին 'ի կռիւ կաքաւեալ, Թիկնադարձոյց
խուժագուժքն լինէին: Սաստիկ յայնժամ
զհետ պնդեալ Աղեքսանդրի՝ վարէր արկա-
նէր զնոսա մինչև 'ի մէջ անդր բանակին

նոցա, ուր կայր ինքնին Դարեհ: Քանզի և 'ի հեռաստանէ յակն իւր զնա արկանէր Աղեքսանդրոս, այնպէս յերևան եկեալ 'ի միջոյ ճակատելոյ զօրուն 'ի միջակի արքունի գնդին՝ գեղեցիկ և յաղթ հասակաւ՝ 'ի բարձրաբերձ ելեալ 'ի կառս՝ շուրջ պահ զկառօքն արկեալ խուռն և անձնագեղ պրուծիոյ, կազմք և վառեալք ընդգէմ՝ թափոյ թշնամեացն. բայց յայնժամ մօտ զԱղեքսանդրոս տեսեալ նոցա ահաբեկ և սոսկալի՝ վարեալ սաստկապէս զփախստեացան ընդգէմ արձանացելոյ զօրուն, զահի հարեալք յայակոյս յայնկոյս փարատեալ գնային բազումք 'ի նոցանէն. իսկ որ քաջագոյնքն էին ընտիր ընտիր նահատակաց՝ անդ 'ի կռուին 'ի վերայ արքային 'ի մահ տարածեալք՝ տապաստ զմիմեամբք անկանէին, խոչ և խուլթ Մակեդոնացւոցն, 'ի ապալել կայտուալ իւրեանց դիտապաստ առ ոտս նոցա և երիվարացն:

Յայնմ մեծի տազնապի վարանեալ Դարեհ, զի և յառաջոյ անտի զօրն խուժեալ անկանէր 'ի վերայ, իբրև յայն յազէտ ամբաւ տադակուին գժնդակ ևս էր դարձուցանել զկառան և յանդորր յահագին խռանէն հանել. քանզի և անիւքն կառեալ կասեցան 'ի բազմակոյտ դիականցն, և 'ի վեր ևս քոնուլթեամբ երիվարացն վաղեալ՝ ահաբեկ սրտաբեկ զկառավարն առնէին՝ արգելեալք կապեալք յամբաւի գիակուտին, ապա թողոյր Լքանէր անդէն Դարեհ զկառան և զգէնան, և 'ի

վեր՝ որպէս ասեն՝ ելեալ 'ի ճակ մի մա-
տաղամայր, այնպէս անձնապուր փախչէր:

Այլ սակայն և ոչ յայնժամ՝ որպէս
Թուի՝ ճողոպրէր նա, Թէ չէին անդրէն
միւսանգամ ձիաւորք Պարմենիոնի հա-
սեալ առ Աղեքսանդրոս կոչել 'ի Թի-
կունս. զի անդ տակաւին գունդ ստուար
Թշնամեացն՝ ասէր՝ զտեղի առեալ կռուին:
Քանզի և համբուն իսկ բամբասեցաւ Պար-
մենիոնը իբրեւ յոյլ և անարգասաւոր 'ի
մարտին յայնմիկ. կամ զի յաշխուժիցն
վատեալ էր այրն 'ի Ծերութենէն, կամ
զի չհանգուրժեալ՝ որպէս ասէ Վալլիս(Թե-
նէս)՝ խանտայր զպերճութիւն և զմեծա-
պէս տերութիւնն ՂԱղեքսանդրի: Արդ
յայն կոչ գոգմնեալ յայնժամ արքային,
սակայն զօրականին 'ի վեր չեհան զճշմա-
րիտն. այլ իբրու այն Թէ՝ գուլ տալ հա-
րուածոյն և գիշերոյն 'ի վերայ հասանել՝
այնպէս տայր նշան վերջոտնել զօրուն:
Ապա և 'ի խաղալ տնդ 'ի Թիկունս վտան-
գելոցն, լուր նմա հասանէր յուղւոջ իս-
պառ սպուռ պարտութեան Թշնամեացն և
առհասարակ փախստեանն:

Եւ 'ի վախճանել ապա այսպէս պատե-
րազմին, Թուէր այնուհետեւ տապալել ող-
ջոյն Պարսից տերութեանն. և Աղեքսան-
դրոս ինքնին անուն առեալ՝ Արքայ Աթոյ,
զոհ գից զոհէր հոյակապ, և բաշխէր պար-
գեւէր բարեկամացն հարստութիւնս և ա-
պարանս և իշխանութիւնս: Ապա և առ-
հէլենացիս ինքնին պատուասիրեալ, ա-

ռեալ գրէր՝ բնաջինջ բառնալ 'ի միջոյ ա մենայն բռնակալութեանց և վարել առ հասարակ ինքնուրոյն օրինօք . աայր նամականի և առ Պղատացիս մասնաւոր, շինել անգրէն զքաղաքն նոցա . զի նախնիք նոցա շնորհեցին Հելլենացւոց զիւրեանց աշխարհն՝ մարտ անդանօր գնել կռուել 'ի վերայ աղատութեան : Առ այսոքիւք՝ և առ Արտառնիւիացիս յառաջիա առեալ յգէր աւարամասն . պատուէր մեծարէր զմտագիւրութիւն ոգւոյն և զքաջութիւն փաւ զոսի գօտէկուին . այն որ առ ժամանակօք պատերազմացն Մարաց՝ մինչդեռ այլք յառաջացւոց վճարեալ այնուհետե կարծէին վասն յունաց, ինքն 'ի Սաղամինա նաւադնաց եղեալ իւրովք իսկ ծախուք՝ հասարակորդ զպնձն առնէր վտանգին : Այսչափ իմն կրօնաւորէր Աղեքսանդրոս յայնժամ յամենայն ազգ առաքինութեան . և հովանի և բարեկամ կայր հոյաւ կապ նահատակութեանց :

Միտեալ ապա 'ի գաւառ անգր Բաբելոնի՝ ողջոյն անձնատուր նմա, անգ հիացեալ կայր մեծապէս՝ տեսեալ զխորափիտն որ յԵկրատանս . յորմէ հուր 'ի գուրս ծաւալեալ յաւերժ՝ իբրու յանատահոս աղբերէ : Դարձեալ և ընդ հոսանս Նաւթին հիացեալ էր՝ որ զեղեալ լճանայ անգ ոչինչ հեռի 'ի խորափտէն : Եւ է այս Նաւթ նման կայրաձիւթոյ, այլ սաստիկ գիւրավառելի . զի և մինչև հպեալ բոցոյն՝ բազում անգամ 'ի բոցապարփակ նշուելցն

վառել ողջոյն միջոգոցն : Արպէս և ան-
գանօր բարբարոսք ցուցեալ արքային զզո-
րութիւն և զքնութիւն նիւթոյն , կաթիկո
'ի նմանէ առեալ սրսկէին 'ի վերայ ուղւոյն՝
որ հանէր 'ի խորան անդր նորա . ապա
կացեալք 'ի ծայրին և ջահ մատուցեալ
'ի սրսկեալսն , (էր պահ գիշերոյն ,) 'ի
քթիթ աւան ճարակէր լէ առաջինսն . ըն-
թանայր առհասարակ բոցն , և անգէն իմ-
րև արագաթե խորհուրդ սրտի՝ այնպէս
հասեալ 'ի միւս ծայր անդր՝ հուր միաձոյլ
գետահեռէր ողջոյն ընդ ուղին :

Իսկ էր յայնժամ Աթենոփանէս ոմն
Աթենացի 'ի պաշտօնեայս արքային՝ որ
յօծուաւ և 'ի բաղանիս սպաս ունէին մարմ
նոյ արքային , և զքօնեցուցանէր քա զար-
քայ 'ի տաղտապիչ խորհրդոց նորա : Սա
այս այր յաւուր միտմ տեսեալ 'ի յսրկի
բաղանեացն առ արքայի պատանեակ մի
գիմօք խոշորագեղ յոյժ և ծիծաղելի , այլ
քաղցրանուագ ձայնիւ , Ստեփանոս ա-
նուն , ասէր . “ Կամիցի՞ն թերեւ ո՞վ արքայ՝
փորձ զկարածիւթոյն փորձել 'ի վերայ
Ստեփանոսի : Զի թէ վառեցի զմարմնով
գորա և ոչ մեռցի , ասասցուք՝ եթէ ար-
գարեւ սաստիկ հզօր է գա և անվանելի , :
Իբրեւ և պատանեակն մատգիւբագոյնս յան-
ձին կալու զփորձն , անգէն իբրեւ օժին և
կրակ մատուցին , բոց մեծ վառեալ 'ի մարմ
նին՝ պաշարեցաւ առհասարակ 'ի հրոյն , զի
և 'ի վարանս երկիւղի լինէր Աղեքսանդր .
և թէ անգ չէին ըստ գիպաց՝ որ ամանս բա-

զուան զջրոյ բարձեալ բերէին 'ի պէտա
բազանեացն, զորաժիգն ամենայն 'ի զուր
էր առ 'ի փրկութիւն. համայն և այնպէս
շատ ինչ վաստակեցան 'ի շինուցանել ըզ-
հրավառեալ մարմին պատանեկին, սակայն
և վասնգեցաւ տպա: Եւ այսպէս ոչինչ
յանիրաւի կէպք զառասպելին բան 'ի ճըշ-
մարտութիւն ածեալ, ասեն' եթէ այս ինչ
էր արդեօք գեղն Մեգեայ, որով օծ նա
զպտակն զհռչակելին յՈղբերգութիւնսն,
և զտէռն: Քանզի ասեն ոչ հուր ել'ինո-
ցանէն, և ոչ գարձեալ ինքնին վառեցաւ
հուրն. այլ կայծ մերձեցուցեալ 'ի նոսա՝
ծաւալէր անդէն և հրդեհէր զայնոսիկ ան-
տես 'ի քթիթ տկան: Քանզի շող և սխողք
հրոյն անկեալ 'ի բացուստ յայլ մարմինս,
միայն լուսաւորեն և ջերմացուցանեն. իսկ
անկեալ 'ի ցամաքուստ ոգելիցս և 'ի ճար-
պալից տամուկս և կուտակեալ և խռնեալ՝
արագ արագ փոփոխեալ զնիւթն հրակի-
զեալ վառեն:

Բայց և գժուարիմանալի է արարած
հաւթին այնորիկ... 8, կամ թէ հեղա-
նիւթ այս՝ լուցկիք բոցոյն՝ բղխեոցէ 'ի պա-
րարտաբուն և 'ի հրածին հողոյն. քանզի և
է իսկ գաւառն Բաբելոնի յոյժ հրատապ.
մինչև բազում անգամ և գարւոյ ոստնուլ
'ի հողոյն և 'ի վեր վազել՝ իբրու 'ի բուռն
թնգմանէ հրալեւաց վայրացն. և մարդիկ
ինքնին անգանօր 'ի տապս սատոխս ննջեն
'ի վերայ ջրալից տկաց: Եւ Արպազոս ինք-
նին ինամածու կարգեալ 'ի վերայ գաւառ

ռին, ջան մեծապէս եղեալ զարգարուն
յարգարեւ հելլենացի տնկովք զարքու-
նիան և զձեմելիսն, արմատացոյց աճեցոյց
անդանօր առհասարակ զըոյսս՝ բայց 'ի բա-
ղեղանէ. զոր չընկալաւ երկիրն, այլ միշտ
ապականէ, զի և ոչ բերէ օգոցն. քանզի
հրոկէզ է անդանօր հողն, և բաղեղն ցոր-
տասէր է: Սակայն և այսպէս արտաքոյ
արշաւել բանիս՝ բայց չափով, թերեւ ոչ
ինչ այնպէս բամբասանի իցէ անաչառիցն:

Արդ յայնժամ՝ Աղեքսանդրոս տիրա-
ցեալ Շուշայ, գտանէր յարքունիսն քան-
քարս թիւրս չորս դահեկանաց, և ամբա-
ւովթիւն պատուական կարասւոյ. յորս
ասեն գտեալ և հինգ հազար քանքար ծի-
րանւոյ հերմիոնեան, մթերեալ անգ 'ի
հարիւր և իննսուն ամաց հետէ, կացեալ
այնպէս անգրծելի գունեան և նորափը-
թիթ. և պատճառ ասեն բանին՝ զներկուած
զկարմիր ծիրանեացն 'ի մեղուէ. իսկ զսպի-
տակացն՝ 'ի սպիտակ իւզոյ. և ասեն ևս՝
գտանել տակաւին յայնցանէ այնչափ հին-
օրեայ՝ անվթար անարատ 'ի մոյնն և 'ի
գոյնն: Եւ պատմէ մեզ Դինոմի, եթէ
թագաւորք աշխարհին առաքէին առնուին
և 'ի ջրոյ անտի՝ Նեղոսի և Խտրեայ, և ե-
ղեալ պահէին 'ի Գազա 'ի գանձուն իւ-
րեանց. իբրու հաւաստիս՝ ի գէմն բերելով
աշխարհի զլայնածաւալ տիեզերակալու-
թեանն և զտէրութեանն 'ի վերայ ամե-
նայն մարդկան:

Իսկ յետ այսորիկ գծուարամուխ 'ի

ներքա եղեալ Աղեքսանդրի 'ի Պարսա' 'ի
 գծուարից անտի վայրացն, և զի և զգու-
 շացեալ յոյժ էր երկիրն 'ի կորովեաց կո-
 րովեաց Պարսից, (ուր անկեալ ապաւի-
 նեալ էր Դարեհ), առաջնորդ ուղեցոյց
 առնոյր Աղեքսանդրոս զայր մի հմուտ կր-
 կին լեզուաց՝ ծնեալ 'ի հօրէ Լիւկիացւոյ
 և 'ի Պարսիկ մօրէ. որ և ոչինչ երկայնաձիգ
 չըջանաւ առեալ գնացուցանէր զԱղեք-
 սանդրոս: Եւ պատմեն՝ նախագուշակ լի-
 նել Պիւթիայ առ նա 'ի տղայութեանն,
 առն Լիւկիացւոյ ուղեցոյց նմա 'ի Պարսա
 լինել: Բայց 'ի ժամանակին գէալ եղև սաս-
 տիկ կոտորածի ձերբակալ մարդկանն.
 քանզի գրէ իսկ ինքնին Աղեքսանդր՝ եթէ
 շահ օգտի անձին տեսեալ զքանն՝ հրաման
 ետ իւրոցն 'ի մահ վարել զմարդիկն. և ա-
 տեն՝ գտանել նմա մթերս գրամոց որչափ
 ինչ և 'ի Շուշա. և թէ՝ զհարստութիւնս
 ամբաւ և զկահա և զկարասիս բարձեալ
 տանէին զոյգք ջորեաց բիւր մի, և ուղտք
 հինգ հազար: Եւ ապա անդանօր յալն
 Աղեքսանդրոս արկել անգրի մեծ զՔսերք-
 սեայ՝ թաւալեալ անկեալ 'ի գետին 'ի
 խուռնընթաց թափոյ խուժելոցն յարջու-
 նիս, անդ զկայ առեալ և իբրև ընդ կեն-
 գանւոյ խօսէր այսպէս. "Պարսա արդեօք
 իցէ մեզ անցանել յառաջ, թողեալ զքեզ
 այդպէս գառացեալ փոխանակ քոյ արշա-
 ւանիդ ընդգէմ Ելլադայ, եթէ արդեօք
 առնուլ կանգնել զքեզ 'ի մեծանձնու-
 թեան քո տակս և 'ի քաջութեանդ": Եւ

այնպէս հարուստ ժամ կացեալ մտախորհ
անմռանչ, անցեալ գնացր: Ապա հան-
գիստ տուեալ զօրականին՝ ընակէր ան-
գանօր ամիսս չորս 'ի ձմերոցի: Եւ համ-
բաւեն՝ եթէ զառաջին նուագ 'ի բազմեւ
Աղեքսանդրի 'ի գահն արքունի 'ի ներքոյ
երկնաձև ոսկի հովանոցին, յայնժամ Դե-
մարտոս Կորնթացի մտերիմ Աղեքսանդրի
և հայրենի բարեկամ, յարտասուս ցնդեալ
ըստ օրինակի Ծերունեաց՝ ասէր. վրէպ
կացին 'ի մեծէ հեշտութենէ հելլենացիք
գիտապատաք՝ մինչև տեսեալ 'ի գահ Դա-
րեհի բազմեալ զԱղեքսանդրոս:

Յետ այնորիկ հանդերձեալ Աղեքսան-
դրի խաղալ ընդգէմ Դարեհի, պարապե-
ցաւ օր մի ընդ զովոյացն 'ի խնձոյս՝ գին-
արբու եղեալ և 'ի խաղս հառուալ. ան-
գանօր եկին խմբեցան և կանանին ըմպել
խրափաճանակից ընդ տարփածուաց: Իսկ
որ ականաւոր 'ի նոսա և հռչակելին, էր
Թափս հարձ Պաղոմեայ՝ որ ապա Թագ-
կապեաց, կին Ատտիկեցի: Սա կէս մի 'ի
գովութիւն գեղեցիկ առեալ զԱղեքսան-
դրոս, և կէս մի կատակեալ ընդ նմա, ա-
պա 'ի գինեբրտուս բան մի բարբառէր առ
նո՝ 'ի ճահ արդեօք բարոյից իւրոց հայրե-
նեացն, այլ անճահ անձինն: Քանզի ա-
սէր, եթէ ողջոյն վշտաց Թափառմանն իւ-
րոյ ընդ Ափա՝ վարձ գեղեցիկ այն օր է,
յորում ոտնհար լինի արքայապանծ պեր-
ճութեանցն Պարսից. սակայն մեծ ևս հեշ-
տասցի՝ եթէ 'ի գինեբրտուան ինքնին հուր

առեալ յանգիման արքայն այրեսցէ զապարանսն Քոեղբսեայ՝ որ զԱթէնա այրեաց. ուստի և համբաւ 'ի մարդիկ հարցի՝ եթէ կանանին գուղնաբեայ որ ընդ Աղէքսանդրի, մեծ ևս պահանջեցին 'ի Պարսից վասն Ելքագայ՝ քան զառաջին զօրավարսն որ մարտ եղեալ կռուեցան վասն նորա նաւամարտ և ցամաքամարտ: Չև զբանսն կատարեալ, անդանոր ծափք հարկանէին, և ձայն աղաղակին բարձրանայր. այդ զարեկամ իւր վառէր, և զմիմեամք ելանէին 'ի գլուխ զգործն տանել. անդ և Աղէքսանդրոս հաւանեալ՝ 'ի վեր վազէր, ընթառայր յառաջոյ պսակ 'ի գլուխ և զամբար 'ի ձեռին. և նորա զհետ ընթացեալք առհասարակ խնծղալիցք 'ի կայծառ ոտին և 'ի ձայն աղաղակի պատեցին զարքունեզն: Յայն գոչեան աղաղակին և այլք 'ի Մակեդոնացւոց անտի՝ անդր վազեալք զամբարք խնդագինք առհասարակ ակնկալեալ յուսային՝ զի հրկիզութիւն և քանգել արքունեացն նշան իցէ Աղէքսանդրի գարձին 'ի հայրենիսն, ոչ ևս յերկար 'ի մէջ բարբառսացն թարթափեալ: Արդ կէսք ասին՝ պատահել իրացս ըստ օրինակիս ըստ այսմիկ. իսկ կէսք՝ յարդարել կազմել իրացն հնադիմաց խորհրդով: Սակայն առհասարակ խոստովանեալ է, եթէ արագ արագ զեղջ և ապաշաւ եղեալ Աղէքսանդրի՝ հրաման տայր չիջուցանել զհուրն:

Բայց Աղէքսանդրոս թէպէտ և անդրստին 'ի բնութենէն յոյժ առատապարդ և,

և առաւել ևս յայնժամ 'ի յաճախել գոյիցն: Դարձեալ և զուարթառատ առտուրն, որ միայն բնաւորեցաւ քաղցրացուցանել զպարգևատուան. առ որով և սուղինչ յառաքինութեանցն յիշատակեացուք աստէն: Պէտնացւոց զօրավարն սպանեալ զաղբ աւագ 'ի Թշնամեաց անտի, առաջի մատուցանէր Աղեքսանդրի զգլուխն, և ասէր. "Այս պարգևի տրիտուր առ մեզ ո՞վ արքայ՝ է բաժակ մի ոսկի": Ծիծաղեալ Աղեքսանդրի, ասէ. "Այլ բաժակ Թափսւր արգեօք. ևս մատուակեմ՝ քեզ զայն լի անապակաւ,, : Իսկ և այլ ոմն Մակեդոնացի այլ ռամիկ՝ վարեալ յառաջոյ գրաստ բեռնաբարձ ոսկւոյ արքայի, իբրև պարտասեցաւ գրաստն՝ ինքն 'ի վերայ Թիկանցն բարձեալ բերէր ըզբեռնն: Տեսեալ Աղեքսանդրի յոյժ վաստակեալ զայրն և յոգիս ապաստան, և իրազեկ եղեալ բանին, ասէր ցայն՝ յիջուցանել նորա զբեռնն. "Քաջ լեր մի վհատիր. վաստակեա՛ ողջոյն զուգին, և տարցես զայդ 'ի վրան անդր քո,, : Եւ հաճբուն քան ընդ խնդրելին՝ առաւել զայրանայր նա ընդ հրաժարեալն առնուլ ինչ 'ի նմանէ: Առ այս և նամակ մի տուեալ նա առ Փոկիոմին՝ ասէր, ոչ ևս ճանաչել զնա իւր բարեկամ, և Թէ հրաժարեացէ 'ի պարգևացն նորա: Իսկ Սերապիոմինի՝ որ 'ի պատանեկաց անտի մի էր և նա 'ի գնտակախազութիւնն նորա, ոչինչ պարգևեաց Աղեքսանդր. զի և ոչինչ խնդրեաց նա եր-

բէք 'ի նմանէ . էր երբեմն՝ Սերապիոնի 'ի խաղուն ձգել միշտ զգնդակն առ այլ ոմանս , ասէ Աղեքսանգր : “ Իսկ և առիս շտան երբէք զգա , , . ասէ Սերապիոն . “ Ոչ . զի ոչ խնդրես , , . ծիծաղեցաւ Աղեքսանգր , և պարգևս ապա բազում տայր նմա : Էր երբեմն՝ զի զայրացեալ իմն երևէր Աղեքսանգրոս ընդ Պրովանտա ոմն զուարճախօս հացկատակ . նմա աղօթիկեր բարեկամացն եղեալ և ինքնին ևս Պրովանտա արտասուս թափեալ , ասէր Աղեքսանգրոս հաշտել ընդ նմա . նա պատասխանի եւ և ասէ . “ Եթա ապա գրաւական տացես ինձ ով արքայ , , . և հրամայէր տալ նմա քանքարս հինգ :

Իսկ թէ քանի՞ն ապա լիաձեռն և հոյակապ տայր նա բարեկամացն և անձնապահապետացն , քով իսկ յայտ առնէ Ոլիւմպիա 'ի նամակին իւրում առ նա , այսպէս . “ Այլ բարեգործեսցես գու առ բարեկամս լիաձեռն և առատաբաշխ . սակայն զարդիս արքայատիպս առնես գու առ հասարակ զգոսա . և բարեկամութիւնս շատ հանգերձես գոցա , և զքեզ ինքնդ ամօյացուցանես , , : Ստէպ յայսպիսեաց աստի գրէր նմա Ոլիւմպիա . այլ նա 'ի ծածուկ զթուղթսն ունէր . միանգամ միայն թողեալ Եփեսոսիոնի (ըստ սովորութեանն) ընթեռնուլ 'ի միասին թուղթ մի , այլ ապա զմատանին իւր հանեալ 'ի մատանցն , և տարեալ 'ի շթթունսն նորա գրողէր կրնքովն : Այլ և որդւոյն Մազէոսի աւագ

Նախարարին Դարեհի տայր յաւելլոյր նա յայնժամ և նախարարութիւն երկրորդ՝ մեծ ևս քան զառաջինն. նա հրաժարեցաւ և ասէ. « Յայնժամ ո՞վ արքայ մի միայն Դարեհ էր աստանոր. և զարգիս գուեգեր Արեքսանդրոսս բազումս, : Իսկ Պարմենիոնի ետ նա զապարանսն Բազումայ, յորում ասեն գտեալ պատմութեան զԸնշայ՝ հազար քանքարաց: Եւ առ Անտիպատրոս գրէր ազգ. ասնէր անձնապահ զգուշանալ առ 'ի հազրիցն լարելոց: Առաջէր ընծայէր և իւրում մօրն բազում յայժ, բայց երբէք չեթող նմա միջամուխ յիրա լինել կամ խառնել ինչ զանձն 'ի խորհուրդս պատերազմին. թէպէտ և մայրն մեծապէս բողոք բռնայր, նա հեղաբար տանէր վրին: Իսկ և երբեմն ընթերցեալ նամակ երկայն զԱնտիպատրոսին գրեալ առ նա ամբաստան զմօրէն, ասէր՝ անգիտանալ Անտիպատրեայ՝ եթէ կաթ մի արտասուաց մօրն՝ նամականի բիւր ջնջէ:

Այլ յետ այսորիկ անձնատուր յազակատանս տեսեալ զԲերան, 'ի համադատմա խահից, և 'ի ծախս բազմակատարս. մինչև Ագոնի Տէյոսի հողաթափս տանել պալարակապս յարծաթոյ. անգուստ և Լէոննատոս յԵգիպտոսէ ուղտերամակօք տայր բերել աւազ վասն ասպարիսաց ըմբշաց: Դարձեալ և Փիղոփտասայ 'ի գնալն յորս՝ էին նորա գորգք արկանեղիք ընդ հարիւր ասպարեզ: Դարձեալ և որք 'ի բազանիս վարէին մեռոն՝ առաւելագոյնք էին

քան զօծեալն 'ի ձեթ, ածեալ զհետ իւրեանց արա շփողա յաջողակս և անկողնարկս : Ապա զայս ամենայն տեսեալ Ագեքսանդրոս, ամոք բանիւք և խնատասեր՝ կշտամբեր զնոսա . զարմանալ՝ եթէ արքոր այնչափ պատերազմունս մեղեցին մեծամեծս՝ չեն խելամուտ եթէ վատտակարեկ մարդիկն քան զգրգացեալն առաւել քաղցր 'ի քուն ննջեն . և զիւրեանց զչափ կենաց 'ի կշիռ ընդ Պարսիցն ածեալ ոչ տեսանեն, զի ծառայական է՝ 'ի հեշտութիւնս հատանել, և արքայական է՝ 'ի գործ վատտակել : Եւ ասէր Ագեքսանդրոս .
 “ Եւ զհարգ ապա զարման իւրումն տարցի երկվարի, կամ՝ զգեղարզն զիւր ջինջ գործեացէ կամ՝ զսաղաւարտն, այր՝ որ իւրով ձեռքն յուլանայ պաշտել զիւրական մերմինն՝ զյոյժ սիրելին : Եւ ոչ դարձեալ գիտիցէք գուք (յաւելոյր ասել) զի նպատակ անշուշտ մերոյ յազթութեանս է՝ ոչ կրօնաւորել նմանօրինակ գոցա՝ որոց յազթեցաքն ահաւագիկ , :

Ապա այնուհետեւ անխնայ առաւել 'ի քիտոն արկանէր զանձն, առաջին նահատակեալ յորսս և 'ի մարտս՝ գիմագրաւ 'ի զէշտ և 'ի վտանգ . որպէս զի և գեսպանին Լակոնացւոյ մերձ գտեալ առ նմա 'ի տապաստ արկանել նորա առիւծ մի ահագին, ասէր . “ Քաջութեամբ արութեամբ գուով Ագեքսանդրէ 'ի վէդ եկիր ընդ առիւծուք, նահատակեալ 'ի վերայ արքայութեան , : Եւ ապա զայս որսորդութիւն

բարակաց՝ տայր Կրատերոս կախել ձօն 'ի
Դեղզիոս, 'ի պատկերս պղնձիս՝ քաջիկ
Ճշգրտեալ զառիւծն և զբարակսն և զար-
քայն ճգնեալ ընդ առիւծուն, և զինքն
գարձեալ 'ի թիկունս ընթացեալ արքային:
Եւ հանգերձեցաւ այս պատկեր կէս մի 'ի
Լիւսիպպոսէ, և կէս մի 'ի Լէոլքարեայ:
Եւ այսպէս 'ի նախաճիրս յայտոսիկ անխնայ
էր Ազեքսանգրոս 'ի կրթանս անձին, և ալ-
լոցն՝ 'ի խրախոյս առաքինութեան. բայց
բարեկամքն ընչաւէտք և բազմահարուստք
և ամբարտաւանք՝ գրգանաց միայն և պա-
րապորդ կենաց զհետ կրթեալք, չքերէին
զտարագէժ՝ թափառանսն և զարշաւանն:
և այնպէս տակաւ սկսան և բամբասել զնա
և խոտել. մեծապէս հեղութեամբ տաներ
նա զառաջինն և ասէր՝ Առն թագաւորի է
'ի բարեգործել իւրում լսել նախատինս:
Եւ արդեօք և հանգէպք նորա գուղնաք-
քեայք յայնժամ՝ վասն բարեկամացն՝
ցոյցք էին մեծապէս մարգասիրութեան և
պատուոյն: Տացուք սուղ մի և վասն այսո-
րիկ օրինակս: Առեալ երբեմն գրէր առ
Պեւկեստաս գանգատ կալեալ, զի խա-
ծեալ յարջոյ՝ այլոց ծանօթս տայր 'ի գը-
րին, և ինքեան ոչ. և գրեաց այսպէս առ
նա. "Այլ այժմիկ գրեսցես գու ինձ զող-
ջունէ քումմէ. և թէ՛ արդեօք ո՞յք յոր-
տակցացդ քոց լքին զքեզ, զի լուծցեն
դոքա զվեճին":

Իսկ և առ Եփեսափոլմն՝ որ այլուր գնա-
ցեալ էր 'ի դործ՝ գրէր եթէ 'ի զքօսանեւ

նոցա յորս Հիլոսի՝ անդանօր Կրատերոս
պատահեալ նեաին Պերսիկասայ, վերաւո-
րեցաւ 'ի բարձսն : Առ այս՝ և Պեւկեստոս
աւաքեալ 'ի խօթուծենէն, առեալ Աղեք-
սանդրոս գրէր առ Ալեքսիպպոս բժիշկ
գիր շնորհակալութեան : Իսկ և 'ի խօթա-
նալ երբեմն Կրատերոսի, և տեսիլ տե-
տեալ Աղեքսանդրի 'ի քուն՝ զոհ զոհէր
վասն նորա, և զնոյն ևս պատուիրէր նմա .
և առեալ 'ի գրել առ Փաւսանիաս բժիշկ՝
որ հանգերձեալ էր վրացի կոճ տալ նմա,
էր զի զտագնապ իւր յայտ առնէր նմա, և
էր զի պատուիրէր զգուշութեամբ բերիլ 'ի
գարման գեղոյն : Առ այս՝ և զԵսիաղատէս
և զՎիսաստ 'ի կապանս արկանէր, որ առա-
ջին գոյժ բերին նմա զփախստեանն զԱր-
պաղոսի, իբրու ստութեամբ զբարտեալ
զայրն : Եւ յորժամ 'ի տուն առեալ ար-
ձակէր Աղեքսանդրոս զխօթացեալսն և ըզ-
ծերսն, 'ի համար խօթացելոցն ետ գրել
զանձն իւր Եւրիւղբոս Եգէացի . իբրեւ 'ի
վեր ել բանն՝ զի խօթ չէր նա, և ինքնին
ևս խոստովան եղեալ զտարփանսն առ Տե-
լիսիպպէ, յոյր 'ի մեկնելն՝ ինդրէ և ինքն
ծովագնաց զհետ երթալ, հարցանէր ցնա
Աղեքսանդրոս՝ ո՞րք իցէ կինն . և լուեալ
եթէ յազատ կանանկոյն է, ասէ . “ Դու
ինքնին ո՞վ Եւրիւղբէ սիրողակիցս ունիս
զմեզ : Արդ հնարս հնարեսցուք՝ ամել հա-
ւանեցուցանել զՏելիսիպպէ, եթէ ըն-
ծայիւք, եթէ բանիւք, որովհետեւ յազա-
տաց է ” : Եւ սքանչելի է արդեօք յայս-

պիսեաց նամակաց պարապել գրել Աղեք-
սանգրի 'ի շնորհս բարեկամացն . ըստ ու-
րում և 'ի գրել անդ իւրում պատուիրա-
նաւ՝ խնդրել յուզել զմանուկն Սեւեկդափ՝
փախստեայ 'ի Վիլիկիա . և 'ի գովել իւ-
րում զՊեւկեստաս՝ զի կալաւ զՆիկոմի-
զծառայն Արատերեայ . գարձեալ և 'ի գը-
րել իւրում առ Մեգապիւզոս վասն այ-
լում ծառայի ապաւինելոյ 'ի մհհեան
անդր, պատուէր առեալ՝ ունել զնա ար-
տաքոյ մհհենին, այլ մի ձեռն միսել 'ի նա
'ի մհհենի անդ :

Եւ պատմեն՝ յառաջինսն 'ի բազմել նո-
րա գատաւոր յեղեռն գլխապարտութի,
խնուլ ձեռամբ զմի յականջացն 'ի խօսել
գատախաղին . պահեալ զայն սուրբ և ան-
լուր յամբաստանութեանցն, և լսել ապա
նովաւ մնասակարին : Այլ յետ ժամանա-
կաց, 'ի բազմագէմ ամբաստանութեանց
անտի՝ որ և յառաջոյ ճշգրտախօս եղեալք,
հաւատարմացուցանէին ապա և զսուտ,
գառն և խիտ հանգերձեցաւ նա . և յա-
ւէտ իմն 'ի լուր բամբասանաց զանձնէն
այլ յայլմէ լինէր և անաչառ էր և անողո-
քելի . իբրու այն՝ որ քան զկեանսն և զար-
քայութեն՝ առաւել զանձին փառսն սիրէր :

Յետ այսոցիկ իբրև անդրէն հանգեր-
ձեցաւ կազմեցաւ Աղեքսանգրոս խաղալ
ընդգէմ Դարեհի՝ իբրու միւսանգամ
մարտ ընդ նմա յարգարել, լուր էառ ըզ-
պարտութեան նորա յերեսաց Բեսսոսի .
և յայնժամ առեալ զթերտազայիս արձա-

կէր յիւրմէ 'ի տուն իւրեանց, պարզեալ նոցա 'ի վերայ Թռակին և քանքարա երկու հազար : Ապա 'ի հետամուտ անդել նորա զհետ Դարեհի՝ ուղի հատեալ գլխաւորին և երկար (քանդի և զաւուրս մեծասան ձիաւորեաց ասպարէզս երեքհազար և երեքհարիւր), բազումք յայնժամ 'ի զօրականէն տագնապեցան զհետ խաղալ նորա, մանաւանդ առ ջրոյն նուաղել : Արդ յայնժամ գէպ լինէր ուրեք հանգիստել նմա ոմանց 'ի Մակեդոնացոց՝ բարձեալ 'ի ջորիս տիկս ջրոյ լցեալ 'ի գետոց և տեսեալ զՍքեքսանգրոս 'ի հասարակ աւուր պատքեալ 'ի ծարաւոյ, լցեալ սաղաւարտ մի անդէն առաջի մատուցին նմա : Հարցանէր արքայն՝ ո՞յց ասեմել զջուրն, ետուն պատասխանի . « Որդւոց մերոց . այլ 'ի յաւերժանալ քո 'ի կեանս, արասցուք մեզ այլս, եթէ երբէք վիպեսցուք 'ի նոցանէն », : Լուեալ զբանն, առնոյր 'ի ձեռն զսաղաւարտն . այլ շուրջ հայեցեալ և տեսեալ զասպետան իւր այնպէս գլխակորեալ առհասարակ և ակնկառոյց 'ի ջուր անգր, ոչինչ արքեալ՝ տալ անգրէն զջուրն . սակայն և շնորհս ունէր արանցն և ասէր, « Քանդի լրմալել իմում միայնակ՝ գողա առաւել ևս պատքեսցին », : Իսկ զայնչափ ժուժկալուծիւն զարքային և զմեծանձնուծիւնն տեսեալ ասպետացն, ազազակ բարձեալ առնուլ անվեհեր խաղացուցանել զնոսա՝ մտորակէին զերբվարա, ո՞չ խոնջո և վատասկս ինչ ասէին զանձինս և ո՞չ պապ.

քեալս, և ոչ ևս այնուհետև իբրու մահ-
կանացու մարդիկ, ցոր վայր զայնպիսի ու-
նիցին իւրեանց թաղաւոր:

Այլ թէպէտ և զնահատակութիւն
զայս նահատակեցան յայնժամ առհասա-
րակ, վաթսուոն ոգիք միայն՝ որպէս տանն՝
'ի միասին ընդ Աղեքսանդրի միջամուխ մը-
տին 'ի բանակետդ թշնամեացն: Անդանօր
կոխեալ անցեալ 'ի վերայ մթերից արծա-
թոյ և ոսկւոյ սփռեալ ընդ գետինն, և
զանց զբազում արարեալ կառօքն՝ որ ան-
կառավար այսր անգոր ձգէին բարձեալ 'ի
վերայ զմանկունս և զկանայս, դիմեցին ըզ-
հեռ մտին նոքա առաջապահ թշնամեացն՝
կարծէին եթէ և Դարեհ ինքնին անգանօր
իցէ: Այլ զնա հազիւ ուրեմն գտանէին՝
ողջոյն 'ի մարմինն նեռահար և վերաւոր
անկեալ 'ի վերայ կառաց և յոգւոց պար-
զել ապաստան: Յայնմ վերջին տագնա-
պին խնդրեաց Դարեհ ըմպել, և արեալ
ջուր ցուրտ, ասէր առ Պոզիւսարատոս՝ որ
տրոյց նմա. «Այս՝ ո՞վ այր գու՝ ողջոյն ա-
յէտից իմոց ծայր, զի մարդասիրեալ առ 'ի
քէն չեմ բաւական փոխարինել. այլ փո-
խարինեացէ քեզ Աղեքսանդրոս. և Աղեք-
սանդրի ինքնին փոխարէն տացեն գիք մար-
դասիրութեան նորա առ մայրն իմ և առ
կին և առ իմ որդիս. որում ես ինքնին
այժմ աւագիկ 'ի քո ձեռն կարկառեմ
զաջ իմ», :

Զայս ասաց, և զձեռանէ կալեալ Պո-
զիւսարատոսի, մեռանէր: Յետ այնորիկ

Աղեքսանդր 'ի վերայ հասեալ, 'ի խոր խոցեալ ընդ արկած աղէտիցն Դարեհի, 'ի բաց հանեալ զիւրական քղամիդն և 'ի վերայ արկեալ գիականն՝ պատէր զնա : Իսկ յետ այնորիկ 'ի ձեռս բերեալ զԲեասոս, անգամ անգամ յօշէր զնա՝ օրինակ զայս : Տալո թեքել բռնութեամբ 'ի նոյն 'ի մի վայր ծառս ուղղաբերձս . և 'ի մէն մի 'ի նոցանէն կապէր յանգամոց մարմնոյն նորա . ապա արձակեալ միանգամայն զծառսն յամենայն կողմանց, այնպէս անհնարին թափովն ուղղաբերձեալք մէն մի 'ի ծառոցն յինքն ձգէր ասանէր զանգամս անն : Բայց յայնժամ աղբայօրէն գիաղարդեալ նա զմարմին Դարեհի, առեալ առաքէր առ մարն նորա . և զեղբայր Դարեհի, զԵքսաթրէս առնոյր գրէր 'ի թիւ բարեկամաց իւրոց :

Իսկ յետ այնորիկ այրենալոր զօրդնալոր եղեալ 'ի բանակէն խաղայր իջանել 'ի վրկանս, և տեսեալ զծոց ծովուն՝ որ ըստ կռեւոյ ական չէր ինչ պակաս քան զՊոնտոսին . այլ էր քաղցր քան զմիւս ծովն . թէպէտ և շատ խուզեաց, ոչինչ ճշգրիտ իմացաւ վասն նորա . սակայն և յուէտ իմն հաստատեցաւ՝ լինել նմա ջուր լճացեալ Մէոփոդեան լճին : Բայց և 'ի բնախօսից արանց ոչինչ զանխուլ մնաց ճշմարտութիւն իրացն, որ բազում ամբք յաւաջ քան զԱղեքսանդրի արշաւանն արձանագրեցին . եթէ 'ի քառից անտի ծոցոցն՝ որ առկին 'ի խորս յարտաքին ծովէն, գա

այդ է առաւել հիւսիսակողմեանն, որ ծով վրկանայ կռիւն և կապից :

Իսկ անգանօր բարդարտասացն յեղակար ծռամն 'ի վերայ անկեալ արանցն՝ որ ածէին զերիվար նորա զճլադլուին, հանին 'ի ձեռաց նոցա : Ոչինչ հանգարտեալ Աղէքսանդրոս, արձակէր քարոզ բանիւք սպառնալեաց, 'ի մահ վարել խոզիտղել առհասարակ զնոսա որդւովք և կոնամբք հանգերձ, թէ ոչ գարձուացեն 'ի նա զերիվարն նորա : Ապա ածեալ նոցա առ նա զերիվարն և 'ի ձեռս ևս տուեալ նմա զքաղաքս իւրեանց, առհասարակ մարդատիրաց առ նոսա . հատուցանէր և զփրկանս երիվարին՝ որոց հանինն զնա :

Անտի անցեալ խաղաց 'ի Պարթևս . և պարսպեալ 'ի սահմանին՝ յայնժամ առաջին արկանէր զիւրեաւ հանգերձ զբարբարոսաց, կամ զի խնդրեաց օրինաց աշխարհին յարմարել զանձն, և այնպէս իբրու համարարոյ և համազգի հեշտին ևս յանգուցանել զմիտս որերոյն . կամ զի խնդրեաց յայնժամ փորձել զՄակեդոնացիան, յանձին ունել նոցա և տակաւ սովորել բերել զայլազան զլափ կենացն և զփոփոխութիւնն : Սակայն և ոչ ողջ յանձին կալաւ նա զխուժագուժն զայն և զգլժոխատիպ հանգերձաւորութիւն զՄարացն, և ոչ գարձեալ զանգրավարտիան նոցա և ոչ զպատմութեանն՝ զոր կռչեն Քանփի, և ոչ զարտախուրակն նոցա . այլ միջապահման ընդ Պարսիկն և ընդ Մարն՝ ա-

ուեալ քաջիկ խառնեաց, և հանգերձաւ
 րութիւն գործեաց նուազ չքեղ քան ըզ-
 Մարացն, և առաւել պերճ քան զՊար-
 պնն: Յառաջինն նորին վարէր հանգեր-
 ձիւ՝ միայն 'ի պարապել իւրում ընդ բար-
 բարոսացն և ընդ բարեկամացն առ տնին .
 բայց ապա 'ի նոյն հանգերձեալ՝ դաջ
 յերկան և 'ի հրապարակի և յառեանս:
 Թէպէտ և տեպիւ այն՝ խոչ տկան էր Մա-
 կեդոնացւոյ, պարտ համարեցան թոյլ
 տալ՝ հիացեալք ընդ առաքինութիւնս
 աքքային, ինչ մի գործել նմա ըստ ա-
 խորժակաց և ըստ կամին: Նա՛ զի՝ թնդ
 զոյլ արկածո նորա, սակաւ մի յառաջ
 վէրս առեալ նա նետահար 'ի մի 'ի ու-
 րունիցն, ջախեալ անկանէր կիցոսձե
 ոսկրն. առ այս՝ և քարկոծ 'ի պարանոցն
 եզեալ, ստուերած՝ հարուստ մի ժամ ան-
 կաւ զտեսանելեօքն: Համայն և այնպէս
 անխնայ գիւնդբաւէր 'ի վտանգս, և տն-
 յեալ ևս ընդ գետն Որէմիարտէս՝ զոր և
 կործէր Տանայիս գալ, և 'ի փափուսս
 զՍկիւթացիսն փախուցել հետամուտ պըն-
 գէր տապարեզս հարիւր՝ թէպէտ և նե-
 դեալ 'ի Թանից: Անգր չոքաւ տեսանել
 զնա Ամազոնն, ըստ որում բազումք պատ-
 մեն մեզ 'ի պատմաբանից. յորս և Կոի-
 տաքքոս և Պոզիւկրիտոս և Ոնեաիւրիտոս և
 Անտիգենէս և Հիասորոս: Բայց Արիտո-
 բուզոս և Քարէս Իսանդեղացի և Պոզո-
 մէոս և Անտիկղիգէս և Փիլամիւ Թերայցի
 և Փիլիպպոս Իսանդեղացի, հանգերձ սո.

քօք և Հեկատէոս Երէտրիացի և Փիլիպպոս Քաղկիդացի և Դուրիս Սամոսացի առկեզծիս գրեն զբանն . և Թուկ' և Աղեքսանդր ինքնին վկայ' լ սոցա : Քանզի գըրեալ 'նորա ճշգրտագոյնս զամենայն առ Անտիպատրոս , առէ' տալ Սկիւթուհւոյն զգուստըն 'ի կին նմա . այլ զԱմազոնէն յիշատակ ինչ չառնէ : Եւ պատմեն' յետ բազում ժամանակի յնթեռնուլ երբեմն Ոնեսիկրատեայ առ Լիւսիմաքոս արքայ զգորտրդ Դպրութիւն իւր' յորում վասն Ամազոնի արձանագրեալ էր , մանր ժապտեալ Լիւսիմաքոսի' ասէր , “ Եւ ո՛ր արգեօք էի ես յայնժամ , , : Սակայն 'ի բանիդ' եթէ անհաւատասցի ոք կամ հաւատասցէ , արգեօք հրաշալի չլինիցի Աղեքսանդրոս' ո՛չ աւելի և ո՛չ նուազ :

Բայց 'ի ժամանակին զանգիտեալ Աղեքսանդրի' յանձն չառնուլ Մակեդոնացոց զհնա խազալ նմա ողջոյն յարչաւանին , խորհեցաւ Թողուլ անդէն 'ի գաւառին զբազմութիւն զօրականին . և ընդ իւր առեալ զընտիր ընտիր զօրուն խազալ 'ի վրկանո՝ քսան հազար հեռեակաց և երեք հազար այրուձիոյ , հրապարակախօս եղել ասէր' ցայնվայր իբրու յերազի երեութանալ 'նոցա առ բարբարոսս . որոց և առեալ ապա զլու 'նոցա յԱսիոյ' ահարեկ միայն առնելով , անդէն արագ արագ յարձակեսցին 'ի վերայ' իբրեւ 'ի վերայ կնամարդեաց : Այլ սակայն և 'ի կամս ազատութեան իւրաքանչիւր' ասէր' առնել ապա-

տան զլուսն. բայց և վկայութիւն գնէ՝ զի 'ի նուաճել իւրում ընդ Մակեդոնացւոց ձեռամբ որչոյն զցամաք, լքաւ Թողաւ նա միայնակ ընդ բարեկամացն և ընդ իւրոց նիզակակցացն: Եւ այս բանք՝ գոգ նովին բառիւք արձանագրել կան 'ի Թզթին առ Անտիպատրոս: Առ այսոքիւք՝ գրեալ կայ և այն, եթէ 'ի հրապարակախօսել նորա զայս, առհասարակ ազադակ բարձին առ նուր խաղացուցանել զինքեանս յոր կոյս երկրի և կամք իցեն նմա: Ապա այնպէս մտադիւր ընկալեալ նոցա զբանն՝ փորձ վասն նոցա, այնուհետեւ ոչինչ գծուարին զհետ իւր ձգեաց բովանդակ և զնուծան զօրուն նահատակեալ ընդ նմա:

Բայց յետ այսորիկ առաւել ևս համարարոյ աշխարհին յարդարեալ զանձն 'ի չափ կենացն, գուն գործեր և զբարոյս աշխարհին յարմարել ընդ Մակեդոնացւոցն. զի այնպէս խառնեալ և ընդ միմեանս պատշաճեալ գեղեցիկ ևս հաստատեացին իրք մտերմութեանն քան եթէ բռնութեամբ՝ 'ի հեռանալ նորա: Ոչ ազազաւ և երկոց բիւրուց մանկուոյ քաջն տիրարեալ, հրաման տայր վարժել զնոսա 'ի գարութիւնս յունականս և մարդել 'ի զէնս ըստ օրինի Մակեդոնացւոց, առեալ նոցա վարժեարս բազումս և վերակացում: Իսկ ամեւ նորա 'ի կին զհռովբսանէ 'ի տարփանացն հանդերձեցաւ՝ տեսեալ զնա երբեմն 'ի կոչումս ուրեք գեղեցիկ յոյժ և հասակաւ առ ոյգ. և Թուե-

ցաւ եւ նմա 'ի ճահ յոյժ պատահել հարսանեացն՝ իրաց ժամանակին այնորիկ : Քանզի 'ի խնամութենէ անտի հարսանեացն մեծապէս վատահ եղեալ բարբարոսացն՝ խանդակաթ կապեցան ընդ Աղեքսանդրի . իբրու որ յոյժ պարկեշտացեալ 'ի բանին՝ առանց օրինաց յանձին չկալաւ յոյն ժամ զուգեւ երբէք ընդ կնոջն՝ յորմէ միայն պարտեցաւ :

Այլ տեսեալ Աղեքսանդրի զի յերկուց անտի իւրոց 'ի մեծ բարեկամացն՝ Հեփեստոփիլն և Կրատերոս , առաջինն հաւանեալ ընդ փոփոխութիւնն Աղեքսանդրի՝ և ինքն եւ օրինակ զնոյն հանգերձաւորէր . իսկ վերջինգ զսովորոյթ պահէր հայրենեացն . նա 'ի գործս զառաջինն առ բարբարոսան առաքէր , և զերկրորդն առ Հելլենացիս և առ Մակեդոնացիս . իսկ հասարակ շուք մեծապէս գնէր երկրորդին . Հեփեստոփիլն անուն կարգայր՝ Աղեքսանդրասէր , և Կրատերոսայ՝ արքայասէր : Այր ազադաւ խէթ 'ի ծածուկ կալեալ նոցա այր ընդ ընկերի , ստեպ ոգորէին : Ի՛ր երբեմն 'ի Հնդիկս զի և 'ի վեգ ընդ միմեանս մերկեցին վազակաւորս . առտի և անտի բարեկամք 'ի մեջ անցեալ ձեռն տալ նոցա , անդք վաղեալ Աղեքսանդրոս՝ յայտնապէս զԵփեստոփիլն ընդ վայր հարկանէր . անուն կարգայր նմա ապուշ և անմիտ , որ խելամուտ չէ՝ զի 'ի կապտել իւրում յԱղեքսանդրէ՝ դարձցի և յոչինչ . այլ ապա առանձինն գառնա-

պէս կշտամբէր և զՎրասերոս: Եւ այնպէս
միաբանութեամբ 'ի հաշտութիւն բերեալ
զնոսա, երգումն կուէր յԱմենին և յայլ
ևս գիտ՝ անշուշտ քան զամենայն մարդիկ՝
զնոսա զերկոսեան առաւել սիրել. առ-
կայն եթէ և այլ ևս զկռուոյ նոցա երբէք
լուր տուցէ, 'ի մահ մատնեացէ զերկոսին
միանգամայն, կամ թէ զսկզբնաւորն միայն:
Ուստի և պատմեն, այնուհետեւ նոցա ոչ
բան մի՝ ոչ գործ մի՝ և ոչ 'ի խաղոյ գոր-
ծել ընդգէտ միմեանց:

Բայց առ Մակեդոնացիս մեծապէս ըզ-
համբաւի հարեալ էր փիղովոսաս Պարսե,
նիւնիւեան, իբրու քաջ ոյր և համբերա-
տար. և ոչ ոք այլ զկնի Արեքսանդրի ա-
ռաւել քան զնա առտտաձեռն և խանգա-
կաթ առ բարեկամսն: Եւ պատմեն՝ եթէ
'ի խնդրել 'ի նմանէ արծաթ միոյ ուրուք
'ի մտերմացն, և հրամայեալ տալ նմա, ա-
սէր հազարապետ տանն՝ ոչ ունել. ասէ
փիղովոսաս. "Ձի՛նչ խօսիս, չեցի՞ քո ու-
րեմն 'ի բաժակաց կամ 'ի հանգերձից",
Մակայն առ 'ի գոռողութենէն և 'ի սիր-
ձութենէ ընչաւետութեանն, առ ոյր՝ և
'ի հազարանոց զարդու մարմնոյն և 'ի կե-
րակրոյն, սիքանայր և անհամէր առաւել
քան զայր սոսկաւիան. և յայնժամ պա-
տուասիրեալ 'ի հանգէս իմն աւարդամե-
ծար՝ ոչինչ 'ի ճահ, այլ անշնորհս և հե-
տեակա՝ և տարօրինակս, կաակածելի գոյր
և տակել. մինչև և Պարսենիոնի առել նմա
երբեմն. "Ո՛վ ոյրդեակ իմ, լի՛ր ինձ խո-

նարհ,, : Առ այս՝ և 'ի բազմաց հետէ՝ բամբաստեցաւ սա առաջի Աղեքսանդրի : Քանզի 'ի պարտիւ անդ Դարեհի 'ի Նիլիկիա և յաւարել Դամասկոսի, ընդ գերւոյն ածաւ 'ի բանակ անդր և կին մի ազգաւ Պիւանացի չքնաղագեղ Անտիգոնէ անուն, և փնտրեցաւ Փիղոպտայ : Այս Փիղոպտաս երիտասարդաբար անձնացոյց եղեալ առ տարփածուն 'ի սեղանի 'ի զիներդուն բազում ինչ համարձակածայն բարբառէր մեծաբանս անոտեաց ըստ զինուորաց կարգին, անձին իւրում և հօրն ընծայեալ զհոյակապոն 'ի նահատակութեանց . և Աղեքսանդրի անուն կարգալս պատանեակ՝ որ 'ի նոցուն քաջութենէն զանուն պաղաւտէր զարքայի : Զմեծաբանն զառն պատմեալ կնոջն յունկն միոյ 'ի բարեկամացն, և նա դարձեալ՝ (ըստ որում բնաւորեցաւ լինել) այլում ումեք, այնպէս բան 'ի բանէ հառանէր զոյցն և առ Նրատերոս : Սա առեալ զկինն մուծանէր 'ի ծածուկ առ Աղեքսանդրոս : Լուեալ արքային զբանն, հրաման տայր կնոջն դնալ կալ առ Փիղոպտայ, և դալ պատմել նմա զամենայն զլուեալսն : Իսկ Փիղոպտաս անդէտ մենքե՝ նային՝ կենակից եղեալ Անտիգոնեայ՝ զըրոյց շատ դժպատեհս խօսէր նա ընդդէմ արքային : Է զի առ զայրուց բարեկութեն, և է՝ դարձեալ՝ առ պանծանացն : Բայց Աղեքսանդրոս թէպէտ և այսպէս հաւատաւիս անսուտ առ ձեռն ունէր ընդդէմ Փիղոպտայ, համբերատար լուութեամբ

Ժուժկալէր : Կամ զի մեծապէս վտանգ
եղեալ 'ի մտերմութիւնն Պարմենիսիւնի,
կամ զի զանգիտեալ ինչ առ 'ի համբաւոյ
և 'ի զօրութենէ նորա :

Զայնու ժամանակաւ էր այր ոմն Մա-
կեդոնացի անուան լիմնոս 'ի Քաղեստրեսայ
Սա այս լիմնոս նենգ լարեալ մահահոռ
Աղեքսանդրի 'ի սատար գործոյն գրգէր
զպատանի ոմն Նիկոմաքոս անուան՝ զիւր
տարփածու : Ոչ հաւանեալ պատանւոյն
ընդ բանն և 'ի վեր զնենգն հանեալ իւ-
րովմ եղբօրն Բաղնեայ, երկոքին նոքա 'ի
միասին գնացեալ առ Փիլոպտաս, ստի-
պէին զնա մուծանել զնոսա առ արքայ .
իբրու . որ վասն մեծաց իրաց և կարեւորաց
հարկ իցէ բերան 'ի բերան խօսել ընդ առ-
քայի : Այլ Փիլոպտաս՝ յինչ արգեօք
պատճառաց (քանզի և անյայտ խակ է) չե-
մոյծ զնոսա 'ի ներքս, իբրու 'ի կարեւորա-
գոյնս ինչ պատաղեալ յայնժամ արքային .
զնոյն թախանձ երկիցս արկին նորա և ճչ
յաջողեցան . ապա 'ի կարծիս եղեալ վասն
Փիլոպտեայ, դիմեալ առ այլ ոք յաւա-
գանւոյն՝ մուծան առ արքայ : Անգանօր
առաջին նոքա 'ի վեր հանէին Աղեքսանդրի
զբանն լիմնոսի . ապա և զբուշաց գէպ լի-
նէր և վասն Փիլոպտեայ, զի երկիցս գնա-
ցեալ առ նա, նա զանց արար զնոքօք : 'ի
մեծ բարկութիւն պատմութեան բրդեցաւ
Աղեքսանդրոս . խակ իբրեւ այրն սուրհան-
դակ առաքեալ ունել զլիմնոս՝ սպան
զնա, զի ընդգէմ գարձաւ լիմնոս, յայն-

ժամ սատարիկ ևս ամբողջեալ խռովեցաւ Աղեքսանդրոս՝ զի հաւատափք անխաբ դաւանացն զերծաւ 'ի նմանէ : Ապա դառնացեալ ընդդէմ Փիղովտեայ : գրգեաց ըզմարդիկ՝ որ 'ի վաղնջուց իսկ ատելութեամբ էին ընդ Փիղովտաս՝ բարբառել յայտնի, եթէ մեծապէս արգեօք խօթամիտ է արքայ՝ կարծեալ եթէ Լիմնոս այր Քաղեստրացի ինքնին գօտեպինդ լեալ իցէ 'ի գործանդր դժուարին յոյժ . նա արքանեակ մաւնաւանդ և գործի միայն 'ի ձեռս իցէ վեհադռնի պատճառին . ուստի յուզել խիլ արկանել արժան է դաւանացն առայն մարդիկ՝ որ դամ մի զգաղանութիւնն խնդրեցին զգաւին զայնորիկ :

Յայսպիսեաց բանից և 'ի կասկածանաց բացեալ նոցա զլսելիս արքային, ամբաստանութիւնս ապա ամբառաւ 'ի ներքս արկանելին ընդդէմ Փիղովտեայ : Ուստի ձեռբակալ Փիղովտաս եղեալ և 'ի խոշտանգանս քննեալ չարչարանաց՝ առաջի բարեկամացն Աղեքսանդրի, որ և ինքնին արքայն կայր արտաքոյ և լսէր յետոյ որմեկային . և պատմեն՝ եթէ լուեալ զոգբ ըզկանացի զՓիղովտեայ և զաշխարհ, և ըզպաղատանսն առ Եփեսոսիոն, ասէր Աղեքսանդրոս . “ Իսկ քո աւագիկ այդչափ զիրգ գոլով և կնամարդի ո՞վ Փիղովտէ, ձեռնհաս ինչ էիր գու 'ի նահատակութիւնս մեծամեծս ” : Ապա հրամանս տուեալ մահու նորա, անգէն արձակէր և 'ի Մարս սպանանել և զՊարմենիոն, զայր ա

ւագ, որ'ի միջանոս բազումն նահատակեալ էր ընդ Փիլիպպոսի, և որ միայն կամ թէ առաւել քան զամենեւեան 'ի ծերունեաց բարեկամացն, գրգեալ էր զԱղեքսանդրոս ինքնին անցանել յԱթիա. այր՝ որ յերկն անտի իւրոց զաւակացն նահատակեալ 'ի զինուորութեան՝ զերկուն յառաջագոյն ետես մեռեալ, և ինքն գարձեալ մեռանէր յայնժամ յետ մահուն երրորդի զաւակին: Յայտնանէ ապա ահագին լինէր Աղեքսանդրոս բազմաց 'ի բարեկամացն. յաւէտ իմն՝ Անտիպատրոսի. որ և գեսպանս խորհրդով առ Եռողացիս արձակեալ՝ գաշնաւոր լինէր նոցա: Քանզի այս Եռողացիք խիթացեալ իսկ էին յԱղեքսանդրէ վասն հարուածոյն՝ զոր հարին նոքա լինիաւագիս, զորմէ լուր առեալ Աղեքսանդրոս ասէր՝ եթէ ոչ որդիք Եմիատացոց՝ այլ ինքնին նա վեժ խնդրեացէ յԵռողացոց անտի:

Ո՛չ յետ բազմաց ինչ գէպ լինէր յայնժամ և պատահարին Աղեքսոսի. բայց ուրոք զպարզապէս պատմութիւն զաղեպոցն զայնորիկ լուեալ, կարծեսցէ իմն գծոխմբերելի քան զժիզոզոյն. այլ որք 'ի պատմութիւն անգր և զպատճառսն հիւսեացեն և զժամն, տեսցեն ոչ 'ի խոհականութենէ ինչ պատահեալ զքանն, այլ յարկածէ իմեմնէ, զարանդութիւն զարքային և զարքեպութիւնն Կոնստանդնուպոլսոյն օրհնակն Աղեքսանդրոսի: Եւ պատահար լինէր բանին օրինակ զայս:

Արք տմանք հասեալ 'ի ծովէ և միտք բերեալ արքային հեղինացի, նա զարմացեալ ընդ գեղն նոյա և ընդ դաւադրութիւնն, առաքեաց կոչեաց զՎղիտոս ցուցանել նմա և բաժանորդ միտքացն առնել զնա: Կայր յայնժամ Վղիտոս պարտադեալ 'ի զոհ. եթող զզոհն և չորաւ առ արքայ. և զհեա իւր առեալ բերէր երիս յոչեաբաց անտի՝ յոյց վերայ հեղեալ խկ երձօն նուիրացն: Զայն լուեալ Աղեքսանդրի, 'ի վեր զբանն հանէր գուշակացն Արիստանդրեայ և Վղէոմանտեայ Լակովեացոյ. իբրե նոքա վատախտաբ առացին ըզբանն, հրաման տայր վազվազակի զոհ զհեւ վասն Վղիտեայ. քանզի և ինքնին Աղեքսանդրոս երեք աւուրոք յառաջ տեսիլ տեսուր տեսանէր 'ի քուն, իբրու 'ի 'ի թուխ համակեալ Վղիտոսի՝ նստել ընդ որդւոցն Պարմենիոնի ընդ մեռելոցն: Բայց Վղիտոսի մինչև կատարեալ զզոհ իւր՝ չոքաւ արագ լինթրիսն մինչդեռ արքայն զոհ յաղեալ էր Դիոսկուրեանցն: Իբրե 'ի գինեբրուս մտին տնինայ, անգանօր նըռադք 'ի մէջ առնուին տաղից Պրանիքոսի ուրումն (կամ որպէս կէսք ասեն՝ Պիերիովին) յոանհարութիւն և 'ի խաղ զօրավարացն՝ որ սակաւ մի յառաջ նկուն եղեալ պարտեցան 'ի բարբարոսաց անտի. խկ յայնժամ ծերունիք գծգմեալք ընդ բանն, եպերեին միանգամայն և զքերթողն և զնուադածուն. բայց Աղեքսանդրոս և այլք 'ի մտերմացն մտադիւրագոյնո սանկն

եղեալ՝ ստիպելին ևս զնուագածուն յառաջ վարել:

Իսկ Կղիտոս յայնժամ՝ զոյր և զակամբ նորա եկեալ իսկ էր գինին, և անգամին՝ ի քնու-թենէն այր խիստ և խրոխա՝ մեծապէս պրամտեալ ասէր. բնաւ իսկ անճահ է անգանօր ի մէջ բարբարոսացն և թշնամեացն՝ ոտնհար Մակեդոնացւոցն լինել, որք ձախողակի հանգիպեալ բախտի՝ քաջադոյնք ևս գտան արգեօք գոքս քան զայսպանողան ինքնին գլխովին: Իբրեւ Աղեքսանդրոս ասէր, եթէ Կղիտոս զիւրոյ անձին, գտան վարէ՝ բաղգ ձախողակի զվատասարտութիւնն կարգալուի, ի վեր վազեաց Կղիտոս և ասէ. “Այլ գա այդ վատասարտութիւն ասպրեցայց զքեզ, յորժամ գու ինքնին ճեպդ ատուածոց՝ թիկունս գարձուցեր առ ի սրոյն Սպիթրիգատեայ: Եւ գու միայն յարիւն ապաժոյժ Մակեդոնացւոցդ և ի վէրս գոցա՝ այդչափ մեծացար աւագիկ, զի և յանձին չկալար զփիլիսպոս. ժանցար Արմոնիի զաւակ համբաւել զքեզ,” : Ի խոր ի բանից աստի խոցեալ Աղեքսանդրոս, ասէ. “Քո ուրեմն՝ այ չարագլուխ՝ այդպէս հանապազօր զմէնջ բարբառնջեալ, և ի Մակեդոնացիսն խռով հարեալ, կարծիցեն թերեւ խրախ լինել,” : Եւ ապառախանի Կղիտոս. “Այլ և ոչ զարդիս ո՛վ Աղեքսանդրէ չեմք ինչ խրախ, զայսպիսի տարեալ միջանակ զմերոց քրտանց: Նո՛ւ և երանի տամք նոցա՝ որ տապառաւ անկան մինչև տեսեալ զՄակեդոնացւոցն խռ-

տանկել 'ի խորազանո Մարաց, և զմեզ ինքնին՝ պէտս ունել արանց Պարսից մուսա գտանել առ արքայ, :

Յայսպիսեաց աստի ազատաբերան խօսեալ Վղիտոսի, գարձեալ և Աղեքսանդրի յարուցեալ և ընդգէմ յիշոցս արձակեալ նմա, անգանօր ծերունիք 'ի մէջ մտեալ գուն գործէին խաղաղել զվէգն: Բայց Աղեքսանդրոս 'ի Քսենոքղթոս Վարդիայի կողմն գարձեալ և յԱրտեմիոս Վողոպիով նացի, ասէր. « Եւ ոչ արգեօք թուի ձեզ ճեմել Հելլենացւոցք 'ի մէջ Մակեդոնացւոց՝ իբրև զկիսաստուածս ոմանս 'ի մէջ գազանաց, » : Չհանդուրժեալ Վղիտոսի ստիպեր զԱղեքսանդր յայտնադոյն ևս մերկանալ զբանն, կամ թէ ոչ կոչել հրաւիրել յիւր ընթրիս զարս ազատս որ բուսկանք իսկ իցեն ազատօրէն խօսել, այլ գընալ և կեալ ընդ բարբարոսս և ընդ գերւոյն, որ նորա երկրպագութիւն հարցեն պարսկական կամարին և սպիտակագիտաւ պատմութեանին: Ապա Աղեքսանդրոս ոչ ևս ժոյժ կալեալ ցտաման բարկութեանն, խնձոր մի յափշտակեալ 'իսեղանոյն՝ արձակէր ընդգէմ Վղիտոսի, և յուզէր խընդրէր զսուսերն. այլ քանզի զսուքն կանուխ 'ի բաց 'ի նմանէն տարեալ էր Արիստոփանէս մի 'ի թիկնապահացն, և այլք գարձեալ յողջք խոնարհէին առ նա, նա 'ի վեր վազեալ 'ի բաղմնցէն ձայն բարձրագոչ բառնայր 'ի լեզու Մակեդոնացի. կարգայր զիւր սուրհանդակսն (և նշանակ

էր այն անհնարին ամբօխից) . հրաման
տալս և փողարին տալ նշան . իսկ անդ փո-
ղարին ժամավաճառ՝ ոչ կամելով տալ զնը-
շանն, բռնցի ծեծէր զնա Աղեքսանդրոս .
(իսկ այրն ապա գոժեցաւ, զի մեծապէս
զգոնացեալ չեա բանակին յայնժամ վեր
'ի վայր շարժել) :

Բայց Վզիտոս այնդեալ տակաւին 'ի Թըշ-
նամանսն՝ հազիւ ուրեմն բարեկամք զնա
արտաքս հանէին քան զգահդէճն . այլ նա
ընդ գուրս այլ միւսանդամ 'ի ներքս խու-
ժեալ, մեծապէս արհամարհանօք և ճո-
խարար՝ առեալ արտասանէր զմեծամերձն
զայն զԱնդրոմաքեայն Եւրբպիդեայ . «Բռ-
բէ, յԵլլադա զիմորդ անբարի բարք» :
Յայնժամ ապա աճապարեալ Աղեքսան-
դրոս՝ կորզեալ զնիզակն 'ի ձեռաց միոյ ու-
րուք 'ի տիգաւորացն, մինչդեռ Վզիտոս
ընդ առաջ վազեալ ձգէր 'ի բաց զվարա-
դօյր գրանն, հարեալ նիզակաւն տապալէր
զնա Անդ. տապասա Վզիտոս վայր արձա-
կեալ և մանչիւն տուեալ, մեռանէր :

Բայց Աղեքսանդրի անդէն զելանէր
զայրուց բարկութեանն, և 'ի միտս իւր ե-
կեալ՝ և շուրջ զբարեկամսն անդանօր յալն
արկեալ այնպէս ապուշ և ընդարմացեալ,
փութացաւ 'ի բաց զտէգն քարշեաց 'ի գիւ-
կանէն, և յիւրական 'ի փողսն արդեօք տա-
րեալ հարկանէր զսայրն, Թէ ոչ արագ 'ի
զմեակրացն արդելեալ, կալեալ նորա ըզ-
ձեռան՝ այնպէս բռնի 'ի ներքս 'ի սենեակ
անդր տուեալ ամէին զնա : Անդանօր ոչ

Զոյն զգիշերն արտասոււս աշխարեւիս Թափեալ Աղեքսանդրի, ողջոյն և զտիւն, ապա 'ի վերջէ յաւաղից ձայնիցն և 'ի կոծոյն և յաշխարանացն վառեալ և նուաղեալ՝ այնպէս անկեալ կայր անմոռնչ, միայն մեծամեծս արձակէր Թառազս. յորմէ և բարեկամացն զանգիտեալ յանբարբառ լռութենէն, ուժգին 'ի սենեակն մխեցան: Բայց նա այլոցն բանից միտ ոչ գնէր. իսկ յայնժամ Արիստանդրոս գուշակ յուշ նմա բերեալ միանգամայն և զտեսիլ նորա վասն Կղիտոսին և զվատախաար զնշանն, իբրու որ անգատին 'ի հարուստ ժամանակաց սահմանեալ օրահատին, Թուեցաւ վայր մի դիւրանալ: Ուստի և 'ի ներքս առեալ յայնժամ մոլծանէին առ նա և զՎալլիսթենէս իմաստասէր զմերձաւոր Արիստոտէլի, և զԱնակսարքոս Արգերոսցի. յորոց Վալլիսթենէս գուն գործէր քաղցրամոլք և պարկեշտ և հնարինաց վարեալ բանիւք, և հեշտ և բազմալի գնացեալ, ողորել հանգարտել զտագնապ ողւոյն: Իսկ Անակսարքոս՝ որ անգատին 'ի բնէ նա ուղի հորդեալ յիմաստասիրութեան ահական անձին առանձին, զհամբաւի հարեալ էր իբրու որ զանց զընկերօքն ունչս արասցէ, այն ինչ մտեալ 'ի ներքս՝ ձայն բարձեալ ասէր. «Սա ա՛յս Աղեքսանդրոս իցէ, յոր զարգիս անկկառոյց կան տիեզերք: Դա՛ աւագիկ գետնամած 'ի լացս իբրեւ զգերի զարհուրեալ իմն է յօրինաց և 'ի նախատունաց մարդկան. գա՛ որում օ.

րէնս արժան է ընել նոցա և սահման իրաւանց, եթէ արգելօք յաղթեաց դա առ ՚ի Թագ կապել և տիրանալ, և ոչ ծառայութիւն հարկանել՝ նկուն եղեալ ՚ի ծաղկընկէց փառաց: Եւ չգիտիցեմ գուերէք (յաւել Անակսարքոս), զի ամենակիցս իւր ունի Արամազդ՝ զԱրդարութիւն և զԻրաւունս, յայտ արարեալ՝ եթէ ամենայն գործ Տիեզերակալի իրաւունք է և արդարութիւն,,:

Յայսպիսեաց աստի բանից՝ Թէպէտ և գիւր վշտին առնէր արքային Անակսարքոս, սակայն և զարսն նորա մեղկագոյնս ՚ի բազում ինչ և անիրաւագոյնս յարգարեաց: Եւ յայնժամ ապա սքանչելապէս շնորհս եղիտ նա առաջի նորա, և խորթ և խամ ընծայէր արքայի զքաղաքավարութիւն Վալլիսթենեայ, և անախորժ առ խոտամբերութեանն: Եւ պատմեն՝ եթէ յընթրիս երբեմն զբանիւք անկեալ յազագս եղանակաց և բարեխառնութեան օգոյն, և ՚ի պնդել Վալլիսթենեայ զկործինն՝ եթէ քան յԵլլագա՝ անգանոր ցուրտ և գառնաշունչ ևս իցէ ձմեռն, բուռն ընդ գէմ պայքարէր Անակսարքոս. ապա տներ առ նա Վալլիսթենէս. «Այլ սակայն և հարկ է քեզ խոտովանել, եթէ քան անդ՝ ցուրտ ևս է աստանոր. քանզի անգանոր գու ձմերէիր՝ արկեալ գրգլեակ մի իսկ աստանոր՝ գորգս երիս արկեալ բազմիս,,: ՚ի բանից աստի կարի զայրացաւ Անակսարքոս. զնոյն և այլք յիմաստակացն

և 'ի մարդեւոլազացն դժգմնեցան, տեսեալ զի սպաս խնամով հարկանէին պատանկը Վալլիս(թենեայ) 'ի սակս ճարտարախօսութեանն. նոյն և արանց ծերունեաց սիրելի էր նա 'ի քաղաքավարութենէ անտիկեանցն 'ի պերճ և 'ի պարկեշտ և սակաւապէտ. զի և անշուշտ հաւատարմացուցանել Վալլիս(թենեայ) զպատճառ զուղեւորութեանն իւրոյ յայնժամ՝ զոր համբաւէին, գալ նմա առ Աղեքսանդրոս՝ զի հնարիւք 'ի հայրենիսն անգրէն ածցե զիւր քաղաքացիսն, և միւսանգամ շէն գործեացէ զհայրենի զքաղաքն:

Ձայս օրինակ ապա ատելի եղեալ Վալլիս(թենեայ) առ 'ի համբաւոյն, առ այս՝ և անձամբ անձին զարթոյց զամբաստանսն. քանզի բազում անգամ հրաժարէր 'ի հրաւիրանաց ընթրեացն Աղեքսանդրի. և թէ երբէք երթայր՝ պերճութեամբն և անմոռանչ լուութեամբն ցուցանէր ոչ գովել և ոչ հաճել ընդ եղեալսն. որպէս զի և Աղեքսանդրոս ինքնին ասէր վասն նորա. "Ատեամ զիմաստակն զայն՝ որ ոչն իմաստ նանայ յանձին իւրում", : Եւ պատմեն՝ յենթրեւ երբեմն Վալլիս(թենեայ) ընդ Աղեքսանդրի 'ի բազմաժողով տկմբի, առեւ 'ի ձեռն զբաժակն՝ 'ի ատիպել զնա 'ի գովութիւն զՄակեդոնացիսն առնուլ, այնչափ իմն պերճարանեաց ճարտար, զի և յառնել բազմականացն և ծափ զծափի հարեալ՝ պսակաց բոլորս 'ի նա թափել: Իսկ Աղեքսանդրոս ասէր՝ եթէ ըստ Եւրի-

սիգեայ, Որ բանիցն իւրոց առնու. «Դիւթս գեղեցիկս, գործ մեծ չէ պերճաբանել,, : Եւ յաւել Աղեքսանդրոս. «Այլ 'ի գէմն բերցես գու մեզ զքաջութիւն քո, պարսաւ ընդգէմ կարգելով Մակեդոնացոց, զի խելամուտք իւրեանց սխալանաց՝ 'ի լաւագոյնս դարձցին,, : Եւ պատմեն եթէ դարձեալ դարձուցեալ նա զնուադ բանիցն, շատ ինչ համարձակ աղարտեաց ըզ Մակեդոնացիսն. և ցուցեալ՝ եթէ Հելլենացոցն աղմուկ ինքնին բարդաւաճ և հարուստ յարգարեաց զՓիլիպպոս, յայն յանգեաց զբանն, եթէ «Յաղմուկս՝ փառս որսալ բնաւորեցաւ և այր եզեռնաւոր,, : Ոյր աղադաւ սաստիկ ատելութիւն և խերիմ յուզեցաւ առ Մակեդոնացիս ընդգէմ առն. և Աղեքսանդրոս ասէր՝ եթէ Վալլիսթենէս ոչ եթէ զճարտարաբանութեանն իւրոյ զարուեստ մեզ 'ի գէմն երբ, այլ զատելութեանն առ Մակեդոնացիս :

Եւ պատմէ Հերմիպպոս, եթէ զայս ամենայն Ստրիբոս վերժանող Վալլիսթենէայ գնացեալ պատմեաց յուսկն Արիստոտէլի. և թէ՛ Վալլիսթենէս ինքնին խելամուտ եղեալ ուժանալոյ 'ի նմանէ արքային, երկիցս և երիցս՝ 'ի մեկնել իւրում յարքայէն, ասէր ցանձն իւր. «Մեռաւ և Պատրոկլոս, որ յոյժ առաւել էր քան զքեզ,, : Եւ թուի՝ յոյժ ճահողակի խօսել Արիստոտէլի յասել անգ իւրում՝ եթէ ճարտարաբան յոյժ էր Վալլիսթենէս :

այլ անմիտ էր . որ ուժգինս և խմաստասիրաբար ընդ վայր հարեալ զերկրպագութիւնն (առ Աղեքսանդրոս) . և ինքն միայն հրապարակագոյժ արարեալ զայն ինչ զոր գաղտնի չնշէին սրտնեալք՝ ամենայն լաւ որեարն և ծերունիք Մակեդոնացւոց, թէպէտ և կանխեաց կալաւ զՀելլենացիս 'ի մեծէ անարգութենէն, և զԱղեքսանդրոս ինքնին 'ի մեծագունէն՝ ազարտելով զերկրպագութիւնն զայն, սակայն և միանգամայն յարեէն հատանէր զանձն . քան զի թուի թէ՝ 'ի բանին յայնմիկ բաւոն առաւել արար արքային, քան եթէ հաւանեցոյց : Եւ պատմէ մեզ Քարէս Միտիւլինացի, եթէ 'ի կոչունս ուրեք Աղեքսանդրոս արքեալ նախ ինքն 'ի բաժակէն, տայր միում 'ի բարեկամացն . իսկ նա 'ի ձեռին զբաժակն առեալ յարեաւ կանգնեցաւ 'ի կրակետղն կոյս և արքեալ և ինքն, երկիր եպագ արքայի և ապա եկեալ համբուրեաց զնա և բազմեցաւ անդրէն 'ի սեղան . զնոյն ըստ նմանէ արարեալ և այլոցն, 'ի վերջէ առնոյր և Վալլիսթենէս զբաժակն . և արքեալ մինչդեռ անդ միտ չեղեալ նմա արքայն խօսէր ընդ Եփեստիոնի, չոքաւ ապա և ինքն 'ի համբոյր արքայի . բայց անդ Դեմետրիոս մականուանեալն փոքովն՝ առէր, “Մի զգա համբուրեացես արքայ, զի դա միայն երկիր չեպագ քեզ, . . և հրաժարեալ Աղեքսանդրոս 'ի համբուրիցն, ձայն բարձեալ յայնժամ Վալլիսթենէս առէր . “Իսկ ապա ես զարգիս 'ի

բայ գնացից զբիւրեալ միանգամայն 'ի համբարից աստի ,, :

Չայս օրինակ ապա 'ի նմանէ ուժացեալ առաջին Նսիւսափոմնի ընթացեցին հաւատա՝ որ վկայէր զՎալիթենեայ խոտանալ զերկրապաշտութիւն արքային , և գրծեաց խոտամանն . բայց ապա և Լիւսիմաքոսը և Ադնոնք տմբաստան լինելին զնմանէ՝ եթէ գա այդ խնաստակ շուրջ գայ ճո , խաբար պերճութեամբ իբրու . որ ինքն առթուր զգոհակալութիւնն հարեալ իցէ . և զի՝ առ նա ընթանան խռնին պատանիք և զգոհաւ պատեն իբրու . որ միայն ազատ ալք իցէ 'ի բիւրաւորս մարդեան : Ուստի և 'ի նշաւակել զաւանսցն Երմոզայոսի ընդգէմ Ադեքսանդրի , թուէր իմն այնպէս տմբաստանիցն Վալիթենեայ գատախաղութիւն 'ի ներքս բերել ոչինչ անհաւանական՝ 'ի վկայել անդ նոցա , եթէ 'ի հարցանել Երմոզայոսի ցկալ լիթենեա՝ իւ իւրք արդեօք մարթիցի նա այդ վնեւ գերահաչակ , եւ պատասխանի Նալիթենեա . 'ի մահ զգերահաչակն մատնելով . և յայն եղևոն խախոյս եւ Երմոզայոսի մի ինչ երկնչել յոսկեհանդերձ անկողնոյն , այլ զմտաւ ամեն ընդհարկանել յայր որ խթութեանց ներքոյ գրաւեալ կայցէ և վերաց : Սակայն և ոչ դը 'ի գաւազրաց ամառի գաշնաւորացն Երմոզեայ՝ և ոչ 'ի կտաանս անգամ անհնարինո՝ երբէք վկայեցին ինչ ընդգէմ Վալիթենեայ : Եւ Ադեքսանդրոս ինքնին գրեալ ապա վաղվազակի առ

Արատերոս և առ Ատտաղոս և առ Աղկե-
գաս, ասէ՝ եթէ պատանիք հարցաւոր-
ձեալք 'ի խոշտանգանս խոստովան եղեն
զիմորդ անձամբ անձին յայն եղեռն մտա-
բերել, և այլ ոք ամենևին իրազեկ չէր:

Բայց յետ այսորիկ ասպա գրեալ և առ
Անտիպատրոս և մեղադիր ևս Վալլիսթե-
նեայ եղեալ, ասէր. « Պատանիքն քարա-
կոչկոճ 'ի Մակեդոնացւոց եղեն, այլ ի
մատակիր ես ինքնին ածեմ պատուհաս,
զնոյն և որոց արձակեցինն զնա առիս. և
որք դարձեալ 'ի քաղաքս առեալ ժողո-
վեսցեն զգաւաճանս անձին իմոյ»: Որով
և յայտնի առնէր Աղեքսանդրոս զկիրս
հոգւոյն առ Արիստոտել: Քանզի առ Ա-
րիստոտելի սնեալ դաստիարակեցաւ Վալ-
լիսթենէս 'ի սակս աղգակցութեանն՝ որդի
գոլով Հերեայ դստեր քեռն Արիստոտե-
լի: Արդ կէսք ասեն Վալլիսթենեայ 'ի
կախաղան ելանել հրամանաւ Աղեքսան-
դրի. և կէսք դարձեալ՝ արկանել 'ի կո-
ռնդս և խօթանալ: Իսկ Քարէս պատմէ՝
ձերբակալ եղեալ 'ի դիպահոջ կալ նմա
'ի կալանս զամիսս եօթն. զի ասպ վարեա-
ցեն զնա յատեան ժողովոյ յանդիման նո-
րուն իսկ Արիստոտելի. բայց նա 'ի նոյն
աւուրս՝ յորս Աղեքսանդրոս մարտ եղեւ
'ի հնդիկս ընդդէմ Մաղացւոց Ոքսիդրա-
կեանց՝ վերաւորեցաւ, մեռանէր յայնժամ
Վալլիսթենէս 'ի թանձրամուտութենէն և
յորդնեւաց ախաէն: Բայց այդոցիկ յե-
տոյ ուրեմն գէսք եղեն:

Արդ Դեմարտոսս Կորնթացի անցեալ յոյժ զաւուրքք՝ պատուասիրեաց յառնել զաւ առ Աղեքսանդրոս . իբրեւ ետես զնա՝ ասէր Ծերունին, 'ի մեծէ հեշտութենէ վրէպ գտան հելլենացիք որք միանգամ մեռան մինչեւ տեսեալ զԱղեքսանդրոս 'ի գահ բազմեալ Դարիհի : Բայց այս Դեմարտոսս ոչ հարուստ ինչ ժամանակ վայելեաց 'ի խնամս մտերմութեանն արքայի . քանզի հիւանդացաւ և մեռաւ , և թաղումն առնոյր հոյակապ . և զօրականք շիրիմ ամբարձին նմա մեծաշքջանակ՝ ութսնականգնեան բարձրութեամբ . առ այս՝ և նշխարք նորա բարձեալ տարան մինչև 'ի Ծով անդր 'ի քառաձիս շքեղ զարդարեալ :

Յետ այսորիկ հանդերձեալ Աղեքսանդրի անցանել խաղալ 'ի Հնդիկս, տեսեալ զքանակ զօրուն ծանրաբեռինս 'ի մթերից աւարացն և դժուարաբայլս, ինքն 'ի ծագել առաւօտուն 'ի պատրաստել աղխին՝ առաջին հուր իւրովք ձեռօքն արկանէր յիւր աղին և 'ի բարեկամացն . ապա հրաման տայր հրկիզութեան աղխին և այլոց Մակեդոնացւոցն : Իսկ իւրհուրդ գործոյն դժուարին ևս թուեցաւ և գժնգակ՝ քան զգործն ինքնին գլխովին . քանզի նուազունք ոմանք դժկամակք գտան . և բազումք անգանօր գեղեցիկ մոլութեամբ ձայն մեծագոչ բարձեալ և ազազակ ցնծութեան, յորժամ կարևորացն հաղորդս զկարօտեալնն արարին, ապա հուր հարեալ յառին գարձուցին զաւելորդսն . . ոյր ազա-

գաւ և զուարթութեամբ և աշխուժիւք լինէր Աղեքսանդրոս : Սակայն և ահագին յայնժամ և անողորմելի եկաց նա պատուհասակած յանցաւորացն . քանզի տարն զՄենանդրոս զոմն յիւրոց ընտանեացն , զի հետեւաց նա կալ իշխան պահպան գրն . գին՝ յոր կարգեաց զնա . ինքնին նա նեւ տահար առնէր և զՍրտոգատէս 'ի բարբառոսաց անտի յապատամբացն :

Իսկ 'ի ժամանակին յայնմիկ գէպ լինէր ուրեք ոչխարի ծնանել գառն՝ ձև և գոյն զարտախուրակի առ գլխովն ունելով և աստի անտի կախեալ ամորձիս երկու . պժգացեալ ընդ հրէչն Աղեքսանդրի՝ տարքաւութիւն առնել Բաքելլացւոցն , զորս նմին իրի ածեալ խաղացուցանէր ընդ իւր ըստ սովորութեանն . և ասէր առ բարեկամս իւր , չեմ ես պտարեկ վասն իմ , այլ վասն ձեր . զանդիտեալ եթէ Քաջն ինքնին 'ի վախճանել խնում , 'ի ձեռս զտէրութիւնն տացէ անաղջի և անարի առն : Սակայն և նշան այլ բարի պատահեալ յետ այնորիկ գիւրէր տխրութեան ոգւոյն : Քանզի ոստիկան անկողնարկացն այր Մակեդոնացի Պրոքսենոս անուն , պեղեալ զվայրն ուր խորան հանգերձեալ էր հարկանել աղբայի մօտ 'ի գետն Ովքատ , գտանէր աղբիւր հեղանիւթոյ ճարպաւոր և պարարտ , յորմէ՝ պարզեալ զառաջինն զայն՝ բղխէր ապա իւղ սուրբ և ջինջ հոտով և համով սչինչ ընդհատ 'ի ձիթոյ , և բնառ իսկ հանգոյն յատակութեամբն և

պարարտութեամբն. և այն զի և ոչ ձի-
թենի բերէ աշխարհն այն : Այլ պատ-
մեն՝ և ջրոյն Ովքսոսի գլխովին կակուղ թի-
նել, զի և մորթոյ լուանալեացն ՚ի նմա
ճարպանալ : Բայց Աղեքսանդրոս մեծա-
պէս խնդացեալ իմն էր վասն բանին, որ
պէս և յայտնի իսկ մերկացաւ նա ՚ի թուղթն
իւր առ Մնտիպատրոս . յորում զայն նը-
շան կարգէ նա առ մեծամեծ պարգևան
փառուածատուրս : Իսկ գուշակք ասէին
զայն նշան ազգարար փառաւոր արշաւա-
նին, բայց և դժուարաբերան . քանզի և է
իսկ իւզն տուեալ մարգկան առ ՚ի յԱս-
տուծոյ ՚ի սփոփանա վաստակոց քրտանց :

Եւ արգեօք բազում ինչ վասնդեցաւ
նա յայնժամ ՚ի մարտս պատերազմաց, և
մեծամեծս վերաւորեցաւ ՚ի գիմագրաւ
նահատակութեանն : Առ այս և զորն յոյժ
տուգանեցաւ առ կարօտութեան պարե-
նին և յօգոցն անբարեխառնութի : Բայց
նա պատառասիրեալ արութեամբ նկուն
զբարդն առնել, և քաջութեամբ և առաքի
նութեամբ զմարգկան զօրութիւն, հաս-
տատեալ էր՝ եթէ անվանելի չէք ինչ ա-
ռաջի քաջամիրա որերոյն, և ամուր ան-
խաբ չէք առաջի կորովեաց : Եւ պատմեն
եթէ ՚ի պատել պաշարել նորա զվէմն Սի-
սիմեթրեայ զառապար և զանմատոյց և ՚ի
վհատել զօրականին, հարցանէր ՅՈՔՍԻԼՈՐ
տէս՝ քանի՞ պտեայ իցէ Սիսիմէթրէս . և
պատասխանի տուեալ ՈՔՍԻԼԱՐՈՒՄ՝ եթէ
վատասիրտ ևս է քան զամենայն մարդ, ա-

սէ Աղեքսանդրոս . “ Ասեա գու ուրեմն
գիւրտուիկ մեզ զվէմք , զի չէ հզօր պահա-
պան գորա , : Քանզի և ահաբեկ յայն-
ժամ արարեալ զՍիւսիմեթրէս՝ առնոյր
զամուրան :

Ապա և յայլ ամրոց անմատոյց գռոյթս
'ի վերայ տուեալ պատանեացն Մակեդո-
նացւոց , անդանօր Աղեքսանդրոս դար-
ձեալ առ մի ոմն 'ի նոցանէն անուռն Աղեք-
սանդր , ասէր . “ Այլ քեզ արդեօք 'ի դէպ
իցէ նահատակել արութեամբ և 'ի պատ-
ճառս անուանդ , : և արդեօք պատանին
մեծապէս արութեամբ մըցեալ և տապաստ
անկեալ՝ ոչինչ գուզնաբեայ ցաւեաց Ա-
ղեքսանդրի : Իսկ յետ այնորիկ վարանեալ
Մակեդոնացւոց խաղալ անկանել 'ի վե-
րայ Նիւսեայ (քանզի նորա 'ի հանգիսոյ
գնալը գետ բազմախոր) , անդ առ ամիսմբն
արձանացեալ Աղեքսանդրի , ասէր . “ Եւ
զի՞նչ ապա անարիս ես չգիտիցեմ 'ի լիւզ
անկանել , : և այնպէս վահան զանձամբ՝
պատրաստեցաւ անցանել :

Ապա 'ի հանգիստ տալ զօրուն 'ի մար-
տէն . գային հասանէին առ նա գեսպանք
'ի քաղաքացն պաշարելոց աղաչել զնա :
Իբրև նոքա գամ մի յակն արկին զնա զի-
նու զարդու այնպէս անշուք՝ հիացեալ
զարմանային : Ապա ակումբ մի ածեալ առ
նա , և հրաւիրեալ Աղեքսանդրի զհին-
օրեայն գեսպանացն Ակուփիս անուռն՝ առ-
նուլ զակումբն և բազմել . զարմացեալ
Ակուփիս ընդ գեղեցիկ հիւրամեծարու-

Թիւնն, հարցանէր Աղեքսանդրի՝ զիմրդ արդեօք կատարեալ նոցա զկամս նորա՝ լի նեւ նմա բարեկամս, ասէ Աղեքսանդր. «Եթէ զքեզ ինքն իշխան կարգեացեն և առեալ արձակեացեն առ մեզ հարիւր մարդ ՚ի լաւ որերոյն», : Ծիծաղեցաւ Ակուփիս և ասէ. «Այլ ես քաջ եմ իշխանացոյց ո՞վ աղքատ՝ արձակելով առ քեզ մանաւանդ ՚ի վատ որերոյն, քան եթէ ՚ի լաւացն», :

Եւ պատմեն՝ եթէ անդանօր ՚ի Հնգիկա Տաքսիղէս գրաւեալ ունէր աշխարհ լայնածաւալ ոչինչ պակաս քան զԵգիպտոսին, պարտաբար և միգաւէտ յոյժ և քաջարեղուն : Եւ էր Տաքսիղէս այր հանձարեղ, որ և գնացեալ յողջոյն Աղեքսանդրի, ասէր. «Զի՞նչ մարտից պատերազմաց պէտք ինչ իցեն մեզ ընդ միմեանս ո՞վ Աղեքսանդրէ, եթէ չիցես գուհասեալ այր բառնալ ՚ի մէնջ զժուր և զկարևոր պարէնն, ոյց աղազաւ միայն արժան է մտաւոր մարդկանն մարտ գնել կռուել : Իսկ յաղաքս այլոց գոյից և տաացուածոց զոր ասեն, եթէ իմ ինչ մի առաւել է քան զքոյդ, մտադիւրագոյնա ընձեռեցից. ապա եթէ նուազ՝ ես ոչինչ խորշիմ շնորհս ունեմ՝ եթէ ընձեռեցես», : Յոյժ ինգաց Աղեքսանդրոս, և գիրկս Տաքսիղէայ ածեալ՝ ասէր. «Վարժիցե՛մ Թերևս, եթէ կենակցուԹեան մեր այս՝ յայսպիսեաց բանից և ՚ի մտերմութեանց անպատերազմ զձարեացին ելք : Այլ ոչինչ յաջողեսցի

քեզ : Քանզի 'ի վէդ ընդ քեզ եկեալ
կռուեցայց 'ի վերայ շնորհացն . զի մի գու-
ինձ յազլթեացես լիաքաշիս առատութիւն :
Ապա ձերս բազումն ընծայից ընկալեալ
առ 'ի նմանէ , և առաւելագոյն ևս առ-
եալ նմա , 'ի վերջէ և քանքարս հազար
գահեկանի պարգևեաց նմա : Թէպէտ և
ընդ բանն գժկամակ եղեն բարեկամք , սա-
կայն ամոքս առաւել յանգուցանէք նա
զբազումն 'ի բարբարոսացն :

Բայց 'ի ժամանակին յայնմիկ 'ի Հնդկաց
անաթ 'ի քաջամարտկաց գնացեալ 'ի զի-
նոտորութիւն 'ի քաղաքս քաղաքս՝ որ թա-
շակ կարգեցին նոցա . և քաջապէս արու-
թեամբ կռուեալ 'ի վերայ քաղաքացն և
զեան շատ հասուցեալ Աղեքսանդրի , ինքն
'ի միում 'ի քաղաքաց անաթ դաշն կռեաց
խաղաղութեան ընդ նոսա . իսկ յուզւոջ
'ի չուել նոցա ձերբակալ զնոսա արարեալ
առհասարակ կոտորէր : Եւ այս բան ապա
գողցես ալարտեաց զայլ ինչ մեցանս նա-
հատակութեանց նորա՝ յորս ողջոյն անա-
րատ կրօնաւորեցաւ նա և արքայօրէն : Ոչ
ինչ պակաս վեշտ կրեաց նա և յիմաստասի-
րաց անաթ նոցա , որ բամբասեալք խոտէին
զթաղաւորան որ գնացել խմբեցան ը Աղեք-
սանդրի , և ընդգէմ գրգէին նոցա զժողո-
վուրդոն ազատոս . ոյր ազազաւ զբազումն
և 'ի սոցանէն եհան նա 'ի կախաղան :

Իսկ թէ զիսկոզ վճարեցան ապա իրք 'ի
մարտին ընդգէմ Պոպոսի , ինքնին Աղեք-
սանդր գրեաց 'ի նամականին իւր : Քանզի

ասէ, եթէ ընդ մէջ երկուց բանակացն
 գնացեալ գետոյն Իւդասպայ, 'ի հանգի-
 ոյոյ յայնկոյս գետոյն կարգեալ արձանա-
 ցուցեալ էր Պովրոս զերամակս փղացն,
 մեծապէս պահ զգուշութեան կալեալ
 անցիցն. իսկ ինքն յայակոյս՝ հանապազօր
 իւրում բանակին շառաչւանս մեծամեծ
 և բոմբիւնս և ամբոխս յուզէր՝ սովորեցու-
 ցանել զիւրան անշարհուրելի մնալ 'ի բար
 բարոսաց անտի: Եւ գրէ գարձեալ՝ եթէ
 'ի գիշերի միում մրդկայոյզ ձմբայնոյ և
 անլուսին՝ առեալ ինքն ընդ իւր մասն մի
 զհետևեալացն և զընտիր ընտիր զայրուձիոյն,
 և հարուստ միջոցաւ 'ի բաց երկայնեալ 'ի
 թշնամեացն, անցանէր 'ի կղզի մի. և հա-
 սեալ անդր՝ տեղատարափ լինէր անձրևոյ,
 և փայլատակունք հատանէին և կայծա-
 կունք շանթէին 'ի զօրականին. և թէպէտ
 և զբազումս 'ի նոցանէն տեսեալ աճիւնա-
 ցեալ և հարեալ 'ի շանթիցն, չու արա-
 րեալ 'ի կղզւոյն՝ գնայր դէմ եղեալ յայն-
 կոյս յափն, 'ի վայրն՝ ուր Իւդասպէ առ
 'ի տեղատարափ մրկէն լցեալ գարիւ և
 գաղիւ՝ խրամատ գործեաց ահագին, և
 անդր վազեալ բազմակոհակ խաղալին հո-
 տանք. և ինքն եկեալ հասանէր յափն 'ի
 միջակի խրամատին՝ 'ի գծնդակ կռուան ո-
 տից 'ի լպիրծ և 'ի խորիուլեալ գետնոյն:
 Եւ պատմեն՝ ասել յայնժամ Աղէքսան-
 դրի զբանն. "Ո՛վ Աթենացիք կարծիցէք
 թերևս քանի՞ մեծամեծ մատնիմ վտան-
 գաց, առնուլ 'ի ձէնջ ներքողս", Բայց

զայս Ոնեմիկրիտոս պատմէ : Իսկ Աղեքսանդրոս ասէ, եթէ ինքն և որք ընդ նմա թողեալ անդանօր զլաստան՝ անցանէին զի նուք ընդ խրամատն մեեալ 'ի ջուր մինչև յստինան : Եւ անցեալ խաղայր ինքն այրուծիովն ասպարէզս քսան յառաջացեալ քան զհետևակն . զմեռաւ ածէր՝ զի թէ այրուծին թշնամեաց խաղասցէ ընդգէմ, ինքն քաջ ևս նահատակեսցի . ապա եթէ հետևակազօրն, հասցեն նմա 'ի թիկունս 'ի ժամանակի հետևակք նորա : Բայց դէպ առաջնոյն լինէր, քանզի 'ի վերայ անկեալ նորա հազար այրուծի և կառք վաթսուն, եհար վանեաց և կալաւ ողջոյն զկառան, և ոգիս չորեքհարիւր տապաստ արկանէր յայրուծիոյն նոցա :

Ապա լուր առեալ Պոմբոսի զանցանելոյն Ալեքսանդրի, խաղայր ընդգէմ նորա ամենայն բազմութեամբն . թողոյր և առգետովն գունդ խոչ ընդ ոտն արգելուլ զանցս զայլոցն Մակեդոնացւոց : Իսկ յերամակէ անտի փղացն զանգիտեալ Աղեքսանդրոս և յամբաւ խուժանէն, խաղաց գիմեաց ինքն 'ի ձախոյ թև անդր, և պատուէր տայր այլոցն միանգամայն անկանել և 'ի վերայ աջոյն : Եւ այնպէս յերկաքան չիւր 'ի թևն վատթարեալ Պոմբոսեանց, վերջոտնեալ տեղի տային յերամակս փղղացն . իբրև անդր առհասարակ խմբեցան և 'ի գիմի հարան, խառնուող անհնարին լինէր մարտին . և հազիւ ուրեմն 'ի նմին վայրի յութերորդ ժամուն տեղի ետուն

Թշնամիք : Եւ զայսոսիկ պատմէ մեզ 'ի նամական ինքնին նա՝ որ զմարտն զայն մղեաց : Իսկ մատենագիրք բազմազոյն մատմբ միաբան ասեն , զի չորիւք կանգնաւ և Թզաւ բարձր էր հասակաւ Պովղոս՝ 'ի չափ առն հեծելոյ . և զի՝ յաղթ և հարստի մարմնովն 'ի ճահ գեղեցիկ յարմարէր իւրում՝ փղին՝ Թէպէտ և ահագին յոյժ էր դազանն . և այն դազան 'ի մարտին սքանչելապէս իմն զգօնացեալ խնամ մեծապէս տանէր իւրում՝ արքային . քանզի ցորվայր վերելեակն քաջութեամբ նահատակէր , մեծաւ արութեամբ 'ի դիմի հարաւ և ինքն ախոյենիցն և վատթարէր զնոսա . իսկ իբրեւ զգաց զի 'ի տարափոյ նետիցն և 'ի փրացն նուաղեալ պարտասէր՝ զանգիտեալ եթէ 'ի Թիկանցն 'ի վայր Թաւալգլոր եղիցի Պովղոս , 'ի գուռն եկեալ տակաւ և յուշիկ գնայր ընդ գետին , և ապա հանդարտիկ մի առ մի զփրինսն կալեալ պատճովն՝ 'ի գուրս 'ի մարմնոյն քարշէր :

Արդ յայնժամ այնպէս ձերբակալեղեալ Պովղոս՝ հարցանէր զնա Աղեքսանդրոս , զեմբդ և ո՞րպէս վարել ընդ նմա . եւ պատասխանի Պովղոս . Արտայօրէն : Իբրեւ կրկնեաց Աղեքսանդր՝ ասել և այլ ինչ , ասէ Պովղոս . “ Ամենայն բոլորեալ կայ , Արտայօրէն , ” : Ապա Աղեքսանդրոս ոչ միայն Թողոյր նմա իշխել յարքայութեանն՝ յանուն Նախարարի , այլ և յաւելոյր նմա և այլ գաւառ նուաճեալ նմա և ժողովուրդ ինքնուրոյն օրինգ . յորում ասեն՝

հնգետառան լինել ազգաց, և հինգհազար քաղաքաց մեծաց, և գեօղեան ամբաւ : Յետ այսորիկ հատեալ կալաւ Աղեքսանդրոս և այլ աշխարհ երկոց ամօ քան դառալինն . և նախարար 'ի նմա կարգէր զճիւղապոս զոմն' 'ի բարեկամաց անտի իւրոց : Իսկ յետ կռուոյն ընդդէմ Պոփոսի մեռանէր և Յլագլուխն, ոչ անդէն' այլ զինի 'ի դարմանել անդ զերիվարն' որպէս պատմեն բազումք' 'ի վերաց անտի իւրոց . բայց որպէս Ոնեակիրիտոս ասէ' 'ի պատճառ ծերութեանն . զի և կարի վատեալ էր կենդանին 'ի բազում ճգանցն' երեսնամեայ գուրով 'ի մահուն : Ի խոր խոցեցաւ Աղեքսանդրոս, ոչինչ տարօրինակ իւրու որ վրէպ 'ի կենակցէն իւրմէ կացեալ իցէ և 'ի բարեկամէն . և շինեալ քաղաք մօտ յիւգոսսպէ' ուր մեռաւ' անուն կարգալք քաղաքին' Յլագլուխ : Եւ ասեն' զգրկեալ Աղեքսանդրի յայնժամ և 'ի բարակէն իւրմէ անուն Պերիտոս, զոր ինքնին անուցեալ և սիրէր մեծապէս . շինեաց և այլ քաղաք համանուն նմա : Եւ պատմէ զայս Սովորիոս լուեալ 'ի Պատմովնեայ Լեւրիացւոյ :

Բայց մարտ պատերազմին Պոփոսի վատեալ զՄակեդոնացին, պտաթեկ արար զնոսա, և խաղալ յառաջ չառնուին յանձն : Քանզի և մեծավաստակ եղեն նոքա 'ի վանել ընկրկել զՊոփոս . և այն զի ճակատ ընդդէմ յարգարեաց նա նոցա քսան հազար միայն հետևակաց և երկու հազար աշ-

բուժիոյ : Ուստի և սաստիկ ընդդէմ դարձան Աղեքսանդրի, որ և ընդ Գանգէս գըլ խողին շտապէր անցուցանել զնոսա : Քանզի և լուր առին նոքա զայնութեան գետոյն իբրև երեսուն և երկու ասպաղիսաց, և զխորութեան՝ հարիւր դրկաց, և զի՝ փռւնքն առհասարակ յորդեալ զեղուն յամբաւ խուժանէն զինուց և երիվարաց և փղաց երամակաց : Քանզի հռչակ հարեալ ապամէին, անդանոր կալ արձանանալ թագաւորաց Գանատարացւոց և Պրեսիացւոց, և ապառել նոցա ութ բիւր այրուձիով և քսան բիւրուք հեռեակաց և ութ հազար կառօք և վեց հազար վառեալ երիվարիկ փղօք : Եւ առաւելազանց արգեօք չէր զբոյցն . քանզի և Անդրոկոտոսս, որ անգանոր թագ կապեաց ոչ յետ բաշմաց ինչ, պարգեւէր Սելեւկոսի հինգ հարիւր ի փղաց և խաղացուցեալ ի Հնդկիս բանակ վաթսուն բիւր զօրականին, ողջոյն գրաւեաց զաշխարհն :

Ապա յայնժամ Աղեքսանդրոս զառաջինն, առ զայրոյթ սրտին և ի խոր խոցեալ՝ չղբաւ փակեաց զանձն անկեալ ի խորանի անդ իւրում . և բողբ բառնայր՝ շնորհս Մակեդոնացւոց ունել և ոչինչ երբէք զամենայն նահատակութեանցն որ ջայնվայր, եթէ չանցանեն նոքա զԳանգէս . և զի՝ և առ պարտութիւն ունի ըզգարձն : Իսկ իբրև յաղերս առ նա մատուցեալ բարեկամացն՝ յորդորակս ամղքս ի ներքս բերելով, յողբ և զօրականին առ

Հասարակ խոնարհեալ առ նա գուժիւք և աղաղակաւ առ դուրս խորանին, 'ի վերջէ ուրեմն զիջեալ արքային՝ չու հրամայէր բանակին. սակայն և յառաջագոյն հնար իմաց մենքենայէր շատ ինչ պատրուականս՝ որսալ անձին փառս: Քանզի տայր կազմել գործել զէնս առաւել յազլթս և մսուրս երիվարաց և սանձս կուռս ծանոռնս քան զհասարակացն, և թողոյր անդէն զայն կազմածն, և սփռէր ևս յայնցանէ այսր և անդր. կանգնէր անդ և բազինս գից, յորոց և 'ի պաշտօն՝ մինչև ցայտօր ժամանակի անցեալք զգետն՝ ընթանան գան թագաւորք Պրեսիացւոց, և տնդ զոհս զոհեն հելլենականս: Իսկ Անդրոկոտատոս յայն ժամ պատանեակ՝ ետես զԱղեքսանգր. և պատմին՝ բազում անգամ զկնի ասել նմա, եթէ վայրիկ մի ևս և ամենայնին տիրանայր Աղեքսանգր. քանզի և թագաւոր ժամանակին ատելի և խոտեալ իսկ էր առ վատ թարուծեանն և վատատոհմիկ զարմին:

Ապա անտի չու արարեալ Աղեքսանգրի, և ցանկացեալ տեսանել զծովն՝ որ արեալքոյ, և կերտեալ նմին իրի նաւս բազումս զթիավարաց և լաստս ևս կապեալ բազում, խաղայր գնայր վայրաբերեալ հեշտին ընդ հոսանս գետոյն: Սակայն ոչ ինչ յանդորրու յաջողէր նաւադնացու թիւնն և անկուիւ: Քանզի իջեալ նա 'ի քաղաքս և 'ի վերայ գիմեալ՝ հասանէր ունէր զամենայնն. բայց յայնժամ Մաղգայեք անուանեալքն՝ քաջամարտիկք յոյժ՝

որպէս ասեն՝ քան զամենայն Հնգիկս ,
 փղըր միւս ևս և յոգի հարկանէին զԱղեք-
 սանդրոս : Քանզի ուրեք 'ի Թափ տարա-
 փոյ նետիցն վարատեալ նորա զմարդիկն՝
 որ կռուէին 'ի վերայ պարսպաց քաղա-
 քին , ինքն առաջին նահատակեալ ելեալ
 'ի պարխալ անդր ընդ սանդուղսն , իբրև
 անդ խորտակեալ լինէր սանդուղքն և ինքն
 վերս ընկալաւ նետաձիգ 'ի բարձարոսաց
 ոմանց 'ի ներքոյ առ պատուարին , յայն-
 ժամ Աղեքսանդրոս ամբողջեալ ժողո-
 վեալ զանձն՝ այնպէս կծկեալ 'ի վայր կոյս
 խոյանայր 'ի խռան անդ Թշնամեացն , և
 ըստ գիպաց կանգուն եկաց յոտին : Բայց
 'ի սաւառնեւ անդ նորա 'ի բարձանց անտի
 այնպէս 'ի խօշիւն շկահիւն զինուցն , Թուե-
 ցաւ իմն բարձարոսաց փայլակն հատանել
 'ի նմանէ , և խօշական իմն ցնորից յառա-
 ջոյ մարմնոյն ընթանալ նմա . ուստի և զա-
 ռաջինն զոտս արձակեալ յայսկոյս յայն-
 կոյս փարատէին . բայց ապա տեսեալ զնա
 երկու միայն զինակրօք , գիմեցին 'ի վերայ .
 մինչ այս մինչ այն՝ իբրև 'ի սուր և 'ի գե-
 ղարդն խոցէին զնա ընդ զբահսն , և ինքն 'ի
 գիմի հարեալ մարտ եղեալ կռուէր , ան-
 գուստ մի ոմն 'ի բարձարոսացն վայր մի 'ի
 բացեայ կացեալ նետ մի յաղեղանէն ար-
 ձակէր հատաձիգ և կորովի՝ և Թափ ընդ
 պատեան զբահիցն հարստեր զլիքինն 'ի
 կողս անդր նորա մօտ յատինսն : Նա 'ի
 սաստիկ հարուածոյն յետս կոյս վերջո-
 տնեալ կորացեալ անձամբ , անդուստ նե-

տաճիցն այր յարձակեալ անկանէր 'ի վերայ մերկեալ զբարբարոսական վազակաւորն : Բայց Պեւկեստաս և Լիմնէոս աճապարեալք անձնապահապետ արձանացան 'ի հանգիստյ արքային , և երկոքին միանգամայն առեալք վերս , անդ գիտապտոտ անկանէր Լիմնէոս . և Պեւկեստաս միայնակ 'ի գիմի հարեալ , անդէն 'ի նոյն Աղեքսանդրոս հարեալ տապաստ արկանէր զբարբարոսն :

Բայց և վերս այլ առեալ բազուժ , և հարուած ևս սանգիտոռան ընկալեալ 'ի պարանոցին , այնպէս 'ի պատուարն յեցեալ զմարմինն՝ կայր Աղեքսանդրոս ապիկար ամբռեալ յառեալ զակն 'ի Թշնամիս անդր : Արագ արագ 'ի վերայ հասեալ Մակեդոնացւոցն , շուրջ պատեալ զնա և առեալ այնպէս ապուշ և անզգայ ածէին 'ի խորանն . և անդէն համբաւ 'ի բանակին հարկանէր՝ եթէ մեռաւ Աղեքսանդրոս : Ապա հազիւ ուրեմն և մեծաքերտն եղեալք՝ առեալ կարէին զփրինն զփայտեայ . և ճիգն ևս Թափեալ՝ 'ի բաց առեալ 'ի նմանէն ըզպատեան զրահիցն , ապա կտրէին շուրջ քարշէլ արտաքս զսայրն վարսեալ մինչև յոսկրն . և ասեն՝ զլայնութիւն նորա երկց մատանց , և զերկայնութիւնն՝ չորից . իսկ 'ի գործ յայն դարմանոյն Աղեքսանդրոս նուազեալ սաստիկ՝ յոգւոց պարզել ապաստան լինէր . մինչև զսայրն քարշեալ՝ վայր մի ոգի առեալ զօրանայր : Անձնապուր յահագին վտանգէն եղեալ , բայց և

անկեալ վատեալ յուժոյն, և հարուստ
 ժամանակ դարման գեղեցիկ տարեալ նմա
 և ապագինութիւն, այն ինչ արտաքոյ զազ
 մովն լսէր զՄակեդոնացւոյն՝ զանծով
 սիրոյն 'ի տեսանել զնա, ինքնին արկեալ
 զպատմութեանն՝ ելանէր արտաքս 'ի խորա-
 նէն. ապա զոհ յաղեալ գից՝ անգրէն ամ
 բարձեալ 'ի նաւ կատարէր զովքն, և հա-
 մեալ գրաւէր հարուստ մի 'ի գաւառէն,
 և քաղաքս մեծամեծս:

Ապա յետ այնորիկ ձերբակալ առնէր
 'ի Մերկիմաստակաց տնտի 9, ոգիւ տառն.
 որք և գրգռեցին խկ նորա մանաւանդ ըզ
 Սարքաս յապատամբութիւն, և տուգանս
 ևս շատ հասուցին Մակեդոնացւոյ. և
 քանզի զհամբաւի հարեալ էին սղբա իբրե
 կորովիք և ճարտարախօսք 'ի պատասխա-
 նիս և համառօտաբանք, խնդիրս իմն ապա
 բազմավարանս առաջի մատուցանէր նոցա
 Աղեքսանդրոս, սպառնացեալ մահու մատ-
 նել առաջին 'ի նոցանէն զայրն՝ որ անձահ
 տացէ պատասխանի, և ապա ըստ նմանէն
 և զայլն առհասարակ. և հրաման տայր
 միում ումեք 'ի նոցանէն գատաատան առ-
 նել՝ որ հինաւորցն էր 'ի նոսա: Ապա
 հարցեալ զառաջինն. "Արդեօք զկենդա-
 նիս համարեսցէ բազմագոյնս, եթէ զմե-
 ռեալս",. տսէ. "Զկենդանիս, զի ոչ ևս
 են 'ի միջի մեռեալք",. հարցեալ և զերկ
 րորդն, "Արդեօք երկէր՝ եթէ ծով, մեծ ևս
 անուցանէ գաղանս",. ետ պատասխանի.
 "Երկիր. զի մասն է երկրի ծով",. հար-

ցեալ և զերրորդն . “ Ո՛ր կենդանի է խո-
րամանկ յոյժ , , . ասէ . “ Զոր ցայս վայր
ոչ ծանեաւ մարդ , , : Հարցեալ և զեր-
րորդն . “ Զքնչ խորհեալ՝ գրգեաց զՍաբ-
բառ յապտամբոսութիւն անգր , , . ասէ .
“ Քանզի գեղեցիկս կամէի կեալ նմա, կամ
թէ չարեաւ մեռանել , , : Իսկ հարցեալ և
զհինգերորդն , “ Զոր արդեօք համարեսցի
առաջին կացեալ, զաիւ եթէ զգիշեր , , .
ասէ . “ Զաիւ , միով տունջեամբ , , . Իբրեւ
զարմանայր Աղեքսանդրոս , յաւել և ասէ .
“ Դժուարին խնդրոց , դժուարին և պա-
տասխանւոյն հարկ է լինել , , : Առեալ ա-
պա և զվեցերորդն հարցանել , “ Զխմրդ
մարթ իցէ ումք առաւել սիրելի լինել , , .
ասէ . “ Եթէ մեծազօր գոլով, ցիցէ ահա-
ւոր , , : Իսկ և 'ի մնացելոց անտի հարցեալ
զմին . “ Զխմրդ կարասցէ որ 'ի մարդոյ
աստուած լինել , , . ետ պատասխանի . “ Ե-
թէ գործեսցէ զանհնարինսն 'ի մարդկա-
նէ , , : Հարցեալ և զմիւսն . “ Ո՛ր առաւել
'ի սոցանէ հզօր ևս իցէ, կեանք՝ եթէ
մահ , , . ասէ . “ Կեանք, զի բերէ բազում
չարեաց , , : 'ի վերջէ ուրեմն հարցեալ և
զյետինն . “ Յոր վայր գեղեցիկ իցէ կեալ
մարդոյ , , . ասէ . “ Յորվայր ոչ կարծեսցէ
լաւագոյն զմեռանելն քան զկեանն , , : Ա-
պա 'ի գատաւորն կողմ՝ դարձեալ Աղեք-
սանդր , ասէր նմա ամեւ 'ի վերայ նոցա
զվճիռն . նա ետ պատասխանի և ասէ .
“ Վատթար ևս մի քան զմի արարին պա-
տասխանի , , : Ասէ Աղեքսանդրոս , “ Դժ-

ուրեմն մահու մեռցիս առաջին, զի զայդ-
պիսի ածեր գատաատան,, : Արկնեաց նա և
ասէ. « Բաւ 'ի քէն արքայ, Թէ ոչ ստես.
զի ասացեր մահու մատնել առաջին զայրն՝
որ անձահ տացէ պատապիսանի,, : Ապա
Աղեքսանդրոս արձակէր զնոսա յազատու
Թիւն. 'ի վերայ այսր՝ տայր նոցա և պար-
գևա :

Բայց առ այլս 'ի Մերկիմաստակացն՝
որ առաւել զհամբաւի հարեալ էին, և
անգորդաւէտ կենդ մենակեացք էին, ար-
ձակեաց առ նոսա զՄենսիկրիտոս. իսկ էր
Մենսիկրիտոս խմաստասէր՝ որ և կենակից
ըաւ էր Դիոգինեայ Վիւնիկեան : Արդ՝
պատմեն՝ եթէ Վալանոս (մերկիմաստակ)
մեծապէս խեռութեամբ և շինականա-
գոյնս հրաման տայր Մենսիկրիտեայ՝ մեր-
կանաւ զհանգերձս իւր և այնպէս յառաջ
մատչել լսել 'ի բանից նորա՝ բնաւ իսկ
մերկ. ապա Թէ ոչ՝ խօսեսցի և ոչինչ ընդ-
նմա, Թէպէտ և յանուն իսկ Արամազդայ
անգր հասեալ իցէ : Սակայն Դանդամիս
(մերկիմաստակ)՝ ասեն եթէ մարդասիրա-
գոյնս ժողովեաց զՄենսիկրիտոս. և լու-
եալ 'ի նմանէ յաղաղս Սոկրատայ և Պի-
թագորայ և Դիոգինեայ, ասէր՝ եթէ ան-
շուշտ արքդ այդդքիկ քաջարունք գտան,
սակայն և կեցին գոքա յոյժ իմն պատկառ-
կացեալ օրինաց : Իսկ կէսը ասեն, այլ ինչ
չասել Դանդամեայ, բայց այսչափ միայն,
" Եւ առ ի՞նչ արդեօք մինչև ցայսր չդբաւ
Աղեքսանդրոս՝ ուղի այսչափ հատեալ,, :

Բայց զԿալանոս ած հաւանեցոյց Տաք-
սիդէս յառնել դնալ առ Աղեքսանդրոս :
Այլ Կալանոսին անուն էր Սփինէս . այլ
քանզի որոց պատահէրն, ողջոյն տայր նոցա
և տսէր 'ի հնդկաց ընդուն Քաւք . փոխտն
հեղինականին Քէօն, այն է՝ խնդալ . ուս-
տի և հեղինացիք անուն կարդացին նմա
Կալանոս : Եւ պատմեն՝ եթէ սա այս մերկ
խմատառկ առաջի եդ Աղեքսանդրի՝ Օրի-
նակ մի յաղագս Թադաւորութեան : Քան-
զի արկեալ 'ի գետին մորթ խստամորթ և
չոր, 'ի վերայ կացեալ կոխէր զմի 'ի ծայրիցն
մորթոյն . թէպէտ և յայն կուսէն ընկ-
ռէր, 'ի միւս այլ ծայրիցն ցցէր մորթն 'ի
վեր . և շուրջ եկեալ ապա և կոխեալ այն-
պէս առ ծայրիւքն, առհասարակ 'ի ծայրսն
նոյն պատահէին դէպք . մինչև եկեալ 'ի
միջակին՝ անդ կոխէր զմորթն և անշարժ
այնպէս առկայացուցանէր զամենայնն . և
յայն առակ յարացուցի խրատէր զԱղեք-
սանդրոս՝ զի պարտ է նմա առկայանալ և
անշարժելի մանաւանդ զմիջակն պահել
զարքայութեան իւրոյ, և մի տարադէմ
յառնել Թափառել :

Բայց յէջն իւր ընդ հոսանս գետոց 'ի
ծովակողմն կոյս, ծախեաց Աղեքսանդրոս
ժամանակ զամուց եօթանց : Ապա յա-
ռաջ նաւադնաց խաղացեալ յՈվկիանոս,
հասանէր 'ի կղզի մի՝ զոր ինքն Սկիլլուատի
անուանէ . իսկ այլք՝ Պսիլտուկի : Անդ ե-
լեալ 'ի ցամաք՝ զոհէր զոհս գից . և գէտակն
կալեալ զննէր զընութիւն ծովուն և զծո-

վաթնեայցն՝ որչափ և բաւական եղև խաղալ 'ի խորս . ապա խնդրուածս արարեալ զի դք այլ 'ի մարդկանէ . յետ նորա մի անցցէ ըստ սահման արշաւանին իւրոյ, գարձաւ յետս . պատուէր տուեալ նաւացն խաղալ շուրջանակի թեակոխեալ և յաջմէ զՀնդիկս ունել . կարգեալ նոցա զօրավար զՆէարքոս, և ղեկավար իշխան զՈնեսիրիտոս . և ինքն յուղի անկանէր ընդ ցամաք անցեալ ընդ Ովորտացիս, ուրանօր և մեծապէս չքաւորեալ 'ի կերակրոց, կռուսանէր սաստիկ որեար . զի և ոչ զգորրորդն զքաջամարտիկ զօրականին ածեալ բերէր 'ի Հնդկաց, որ էր երկոտասան բիւրուց հեռեակաց, և հնդէտասան հազար այրուծիոյ . այլ շատք 'ի նոցանէն կորեան 'ի գծուարին ախտից և յանառողջ կերակրոց և 'ի հրատապ տօթոյն, և բազումք ևս 'ի սովէ . քանզի և անմշակ էր երկիրն զոր գնային՝ բնակեալ 'ի խոշորակեաց մարդկանէ, իբրու այն որ տեարք էին միայն սակաւահօտ և վախ ոչխարակաց՝ ձկնաբոյծք 'ի ծովէ, որոց և միան գլխովին խոշոր և չարահոտ : Ապա հաւտեալ անցեալ ընդ երկիրն ընդ այն հազիւ ուրեմն զաւուրս վաթսուն, և հասեալ մօտ 'ի Գեդրովսիս, անդ գտանէր առատութիւն յոյժ զամենայնին՝ պատրաստեալ նմա 'ի շքեակայ նախարարաց և 'ի թագաւորաց :

Իբրև անդանօր կազդուրեալ հաստատեցաւ զօրն, ապա չու առնէր անցեալ ընդ Վարմանիս 'ի կայթս և 'ի կաքաւս և

'ի խնճոյս զաւուրս եօթն, բարձեալ բերեալ հեղաքայլ յութից երիվարաց՝ միաբանութեամբ բարեկամացն 'ի բազմոց մի կողմնաւոր բարձրաբերձ և երևելի, ուր և կայր 'ի խրախճանս խնճոյից անգուլ զտիւ և զգիշեր: Իսկ անգ և շատք յոյժ 'ի կառաց զհետ խաղային նորա՝ պատեալ շուրջանակի կէպք 'ի ծիրանեաց և 'ի խայտաճամուկ գորգոց, և կէպք գարձեալ՝ 'ի նորաբողոք և 'ի գալարագեղ հովանաւոր ստաց. իսկ 'ի կառան բարձեալք բերելին այլք 'ի բարեկամաց անտի և 'ի զօրավարացն պսակեալք 'ի գլուխս և պարապեալք 'ի գինեբրուս: Անգ ոչ վահանս էր տեսանել և սապար, ոչ սաղաւարտս և գլխանոց, ոչ տէգս և գայիսոնս. այլ զօրականս ողջոյն ընգ ուղին թափել գինի 'ի մեծամեծ տակառաց և 'ի խառնարանաց 'ի սկահս և յմքանակս և 'ի բաժակս. և առեալ մատուռակէր այր ընկերի իւրում. կիսոցն խաղացեալ գնացեալ զճանապարհ իւրեանց, և կիսոցն՝ դադարեալք և բազմեալք: Անգ առհասարակ զվայրն գրաւէր ունէր ձայն լսելի սրնգաց և եզեզնափողոց, երգոց նուազաց և սաղմոսաց և կայթից կաքաւուց կանանւոյն 'ի գինեբրուան շփացելոց: Եւ էր այն անկարգ չում և ցոխ՝ հանգունատիպ բաժակացն անապակին և խեղկատակութեան Դիոնիսեան թշնամանացն. որպէս եթէ ինքնին Դիոնիսեայ գիքն անդանօր մերձ կացեալ իցեն, և ուղեկից հետեւել աղակատանացն այնոցիկ:

Եւ այնպէս ապա եկեալ հասեալ յար-
քունիսն Գեղարդեայ, անդրէն միւսան
գամ խրախուսն և տիոգութիւնս տանից
պատրաստեաց զօրականին : Եւ ասեն՝ գի-
նեհարեալ նորա երբեմն այնպէս կալ 'ի
զնին միջանաց պարերդուացն . և 'ի տանել
Բազուայ տարիածուին զյաղթութիւնն
որ հանգիսադիրն էր պարուն, անցեալ
սա ընդ մէջ Թաարոնին՝ այնպէս զարգա-
րեալ չղբաւ բազմեցաւ առննթեր Աղեք-
սանդրի . զայն տեսեալ Մակեդոնացւոյն՝
աղաղակ բարձեալ ծափս հարկանէին,
տախպէին զԱղեքսանդրոս համբոյր տալ,
մինչև գիրկս ամեալ համբարեաց :

Բայց 'ի ժամանակի անդ եկեալ հա-
մեալ առ նա Նէադրոս, մեծապէս զուար-
ճանայր Աղեքսանդր . և լուեալ զանցս
զամենայն զնաւարկութեանն՝ զառնցա-
ցանկութեամբ և ինքն 'ի նաւազնաց ու-
ղին . խորհուրդ խորհէր չու առնել 'ի վայր
ընդ հոռանան Եւփրատայ նաւաց հանգի-
սիւ, և շուրջ զԱրարիա պատեալ և զԼի-
բիւս, գալ մտանել 'ի միջերկրեայն ծով
ընդ արձանոն Հերակլեան : Ապա կազմէին
պատրաստեին աղք աղք նաւաց մօտ 'ի
Թապասկոս, և գային ժողովէին 'ի կող-
մանց կողմանց նաւաստիք և զեկաժաղք :

Բայց տակայն և գժուարին ուղևորու-
թիւն նորա յարչաւանին վերնագաւա-
ռացն, և կռիւ մարտին նորա ընդ Մազա-
ցոց, և համբաւ ձայնին բազմահոյլ կողոս-
տեան զօրականին նորա, կարծիս ետուն՝

եթէ վճարեալ վասն նորա այնուհետեւ ի-
ցէ . և յապտամբութիւն ևս դրդեցին ըզ-
նուածեալոն , և զկուտակալս և զնախարարս
յանիրաւութիւնս անխտիրս և 'ի հարստա-
հարութիւնս և 'ի զբկանս : Եւ համբուն
յայնժամ առհասարակ յուզէր ծփայր
աղմուկ և շփոթից ամբոխ , մինչև և Ուխմ-
պիա և Կղէոպատրա ընդվզեալք յԱնտի-
պատրոսէ՝ բաժանեցին յիւրեանս զար-
քայութիւնն : Ուխմպիա առնողր զԵպի-
ռոս , և Կղէոպատրա՝ զՄակեդոնիա : Լուր
զբանին առեալ Աղեքսանդրոս ասէր՝ գե-
ղեցիկ կալեալ խորհուրդ մերն . քանզի և
ոչ իսկ հանգուրժէին արդեօք Մակեդո-
նացիք ընդ աներութեամբ կալ կնոջ : Ոյր
աղաղաւ առեալ արձակէր նա միւսանե-
գամ՝ զՆեաղբոս 'ի ծով անդր . խորհուրդ
խորհէր ընդ մարտիւ պատերազմի առ-
հասարակ զծովափնեայսն . և ինքն խաղայր
իջանէր՝ պատուհաս 'ի վերայ կապէր կու-
տակալացն չարաց . և իւրովք իսկ ձեռօքն
'ի մահ վարէր զՈքսիւարտէս զորդին Ա-
բուղիտէայ , տիգահար խոցեալ զնա : Իսկ
անդ Աբուղիտէս ինքնին ոչ պատրաստեալ
պաշար կերակրոյ , այլ բերեալ առ Աղեք-
սանդրոս քանքարս երեքհազար զգահե-
կանաց , հրաման տայր արքայն առաջի ար-
կանել երիվարաց զարծաթն . իսկ 'ի չու-
տել զայն նոցա , ասէ Աղեքսանդր . " Եւ
զի՞նչ ապա պէտք էին մեզ այգալիսի կարա-
սւոյ ,, . և տայր զԱբուղիտէս արկանել 'ի
կապանս :

Ապա մտեալ 'ի Փարսս, անդ յառաջ քան զամենայն տայր քաղեւք ինչս կանանց- քանզի և սովորութիւն իսկ էր արքայից առ մէն մի կանանւոյն պարգեւել գահե- կան մի ոսկի զամենայն նուագ մտին նոցա 'ի Փարսս: Եւ վասն այնորիկ ասեն՝ ար- քայից ոմանց սակաւ անգամ մտանել 'ի Փարսս. իսկ Ովքոսին և ոչ միանգամ առ ճղճիմ՝ բարոյիցն, տնձամբ զանձն վտա- րանդի 'ի հայրենեացն պարեալ: Իսկ յետ այնորիկ տեսեալ Աղեքսանդրի զգերեզ- մանն պեղեալ զՎիւրոսին, 'ի մահ մատնեք զգերեզմանակրկիտ անիրաւն. թէպէտ և Պեղզացի էր այրն և ոչ յաննշանից դք՝ ա- նուն Պողիւմոքոս: Եւ ընթերցեալ ան- գանօր զվերտառութիւնն, հրաման տայր քանդակել զայն 'ի ներքոյ 'ի տառս հե- լենացիս, և էր օրինակ զայս. “ Ով մարդ՝ ո՞րք և իցես գու, և ուստի և եկեալ հա- սեալ իցես. (քանզի և գիտեմ իսկ քաջ եթէ եկեսցես): Ես ինքն եմ՝ Վիւրոս՝ որ զիշխանութիւնն պատրաստեցի Փարսից: Եթ ուրեմն խանգասցիս գու զդուզնա- քեայ զհողդ՝ որ զմարմին իմ ծածկէ,, : 'ի տառից աստի յոյժ 'ի խոր խոցեալ Ա- ղեքսանդրոս, 'ի միտս եկեալ՝ կայր այնու- հետե և զանյայտութիւն զերացն խոկայր և զփոփոխութիւնն:

Զայնու ժամանակաւ ապա Վալանոս զաւուրս ոչ բազումն նեղեալ 'ի խթից ո- րովայնին, խնդրեաց խարոյկ պատրաստել անձին. և հեծեալ յերիվար և երթեալ

'ի խարոյկ անդր, խնդրուածս աղօթից առնէր և ձօնս նուիրաց հեղեալ զանձամբն և միտանջ մի 'ի հերացն կտրեալ, յեւանել անդ իւրում 'ի վերայ խարուկին գիրկս ածեալ Մակեդոնացւոցն որ անդ, խրախոյս տալոյ ուրախ լինել յաւուր յայնմիկ և խրախուէնս կազմել և գինեւրդուա 'ի միասին ընդ արքային . և ասէր՝ յետ սակաւ միոյ միւսանդամ տեսանել զնա 'ի Բարիլոն . և զայս ասացեալ 'ի կողմն լինէր 'ի վերայ խարուկին . և ողջոյն ծածկեալ, իբրեւ հրոյն աղախարշանք հասանէին՝ և նա ամենևին չխլրտէր . այլ նոյնպէս անշարժ 'ի նոյն կայս՝ ողջակիզէր ըստ հալոհնաւանդ օրինի իմաստակացն այնոցիկ : Զնոյն գործեաց յետ ամաց և այլ ոմն 'ի Հնդկաց անտի յԱթէնս՝ ուր 'ի միասին կայր ընդ Կեսարու . և մինչև ցայսօր ժամանակի ցուցանեն զգերեզմանն , որում անուան կարգան Հնդիկ :

Ապա 'ի բաց 'ի խարուկէն մեկնեալ Աղեքսանդրի, խմբեալ զբազումս 'ի բարեկամացն և 'ի զօրավարաց ընթրել ընդ նմա՝ մրցանս առաջի արկանէր ալր զարամք, ո՞րք առաւել արքցէ անապակ, և մրցանակ սպակ մի խոստանալոյ յալթականին . իսկ յայնժամ շատ քան զամենեւին գինըմպու եղեալ Պրոմպոս՝ մինչև չորից կոնքոց, առնոյր մրցանակ զպսակն, և էր կշիռն քանքարի միոյ . բայց եկեաց 'ի վերայ աւուրս երիս : Նաև յայլոց անտի՝ (որպէս պատմէ Քարէս) մեռան ոգիք քառասուն

և մի 'ի տարապայման գիներըուացն , ան-
գէն յարքեցութեան իւրեանց ըմբռնեալք
'ի գծնգաւ ցրտոյ :

Բայց 'ի Շուշ կարգեաց Աղեքսանդր
հարսանիս , ածեալ իւր կին զՍտատիրա
զքոյր Դարեհի , և տայր ևս աւագացն իւ-
րոց՝ յազատաց անտի պարսկանուշիցն , և
մեծահաց պատրաստէր կոչունա . ուր և ե-
կին բազմեցան և 'ի Մակեդոնացւոց անտի
որ յառաջագոյն կին ածեալ էին : Եւ ա-
ռեն՝ ինուոնց հազարաց յայնժամ՝ կոչնա-
կանացն պարգեւել առ մէն մի բաժակ մի
ոսկի 'ի ձօնս նուիրաց : Եւ ապա հոյակապ
յոյժ և պայծառ հանգիսացաւ նա և յայլ
ինչ իրա , և յանձնէն հատուցանէր զպարոս
զորականին . յորում և ծախեաց քանքարս
ինն հազար և ութ հարիւր և եօթանասուն :
Անդ յայնժամ և Անտիգենէս միականի
այր՝ խաբանօք ընդ համար անցեալ պար-
տապանաց և զայր ոմն ևս առամի մատու-
ցեալ իբրեւ փոխատու , հատուցանէր և նմա
Աղեքսանդր . բայց ապա նշաւակեալ Ան-
տիգենէս 'ի խաբանսն , 'ի մեծ բարկութի
սրտմտութեան բրդեալ արքայի՝ հալածէր
յորքունեացն և հանէր 'ի նմանէ զզորա-
վարութիւնն : Իսկ եր այս Անտիգենէս
սաստիկ հզօր 'ի պատերազմի . և 'ի պաշա-
րել անդ ուրեմն փիլիպպոսի զՊերինթոս ,
եր սա տակաւին պատանի . և 'ի նեռակա-
լէն արձակեալ նետ և վարսեալ 'ի մի յա-
չաց նորա , նա ոչինչ թոյլ տուեալ քարել
զփրինն յականէն և ոչ ևս գուլ առնէր պա-

տերազմին , մինչև ընկրկեալ զԹշնամիան
ածէր փակէր զնոսա 'ի պատուար անդր :
Արդ յայնժամ չհանդուրժեալ նորա ընդ
վատ անուան , կարծիս անշուշտ տայր մարդ-
կանն՝ եթէ առ տագնապ վշտին և առ սաս-
տիկ տխրութեան ոգւոյն՝ նա զիւրովին
գնատցէ . յորմէ և արքային զանգիտեալ և
'ի հաշտութիւն ընդ նմա բերեալ , հրա-
ման տայր ունել առ իւր և զգրաման :

Բայց յայնժամ զերիս բիւրան զայն ըզ-
մանկաոյն՝ զոր եթող նա անգէն 'ի վարժա-
կութանաց , գտեալ կորովիւ մարմնով և ա-
ռոյգս տեսլեամբ , առ այս և 'ի կրթանան
աշխոյժս և յաջողակս պանչելապէս ,
յանձն իւր զուարճանայր Ազեքսանդրոս .
իսկ անդուստ Մակեդոնացիք 'ի խոր խո-
ցեալք խիթային՝ եթէ երեսս այնուհետե
չարատցէ նոցա արքայն : Ուստի և յարձ-
կել նորա յիւրմէն ընդ ծով զտկարս 'ի
նոցանէն և զհաշմս , գանգատ կալան նոքա
ընդ գործն՝ իբրեւ ընդ անիրաւութիւն և
ընդ նախատինս . զի գործի 'ի ձեռս առեալ
զնոսա յամենայն մրցանս նահատակութե
իւրոյ , և յայնժամ անփառունակ այնպէս
'ի բաց մերժեալ՝ առեալ ձգէ զնոսա 'ի
հայրենիս իւրեանց և առ ծնողս իւրեանց՝
փոփոխեալս յառաջին քաղաքավարու-
թենէն՝ որպէս էառ զնոսա : Եւ ասէին
ևս՝ 'ի բաց ուրեմն արձակել յիւրմէն և
առհասարակ զամենեւեան , առ անպի-
տանս ունելով այնուհետե զՄակեդոնա-
ցիան . զի և են իսկ առ նմա աւագիկ խուճի

մանկութեանց այդորիկ՝ յոյց ձեռն բաւական
իցէ 'ի բուռն ողջոյն զտիեզերս արկանել :

Յայսպիսեաց աստի բանից 'ի սրտմտու-
թիւն բրդեալ Աղեքսանդրոս, յիշոցս բա-
զում և թշնամանս արձակեալ ընդդէմ և
'ի բաց վարեալ զնոսա, անձնապահապետս
իւր հրամայէր զարս Պարսիկս . և 'ի նոցա-
նէն դարձեալ հաստատէր կարգէր իւր տի-
գաւորս և զինակիրս . զորս և պարաւոր
զարքայիւ տեսեալ զնոսա յայնժամ Մա-
կեդոնացւոց, իսկ զանձինս յաջաց ելեալ
արքային և առ անարգս, յոյժ հարեալ
խոցեցան 'ի միտս իւրեանց . և այր ընդ ըն-
կերին բարձառեալ վասն այնորիկ, գող-
ցես խեղաց ծփումն առնէին առ սաստիկ
խանդին և առ զայրուց բարկութեանն :
Ապա 'ի միտս եկեալ, այնպէս անզէնք և
բաճկոնիւ միայն չափ՝ չղբան 'ի խորան
անդր արքային . անգանձոր ազադակ բարձ-
րեալ յաւազս ձայնից՝ անձնատուր նմա
լինէին, թախանձ արկեալ պատուհաս 'ի
վերայ ածել նոցա իբրև անզգամաց և իբրև
ապաշնորհից : Նա թէպէտ և արգահա-
տեալ 'ի սրտին, ոչ ընկալաւ զնոսա . այլ
նոքա այնպէս զտեղի կալեալ կացին մնա-
ցին յողբ և 'ի կոծ աւուրս երկուս և գի-
շերս երկու . կարգային զԱղեքսանդրոս՝
իւրեանց Տէր : Ապա յաւուրն երրորդի
ելեալ արտաքս առ նոսա, և տեսեալ յայն
չափ խոնարհութեան և յաշխարհէ կեր-
պարան, կայր անգ և յարտասուս հապա-
նէր Աղեքսանդրոս հարուստ մի ժամ . ա-

պա և էշտամբանս 'ի վերայ ամեալ չափա-
ւորս, և մարդասիրագոյնս խօսեալ ընդ
նոսա, առեալ 'ի նոցանէն զանպիտանսն
'ի մարտ՝ մեծապարգև արձակէր: Գրէր և
առ Անտիպատրոս՝ յամենայն իսկ 'ի տե-
աարանս մրցանաց և 'ի Թատերս բազմել
նոցա՝ պատկ 'ի գլուխ յառաջին բարձին.
առ այս՝ և որբացելոց զաւակացն տայր
առնուլ զթոշակ զհարց խրեանց վախճա-
նելոց:

Իսկ յետ այսորիկ հասեալ Աղեքսան-
դրի յԵկրատանս Մարաց և յօրինաւոր
կարգ հաստատեալ զերան, անդրէն Թա-
տերական տեսարանացն հրաման տայր և
հանգիսից տօնից. քանզի և եկին հասին
առ նա յԵլքագայ երեք հազար որեար՝
վարժք և հմուտք արուեստին: Բայց դէպ
տայր յաւուրսն յայնուիկ Եփեստիոնի
տագնապել ջերմամբ. և քանզի այր երի-
տասարդ էր և զինուորական, ոչ բերեալ
զճշգրտութիւն պահոցն՝ յորժամ ինքնին
բժշկապետ նորա Գլաւկոս 'ի Թատրն հե-
տեալ էր, նա 'ի ճաշ բազմեալ լափիլիզէր
խորովոյս որձակի, և զհետ քամէր բա-
ժակ մեծ անապակ ցուրտ. յորմէ և ծան-
րացեալ ախտին՝ յետ սակաւ միոյ մեռա-
նէր: Յայնժամ Աղեքսանդրոս առ կիրա
ցաւոցն ոգինչ ամենեկին խոհականացեալ,
անդէն վազվազակի հրաման տայր սգոյն՝
հատանել կապել զվարս զամենայն զերի-
վարաց և զջորեաց, և քակել բառնալ ըզ-
պատկս պատուարաց զչքշտկայ քաղաքաց,

և 'ի խաչ ևս զհիքացեալն բժիշկ բևեռել
 զԳլաւկոս, և հարուստ մի ժամանակ այն-
 պէս արգել կնքեաց 'ի բանակին զձայն
 սրնդաց և զերաժշտաց նուազան. մինչև
 անդուստ պատգամ գայր նմա յԱմմոնէ,
 պատուէր տուեալ շուք ընծայել Եփես-
 աիոնի և զոր յաղել նմա իբրև դիւցազին:
 Եւ ապա առ 'ի դիւր սգոյն, ելանէր ար-
 տաքս 'ի պատերազմ՝ իբրու 'ի բարակաց
 յորս մարդկան. և հարկանէր վանէր զազգն
 Կուսասցւոց, և առհասարակ մարդակո-
 տոր առնէր՝ ոչինչ խնայեալ 'ի հասակ. և
 կոտորածին անուն կարգայր՝ Եփեսոսի-
 Դիահան:

Ապա մտախորհ եղեալ և 'ի շիրիմ գե-
 րեզմանին նորա և 'ի շուք հանդիսին և 'ի
 հանդերձանս դամբանական՝ ծախել քան
 քարս բիւր, իսկ 'ի ճշգրտութեան և 'ի
 ճարտարութեան արուեստի քանդակաց
 գործոյն զանցանել և զայնչափ ծախիւքն,
 ուստի 'ի վեր քան զամենայն ճարտարա-
 պետան ընտրեաց իւր զՍտասիկրատէս այր
 հոյակապ մեծագործ 'ի նորակերտս ա-
 րուեստին և յոյժ յաջողակ և սքանչելի:
 Քանզի և այս ճարտարապետ երբեմն բե-
 րան 'ի բերան խօսեալ ընդ Աղեքսանդրի,
 ասացեալ իսկ էր՝ եթէ 'ի լերինս Թրա-
 կիոյ՝ Աթոնին յոյժ 'ի ճահ յարմարէ առ-
 նուլ տաշել զնա, և 'ի նմանութիւն պատ-
 կերի մարդոյ ճշգրտել զնա. ուստի եթէ
 հրաման տացէ՝ ինքն գօտէպինդ 'ի լեռնէ
 անտի Աթոնի անդրի մի յաւերժական

գրողեսցէ և յոյժ հոյակապ, 'ի ձախոյ ձեռին քաղաք մի բարձեալ բերցէ անդրին՝ ընակաւոր 'ի բիւրուց մարդկան, և յաջոյն իւրմէ գետ գնացուացէ յորդահոսան՝ Թափեալ 'ի ծով անդր: Բայց Աղեքսանդրոս յայնժամ ոչինչ հաւանեցաւ ընդ առաջարկութիւնն. իսկ 'ի ժամուն հետամուտ հնարինաց եղեալ 'ի միասին ընդ ճարտարապետան վասն առաւելահրաշից և բազմածախից, գեղերեալ զբանիւք անկանէր ընդ նոսա:

Ապա յետ այսորիկ խաղացեալ նորա 'ի Բաբելոնն կոյս, անդ՝ Նէարքոս (որ դարձ արարեալ իսկ էր 'ի մեծ ծովէն նաւեալ ընդ Եփրատ) ասէր Աղեքսանդրի՝ պատահել նմա Քաղգէացւոց ոմանց՝ որ խորհուրդ տային արքայի 'ի բացեայ գնալ 'ի Բաբելոնն. այլ Աղեքսանդրոս ոչինչ անսացեալ խորհրդոյն՝ հետևէր յուղին: Իբրև եկն եհաս նա հանդէպ պատուարաց քաղաքին, անդ տեսանէր ազուաւ բազումն խառն 'ի խուռն մարտ ընդ միմեանս եղեալ. յորոց և կէսք եկին հոսեցան 'ի վայր մօտ առ նա: Յայնժամ և զրոյց բերէին նմա, եթէ Ապողոդոմիոս զօրավար Բաբելոնի զոհ յազեալ է իմանալ զեւս կատարածի նորա: Առաքեաց կոչեաց առ ինքն զՊիւթագորաս իղձ. և յուրաստ չեղև նա զգործն Ապողոդորոսի. ապա հարցեալ զնա Աղեքսանդրի վասն զոհին, իբրև պատասխանի ետ իղձն՝ եթէ անբլթակ գտաւ լեարդն, ասէր Աղեքսանդրոս. " Բաբել

ահագին նշանին ,, : Սակայն չար ինչ Պիւ-
թագորայ՝ ոչ հասոյց . և ցաւէր նմա զի
չանսաց Նէարքոսի . և յաճախ այնուհետեւ
խորան հարեալ նստէր արտաքոյ Բաբելոնի .
և սփոփութիւն իւր ինդրէր նաւագնացութեամբ ընդ Եւփրատ . քանզի
և տագնապէր ևս նա 'ի բազմադէմ նը-
շանաց : Զի և անդ յառիւծունսն՝ զոր
բուծանէին՝ որ ահագինն էր 'ի նոսա և
առաւել գեղեցիկ , կցածեալ ուժգին յի-
շոյ անտի տանն՝ անկանէր մեռեալ :

Առ այսոքիւք՝ և յաւուր միում մեր-
կացեալ նա յօծանել և գնտակախաղ լի-
նէլ , անդանօր պատանիքն ընկերչակեալք
խաղուն՝ գնացեալ առնուլ զԵրեւանդք
զհանդերձսն , տեսանէին այր մի նստեալ
յաթոռն Աղեքսանդրի անմուռնչ թագ 'ի
գլուխ՝ արկեալ զարքունի զպատմութեանն ,
հարցեալ՝ ո՞րք իցէ , նա հարուստ մի ժամ
այնպէս կայր անմուռնչ . և ապա ուրեմն
'ի միտս եկեալ ասէր՝ անուռն իմ Դիոնե-
սիոս է՝ ազգաւ Մեսսենացի . տմբաստա-
նեալ վասն ինասու ածայ ընդ ծով 'ի Բա-
բելոնի և արկայ 'ի կոճեղս 'ի շատ ժամա-
նակաց . իսկ վայր մի յառաջ երևեալ ինձ
Սարապիս , լուծեալ 'ի կապարանէն՝ այսր
ածել զիս , հրաման ետ ինձ առնուլ զպատկն
և զպատմութեանն և բազմել անմուռնչ :
Լուեալ զայսոսիկ Աղեքսանդրի , տայր 'ի մի-
ջոյ 'ի բաց բառեալ զայրն ըստ խորհրդոյ ըզ-
ձիցն . բայց ինքն սրտաբեկ սրտաթափ լինէր՝
յերկուացեալ այնուհետեւ 'ի զօրավիդն

աստուածակողմանն, և խէթ կասկածանաց
կալեալ զբարեկամացն :

Զանգիւտէր առաւել քան զամենեւեան
յԱնտիպատրոսէ և 'ի նորուն զաւակաց .
յորոց և մին Յողաս անուն՝ էր տակառա-
պետ . իսկ միւսն Կասանդրոս անուն՝ այն
ինչ եկեալ էր առ նա . որոյ և տեսեալ 'ի
բարբարոսաց անտի երկրպագութիւն տալ
արքային՝ յորոց յայսպիսեաց աստի երբէք
յառաջագոյն նորա չէր տեսեալ, իբրու-
որ ընդ Հելլենացի օրէնսն անեալ էր, ուս-
տի և յայն տեսիլ քրքինջա արձակէր մե-
ծամեծս . անդ սաստիկ պտմեալ Աղեք-
սանդրի՝ բուռն զնորա վարիցն հարեալ և
երկղբումք ձեռքն ուժգին ընդ որմնն ա-
ռեալ զարկանէր զգլուխ նորա : Իսկ և եր-
բմն Կասանդրոսի խօսել ինչ կամեցեալ
ընդդէմ՝ ամբաստանիցն Անտիպատրոսի,
մերժեալ զնա Աղեքսանդրի՝ ասէր. “ Զինչ
խօսիս . զայդչափ երկայնութիւն ճանա-
պարհին հատանէին արդեօք արքդ այդո-
քիկ ոչինչ զրկեալք , դալ այսր 'ի զբար-
տել զհայր քո ” : Ետ պատասխանի Կա-
սանդրոս . Այդ իսկ գլխովն զգոսա իբրև
զգրպարտողս առակէ , զի եկին հասին ա-
ւագիկ ամբաստան լինել զնմանէ 'ի բա-
ցեայ 'ի հաւաստեացն : Վեր 'ի վերոյ ծի-
ծաղեցաւ Աղեքսանդրոս և ասէ . “ Դա
այդդքիկ են յիմաստակութեանց անտի Ա-
րխատոտէլի յերկապրաբանիցն . այլ դու
պատուհաս անշուշտ լուծցես , թէ երբէք
և վայրիկ մի անիրաւեսցին արքդ այդդքիկ ” :

Ուստի և պատմեն՝ այնչափ իմն անմոռաց զահի՝ ի բանից անտի հարկանել զաստեղդրեայ, զի և յանցանել ժամանակաց՝ նա թագ կապեալ Մակեդոնացւոց և տիրացեալ Ելլադայ, յաւուր միում՝ ի Ճեմնն ի Դեղփոս ի զնին անդրեացն՝ տեսեալ անդ և զԱղեքսանդրին պատկեր, այնչափ իմն զարհուրեալ պակեաւ և զքողանի հարկանէր մարմինն, մինչև հագիւ ուրեմն անդրէն հաստատել յահաբեկ տեսութենէն։

Արդ օրինակ զայս՝ ի ժամանակին յայնմիկ Աղեքսանդրոս անձնատուր եղեալ յաստուածայինն, և ողջոյն ամբոխեալ խռովեալ ի հոգին և վատասրտեալ, որ զինչ և իր անսովոր և օտար՝ թէպէտ և ի շնչենոց, համբուն առ հրէշս ունէր զայնոսիկ և առ գուշակութիւնս իմն. ուստի և լի էր յայնժամ աղբունիք նորա ի զոհարարս և ի քաւիչս և ի մարգարէացեալս ոմանա։ Եւ այսպէս ապա դժնդակ է արգեզք անհաւատութիւնն յաստուածակողմանն և արհամարհութիւն նոցա. սաւկայն դժնդակ է և անապաշտութիւնն. այն՝ որ իբրեւ ջուր վայրահոս ցանգ ի նկուն կրթեալ է, և ընու զեղու ապշութեամբ և արհաւրդք. ըստ որում յայնժամ զԱղեքսանդրոս։ Բայց և այնպէս ի պատգամաց ինչ գիցն առ նա վասն Եփեսոսիովի՝ գաղարեալ նա ի սգոյն, անդրէն միւտան գամ գառնայր ի զոհս և ի գինեղուս։

Ե՛ր երբեմն զի կոչունս տուեալ մեծահաց նէաղբոսի, և ապա լուացեալ ըստ սո-

վորութեանն՝ 'ի գնալ իւրում 'ի ննջել
եկն առ նա Մեգիոս և աղաչէր գալ 'ի
խրախուճս առ նա . և յարեալ չղբաւ .
անդանօր ապա արքեալ ողջոյն զօրն յե-
տագայ, սկսաւ տագնապել ջերմամբ: Այլ
ոչ եթէ զհերակլեանն ըմբեալ զբաժակ 10,
և ոչ գարձեալ յանկարծակի 'ի ցաւոյ
ըմբռնեալ թիկանց՝ իբրու թափ 'ի գե-
ղարդանէ իմեքէ հարեալ, ըստ որում խոր-
հեցան ոմանք պատկանագրել զբանն . և
այնպէս ողբերգակ ելա և յոյժ աշխարելի
'ի ներքս բերել մեծի տեսարանի: Այլ
Արիստոքուղոս պատմէ մեզ, 'ի ջերմանէ
անտի յախտ մտածափութեան անկանել
Աղեքսանդրի . և թէ՛ 'ի սաստիկ ծարա-
ւոյն պապակեալ և արքեալ գինի, և ապա
մոլեգնեալ՝ մեռանէր յերեսներորդի ա-
ւուր Դէսիոն ամսոյն: Իսկ Օրագիրք օրի-
նակ զայս արձանագրեն զսօթանալ նորա:

“Յուծ և տամներորդի աւուր Դէսիոն
ամսոյն չղբաւ յանկողին 'ի սենեակ բա-
ղանեացն վասն տագնապելոյ ջերմանն .
իսկ 'ի յետագայ աւուրն մտեալ 'ի բաղա-
նիս, ապա անցանէր յիւր սենեակն, և ըզ-
տիւն ողջոյն՝ նարա խաղայր ընդ Մեգիո-
սի . ապա երիկունն յետ լուանալոյն գար-
ձեալ 'ի բաղանիսն և զոհ գիցն զոհելոյ և
ուտելոյ, տենդէր զգիշերն ողջոյն: Իսկ
յաւուրն քսաներորդի՝ անդրէն լուացեալ
'ի բաղանիս, կատարէր գարձեալ զսովորա-
կան զգոհն . և ընկողմանեալ 'ի սենեկի
անդ բաղանեացն, զքօսանէր ընդ Նէար-

քեայ 'ի լուր նաւագնաց պատմութեանց նորա և յապագս ծովուն մեծի : 'Ի քսաներորդի առաջներորդի զնոյն արարեալ, սաստիկ ևս տապանայր ջերմամբ . բազումս տանջեցաւ զգիշերն, և 'ի յետագայ աւուր տենդեցաւ ահագին ջերմամբ . և ածեալ բերեալ առննթեր մեծի լողարանին, անդ 'ի կողմն եղեալ խօսէր ընդ զօրավարացն վասն անգորավար գնդացն, տալ նոցա 'ի գլուխ զարս առաքինիս և վարժս : 'Ի քսաներորդի չորրորդի նովին ջերմամբ դարձեալ զոհեաց՝ ածեալ 'ի նուիրականսն . և հրաման տայր աւագ զօրավարացն կալ գեդերեւ 'ի գաւթին, իսկ գնդապետացն և վաշտապետաց հինգհարիւրոցն՝ գիշերապահ ունել արտաքոյ : Ապա ածեալ տարեալ յարքունիսն՝ որ յայնկոյս, յաւուրն քսաներորդի հինգերորդի սակաւ մի առնոյր նինջ, սակայն դուռ չլինէր ջերմանն . և գնացեալ առ նա զօրավարացն, անբարբառ գտանէին զնա : 'Կոյնպէս եկաց նա և յաւուրն քսաներորդի վեցերորդի, ուստի և Մակեդոնացիք համարելով զնա մեռեալ, գիմեալք ազազակաւ առ դուրս նորա, սպառնալիս 'ի վերայ կապէին բարեկամացն արքային, մինչև և բուռն առնէին նոցա : Ապա բացեալ առաջի նոցա զգուրան, մի առ մի անցանէին նոքա բաձկոն միայն արկեալ զերեւամբք՝ առ անկողնովք նորա : Եւ 'ի նմին աւուր դարձեալ Պիւթովն և Սելեւկոս առաքեցին 'ի մեհեան անդր Սարապեայ, հարցանել

զգիան՝ եթէ անցեն անդր զԱղեքսանդրոս,
և պատգամ ել 'ի դիցն թողուլ անգէն
ուր էրն : Իսկ ապա յաւուրն քսաներոր-
դի ութերորդի ընդ երեկս մեռանէր ,
Այսպիսի ապա բաղմագոյն մասամբ այս-
պէս ըստ բառին՝ արձանագրեալ կան յՕ
ըագիրոսն անգ :

Բայց յայնժամ բախեցաւ և ո՛չ ուրուք
կասկած մտացն վասն գեղատուութեանն .
այլ ասեն՝ յետ վեցից ամաց 'ի վեր ելեալ
բանին , զբաղումս 'ի մահ մասնէր Ոլիմ-
պիա . և տայր ցանել սփռել զնշխարս Յռ-
ղասայ մեռելոյն՝ իբրու որ զգեղն խառ-
նեալ իցէ 'ի բաժակին : Իսկ որք հոստա-
տեն՝ Արիստոտէլի ինքնին խորհուրդ տալ
Անտիպատրոսի առնել զայն , և թէ ինքնին
նա անեալ իցէ առ նա զգեղն , ասեն՝
պատմել զայն Ագնութեմեայ ուրումն՝ իբ-
րու լուեալ յարքայէն Անտիգոնոսէ . և
թէ՝ այն գեղ ջուր իմն իցէ ցուրտ և սառ-
նասառոյց՝ կաթեալ 'ի քարէ յերկրին Նո-
նակրացւոց . և զայն ջուր առեալ ժողո-
վեն իբրու շաղս ցոզոյ և ամփոփեալ պա-
հեն 'ի սմբակ իշոյ . զի և աման այլ ամե-
նեին չքերէ և չհանդուրժէ , այլ առհա-
սարակ ճայթին և պայթին առ 'ի սաստիկ
ցրտոյն և 'ի ժանտութենէ ջրոյն : Սակայն
և բաղմագոյնք այն են՝ որ զքան զայս գե-
ղատուութեանն ամենեկն առ կեղծիս ու-
նին . և հաւաստիք ոչինչ գողնալեայ են
նոցա՝ զի աւուրս շատ 'ի կագի եղեալ զո-
րավարացն ընդ միմեանս , մարմին արքային

այնպէս անխնամ անկեալ 'ի ջերմին վայրս
և 'ի հեղձամեղձուկ, նշան ապականութե-
տու 'ի թուանիցն շերտեր ինչ 'ի միջի. այլ
կայր մնայր այնպէս անդրժեղի և իբրու այն
ինչ մեռեալ:

Բայց 'ի ժամանակին յայնմիկ Հրովք-
սանէ յոյն գոլով շուք նմա հարկանէին
Մակեդոնացիք, որ և խանտացեալ ընդ
Սատափրա, նենգաւ նամակ մի խարդա-
խեալ՝ կողեր առ ինքն և սպանանէր զնա,
և զքոյր նորա 'ի միասին. և արկեալ զգիւս
կուան նոցա 'ի ջրհոր մի՝ անդ թաղէր. և
էր խորհրդակից և սասար գործոյն Պեր-
գիիկաս: Քանզի այս Պերգիիկաս անդէն
վաղվաղակի յինքն վտարէր իշխանութիւն
մեծազոր, թիկնածու Արքիտէոսի եղեալ՝
իբրու անձնապահապետ արքայութեանն.
և էր ծնեալ այս Արքիտէոս յաննշան և 'ի
բող կնոջէ՝ Փիլիննէ անուան. և չէր Արքի-
տէոս ողջ 'ի խելս առ 'ի խթութենէ
մարմնոյն, ոչ 'ի անկակից և ոչ ինքնածին,
այլ որպէս ասե՛ն յայտնի՝ 'ի տղայութեան
տիսն նա բազա շնորհաշուք 'ի դէմս բե-
րեալ և ազատանի, ապա դեղովք աղար-
տեաց զնա Ոլիմպիա, և խանգարեաց այն
պէս զխելան:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Ναρθήχιον . է Անթ բժշկական հանգերձանաց . յորում Աղեքսանդրոս ամփոփեալ պահէր զքերդած Եղեականին Հոմերեայ :

2. Իբրու զերեսին միանգամայն պատուհասել արժան իցէ : Մեծավերջն՝ Եւրիպիդեայ է :

3. Դէսիոն ամիս համեմատէր Յունիսի Հռոմայեցւոց : Իսկ զՄայիս նորա անուանէին Արտեմիսիոս . ուստի և զՅունիս կոչեաց յայնժամ Աղեքսանդր՝ Արտեմիսիոս երկրորդ :

4. Քաջիկ ասէ զայս Պլուտարք . քան զի և ոչ 'ի հրաշից կարգի էին այն անցք , տեղատուութիւն և մակընթացութիւն ծովու գոլով 'ի վայրսն , որպէս յայնապէս գնէ Ստրաբոն . Գիբբ , ԺԴ : Ուրանձր ասա կայցեն բանք չնչահաւատին այնորիկ՝ որ 'ի գիպաց աստի Աղեքսանդրի ժպրհեցաւ խաթարել զպանչելիսն Աստուծոյ 'ի կարմիր ծովուն :

5. Զոր եղաք՝ Իւխան , Պլուտարքոս կոչէ , Αργάνδης . իբրեւ յունական՝ մանաւանդ թէ յունացուցեալ բառիւ : Տա-

բակուտեալ են ամենայն մեկնիցք 'ի վերայ
բառին , և ոչ գտանեն . ասեն՝ այլազգա-
կան լինել զբառն և արեւելեան : Թուի թէ
ոչ տարակուսէին , եթէ ունէին 'ի ձեռս
զՀ. անուագ Իշխան , որ ըստ յունակա-
նին ծեփեալ և թիւրեալ՝ հնչի Ազանք . որ
պէս և Յուստինոս գիրք . Ե . ասէ՝ զԴա-
րեհ յառաջն Իշխան կամ՝ Նախարար կա-
ցուցեալ 'ի վերայ Հայոց՝ վասն զօրութեան
աւագութեան առնն :

6. Սճ , 'ի Յն . լեզու և 'ի բարբառ Դով-
րիսեան , նշանակէ՝ Գոյ :

7 . Հոմերոսին է տողն , յԵղիականին
Հագներգ . Ե :

8 . . . . Թուի անշուշտ պակասել աս-
տանոր տողից ինչ 'ի Բնագրին Պլուտար-
քեայ , որպէս կասկածեն Ծանօթարարք :

9 . Իմաստասէրք այս Հնգկաց՝ Մերի-
մափակ անուն առին բազմօք յետոյ քան
զԱլեքսանդրոս . բայց յայնժամ անուն
կարգային նոցա Պրաման և Սերման . ըստ ո-
րում ծանուցանէ Սարաբոն Գիրք . ԺԵ :

10 . Բաժակ ըմպեալ յանուն և 'ի պա-
տիւ Հերակլեայ՝ իբրեւ իւրոյ նախնոյն . ըստ
որում կէսք մեկնեն :

Գ. ՅՈՒԼԻՈՍ ԿԵՍԱՐ

(Օ) ԿԻՆԵԱՍԱՅ Միապետին գուար
զվուռնելիս՝ իբրև ոչինչ ձեռնհաս եղև
Սիւղղաս 'ի տիրանալ իւրում՝ քակել 'ի
Կեսարէն, ոչ 'ի յոյս ակնկալութեան և
ոչ յահ երկիւղի, ապա 'ի վաճառ զօժիտն
հանէր զվուռնելեայ: Իսկ պատճառք թըշ-
նամութեանն Կեսարու ընդ Սիւղղաս, էր
ազգականութիւնն Կեսարու ընդ Մարիո-
սի: Քանզի ծերն Մարիոս ած 'ի կին զՅու-
լիա հօրաքոյր Կեսարու, յորմէ ծնաւ Մա-
րիոս Կրտսեր հօրաքեւորդի Կեսարու: Ոչ
ինչ հանգարտեալ Կեսար՝ զի զանց զնովա-
առնէր զառաջինն Սիւղղաս 'ի մեծ կոտո-
րածին և 'ի մեծի անպարապութեանն,
ժառեցաւ ևս նա խնդրել 'ի հրապարակի և
զքահանայութիւնն, թէպէտ և աէգ մօ-
րուացի այն ինչ արձակեալ էր. բայց Սիւղ

զաս ընդդէմ գարձեալ՝ արգել զնա 'ի խնդրոյն :

Ապա զմտաւ ածեալ Սիւղղաս զարնն հատանել և զնորա , և յասել անդ ոմանց՝ անպարտ զմանուկ մի գեռահասակ այնպէս 'ի մահ վարել , անմիտս կարգայր ըզնոսա Սիւղղաս՝ զի ոչ տեսանեն 'ի մանուկ մի այնպիսի՝ Մարիոսս բազումն : Իրապէկ բանին եղեալ Վեսար , առ ժամանակ մի թաքուցանէր զանձն թափառեալ աստ և անդ 'ի մէջ Սարինացոց : Ապա 'ի պատճառս խօթութեանն 'ի տանել զնա 'ի տուն մի , անկաւ գիշերի 'ի ձեռս զօրականին Սիւղղայի , որ խիւ արկեալ վայրացն՝ ձերբակալ զգողեալսն առնէին . և էր զօրականին գլխաւոր Վուռնելիոս , որ քանքարս երկուս առեալ՝ թողոյր ազատ զՎեսար : Յայնժամ Վեսար իջեալ 'ի ծով , փութապէս նաւագնաց 'ի Բիթիւնիա լինէր առ Հիկոմեդէս արքայ : Ոչ շատ ինչ ժամանակ կացեալ առ նմա , իբրեւ միւս ասնգամ՝ ծովագնաց եղև՝ մօտ 'ի կղզին Փարմակուսա անկաւ 'ի ձեռս ասպատակաց հինին , որ նաւաց բազմութեամբ և այլ ևս անբաւ նաւակօք հասեալ գրաւեալ էին զծովն :

Անդ 'ի փրկանս խնդրեալ նոցա 'ի նմանէ քանքարս քսան , ծիծաղեցաւ Վեսար , իբրու ոչինչ ճանաչել նոցա զայրն՝ զոր ձերբակալ տրարին . և խոստանայր ինքն նոցա յիսուն քանքար : Ապա առեալ յիւրոց անտի արձակէր 'ի քաղաքս քաղաքս

Ժողովել զփրկանսն, և մնայր ինքն միով միայն բարեկամաւ և երկդբումք ծառայիւք 'ի մէջ մարգարտոշոշ հինին Վիլիկեցւոց . սակայն և գնայր ընդ նոսա այնչափ իմն արհամարհանօք, զի և միշտ 'ի ննջել իւրում պատուէր առաքէր նոցա՝ անշոունջ կալ: Զաւուրս երեսուն և ութ այնպէս եկաց նա ընդ նոսա, ոչ իբրեւ գերի՝ այլ իբրեւ 'ի գիպահոջ. կայր և գեգերէր յան գորրու 'ի խազս և 'ի կրթանս ընդ նոսա: Գրէր անդանօր և քերթուածս ինչ և ճառս, և վերծանէր 'ի լուր նոցա. և որք միանգամ 'ի նոսա ոչինչ զարմանային լէ տօռան, յերեսս իսկ ախմարս կարգայր զնոսա և բարբարոսս: Բազում անգամ և 'ի խաղոյ ըսպառնալիս կապէր նոցա 'ի կախաղան հանել զնոսա. նոքա զուարճացեալ էին ընդ համարձակախօսութիւնն՝ իբրեւ 'ի պարզ մտաց բարբառ և անտիական կատակ:

Իբրեւ 'ի Միլետեոյ եկեալ հասեալ առ նա արծաթոյն, և փրկանաւորեալ արձակէր յազատութիւն, անդէն վաղվազակի նաւս հանդերձեաց կազմեաց. և 'ի նաւս հանգստէ Միդեսացւոց խաղայր ընդդէմ ասպատակացն, և անկեալ 'ի վերայ՝ մինչդեռ տակաւին գեգերեալ կային նոքա յայն կղզի, զբազումս 'ի նոցանէն 'ի բուռն արկանէր. հանէր 'ի ձեռաց նոցա զգրաման, և 'ի բանդ արկանէր զնոսա 'ի Պերդամոն: Ապա չորաւ առ Յունիոս կուսակալ Ասիոյ. քանզի և նմա անգ էր իբրեւ զօրավարի պատուհաս 'ի վերայ ածել գերւոյն: Իբ-

րե նա անկառաջ 'ի գրասենեակեալ (զի չէին իսկ գուղնաքեայք), ասէր խորհել հանգարտութեամբ վասն գերւոյն, անգթողեալ զնա . Վերար և գնացեալ ինքն 'ի Պերգամոն՝ տայր զհէնն առհասարակ 'ի խաչ հանել . ըստ որում՝ ստէպ 'ի կղզւոջ անգր սպառնացեալ իսկ էր նոցա յառաջագոյն, և նոքա 'ի խաղոյ կարծէին :

Յետ այսորիկ 'ի նուազել յիշխանութեանն Սիւղղայի, և 'ի հրաւիրել Վեսարու յերոց անտի 'ի հայրենիսն, նա առաջին նաւեաց 'ի Հռոդոս 'ի վարժարանն Ապոլոնիոսի Մողովեան, որում և աշակերտեալ իսկ էր ինքնին Վիկերոն . քան զի հռչակաւոր էր իմաստասէրն և այր լաւ և առաքինտկրոն : Եւ ասեն՝ անգատին 'ի բնութենէն յոյժ յաջողակ զՎեսար 'ի Զարտարախտութեան քաղաքականին, և մեծապէս քանիւ և պատուասիրութեամբ մշակել զանկակից պարզէն . զի և յարուստին յայնմիկ զերկրորդն անպայքար ունէր նա զգարձն՝ թողեալ այլոց զառաջինն . քանզի զհետ կրթեալ էր յիշխանութեան բարձերէց լինել և 'ի զհնսն . և զի և ոչ քնդարոյսն իւր յօժարեցաւ յաւագութիւն յայն հռետորականին՝ 'ի պատճառս զինուորութեանցն և քաղաքական հրահանգացն՝ որովք և տիրացաւ նա : Ոյր աղաղաւ և յետ ժամանակաց 'ի պատասխանին իւր առ Վիկերոն յաղագս գովութեանն Վատովնի, 'ի չքմեղս լինի և աղաչէ՝ մի 'ի կշիռ զառեւնարանութիւն ձգել

զաւն զինուորականի ընդ պերճարանու-
թեան քաջուշիմն հռետորի՝ որ շատ ժա-
մանակ 'ի նոյն պարապեալ իցէ :

Ապա դարձարարեւ Նեապոլ 'ի Հռոմ՝
ամբաստան լինէր յատենի զԴոլորեւլայ՝ զի
հարստահարեաց նա զգաւառ կուսակա-
լութեան իւրոյ . յորում և քաղաք շատք
Ելլադայ վկայեցին նմա : Սակայն և այն-
պէս արձակեցաւ Դոլորեւլաս : Բայց Կե-
սար 'ի դարձ փոխարինի յօժարամտու-
թեանն Հելլենացւոց 'ի զօրավիգն իւր,
պաշտպան և հովանի կայր նոցա , պայքա-
րելով և ընդդէմ Պոպլիոսի Անտոնիոսի՝
զորմէ ամբաստանէին իբրեւ կաշառարեկ
յանդիման Լեւկոլլոսի Մարկոսի զօրա-
վարին Մակեդոնիոյ . յորում և այնչափ
քաջացաւ Կեսար , զի և Անտոնիոս յայն-
ժամ բողոք բառնայր առ ժողովրդապետս՝
պատճառեալ զանբաւականութիւն ան-
ձինն 'ի վէգ Ելլադա ընդ Հելլենացիս :

Բայց 'ի Հռոմ յոյժ հռչակ հարեալ
Ճարտարաբանութեանն Կեսարու՝ արդոյ
և պատուական գտաւ նա 'ի դատոս ատե-
նից . և մեծապէս սիրելի ընծայեցաւ խու-
ժանին՝ ցանգ ընդ նոսա մարդասէր վա-
րեալ բարոյիւք և հիւրամեծար եղեալ 'ի
վեր քան զտիս հասակին : Առ այս՝ և 'ի
կոչումս և յընթրիս իւր և 'ի հոյակապ չա-
փու կենացն՝ երթալով երթայր և բարգա-
ւաճէր զօրութիւն նորս 'ի քաղաքին . զոր
և նախանձորդք նորա զառաջինն ծաղկըն-
կէց համարելով 'ի նուագել անգ գոյից նռ

րա, փոյթ ինչ չառնէին՝ թէպէտ և արդոյ տեսանէին զնա 'ի ժողովրդեան: Այլ ապա անազան ուրեմն՝ 'ի հարստանալ զօրութեան նորա և անվանելի լինել և յայտնապէս աշխարհօրէն փոփոխութեան քաղաքին զհետ կրթել, յայնժամ խելամուտ լինէին նոքա՝ եթէ արժան չէ փանաքի զսկիզբն կարծել զերաց՝ որ 'ի կարգաւորութենէ ժամանակին բնաւորեցաւ առնուլ զաճումն, և յարհամարհութենէն՝ լինել աննհանջելի:

Արդ առաջին յայնժամ՝ որ խիթայր զանգիտէր 'ի քաղցրամոլք և 'ի հեշտ քաղաքավարութենէն Վեսարու՝ իբրու 'ի ծիծաղերես ծովէն, և խելամուտ եղև առաջատեալ խորամանկութեանն մարդասէր և զուարթաբարոյ կերպարանին նորա, առաջին եկաց Վիկերոն. այն՝ որ ասէր՝ յամենայն իսկ 'ի խորհուրդս Վեսարու և 'ի քաղաքական 'ի գործսն՝ կէտ նպատակի տեսանել բռնակալութեան. «Այլ ապա յակնարկել իմում՝ ասէր Վիկերոն՝ 'ի հապտանս խոստպեաց վարսիցն նորա, և 'ի քերել նորա միով մատամբն զգլուխն, թուի ինձ՝ թէ երբէք այր այնպիսի չմտաբերեսցէ յայնչափ կիրս ազէտից՝ տապալել զհռոմ քաղաք»: Այլ այս յետոյ ուրեմն պատահեցաւ:

Բայց յայնժամ 'ի հետամուտ լինել նորա հազարապետութեան զօրականին ընդ Գայիոսի Պոպղիոսի, առաջին զհանգէս սիրոյն առ նա ցուցեալ խուժանին,

զնա անուանէին նախաթող : Բայց ապա երկրորդ և յայտնագոյն ևս՝ զի 'ի մեռանել Յուլեայ կնոջն Մարիոսի և հօրաքեռն Կեսարու, ներքող գեղեցիկ վասն նորա հրապարակախօս լինէր Կեսար . և 'ի յուղարկաւորել զմեռեալն՝ ժողեցաւ և յերևան հանել յայնժամ առաջին յետ տիրապետութեանն Սիւղղայի զպատկերսն Մարիոսի . քանզի իբրև թշնամիք հայրենեաց՝ նշաւակեալ իսկ էին Մարիոս և իւրքն : Իբրև կէպք բողոք ընդդէմ Կեսարու բառնային, խուժանն ընդ հակառակս նոցա ձայն բարձեալ 'ի ծափահարս հաճեցան ընդ գործն Կեսարու . որ յետ հարուստ ժամանակաց այնպէս իբրու 'ի դժոխոց յայնժամ 'ի վեր բերէր քաղաքին զփառսն Մարիոսի :

Առ այսոքիւք՝ և վաղնջուց սովորութեամբ հռոմայեցիք վերծանէին դամբանականս 'ի վերայ պառաւանց և ոչ երիտասարդուհեաց . բայց Կեսար յայնժամ առաջին վերծանեաց 'ի մահ ամուսնոյն իւրոյ . որով և շատ իսկ գովեցաւ, և ժողովուրդն ինքնին ախտակից նմա եղեալ սիրեաց զնա իբրև այր մարդասէր և քաղքաբարոյ : Թաղուսն ապա տուեալ ամուսնոյն, չղբաւ գանձաւոր յԵբերիա 'ի միասին ընդ Բետովքեայ զօրավարի . զոր և միշտ պատուեաց, և ապա յիւրում ևս զօրավարութեանն զորդին նորա գանձաւոր կարգեաց : Դարձ անտի արարեալ, ած 'ի կին երրորդ զՊոմպէա . և էր իսկ նորա 'ի

Կուռնեղեայ գուստր մի, որ ապա տուաւ
'ի կին Պոմպէի մեծի:

Իսկ յետ այսորիկ ծախս անխնայ արա-
րեալ, Թուէր իմն յայնչափ ծախուցն
փառս որսալ անձին առօրեայ և սուղ-
սակայն և գնոց գուզնաքէից գնեալ մեծա-
մեծս, ասեն՝ մինչև յաւագութիւն ամ-
բարձեալ էր՝ պարտապան լինել նմա հա-
ղար և երեքհարիւր քանքարաց: Այլ իբ-
րև մթերս բազում՝ ի գոյից իւրոց ծախեաց
նա յոստիկանութեան իւրում՝ ի վերայ
Ապպեան ճանապարհին, և հանդէս ևս
կարգեաց յամբարապետութեան իւրում՝
երեքհարիւր և քսան ամոռից մենամարտ-
կաց, և յայլ ևս ծախս և ի հանգերձանս
Թատերաց և տօնախմբութեց և ընթրեաց՝
սպառեաց նա միանգամայն զամենայն
հարստութիւնս զնախնեաց իւրոց, ապա
յետ այնորիկ մեծապէս յինքն յանկոյց
զժողովուրդն. զի և անդ աքր աքր խնդրէր
'ի դարձ փոխարինին աւագութիւնս նորա
և շուք փառաց ի ներքս բերել նմա:

Իսկ յայնժամ՝ ի քաղաքին կրկին գո-
լով հերձուած, Սիւղղային և Մարիոսին,
զարհուրեալ իմն էին Մարիոսեանք և վա-
րատեալք ցրուէին նկունք և խոտանք. ա-
պա Կեսար ի քաջալեր նոցա և յինքն
գրաւել, ի ճոխանալ իւրում յամբարա-
պետութենէ բարձին՝ տայր գրօշել ի ծա-
ծուկ զպատկերս Մարիոսի և զյաղթու-
թիւնս նորա ախոյեանաբերս. և գիշերի
գնացեալ արձանացուցանէր զնոսա ի Կա-

պիտոյիովնի: Իբրեւ առաւօտն մերկանայր՝ տեսեալ անդ զպատկերսն զայնոսիկ համակ ոսկեճաճանչ և ճարտարք և հրաշակերտք, դարձեալ և արձանագրութիւնն 'ի նոսա զմրցանաց նահատակութեանց ընդդէմ՝ Վիմբրացւոց, յապուշ կրթեցան ընդ համարձակութիւն առն, որ արձանացոյց զնոսա . քանզի և առակեցաւ բանն: Անդէն զհամբաւի հարեալ, անդր խուժեցին առհասարակ մարդիկն 'ի տեօանել: Իսկ որ 'ի հերձուածոյ անտի Սիւղլայի, բողոք բառնային՝ եթէ կէտ նպատակին՝ Վեսարու 'ի բռնակալութիւն է, այնպէս յերևան բերեալ զուրք փառացն՝ զոր Օրէնք և Հրովարտակք քաղաքին ընդ հողով թաղեցին. առ այս՝ և ասէին՝ փորձ բանին փորձել Վեսարու զխուժանին ամոքելոյ, իմանալ թէ արդեօք յինքն զմիտս յանդուցեալ յառատաբաշխութեանց անտի նորա՝ թոյլ նմա տացէ խաղուցդ այդոցիկ և նորութեանց: Իսկ անդուստ Մարիոսեանք խրախոյս առեալ՝ յանկարծակի խուժք մեծ երևեալ 'ի վայրին 'ի բոմբին ձայնից և 'ի ծափո լցին առհասարակ զՎապիտոյիոնն. բազումք ևս անդանօր 'ի տեսիլ պատկերին Մարիոսի յարտասուցնդէին 'ի հեշտութենէն. և յայնժամ զՎեսար մեծամեծ պսակեալ դրուատիւք՝ այր աւագ արժանի ազգականութեանն Մարիոսի համբաւէին:

Ապա 'ի ժողով խմբեալ Սինկլիտոսին վասն բանին այնորիկ, Վատղոս Լուտատիոս

այր ականաւոր յոյժ յայնժամ առ հռ. մայեցիս՝ յոտն կացեալ ասէր ընդդէմ Կեսարու զհռչակելին բան. «Ոչ եւ Կեսար ական հատանէ, այլ մանգղիոնս ամբառնայ վանել զքաղաքն», : Իսկ իբրեւ անգսնօր Կեսար յառաջ բերեալ զիւր պատասխանին՝ ի բանի իւրում առնէր զՍինկղիտոսն, յայնժամ և որք հրաշացեալքն էին ընդ այրն՝ մեծ եւ ի վեր վազեալ խըրախոյս տային նմա՝ տեղի և ոչ ումեք տալ ի մեծանձնութեան իւրում. քանզի և ի կամս խուժանին յողթահարեալ նա առհասարակ՝ ինքն բազմեացի նախաթող:

Բայց ընդ այն ժամանակս ի մեռանել Մետեղղոսի մեծի քահանայապետի. և հետամուտք մեծի քահանայութեանն եղեալ Իսաւրիկոս և Կատղոս արքայք և զօրաւորք ի Սինկղիտոսին, յայնժամ և ոչ նոցա տեղի տուեալ Կեսար՝ իջեալ ի խուժան ժողովրդեան, ի նոյն կրթեցաւ և ինքն: Իբրեւ հաւասար երևէր հանգէս հետամտացն երեցունց, յայնժամ Կատղոս աւագամեծար քան զնոսա՝ սակայն և յանյայտութենէ իրացն զանգիտեալ՝ արձակէր առ Կեսար արս՝ մթերս շատ գրամոց ի ներքս տալ նմա հրաժարել ի բանէն. ետ պատասխանի Կեսար՝ եթէ ի վէճ ընդ նմա վասն բանին այնորիկ՝ արդեօք շատ եւ մթերս ի փոխ առնոյր նա յայլոց:

Արդ օր հասեալ ընտրութեանն, մայրն Կեսարու ուղեկից նմա՝ արտասուա յաչա

մինչև առ դուրսն, նա համբուրե՛լ զմայրն. ասէր. “Ո՛վ մայր իմ տեսցես գու աշօր զքոյին զաւակ կամ քահանայապետ մեծ կամ վարանդի: “Ապա արկեալ քու եայս 'ի մեծ ամբոխ և 'ի պալքար, յազ թական ելանէր Վեսար: Զահի հարաւ Սինկդիտոսն և լաւորեարն՝ թէ գուցէ 'ի խեռութիւն մեծ այնուհետեւ գրգեսցէ նա զխուժանն. ուստի և Պիտիլն յայնժամ և Վատուղոս մեծապէս ստգիւտ տային Վիկերոմիւնի, զի ոչինչ ընդհարաւ յայնժամ 'ի Վեսար 'ի բանի Վատիլինեան գաւա նացն, յորժամ ինքնին Վեսար պատճառս անդանօր 'ի ներքս ընծայէր Վիկերոմիւնի: Քանզի այս Վատիլինա մտաբերեալ ոչ ըզկարգ միայն շրջել փոխել զքաղաքին, այլ և ողջոյն զտէրութիւնն վանել և վեր 'ի վայր առնել զամենայնն, իբրեւ 'ի վերայ հասանէր նշաւակութեան խորհրդոյն, փախեալ՝ մինչև բնաւ իսկ խայտառակեալ զաւանացն: Սակայն թողոյր 'ի քաղաքին զլէնտղոս և զՎեթեգոս փոխանակ իւր տածել զգաւանն. որոց՝ և ստոյգ չէ՝ եթէ արգեօք 'ի ծածուկ յայնժամ զօրավիգն եկաց Վեսար: Սակայն տպա 'ի նշաւակել սոցա յայտնապէս 'ի Սինկդիտոսին, և 'ի հարցանել Վիկերոմիւնի՝ որ հիւպատոս էր 'ի ժամուն՝ զմէն մի յաւաքանւոյն վանս պատուհասի արանցն, առհասարակ յայնժամ վճիռ զմահու տային նոցա՝ մինչև եկեալ հասանէր հարցումն և առ Վեսար: Սա յայնժամ յոռն կացեալ ճար

մի ատեննաբաններ ճարտարահիւս . յորում
և ասէր ոչ արժանի ոչ իրաւ և ոչ հայրե-
նականացն 'ի ճահ սովորութեանց' 'ի մահ
առանց ճշգրիտ ևս քննութեան մատենել
զարս աւագս զարմիւ և բարձիւ՝ յորժամ
աչ հարկ վերջին 'ի միջի իցէ . այլ 'ի դիպա-
հոջ արգելքին տսէ գոքա 'ի քաղաքսն
Խոտլիոյ՝ զոր ընարեսցէ ինքնին Վիկերովն ,
մինչև 'ի սպառ սպուռ հարուած Վատիլի-
նեայ . և ապա յետ այնորիկ անդորր և
հանդարտիկ վճիռ վասն նոցա միանգամայն
ածցէ Սինեդիստոսն :

Իբրև մարդասիրագոյն ևս երեսցաւ
խորհուրդն Վեսարու՝ 'ի ներքս բերեալ
անգանթոյ այնչափ իմն կորովի պերճաբա-
նութեամբ , յայնժամ ոչ միայն՝ որ զհետ
Վեսարու յարեան յատենին՝ հաւանեցան
ընդ բանն , այլ և բազումք ևս յառաջնոցն
չըջեցան 'ի խորհրդոցն , մինչև եկեալ հա-
սանէր բանն առ Վատովն և առ Վատոս :
Իբրև սոքա հզօրագոյնս ընդդէմ դարձան ,
և մասնաւոր ևս Վատովն 'ի բանին իւրում
կասկածեցաւ և վասն Վեսարու ինքնին
գլխովն , յայնժամ գատակնքեալք 'ի մահ
վարեցան աղքն . նաև Վեսարու ինքնին՝
յեղան յատենէն 'ի վերայ անկան սուսե-
րամերկք բազումք 'ի պատանեացն Թիկնաւ
պահաց Վիկերովնի : Այլ ասեն՝ յայնժամ
Վուրիովնի արկեալ 'ի վերայ զիւր պատ-
մուռանն , ապրեցուցանել զՎեսար . և Թէ՝
Վիկերովն ինքնին՝ 'ի հայել առ նա պա-
տանեացն՝ ակնարկի արգել զնոսա . կամ

'ի խուժանէն զանգիտեալ, կամ զսպանութիւնն զայն անկրաւ գլխովն համարեալ և անօրէն :

Բայց զքան զայս՝ եթէ ճշմարիտ արդեօք իցէ, ոչ գիտեմ առ ի՞նչ Վիկերովն չարձանագրեաց յիւր գիրոն վասն հիւպատոսութեանն : Սակայն յապայտ բամբասեցաւ նա . զի ոչ քաջացաւ յայնժամ 'ի բարեպատեհ ժամուն ընդդէմ Վեսարու, այլ երկեալ 'ի խուժանէն՝ որ մեծապէս զօրավիգն կայր Վեսարու : Եւ արդեօք յետ սակաւ աւուրց մտեալ Վեսար առաջի Սինկղիտոսին 'ի չքմեղս լինել վասն կասկածանաց անձինն, և 'ի լինել անգանօր անհնարին ամբոխից ընդդէմ նորա, յայնժամ արտաքոյ խուժանն՝ իբրեւ քան զսովորականն առաւել յերկարաձգեցաւ ժողովն՝ դիմեաց 'ի ձայն աղաղակի և խռնեալ զՍինկղիտոսիւ խնդրէին արտաքս զՎեսար : Ուստի և Վատովնի ինքնին զանգիտեալ 'ի խռովութենէ աղքատաց խուժանին՝ որ գրգիւնքն էին առհասարակ բազմութեանն ակնկառոյցք 'ի Վեսար անգր, հաւանեցուցանէր զծերակոյտն բաշխել տալ ցորեան ուամկին ամսոյ յամիս, ուստի և հինգհարիւր և յիսուն բիւրք յաւելան ամի ամի յայլ ծախան :

Եւ ապա այս խորհուրդ հանճարեղ նուազ առնէր յայնժամ զարհաւիրս երկիւղին, և մեծապէս գձձէր զցօրութիւնն Վեսարու, յորժամ հանդերձեալ իսկ էր նա ամբառնալ 'ի զօրավարութիւն, և ա-

աւելել ևս երկուցեալ էին 'ի բարձէ ան-
տի: Սակայն և ամբողջ զհետ եկին յայն-
ժամ և ոչինչ, բայց դէպք իմն գժպատեհ
գիպան Վեսարու յիւրում խկ տան. Պոպ-
զիոս Վղովգիոս այր տոհմիկ և ընչաւէտ և
ճարտարաբան, սակայն խեռ և ստահակ
քան զամենայն եղբունաւոր, սա տարփա-
ցաւ Պոմպէեայ կնոջն Վեսարու, և կինն
գժգմնեալ ինչ չէր ընդ տարփանսն. սա-
կայն մեծապէս էր սպահ զգուշութեան 'ի
վերայ կանանոցին. առ այս և Աւրելիա
մայր Վեսարու կին իմաստուն և պարկեշտ
ցանգ կացեալ առ նմա, անել և անմուտ
գործէր զյարկն: Արդ՝ է՛ առ Հռոմայեցիս
գիցուհի՝ որում նոքա անուն կարդան Բա-
րի. զնոյն գիցուհի Հելլենք կոչեն՝ Ղինէ-
փա. և Փոլեզացիք խրեանց կարդան զնա,
և ասեն զնա մայր արքային Միդայ. Հռոմ
մայեցիք համարին զնա Յաւերժահարսն
Դրիւանդեան՝ հարսնացեալ ընդ Փաւնոսի,
խկ Հելլենացիք ասեն զնա մի 'ի մարց ան-
տի Դիոնիսեայ՝ անասելի և անճառելի.
ուստի և կանայք 'ի տօնախմբութեան նո-
րա՝ ծածկեն զվրանս 'ի բարունակս որթոց,
և վիշապ մի նուիրական առկայացեալ գա-
ռացեալ կայ առ գիցուհւոյն՝ ըստ առաւ-
պելին: Չէ՛ օրէն առն մարդոյ մերձենալ
'ի նա, և ոչ 'ի տան անգամ կալ՝ ուր կա-
տարին խորհրդատօնք նորա. այլ պատմեն՝
առանձինն միայնակ կատարել կանանց 'ի
նուիրական պաշտամանն շատ ինչ նմանօրի-
նակ Ուրփեականացն: Խկ 'ի հասանել ժա-

մանակի տօնին 'ի տան անդ հիւպատոսին կամ զօրավարին, ելանէ նա արտաքս՝ ընդ նմա և ամենայն այր մարդ, և յայնժամ միայնակ կինն տիրացեալ՝ կազմէ հանգեր՝ ձէ և զարդարէ զտունն: Բայց արարողու թիւնք տօնին բազում այն են որ ցայգապաշտօնք են. և 'ի գիշերային պահան լինին և խապք պէսպէս, և շատ ևս երաժշտական նուագք:

Ապա և յայնժամ 'ի կատարել Պոմպէեայ զտօնն, յայնժամ Կղովքիոս՝ ոյր չև էր տէգ մօրուացն արձակեալ և վատահ ևս էր մնալ անծանօթ, արկեալ հանգերձ և կազմած զվարձակի, չղբաւ անգր զնմա նու-թիւն բերելով զգիմաց օրիորդի. բաց գտեալ զգուրսն մտանէր յանգորրու 'ի ձեռն աղախնոյն՝ որ գիտակն էր խորհրդոյն: Ընթացեալ աղախնոյն զոյց տալ Պոմպէեայ, և վայրիկ մի գեգերեալ, չհան գուրծեալ Կղովքիոս զտեղի անգէն առ նու, շուրջ գայր ընդ լայնարձակ ընդ յարկն, զգուշացեալ մեծապէս 'ի ճրագաց: Սակայն գէպ սայր յայնժամ հան գիպել նմա նաժշտին Արեւիայ, ինքն կին և 'ի կանանց ոք կարծեալ զնա՝ հրաւիրեաց 'ի խաղ. իբրև յանձին չկալաւ Կղովքիոս, քարշեալ ձգեալ զնա 'ի մէջ գահլճին՝ հարցանէր ո՞ ոք և ուստի՞ իցէ: Յասել Կղովքիոսի՝ եթէ սպասեալ մնայ Աբրային աղախնոյն Պոմպէեայ, զի այս էր անունն նորա. և անգէն առ 'ի ձայնէն ծանուցեալ, ճիշ բառնայր նաժիշտն և վաղեալ յետ

'ի Ճրագացն կողմն և 'ի խումբ կանանւոյն ,
 ձայն արձակէր՝ զի ըմբռնեցաւ այր մարդ :
 Զահի հարեալ կանանւոյն , և անդուստ
 Աւրելիա դադարեցուցեալ վաղվաղակի
 զնուիրական խորհուրդսն գիցուհւոյն՝ ա-
 ռեալ ծածկէր , և հրաման տայր փակելոյ
 դրացն , և ինքն շրջեալ ընդ յարկն ջահիւք
 լուցելովք 'ի խնդիր Կղոգիոսի՝ գտանէ զնա
 զօղեալ 'ի սենեկի աղախնոյն՝ որ եմոյծն
 զնա : Ապա ծանուցեալ զնա կանանցն՝ ար-
 տաքս քան զգուրան վարէին զայրն , և ինք-
 եանք ևս ելեալք արտաքս թէպէտ և ցայգ-
 էր , գնացեալ պատմէին զքանն արանց իւ-
 բեանց : Իսկ 'ի ծագել աւուրն հռչակ հա-
 բեալ 'ի քաղաքին վասն անիրաւութեան
 գործոյն Կղոգեայ , ասէին պատուհաս 'ի
 վերայ ամեւ ոչ միայն վասն կանանցն թըշ-
 նամանաց , այլ և վասն քաղաքին ողջոյն և
 վասն գիցն գլխովն :

Յայնժամ և 'ի ժողովրդապետաց անտի-
 ոմն ամբաստանութիւն ամբարշտութեան
 ամէր զԿղոգեաւ . դարձեալ և աւագանի
 ծերակուտին յարուցեալ վկայէին ընդ
 այլ անառակութիւնս առնն և զմծղնէու-
 թիւնն ընդ քեռնն՝ որ ամուսինն էր Լու-
 կուղղոսի : Իսկ յայնժամ խուժան ժողո-
 վըրդեան ընդդէմ՝ դարձեալ գատախա-
 զիցն Կղոգեայ՝ հովանի կացեալ զօրավիգն
 տային առնն առաջի գատաւորացն . ուստի
 և զահի հարեալ երկեան 'ի բաղմութենէն :
 Բայց Կեսար անգէն վաղվաղակի զգիր զա-
 պահարդանին տայր Պոմպէեայ . և կոչեալ

յատեան 'ի վկայութիւն՝ ասէր ոչինչ գիտեալ ընդդէմ՝ Վղոգեայ. օտարացուցիչ իմն կարծեալ բանին և անհավատալի, հարցանէր գառախազն զՎեսար. « Իսկ առ ի՞նչ ապա գիր կնոջն ետուր զապահարզանին », Վեսար ասէ. « Քանզի կամիմ՝ զիմն՝ և ոչ կասկածելի անգամ գող », Արդ կէսք պընդէն՝ ասեւ զայս Վեսարու յանկեղծաւոր մտաց : Իսկ և կէսք՝ ասեւ զայն 'ի հաճել զխուժանն՝ որ հոգանին կայր Վղոգեայ : Եւ այսպէս ապա արձակէր Վղովգիոս. Բայց յայնժամ՝ բազումք 'ի դատաւորաց տային վճիռ խառն 'ի խուռն միանգամայն և վասն այլ ինչ իրաց. զի մի թերևս վտանգեացին ինչ 'ի խուժանէն 'ի դատապարտեւ զայրն, և մի դարձեալ անփառունակ ինչ գտցին յայնժամ առ լաւորերոյն՝ յարձակել անդ զայրն :

Բայց Վեսար յետ զօրավարութեան բարձին առնողր զանձամբ զլուսակալութիւն զԻգերիոյ. սակայն անձեռնհաս եղեալ 'ի հաճել զպարտատեարսն և իրաւախոհ ընդ նոսա լինել՝ որ բողոք բարձեալ նեղէին զնա 'ի չուել նորա, գիմեալ ապաւինեցաւ Վեսար առ Վրասսոս այր ընչաւէտ յոյժ 'ի Հռոմայեցիս, որում և պէտք իսկ էին զօրութեան և արիութեանն Վեսարու 'ի քաղաքականն ընդդէմ Պոմպէի : Ուստի և յանձին կալեալ Վրասսոսի հատուցանել պարտատեարցն՝ որ առաւել ստամբակքն էին 'ի նոսա, և երաշխաւոր կացեալ ութ հարիւր և երեսուն քանդա :

րաց, այնպէս Վեսար յուղի անկանէր 'ի կուսակալութիւն իւր: Եւ պատմեն՝ յանցանել նորա ընդ Ալբերանսն առ աւանաւ միով բարբարոսացն՝ սակաւամարդ. և հիւքացեալ, ասել բարեկամացն ծիծաղելով. «Եւ զինչ. իցեն թերևս և աստանօրկազք փառաց վասն աւագութեանց, և պայքարք վասն առաջին բարձից, և խանդք 'ի մէջ աւագաց», : Իսկ Վեսար լըջագոյնս տայր պատասխանի. «Անշուշտ կամէի մանաւանդ լինել առաջին 'ի սոսա, քան երկրորդ 'ի Հռոմայեցիս», : Առ այս՝ և պատմեն՝ 'ի հասանել նորա յիբերիա պարապեալ երբեմն ընթեռնուլ բանս իմն վասն Աղեքսանդրի, հարուստ մի ժամ այնպէս առանձին մտախորհ եղեալ, ապա յարտասուս հատանէր: Զարմացեալ բարեկամացն և հարցեալ զպատճառն, ասէր Վեսար. «Եւ ոչ արդեօք թուեսցի ձեզ իրաւապէս ինձ յոգւոց հանել, յորժամ Աղեքսանդրոս 'ի տիս յայս հասակի՝ ամբաւից թագ կապեաց. իսկ իմ չև է նահատակեալ 'ի հոյակապս ինչ», :

Անդէն ապա գօտէպինդ հանգերձեալ 'ի նահաաակութիւնս մեծամեծս, և 'իսակաւ աւուրս կուտէր ժողովէր գունդս տասն զօրականի բաց յառաջնոց անախքսանիցն. խաղայր գնայր ընդդէմ Վալլեկացւոց և Լուսիտանացւոց և նուաճէր ըզնոսա, և չու առնէր խաղայր մինչև 'ի ծովն որ արտաբոյ. վանէր նկուճ առնէր զազգս՝ որ երբէք յառաջ ժամանակաւ ընդ լծով

չմտին Հռոմայեցւոց : Քաջապէս նահա-
տակեալ 'ի պատերազմի , ոչինչ պակաս
քաջացաւ և 'ի խաղաղութեան , միա-
մտեալ ընդ միմեանս զքաղաքս . և առա-
ւել քան զամենայն՝ դարման տարաւ կա-
գից և գժտութեանց պարտապանացն և
պարտատեարց : Քանզի հրաման տայր 'ի
տարևոր հասից անտի պարտապանաց մասն
զերկու ունել պարտատեառն , և զերրորդն
ունել պարտապանին 'ի պէտս , մինչև այն-
պէս բնաւ իսկ հատուցանել զպարտան :

Ապա 'ի չու անկեալ գառնայր 'ի կու-
սակալութենէն մեծապէս փառօք 'ի ժո-
ղովդոց անտի . ընչաւետեալ ինքն՝ զնոյն
և զօրականին յարշաւանին յայնմիկ . որք
և անուն յայնժամ կարգացին նմա՝ Իսահա-
կաւ : Եւ քանզի որք յաղթանակին հան-
դիսի հետամուտք լինէին , պարտ էր նոցա
արտաքոյ գեգերել քաղաքին . իսկ որք
հիւպատեան բարձին՝ լինել 'ի ներքս և
ինքնին 'ի նոյն աւագութիւնն կրթել , ապա
վեսար հասեալ անդր յաւուրս ընտրու-
թեան հիւպատոսաց , և տազնադեալ 'ի
հակառակ օրինացն , առաքէր աղաչել
զՍինկղիտոսն 'ի բացուստ այնպէս զհետ
կրթել աւագութեանն այնմիկ 'ի ձեռն
բարեկամացն : Բայց վատովն զառաջինն
ընդդէմ գառնայր խնդրոյն վասն օրինացն .
ապա տեսեալ զբազումս սպասարկեալ 'ի
վեսարէ , ժամավաճառ լինէր 'ի գործն՝ 'ի
դերևս հանեալ զօր ժողովոյն . ոյր աղա-
գաւ և վեսար հրաժեշտ յաղթանակին

տուեալ, կրթեցաւ յայնժամ 'ի հիւսա-
տառութիւն անդր :

Ապա վաղվաղակի անցեալ 'ի հռոմ,
բուռն հարկանէր 'ի քաղաքական ինչ ձեռ-
նարկ 'ի խաբանս առհասարակ ամենեցուն՝
բայց 'ի Կատովնէ . քանզի առեալ հաշտե-
ցուցանէր ընդ միմեանս զՎրասսոսս եւ զՊոմ-
պէոս զարս աւագս 'ի քաղաքին : Այսպէս
'ի բարեկամութիւն հաստեալ զնոսա յա-
ռաջին գժտութենէն, ե յինքն ձգեալ ժո-
ղովեալ զերկոցուն նոցա զօրութիւն, յա-
ջողեցաւ 'ի գործն մարդասիրութեան վե-
րին երեսօք՝ առաւելել զքաղաքն ծածուկ
յամենեցուն : Քանզի ոչ եթէ (որպէս
բաղումք կարծեցին) գժտութիւն Կեսա-
րու եւ Պոմպէի մարտս գրգռեաց ընտանի,
քան թէ բարեկամութիւն նոցա ընդ մի-
մեանս . քանզի միաբանեցան զառաջինն
քանզի տապալել զաւագպետութիւնն .
եւ ապա զայն 'ի ձեռս բերեալ՝ բաժանե-
ցին յիւրեանս : Իսկ յայնժամ Կատովնի
բաղում անգամ նախագուշակ զհանգեր-
ձեւոցն եղեալ, կարծեցաւ իբրեւ այր խիստ
եւ գժպհի . այլ զինի փառս ընկալաւ նա
զհանձարեղի, այլ ոչ եւ զբարեբաղդ խոր-
հրդականի :

Ապա Կեսար անձնապահապետ իւր
զբարեկամութիւնն արարեալ զՊոմպէի եւ
զՎրասսոսի, ամբառնայր 'ի բարձ հիւսա-
տառութեան փառաւոր ընտրութեամբ 'ի
միասին ընդ Կալպուրնիոսի Բիբլոսի : Հաս-
տատեալ յիշխանութեանն՝ անգէն օրէնս

'ի ներքս մատուցանէր ոչինչ 'ի ճահ առն հիւպատոսի, քան թէ ստամբակ ուրումն ժողովրդապետի 'ի հաճել զխուժանն. քանզի առաջի մատուցանէր բաժինս գեաւնոյ հանել վիճակաւ, դարձեալ և բաշխա զցորենոյ: Իբրև արք աւագամեծարք 'ի Սինկղիտոսին ընդդէմ դարձան նորա, նա՝ որ 'ի վազնջուց իսկ բարուր խնդրէր, բողբ բարձեալ յայնժամ՝ յակամայ կամս իւր գիմել սպասարկութեամբ այնուհետև առ խուժանն՝ ստիպեալ 'ի ճոխաբար խստութենէ անտի Սինկղիտոսին, արտաքս վազեալ առ խուժանն և աստի անտի զվրասսոս արձանացուցանել և զՊոմպէոս, հարցանէր զնոսա՝ հաւանե՞լ արդեօք ընդ Օրէնսն ընդ այն. իբրև պատասխանի արարին, հաւանել, թախանձ առաւ արկանէր նոցա կալ նմա զորավիզն ընդդէմ հակառակացն՝ որ սուր սպառնային: Կոցա խոստումն տուեալ նմա, յաւելոյր Պոմպէոս և ասել՝ եթէ սուսերաց ընդդէմ սրով արձանացի նա, այլ և ասպարաւ: 'ի խոր խոցեցաւ աւագանին 'ի լուր ձայնին, աւարժան պարկեշտութեանն առնն և անճահ մեծարոյ երեսաց Սինկղիտոսին, նաև մոլեգին ձայն և անտիական. սակայն և մեծապէս խնդաց խուժանն:

Բայց Կեսար առաւել ևս սերտեալ 'ի բազուկ զօրութեանն Պոմպէի, խոստանալր նմա 'ի կին զիւր դուստրն զՅուլիա՝ թէպէտ և խոստացեալ իսկ էր զնա յառաջագոյն Սերվիլիոսի Կեպիտոլնի. և ա-

սէր՝ տալ Սերմիլիոսի զգուարն Պոմպէի՝ որ և չէր իսկ ազատ և նա . քանզի խոտտացեալ իսկ էր կոյսն Փաւստոսի որդւոյն Սիւզդայի : Ապա յետ սակաւու ածէր իւր Կեսար կին զԿալպուրնիս զգուար Պիսոփնի , և կարգէր զՊիսոփն ինքնին 'ի հիւպատոս վասն ամեն երկրորդի : Իսկ անգուար Կատոփն բողոք մեծապէս բառնայր, կնքէր՝ եթէ գժոխըմբերելի կիցք իցեն տանել բերել զտէրութիւնն 'ի հրապոյրս գրգանաց հարսանեացն , և 'ի կանանւոյն ձեռն ամբառնալ 'ի կուսակալութի գաւառաց , յառաջնորդութիւն բանակաց , և 'ի բարձաւագութեանց : Իսկ Բիբուզոս յայնժամ իշխանակից Կեսարու՝ իբրև յանհրնար մտանէին իրքն խափանել զօրէնսն նորա , առ այս՝ և բազում անգամ 'ի հրապարակի վտանգեալ 'ի մահ ընդ Կատոփնին , չորաւ մենացաւ 'ի տուն իւր . և այնպէս անցուցանէր զաւուրս հիւպատոսութեանն : Իսկ Պոմպէոս 'ի կին իւր ածեալ զՅուլիա , անգէն վաղժազակի քեալ զեղեալ զինուք զհրապարակն , հաստատէր կնքէր ժողովրդեանն զօրէնսն զայն : Դարձեալ և Կեսարու տայր 'ի ձեռս զկուսակալութիւն ողջոյն զԿեղտաց՝ յայսկոյս և յայնկոյս Ալբեանցն հնգամեայ ժամանակաւ . յաւելոյր 'ի նա և զԼիւրիկեցիս հանգերձ քառիւք գնդօք :

Իբրև Կատոփն հակառակ ամբարձաւ իրացս այսոցիկ , 'ի գիպահոջ կալաւ զնա Կեսար , խիթացեալ՝ եթէ բողոք առ ժո-

զոլորդապետան բարձցէ նա : Սակայն լուռ մնջիկ զայրն տեսեալ, և զի՝ և ոչ աւագանին և ոչ ժողովրդականք բերին զիրան զայն, որ պատկառ առաքինութեանն կացեալք Վատովնի՝ զհետ գնային նորա այնպէս անբարբառք և վշտահարք, ինքնին Վեսար 'ի ծածուկ ազաչէր զմի 'ի ժողովրդապետաց անտի՝ գնալ թափել զայրն :

'ի լինել այսմ այսպէս՝ նուազունք յոյժ այնուհետև 'ի Սինկղիտոսէն մասնէին ընդ Վեսարու յատեան խորհրդոյ . իսկ այլք առհասարակ խորշեցան ուծացան 'ի նմանէ : Եւ յասել առ նա երբեմն Վոնսիգիտսի ուրումն հինօրեայ առն, եթէ երբեք չգումարեսցին նոքա անգր առ ահի զինուց և զօրականին, ետ պատասխանի Վեսար . “Առ ինչ ապա և գու ինքնին ոչ գնաս փակիս 'ի տան առ ահին” : Արէ Վոնսիգիտս . “Քանզի աներկիւղ զիս գործէ ծերութիւնն : Զի նշխարեալ կենացս խուն մի աւուրց՝ չեն պէտք մեծապէս հոգոց” :

Բայց յայնժամ առ հիւպատոսութիւն Վեսարու՝ յամենայն 'ի քաղաքականութեան գործսն՝ որ առաւել թշնամանադիր նմա, ընտրութիւնն եղև Վզովդիտսի 'ի ժողովրդապետական բարձին . Վզովդիտս այն՝ որ վնասակար գտաւ ինքնին Վեսարու 'ի շուք հարսանեացն և պղծեաց զխորհրդատօնսն զայն զգիշերապաշտօն . համայն և այնպէս ընտրեցաւ նա տապալել զՎիկերովն . և ոչ ինքնին Վեսար յուզի անկաւ 'ի կուսակալութիւն իւր՝ մինչև

'ի միասին ընդ Կղզեայ նկուն զնա արա-
րեալ վարեաց յիտալիոյ. և ասեմ' պա-
տահել իրացս յառաջ քան զԳաղատեան
զմարտան : Այլ սակայն 'ի բնէ ժամանա-
կաց մարտիցն այնոցիկ՝ զոր մզեաց, և 'ի
գեղեցիկ նահատակութեանցն՝ որով նկուն
զՎեղտան արար, իբրու զայլմէ բուռն հա-
րեալ յայնժամ զսկզբնէ, և նոր և չքնազ
կալեալ նա ուղի զկենաց և զմրցանաց,
մարտիկ քաջ 'ի ներքս ընծայեցաւ Կեսար
և զօրավար ոչինչ խոնարհագոյն քան ըզ-
հրաչացեալն յառաջնորդութիւն բանա-
կաց, և քան զաւագամեծար մարդիկ : Եւ
թէ ոք արդեօք յամենայն ազգ զնուորու-
թեան նահատակութեան 'ի կշիռ ընդ նմա
բերցէ զՓարիոսս և զՍկիպիոնս և զՄետեզ-
զոսս, և զորս առ իւրովքն ժամանակօք կամ
վախր մի յառաջ զՍիւղղաս և զՄարիոս, և
զկրկին Լեւկուղղոս, կամ թէ զՊոմպէոս
ինքնին գլխովն. « Ոյր փառք երկնաբերձ
ամբառնալի », 'ի վերոյ արդեօք անցեալ
կայցեն նահատակութիւնք Կեսարու՝ յոր-
մէ գլեցան նոքա. ոմն 'ի գժուարութենէ
վախացն՝ ուր մարտ եղեալ կռուեցաւ նա.
ոմն 'ի լայնասահման դաւառացն՝ զոր հա-
տեալ կալաւ. միւս ոմն՝ յամբաւութենէ
անտի և յուժոյ թշնամեացն՝ որոց յազ-
թեաց նա. ոմն դարձեալ՝ 'ի վախադասուն
բարոյիցն՝ զոր համբուրեցոյց. և ոմն՝ 'ի
մարդասէր հեզութենէն՝ որով առ պար-
տեալն առաքինացաւ. և մի ոմն դար-
ձեալ՝ 'ի պարզեաց ձրիցն նորա առ իւր նի-

զակակիցան . իսկ առհասարակ ամենեքին՝
'ի բազմագէմ մարտից պատերազմաց նորա
և 'ի բազմութենէ թշնամեացն՝ զոր գիակ-
նացոյց նա : Քանզի չե բոլորեալ ամաց
տասանց՝ յորս մարտ մկեաց 'ի Գաղատիա ,
հասեալ կալաւ քաղաքս աւելի քան զութ
հարիւր . վանեաց նկուն արար ազգս երեք-
հարիւր . և 'ի ժամանակս ժամանակս մարտ
տուեալ ճակատամարտ ընդ երկից հարիւ-
րոց բիւրուց թշնամեաց , 'ի սայր սուսերի
մաշեաց հարիւր բիւր 'ի նոցանէ , և նոյն
չափ գերի տանէր :

Առ այս՝ և այնչափ իմն յորդեաց մտեր-
մութեան սէր զօրականին առ նա և յո-
ժարամտութիւն նոցա , զի և որք հիքա-
ցեալքն էին յարշաւանի այլոց զօրովա-
րացն , անպարտելիք յայնժամ երևեցան՝
անվկանդ զօրութեամբ նահատակեալք 'ի
վտանգս անհնարինս վասն փառացն Կե-
սարու : Այսպիսի ոք եկաց Սկիւրիոս , որ 'ի
նաւամարտին 'ի Մասսալիա վազեալ 'ի
նաւ թշնամեացն , և հատեալ նորա աջոյ
ձեռնն , անվանելի 'ի ձախոյն կալեալ զվա-
հանն և արձանացեալ նովաւ ընդգէմ թըշ-
նամեացն , եհար վանեաց առհասարակ և
տիրացաւ նաւուն : Այսպիսի ոք եկաց և
Կասսիոս Սկեւաքս , որ 'ի Տիւրքաբեան կը-
ռուին նեաահար կորուսեալ զակն , և թափ
'ի գեղարդանէ հարեալ ընդ թիկունսն՝
գարձեալ և 'ի բարձսն , առ այս և հա-
րուածս փքնաց հարիւր և երեսուն առեղ
'ի վահանն , համայն և այնպէս ձայն կար-

դայր Թշնամեացն՝ իբրու անձնատուր նոցա լինել. իբրեւ երկու՝ ի նոցանէ մօտեցան առ նա, նա ՚ի գործ զվազակաւորն առեալ հատանէր զուս միոյն, և զմիւսն տապալ յերկիր կործանէր՝ հարեալ ՚ի դէմնն. ապա և ինքն անձնապուր լինէր՝ ՚ի Թիկունս նմա հասեալ նիզակակցացն : Սասկէս և ՚ի Բրետտանիա անկեալ Թշնամեացն ՚ի վերայ գնդապետացն նահատակաց՝ որ եկեալ խորեցան ՚ի վայրս Ճախճախուտս և ՚ի ջրշիջման, անդանօր մի ոմն ՚ի զօրականէն Վեսարու՝ մինչքեռ ինքնին Վեսար դէտակն ունէր ՚ի կռիւն՝ խոյացեալ ՚ի մէջ Թշնամեացն և մրցանս բազումն և գեղեցիկս նա հատակեալ, ապրեցոյց զհարիւրապետան և ՚ի փախուսա զբարբարոսան դարձուցանէր, և ինքն ապա յետ ամենեցուն տաղնապեալ հատանէր զվայրն՝ միտեալ ՚ի տղ մասիդ ջրշիջման, և հազիւ ուրեմն առանց վահանի կէս ՚ի լիւզ և կէս մի ՚ի քայլ՝ այնպէս անցանէր : Հիացեալ Վեսարու և ընդառաջ զօրականին ելեալ հրճուալից և ծափահար, նա ակնկոր և արտասուգք անկեալ յոտս Վեսարու՝ խնդրէր ներումն զի անդ ՚ի վայրին եթող զվահանն : Որպէս և ՚ի Լիբիա կալեալ Սկիպիոնի նաւ մի զՎեսարուն՝ յոր ամբարձեալ էր Գրանիոս Պետրոնի՝ ընտրեալ դանձաւոր, և գերի վարեալ Սկիպիոնի առհասարակ զամենեւեան՝ ասէր առ Պետրոնի՝ արձակել զնա յազատութիւն. նա պատասխանի տուեալ՝ եթէ Վեսարու զօրականն բնաւ

րեցաւ տալ փրկութիւն և ոչ առնուլ,
հարեալ զսուրն գնայր զԷրովին 1 :

Եւ ապա այս հանդէսք և պատուասի-
րութիւնք յորդեցան և հանդերձեցան 'ի
'նմին իսկ 'ի Կեսարէ. առաջին՝ զԷպատուէր
և պարգևէր զգորականն լիաձեռն, իբրու-
որ զկարասին 'ի մարտից կուտեալ իցէ՝ ոչ
'ի գրդանս ինչ և 'ի վայելա՝ անձինն, քան
թէ յաւանդ առ իւր պահել զայնոսիկ՝ 'ի
մրցանակ հասարակաց քաջութեանն, և
ընչաւետեալ ինքն իցէ 'ի ձիւր պարգևաց
արժանաւորաց զգորականին. և երկրորդ-
անգամ՝ զի և ինքնին մտադիւրագոյնս
գիմագրաւէր զանձն ամենայն վտանգաց՝
միջամուխ յամենայն 'ի վատակս: Իսկ
այս յառաջամուխ նահատակութիւն նո-
րա չէր ինչ արդեօք սքանչելի, քանզի
պատուասիրէր 'ի փառս. սակայն և յափ-
շութիւն կրթեալ էին ընդ այնչափ ժուժ-
կալութիւն առնն 'ի վատակս քրտանց 'ի
վեր քան զկար զօրութեան մարմնոյն.
քանզի վախտ և ապիկար գոլով 'ի խառ-
նուածն, և 'ի մոյն մարմնոյն սպիտակ և
գիրգ, և 'ի դում համակեալ գլխոյն և 'ի
վերնոտութիւն հատեալ, յորում և ըմ-
բռնեցաւ յախտէ անտի առաջին՝ (որպէս
ասեն)՝ 'ի Գորտիւրէ. համայն և այնպէս ոչ
ինչ բարուր գրդանացն առեալ զապիկա-
րութիւն անձինն, գարման մանաւանդ
խնդրէր ախտին 'ի զինուորական վա-
տական, 'ի չու անպարտասելի, և 'ի սակա-
ւապէտ հացին, և բացութեադ գոլով, մարտ

եգեալ կռուէր ընդ կարևոր կիրան, և այն պէս անպարտելի զմարմինն պահէր :

Է՛ր բազում անգամ զի և 'ի կողմն եղեալ 'ի կառս ննջէր կամ 'ի դարգիճ, և այնպէս գործ յարգարէր և զհանգիստն ինքնին գլխովին : Իսկ զցերեկ բարձեալ բերէր 'ի կառս յայցելութիւն բերդից և քաղաքաց և գղեկաց, բազմեցուցեալ իւր առնն(թեր մանուկ մի՝ արձանագրել զոր միանգամ տուն տայր նա յուղտջն, և յետոյ իւր կացուցեալ զօրական մի սուսերաւոր : Եւ ուզի հատանէր նա 'ի շտապ տաղնապի, զի և 'ի խաղալ իւրում առաջին 'ի հռովմայ, զաւուրս ութ հասեալ ժամանէր 'ի հռոգանոս : Եւ էր ինքն յաջողակ 'ի ձիավարել՝ մարդեալ անգատին 'ի մանկութենէն, (քանզի և վարժեալ իսկ էր ձիարշաւ լինել յետ կոյս (թիկանցն ըզմիմեամբք զձեռան ածեալ.) տու այս՝ և 'ի զինուորութեանն գլխովին սովորեցաւ նա դաս նամակաց ասել յերիվարէն, և 'ի միում ժամանակի երկուց ևս դպրաց տուն տալ. իսկ որպէս Ոպպիոս ասէ, և տաւել ևս : Եւ ասեն՝ Կեսարու առաջին հնարել 'ի գիր խօսել առ բարեկամն՝ ոչ ժամանեալ բարբառել նոցա բերան 'ի բերան 'ի պէտս կարևորս՝ առ մեծաց անպարապութեանց և առ երկայն ասպարիսաց քաղաքին : Իսկ սակաւապիտութեան կերակրոյն նորա 'ի ներքս բերեն տարացոյց զգէպսն՝ որ 'ի Մեաթիոլան. ուրանօր հիւր ընկալեալ 'ի Վաղերիոսէ լէոնէ և եգեալ

Նորա առաջի յնթերիս ծներեկ՝ ամեալ 'ի վերայ միւռոն փոխանակ ձիթոյ, եկեր նա անտրտունջ, և յանդիմանէր ևս զբարեկամսն՝ որ պժգային, և ասէ. «Քանզի շատ է ձեզ չտեւել յորոց չախորժէք. իսկ որ վայրագութիւն զայդպիսի խոտէ, նա ինքն է վայրագ», ։ Նաև երբեմն յուշտջ նեղեալ 'ի մորկէ, և ասպաւինեալ 'ի 'ի տողաւար առն աղքատի, գտեալ 'ի ներքս յարկ մի միայն՝ հազիւ բաւական միոյ մարդոյ, դարձեալ առ բարեկամսն ասէր, տեղի փառաւոր՝ աւագաց է. իսկ անդորրն՝ ակարաց. ապա հրաման տայր Ոսպիոսի անդանօր հանգիստ առնուլ, և ինքն ընդ այլոց ընկողմանէր անդէն ընդ քուով գրացն :

Արդ առաջին 'ի Կեղտացւոց մարտն նահատակեցաւ նա ընդդէմ՝ Հելվետտիացւոց և Տիգիւրինացւոց, որ հուր հարեալ՝ այրեալ երկոտասան 'ի քաղաքաց իւրեանց և չորեքհարիւր գեօղեան, հորդան ետուն ընդ Գաղատիա Հռոմայեցւոց, ըստ որում անդ ուրեմն արարին Կիմերացիք և Տեօռնք. դարձեալ և ոչինչ խոնարհագոյնք քան զնոսա 'ի քաջութեան և 'ի բազմութեան, զի էին առհասարակ նոքա երեսուն բիւրք. և 'ի նոցանէն ինն և տասն բիւրք՝ մարտիկք : Արդ 'ի սոցանէ զՏիգիւրինացիսն եհար վանեաց ոչ ինքնին Կեսար, այլ Լաբինոս արձակեալ 'ի նմանէ՝ մօտ 'ի գեան Արարա : Իսկ Հելվետացիք յեղակարծումն 'ի վերայ անկեալ Կեսարու՝

'ի խաղացուցանել նորա զգօրն 'ի քաղաք մի նիղակեցաց, աճապարեալ անկաւ նա յանխաբ տեղիս. անգանօր 'ի մի խմբեալ և կարգ տուեալ զօրուն, իբրև 'ի ներքս մատուցին նմա երիվար մի՝ ասէր. “Երիվարաւդ՝ տարեալ նախ զյաղթութիւնդ՝ հետամուտ թշնամեացդ եղէց, այլ զարդիս օ՛ն անկցուք մեք 'ի վերայ գոցա ”. ասաց և այնպէս հետի առանց կողմածոյ վարաւ զարար յարձակեցաւ 'ի վերայ: Եւ այնպէս ճիգն մեծ թափեալ և յերկարագոյնս մղեալ մարտ, հարեալ ընկրկէր զթշնամիսն. և սաստիկ ևս ճգնեցաւ ապա 'ի վերայ կառաց նոցա և 'ի զակշին նոցա. քանզի անդանօր միանգամայն և մանկունք գլխովին և կանանւոյն խուժք մահուչակի մարտ եգեալ կռուեցան, և հարան առ հասարակ 'ի սայր սուսերի, ուստի և մարտ պատերազմին հազիւ ուրեմն առնոյր վախճան 'ի հասարակ գիշերի: Բայց 'ի հոյակապ ևս ժողովէր կուտէր զխախտեայ բարդարոտան աւելի քան զտասն բիւր, և ստիպեաց զնոսա դառնալ յերկիրն զոր Լքին, և 'ի քաղաքսն՝ զոր աւերեցին: Քանզի զանգիտեայ՝ եթէ զամայացեալ զերկիրն հասեալ կալցեն Գերմանացիք:

Իսկ երկրորդ մարտ մղեաց Կեսար ընդ գէմ նոցուն Գերմանացւոց 'ի վերայ Կեղտաց. թէպէտ և յառաջագոյն 'ի հռոմ նիղակակից իւր յարդարեալ իսկ էր զԱրիոբիւստոս զարքայն նոցա: Բայց Գերմանա-

յիք այսդրիկ սահմանակիցք՝ գժտիւմբերե-
լիք էին հնազանդեւոցն Կեսարու. և թուէր
իմն այնպէս՝ եթէ պարապ գտեալք և յա-
կաստանին իւրեանց չկացեալք՝ ձգեսցին
աարածեսցին և հասեալ կալցեն նոքա
զԳաղատիա: Ապա յահի տեսեալ Կեսա-
րու զիւր զօրապետան, մանաւանդ զտոհ-
միկան և զպատանխան՝ որ ընդ նմա խաղային
'ի հռովմայ յայն արշաւան՝ իբրու 'ի գլր-
գանս իմն և յընչաւետանալ, 'ի մի վայր
խմբաց զամենեսեան. սոթպէր զնոսա գարձ
առնել. և մի այնպէս գիրգս և կնամարդիս
ակամայ գիմագրաւել 'ի վտանգս մարտին.
և ասէր՝ առնուլ ընդ իւր զգունդն միայն
զտասներորդ և խաղալ ընդդէմ բարբարո-
սացն՝ զի և չեն իսկ գոքա առաւել քան
զԱխմարացիս, և չէ իսկ ինքն նուազ քան
զՄարիոս: Յայնժամ 'ի տասներորդ գնդէն
գային առ նա դեսպանք շնորհս ունել
մեծապէս. իսկ այլոց գնդացն զօրականք
մեղ եղեալ ցասնուին իւրեանց զօրագլու-
խացն՝ և այնպէս ապա առհասարակ միա-
գունդ նահատակեալք զհեա խաղային նո-
րա բաղմօրեայ ճանապարհաւ. մինչև եկել
բանակ հարկանէին հեռի 'ի Թշնամեացն
ասպարէզս երկերիւր:

'ի գալուստ միայն հռոմայեցւոցն սր-
տաքեկ լինէր Արիորիւստոս. քանզի անակն
ունելի այնպէս զհռոմայեցւոցն տեսեալ
զհորդան ընդդէմ Գերմանացւոց, յորոց
և յերեսացն փախչէին նոքա, իսկ յայն-
ժամ գիմագրաւ ինքնին զԿեսար տեսեալ,

հիացեալ կայր ընդ արիութիւնն առն, տեսանէր և զիւր զօրն միջաբեկ առհասարակ: Բայց ապա արտաթափք ևս անկան բեկան յայնժամ՝ Գերմանացիք և՛ ի գրգռանց ըզձապատում կանանւոյն, որք գէտակն ՚ի պտոյտս գետոց կաշեալ՝ գուշակութիւնս ՚ի վեր բերէին ՚ի յորձանաց անտի և ՚ի գրգռանաց ջրոյն. չտային խորհուրդ՝ մարտ յարգարեւ պատերազմի՝ մինչև ծագեալ նորոյ լուսնի: Իրազգած այսոցիկ եղեալ ի սարու և յանգորդու զԳերմանացիան տեսեալ, լաւ համարեցաւ մարտ ընդ նոսա գրգռել ՚ի արտաբեկութեանն նոցա, քան թէ զտեղի առնուլ մնալ գէպ ժամանակին նոցա: Հապա խաղաց զնաց կըռուել յամուրս նոցա և ՚ի վերայ բլրոց ՚ի բանակեաղ անդր նոցա, գրգռաց գրգռաց մինչև առ զայրացուս բարկութեանն մոլեցան իջին նոքա ՚ի գոռն: Անդ սպառ սպառ հարուած ՚ի վերայ ածեալ նոցա ի սար, հետամուտ լինէր ասպարէզս երեքհարկւր 2 մինչև ՚ի հռենոս, և ընդր զեղոյր զամենայն զգաշտն գիակամք անկեւոցն և յանկածէ աւարացն: Բայց Արիորիւսոոս աճապարեալ ՚ի փախուստ ընդ սակաւուց՝ անցանէր ՚ի հռենոս: Եւ ասեն ութ բիւրուց յայնժամ՝ տապաստ անկանել:

՚ի գլուխ զգործն տարեալ թողոյր զգործն ՚ի ձմերոցս Սէկուանացւոց. և ինքն ուշ կալեալ ՚ի հռոմ՝ իջանէր ՚ի Գաղատիա առ Պադոսիւ ՚ի գաւառ կուսակալութեանն իւրոյ. քանզի հռուբիկոյն գետ տնջրպե-

տէ զխառնեալ զմիւս 'ի Կեղտացն' որ յայս Կոյս Ալպեանց: Անդանօր զտեղի կալեալ յինքն յանկուցանէր զմարդիկն՝ զի բազումք խռնեցան զնովաւ. և նա առն առն տայր բաշխէր զինդրելին. և մեկնեալ գնային նորա բազում ինչ 'ի ձեռս բերեալք, և բազմագոյն ևս ափնկալեալ. և այնպէս ողջոյն յարշաւանին յայնմիկ ոչինչ խելամոեցաւ Պոմպէոս՝ եթէ յայնժամ Կեսար 'ի զէնս քաղաքացեաց միանգամայն և զթըշնամիսն հարկանէր վանէր, և յինչա թշնամեացն՝ յինքն զքաղաքացիսն տանէր:

Բայց լուր առեալ Կեսար՝ զի Բեղքացիք յաղթահարուսաք 'ի Կեղտս բնակաւորք երրորդ մասին Կեղտաց, վարանջեալք խմբեցին բիւրաւորս բազում վառելոց, գէպ ուղիղ 'ի նոսա գիմեալ չուռնէր 'ի շտապ տադնապի. անկեալ 'ի վերայ նոցա՝ յասպատակել նոցա զերկիր նիզակակցացն, հարկանէր սատակէր զքաղումն 'ի գնդէն նոցա՝ որ գամ մի վատացան 'ի կռուին. հարուածս անհնարին ածէր նոցա՝ որպէս զի և ընդ լին և ընդ գեաս խորս անցանել հռոմայեցոց՝ 'ի Թանձրութենէ անկեալ դիականցն: Եւ ապա յայլոց ապստամբացն առհասարակ բնակաւորքն առ Ովկիանուն, անկռիք անձնատուր նմա լինէին: Բայց նա առեալ խաղացուցանէր զզօրն ընդդէմ՝ Ներրիացոց, որ վայրենիք ևս են 'ի նոսա և քաջամարտիկք: Սորա բնակաւորք 'ի Թաւուտս անտառախիտ մայրեաց, ամրացու,

ցեալ զիւրեանց որդիան և զկարասին 'ի խոր անտառին հեռի յոյժ 'ի Թշնամեացն, անկանէին յեղակարծումն ամբոխիւ վեց բիւրուց 'ի վերայ Կեսարու՝ 'ի գարծել նորա զակիշ յանաղնկալ ժամուն։ Անդ հարեալ սատակէին զայրուձին, և 'ի ներքս փակեալ զերկոտասաներորդ զգունդն և զեօթնեորդ՝ առհասարակ գիաթաւալ առնէին զգնդապետսն. և Թէ ինքնին Կեսար 'ի բուռն զասպարն առեալ և ուղի հատեալ ընդ մէջ նահատակացն՝ չէր յայնժամ ընդդէմ խոյացեալ խժդժիցն, և անգուստ 'ի բլրոցն չէր նմա 'ի տազնապին 'ի Թիկունս հառեալ տասներորդ գնդին և սուր 'ի վերայ ածեալ Թշնամեացն, արգեզք ճողոպրէր և ոչ ոք յայնժամ 'ի Հռոմայեցւոց։ Ապա յայնմ մեծի տազնապին մարտ սաստիկ եղեալ կռուեցան նոքա խրախուսեալք 'ի քաջութենէն Կեսարու, սակայն և ոչ այնպէս Թիկունս դարձուցեալ 'ներբիացւոց՝ անգէն 'ի սուր սուսերի մաշեցան յանհնարին գոռին. յորոց և ասէն անկրեալս հինգհարիւր ոգիս յերկց բիւրուց անտի, և երիս միայն 'ի չորեքհարիւր աւագանւոյն նոցա։

Համբաւ բանին հասեալ 'ի Հռոմ, հրաւման տայր Սինկղիտոսն զոչ յազել գից և տօն կատարել զաւուրս հնգետասան. որչափ ինչ երբէք ոչ տօնախմբեցաւ յաղթութիւնն այլ. քանզի և մեծապէս էր վճարանդն, զի 'ի միում ժամու աղմկեալք յուզեցան այնչափ ժողովուրդք. առ այս՝

զի և 'ի Կեսարէն ինքնին շուք առնոյր յաղ-
թութիւնն՝ առ մեծապէս մտերմութեան
խուժանին առ նա:

Յայնժամ ապա կարգ տուեալ իրացն
Գաղատիոյ՝ դառնալով միւսանգամ ձմերել
առ Պագոսիւ, դէտ ակն կալեալ 'ի քա-
ղաքն: Քանզի անգանօր ոչ միայն հետա-
մուտք բարձից յաջողէին յայնժամ նպաստ
զնա ունելով և զարծաթ նորա 'ի կաշառ
խուժանին, և գունակ գունակ հնարէին
յաղթահարուստ առնել զնա, այլ և բա-
զումք յոյժ յաւազաց անտի և 'ի հոյա-
կասից ընդառաջ չոքան նորա 'ի Լուկա.
յորս և ինքնին Պոմպէոս և Վրասսոս և Ապ-
պիոս զօրավար Սարգոնէայ և Նեպոս փո-
խանակ հիւպատոսին Իքերիոյ. զի և էին
խոսկ յայնժամ անգանօր հարիւր և քսան
վարդաւորք, և 'ի Սինկլիտոսէն ոգիք ա-
ւելի քան զերկերիւր:

Արդ սղբա կատարեալ զակումբ խոր-
հրդոյն՝ զատեան 'ի միմեանց, հաստա-
տեալ յայնժամ կարգել հիւպատոս զՊոմ-
պէոս և զՎրասսոս, և տալ Կեսարու ար-
ծաթ և երկայնել ձգել զկուսակալութիւն
նորա այլ ևս հնգամեայ ժամանակ. որ և
գժպատեհ բանն երևէր իմաստուն մարդ-
կանն: Քանզի որ այնչափ արծաթ առնուին
'ի Կեսարէ՝ նոքին յայնժամ յառաջ ան-
ցեալ թելադիր լինէին Սինկլիտոսին տալ
նմա արծաթ 'ի ձեռս իբրեւ չքաւորի. նաև
ստիպէին ևս 'ի դուռն տանել՝ թէպէտ և
գժկամակս՝ զխորհուրդս իւրեանց, զի և

չէր իսկ յայնժամ մերձ կատարին՝ (զոր և խորհրդով տարադէմ 'ի Կիպրոս արձակեալ իսկ էին նոքա) : Թէպէտ և Փաւոլ նիոս անդանօր թեկն զկատարինի ածեալ ըդէմ գառնայր նոցա, տեսեալ անօգուտ զանան՝ արտաքս ընդ դուրսն վազեալ բողոք առ ժողովուրդն բառնայր . սակայն ունկն գնէր նմա և ոչ դք . կէսք՝ շուք Պոմպէի ածեալ և Կրաստոսի, և կէսք դարձեալ և բազմագոյնք՝ լռիկ հանգարաեալք 'ի շնորհո Կեսարուն՝ իբրեւ առ նա ակնկառոյցք 'ի յոյս ակնկալութեան :

Ապա դարձ Կեսարու արարեալ 'ի բանակ իւր առ Կեղտա, մարտ անդանօր գտանէր պատերազմի . քանզի այն ինչ անցեալ էին ընդ Հռենոս կրկին ժողովուրդք Գերմանացիք հասանել գրաւել դեռին՝ Ուսի պատացիք և Տենտերացիք : Իսկ վասն կըռուոյն սոցա՝ ինքն Կեսար արձանագրեաց յիւր Օրագիրսն, եթէ 'ի բանի արարեալ զնա բարբարոսացն 'ի ձեռն գեսպանացն իւրեանց, ապա յանակնկալ ժամուն անկան 'ի վերայ նորա յուղւոջ, և յայնժամ ութհարիւր 'ի նոցանէ այրուծի՝ եհար վանեաց հինգ հազար յիւրոց անտի : Իբրեւ կրկին նոքա բանբերս այլ արձակեցին առ նա 'ի նենգել, յայնժամ նա 'ի գիպահոջ զնոսա արարեալ խաղաց ընդդէմ բարբարոսացն . ծանծաղմտութիւն համարէր հաւատ ընծայել այնպիսի խաբուսիկ և գրուժան մարդկանն : Եւ պատմէ մեզ Գանիւսիոս՝ եթէ 'ի վճիռ տալ Սինկլիտոսին

տօնից և զօհից յայնժամ վառն յաղթու-
թեանն Կեսարու, անգուստ Կատողն զիւր
խորհուրդն 'ի ներքս բերէր՝ զԿեսար ինք-
նին առնուլ 'ի ձեռս տալ բարբարոսացն և
քաւեալ զքաղաքն յուխտագրուծ մնա-
սէն՝ 'ի գլուխ մնասակարին կուտել զա-
նէծան։ Բայց յայնժամ յորոց միանգամ
ընդ գետն անցին՝ դիտապատանկան ոգիք
քառասուն բիւր, և նուազունք յետս ընդ
կրունկն դարձեալք՝ ապաւինեալք ան-
կան յայնժամ առ Սուգամբրացիս ժողո-
վուրդ Գերմանիոյ։

Յայց տատճառաց ապա Կեսար խա-
ղացեալ ընդդէմ նոցա, և զի և պա-
տուասիրէր ևս 'ի փառս՝ առաջին 'ի
մարդիկ անցանել զօրու ընդ Հռենոս, կա-
մուրջ կապեաց 'ի վերայ լայնարձակ գե-
տոյն, 'ի վայրն ուր մանաւանդ լցեալ նա
գարիւ և դարիւ գայր բուռն և ալէտանջ,
ածեալ ընդ իւր 'ի ծառոց բունս կռճեղս
և շերտս, և հարեալ սասանէր զմոյթս
կամրջին. բայց Կեսար հարստեալ 'ի վերոյ
'ի մէջ հոսանացն ստուարս գերանաց 'ի
թումբ բռնութեան թափոյն՝ խորտակէր
զբախիւն կռհակացն ընդ հաստարանսն.
կատարեալ զկամուրջն աւուրս տանն՝ ան-
հաւատալի իմն իրս ամենայն տեսանելեաց։
Ապա զզօրն անցուցեալ յայնկոյս, և 'ի
թշնամեաց 'ի գիմի հարեալ նմա և ոչ դք,
այլ ինքնին Սվէբացիք հզօրք առաւել
քան զԳերմանացիս՝ խոյս տուեալք վեր-
ջտանեցան 'ի ձորս խորածորս և անտառա-

մոլս . իսկ նա 'ի հուր գատեալ զերկիրն
և հաստատեալ անգէն զՀռոմայեցւոյ նի
զականկիցան, գարձաւ միւսանգամ 'ի Գա-
ղատիա . աւուրտ միայն ութ և տասն ան-
ցուցեալ 'ի Գերմանիա :

Այլ ապա յարշաւանին իւրում ընդ-
գէմ Բրետանացւոյ յոյժ քաջացաւ և ըզ-
համբաւի հարաւ : Քանզի ինքն առաջին
նաւազնաց խաղալը ընդ Ովկիանոսն ա-
րեմտեան . հատեալ զԱտլանտեանն, ածէր
անգանօր զօր 'ի մարտ պատերազմի՝ 'ի մտի
եզեալ հասանել ունել զՎզդին . ոյր և
ըստ համբաւոյն՝ լայնատարր մեծութիւնն
անհաւատալի կարծեր, և պայքարաւ և շատ
և վէգ վասն նորա մատենագիրք յուզեցին՝
իբրու որ անուամբ չափ միայն իցէ և կեզ-
ծիք անգոյից իցեն . բայց Կեսար նովաւ
զՀռոմայեցւոյ տէրութիւնն առեալ ընդ-
արձակեաց ըստ սահման տիեզերացս : Եր-
կիցս յայն կզգի նաւեր անցաներ 'ի Գաղա-
տիոյ՝ որ 'ի հանգիստ կայ նորա . և անդ 'ի
բազում պատերազմունս առաւել զեան
թշնամեացն հասուցեալ՝ քան շահ օգտի
իւրոցն (քանզի և չէր ինչ 'ի պատուակա-
նաց առնուլ գանձել յարանց անտի խոշո-
րակեցից և յաղքատաց), և ոչինչ ելք լի-
նէին արշաւանին այնորիկ ըստ ըզմին նորա .
այլ պատանդս միայն առեալ 'ի Թագա-
ւորէ կզգւոյն՝ և հարկս 'ի վերայ եզեալ
չու առնէր 'ի վայրացն : Հասեալ 'ի Գա-
ղատիա, առնոյր զնամականին զոր 'ի կզգի
անդր հանգերձեալ էին առաքել՝ գրեալ

'ի Հռովմայ 'ի բարեկամացն՝ դուժարեր մահու գասերն 'ի ծնունդան առ Պոմպէի . յորմէ . և կարի 'ի խոր խոցեցաւ միանգամայն Պոմպէոս և Կեսար : Սրտառուչ և բարեկամքն լինէին՝ զի լուծաւ մերձաւորութիւն նոցա ընդ միմեանս՝ ախտակրելոյ քաղաքին խաղաղարար և յօգակապ . այն զի և երեխայն արագ մեռանէր յետ ոչ բազում ինչ աւուրց 'ի մահուանէ մօրն : Բայց զՅուլիա բարձեալ ժողովրդոց ուժգին՝ Թէպէտ և ժողովրդապետք ընդգէմ դարձան՝ տանէին 'ի դաշտն Արեւեան , և անդ դիտհանս արարեալ հանգուցին :

Յետ այսորիկ բռնադատեալ Կեսարու բաժանել բաշխել զքանակն մեծ 'ի ձմերոցս ձմերոցս . և ինքն ըստ սովորութեանն յուզի անկեալ յիտալիա կոյս , անդէն միւսանգամ յուզեցան ապստամբութիւնք 'ի Գաղատիա . և գունդք ստուարք ասպատակ կապեալ հարկանէին զձմերոցս Հռոմայեցւոց , և մարտ եղեալ կռուէին ընդ պատնէշն : 'ի նոցանէն գունդ մեծ և բազմաճեռն 'ի քաջամարտկաց անտի զօրավարեալ յԱբրիորիդեայ՝ անկեալ 'ի վր Կոռտասայ և Տիգրիոնի , հարին ողջոյն զգորս նոցա : Եւ ապա ամբոխ մեծ վեցից բիւրուց եկին պաանցին պաշարեցին զգունդն Կիկերովի . և վայրիկ մի ևս մեծաւ բռնութեամբ նկուն առնէին զգորն , որ առ հասարակ վիրաւորք զտեղի առեալք կրուուցան քան զօրութեամբ՝ առաւել ևս արիութեամբ : Բօթ հասեալ առ Կեսար՝

որ 'ի բայեայ կայր, 'ի շտապ մեծի տագ-
նապի գառնայր յետա, և խմբեալ գունդ
մի եօթն հազարաց փութայր ճեպէր 'ի
Թիկունա Վիկերովնի: Իրազգած գալըս-
տեանն եղեալ պաշարողացն, խաղացին
ընդ առաջ Կեսարու յընչաց քերեալ ըզ-
գունդն սակաւաձեռն՝ իբրու որ ճարակ
նոցա իցէ: Բայց Կեսար խաբկանօք խոյս
տուեալ 'ի նոցանէ, մինչև եկեալ հասա-
նէր 'ի վայրա քաջագէպ կռուոյ սակաւութե-
լնդ բազմաց անգանօք ամբուծիւն ածել
բանակին՝ պատուէր տայր զօրականին խու-
սափել յամենայն կռուոյ. առ այս՝ և առ
նուր բարձրացուցանել զգակիչն և քաջ
պնդել ազխել զգուրն, իբրու որ բնաւ
խակ արհաւրօք լցեալ իցեն. բիւրապատիկ
հնարէր՝ արհամարհ յոյժ երեւել յաչա-
թշնամեացն: Իբրև նորա յանձնապատանք
հրոսակ ետուն այնպէս անկարգ և խառն
'ի խուռն, յանկարծակի խաղաց նա ար-
տաքս, և 'ի վերայ անկեալ 'ի փախուստ
գարձուցանէր և տապաստ զբազումն ար-
կանէր 'ի նոցանէ: Յայսմանէ ապա 'ի տե-
ղեաց տեղեաց նկուն ապստամբութիւնքն
ընենին Գաղատացւոցն այնոցիկ. իսկ նա
շուրջ ընթանայր, և զձմեռն զայն՝ ամե-
նայն ուրեք պահ մեծապէս զգուշութեան
ունէր ամբոխից նոցա: Քանզի և յայնժամ
եկին հասին առ նա յԽաալիոյ գունդք երեք
փոխանակ անկելոց զօրականին. երկուք
առ 'ի Պոմպէէ, և երրորդ գարձեալ զօրա-
ժողով 'ի Գաղատիոյ՝ որ առ Պագոսիւ:

Բայց յետ այսորիկ 'ի տեղիս բացաձիգս
 ակիցուն ահեղ և բազմարկածեան մարտի՝
 որպիսի ոչ երբէք 'ի կողմանս յայնոսիկ՝
 անդուստ 'ի վաղ ժամանակաց անկեալ
 նիւթեալ զանխուլ 'ի ժողովուրդս քաջա-
 մարտիկս, և տածեալ անճեցեալ 'ի ճոխից
 արանց և յաւագաց, 'ի վեր յերևան դային
 յայնժամ 'ի կողմանց կողմանց զօրաժո-
 ղով ամբոխ մեծ պատանեաց և զինուց, և
 կուտեալ ամբարեալ բազմամթերս ընչից
 'ի գործ մարտին, և հասեալ կաշեալ քա-
 ղաքս ամուրս և վայրս անխաբս: Եւ էր
 յայնժամ եղանակ ձմերայնոյն, և սառա-
 մանիք էին 'ի գետս, և ձիւնախաղաղ մայ-
 րիք անտառաց, և դաշտադեպինք ուղիւս
 հոս ողողեալ. և խցեալ յայնժամ կու-
 րացան ճանապարհք, որ 'ի Թանձրութէ
 հիւսից ձեանց, և որ 'ի ճահճաց և 'ի յոր-
 դելոց հոսանաց. և մեծապէս վտանգեալ
 ուղևորութիւն՝ Թուեր իմն անհնարին
 պարտել Վեսարու յայնժամ զբարբա-
 րոսան: Եւ աղք. խմբեցան յայնժամ բա-
 ղումք, և գլխաւորք էին նոցա Արվեննա-
 ցիք և Վարնուդացիք. և սպարապետ մեծ
 առհասարակ մարտին էր Վերդենտորիքս,
 զորոյ զհայրն սպանեալ իսկ էր Գաղատա-
 ցւոց՝ կասկած առեալ զբռնակալութեան
 առն: Արդ սա զգօրն 'ի դունդս դունդս
 բաժանեալ, և զօրավարս կարգեալ բա-
 ղումս, հասանէր ունէր ողջոյն շուրջանա-
 կի զգաւառն մինչև յԱգրիա. զմտաւածէր՝
 'ի յուզել աղմկաց 'ի հռոմ ընդդէմ Վե-

սարու, համարէն զԳաղատիա գործել վառել 'ի կռիւ մարտի. իսկ եթէ և վայր մի գանգաղեացի 'ի գործն, 'ի պատաղել վեսարուն 'ի մարտս քաղաքին, ինքն արհաւիրս մեծամեծս արկցէ խաւիոյ առհասարակ ոչինչ պակաս քան զՎիմբրացիսն՝ որ 'ի նախնուսն:

Բայց Կեսար անգատին 'ի բնէն՝ 'ի մարտին նահատակութիւնս յոյժ ակնկառոյց 'ի գէպ ժամանակն, անդէն իբրև լուր էառ զապստամբացն, ժողվաղակի չու առնէր գառնայր ընդ նոյն ճանապարհ. յայն շտապ անհնարին տագնապի ուղևորութեն այնպէս 'ի խոր ձմերայնի՝ անկուռելի և անպարտելի զիւր զօրականն ցուցանէր յաչաբարբարոսացն: Քանզի ուր հրեշտակի առն կամ պատգամաւորի ուրուք անհնարին երևէր ընդ ժամանակ ձիւ հասանել ժամանել, նա եհաս ժամանեաց անդր ողջոյն բանակաւն. յալարտ վարէր զերկիրն. հարկանէր վանէր զամուրս. քանդէր տապալէր զքաղաքս. իսկ որ հնազանդեալ անձնատուր լինէին՝ առնոյր ժողովէր: Յայն ժամ մարտ ընդգէմ կարգացին նմա և Եդուացիք ինքնին, նոքա՝ որ յառաջ ժամանակաւ Հռոմայեցւոց հարազատս կարգային զանձինս, և մեծապէս պատուեալք էին 'ի նոցանէ, և յայնժամ խմբեալք ընդ ապստամբացն, յոյժ սրտաբեկ զզօրականն արարին զԿեսարուն: Ոյր աղագաւ և նա չու անտի արարեալ անցանէր գայր յերկիրն Լինգոնացւոց, խնդրէր միանալ ընդ

Սիկոանացիս բարեկամս իւր և գրացիս
Խաւիոյ 'ի հանգիպոյ Գաղատիոյ :

Անդանօր ապա 'ի վերայ նորա անկեալ
Թշնամեացն և 'ի ներքս փակեալ զնա 'ի
բիւրաւորս բազումս զօրաց , նա ընդդէմ
քաջապէս նահատակեալ իբրեւ խառնուրդ
ըինէր գոռին՝ 'ի վերջէ ուրեմն յաղթա-
կան վանէր հարկանէր զբարբարոսսն՝ ժամս
հարուստ կռուեալ և արհաւիրս արկեալ :
Բայց Թուի յառաջինսն կռուոյն՝ ձախո-
ղակի ինչ պատահեալ նմա . քանզի Արու-
վինացիք սուսեր մի ցուցանեն կախեալ 'ի
ձօն ուրեք 'ի մեհենին իւրեանց՝ իբրու-
աւար կապուտ զվեսարուն , զոր և յետ
ժամանակաց անդանօր տեսեալ ինքնին
վեսար՝ ժպտեցաւ . իբրեւ անդանօր բարե-
կամքն պնդեցան առնուլ զսուրն 'ի վայր՝
Թոյլ չետ այնմ՝ վեսար իբրեւ նուիրական
ձօնի : Իսկ 'ի փախստէից անտի մարտին
բազում այն էին որ ընդ արքային անկեալ
ապաւինեցան 'ի քաղաքն Ալեսիա : Բայց
վեսար 'ի պաշարել անդ զքաղաքն զայն
անվանելի ահագնապարիսպ և մարտիկ որե-
րով բազմաժողով արտաքոյ 'ի վտանգս ան-
հնարին տագնապեցաւ , զոր և չմարթի ոք
բանիւ պատմել : Քանզի յայնժամ կորո-
վիք և առհասարակ քաջք 'ի Գաղատա-
ցոց զօրաժողով վառեալք եկին Թափե-
ցան 'ի Թիկունս Ալեսեայ ամբոխ մեծ ե-
րեսուն բիւրուց . և 'ի ներքս գարձեալ՝ ոչ
ինչ պակաս քան զհարիւր և վաթսուն հա-
զար էին արք պատերազմիկ : Յայնմ մեծի

աագնապի յոգիս ապաստանն Կեսար՝ փակեալ պաշարեալ յառաջոյ և 'ի Թիկանց յայնպիսի ահեղ պատրաստութենէն, հրաման տայր պատնէշս կրկին ածել ամրութիւն յառաջոյ քաղաքին, և միւս ևս յետոյ ընդգէմ խուժելոցն արտաքուստ. զի Թէ երբէք երկուց բանակաց Թշնամեացն միացեալ էր՝ անշուշտ մահ առ գուրս հասեալ կայր սպառապուռ զօրունն Կեսարու:

Ոյր աղաքաւ և յոյժ ճահողակի 'ի մեծապէս վտանգէն Ալեքսեան բազմապատիկ փառաւորեցաւ Կեսար. 'ի հանգէս մեծի արութեան և հանճարոյ՝ առաւել քան յամենայն մրցանսն առաքինացեալ 'ի վայրին. և որ սքանչելին ևս՝ զանխուլ 'ի բնակչաց քաղաքին պահեաց զկռիւն և զպարտութիւնն զքիւրաւորացն որ արտաքոյնս և ոչ Հռոմայեցիք ինքնին պահակերք յառաջոյ պատնչին իմացան ինչ, մինչև անգուստ 'ի քաղաքէն ձայն արտասուաց լսէին զարանց և ճիչ զկոծոց և զաշխարհս կանանւոյն, այն ինչ 'ի կողմանց կողմանց քաղաքին յակն արկեալ տեսանէին տապարս բազումս արծաթագամս և ոսկեճամուկս, և պատնանս զրահից արիւնաթաթաւ և կահս և կարասիս և խորանս զԳաղատացւոց, զոր բարձեալ բերեալ կուտէին Հռոմայեցիք 'ի բանակեաղն. այնպէս ուրեմն արագավախճան իբրեւ խօլք ցնորից կամ երազք անրջոց՝ գիւր և տար լինէր այնչափ ամբոխ Թշնամեացն, բազմագոյնք 'ի նոցանէն տապաստ անկեալ 'ի կը-

ռուին: Իսկ որք 'ի ներքս յԱլեխիա՝ ոչինչ
գուզնաբեայ հասուցեալ վիշտ անձանց և
Կեսարուն գարձեալ, 'ի վերջէ ուրեմն
անձնատուր լինէին. և անդ վերգենտո-
րիքս զօրավար մեծ առհասարակ պատե-
րազմին՝ արկեալ զանձամբ զէնս գեղեցիկս
յոյժ և վառեալ այնպէս ելանէր գայր
ընդ գուրան յերիվար աշտանակեալ շքեղ
և պալարակապ, և մարակեալ շրջան առ
Կեսարուն առեալ՝ որ անդ բազմեալ կայր,
էջ յերիվարէն և զսպառազննութիւնն մեր-
կացեալ և 'ի բաց եղեալ՝ այնպէս յոտս ան-
կանէր Կեսարուն և կայր անմուռնչ. մին-
չև զօրականին 'ի ձեռս տուեալ զնա Կե-
սար՝ տայր պահել 'ի հանգէս յաղթանա-
կին իւրոյ:

Բայց էր անգուտ 'ի բազմաց հետէ
խորհուրդ Կեսարուն՝ մենքենայել տապա-
լել զՊոմպէոս, ըստ որում և ինքնին Պոմ-
պէոս հնարէր գաւաճանել զԿեսար: Քան-
զի յանկանել Կրասսոսի 'ի Պարթևս՝ այն որ
երկոցունցն ևս ահագին էր, այնուհետև
առ 'ի աւագանալ՝ հասանէր արգեօք Կե-
սարու զՊոմպէոս տապալել զայր աւագ.
գարձեալ և Պոմպէի անձնապահ 'ի վը-
տանգէն եղեալ՝ կանուխ բառնալ զնա
յորմէ երկնչէր: Քանզի և այն ինչ սկսեալ
էր զանգիտել 'ի Կեսարէ՝ զորով և ցանգ-
արհամարհեալ իսկ էր, իբրու հեշտին կար-
ծեալ գործ՝ նկուն անդէն զայրն առնել
զօրնա ինքնին յաւագութիւն ամբարձ:

Բայց Կեսար անգամին 'ի բնէն զնոյն

խորհուրդ՝ կալեալ ընդգէմ՝ ախոյենիցն՝
 երկայնագոյնս յածեալ և վարժեալ 'ի
 Կեղտաց մարտան իբրև ըմբիշ, կրթեաց հրա-
 հանգեաց զիւր զօրականն, և բարդուածէր
 'ի փառս, և ամբարձաւ բարձրացաւ 'ի մըր-
 ցանս քաջութեանն զուգակշիռ արդեօք
 նահատակութեանցն Պոմպէի. գէպ ժա-
 մանակ գտեալ կէս մի ինքնին 'ի Պոմպէէ,
 և կէս մի 'ի հանգամանաց ժամանակին և
 'ի ձախողակ վարչութենէ անտիքապաքին:
 Քանզի յայնժամ արքն հետամուտք բար-
 ձից՝ տրապիզս եղեալք 'ի հրապարակի
 անպատկառ լրբութեամբ գնոց գնէին ըզ-
 խուժանն. և անդանօր վարձկան խուժանն՝
 իջանէր գոյր ոչ քուեայս միայն արկանել
 'ի կաշառատուացն կողմն, այլ և 'ի վերայ
 նոցա 'ի վէգ գալ կռուել ազեղամբք և
 սրովք և պարսպարամբք. և էր բազում
 անգամ մեկնել բաժանել այր յընկերէ՝
 ընդ ապաժոյժ բերելով զատեանն և ընդ
 արիւն և ընդ ապաւառ, լքեալ այնպէս յա-
 նիշխանութեան զքաղաքն՝ իբրու անդեկա-
 վար առ 'ի Ծփանացն տարաբերեալ. որ-
 պէս զի և մտաւոր մարդկանն յայնժամ
 սիրելի էր, զի ոչ 'ի վատթարագոյն ինչ ևս
 քան զմիապետութիւն՝ հոլովեալ կործա-
 նեսցին իրքն յայնչափ մոլեգնութենէ և
 յալէտանջ կրիցն: Էին էին և որ ժտեցան
 յայնժամ ասել յայանի, եթէ միապե-
 տութեան միայն պէտք իյեն քաղաքին 'ի
 բժշկութիւն. և զի՝ զգեղ զայն առնուլ
 պարտ իցէ 'ի գեղատուէն՝ որ հեղագոյն

ևս իցէ քան զամենայն բժիշկս . և ծածուկ
ակնարկէին բանին զՊոմպէոս : Եւ թէ
պէտ և ինքնին Պոմպէոս վեր 'ի վերոյ բա-
նիւք հրաժեշտ տայր 'ի բարձէն , այլ ար-
գեամբք թուէր իմն առ 'ի նոյն կրթել . ոչ
աղաղաւ և վատովն յայնժամ խելամուտ
երացն եղեալ՝ ածէր հաւանեցուցանէր
զծերակոյտն՝ հիւպատոսութիւն տալ նմա
առանց իշխանակցի . որպէս զի նա օրինա-
ւորաւն այնուիկ գոհ եղեալ բարձիւ , մի
ուժգին զիշխանապետութիւնն առցէ :
Հաւանեցաւ Սինկղիտոսն . և առ այս գար-
ձեալ՝ երկայնեաց նմա զաւուրս իշխանու-
թեան կուսակալութեան գաւառացն ,
այն են՝ Իբերիա և Լիբիա ողջոյն . զոր և
տանէր բերէր նա 'ի ձեռն փոխանակաց
բղէշից՝ կարգեալ անդանօր բանակ զօ-
րաց . ուստի և ամի ամի հազար քանքա-
րաց տային նմա յարքունի գանձէն :

Բայց անդուստ Կեսար կրթէր 'ի հիւ-
պատոսութիւն՝ արձակեալ մարդիկ վասն
այսորիկ 'ի Հռոմ . առ այս՝ և խնդրէր եր-
կայնել և նմա զաւուրս իշխանութեան իւ-
րոյ : Զառաջինն լուռ և եթ կայր Պոմպէոս .
այլ ընդգէմ գարձան նմա Մարկեղղոս և
Լենտղոս՝ ատելութեամբ բերեալք առ
Կեսար , և իրս կարևորս և անկարևորս 'ի
ներքս բերէին նոքա 'ի նախատինս և յտն
հարութիւն Կեսարու : Քանզի 'ի քաղա-
քացեաց համարէն զրկեցին հանին զՆեո-
կովմացիս՝ այն ինչ արձակեալս 'ի Կեսարէ
բնակել 'ի Գաղատիա . և Մարկեղղոս ինք-

նին այդ հիւպատոս գան անարգաբար գաւազանի տայր ըմպել միում յաւագացն՝ որ եկեալն էր 'ի Հռոմ. և ասէր ևս՝ զի ապուտակ գանին կնքել 'ի մարմնի՝ գիտել զի չէ հռովմայեցի. և ասէր ևս՝ գնալ ցուցանել զայն Կեսարոս:

Իսկ իբրեւ ժամանակ ընոյր հիւպատոսութեանն Մարկեղղոսի, յայնժամ Կեսար բաշխեալ ամենայն աւագաց քաղաքին ինչա լիաձեռն 'ի գանձէ անտի՝ զոր կուտեաց 'ի Գաղատիա, և զՎուրթովն ինքնին զժողովքապետ ազատեալ 'ի Ժանր պարտուցն, և Պաւղոսի առն հիւպատոսի տուեալ քանքարս հազար և հինգ հարիւր՝ որով և շինեաց նա զարքունիսն՝ շէն հրաշակերտ 'ի հրապարակին փոխանակ Փուլ վեան արքունեացն, յայնժամ ապա Պոմպէի զանգիտեալ յամբոխից՝ 'ի վեր առեալ զպատրուակն մաքառէր. հնարս հնարէր և զնոյն տայր առնել և բարեկամացն, առնուլ զոք ընտրել փոխանակ Կեսարոս 'ի կուսակալութիւն անգր. և ագաքէր խնդրէր 'ի Կեսարէ զգորականն՝ զոր ինքնին արձակեալ իսկ էր առ նա 'ի մարտն Կեղտաց: Եանձն առնոյր Կեսար. գարձուցանէր առ նա զգորականն, և պարգևս ևս առն առն 'ի նոցանէ բաշխէր գրամակը շիռս երկերիւր և յիսուն: Իսկ որք զգորականն զայն առեալ ածին առ Պոմպէոս, եկեալ զոյցս անճահս և զժպատեհս վասն Կեսարոս յորդէին 'ի խուժանն, և զՊոմպէոս ինքնին խանգարեցին մնոտի յու-

սովք . կարծեցուցին՝ ըզձականթ առ Պոմ-
պէոս լինել զօրուն Կեսարու . որպէս զի
եթէ և 'ի Հռոմ 'ի մախանաց ինչ, և յան-
կարգութենէ քաղաքին նմա գժուարին ի-
ցէ 'ի գլուխ կալ գործոցն, իցեն իսկ ա-
ւագիկ 'ի նա զօրականք Կեսարու յոյժ
զմիտս յանդուցեալք, զի և դամ մի ան-
ցեալ յառաջիկա՝ անդէն խմբեսցին ընդ
նմա . այնպէս ուրեմն տաղտկացեալ են
նորա 'ի Կեսարէ 'ի բազմապատիկ արշա-
ւանացն . առ այս՝ զի և զանգիտեալ խի-
թան 'ի միապետութենէ նորա : Յայսպի-
տեաց աստի զբուցաց յիմարեցաւ փքացաւ
Պոմպէոս . և զանց առնէր զօրաժողով լի-
նել, իբրու որ յանդորրու կացեալ իցէ .
ուստի և բանիւք չափ միայն և խորհրդովք
յատենին 'ի դիմի հարկանէր Կեսարու,
և կարծէր վեր 'ի վայր առնել զայրն :

Բայց Կեսարու փոյթ ինչ . չէր վասն այ-
տորիկ . և պատմեն ևս՝ հարիւրապետի ու-
րումն առաքեալ 'ի նմանէ 'ի Հռոմ և կա-
ցեալ 'ի Սինկղեթոսին՝ 'ի զանալ ատենին
զերկարաձգել կուսակալութեանն Կեսա-
րու, նա հարեալ ձեռամբն ընդ երախա-
կալ արոյն՝ ասէր . “Այլ սա՛ այս տացէ
նմա , : Սակայն և խնդիր Կեսարու թուէր
գեղեցիկ և արդար . քանզի խնդրէր 'ի միա-
սին ընդ Պոմպէի 'ի բաց զգէնան գնել . և
այնպէս ապա իբրեւ զմի 'ի սոսկականաց՝
ձիր ապա 'ի ձեռաց առնուլ քաղաքա-
ցեաց : Իսկ յայնժամ որ տեռագերծ 'ի
զօրութենէն զԿեսար կամէին առնել, և

յազլթ զՊոմպէոս գործել, միանգամայն նոքա յոանհար լինել միումն, զմիւսն 'ի բռնաւորութիւն կրթէին :

Ապա Կուրիոյնի առաջի մատուցեալ խուժանին զինգիրն յանուն Կեսարու, ծափս հարին մեծապէս . և կէսք ևս պսակս բոլորից ծաղկանց թօթափեցին 'ի նա իբրեւ 'ի վերայ մրցանաւոր ըմբշի: Իսկ Անտոնիոս յայնժամ ժողովեալսէն՝ նամակ մի զԿեսարու 'ի նոյն 'ի ներքս բերէր խուժանին, և առեալ ընթեռնոյր յակամայս հիւպատոսացն: Այլ Սկիպիոն աներ Պոմպէի խորհուրդ առաջի արկանէր Սինկղիտոսին, զի եթէ 'ի ժամանակեալ աւուրն զինաթափ չլինիցի Կեսար, իբրեւ թշնամի համբաւեսցի այրն: Ապա և հիւպատոսք ինքնին հարցումն արարեալ, արդեօք լաւ իցէ արձակել Պոմպէի յիւրմէ զգօրականն . և կրկին դարձեալ՝ արդեօք լաւ իցէ արձակել և Կեսարու զիւրան, նուազունք յոյժ հաւանեցան ընդ առաջինն . իսկ ընդ երկրորդ հարցումն առհասարակ ամենեքին՝ բայց 'ի սակաւուց: Իսկ յայնժամ Անտոնիոսի խորհուրդ զայս առաջի արկեալ՝ երկոցուն միանգամայն 'ի բաց կալ յիշխանութենէն, յայնժամ առհասարակ եկեղեցին միաբան ձեռն տայր հաւանութեան: Իբրեւ անգանօր բուռն արար Սկիպիոն, բողոք և հիւպատոսն երարձ լենտուղոս, եթէ ընդդէմ աւազակի՝ զինուց պէտք են՝ քան թէ քուէից, լուծաւ ատեան ժողովոյն . և փոխեցին յայնժամ զհանդերձս

և 'ի սուգ առհասարակ համակեցան վասն ամբոխին այնորիկ :

Իսկ յետ այսորիկ թուղթ այլ եկեալ հասանէր 'ի Կեսարէ համեստ և վայելուչ, յանձին կալեալ թողուլ զամենայն . և խնդրէր անձին՝ զոր յայսկոյս Ալպեանցն և զլիւրիկէ հանդերձ երկու գնդօք, մինչև առնուլ զանձամբ հիւպատոսութիւն երկրորդ . անգանօր և Կիկերոյն հռետոր այն ինչ եկեալ 'ի Կիլիկիոյ՝ գում գործէր խաղաղել զերան՝ ամոքեալ զՊոմպէոս : Այլ Պոմպէոս յանձին կալեալ տալ Կեսարու զոր խնդրէրն, զանայր նմա զգորն . յայնժամ Կիկերոյն խօսէր հաւանեցուցանէր զբարեկամն Կեսարու իրաւախոհ լինել կրկին գաւառօքն, և վեց հազար միայն զօրականօք : Հաւանեալ Պոմպէի ընդ բանն, անգուտ լենաղոս հիւպատոս ընդգէմ գարձաւ . և ոտնհար եղեալ Արտովնիոսի և Կուրիոյնի՝ վարէր զնոսա արտաքս յառենէն անարգաբար . և յայնմանէ ապա պատճառս 'ի ձեռս տայր Կեսարու գրգռել զոգի զօրականին՝ յերևան ածեալ նոցա զարն զայնոսիկ զաւագս և զիշխանաւորս, որ այնպէս փախստեայք ելեալք 'ի սայլս վարձուորս 'ի հանդերձ ծառայի՝ խոյսեառն 'ի հռովմայծպտեալք առ ահի երկիւղին :

Եւ էր յայնժամ առ Կեսարու աչուձի ոչինչ աւելի քան զերեքհարիւր, և հետեակք հինգհազար . իսկ զմնացորդ զօրուն գաղարեալ յայսկոյս Ալպեանց՝ պաշտօ-

նեպէք արձակեցան ածել առ նա : Սակայն
 և այնպէս տեսեալ Կեսարու , զի սկզբան
 գործոյն՝ զորմէ բուռն հարեալ էր՝ չեն
 ինչ պէտք յայնժամ բազմաձեռն գնդի ,
 քան թէ արհաւիրաց արութեան և ճեպըն-
 թաց փութոյ , (քանզի և հեշտագոյնս բը-
 նաւորեցաւ նա ահարեկ զթշնամին առնել
 յանկարծօրէն հրոսակաւ , քան զօրու-
 թեամբ յաղթահարել 'ի պատրաստու-
 թեան նոցա) . հապա հրաման տայր զօ-
 բաւարաց և գնդապետաց վառեալք միայն
 'ի սուսերս՝ այնպէս առանց այլ զինուոյ
 հասանել ունել զԱրթմինոն քաղաք մեծ
 զԿեղտաց , զգուշացեալ ամենեկին՝ առնել
 մահուան կամ յուզել աղմուկ : Եւ ապա
 'ի ձեռս զքանակ զօրուն տուեալ Հորտե-
 փոսի , ինքն անցուցանէր զօրն 'ի հրապա-
 րակի 'ի զնին կացեալ մրցանաց մենամար-
 տից և գեղերեալ ընդ նոսա . իսկ 'ի կար-
 ճատել աւուրն լուացեալ և յարդարեալ
 զմարմինն և անցեալ յայրանոցն , և խուն
 մի կենակից լեալ անգանօր ընդ կոչնական
 հիւրսն , իբրեւ նսեմանայր՝ յարեաւ և մար-
 գասիրագոյն բանիւք ասէր նոցա կալ ան-
 գէն և մեալ նմա՝ իբրեւ որ 'ի մօտոյ գարձ
 արացէ առ նոսա :

Բայց սակաւուոյ ոմանց 'ի բարեկամացն
 կանուխ ազգեալ իսկ էր գալ զհետ իւր ,
 ոչ ամենեցուն միահետ , այլ ընդ զատ ու-
 ղի . և ինքն ամբարձեալ 'ի կառս՝ զառա-
 ջինն խաղաց ընդ այլ ճանապարհ . այլ ա-
 պա զարտուզեալ գէմ եղեալ յԱրթմինոն

կոյս, եկեալ հասեալ 'ի հռութիկոյն գետ
որ անջրպետէ յիտալիոյ զԳաղատիա որ
յայակոյս Ալպեանց, անգանօր 'ի մօտեւ
իւրում 'ի մեծ վտանգն՝ կայր և խորագոյնս
խոկայր, և տագնապեալ էր 'ի խորհուրդան
'ի մեծ ութենէ գործոյն նահատակութե :
Սանձէր զընթացան, և զկայ յուղւոյն ա-
ռեալ բազումն՝ ծփայր 'ի միտս և այնպէս
անմռունչ տարաբերէր յանձն իւր՝ բազ-
մապատիկ փոփոխեալ 'ի հաստատութեան
սրտին . և այնպէս հարուստ ժամ տագ-
նապաւ վարանեալ, և զբարեկամն հար-
ցեալ որ մերձն կային՝ յորս էր և Պողոթն
Ասինիոս, զմտաւ ևս ածէր 'ի ժամուն զամ-
բաւ աղէտս զմարդկանն 'ի գործոյն իւր-
մէ, և որ յառաջոյ զչափասութիւն մարդ-
կանն վասն իրաց անձինն : Եւ ապա 'ի վեր-
ջէ գահավէժ՝ որպէս ասացէ ոք՝ խաղա-
ւանեալ 'ի խորհրդոց բանին 'ի վիհ արկա-
ծիցն, ասէր զբանն՝ զոր սովորեցան յանձն
ապաստանքն առ 'ի բախտս բազմարկա-
ծեանս, եթէ, « Արկաւ իսկ նարտն », . ա-
սաց և պատրաստեցաւ անցանել : Իսկ իբ-
րե հանց՝ արձակերասան այնուհետեւ հա-
տանէր զմնացեալ ուղին . և գիմեալ յԱ-
րիմինոն կալաւ գրաւեաց մինչև ծագեալ
առաւօտուն : Եւ պատմեն՝ 'ի գիշերին նախ
քան զանցանելն երազ գժպհի տեսանել
նմա՝ իբրու լինել ընդ իւրում իսկ մօրն :

Առեալ զԱրիմինոն՝ իբրու այն թէ բա-
ցեալ գրունք պատերազմին առհասարակ
ընդ ծով և ընդ ցամաք, և ընդ սահմանաց

գաւառին խառնեալ շփոթեալ առհասարակ և օրէնք քաղաքին, անգ էր տեսնել ո՛չ զարանց խուճի և զկանանայն գաս (որպէս այլ անգամ) յայակոյս յայնկոյս արհաւիրք լի վազել ընդ Խոտլիս, այլ քաղաքը ողջոյն յուզեալք ծփեցան և առ միմեանս փախստեայք անկանէին . անգ և զՀռոմ գլխովին իբրեւ 'ի հոսանաց էր տեսնել յարգեալ զեղեալ 'ի շրջակայ ժողովրդոցն փախստեից ապաւինելոց 'ի նմա . ուր ոչ անկնդրութիւն աւագաց էր յայնժամ և ո՛չ սանձակոծել բանի, և յահագին մորկին յայնմիկ և 'ի ծփանսն փաք մի ևս վեր 'ի վայր ինքնին տապալէր : Քան զի անգ առհասարակ և ներհակակիւրջ յուզեցան կիւրք և թափք բռնութեան գրաւեալ ունէին, և ո՛չ ցնծացեալքն 'ի ժաման' անգորութիւն զգեցան . այլ 'ի մեծի բազմաժողով քաղաքին խուռն պատահեալ միմեանց վատապիտ և վշտատեա մարդկան և խիզախելոցն յաղաղս հանգեր ձելոյն, կազ յուզէին և վեգ :

Իսկ յայնժամ Պոմպէոս ահաբեկ 'ի սրտին, սաստիկ ևս սրտաթափեր՝ յորժամ կէսը նմա զլուծտներն ասէին վիճիժուն՝ զի այնպէս առեալ բարձրացոյց զկեռար հակառակ անձին և քաղաքին . և կէսը գարձեալ գատափեալ առնէին՝ զի 'ի տեղի տալ Կեսարուն և 'ի խնդրել պայմանս մարդասիրագոյնս՝ նա թոյլ ետ թշնամանացն նորա առ 'ի Լենտուղեայ : Իսկ անդուստ և փաւոնիոս ստիպէր զնա՝ դռփել ընդ գե-

տին ոտամբն . քանզի էր իսկ երբեմն Պոմպէի պարծանք հանգարտեալ զՍինկզեւոտան՝ մի վասն հանդերձանացն հոգալ մարտին . իբրու որ դամ մի 'ի խաղալ իւրում՝ ինքն զգեալն ոտամբն հարեալ զօրականք զխաղիս լցցէ : Սակայն և այնպէս քան զՎեսարուն՝ նորա շատ ևս էին զօրականք 'ի ժամուն . բայց թոյլ չեղև առն զերասանակ վարել խորհրդոյն . նա 'ի բազմադիմակ և 'ի սափասուտ հրեշտակութեանց և յարհաւրաց երկիւղին , իբրու այն որ առ դուրս թշնամին հասեալ կայցէ և զամենայն կալեալ իցէ , տեղի տուեալ՝ զհետ ձգեցաւ 'ի Թափ բազմութեանն . և զազմուկ միայն յակն արկեալ շփոթից՝ թողլոք քանէր զհռոմ քաղաք . հրաման տալոյ և Սինկզիտոսին զհետ իւր խաղալ , զնոյն և առհասարակ մարդկանն՝ որ միանգամ քաղաքին պատկառ կայցեն և ազատութեանն՝ քան բռնակալութեանն :

Յայնժամ և հիւպատոսք փախստեայ գնալին՝ չկատարեալք զզոհսն անգամ ըստ օրինացն յառաջ քան զչուն . չոքան փախըստեայ և բազումք ևս յայնժամ 'ի Սինկզիտոսէն , առեալք ընդ իւրեանս շտապաւ յառձեռն գոյից իւրեանց , իբրու այն թէ զօտարինն յափշտակեսցեն : Ինն էին և 'ի կուսակցաց անտի Վեսարու , որ յայնժամ առ ահին շրջեալք 'ի խորհրդոցն՝ ձգեցան անբռնադատ յալեաց հոսանացն : Եւ էր անդ քաղաքին տեսիլ կարի ողորմ . զի այնպէս ծփեալ յահագին մըրկէն յայսկոյս

չտայր Կեսարու առնուլ արծաթ 'ի գանձէն, և օրէնս ևս 'ի ներքս մատուցանէր նմա : Ասէ Կեսար . Ո՛չ նոյն է ժամանակ զինուց և ժամանակ օրինաց : Եւ յաւել Կեսար . “ Իսկ թէ քեզ անհաճոյ առաջիկայքդ իցեն, վազվազակի հետ՝ արած : Քանզի մարտ՝ չառնու յանձն ազատարան բարբառ : Այլ յորժամ ես զէնընկէց եղեալ դաշինս կռեցից, յայնժամ ապա գու յառաջ մատուցեալ պաշտպան կայցես ժողովրդեանդ : Եւ ասեմ քեզ յայսպիսեաց աստի՝ 'ի բաց զեմն եղեալ զիրաւունս : Քանզի իմ ես գու և առհասարակ ամենեքեան՝ որ միանգամ ընդդէմ դարձան ինձ, և այժմիկ յիմ գուռն կալայ ” : Զայս ասաց առ Մետեղղոս, և դէմ եղեալ գնայր 'ի գուրս գանձուն . իբրև անդ առաջի չմատուցան նմա փակեմք, արձակեաց կոչեր դարբինս, հրաման տայր խոր տակել զփեղկան . իսկ իբրև միւսանգամ ընդդէմ դարձաւ նորա Մետեղղոս և գովութիւն ևս էառ յոմանց, ձայն յայնժամ ամբարձեալ Կեսար սպառնալիս մահու 'ի վերայ կապէր առն՝ եթէ խոչ ընդոտն լինիցի, և ասէր . “ Եւ չդիտիցե՞ս իսկ քաջ գու զայս՝ ո՞վ պատանի, զի ինձ քան առնել՝ դժուարին ևս է ասել ” : 'Ի բանից աստի զանդիտեալ Մետեղղոս գնայր 'ի բաց, և անդէն 'ի ձեռս տային Կեսարու արծաթ ըստ պիտոյից պատերազմին :

Ապա յետ այնորիկ չու առնէր խաղայր զօրու յիբերիա, 'ի մոտ եղեալ վանել հաւ

լածել նախ զԱխրանիոս և զՎարոժն զտեղակալն Պոմպէի . և ապա յինքն տարեալ զգորականն նոցա և զգաւառան, խաղալ ընդդէմ Պոմպէի՝ ի թիկանց կուսէն անգորացեալ ի թշնամեացն: Թէպէտև ինքն ի մեծամեծ պաշարեցաւ ի վտանգս ի խիտ առ խիտ դարանաց անտի թշնամեացն, դարձեալ և զօրն ի սովուն կրից, ոչինչ կասեալ թողացաւ հետամուտ լինել. առպարէզ կարգալր, և պատնէշ զթշնամեօքն փակէր. մինչև զօրացաւ տիրեաց բանակաց նոցա և զօրականին առհասարակ. իսկ զօրավարքն փախուցեալ անկանէին առ Պոմպէոս:

Իարձ միւսանգամ ի հռովմ՝ արարեալ Վեսար, յայնժամ Պիսոժն աներ նորա յորդորէր արձակել հրեշտակս առ Պոմպէոս բանիւք խաղաղութեան. բայց խաւրիկոս ընդդէմ դարձաւ ի հաճել զՎեսար: Ապա իշխանապետ ի Սինկղէստոսէն կարգեալ՝ դարձուցանէր Վեսար զվտարանդիսն. ի յաւադութիւն առեալ ամբառնալր զորդիս տարագրելոցն առ ի Սիւղդայէ, և թեթևաբեռինս ևս յարդարեաց զպարտապանսն նուազեցուցեալ զտոկոսին: Արար նա և այլ ինչ յայտպիսեաց աստի քաղաքացանութեանց, այլ ոչ բազում. և ապա յետ մեռտսան աւուրց հրաժեշտ ի միապետութենէն տուեալ, և կարգեալ հիւպատոս ի միասին ընդ Սերվիլիոսի խաւրիկեայ, զհետ կրթէր արշաւանին:

Ճեպ տուեալ ուղւոյն, և յառաջ ինքն անցեալ քան զզօրն՝ վեցհարիւր այրու ձիով և հինգ գնդօք յարեազարձան ձմեռայնոյն 'ի ակիգն Յունուարի ամսոյն (որ առ Աթենացիսն է Պոպիդէոյն), ծովագնաց եղեալ և անցեալ ընդ Յոնիականն ծով, հասանէր ունէր զԵփեսոսն և զԱպողոմնիս. և անգրէն դարձուցանէր ըզնաւան 'ի Բրենդեփոն առ յետամնաց զօրն: Այլ սոքա յուլոջն պարտասեալք և յողիս ապաստանք 'ի բազմութենէ յոյժ թշնամեացն, գանգատ կալեալ ընդգէմ՝ Կեսարուն՝ զայս բարբառէին. « Իսկ որանօր երբէք և յոր սահման արդեօք գուլ մեզ տացէ այդ այդ՝ ածեալ շրջեցուցեալ և վարեալ զմեզ իբրոս անշուշտ անդգայս ոմանս և անկեղանս: Կա՛ աւագիկ և երկաթ գլխովին 'ի հարուածան բթանայ. և 'ի բազմօրեայ ժամանակիս և ասպարաց տնդամ՝ և զրահից պատենից գոյ հանգիստ: Թերևս խելամուտ չէ ինքնին Կեսար 'ի հարուածոց վիրաց մերոց, եթէ զօրավար կայ մահկանացու մարդկանն. և մեք ինքնին անգստին բնաւորեցաք զգալ մահացու կրից և ցաւոց: Բուռն ձմեռայնոյն տունել եղանակի և շրջանաց հողմոց 'ի ծովուն, և ոչ աստուծոց արդեօք է հնարաւոր. այլ դա 'ի վտանգս անխնայ գիմագրաւէ զմեզ, իբրոս ոչ թշնամեացն հետամուտ, այլ 'ի նոցանէն փախստեայ,, : Զայսոսիկ նոքա յուլոջ, յամրաքայլ խաղային 'ի Բրենդեփոն կողմն. և ապա հասեալք անգր և

զվեսար չգտեալք, զի այնպէս 'ի խուճապ տագնապի ծովագնաց լեալ էր, դարձան փոփոխեցան. զգուէին զանձինս. մատնտու իւրեանց ինքնակալին կարգային զինքեանս. ցասնուին և զօրապետաց՝ զի ճեպ չետուն կարաւանին. և ելեալք կացեալք 'ի գարու ւանդս բարձանց՝ այնպէս ծովահայեացք յԵպիփոս գետ ական ունէին 'ի գալուստ նաւացն՝ ամբառնալ գնալ առ Կեսար:

Բայց յայնժամ՝ Կեսար յԱպողոնիա չունելով առ իւր զօր բաւական 'ի գիմի հարկանել թշնամոյն, քանզի անադանեցաւ գալուստ զօրուն 'ի Բրենդեսեայ, վարանեալ տագնապէր. միեցաւ 'ի բազմա վտանգ գործ գաղտ յամենեցուն ելանել մտանել 'ի նաւ միերկոտասան թիոց և խաղալ ինքնին 'ի Բրենդիսիոն. թէպէտ և տորմիզ մեծ նաւաց թշնամեաց գրաւեալ ունէր զծովն: Ապա 'ի գիշերային պահու զգեստ ծառայի արկեալ զանձամբ, մտանէր Կեսար 'ի նաւ և 'ի վայր իջեալ այնպէս իբրեւ զմի 'ի սինլըքորաց մարդկանն՝ կայր հանդարտիկ և անմուռն: Եւ իջանէր գայր նաւն 'ի ծովն ընդ Անիոս գետ. այլ անդ սիւգ առաւօտեան որ շնչեալ 'ի ժամուն և ընկրկեալ տարեալ զալիս ծովուն՝ սովորեցաւ իազաղիկ պահել զջուրն 'ի բերան գետոյն, յաղթահարեալ յայնժամ 'ի ծովային սաստկաշունչ հողմոյն գիշերոյ, 'ի կոհակս կոհակս և 'ի թափ մորկին յուզեալ ամբոխեալ զգետն և 'ի վեր զմկանունն տարեալ 'ի ճողբիւնս մեծամեծս և

'ի գրգանս ահագին պտուտից, տաղնա-
 պեցաւ զեկավարն զգէմ՝ ունել բռնու-
 թեանն, հրաման ետ նաւատեւացն յետս
 զնաւն դարձուցանել: Զայն լուեալ Վե-
 սարու՝ յայտնէր զանձն. և զձեռանէ կա-
 լեալ զեկավարին՝ յապուշ հարեալ 'ի տե-
 օանել զնա անդր, ասէր. « Եռաւ զու-
 խաղա՛ ո՛վ քաջ. քաջ լեր մի զանգիտեր .
 զՎեսար ինքնին տանիս, և բախտն գլխովն
 Վեսարու նաւագնաց է ընդ քեզ », : Ապա
 նաւաստիք ոչ ևս միրկին երեսս ինչ ա-
 րարեալ՝ միեւալք կորովի 'ի Թիակնն՝ ճիգն
 մեծապէս Թաիէին նկուն զբռնուԹիւնն
 առնել հոսանացն . իբրև ոչինչ այլ բաւա-
 կան էին յառաջ խաղալ, տեսեալ Վեսա-
 րու՝ զի ջուր շատ առնոյր նաւն և վտանգ
 անհնարին էր լատին 'ի բերան գետոյն ,
 Թոյլ ապա սալր զեկավարին Թէպէտ և
 յոյժ ակամայ՝ դարձուցանել զնաւն : Իսկ
 'ի դառնալ նորա՝ ընդ առաջ ելանէին նմա
 զօրականք նորա խուռնրնԹաց. մորմոքեալ
 սրտնէին առհասպակ՝ զի ոչինչ վտահա-
 ցաւ 'ի նոցա ձեռն միայն 'ի գլուխ զյաղ-
 ԹուԹիւնն տանել. այլ վարանեցաւ և յայն
 վտանգ նահատակեցաւ 'ի շնորհս բացական
 զօրականին յերկուացեալ Է մերձակայսն :

Բայց յայնժամ՝ եկեալ հասանէր առ
 նա և Անտոնիոս 'ի Բրենգեսեայ ածեալ
 զգօրն . ուստի և Վեսարու խրախուսեալ
 ասպարէզ կարգայր Պոմպէի, որ յամուր
 վայրի անդ բանակեալ նստէր և լի էր ամ
 բարօք 'ի ծովէ և ցամաքէ . յորժամ Վե-

տար ոչ յառաջն ունէր լիուլի, իսկ յետ
այնորից և 'ի վերջինսն տապնապէր: Ոյր ա-
զագաւ և նորա զօրականք փշրեալ լոսեալ
տրմատ մի և ընդ կաթին խառնեալ՝ սպաս
զայն առնուին. եր զի և հաց ևս գործեալ
յայնմանէ՝ և ընթացեալ մինչև յառաջին
պարեկապանսն թշնամեացն, աստ անդ
'ի ներքս արկեալ զայն հաց՝ ասէին. ցոր
վայր երկիւն ինքնին յարմատոց պսոի բու-
տուացէ, նոքա դուլ երբէք չտացեն առ 'ի
պաշարել զՊոմպէոս: Այլ Պոմպէոս յանձն
երբէք չառնոյր զայն հաց երևեցուցանել
ամբոխին և ոչ զբան զայն լսելի առնել.
քանզի և իւր սրտառուչ էր զօրականն
յայնմանէն՝ զարհուրեալք 'ի վայրագա-
սուն կենաց անտի վեսարեանցն և 'ի գա-
զանակեաց խոշորութենէն:

Սակայն ասպատակ անդուլ կապէին
նոքա յայնժամ առ պատնշօքն Պոմպէի,
ուր և յաղթական ցանգ ելանէր վեսար.
բայց 'ի նուագ մի 'ի փախուստ անհնարին
խուճապեալ վեսարեանց, և փոքր մի ևս
'ի ձեռաց զբանակն հանէր. քանզի 'ի վե-
րայ անկեալ նոցա ինքնին Պոմպէոս, յայն-
ժամ և առհասարակ միագունդ յարձա-
կեցան, և խառն 'ի խուռն վանեալ զամե-
նեսեան և հարուածս մեծամեծս ածեալ
նոցա, ընուին գիականք զփոսս, և տա-
պաստ արկանէին զնոսա մինչև 'ի հողապա-
տուարս և յամուրս նոցա: Թէպէտ և վե-
տար արձանանայր ընդգէմ փախստէիցն
զարձուցանել յետս, ոչինչ կարաց. և

անգանձոր ինքնին կամեցեալ 'ի բուռն ըզգրօշական առնուլ, գրօշակակիրքն առեալ 'ի բաց ընկենուին. և այնպէս գրօշակք երեսուն և երկու 'ի ձեռս անկան Պոմպէոսեանցն, և զնորա վայրիկ մի և զարեն հատանէին: Քանզի անգանձոր նա ձեռն միտել յայր մի հարստի և կորովի՝ փախստեայ քերեալ զնովաւ, իբրև հրաման տայր նմա արձանանալ ընդդէմ Թշնամեացն, նա սաստիկ ամբոխեալ 'ի հոգին 'ի մեծի տագնաւին, ամբարձեալ զսուրն՝ փոքր մի և հարկանէր զՎեսար, թէ ոչ զինակրին աճապարեալ իջուցեալ զվաղակաւորն հարկանէր զուս առն:

Այսպէս ուրեմն յուսարեկ Վեսար հիքացաւ յայնժամ. բայց զի յայնժամ Պոմպէոս կամ զի ահիւ անձնապահ եղև, կամ թէ առ 'ի բախտէն չտարեալ 'ի գլուխ զմեծ գործն՝ տեղի ետ, ապա Վեսար զփախըստեայան 'ի պատնէշ անդր փակեալ, աւեր առ բարեկամն 'ի չուել իւրում. “Օր այս յաղթութե Թշնամեացն էր, եթէ էր նոցա զօրավար յաղթող, : Ապա մտեալ 'ի խորան իւր և 'ի կողմն եղեալ՝ յոյժ տիրազին զգիշերն անցուցանէր՝ որպիսի ոչ երբէք. 'ի վարանս տագնապէր խորհրդոց՝ սորջանայր ընդ անհանձար առաջնորդութիւնն. քանզի մօտ իւր ունելով գաւառ ընդարձակ և արգասաւոր և քաղաքս ճոխս զՄակեդոնիոյ և զԹետտաղիոյ, անդր չէառձգեաց զմարտն. այլ բանակ հարեալ առ ծովուն՝ տիրացեալ առ 'ի նաւաց Թշնա-

մեաց, անձամբ զանձն պաշարեաց 'ի սովէ, քան թէ զթշնամիսն 'ի զինուց: Ապա այն պէս յուզեալ 'ի խորհուրդս և տագնապեալ 'ի քաղցէն և 'ի դժոխմբեր ժամա նակէն, չու հրամայէր զօրուն. եգ. 'ի մոփ խաղալ ընդդէմ Սկիպիոնի 'ի Մակեդոնիա: Զի այնպէս կամ զՊոմպէոս զհետ իւր ձգեսցէ 'ի կռիւ, ուր նմա կարծեսցին կերակուրք առ 'ի ծովէն, կամ զՍկիպիոն միայնակ հեշտին նկուն արասցէ:

Իսկ յայնմանէ զօրականք Պոմպէի և զօրապետք 'ի վեր վազեցին առհասարակ յառնել հետամուտ Վեսարու զինել՝ իբրու պարտեցելոյ առն և փախստէի: Այլ Պոմպէոս խոյս տայր գիմագրաւել զանձն 'ի մեծ և 'ի կարևոր մարտն. քանզի և քաջիկ իսկ հանդերձեալ կազմեալ զամենայնն 'ի ժամավաճառութիւն, լաւ համարեցաւ վառնել տակաւ զգուզնաքեայն զայն ոյժ զթշնամեացն: Քանզի զօրականք որ քաջամարտիկքն էին Վեսարու, թէպէտ և խրախուսեալք մեծապէս էին և քաջք ան վանելիք 'ի գոռին, սակայն և 'ի չու թափառական և 'ի բանակահարութիւն և 'ի պատուարամարտս և 'ի գիշերահսկմունս պարտասեալք էին 'ի ծերութենէն, և դանդաղք մարմնով յաշխատութեան վաստակս, և առ տկարութեանն անբաժք 'ի ժրութենէն: Եւ ասէին ևս յայնժամ մահաշուկ ախտի 'ի խոշորակեաց կենացն անտի ճարակել 'ի զօրուն Վեսարու. և որ մեծ ևս՝ նուազեալ նորա միանդամայն և 'ի

գրամոյց և 'ի կերակրոյ, Թուէր իմն յետ
տակաւ միոյ ինքնին եղծանել: Ոյր աղա-
գաւ և Պոմպէոս խոյս տուեալ յայնժամ
'ի կռուոյն, 'ի Վատովնէ միայն առնոյր
գոզութիւն՝ զի այնպէս 'ի կեանս խնայէր
նա քաղաքացեացն: Վատովն այն՝ որ զան-
կեալն յակն արկեալ 'ի մարտին հազար
Թուով, տեղի տայր 'ի վայրացն ձորձ դէր-
խովն արկեալ և յարտատու հատեալ՝
Թեպէտ և 'ի Թշնամեաց անտի էին: Իսկ
այլք առհասարակ յայնժամ անգոմնէին
զՊոմպէոս 'ի խուսափել նորա. և զայրա-
ցուցանէին ևս զնա՝ անուռն նմա կարգալով
Սքամեմնոն և արքայից արքայ, իբրու որ
'ի բաց 'ի միապետութենէն չկացեալ՝ ճո-
խաբար խնդացէ ընդ գեգերել բազմու-
թեան զօրավարացն սպասարկութեամբ առ
խորանին: Իսկ Փաւլովնիոս զնմանութիւն
բերեալ յայնժամ ազատագրեան համար-
ձակութեանն զՎատովնի, մոլեգինս աւա-
ղէր զի 'ի պատճառս միապետութեանն
Պոմպէի և ոչ 'ի տարւոջ յայնմիկ յաջո-
ղեսցի նմա գնալ ճաշակել 'ի Տուսկու-
ղեան Թղոցն: Անդ և Սփրանիոս ինքնին՝
(այն ինչ եկեալ յԻգերիոյ՝ ուր զօրավա-
րեաց, և ստգտեալ ևս էր՝ արծաթոյ մատ-
նել զզօրականն), հարցանէր զՊոմպէոս.
առ ինչ մարտ եգեալ չկռուի ընդ վաճա-
ռականին ընդ այնմիկ՝ որ գնոց գնեաց 'ի
նմանէ զգաւառսն:

Բայց Կեսար յայնժամ զառաջինն սաա-
տիկ տագնապեցաւ յուղւոջն. զի և ոչ ոք

համարաւ պատրաստեաց նմա . և արհամարհեցաւ ևս առհասարակ՝ վասն նորոգհարուածոյն : Եւ ապա հասեալ կալեալ զԴոմիտոս քաղաք Թեսսաղիոյ, ոչ կերակրով միայն լիացոյց յայնժամ զգորն, այլ և տարօրինակ իմն յախտէն իւրեանց աւարեաց զնոսա : Քանզի գինի առատ գլտեալ անդանօր զօրականին և անյադ ըմբեալ, ապա և յուղւոյ ևս 'ի նոյն խրախացեալք և գինեհարեալք՝ այնպէս արբեցուլթեամբն մերժեցին հանին 'ի բաց զախտն, այլայլելով զխառնուած մարմնոյն : Արդ հասեալ երկոցուն նոցա 'ի Փարսազիս և բանակ հարեալ, գարձեալ Պոմպէոս ըուռն հարկանէր զառաջին խորհրդոյն . նա զի և յանջակտն ցնորից խռովեցաւ՝ տեսեալ զինքն 'ի քուն 'ի Թասարոնի Ծափահար առ 'ի Հռոմայեցւոց 3 : Բայց որ զնովաւ զօրապետք այնչափ իմն խրախուսեալք էին և աներկեանք 'ի յաղթութիւն, զի և յայնժամ Դոմիտիոս և Սպինթերոս և Սկիպիոն այր զարամբ ելանէին վասն բարձի քահանայապետութեանն Վեսարու : Եւ բազումք ևս յայնժամ արձակեցին արս 'ի Հռոմ՝ 'ի վարձու ունել իւրեանց տունս 'ի ճահ հիւպատոսաց և զօրավարաց, իբրու եթէ յետ մարտին հասանել ունել նոցա զաւագութիւնն զայն : Իսկ որ առաւել անձկացեալ էին մարտին ալրուձի նոցա, հանդերձեալ կազմեալ 'ի զէնս շքեղս և յերիվարս յաղթարդծս, մեծապէս քաջալերեալք և զուարթա-

ցեալք՝ առոյդանձինք և բազմագունդք . քանզի և էին իսկ նոքա թուով եօթն հազար ընդգէմ հազարացն Վեսարու : Նաև հետեակազօրք Պոմպէի բազմագոյն ևս էին քան զՎեսարուն . քառասուն և հինգ հազարք ճակատեալ կային ընդգէմ քսան և չորից հազարաց :

Այլ Վեսար 'ի խորհուրդ զգորականն կոչեալ ասէր : Մօտ աւասիկ հասեալ կայ առ մեզ Կորնիլիոս՝ ածեալ ընդ իւր գունդ ըստ երկու . դարձեալ և վաշտք հնգետասան 'ի ձեռս Կաշենեայ՝ են իսկ 'ի Մեգարա և յԱթէնս . արգեօք իցէ՞ ձեզ սպասեալ մնալ գալստեան գոցա , եթէ առանձին 'ի կռիւ կաքաւել : Նոքա բողոք բարձեալ ալաչէին մի ևս մնալ , այլ հնարիմացութիւն 'ի գործ առեալ ետ ընդ ետ խառնել 'ի կռիւն : Ապա Վեսար քաւութիւն ածեալ բանակին , և յադեալ զառաջինն 'ի սպանդից , անդանօր գուշակն ազդ առնէր՝ զաւուրս երիս սահմանել բանին ընդ թշնամիսն 'ի ձեռն մարտի պատերազմի : Իսկ 'ի հարցանել Վեսարու զայրն , արգեօք նշան գեղեցիկ ելից տեսանել 'ի սպանդան , ետ պատասխանի իղձն և ասէ .
 “Դու ինքնին լաւ ևս տացես քեզ պատասխանի : Քանզի փոփոխութիւն և դարձ մեծապէս զերացն 'ի ներհականն ցուցանեն դիք : Արգ եթէ 'ի լաւին զարգիս տեսանես զքեզ , ակն կալցես վատաստար բախտին . ապա եթէ 'ի յոռին՝ ակնկալցես լաւին , , : Իսկ յառաջնում գիշերի մարտին՝

յայց ելանել Կեսարու 'ի պարեկապանսն, զհասարակ գիշերաւ զամբար երկնատեղաց հրոյ երեւր քերեալ 'ի վերոյ բանակին Կեսարու փայլակնաճաճանչ և մեծաբորբոք՝ գնալ անկանել 'ի բանակն Պոմպէի. և ապա յառաւօտուն պահու և գլղդիւն լի արհաւիրք լսելի լինէր առ Թշնամիսն: Բայց նա ակն չունէր կռուոյն 'ի նմին իոկ առուր, նա և չու ընդ մոլթն հրամայեաց բանակին. իսկ 'ի Ժողովել անդ զվանսն, 'ի ճեպ տազնապի եկեալ հասանէին լըտեպք, պատմէին՝ զի իջին Թշնամիք 'ի կռիւ մարտին:

Ապա Կեսար մեծապէս զուարճացեալ 'ի Ժամուն՝ խնդրուածս առնէր գից. և առեալ կարգէր կազմէր զփազանգն 'ի գունդս երկս, տայր 'ի միջոցին զօրավար զՎալվէնոս Դուխտիոս. իսկ զձախոյ Թեն 'ի ձեռս ընծայէր Անտովէիոսի. յանձն իւր առնոյր զԹեն ամոյ. պատրաստէր մարտ ընդդէմ յարգարել տասներորդ. Լէգէովնին: Բայց 'ի հանդիպոյ իւր՝ զայրուձին տեսեալ ճակատ Թշնամեաց, զանդիտեաց 'ի կորովեաց բազմութենէն. հրաման տայր զանխուլ վեցից վաշտաց զօրահատոյց լինել 'ի վերջին կարգէն և շրջան առեալ գալ առ ինքն. զնոսա առեալ կարգէր իւր վերջապահս, խրատ տայր նոցա՝ զոր նահատակել պարտ էր 'ի յարձակել այրուձիոյն Պոմպէի: Իսկ անդուստ Պոմպէոս արձանացեալ կայր յամոյ Թե բանակին. իսկ Դոմիտիոս 'ի ձախոյն. 'ի միջոցին զտե-

զի առնողը Սկիպիոնն աներ Պոմպէի: Բայց այրուածին առհասարակ խմբեալ կայր 'ի Թե ձախոյ՝ առնուլ 'ի ներքս փակել զաջոյն Թե Կեսարու, և հարուած խալառածել կողման զօրավարին: Քանզի և հաստատեալ իսկ էին անշուշտ ոչ նկուն զըստուարագունդն առնել փաղանգաց հետեակաց, այլ և առաթուր կոխել վանել զամենայնն բաղմութեամբ այրուածիոյն անգէն 'ի յարձակմանն:

Արդ իբրև այնպէս յերկոցուն ևս կողմանց նշանք տային հրոսակին, պատուէր տայր Պոմպէոս հետեակացն՝ կաղմ և պատրաստ առկայանալ և մնալ հորդանին Թշնամեաց տէգընկեցիւ չափ: Բայց Կեսար ասէ՝ սխալել Պոմպէի և 'ի բանին յայնմիկ. քանզի Թափով յարձակեն ինքնին ահաբեկ է և ոյժ տայ հարուածոյն, և քաջալերեալ ևս խրախուսէ առհասարակ յարշաւանսն: Իսկ 'ի խաղացուցանել Կեսարուն զփաղանդն, յակն արկեալ զառաջինն 'ի գնդապետաց անտի զայր հաւատարիմ և հմուտ մարտին՝ խրախուսել զիւր գունդն 'ի հանգէս քաջութեան, կարդաց զնա յանուանէն և ասէ. «Եւ իմ իմիջ ակնկալցուք մեք ո՞վ Գայիէ Կրասսինիէ, և զիսորդ քաջալերեսցուք»: Անդ Կրասսինիոս զաջիւր կարկառեալ առ նա և ձայն բարձեալ ասէր. «Գեղեցիկս տարցուք յաղթութիւն ո՞վ Կեսար. իսկ զիս ինքնին գովեսցես գուայսօր կամ կենդանի կամ մեռեալ»: Ասաց և անհնարին յարձակեցաւ նահատա-

կեալ ընդդէմ թշնամեաց, և զհետ իւր փողեաց զիւր գունդն հարիւր և քսան զօրականին: Անդ 'ի սայր սուսերի մաշեալ զախոյեանսն, իբրև յառաջամուկս ևս խառնեալ հարուած սաստիկ 'ի վերայ ածէր, թափ ընդ բերան իւր սուսերահար վարսեալ՝ այնպէս ընդ ծոծրակն ելանէր սայրն:

Իբրև այնպէս խառնուող գոռին լինէր 'ի միջոցին հետևակայ զօրուն, անգանօր այրուձին Պոմպէի յառաջ նահատակեալ 'ի ձախոյ թևոյն՝ խիզախք և յանձնապաւտանք՝ ձգեցան ճապաղեցսն 'ի կողմանսն 'ի ներքս առնուլ փակել զաջոյն թև զվե սարու: Այլ մինչև 'ի վերայ անկեալ՝ 'ի գուրս յորդեցին վաշտքն ածեալք 'ի Վե սարէ. և յայնժամ ոչ տեղքնկէցք ըստ սովորութեանն լինէին և 'ի մօտոյ վերա բարձից գնէին թշնամեացն և սրունիցն, այլ գէտակն յաչս նոցա կալեալ՝ հարեալ խոցէին զերեսս նոցա՝ ըստ խրատուն Վե սարու: Զմտաւ ածէր Վեսար՝ եթէ այն զօրականք ոչինչ այնպէս փորձք 'ի մարտս և 'ի վերս, և զի պատանիք ևս էին նոքա զլարթածաղիկք և անձնագեղք, յոյժ տազուկասցին 'ի վերաց անտի, և վտանգին ոչինչ ժուժասցեն, և անձնապահ ևս եղիցին նոքա յապայս յանգեղութենէ անտի երեսացն. և 'ի գլուխ խորհուրդն ելանէր Վե սարու: Քանզի և ոչինչ բերին նոքա զտիգացն զայնոցիկ ամբառնալ 'ի գէմս նոցա և ոչ զերկաթոյն շողալ առ աչօք նոցա. զգէմսն դարձուցեալք ամբածածուկք լի-

նէին 'ի հանդիպոյ երեսացն . և 'ի վերջէ
գլորգեալք և շփոթեալք 'ի փախուստ
դառնային մեծաւ կորանոք , և վեր 'ի վաղ
ամենայն լինէր յայնժամ . քանզի և յաղ-
թականք նոցա 'ի ներքս այնուհետեւ արագ
արագ զհետեւին փակել և 'ի թիկանց 'ի վր-
անկեալ՝ հարուածս հարկանէին : Իսկ ան-
դուստ Պոմպէոս 'ի թևոյն իւրմէ գէտ ան-
կալել փախստեան վարատելոյ այրուծիոյն ,
այլ յայլմէ եղեալ՝ ոչ ևս յիշէր եթէ Պոմ-
պէոսն իցէ մեծ . այլ իբրև մարդ մտաթա-
փեալ յաստուածային ցասմանէն , և յա-
պուշ հարեալ ընդ խորտակումն՝ իբրու-
որ յաստուածակոյս կողմանէն , այնպէս
անմուռնչ վերջոտեալ տեղի տայր . մը-
տեալ 'ի խորանն նստէր ընդարմացեալ
անկալեալ ելից իրացն . մինչև առհասա-
րակ իւրոցն 'ի փախուստ խուճապեալ ,
անդուստ թշնամիք դային հասանէին կը-
ռուել և ընդ զակշին , մարտ եղեալ ընդ
առհասպանսն : Եւ ապա ուրեմն Պոմպէոս
'ի միտս եկեալ , բարձառեալ՝ որպէս ա-
սեն՝ զայս միայն , “Արդ ուրեմն և մինչև 'ի
բանականող անդր ,” . ապա և մերկացեալ
զմրցանացն և զցօրավարութեան պատմու-
ճանն՝ ձորձ զանձամբ արկանէր զփախըս-
տէի , և զանխուլ ելանէր արտաքս : Այլ
թէ զինչ ապա անցք անցին ընդ նա , և
զիմրդ սպանաւ նա անձնատուր յեգիպ-
տացոց արանց , արձանագրեսցուք մէք 'ի
վարս նորա :

Իսկ Կեսարու մտեալ յայնժամ 'ի զա-

կէն Պոմպէի, տեսեալ դիտապատ զթրջ նաժիսն և զորս յայնժամ տապաւտ անկա նէին, յոգւոց հանեալ ասէր. « Զգոյն կամեցան գոքա. 'ի գոյն հարկ առեալ զիս ածին գոքա: Քանզի եթէ Գայիոս Կեսարս ես՝ որ մարտս 'ի գլուխ տարայ մեծամեծս՝ արձակեալ էի յինէն զգորականն, գառապարտ արգեօք լինէի », : Եւ պատմէ Պողոթովն Ասիննիոս՝ բարբառել յայնժամ զայս Կեսարու 'ի լեզու Հռոմայեցի, և արձանագրել ապա ինքնին 'ի Հելլենացի: Առ այս և յայնժամ 'ի խմբէ Ժառայիցն՝ ասէ՝ անկանել գիտապատ բազմագոյն մասամբ յառնուլ դակշին. իսկ 'ի զօրակա նէն տապաւտ անկանել ոչինչ առաւել քան վեցից հազարաց :

Ապա Կեսար զբազումս 'ի գերւոյն հեռեակաց առեալ խառնէր 'ի գունդս իւր. և բազմաց աւագաց թոյլ առնէր և ներումն, ընդ որս և Բրուտոսին ինքնին՝ յորմէ ապա մահ ընկալաւ: Եւ ասեն, 'ի չեւրեւել նորա զառաջինն՝ 'ի խոր խոցեցաւ Կեսար. իսկ ապա յանգիման եկեալ նմա ողջանդամ, ցնծացեալ բերկրեցաւ:

Բայց 'ի բազմապատիկ նշանսն կանխախուշակ յաղթութեանն, ականաւոր է զոր պատմեն պատահեալ 'ի Տրադդիս: Քանզի 'ի մահենի անդ Յաղթութեանն կայր գրօշեալ անգրի Կեսարու. զորով և գետինն յոյժ կարծր էր և անվանելի, նաեւ սալաշատակ ողջոյն յորձաքար վիմաց. սակայն և պնակէս ելանել ասեն 'ի յատակէն

արմաւենի առ խարսխաւ անդրուոյն : Իսկ
 և 'ի Պատալիա Գալիոս Կոռնելիոս այր
 հռչակաւոր գուշակ՝ քաղաքակից Լիվիո-
 սի պատմաբանի և ծանօթ, կայր նստեալ
 յաւուր յայնմիկ գէտակն կալեալ 'ի հա-
 լահմայս . և անդէն առաջին (որպէս Լի-
 վիոս ինքնին պատմէ) ծանեաւ նա զժա-
 մանակ մարտին . և ասէր առ մերձակայսն՝
 'ի ժամուն յայնմիկ լինել հանգիսի նա-
 հատակութեանն և զօրավարացն խառնել
 անդ 'ի կռիւն : Եւ ապա միւսանդամ
 պարապեալ 'ի հմայսն , և նշանս տեսեալ
 նոր , 'ի վեր վազեալ 'ի գեղեցիկ մոլու-
 թենէն՝ աղաղակեաց . “ Յաղթես գու ոմ
 Կեսար , , : Իբրեւ անդ յապուշ հայրան մեր-
 ձակայք , նա 'ի բաց զպսակն առեալ 'ի
 գլխոյն՝ կնքէր զերդումնն՝ ոչ ևս գնել 'ի
 գլուխն , մինչև հաւաստիք յարգեանցն 'ի
 ներքս բերցին իւրում՝ արուեստին : Եւ
 հաստատէ Լիվիոս՝ օրինակ զայս պատա-
 հել իրացն յայնժամ :

Յետ այսորիկ Կեսար յազատութիւն
 գրեալ զժողովուրդն Թետտաղացւոց 'ի
 շնորհս անդանօր յաղթութեանն , հետա-
 մուտ ապա յառնէր զհետ Պոմպէի . և
 միեալ յԱսիա՝ ազատ կարգէր և զԿնիդա-
 ցիս մեծարանս երեսաց արարեալ Թէո-
 պոմպոսի , որ 'ի մի առեալ ժողովեաց զա-
 ռասպելսն . գարձեալ և երրորդ մասին
 հարկաց Թողութիւն առնէր ամենայն Ա-
 սիացւոց : Իսկ հասեալ ապա յԱղեքսան-
 դրիա յետ մահուն Պոմպէի , յետս զգէմնն

դարձուցանէր ոչ տեսանել զԹէոփոսոս ընծայաբեր նմա գլխոյն Պոմպէի . և առեալ 'ի նմանէ զմատանին միայն , կայր և յարտասուս լուծանէր : Բայց և զամենայն նիզակակիցսն Պոմպէի և զընտանիսն՝ որ վարատեալ Թափառականք յաշխարհին ձերբակալ լեալ էին 'ի Թագաւորէն՝ բարեգործեալ յինքն առնոյր ժողովէր . և գրէր տայր առ բարեկամս իւր 'ի Հռոմ , մեծապէս բերկրիլ նմա 'ի յաղթութեանն՝ յապրեցուցանել անդ իւրում զայր քաղաքացի՝ որ միանգամ մարտ եգեալ կըռուեցաւ ընդ նմա :

Բայց վասն մարտի պատերազմին զոր մղեաց նա անդանօր , կէսք ասեն ոչ 'ի հարկէ նահատակեալ 'ի նոյն , քան Թէ 'ի սիրոյն Վղէոպատրեայ . և այն մարտ անարգութիւն մեծապէս հանգերձեաց նմա և վտանգ : Իսկ կէսք դարձեալ սողիւտ ածեն պաշտօնէից արքային , առաւել եւ Պոթինոսի ներքինւոյն , որ ճոխ առաւել եղեալ և այն ինչ զարկն հատեալ զՊոմպէի և զՎղէոպատրա ինքնին վարեալ հալածեալ , նենգ 'ի ծածուկ լարէր Վեսարու . ուստի և պատմեն՝ անցուցանել այնուհետեւ Վեսարու զգիշերն 'ի խնճոյս՝ 'ի պահ զգուշութեանն անձինն :

Եւ էր այս Պոթինոս գժոխըմբերելի այր 'ի բազում իւրոց յայտնի բանիցն և գործոց ընդգէմ Վեսարու՝ խէթ ածել և 'ի Թշնամանել զնա : Քանզի և ցորեան հնացեալ յոյժ բաշխեալ զօրականին , ա-

սեր նոցա՝ համբերութեամբ գոհ լինել՝ զի
 զօտարինն ուստն : իսկ յընթրիան տայր՝ ի
 գործ վարել միայն կահս փայտի և խեցւոյ,
 իբրու եթէ զոսկիսն և զարծաթիսն առ-
 հասարակ ի գրաւ տարեալ իցէ Կեսարու :
 Քանզի և էր իսկ հայր առնն՝ որ Թագաւո-
 րէր ի Ժամոմն՝ պարտապան Կեսարու հա-
 զար և եօթն հարիւր և յիսուս բիւրուց .
 այլ ի պարտուց անտի Թողեալ իսկ էր
 որդւոցն պարտապանին, և պահանջէր Կե-
 սար բիւրս միայն հազար ի պաշար զօրուս :
 Ապա խրատ տուեալ Պոթինոս Կեսարու
 չու առնել և մեծամեծաց ուշ ունել նա-
 հատակութեանց, առ այս՝ և զպարտան
 զայն յամով պահանջել, և այնպէս շնորհս
 ևս առաջի գտանել արքային . ետ պատառ
 խանի Կեսար, չեն ինձ պէտք Եգիպտացի
 խորհրդականաց . և առաքէր ի ծածուկ
 կոշէր առ ինքն զՎղէոսպարա : Նա ի բա-
 րեկամացն առեալ միայն զԱպողոքովոս
 Սիկիլիացի, և մտեալ ի փոքրիկ նաւակ՝
 եկեալ հասանէր յարքունիսն ի նստմա-
 նալ աւուրն . իբրև յանհնարին իրքն մտա-
 նէին Վղէոսպարեայ Թաքուցանել զանձն,
 պարզեալ մեկնեալ ի պատառակալի՝ այն-
 պէս պատատեցաւ . իսկ Ապողոքովոս կա-
 պեալ փոկով զպատառակալն՝ այնպէս
 առեալ բերէր զնա ի ներքս ընդ գրուսն
 առ Կեսար : Եւ ասեն յապուշ մնալ Կե-
 սարու յառաջին այս հնարիցն Վղէոսա-
 րեայ, զոգւոյն արութիւն յայնմանէ ի
 դէմս բերեալ . և թէ՛ կենակից նմա ապա-

եղեալ Կեսար, և 'ի շնորհացն և 'ի գգուանացն յաղթեալ, առեալ զնա հաշտեցուցանէր ընդ եղբորն և 'ի միասին ընդ նմա թագաւորեցուցանէր:

Ապա խրախու՛նս մեծ կարգեալ առհաւարակ վասն հաշտութեանն այնորիկ, անդանոր մի ոմն 'ի ծառայիցն Կեսարու վարսավիրայ 'նորա՝ այր անարի յոյժ քան զամենայն մարդ և խուճարկու ամենայնի և ունկնդիր ականջալուր և հետաքրքիր այր, իրազգած լինէր դաւանաց հաղբին Աքիլլասայ զօրավարի և Պոթինոսի ներքինւոյն ընդգէմ՝ Կեսարու: 'Ի վերայ հասեալ բանին Կեսար, պահապանս կարգեալ յայրանոցին, ապանանէր զՊոթինոս: Այլ Աքիլլաս զերծեալ 'ի բանակ իւր, նա ընդգէմ մտաւ գրգռեաց բոլո՛ւն և դժնդակ. քանզի և սակաւաձեռն գնդաւ հասանէր նմա այնուհետեւ 'ի դիմի հարկանել. քաղաքի և ստուարագունդ բանակի:

Արդ առաջին վտանգեցաւ Կեսար 'ի ծարաւոյ. քանզի հատին խցին 'ի նմանէ թշնամիք զադուգայս ջուրցն: Իսկ երկրորդ անգամ՝ 'ի նեղ արկեալ նա 'ի ձեռաց ընդ նաւատորմիդն հանել, 'ի փրկութիւն անձինն հուր ինքնին արկանէր 'ի տորմիդն. և ընթացեալ բոցոյն 'ի նաւակայից անտի՝ յաճիւն դարձուցանէր և զմեծ Մատենադարանն: Եւ ապա երրորդ անգամ՝ 'ի կրուակ 'նորա մօտ 'ի Փարոս, 'ի վայր յամբարտակէն ոստնոյր նա յակառ մի թիկունս տալ զօրականին իւրոյ. բայց յայն

ժամ 'ի կողմանց կողմանց նաւակագնաց
'ի նա գիմեալ Եգիպտացւոց՝ ամայր նա
զինքն 'ի Ծով, և հազիւ ուրեմն 'ի լիւզ՝ 'ի
տագնապէն մագապուր լինէր: Եւ ասեն՝
'ի բուռն յայնժամ կալեալ Կեսարու
պնակա շատ գրեալս, չեթող 'ի ձեռացն՝
Թէպէտ և նետաձիգ 'ի նա լինէին. ինքն
ջրասոյզ լինէր, և 'ի վերոյ ջուրցն միով
ձեռամբն կալեալ զայնոսիկ՝ միւսովն միայն
այնպէս 'ի լիւզ ընթանայր. իսկ զակառն
անդէն Ծովամոյն առնէին:

Ապա 'ի վերջէ անցեալ արքային առ
Թշնամիս անդր, զհետ նորա պնդեալ և
մարտ եգեալ յաղթէր. տապաստ զբա-
ղումս արկանէր, և արքայն ինքնին անհե-
տանայր, զի և ոչ ուրեք այնուհետեւ երևե-
ցաւ: Յայնժամ ապա զՎղէոպատրա Թո-
ղեալ գշիոյ 'ի վերայ Եգիպտոսի, որ յետ
սակաւուց ծնեալ նմա որդի՝ Կեսարիոնն
կարգացեալ յԱղեքսանգրացւոց, ինքն չու-
առնէր խաղայր յԱսորիս. և անտի՝ ան-
ցեալ յԱսիա՝ լուր էառ եթէ Դոմիտիոս
պարտեալ 'ի Փառնակայ որդւոյն Միհրդա-
տայ փախտեայ գնաց սակաւուք 'ի Պոն-
տոսէ. և Թէ՝ ինքնին Փառնակ ոչինչ պար-
կեշտացեալ 'ի յաղթութեանն՝ ունելով
զԲիթիւնիա և զԿապպադոկիա, Թիկնա-
ծէր և 'ի Հայս՝ զոր Փոքրն կոչեն, գրգռել
որ անդ առհասարակ զարքայս և զչորրոր-
դապետս:

Հասկա խաղաց գնաց Կեսար ընդգէմ
Փառնակայ երիւք գնդօք, և մալտ սաստիկ

պատերազմի յարգարեալ առ քաղաքաւն Սեզայ՝ ՚ի փախուստ ՚ի Պոնտոսէ խուճապեցուցանէր զՓառակ, և իսպառ հարուած ՚ի վերայ հասուցանէր զօրուն։ Ապա ըզժրութիւնն զայս և զարագութիւն մարտին զոր մղեաց, ազգ արարեալ ՚ի Հռոմ, գրէր առ Ամինտիոս ոմն բարեկամ իւր՝ բառս երիս. « Եկի, Տեսի, Յաղթեցի,, : Բայց ՚ի Հռոմայեցւոց բարբառ՝ նմանօրինակ ՚ի յանգն բերեալ բառիցն՝ համառօտախօսութիւն հեշտալուր ՚ի ներքս բերեն ։

Յետ այսորիկ անցեալ յԽաալիա չոքաւ ՚ի Հռոմ. քանզի և ՚ի կատարած էր տարին երկրորդի իշխանապետութեան նորա. թէպէտ և յառաջ ժամանակաւ երբէք այն աւագութիւն չեկաց տարւոր։ Ապա ընտրեալ կարգեցաւ նա Հիւպատոս վասն ամին երկրորդի. սակայն և շատ բամբասեցաւ. քանզի ազմուկ ՚ի զօրականին յուղեալ և սպանեալ յայնժամ արանց երկուց աւագաց ՚ի զօրավարական կարգէն՝ Վոսկոմիւնիոսի և Գալբասայ, նա պատուհաս զայս ՚ի վերայ ածէր նոցա՝ անուն միայն կարգացեալ նոցա Քաղաքացի՝ փոխանակ Զօրականի. և դրամակշիռս ևս հազար տայր բաշխէր միում միում ՚ի նոցանէ, և գետին ևս բազում յԽաալիա հրամայէր նոցա։ Բամբասեցաւ նա և յանմտութեանն Դոլորեյլասայ, և յարծաթսիրութեանն Ամինտիոսի և ՚ի գինեճանութեանն Անտոմիւնիոսի, և ՚ի գործան Վորպինիոսի՝ որ յինքն տարեալ զապա-

րանան Պոմպէի՝ փոխեաց շինեաց իբրու-
մէ բաւական վասն նորա: Քանզի և հան-
գուրժէին իսկ ոչ հռոմայեցիք ընդ այսո-
սիկ. և Կեսար ինքնին չէր անտեղեակ, և
ոչ հաճեալ ինչ էր, սակայն և բռնադա-
տեցաւ ՚ի սատար իւր զմարդիկն զայն
վարել յայնժամ:

Բայց ՚ի պատերազմին Փարսաղեան՝ փա-
խըստեամբ ՚ի Ղիբիա չուեալ Կատոմնի և
Սկիպիոնի և անդանօր զօրաժողով եղեալ
՚ի ձեռն արքային Յորասայ, խաղայր Կե-
սար ընդդէմ նոցա. և անցեալ ՚ի Սիկիլիա
յարևադարձան ձմերայնոյն, զամենայն յոյս
զանդաղանաց և զգեղերանաց միանդա-
մայն հատեալ ՚ի զօրավարացն՝ զեռրան իւր
հարկանէր անդէն առ ծովեզերքն՝ ուր ե-
կեալ հարկանէին ալիք. և անդէն ՚ի շնչել
յաջողակ հողմոյն ծովագնաց լինէր երեք-
հազար հեռակազք և սակաւ այրուձիով. և
հասեալ ՚ի ցամաք թափէր անդր զանխուշ
և ինքն միւսանդամ խաղայր ՚ի խորս յան-
ձանձել ածել ՚ի բանակ անդր և զայլ ևս
բազմութիւն զօրուն՝ որոց և պատահեցաւ
իսկ նա յայնժամ ՚ի ծովուն:

Լուր առեալ նորա զմեծապէս վտա-
հութեան թշնամեացն ՚ի պատգամ մի
վաղնջուց, իբրու եթէ՝ զարմին Սկիպիոնից
ցանգ յաղթական լինել ՚ի Ղիբիա. գը-
ժուարապատում իցէ ասել՝ եթէ կատակ
մի յայնժամ ՚ի վար արկեալ Կեսար ար-
դեօք ոտնհար խնդրեաց լինել Սկիպիոմնի
զօրավարին թշնամեաց, եթէ արդեօք լըջ-

մտութեամբ խնդրեաց յիւր կողմն զպատգամն զայն յանկուցանել: Քանզի կաշեալ առ իւր զայր ոմն սինքքոր և ընկեցիկ 'ի զարմէ անտի Ափրիկանոսից՝ անուն Սկիւփոն Սալլուստիոմն. զնա առեալ կարգէր յառաջամարտիկ, իբրու զօրավար զօրուն՝ ստէպ ստէպ մարտ գնել կռուել մտադիւրութեամբ ընդ Թշնամիսն. յորժամ անգանօր զօրականին պակասեալ էր ցորեան, և գրաստուցն՝ ճարակ, և տագնապեցան ևս յայնժամ տալ երիվարաց 'ի կեր զլուս ծովուն լուացեալ յազութենէն և խառնեալ համեմեալ ընդ ստկաւ սիզոյ. քանզի անգանօր Նոմադացիք արագոտինք և բազմամբոխք հանապազօր յերևան եկեալ զնային ընթանային և հասեալք ունէին զգաւառն: Է՛ր երբեմն, զի և պարապեալ զօրավարացն Վեսարու և զերիվարսն 'ի ձեռս տօւեալք ծառայիցն, և ինքեանք նստեալ հեշտացեալ 'ի զնին առն ուրումն Լիբէացւոյ՝ որ կպքաւ և կայծա արոփաք առաջի նոցա՝ 'ի նոյն և սրինդ սքանչելի ինքնին հարկանէր, անդէն 'ի կողմանց կողմանց յանկարծօրէն 'ի վերայխուժեալ նոցա Թշնամեացն զբազումս տապաստ արկանէին, և զայլսն 'ի փախուստ գարձուցեալ՝ խառն ընդ փախստէիցն և նոքա 'ի բանակ անդր միեցան մօտին: Եւ Թէ Վեսար անգանօր և ընդ նմա Պողղիոմն Ասիննիոս չէին 'ի Թիկունս արտաքս ելեալ 'ի զակչէն և զփախստեայսն արձանացուցեալ, վճարեալ իսկ էր յայնժամ գործ

պատերազմին: Իսկ և այլ անգամ 'ի կը-
ռուին վատթարեցան Կեսարեանք. ուր և
պատմեն՝ տեսեալ Կեսարու 'ի փախուստ
զայրն արծուէկիր դարձեալ՝ ունել զփո-
ղոյ զառնն 'և գարձուցանել զնա և ասել.
“'Ի կոյս յայս կան [Թշնամիքդ]:”

Ապա 'ի յաջողակ աստի նախամարտիկ
եղից խրախուսեալ Սկիպիոնի մարտ պահ-
մանաւոր յարդարել պատերազմի, և յայս-
կոյս [Թողեալ զԱփրանիոս և յայնկոյս
զՅորաս՝ որ անդ վայր մի 'ի բացեայ բա-
նակ հարեալ կային, ինքն զամուրան հա-
սեալ կալաւ վասն իւրոյ բանակին 'ի վերոյ
լճին մօտ 'ի քաղաքն Թապսակոն, լինել 'ի
մարտին առհասարակ զօրականին 'ի գլեակ
և յամուր ասպատանի: Մինչդեռ նա յայն
գործ պարապեալ էր, անդուստ Կեսար
անհնարին արագ հատեալ անցեալ զան-
տառախիտս վայրաց անկոխ և առապար՝ 'ի
վերայ անկանէր նորա. զկէսս պատեալ
պաշարեալ և կիսոցն ճակատ ընդդէմ յար-
դարեալ հարկանէր վանէր, և յաջողեալ
'ի գէտ ժամանակ և 'ի ճեպ բախտին՝ ան-
գէն միանդամայն 'ի բուռն զբռնակն ար-
կանէր զԱփրանիոսին, և աւերէր եղծանէր
և զլոմադացւոցն, և յայնժամ Յորաս 'ի
փախուստ խուճապէր: Եւ այնպէս ապա
'ի սակաւ ժամն տիրանայր Կեսար միան-
գամայն երկց բանակաց. և հինգ բիւր [Թըշ-
նամեաց տապաստ արկեալ՝ և ոչ յիսնիւ
չափ կորուսանէր յիւրմէ զօրականէն:
Զայս օրինակ պատմեն կէսք պատահեալ

յայնժամ իրացն : Իսկ կէսը ասեն՝ ո՛չ նա հատակել յայնժամ՝ Կեսարու 'ի կռուին . քանզի 'ի կարգել դասաւորել անդ զօրուն՝ զգայր նա տնկակից ախտին իւրոյ , և մինչ չև ըմբռնեալ և զգայազիրկ եղեալ՝ այն ինչ սօսիւն և սասանիւն շարժէր զնա , նա արագ արագ տայր տանել զինքն յաշտարակ մի մօտ , և անդ կայր յանդորրու :

Արդ յարանց անտի տւազաց հիւպատեան և պրետորեան փախստէից 'ի մարտէն՝ կէսը զիւրովին գնացին յըմբռնել իւրեանց . և կէսը բազումք սպանան ապա 'ի Կեսարէ : Բայց Կեսար մեծապէս ըղձացեալ կենդանւոյն ձերբակալ զՎատովն առնել , ճեպեաց խաղաց յԽորկէ (քանզի անդանօր Վատովն պահ կալեալ ունէր քաղաքին և 'ի մարտն չէր եկեալ) . լուր յայնժամ առեալ անձին առնելոյն Վատովնի , 'ի խոր խոցեցաւ Կեսար . իսկ թէ առ ի՛նչ , անյայտ է : Սակայն և զայս ինչ բարբառեցաւ յայնժամ . “ Բարէ Վատովն . խանտամ քեզ զմահդ , զի գու խանտացար ինձ զփրկութիւնդ . ” : Այլ սակայն և այն ճառ արձանագրեալ ապա 'ի Կեսարէ ընդդէմ Վատովնի մեռելոյ , թուի իմն 'ի գէմն բերել զԿեսար ոչինչ ամօք և հաշտ ընդ Վատովնի : Քանզի և զիսորդ արդեօք ներէր նմա 'ի կենդանութեանն , այնչափ ցասումն դառնութեան թափեալ ընդդէմ յանդգայ անդր : Սակայն և 'ի մարգասէր հեզութեանէ անտի Կեսարու առ Կիկերոն և առ Բրուտոս և առ բիւրս ու

մանս 'ի հակառակամարտիցն, 'ի ներքս արգեօք բերցուք մեք՝ սչ առ ատելութեն ինչ զայն Ճառ արձանագրեալ Վեսարու ընդդէմ՝ Վատովնի, այլ 'ի քաղաքական պատուաւորութենէն կրթեալ առ 'ի նոյն։ Քանզի գրուած զՎատովնի արձանագրեալ իսկ էր ինքնին Վիկերովնի՝ անուն եգեալ Ճառին՝ Վատովն, յոյժ արդոյ և պատուական առ բազումս, գործ հրաշալի այնպիսումն գոլով պերճախօս հռետորի և ճարտարի, և նիւթ այնպիսի ունեւոր յոյժ գեղեցիկ։ Դժգմեկեցաւ Վեսար, բամբասանս իմն համարեցաւ զգրուած զառնն զիւրովին գնացելոյ յիւր պատճառս. առեալ արձանագրեաց կուտեաց շատ ինչ 'ի բամբասանս Վատովնի, և մակագրեաց զգիրն Դերախափն։ Եւ ապա կրկին այս Արձանագրութիւնք բազումս ունին իւրեանց վատագովս 'ի մեծարանս երեսաց Վեսարու և Վատովնի։

Դարձ ապա արարեալ 'ի Լիբիոյ 'ի հռոմ, առաջին հրապարակախօս եղեալ պանծայր Վեսար ընդ յաղթութիւնն, զի ընդարձակատարր հասեալ կալաւ աշխարհ. յորմէ ամի ամի հարկս հարցեն նորա զերկերիւր հազարաց ատտիկեցի գլուաց զցորենոյ, և զերից հարիւրոց բիւրուց լտերաց զիւղոյ։ Ապա և հանդէս տանէր յաղթանակաց զԵգիպտոսին և ըզՊոնտոսին և զԼիբիոյ, ոչ զՍկիպիոնին՝ այլ զՅորասայ արքային. ոյր որդի մանուկ յոյժ՝ Յուբաս անուն՝ ածաւ յայնժամ 'ի

հանդէս յաղթանակին . բայց ձերբակալն ըինել երջանկութիւն յոյժ առթեացման կանն . քանզի այնպէս 'ի միջոյ բարբարոսացն ելեալ և 'ի Նոմագացւոցն, եմուտ նա ապա ընդ համար բազմահմուտ մատենագրացն Հելլենացւոց :

Իսկ յետ յաղթանակացն՝ մեծապէս պարգևէր զզօրականն, և կոչունս հանգեր ձէր ժողովրդոց, և թատրս տեսարանաց, տուեալ հացկերոյթ ամենեցուն միանգամայն 'ի սեղանս եռաբազմականս երկու բիւր և երկու հազար . տայր և տեսարանս զմենամարտից և զնաւամարտից արանց 'ի պատիւ դատերն իւրոյ Յուլեայ մեռելոյ յառաջ ժամանակաւ : Բայց յետ տեսարանացն՝ հանդէս առնէր ժողովրդեանն և յերեսուն և յերկու բիւրուց անտի՝ որ յառաջն, գտանէր միայն հնդեռասան բիւր . այնչափ աղէտք յորդեցին յամբոխից անտի, և այնչափ ժողովուրդք եղծեալ ապականեցան . թող զվշտս վտանգին յայնժամ զխալիոյ և զգաւառացն գլխովին :

Զկնի այսորիկ ընտրեալ կարգեցաւ նա հիւսարտոս այս չորրորդ անգամ . խաղաց դնաց յԻբերիա ընդդէմ որդւոցն Պոմպէի, թէպէտև պատանիք տակաւին՝ սակայն և բանակ գումարեալ էին նոքա զօրու ծանու . և մեծապէս նահատակեցան 'ի զօրս վարութեան իւրեանց, զի և տագնապ անհնարին հասուցին Կեսարու : Եւ միեցաւ յայնժամ մարտ մեծի պատերազմին մօտ

'ի քաղաքն Մուսգաս. յորում զվատթա-
րել զԵրոցն տեսեալ Կեսարու, արձանա-
ցեալ 'ի մէջ զինուոցն և 'ի մէջ գասաւո-
րացն՝ ձայն բարձեալ գոչէր, իբրեւ չականկո-
րեն նոքա մատնեալ զինքն այնպէս 'ի մանկ-
տոյն ձեռս: Ապա հազիւ ուրեմն ճիգն մե-
ծապէս թափեալ վանէր ընկրկէր զթշնա-
միան, հարեալ 'ի նոցանէ ոգիս բիւրս երբս.
Իսկ յիւրոց անտի անկանէին հազարք միայն
'ի քաջաց զօրականէն: Իսկ 'ի տեղի տալ
'ի մարտէն՝ ասէր առ բարեկամն. բազում
անդամ մարտ եղեալ կռուեցայ վասն
յաղթութեան, այլ զայս առաջին նուազ՝
վասն անձին փրկութեան: Եւ տանէր նա
զյաղթութիւն զայն յաւուր տօնին Դիո-
նիւսեայ, յորում աւուր ասեն և Պոմպէի
մեծի խաղալ 'ի մարտ չորեք ամօք յառաջ:
Բայց յորդոց անտի Պոմպէի կրտսրն 'ի
փախուստ դարձաւ, և զերկցուն գլուխն
յետ սակաւ աւուրց Դիդիոս առաջի մա-
տուցանէր Կեսարու: Եւ եղև այս՝ վերջին
պատերազմացն Կեսարու:

Իսկ յետ այսորիկ հանդէս յաղթանա-
կին նորա յոյժ գոխըմբեր լինէր հռո-
մայեցւոց: Քանզի ոչ զօտարս ոմանս 'ի
զօրավարաց եհար վանեաց նա յայնժամ՝
և ոչ 'ի խուժադուժ արքայից. այլ զորդիս
եղծեաց և զգարմն զառն աւագի և զքաջին
հռոմայեցւոց՝ զվատաբաղդին: Ուստի և
չէր ինչ գեղեցիկ և 'ի ճահ հանգեսս յու-
ղել յաղէտս հայրենեացն, և հրճուել
խայտալ 'ի նահատակութեան գործն՝ զոր

'ի չքմեղս առ դիս և առ մարդիկ հանցէ
 միայն հարկն բռնադատ : Որպէս և ինքնին
 նա յառաջն երբէք ոչինչ հրապարակեաց
 ոչ հրեշտակ և ոչ նամականի 'ի յաղթու-
 թեան ընտանի մարտիցն . այլ հրաժարէր
 իռուէր 'ի փառացն՝ պատկառանք զամ-
 թի հարեալ : Սակայն և այնպէս 'ի բախտ
 առնն խոնարհեալ Հռոմայեցւոց և զլուծն
 առեալք յանձինս և նուաճեալք ընդ ինք-
 նակալ տէրութեամբն 'ի դիւր քաղաքա-
 կան մարտիցն և վշտաց աղէտիցն՝ առեալ
 կարդէին զնա իշխանապետ ընդ յամալը-
 ամս . և էր ապա այն յայտնի բռնակալու-
 թիւն , զի յինքնիշխան միապետութիւն
 անդր յաւելաւ և անվախճանութիւնն :
 Ապա Կիկերովն սահմանեալ նմա 'ի ձեռն
 Սինկղիտոսին շուք մեծապէս պատուոյ՝
 չափաւոր և վայելուչ , անդանօր այլք տա-
 րապայման փառս յաւելուին նմա . և այր
 զարամբ ելեալ շուք ձօնել նմա , ատելի
 յարդարեցին զայրն և խոչընդ ակն արանց
 առաքինեաց՝ 'ի պերճ և յանսովոր փա-
 ռաց անտի՝ զոր փառաւորեցին զնա . յո-
 րում թուի գործակից և ատելեացն Կե-
 սարու լինել ոչինչ պակաս քան զմարդե-
 լոյլ որեարն . զի ապա մեծ ևս պատճա-
 ռեալ 'ի չքմեղս լինիցին՝ դաւաճանեալ
 զայրն իբրև պարտ մեծաց մնասուց . և այն
 զի նա յետ կատարածի քաղաքական մար-
 տիցն վարս անբամբաս ամենեկին յանձին
 եբեր : Եւ թուի իմն՝ ոչինչ տարադէպ
 յայնժամ սահմանել Հռոմայեցւոց՝ տա-

Ճար կանգնել Գլխովեան 'ի շնորհս հեղութեան առնն : Քանզի ներեաց եթող Կեսար բազմաց իւրոց հակառակամարտից , և կիսոց տայր բարձս և աւագութիւնս . ըստ որում Բրուտոսի և Կասսիոսի , որք և կարգեցան զօրավարք : Ո՛չ զանց և զպատկերօքն արար նա զՊոմպէի . զի որ յերկիր կործանեալքն էին՝ ետ նա վերստին կանգնել . ոյր աղագաւ ասէր և ինքնին Վիկերոմլն՝ եթէ զպատկերսն կանգնելով Կեսար զՊոմպէի՝ զիւրան գլխովն արձանացոյց յայնժամ :

Իսկ յայնժամ 'ի խրատել զնա բարեկամացն զգուշանալ անձին , և 'ի տալ ևս նմա բազմաց յիւրեանց իսկ թիկնապահացն , յանձին չկալաւ և ասէր . քան ցանգ զանգիտել 'ի մահուանէ՝ լաւ ևս է միանգամ մեռանել : Եւ զանձն իւր պարտաւելալ 'ի սէր մտերմութե քաղաքացեացն՝ իբրու յամուր ապաստանի , 'ի խրախուճս հասարակաց և 'ի բաշխս ցորենոյ խնդացուցանէր և յինքն զխուժան ժողովրդեանն յանկուցանէր . թեւեղիսեաց և ընդ միտ մտանել զօրականին . 'ի գաղթականս արձակէր զնոսա մանաւանդ 'ի Կարբեգոն և 'ի Կորնթոս . որով և այնք քաղաքք յառաջագոյն աւերեալք երկոքեանն՝ 'ի միում ժամանակի , միւսանգամ շէն կացին 'ի միում ժամանակի : Նա և աւագորերոյն՝ կիսոց խոստովմն առնէր զհիւպատեան բարձից և զգօրավարացն . և կիսոց՝ սփոփանս և յոյս առաջի դնէր այլոց աւագու-

Թեանց . և ըզձացեալ տիրանալ մարդկանն մտադիւրագոյնս հնազանդելոց՝ յուսացուցանէր զամենեւեան առհասարակ . և 'ի մեռանել անդ Մաքսիմոսի հիւպատոսի՝ յորժամ մի օր միայն մնացեալ էր նորա հիւպատոսութեանն , կարգեաց վասն աւուրն հիւպատոս զՎանինիոս Հռերիդիոս . որում և ընթացեալք բազումք (ըստ սովորութեանն) 'ի մեծարանս խնդութեան , ասէր Վիկերոմն . “ Թութացուք ճեպեցուք , մինչև առնն 'ի գլուխ զհիւպատոսութիւնն հանեալ , ” :

Այլ քանզի բազմադէմ մրցանք Վեսարուհոյակապք՝ ոչինչ հանդարտէին զոգի նորա անդստին 'ի բնութենէն կրթեալ 'ի մեծ նահատութիւնս և 'ի փառս՝ նստել վայելել յանդորրու , նա և գրգեալ և սագրեալ որ յառաջոյ 'ի հանգեսս , խորհուրդս նորոգածինս յորդէին նմա զմեծ ևս մրցանաց և զնորոց փառաց՝ իբրու որ յոյժ հնացեալք իցեն նմա առձեռինքն : Եւ ապա այն կիրք նորա ելևելս իմն էին զանձամբ առնն՝ իբրու զօտարինն . և պատուասիրութի՝ յազթահարել վերջնովքն զառաջինսն մրցանսն :

Հասպա հատուտեաց 'ի միտս հանգերձել կազմել խաղալ գնալ ընդդէմ Պարթևաց , և նուաճեալ զնոսա և անցեալ ընդ Վրկանս՝ պատել զծովն Վասպից և զՎաւկաս , և յարձակել 'ի Սկիւթիա . և հատեալ անցեալ զՎայրսն զսահմանակից Գերմանիոյ և զԳերմանիա ողջոյն , գարձ յի-

տալիս առնել ընդ Կեղտս, և կատարել պսակել զծիր զայն զտէրութեանն՝ պարագծեալ ողջոյն յՈվկիանոսէն: Բայց 'ի պատրաստութեան արշաւանին այնորիկ՝ խորհէր և զկիրճն փորել պեղել զՎորն-թոսին. դարձեալ և զԱնիէն և զՏիբերիս առնուլ ժողովել արտաքոյ քաղաքին 'ի խրամ մի խոր, և դարձուցեալ գնացուցեալ զնոսա 'ի Կիրկէոն կոյս՝ թափել զնոսա 'ի ծով 'ի Տալլրակինաս, հեշտ և աներկեան գործելով ճանապարհ վաճառականացն հռովմայ: Առ այսոքիւք՝ և խորհէր առնուլ զարտուղել զՌուր ճահճացն մօտ 'ի Կովմինտինոն և 'ի Սետիոս, և հաստատել անդ ագարակս և գեօղեան 'ի գործբիւրուց բազմաց մշակաց: Կամէր և ամբարտակս ածել 'ի թումբա ծովուն մերձ 'ի Հռոմ, և զխոջ և զխուլթ մաքրեալ զծովափանցն Ովտոյ՝ զկուրացեալն և զղլ-ժուարամատոյց, շինել անգանձոր նաւահանգիստս և նաւակայս՝ բաւական առ այնչափ նաւարկութիւն: Այլ այսոքիկ ամենայն պատրաստութեամբ չափ միայն էին:

Բայց նորա կարգաւորութիւն Օրաբանին, և ուղղագրութիւն նորա յաղագս անհաւասարութեան ժամանակին՝ իմաստասիրաբար ել 'ի գլուխ, և գեղեցիկս վարեցան նովաւ: Քանզի ոչ միայն հինքն Հռոմայեցւոց շրջանս ունէին զամնոց անկանոն, և տարւոյն անհամեմատ, զի և տակաւ զոհք նոցա և տօնախմբութիւնք մեծապէս խախտեալք՝ գային հանդիպէին

յեղանակս ներհակակիրս ժամանակացն . այլ և մարդիկ ժամանակին այնորիկ՝ զարեգակնային ունելով տարի , անբաժք գլխովին էին 'ի գիտութենէ իրացս այսոցիկ . և քահանայք՝ միայն հմուտք ժամանակաց զանխուլ յամենեցուն և գողաբար՝ առեալ յաւելուին ամիս մի նահանջ՝ որում անուն կարդային Մէլքիթիոս . զոր ասեն առաջին յարքայէն 'Նումայէ հնարագիտութեամբ մոծեալ յուղղութիւն վերպակին . բայց ուղղութիւն այս գուշնաբեայ էր և սակաւատե , որպէս 'ի վարսն 'Նումայի արձանագրեցաք : Իսկ Կեսար յայնժամ զիրսն առաջի արկեալ քաջաց իմաստառիրացն և Մաթէմատիկոսաց , 'ի սադրելոյ հնարագիտութեան նոցա՝ զուղղագրութիւն իւր ճշգրտագոյնս յարդարեաց . որով և մինչև ցայսօր ժամանակի վարեն Հռոմայեցիք , և թուի թէ քան զայլսն նուազ վերպեացին նոքա յանհաւոարութեան յայնմիկ :

Այլ սակայն արք յաչաղկոտք և որ ընդակամբ հայէին յիշխանութիւն նորա , առին և յայսպիսեաց աստի բամբասել զնա : Քանզի Վիկերովն հռետոր՝ է զելլուեալ յումնմնէ ասել , եթէ առ վաղին ծագեսցի Քնարն 5 , ասէր . “ Եւ կարի իսկ քաջ՝ 'ի ձեռն Հրովարտակի , ” . իբրու եթէ և զայն եռ հարկաւորեալք յանձին կալցեն մարդիկ : Սակայն յայտնի ընդգէմ՝ նորա յուղեաց ատելութիւն և մահ ևս առ թեաց նմա՝ ցանկութիւն նորա 'ի թագա-

ւորութիւն անդր . և այն եկաց առ խուժանին առաջին պատճառք ատելութեան նորա , և առ վաղնջուց ատելիս նորա ռիւսիմս՝ բարուր գեղեցիկ : Իսկ որ յայնժամ թեւակոխէին շուք զայն ձօնել Վեսարու , համբաւ հարկանէին 'ի խուժանին՝ իբրու 'ի մատենից անտի Սիբիւլեանց 'ի վեր ելեալ , հռոմայեցւոց նկուն զՊարթեան առնել 'ի կռուին ընդ զօրավարութեամբ արքայի . իսկ այլազգ ոչ երբէք : Եւ էր երբեմն 'ի գառնալ Վեսարու յԱլքեայ 'ի քաղաքն , յողջունել զնա անդ կռասկցացն յանուն Ալքայի , և անդ 'ի սրտնել և յազմկել խուժանին , նա ինքն ցատմն 'ի գէմն բերեալ՝ ասէր : Ոչ Ալքայ , այլ Վեսար է անուն իմ : Իբրեւ յայնժամ առհասարակ 'ի լռութիւն գարձան , նա ոչինչ խնդամիտ և գոհ՝ այնպէս անցեալ ընդ մէջ նոցա գնայր :

Ապա յետ այսորիկ շուք մեծաշուք և յոյժ հոյակապ պատուոյ սահմանեալ նմա 'ի Սինկղիտոսէն , առ նա ինքն գէմ եղել յայնժամ հիւպատք և զօրավարք առհասարակ միաբանութեամբ ողջոյն Սինկղիտոսին , նա բազմեալ՝ յոտն չեկաց . այլ այնպէս բարբառեալ առ նոսա իբրեւ առ սոսկականս ոմանս , պատասխանի ևս առնէր՝ եթէ չքոյ պատուոյ նորա անձկութեաւեւ պէտք են՝ քան ընդգործակութեան : 'ի խոր 'ի պատասխանւոյն խոցեցան ոչ աւագանին միայն , այլ և խուժանն ինքնին գլխովին , իբրու յոտնհարութեան

Մինկղիտոսին ոտնհար և ողջոյն եղեալ քաղաքին . յայնժամ և որոց միանգամ էր մատչել առ նա , այնպէս 'ի խոր խոցեալք անդէն մեկնեցան 'ի բաց . ուստի և ինքն ապա 'ի միտս եկեալ , վաղվաղակի երթեալ 'ի տուն և 'ի բաց 'ի պարանոցէն առեալ զպատմութեանն , ձայն բառնայր առ բարեկամն՝ մտադիւրագոյնս առաջի զպարանոցն մատուցանել՝ որ դամ մի կամիցի փողոտեւ զնա : Բայց ապա 'ի հնարս հայթայթանաց մտեալ Կեսար , արկանէր ըզմիտան զտնկակից աստիւն . և ասէր եթէ վերնոտեալք չեն ինչ առողջամիտք 'ի հրապարակախօսելն յոտնկելիս , այլ սարսին շարժին , և ցնորեալք գանդաչն զգայազերկք ամենեին : Սակայն չէր այնպէս , այլ և յերևել անդ Մինկղիտոսին պատրաստեալ նա անշուշտ յոտն կալ , ասեն արգելաւ 'ի Կուռնելիոսէ Բալթոսէ՝ որ 'ի բարեկամաց անտի՝ մանաւանդ թէ 'ի սուրապակասպսից . որ և ասէր առ նա . “ Ո՞չ իսկ յիշես դու Կեսար լինել քո : Եւ ո՞չ յանձին կալցես դու զսպասարկութիւն անձինդ՝ իբրեւ վեհագունի ումեք , :

Այլ 'ի գժպատեհս յայտոսիկ յաւել նա և թշնամանս առ ժողովրդապետս : Քանզի էին յայնժամ աւուրք տօնախումբութեանն Լուպերկադեան , զոր գրեն բազումք 'ի վաղ ժամանակաց անտի լինել տօն հանգիսի հովուաց . և նմանաւոր է այս Լիւկեանցն՝ որ յԱրկագիա : Արդ 'ի տօնին յայնմիկ մերկամարմինք ընթանան

ընդ քաղաքն շատք 'ի պատանեաց աղա-
տաց և յաւագանւոյն, և հարեալ ծեծեն
Թաւ փոկովք ընդ խաղ՝ որոց և միանգամ
պատահեն նոքա. անգանօր և շատք ևս
յաւագաց կանանւոյն՝ ընդ առաջ գնա-
ցեալք նոցա՝ առաջի մատուցանեն գանին
նոցա՝ որպէս 'ի վարժարանս՝ զափս ձե-
ւացն. գիւր յղեաց համարին նոքա զբանն՝
գիւրածին լինել. և ամլոցն՝ 'ի յղանալ: 'Ի
զին իրացն կայր Յեսար բաղմեալ՝ 'ի բեմին
յոսկի յաթոռ՝ արկեալ զյաղթանակին
պատմուճան: Եւ յայնժամ մի յրնթա-
ցողաց անտի զնուիրական վազսն՝ էր ինքնին
Մատովնիոս հիւպատոս. իբրև եկն եմուտ
'ի հրապարակ անգր և խուժանն 'ի բաց
փարտեալ տեղի ետ նմա, նա չորսու և
իբրև առաջի ընծայէր Յեսարու պսակ բար-
ձեալ 'ի ձեռս բոլորեալ 'ի բոլորս սարդե-
նեաց, ծափք և կայծք նուաղք լինէին
յայնժամ 'ի պատրաստական որերոյն՝ ոչ
մեծ ինչ և բազմաշողինդն: Իբրև յանձին
չկալաւ Յեսար առնուլ զպսակն, յայն-
ժամ շառաչին մեծ լինէր ծափից 'ի
խուժանէն: Իսկ կրկին անգամ 'ի մատու-
ցանել առ Յեսար, ծափեցին դարձեալ
նուազովնք ոմանք. և 'ի հրաժարել դար-
ձեալ նորա, անգրէն և առհասարակ ծա-
փէին մեանգամայն:

Զփորձ զայս փորձեալ, յարուցեալ յո-
տին Յեսար՝ հրաման տայր զպսակն կախել
'ի Վապիտով լիոն: Իսկ տպա զանգրիան
զՅեսարու յակն արկեալք պսակաւորս 'ի

պառկա արքունի, յայնժամ երկուք 'ի ժողովրդապետացն Փլաւիոս և Մարիւղղոս չղբան՝ 'ի վայր կորզեցին զպսակսն. և 'ի ձեռք զարսն բերեալ՝ որք առաջին ողջոյն զարքունի ողջունեցին զՎեսար, 'ի բանգ քար շեցին զնոսա. և զհետ ընթանայր նոցա ամբոխն կայթա հարեալք և անուն կար գային նոցա Բրուպոս. քանզի և Բրուտոս անդ ուրեմն ջնջեաց 'ի միջոյ զպայազատութիւն զարքայիցն, և 'ի միապետութենէն փոխեաց յիշխանութիւն Սինկղետոսին և ժողովրդեան: Զայրացաւ Կեսար, և յերկուց անտի արանցն հանէր զէշխանութիւնն, և զիւր ամբաստանութիւնս յուղեալ ընդդէմ նոցա՝ ոտնհար և խուժանին լինէր. ստէպ և ինքն անուն կարգայր նոցա Բրուպոս և Կիմեոս 6:

Իբրև այս այսպէս լինէր, խուժան ամբոխին ակնկառոյց այնուհետև էր 'ի Մարկոս Բրուտոս, որ հայրենեօքն կարծէր ճետ 'ի նախնոյն Բրուտոսէ, և մայրենեօք 'ի Սերվիլեանց՝ զարմ հոյակապ. և էր ինքն Փեսայ Կատովի, զարձեալ և քեռորդի նորա: Սա այս Բրուտոս ինքնաշարժ էր եղծանել տապալել զմիապետութիւնն. սակայն և դանդաղէր 'ի պատճառս պատուոյն և շնորհացն առ նա 'ի Վեսարէն. զի ոչ միայն 'ի Փարսալիա 'ի փախստեանն Պոմպէի ապրեցոյց զնա Վեսար, և ինքնին Բրուտոս աղսթկեր եղև և ապրեցոյց զբազումս յիւրոց բարեկամաց, այլ և մտերիմ յոյժ էր նա Վեսարու՝ որ մեծապէս վնաս

աահ էր 'ի նա . և տուեալ ևս էր զօրավա-
րութիւն մեծաշուք . առ այս և հիւսկա-
տոս հասանէր նմա լինել՝ նախամեծար ե-
ղեալ քան զվասսիոս հետամուտ բարձին .
քանզի և պատմեն՝ ասել վեարու՝ եթէ
վասսիոսին թէպէտ և իրաւացի ևս իցեն
պատճառք , սակայն ոչ յառաջեացէ նա
քան զԲրուտոս : Եւ էր երբեմն՝ զի 'ի խո-
րոմանկել դաւանաց ընդդէմ՝ վեարու՝
ամբաստան ոմանց եղեալ զԲրուտոսէ , ոչ
ինչ միտ գնէր վեար . այլ ձեռամբն շօ-
շափեալ զիւր մարմինն , ասէր առ ամբաս-
տանն . “ Մորթո այս սպասեալ մնայ
Բրուտոսի ” . յայտ արարեալ եթէ թէ-
պէտ և իշխանութեանն արժանի իցէ Բրու-
տոս վասն առաքինութեանն , սակայն և
վասն իշխանութեանն երբէք նա յանշնոր-
հակալութիւն չկրթեացի և 'ի չարութիւն
Իսկ յայնժամ որ փոփոխութեան ի-
րացն գհեա կրթեալ էին և միայն կմ առա-
ւել իմն 'ի Բրուտոս անկառոյց էին , ոչ
ինչ ժաէին խօսել ընդ նմա վասն բանին
այնորիկ . այլ գաղտ գիշերի գիրս առեալ
սփռէին յատենի և 'ի վերայ աթոռակին՝
յորում նա զօրավարութեամբ բազմեալ
առնէր իրաւունս . և բազում ինչ 'ի նոսա
գրեալ կայր այսպէս . “ Ննջես գու ոմ
Բրուտոս . և չես գու Բրուտոս ” : Իրազ-
գած վասսիոս եղեալ 'ի ծածուկ գրգռու-
թեան պատուասիրութեանն Բրուտոսի
յայսպիսեաց աստի , չղբաւ առաւել ևս
քան զառաջինն գրգռեաց և արեաց զնոսա .

քանզի և մասնաւոր էր նա ատելութեամբ ընդ Կեսարու 'ի պատճառաց անտի՝ զոր ծանուցաբ մեք 'ի վարսն Բրուտոսի : Այլ և ինքնին Կեսար խիթայր զառնէն . և էր զի առ բարեկամն ասէր . " Զի՛նչ՝ Թուհի ձեզ՝ եթէ կամեսցի Կասսիոս : Չեմ՝ ինչ յոյժ հաճեալ ընդ նա . զի յոյժ դեղնեալ կայ , : Առ այս և պատմեն՝ յամբաստանել երբեմն առ նա զԱնտոնիոսէ և զԴոլաբելայ իբրև զխռովեցուցաց , ասէր . " Ոչինչ այն պէս յարանցդ յայդցանէ երկնչիմ ես 'ի յոյրիցդ և 'ի վարսագեղից , որչափ 'ի դեղնելոցն և յերիթացելոցն , " . և ակնարկէր բանիւն զԿասսիոս և զԲրուտոս :

Բայց Թուհի Թէ Օրահասն ինքնին ոչ այնչափ ինչ անակնուանելի է , որչափ անխուսափելի . քանզի և ասեն երևել յայնժամ սքանչելեաց հրէշից և խօլական ցնորից : Արդ զգայլատակունս երկնաւորս և զգիշերաշրջիկ զԺափառական զուրուականսն , և զմենակեաց զԹուչունսն վայրիջեալս 'ի հրապարակ անդր , Թերևս և ոչ արժան ինչ իցէ յիշատակել 'ի պատուհարդ՝ որ յառաջոյ՝ Թաղծագին յոյժ : Այլ Ստրաբոնը իմաստասէր պատմէ՝ երևել յայնժամ բազմութեան հրակերպեան մարդկան դուոյթս տալ : Առ այս՝ և ծառայի ուրումն զինուորականի հատանել 'ի ձեռանէն բոց մեծ . և Թուէր տեսանելեացն՝ եթէ կիզուցու ձեռնն , այլ 'ի բուցոյն չիջանել՝ անբոցակէզ մնաց այրն : Եւ Թէ՝ 'ի զոհ զոհել Կեսարու , առանց սրտի

գտանէր տպանդն , հրէշ ահաւոր . զի և բնաւորապէս կենդանի անսիրտ կալ ոչ ունի : Առ այսոքիւք՝ և պատմեն բազումք՝ առն ուրումն գուշակի խրատ տալ Կեսարու անձնապահ լինել 'ի մեծէ վտանդէ յամենանն Մարտի յաւուրն՝ զոր հռոմայեցիք Իգոսք կոչեն : Իսկ 'ի գալ աւուրն և 'ի գնալ Կեսարուն 'ի Սինկղիտոսն , ողջունեալ զգուշակն և յրնչաց քերեալ աւեր . “ Եկեալ իսկ են աւագիկ իգոսքն Մարտի , . տայր պատասխանի գուշակն 'ի ցած . “ Այո եկին , այլ ոչ անցին , :

Իսկ յառաջնում աւուրն հրաւիրեալ նա յընթրիս 'ի Մարկոսէ Լեպիդեայ , և 'ի բազմել 'ի սեղանն՝ կնքէր նա ըստ սովորութեանն նամականի . և յայնժամ զըոյց 'ի մէջ հարցանելին այսպէս , որ մահ լաւ ևս իցէ . անդուստ Կեսար կանուխ քան զամենեսան պատասխանի առնէր բարձր ձայնիւ . Անախանէլիս : Ապա գնացեալ 'ի ննջել ըստ սովորութեանն ընդ ամուսնոյն . և բացեալ միանգամայն գրացն և պատուհանից սենեկին նորա , զարհուրեալ 'ի շառաջիւնն միանգամայն և 'ի լոյս , 'ի փայլատակեալ լուսնին տեսանէր անդանօր խոր 'ի քուն զվալպուրնիս . և լսէր 'ի քունեւ նորա պապաջս իմն և թառանջտ արձակել նմա և հառաջս անյօգաւորս : Քանզի երևութանայր 'ի քուն ամուսնոյն՝ խողխողեալ 'ի գիրկս իւր ունել յայնժամ զնա . և զայն ողբայր : Իսկ կէսք ասեն՝ ոչ զերազ զայն տեսանել Կալպուրնիս , այլ

քանզի ապարանք Վեսարուն՝ որպէս պատմէ Լիվիոս՝ 'ի վճռոյ Սինկղիտոսին գմբեթարդ յօրինեցան 'ի զարդ և 'ի շուք փառաց, յերազին տեսեալ Վալպուրնիա 'ի վայր զգմբեթն հոսեալ, զայն աւագէր և արտասուէր: Իսկ 'ի ծագել առաւօտուն յաղերս անկանէր Վեսարուն ամուսինն, զի եթէ հնար ինչիցէ՝ մի ելլէ ըստ տունն, այլ յայլ օր զատեան սահմանեցէ Սինկղիտոսին. և եթէ զերազովքն ունչա առնէ, խնդրեսցէ նա այր՝ 'ի հմայս գուշակութե և 'ի սպանդից ինչ մի ճշգրիտ խմանալ վասն հանդերձելոցն: Յայսմանէ և ինքնին Վեսար յայնժամ՝ ըստ որում և 'ի դէպ արդեօք՝ սկսաւ խիթալ վայր մի և զանդիտել. քանզի և յառաջ ժամանակաւ երբէք ըզՎալպուրնիա չետես նա կանացարար զգածեալ սնապաշտութեամբ. և յայնժամ 'ի մեծ տագնապի տեսանէր զկինն:

Իսկ իբրեւ և իզճք և գուշակք՝ բազումս յաղեալք զոհս՝ նշանս վատախտարտ ազդարարին նմա, ապա հաստատեցաւ նա առ նու առաքել զԱնտովիոս՝ արձակել զատեան Սինկղիտոսին: Յայնժամ Դեկիոս Բրուտոս՝ մականուանեալն Ալբինոս՝ հաւատարիմ յոյժ Վեսարու՝ զոր և ժառանգ ինքն երկրորդ արարեալ էր զնա, գաւակից և ինքն միւսոյ Բրուտոսին և Վասիոսին, զանդիտեալ եթէ 'ի վրիպել աւուրն խայտառակեսցին հաղթն, սկսաւ ունչա առնել զըզձիւքն. և մեղ ևս զնէր Վեսարու՝ զի բամբասանս անձին յաճախէ առ Սինկ

զեփոխին՝ ոտնհար լինելով նմա բանին . քանզի և խմբեալ իսկ կայ առհասարակ Սինկզեփոսն 'ի հրամանէն նորա, և միաբան ամենեքեան կազմ՝ կան և պատրաստ վճիռ տալ նմա և անուանել զնա Արքայ դաւառացն արտաքոյ Իտալիոյ . և 'ի խաղալ նորա արապքս՝ տանել պսակ արքունի ընդ ծով և ընդ ցամաք : Արդ եթէ որ՝ ասէ՝ 'ի բազմել նոցա այնպէս յատենին, գնացեալ պատգամ տարցէ նոցա արձակել այսօր զատեանն, և գարձեալ միւսանգամ ժողովել՝ 'ի յերազել անդ Վալպուրնեայ երազս բարիս, զոր ապա զրոյցս ոչ ժայթքեացեն արք յաչաղկոտք . կամ ո՞ր որ այնուհետեւ երբէք յանձին կալլէ զբարեկամացն բանս՝ եթէ ոչ ծառայութիւն ինչ են այսդքիկ և ոչ բռնակալութիւն ինչ : Եւ յաւել ասել Դեկիոս . իսկ եթէ անշուշտ կամք իցեն զորս զայս իբրեւ վատախտար խափանել, լաւ ևս իցէ արդեօք անձամբ անձին երթալ անդր՝ խօսել ընդ Սինկզեփոսին և յայլ օր սահմանել զատեանն : Զայս ասաց Դեկիոս և զձեռանէն կալեալ Վեսարու ամ զնա արտաքս :

Իբրեւ վայր մի քան զգուրսն յառաջ վարեցան, անդուստ 'ի ծառայից որ օտարաց աադնապաւ խնդրէր կալ առաջի Վեսարու . այլ որ զնովաւ 'ի խուժանէ ամբոխին արգելեալ, անդեաց նեղեաց զինքն 'ի խռանն և անկաւ 'ի տուն անդր նորա . և հասեալ առ Վալպուրնիա՝ աղաչէր անգանօր պահել զինքն ցդարձն Վեսարու,

զի բան մի մեծ և կարևոր 'ի վեր հան-
յե նմա : Զնոյն և Արտեմիդովրոս ազգա-
Գնիդացի՝ ստիեառէս հելլեն ճարտարա-
խօսութեանն , և վասն այնորիկ ընտանի
կենակից ոմանց 'ի Բրուտոսեանց անտի՝
ուստի և բազում ինչ գիտակ դաւանացն ,
չղբաւ առ Կեսար պնակ մի 'ի ձեռին՝ ազ-
գարար նմա վասն հանդերձելոցն . բայց
տեսեալ՝ զի զամենայն իսկ զպնակն մա-
տուցեալս՝ Կեսար տայր 'ի ձեռս պաշտո-
նէիցն , ինքն մօտ յոյժ եկեալ առ նա , ա-
տէր . « Զայս դու ո՞վ Կեսար , ընթերցիս
դու միայն և նոյն հետայն . քանզի 'ի մե-
ծաց իրաց և 'ի քոյոցդ արձանադրեալ
կան 'ի դմա , » : Ապա Կեսար առեալ զայն ,
'ի խուռնութաց բազմութենէն առ նա՝
միշտ արդելաւ ընթեռնուլ զպնակն , թէ-
պէս և ըզձիւ բազում անգամ պատրաս-
տեցաւ յընթերցումն . և կալեալ զայն
միայն այնպէս 'ի ձեռնն , անցանէր գնայր
'ի Սինկղիտոս անդր : Այլ կէսք ասեն՝ այ-
լոյ ուրումն տալ նմա զպնակն զայն . և թէ՝
Արտեմիդովրոս երբէք ոչ կարաց մօտել
առ նա , արդելեալ 'ի մեծ խուժանէն ող-
ջոյն ընդ ուղին :

Արդ մարթ իցէ արդեօք ասել՝ ըստ դի-
պաց ինքնին պատահեալ յայնժամ բան
մի . բայց քանզի 'ի տեղւոյ անդր աղէտիցն
և սպանութեանն՝ ուր և խմբեալ իսկ էր
յայնժամ Սինկղիտոսին , էր պատկեր
կանգնեալ Պոմպէի , և էր իսկ այն վայր նը-
ւիրեալ 'ի Պոմպէէ 'ի զարդ իւրոյ Թա-

տերն , անշուշտ թերեւ առ 'ի Բաղէ ու մեմնէ յաջողեցաւ այնպէս յայն վայր ածել ձգել զարկած աշխարհի գործոյն : Քանզի և ասեն' և Կաաթոսի մինչև ձեռնամուխ 'ի գործն եղեալ՝ դառնալ հայել յանգրին Պոմպէի , և լռելեայն կարգաւ զնա յօգնականութիւն , թէպէտ և ինքն օտարացեալ ինչ չէր 'ի վարդապետութեն Եպիսկոպոսի . բայց 'ի ժամանակէ անտի բազմավտանգ գործոյն այլ յայլմէ եղեալ և 'ի հոգին ամբոխեալ , ոչինչ պատկառելիաց յայնժամ առաջնոց իւրոց կարծեացն : Այլ զԱնտովնիոս զհաւատարիմ՝ Կեսարոսն և զկորովի այր՝ արտաքոյ արգելեալ գեղերեցուցանէր Դեկիոս Ալբինոս 'ի զոյցս երկարս ժամավաճառ ընդ նմա լինելով յայնժամ :

Ապա Կեսար մտեալ 'ի ներքս՝ յառնէր յոտին Սինկղիտոսն մեծարեալ զնա : Իսկ որք ընդ Բրուտոսին էին , կէպք չոգան յետ կոյս գահուն Կեսարու , և կէպք ընդ առաջ եկին նմա իբրու յողոք առ նա խոնարհեալք 'ի միասին ընդ Մետեղլիոսի Կիմբրոսի՝ որ աղերս արկանէր վասն եղբօրն իւրոյ վտարանդի եղելոյ . և այնպէս աղերսաբանեալք զնա՝ ամին մինչև 'ի գահ անդր : Իբրև բազմեցաւ , յանձին չկալաւ զաղերսն նոցա . իբրև նեղեցին և պնդէին զնա վասն բանին , և նա ցասնոյր և սրանէր ընդ նոսա , անդ Մետեղլիոս երկոքումբք ձեռքն կալեալ զպատմութեանէն Կեսարու՝ քարշէր զայն 'ի վայր 'ի պարանոցէն (և էր այն նը

շան պայմանադիր գաւաճանութեանն) : Հասկա անգուտս Կասկաս առաջին քան զամենեւեան խոցէր զնա սրովն առ պարանոցին, հարուած ոչ մահացու և ոչ 'ի խոր. քանզի սրտաթափեալ գեղեցեալայրն՝ որպէս և 'ի գէպ արգեօք՝ 'ի ձեռնարկութիւն ահագին գործոյն. որպէս զի և 'ի կողմն տազնապաւ դարձեալ Կեսար՝ բուռն հարեալ պնդապէս ունէր զգաշնակէն. և անգ միանգամայն երկոքին նոքա ձայն բարձեալ գոչեցին, « փրաւորն՝ 'ի լեզու հռոմայեցի « Կասկաս մեծեղեռն, զի՛նչ գործեա », և որ զվէրն եգ՝ 'ի լեզու հելլենացի առ իւր եղբայրն. « Ո՛վ եղբայր, օգնեա՛ ինձ », :

Յայն շտինգն ահեղ՝ որք միանգամ ըզգաւանացն գիտէին և ոչինչ, թմբբեալք և զահի զգողանի հարեալք՝ 'ի տեսիլ իրացն, ոչինչ իշխան լինէին՝ ոչ 'ի փախուստ խուճապել, ոչ թիկունս ինչ տալ, այլ և ոչ բարբառ մի արձակել անգամ. Յայնժամ ապա սուսերս առհասարակ մերկացեալ գաւաճանացն Կեսարու, նա շուրջանակի 'ի ներքս 'ի նոցանէն փակեալ, և յոր կոյս միանգամ զաշն գարձուցանէր՝ խոցուածոց պատահեալ և շողալոյ սուսերաց՝ հարեալ 'ի գէմն և յաշն, այնպէս հիռ գայր՝ իբրև գազան 'ի բուռն անկեալ 'ի մէջ յոքնաթիւ պաշարողացն. քանզի և պարտ էր առհասարակ նոցա յազն նուէր և յարենէ անտի առնուլ ճաշակ. ուստի վէրս մի և Բրուտոս ինքնին յայնժամ գնէր

ընդ քունը երանաց նորա : Եւ պատմեն՝
 եթէ 'ի վէճ եկեալ պաշտպանեալ անձին
 Յեռար յայլոց գաւառնացն՝ յայտնոյս
 յայնկոյս յածէր վազէր ճիչ բարձեալ և
 բարբառ մեծ . իսկ տպա և զԲրուտոս ինք-
 նին տեսեալ մերկապատեան սուր 'ի ձե-
 ուին՝ ածէր զգլխովն զպատմութեանն և ող-
 ջոյն անձնատուր լինէր, վարեալ անդ կամ
 ըստ գիպաց կամ 'ի հայ(թայ)թեւոյ այն-
 պէս մարդակոշտչոյն՝ 'ի խաբիսի անգր
 պատուանդանի անգրոյն Պոմպէի՝ յո-
 բում և ցայտեաց արիւն շատ . զի և [Թուէր
 այնպէս՝ Պոմպէի ինքնին 'ի վերայ 'ի զնին
 կացեալ վրիժու [Թշնամոյն իւրոյ, որ անդ
 առ ոտիւքն այնպէս գիւթաւալ յոգւոց
 պարզել տպաստան լինէր 'ի բազմախոց վի-
 րացն, զոր տսեն՝ առեալ քսան և երկու .
 բայց յայնժամ բազումք ևս 'ի նոցանէն
 վէրս 'ի վերայ եգին միմեանց, 'ի կշիռ գոր-
 ծել անդ առ հասարակ նոցա այնչափ վէրս
 'ի մի միայն մարմնն :

Իբրեւ այնպէս խողեսողեալ անկաւ, ան-
 գէն ծերակոյան՝ [Թէպէս և Բրուտոս յա-
 ռաջ մատեալ տակ ինչ վասն գործոյն՝
 ոչինչ հանդուրժեալ զանգի առնուլ, 'ի
 գուրս վազեալ ընդ գուրսն, և վախատեալ՝
 յաղմուկ շփոթից և յանհնարին ահ լնուին
 զխուժան ժողովրդեանն . որպէս զի և կէսք
 վախեալք արեւոյն զտունս իւրեանց, և
 կէսք լքին [Թողին զտրապիզս և գհանութե
 հատաւլաճառաց . կէսք ընթացեալք վա-
 ղէին 'ի զնին ցաւագին տեսարանին, և

կէզք խուռն գառնային յայնժամ յետս
'ի տեսլենէն :

Իսկ յայնժամ Անտովնիոս և Լեպիգոս
կարևոր մտերիմք Կեսարու անձնապետը ե-
ղեալք անկան ապաւինեցան 'ի տունս այ-
լոց : Բայց Բրուտոս և արքանեակքն, այն
ինչ քերթերմիք յարենէ անտի, մերկա-
պատեան սուսերգքն 'ի մի խմբեալք՝ այն-
պէս դէմ եղեալ յատենէն գնային 'ի Նա-
պիտով լիոն . ոչինչ ամենեկն զարհուրեալք
իրեւ զանարի փախտեալս, մեծապէս զը-
ւարթացեալք և լի քաջալերութեամբ,
խրախուռեալք զխուժան ռամկին յազա-
տութիւն և մարդապրապէս ժողովեալ
զազառ մարգիկ՝ որոց միանգամ պատա-
հէին . անդ և կէզք խառնեալք ընդ նոսա
գային ելանէին 'ի միասին՝ իբրու հասարա-
կորդք նահատակութեանն և ընդ փառո
պանծացեալք դործոյն . յորս էր Գայիոս
Հոկտավիոս և Լենտոս Սպինթեր . բայց
սոքա զվրէժն լուծին ապա զպարծանացն՝
սպանեալք յԱնտովնիոսէ և 'ի Կեսարէ
կրտերոյ . և ոչ 'ի փառան անգամ վայե-
լեցին՝ ոյր ազագաւ զմահ ընկալան . քան-
զի և ոչ հաւատաց զայն մարգիկն . քանզի և
պատուհասադիրքն ինքնին պատուհաս 'ի
վերայ ածին նոցա ոչ զգործոյն, այլ զկա-
մաց նոցա :

Իսկ յաւուրն երկրորդի եկեալ Բրու-
տոս ընդ արքանեկացն, և խմբեալ եկեղե-
ցի, անգանօր ժողովուրդն կայր ունին գնէր
բանիցն Բրուտոսի . ոչ գծկամակութիւն

'ի գէմն բերէր ընդ գործ սպանսւթեանն ,
 և ոչ հաճութիւն . այնպէս խորին լռու-
 թեամբն զկիրս յայտնէր զեանդադատա-
 նացն առ Կեսար , գարձեալ և զերեսաց
 մեծարանսն առ Բրուտոս : Բայց աւագա-
 նի Սինկլետոսին յայնժամ անյիշատարու-
 թիւն սահմանեալ անցիցն անցելոց , և առ
 հասարակ զամենեանն ամոքեալ , վճիռ
 տայր շուք զգից ձօնել Կեսարու . և զի՝
 անգրգէնի գլխովին կայցեն տմենայն կարգք
 սահմանեալք յիշխանութեանն Կեսարու :
 Առ այս՝ և Բրուտոսի և այլոց գաւառս 'ի
 ներքս մատուցանէր և պատիւս շքեղս . զի
 և առհասարակ կարծեցին խաղաղել հան-
 դարտել իրացն վայելուչ կարգաւ :

Սակայն յետ այնորիկ իբրև զկտակն բա-
 ցին Կեսարու , և ընթերցան տեսին 'ի նմա՝
 զի միում միում 'ի Հռոմայեցւոց անտի
 հրիտակս թողոյր երևելիս . իսկ անգուտս
 և զնորա գիտկն յակն արկին այնպէս ընդ
 մէջ տարեալ հրապարակին՝ ողջ խաթա-
 րեալ և կեղեքեալ 'ի վերաց անտի , յայն-
 ժամ ապա սանձակոտոր խաւժան ամբո-
 խին խռով առհասարակ հարեալ՝ յափըշ-
 տակեցին առին աթոռակս , և վանդակնս
 պատս , և տրապիզս 'ի հրապարակէն , և
 փայտակոյտ մեծ արկեալ զգիական և
 հուր հարեալ այրէին զնա : Իսկ անգուտս
 և կէսք խանձողս 'ի բուռն կալեալ ընթա-
 նային այրել 'ի հուր գատել զտունս սպա-
 նողացն , և կէսք յայսկոյս յայնկոյս վա-
 ղէին ողջոյն ընդ քաղաքն , յուղէին խըն-

գրէին 'ի բուռն զնոսա արկանել և գէշ գէշ պատահել . այլ գտին նորա և ոչ զոր, զի առհասարակ փակեալք ամրացան :

Բայց գէպ եղև՝ զի Նիննաս ոմն 'ի բարեկամաց անտի Վեսարու, տեսանէր՝ որպէս ասեն՝ յառաջնում գիշերին երազ անտեղի . քանզի Թուէր նմա լինթրիս հրաւիրել 'ի Վեսարէ, և 'ի հրաժարելն՝ զձեռանէն կալեալ բռնի տանել զնա լինթրիան : Սորա լուր առեալ յայնժամ ըզխարուկելոյ գիականն Վեսարու 'ի հրապարակին, յարեաւ և չորաւ անդր շուք ձօնել նմա, Թէպէտ և տակաւին զարհուրեալ 'ի նոյն երազ և ջերմամբ ևս տագնապեալ : Իբրեւ երեւցաւ նա անդր, մի ոմն 'ի խուժանէն ասէր ընկերին զանուն առն՝ որ եհարց 'ի նմանէ, և նա՝ միւսումն, և այնպէս համբաւեցաւ առհասարակ այրն իբրեւ զմի որ 'ի սպանողացն Վեսարու . քանզի և 'ի դաւաճանսն էր իսկ այր՝ Նիննաս անուն նորա . ուստի և զնա կարծեալք՝ խուժեալ 'ի վերայ առն՝ գէշ արկին զնա 'ի հրապարակին :

Յայսմանէ զահի հարեալք՝ յաւէտ իմն Բրուտոս և Կասսիոս, յետ սակաւ աւուրցելին խոյս ետուն 'ի քաղաքէն . և ապա զլինչ անցք անցին ընդ նոսա և զհարդ մեռան, արձանագրեալ իսկ է մեր 'ի վարան Բրուտոսի : Արդ մեռաւ Վեսար, ընդ ամենայն կեցեալ ամս յիսուն և վեց . ամս չորս և սակաւ մի աւելի կեցեալ յետ մահուն Պոմպէի : Եւ զամենայն աւուրս կե-

նայ իւրոց ընդ այնչափ վտանգա՝ կրթեցաւ միայն յիշխանութիւն և 'ի տէրութիւն . և հաղիւ ուրեմն զբռամբ արկեալ, պտուղ և ոչ այլ պտղաբերեաց առ իւր քաղաքացիսն, բայց զանուան և եթ և զնախանձելի և ըզմեծապէս զխառան :

Այլ անշուշտ նորա բազմն մեծապէս և գեղեցիկ առ կենդանութեամբն, նոյն և 'ի մահուն զհետ ընթացեալ նորա, վըէժ խնդրեաց զարեանն՝ հետամուտ վարեալ հալածեալ առհասարակ ընդ ցամաք և ընդ ծով զգործոսն, մինչև մնաց և ոչ ոք 'ի նոցանէն . և 'ի մահ առհասարակ մատնեաց ոչ զձեռնամուխան միայն զգործոյն, այլ և զհամախոհան գլխովն : Սակայն 'ի մարդկայինս յայտսիկ յոյժ պքանչելի իցեն արգեգք գէպքն Կասսիոսի . քանզի պարտել 'ի մարտին 'ի փիլիպպեան գաշտան, դաշնակ զնոյն՝ զոր 'ի Կեսարոս՝ միեաց ինքնին և յանձն իւր : Իսկ և յաստուածայինսն պքանչելի է Գիսաւորն մեծ . (քանզի յետ մահուն Կեսարու գիշերս եօթն փայլատակեալ շողշողեալ, և ապա աներևութաւ նայր) : Դարձեալ և նուազել ճառագայթից արևուն . քանզի ընդ տարին ողջոյն թալկացեալ ծագէր սկաւառակն և անճառանց, տապ իմն շողեալ նուազ և վատեալ . և օգքդ գլխովն միգապատ և միդտապատ՝ առ 'ի տկարութենէ տապոյն 'ի պարզել զնա . և ազաղեցան ապա՝ մինչև հասեալք՝ և միդք և պտուղք, և թօշնեալք չորացան յանջերմին օգոցն :

Իսկ առաւել քան զամենայն՝ ՚ի խօլա կանէն անտի երևութացեալ առ Բրուտոս՝ համօրէն ՚ի վերայ կացին եթէ սրբանեցան դիք ընդ սպանութիւնն Կեսարու . և էր այսպիսի ինչ : Իբրև Բրուտոս չուհրամայէր զօրուն՝ անցանել յԱրիւդեայ ՚ի միւս ցամաքն , կայր նա ընկողմանեալ գիշերի ՚ի խորանին ըստ սովորութեանն՝ ոչ ՚ի քուն , այլ մտայոյզ վասն հանգեր ձելոցն . քանզի և ասեն լինել նմա սակաւաքուն քան զամենայն զօրավարս . և բընաւորեցաւ նա զաւուրս իւր բազմադոյն մասամբ տքնութեամբ անցուցանել : Արդ թուէր իմն նմա տրոփիւն առ գուրան լսել , և ելեալ ՚ի զննել ՚ի լոյս առկայծեալ լապտերին , տեսանէր ուրուական մարդոյ տհեղ , հարստի , դժոխահայեաց և խռշրազեղ : Չահի հարաւ Բրուտոս . և տեսեալ զխօլականն զայն այնպէս անշարժ և անբարբառ կացել անմռունչ առ մահճին , հարցանէր , ո՞րք իցէ . նա ետ պատասխանի . “Քաջն քո չար՝ ո՞վ Բրուտոս . և տեսցես գու զիս ՚ի դաշտան Փիլիպպեան” : Յայնժամ Բրուտոս խրախուսեալ՝ ասէր . “Եւ կարի իսկ քաջ , տեսից զքեզ” . և ՚ի նոյն անհետանայր խօլն :

Իսկ յետ այնորիկ ճակատ ընդդէմ Անտոնիոսի և Կեսարու տուեալ նորա ՚ի նոյն դաշտան , յառաջին մարտին յաղթական ելեալ հարկանէր վանէր զախոյեանսն , և յառաջ վարեալ աւար ևս առնոյր զբանական Կեսարու : Իսկ իբրև ՚ի մարտն եր-

կրորդ հանգերձեցաւ, անգրէն 'ի գիշերի նոյն խօլական երեութանայր նմա ընաւ իսկ անբարբառ : Խեղամուտ օրահասին եղեալ Բրաւտոս՝ ինքնագրաւ գիմեաց 'ի վըտանդն : Սակայն տապաւտ չանկաւ 'ի կըռուին, այլ 'ի վիսիտուտ իւրոցն՝ խուճապեալ և ինքն 'ի վալը մի առապար, անգ 'ի սուրն մերկապատեան արկեալ զլանջսն, 'ի նոյն և ուրուք 'ի բարեկամացն՝ որպէս ասեն՝ ոյժ տուեալ վերին, այնպէս գնաց զիւրովին 7 :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Բայց սա 'ի քաջս զորականին՝ Կեսաւրու վատացաւ, ոչ միայն իբրեւ անարի, այլև իբրեւ անմիտ գլխովին:

2. 'Ի յիշատակարանսն Կեսարու՝ զոր ունիմք այժմ՝ 'ի ձեռին, ընթեռնումք՝ աս պարէզս երեսուն:

3. Զերազ զայս Պոմպէի ողջ բերեալ Պլուտարքեայ՝ տէս 'ի վարսն Պոմպէի:

4. Յայտնի է գիտակաց՝ հեշտն և համառօտն Հռոմայեցւոց. Veni, Vidi, Vici. Գոհցես նոյնչափ է և 'ի Հայն: Այլ քան զի 'ի Յն. այլազգ է, վասն այսորիկ ասէ զայս Պլուտարքոս. քանզի է՝ Η'λθον, εἶδον, ἐνίκησα:

5. Քնար, անուանեալն 'ի Համասրեղուծիւնսն երկնից:

6. Կիւմէոս կամ Կումանոս, անուանիք էին 'ի խօթամտութեան և յապշութեան:

7. Մի է 'ի կորուսելոցն Պլուտարքեայ, կամ թէ և բնաւ իսկ յոչ արձանագրելոցն 'ի նմանէ, և Զուգակշռութիւն Աղեքսանդրի և Կեսարուն:

Պ Լ ՈՒ Տ Ա Ր Ք Ե Ա Յ

ԶՈՒԳԱԿՇԻՌՔ

ԱԳԻՍԵԱՅ ԵՒ ԿՂԻՈՄԵՆԵԱՅ

ԵՒ

**ՏԻՐԵՐԻՈՍԻ ԵՒ ԳԱՅԻՈՍԻ
ԳՐԱԿՔԵԱՆՑ**

ԱԳԻՍ ԵՒ ԿՂԻՈՄԵՆԻՍ

ՈՉԻՆՉ անտեղի արդեօք և տարագէտ կարծեցին ոմանք կարդեալ ընդդէմ՝ փառասիրացն անձանց զհիւս առասպելին իքսիոնի. իբրու թէ փոխանակ Հերայ զամպն կալեալ նա և գիրկս ածեալ, և այնպէս ապա Կենտաւրոսաց ծնունդ լեալ իցէ : Քանզի և նոքա ինքնին գլխովին ընդ փառացն խառնեալ և զուգեալ՝ իբրու ընդ գրօշելոյ ումեմն առաքինութեան, ոչինչ բոլորապատու և ազնուական 'ի ներքս բերեն. այլ բազում ինչ խորթս և խառնածինս, աստ անդ տարուբերեալք 'ի բաղմագէմ՝ ըղձից, նախանձուն զհետ կրթեալ և այլոց կրից :

Եւ որպէս առ Սոփոկլեայ ասեն իսկ հովիւքն վասն իւրեանց հօտիցն, եթէ, "Քանզի գոցա՝ տեալք մեք գոլով, ծառայութիւն հարկանեմք : Եւ հարկ է մեզ

լսել գոցա, թէպէտ և լուռ կան գոքա ,, :
 Զնոյն անշուշտ կրեն կիրս և որք միանգամ
 վարեն զքաղաքն ըստ ըղձից խուժանին և
 ըստ թափոյն ծառայութիւն հարեալ նո-
 ցա և սպաս, որպէս զի ժողովրդապետի ա-
 նուն առցեն և իշխանի: Քանզի զոր օրի-
 նակ՝ որք յառաջագոյն նաւուն իցեն,
 թէպէտ և յառաջոյ առաւել տեսանիցեն
 քան զղեկավարոն, սակայն գէտակն՝ ի նո-
 սա ունին և զամենայն հրամայեալն ի նո-
 ցանէ կատարեն, սակէս և առաջնորդք
 քաղաքին ակնկառոյցք ՚ի փառս՝ կամա-
 կատար պաշտօնեայք են խուժանին, թէ-
 պէտ և զանունն կալցեն զիշխանի. և այն
 զի առն բարւոյ և կատարելոյ չեն ինչ պէտք
 փառաց, բայց որչափ ինչ ՚ի համբաւոյ
 անձինն սկիզբն լիցի նմա ՚ի նահատակու-
 թիւնս հայակապոս:

Իսկ որ տակաւին պատանի պատուաւէր
 իցէ, ներելի արգեօք իցէ նմա ՚ի գործն
 քաջութեան խնդալ նմա վայր մի ՚ի փառս
 անձին և ճոխանալ: Քանզի առաքինու-
 թիւնք գեռարուսիկք ՚ի նսաս և նորաբող-
 բոջք՝ որպէս թէոփրատոսասաց ՚ի գովու-
 թեանց անտի հաստարմատ լինին ՚ի բարե-
 գործութիւն, և բարգաւաճեն և յաղթա-
 հարուստք լինին: Այլ եթէ ծայրայեղն՝
 միշտ բազմավտանդ է յամենայն իսկ յիրս,
 իսկ ՚ի պատուաւորութեան ՚ի քաղաքաւո-
 րութիւնս՝ գլխովին մահառիթ գոյ. քան-
 զի և առեալ ձգէ իսկ նա զմեծազօր իշ-
 խանան ՚ի մելեգնութիւն և ՚ի յայանի խե-

լաթափուլթիւն . որպէս զի ոչ զլաւն՝ պատ-
ճառք փառաց , այլ զամենայն զպատճառս
փառաց՝ համարին նոքա լաւ և բարի : Եւ
որպէս անդ երբեմն ասէր Փոկիոյն առ
Անտիպատրոս՝ որ անբարի ինչ խնդրէր 'ի
նմանէ . " Չէ՛ քեզ՝ ասէ՛ մարթունել զՓո-
կիոյն միանգամայն և բարեկամ և մարդա-
հաճոյ , . սակէս , կամ թէ՛ նմանօրինակ
իմն՝ է՛ ասել առ խուժանն . " Չի՛ք քեզ
զնոյն այր ունել քո՝ միանգամայն իշխան
և սպասարկու , . Քանզի 'ի բանիդ յայդ-
միկ նոյն արդեօք պատահեացեն կիրք՝ որ
ինչ վիշապին այնմիկ . որոյ տուտն՝ որպէս
առասպելին պատմէ բան՝ սրանեալ և 'ի
կագ ընդ գլխոյն եկեալ , խնդրէր և ինքն
երբէք առաջնորդ լինել , և մի՛ այնպէս միշտ
զհետ աղխաղխեալ երթալ : Ապա առաջ-
նորդ և տուտն կացեալ , անգէն արագ ա-
րագ վատթարէր զինքն անհանձար գնա-
ցիւքն . և ձգէր ցրցտէր զգլուխն՝ ընդհա-
կառակս բնութեանն զհետ քարշեալ զա-
չացու և խուլ անգամոցն այնոցիկ : Չնոյն
պատահեալ կիրս տեսանեմք մէք և առ
բազումն՝ որ միանգամ 'ի քաղաքաւորու-
թեան խնդրեցին ընդ միտ մտանել ամբո-
խին : Քանզի ակնկառոյցք 'ի խուժան
անգր եղեալ անհանձար և վայրաժատին ,
յանհնարին այնուհետև մտին իրքն՝ ուղղել
կամ սանձել կարծել զանկարգութիւնն :

Չայսոսիկ մէք յուշ ածաք ասել վասն
փառամոլ կրիցն առ խուժանին , 'ի խո-
կալ մեր անդ զմեծապէս ոյժ զսորա 'ի դի-

պուածոյ անտիկրկին Գրակքեանցն Տիբե-
րեայ և Գայիոսի . որ երկոքին նոքա քա-
ջածնունդք և քաջանանդք և քաջասոր-
հուրդք յառաջնորդութեան քաղաքին , և
'ի կորուստ ասպա մատնեցան ոչ այնչափ
առ տարապայման վառասիրութեանն ,
քան թէ յերկիւղէ անփառութեանն՝ ոչ
յանազատական ինչ պատճառէ : Քանզի
մարգասիրութիւն շատ տեսեալ կանուխ
յիւրեանց քաղաքայնոց , խորշին ամո-
թով եթէ յանկարծ 'ի պաշտամանն վի-
պեացին . ուստի և թեակոխեալք հաճոյա-
կատար առաջնորդութեամբ մեծ ևս փո-
խարինեւ պատուոյն զոր առին , և այնչափ
ևս առաւել պատուեալք՝ որչափ ինչ ըստ
քմաց խուժանին գնացին . և այնպէս զմի-
մեամբք՝ նոքա և խուժանն ելեալք , յայն
սահման ասպա հասանէին , զի և չէր նոցա
այնուհետև ասել զառածն , եթէ « Քան-
զի գեղեցիկ չէ բանն , ամօթ է յաւերժա-
նայն 'ի նոյն » :

Այլ գո՛ւ ինքնին 1 , քաջ 'ի վերայ կաց-
ցես իրացս 'ի պատմութենէ անտի : Արդ-
մէք 'ի կշիռ համեմատութեան երկոցուն
սոցա կարգեմք զամուսն զայն զլակոնա-
ցւոց՝ զսիրօղան խուժանին , զարքայս կրկին
զԱգիոս և զՎզէոմենէս : Քանզի և սոքա ինք-
նին իբրու զնոսա՝ կամելով բարդաւաճել
զժողովուրդն , և առնուլ բերել զքաղաքն
'ի նախնին յայն լաւ և արդար քաղաքա-
կանութիւն՝ յորմէ նա 'ի վաղնջուց իսկ էր
վիճակեալ , 'ի թշնամութիւն դարձան և սո-

քա ճոխից քաղաքին. զի յանձին չկալան
'ի բաց կալ 'ի սովորական իւրեանց աւե-
լաստացութենէն : Իսկ այս Լակոնացիք
թէպէտ և ոչ կացին եղբարք, սակայն և
քաղաքաւորութիւնք նոցա յոյժ մերձա-
ւորք գտան միմեանց և համահարգք, որ և
սկիզբն առին օրինակ զայս :

Յորմէհետէ սպրդեալ եմուտ զառա-
ջինն 'ի Լակեդեմոն արծաթսիրութիւն և
ոսկեսիրութիւն, և բազմահարուստ գոյից
զհետ եկն ընչաքաղցութիւն և ճզճիմ
բարք, և 'ի նոցուն պէտսն և 'ի վայելն
գրգացան և փափկացան և շռայլեցան,
ապա արագ արագ բազումս 'ի հոյակապ
փառաց իւրոց նկուն եղեալ՝ տապալեցաւ
քաղաքն և յոյժ հիբացեալ գձձեցաւ, մին
չև 'ի բուն ժամանակացն արքայութեան
Լեոնիդեայ և Ագիսայ : Եւ էր այս Ագիս
'ի զարմէն Եւրիւտիոնիդեայց՝ որդի Եւդա-
միտեայ, և վեցերորդ յԱգեսիդայոսէ՝ այն
որ խաղաց գնաց յԱսիա և մեծապէս զօ-
րացաւ յԵլլագա : Քանզի յԱգեսիդայոսէ
ծնաւ Արքիդամոս, որ ապանաւ 'ի Մես-
սապիացւոց մօտ 'ի Մանգոնիոն 2 վայր
Իտալիոյ. և ծնան որդիք երկուք Արքիդա-
մոսի, անուն երիցուն՝ Ագիս, և կրսերոյն՝
Եւդամիդաս. և ապանեալ Ագիս յԱնտի-
պատրոսէ 'ի Մեգաղոպոլիս և ոչ թողեալ
զաւակ՝ թագ կապեաց Եւդամիդաս. յոր-
մէ ծնաւ ապա միւս այլ Արքիդամոս, և
յԱրքիդամոսէ միւս այլ Եւդամիդաս, և
'ի ամանէ ապա Ագիս՝ վասն որոյ բանքս են.

Իսկ Լէոնիդաս որդի Կղէոմենեայ յայլմէ տահմէ Ագիսեանց՝ էր ութերորդ 'ի Պաւսանիասայ՝ այն որ 'ի Պզատէա 'ի մարտին պարտեաց զՄարգոնիոս : Քանզի Պաւսանիաս ծնաւ զՊղիստոմենակէս, և Պղիստոմենակէս զմիւս Պաւսանիա, որ միախեաւ 'ի Լակեդեմոնիոյ 'ի Տէգէա, ուստի և որդին նորա երէց Ագեսիպօզիս անուն՝ թագ կապեաց . և յետ նորա՝ կրորտերն Կղէոմորտոս անուն . քանզի Ագեսիպօզիս մեռաւ անորդի : Այլ ապա 'ի Կղէոմորտեայ ծնան միւս այլ Ագեսիպօզիս և Կղէոմենէս, և Ագեսիպօզիս թագ կապեաց ոչ հարուստ ժամանակ, և ոչ նա դարձել եթող զաւակ : Իսկ Կղէոմենէս թագաւորեալ յետ նորա, ծնաւ որդիս երկու, անուն երիցուն Ակրոտատոս՝ որ մեռաւ առ կենդանութեամբ հօրն . և անուն կրտսէրոյն՝ Կղէոմենիւմոս, և եկաց յետ մահուն հօրն՝ բայց ոչ թագաւորեաց . այլ փոխանակ նորա առ զթագն Արէոս թուոն Կղէոմենեայ՝ որդի Ակրոտատոսի : Իսկ սպանել Արէոս մօտ 'ի Կորնթոս, կալաւ զարքայութիւնն որդի նորա Ակրոտատոս : Իսկ 'ի մեռանել սորա 'ի մարտի յԱրիստոքիմեայ բռնաւորէ մերձ 'ի Մեդազոպօլիս, թողոյր յղի զկինն, յորմէ և ծնաւ մանուկ՝ որում և խնամակալու եկաց այս Լէոնիդաս Կղէոմենիւմեան : Իսկ 'ի մեռանել մանկանն 'ի տղայութեան տիս, անցանէր ապա արքայութիւնն 'ի Լէոնիդաս, այլ ոչինչ այնպէս 'ի ճահ պատահեալ քաղաքայնոցն :

Քանզի թէպէտ և առհասարակ ամենեքեան յայնժամ նուազեալք իմն էին առ խանդարել կարգի քաղաքին, այլ առաւել քան զայլան և 'ի հայրենականացն խոր թացեալ բարետոհմութեանց երևէր Ղէռ նիդաս . քանզի և էր իսկ նորա հարուստ ժամանակ շրջեալ յածեալ 'ի դահլիճան հախարարաց, և սպաս յարքունիս հարեալ Սեւեակեայ, և անդուստ ապա գժպատեհս փոխաբերեալ 'ի գործս Ելլադայ և 'ի քաջիկ քաղաքականութիւնն՝ զգոռողութեան կերպարան և զպերճութիւն :

Իսկ Ագիս՝ ըստ քաջամոյն բուսոյ բարուցն և ըստ ազնուականութեան ոգւոյն, ոչ զԼէոնիդաս միայն հարուստ միջոցաւ զհետ իւր թողոյր, այլ և գողցես առհասարակ զոր միանգամ թագ կապեցին՝ յետ մեծին Ագեսիդայոսի . որպէս զի և չև գոլով ամաց քսանից (թէպէտ և ինքն 'ի մեծութիւնս և 'ի գրգանս սնեալ էր կանանց՝ յԱգեսիսարատեայ մօրէն և յԱրքիդամեայ 'ի հանւոյն, կանայք բազմահարուստք յոյժ 'ի մէջ Լակեդեմոնացւոց), համայն և այնպէս միանգամայն ընդոտնեաց զգրգանսն, և քողածիգ ևս լինէր չքնաղագեզ գիտակի երեսացն . առնոյր բառնայր յապուրակի 'ի մարմնոյն զամենայն զարգաւաճութեանաց նորա, և 'ի բաց մերկանայր միանգամայն յամենայն չքոյ . խնդայր հանգերձ զիւրեաւ արկանել անպաճոյճ և դուղնաքեայ, և զհետ կրթէր ընթրեացն և բազանեացն և չափու կենացն բնիկ Լա-

կոնացւոցն . և ասէր՝ ոչինչ արդոյ զար-
քայութիւնն համարել, եթէ 'ի նմին չյա-
ջողեացի նմա առնուլ բերել զիւր քաղա-
քացիսն 'ի հայրենին իւրեանց օրէնս և 'ի
կարգս :

Արդ սկիզբն ապականութեան և խո-
թութեան իրացն Լակեդեմոնացւոց կա-
լաւ 'ի ընէ ժամանակացն՝ յարում նոքա
ղիշխանութիւն քանդեալ զԱթենացւոցն,
լցան ոսկւով և արծաթով: Այլ քանզի
տակաւին պահէր 'ի նոսա բաշխ և բաժին
գոյիցն ըստ Լիւկուրգոսին օրինացն, սահ-
մանաւոր չափով 'ի պայազատութիւնսն, և
Թոդոյր հայրն որդւոյն զիւրն վիճակ, այս
կարգ ապա և այս հաւասարութիւն՝ գիւր
լինէր քաղաքին 'ի վատթարութենէ անտի:
Իսկ իբրև անդանօր Պարետ եկաց Եպիտա-
գէս անուն ոմն՝ այր զօրաւոր խառապարա-
նոց և անհամբոյր բարուք, 'ի գժտութիւն
բերեալ սա ընդ որդւոյն իւրոյ, գրեաց
կարգեաց օրէնս, զի այր այր զգոյս իւր և
զվիճակ իւր իշխան լիցի տալ 'ի կենդանու-
թեան իւրում և Թողուլ կտակաւ 'ի մա-
հուն իւրում՝ ում ումեք և կամք իցեն
նմա: Արդ սա օրէնս զայս 'ի ներքս բերե՛լ
առ զայրուց ցասմանն, այլք ապա ըստ
նմանէն հաւանութեամբ ընկալեալ զնոյն
առ կիրս ընչաքաղցութեանն, տապալեցին
զվայելուչ զկարգն: Քանզի որ միանգամ
ճոխք 'ի նոսա՝ շահեալք կուտէին անխը-
նայ, 'ի բաց 'ի պայազատութենէն վարե՛լ
զօրինաւոր ժառանգան, ուստի և վաղվա-

զակի մեծութիւն միահազոյն ամփոփեալ
մթերեալ 'ի նուազունս ոմանս, չքաւորէր
քաղաքն . և փոխանակ գեղեցիկ արուես-
տիցն 'ի ներքս մուծան ծառայականքն, և
թշնամութիւն և խէթ յուզեցաւ ընդդէմ
մեծատանցն : Եւ մնացին յայնժամ Սպար-
տացիք եօթն հարիւր թուով և ոչ առա-
ւել . և 'ի նոսա հարիւրիւ չափ միայն՝ որ
ժառանգաւորք էին գեանոյ և վիճակաց
իւրեանց : Իսկ առհասարակ այլք՝ ամբոխ
մուրկաց սինըքորաց 'ի քաղաքին՝ որ թու-
լակի և յակամայս մարտ մղէին ընդ օտարս,
և ցանգ դէտ ակն կալեալ մնային պարա-
պոյ ժամուն շրջել փոխել միանգամայն
զկարգ զայն քաղաքին :

Ոյր աղադաւ և Ագիս քաջիկ կար-
ծեալ նահատակութիւն՝ որպէս և էր իսկ
արդեօք՝ առնուլ բերել զքաղաքն 'ի հա-
ւասարութիւն և բազմաժողով զնա գնել,
գուն գործեաց իմանալ գիտել համօրէն
զմիտս մարդկանն : Արդ՝ պատանիք յայն-
ժամ արագ արագ յանակնկալս յանգու-
ցին 'ի նա զմիտս . գօտէպինդք զհետ կր-
թեալ առաքինութեան՝ փոխեցան 'ի տըն-
կակից քաղաքավարութենէն, և մերկացին
զայն իբրեւ հանգերձ՝ 'ի շնորհս աղատու-
թեն : Իսկ շատք 'ի ծերունեացն յայնժամ
իբրու հինօրեայք և ծրդեալք յապակա-
նութեանն, որպէս պատահէ ծառայից
փախուցելոց՝ որ ուժգին ածեալք բերցին
առ տեարս իւրեանց, այնպէս զահի հա-
րեալք դողային 'ի Լիկուրդոսէ . խոտէին

անդռոնէին զԱգիս, զի զայրանայր ընդ առիջակայ իրան և բզճայր տենչմամբ 'ի շուք իւր նախնին առնուլ ածել միանգամայն զՍպարտիս :

Սակայն և Լիւսանգրոս Լիւքեան և Մանդրոկղեզաս Եկփանեան և Ագեսիզայոս դարձեալ՝ ձեռն ետուն հաւանութեան բարիոք ջանիցն Ագիսայ, և քաջալեր ևս կարգային նմա : Եւ էր Լիւսանգրոս յոյժ արդոյ և պատուական 'ի քաղաքին իւրում. իսկ Մանդրոկղեզաս՝ այր ճարտարամիտ և հնարիմաց, և ընդ խորագէտ զգտնութեանն նահատակէր և յարիութեան : Իսկ էր Ագեսիզայոս քեռի արքային՝ այր կորովաբան, թէպէտ և ինքն գրգասէր և ընչաքաղց . սակայն և խրախոյս քաջալեր մատուցանէր նմա որդին նորա Հիպպոմիդոնփն փառաւորեալն 'ի մարտս բազումս և ճոխացեալն 'ի սիրոյ մտերմութեան պատանեացն առ նա : Բայց Ագեսիզայոս ճշգրիտ յորգորեցաւ 'ի բանն . զի էին իսկ նորա պարտք բազումք և ակնունէր զերծ 'ի հատուցմանէն լինել յայնժամ 'ի փոփոխել կարգի քաղաքին :

Ապա Ագիս 'ի բանի իւրում արարեալ զնա՝ անդէն թեակոխէր հանդերձ նովաւ 'ի հաւան և զմայրն ածել՝ զքոյր Ագեսիզայոսի, տիկին ճոխ յոյժ 'ի քաղաքին 'ի բազմութենէ անտի իւրոց սպասարկուացն և բարեկամացն և պարտապանացն, և շատ միջամուկ 'ի հաւարակաց գործան : Լուե՛լ տիկնոջն զխորհուրդ մտաց պատանւոյն ,

զառաջինն յափշուծիւն կրթէր; և 'ի բաց զնա 'ի խորհրդոյն քեցեալ, ասէր՝ անհնաւ ընցն զհետ չկրթել՝ միանգամայն և անպիտանեացն: Բայց Ադեսիղայոս 'ի գէմն բերեալ նմա զհեշտին կատարել բանին և որ 'ի նմանէն զահ օգտին, իբրև յայնժամ և արքայն ինքնին աղերս մօրն արկանէր՝ թողուլ հրաժարել 'ի բազմահարուստ ընչիցն՝ 'ի շուք փառաց ուշ եղեալ և պատուոյն՝ որում անձկայր. և առեր ևս նմա՝ հաւատարել երբէք մեծութեամբ այլոց արքայից նմա չէք հնար. (քանզի և պաշտօնեայք ինքնին նախարարացն և ծառայք գլխովին կուսակալացն Պողոսեայ և Սելեւկոսի բազմահարուստք ևս են քան զամենայն արքայս Սպարտիոյ 'ի միապին): այլ եթէ յաջողեսցի նա ժուժկալութեամբն և անպաճոյճ քաղաքավարութեամբն և ոգւոյն մեծութեամբն նկուն զնոցուն արարեալ զգրգանան, հաւասարութիւն 'ի քաղաքացիսն հաստել և հաղորդութիւն գոյից, նա անշուշտ յայնժամ անուն ժառանգեսցէ և զփառս զմեծի արքայի: Եւ այսպէս ասպա տիկնայքն փոփոխեալք 'ի մտաց իւրեանց, խրախուսեցին և նոքա 'ի բարիոք պատուասիրութենէ անտի պատանւոյն. և 'ի վեր վազեալք գեղեցիկ մոլութեամբ ձեռն տալ քաջութեան խորհրդոյն, ինքնին նոքա ճեպ տուեալ փութացուցանէին զԱգիս. և քաջալեր ևս 'ի նոյն նահառակութիւն տային և բարեկամացն՝ զոր առաջեալ կոչեցին. և կային

խօսէին վասն բանին և ընդ այլոց ևս կանանց . զի և ճարտար գիտէին զլակեգեմոնացիս ցանդ հեշտալուրս առ իւրեանց կանանին , որք և քան միջամուխ նոքա յառտնինսն , առաւել ևս զկանայս խառնէին նոքա 'ի հասարակաց պիտառնութիւնսն :

Բայց քանզի բազում ինչ 'ի հարստութեանցն լակեգեմոնացւոց ժառանգեալ ունէին կանայք , ուստի և քիրտն մեծապէս և խոչ ընդ ոտն հանդերձեցաւ Ագիսայ . քանզի զգէմ դարձաւ կանոնին , ոչ միայն զի վասն անպաճոյճ կենացն այնոցիկ և հեշտին 'ի գրգանացն վրիպէին նոքա , այլ զի և անբաժք 'ի շքոյ պատուոյն և 'ի զօրութենէ ընչաւէտութեանն մնային : Ապա չոքան ապաւինեցան նոքա 'ի Լէոնի . դաս . գրգեցին գրգեցին՝ զի նա իբրեւ երիցադոյն հասակաւ սանձեացէ զԱգիս և կարճեացէ զխորհուրդ մտաց նորա : Վամել կամէր և ինքնին Լէոնի դաս զօրավիգն կալ մեծատանց դասուան . բայց 'ի խուժանէն զանգիտեալ՝ որ զփոփոխել զիրացն խրնդրէին , ոչինչ յայտնի նկրտէր ընդգէմ Ագիսայ . այլ 'ի գաղտագող անգանէր հնարել աղարտել զխորհուրդ մտաց նորա . խօսէր ընդ իշխանսն , և ամբաստան զնմանէ կայր՝ իբրու որ 'ի վարձ բռնաւորութեանն՝ զմեծատանց զգոյսն խորհի աղքատաց բաշխել , և հասարակաց զգեալինն առնել , և անվաւերական զպարտսն գործել , գնոց այնոցիկ գնելով իւր սուրհանդակս

բազումս, և ոչ թէ քաղաքացիս ինչ Սպարտիոյ պատրաստել:

Սակայն Ագիս հնարիմաց խորհրդով յաջողեալ և զԼիւսանդրոս կարգել ընտրել 'ի Պարետ, արագ արագ օրէնս 'ի ներքս մատուցանէր 'ի ծերակուտին. և էին օրինացն գլուխք այս: Զի պարտապանք զերծ լիցին միանգամայն յամենայն պարտուց. և զի՝ բաշխեցին գեանոյ, բաժանեալ 'ի չորս հազար և 'ի հինգ հարիւր վիճակս զգետին՝ 'ի ձորոյն Պեղենեան մինչև 'ի Տաւգետոն, 'ի Մաղէա, և 'ի Սէլասիա. և 'ի բիւր մի և հինգ հազար՝ զգետինն որ անդր քան զսահմանսն զայնոսիկ. և զի՝ այս վիճակք բաշխեցին մօտակայիցն՝ որ զէն բառնալ բաւականք իցեն. իսկ այլք՝ 'ի մէջսահմանացն բաշխեցին Սպարտացւոցն՝ որ կանն 'ի քաղաքին. և զի՝ և 'ի լրումն թըւոյ սոցա՝ աղբնտիր լինիցի 'ի շրջակայիցն և յեկաց՝ ամենայն քաջահրահանգ և բարեմոյն մարդկանն. առ այս՝ և կորովեացն մարմնով և առոյգ անձանց. և զի՝ կարգեալք նստցին սոքա 'ի հնգետասան հացկերոյ(ծս թեթեախորտիկս, է որ չորից հարիւրոց արանց, և է որ երկերիւրոց. և կեցցեն քաղաքավարեացին նոքա ըստ հարեանառուր կարգի նախնեաց իւրեանց:

Իբրեւ զայն օրէնսն 'ի ներքս մատուցին, և յայնժամ ծերակոյտն չէր ինչ միաբան 'ի խորհուրդ բանին, անգուստ Լիւսանդրոս աշխարհօրէն խմբեալ ժողով խօսէր ինքնին առ քաղաքացիսն. անգուստ և

Մանգրոկդիգաս և Ագեսիզայոս յողզք մատչէին նոցա, զի մի՛ ի պատճառս սա- կաւուց այն ընչեղացն՝ յորոց ոտնհարն լի նէին, ընդ վայր գուք փառացն հարցեն զՍպարտիոյ. այլ յուշ լիցին նոցա վաղըն- ջուց պատգամքն՝ աղղարաբք նոցա անձնա- պահ յընչասիրութենէն լինել իբրեւ ի սա- տակչէ Սպարտիոյ: Առ այս և նորոգա- տուր պատգամքն Պասիփեայ. և էր այս Պասիփեայ տաճարն և պատգամախօսն ի Թալամացիս մեծապէս պատուեալ: Եւ վիպեն զնա՝ կէսք մի յԱրլանտեան դատե- րաց անտի յԱրամազդայ՝ մայր Արմոնի. իսկ կէսք ասեն զնա Վասանդրէ գուտոր Պրիամու վախճանեալ անդանօր. և քան զի ամենեցուն առհասարակ գուշակէր նա, անուն կարգային նմա Փասիֆա, այն է՝ Ամենագուշակ: Այլ Փիւղարքոս ասէ՝ եթէ գուտոր Ափիւլայ՝ անուն Դափնի զերծեալ փախստեայ յԱպողոնէ՝ որ խըն գրէր գիտել զնա, և չքնեալ փոխեալ ի ծառ, ապա մեծապէս պատուեալ ի գից անտի՝ առնոյր զօրութիւն գուշակութե՝: Արդ յայնժամ ի ներքս բերէին Ագի- սեսիք՝ եթէ և ի պատգամաց անտի այսր Պասիփեայ պատուէր գայր Սպարտա- ւոց՝ հաւասարավիճակ լինել նոցա առ- հասարակ ըստ առաջին կարգի օրինացն Լիկուրգոսի: Իսկ ի վերջէ յառաջ մա- տուցեալ ինքնին և Ագիա խօսէր սղադու- նիւք և զանձն ևս ի ներքս արկանէր մե- ծապէս զօրավիգն ի նոյն կարգ. քաղաքին:

Քանզի և ինքն առաջին նահատակեալ ընծայէր հասարակաց զգոյս իւր բազմահարուստ. զի էին իսկ նորա գետինք մշակեալք, դարձեալ և տրօտք, առ այս և վեցհարիւր տաղանդ դրամոց: Եւ զնոյն դարձեալ գործէին և մարք նոցա և բարեկամք նոցա և մերձաւորք՝ որք բազմահարուստք ևս էին ՚ի մէջ Սպարտացւոց:

Յայնժամ ապա ժողովուրդք առհասարակ յապուշ կրթեալ ընդ մեծանձնութիւն պատանւոյն, ցնծացան յոյժ զի ՚ի հոլովել երկից հարիւրոց ամաց ծնաւ նոցա թագաւոր արժանի Սպարտիոյ: Իսկ անդուստ Լէոնիդաս անհնարին պայքարէր. և զմտաւ ևս ածեալ եթէ և ինքնին հարկաւորեալ ՚ի նոյն գործ, ոչ շնորհս զնոյն կալցեն նմա քաղաքացիք. այլ թէպէտ առհասարակ ամենեքեան ՚ի նոյն նահատակեսցին հրաժարեալք ՚ի գոյից, նմա միայնոյ շուք դիցեն՝ որ սկիզբն գեղեցիկ ետ գործոյն այնորիկ. ապա կայր Լէոնիդաս և հարցանէր զԱգիս, եթէ զԼիկուրգոս գիտասցէ՞ նա արդար և առաքինի. իբրև պատասխանի ետ Ագիս, Այո: Կրկնեաց Լէոնիդաս և ասէ. «Եւ ո՞ւր երբէք հրաման Լիկուրգոս ետ զազատութեան պարտուցն. կամ թէ ո՞ւր արդեօք ՚ի քաղաքացիս առեալ գրեաց նա զեկս և զօտարս. այն՝ որ անշուշտ յանհնարիցն գիտէր զքաջողովութիւն քաղաքին՝ եթէ ՚ի բաց չլտարեսցին եկք և օտարք», : Ետ պատասխանի Ագիս և ասէ, երբէք զարմանալ

և ոչինչ՝ եթէ Լէոնիդաս ինքնին անեալն 'ի տարաշխարհս և ծնող զաւակաց 'ի նախարարեան հարսանեաց, ոչ գիտէ եթէ զոսկի և զարծաթ 'ի բաց 'ի քաղաքէն վաւրեալ Լիկուրգոս, միահազոյն և զպարտադիտվին և զտակոսիս 'ի բաց պարուրեաց : Իսկ յազագս եկացն և օտարաց՝ 'ի բաց խորշեցաւ նա որ միանգամ հանգուանաւիպք չէին կարգի և չափու կենացն՝ զոր սահմանեաց . քանզի և զայն որեարն վաւրէր նա՝ ոչ ընդգէմ մարդկանն մարտ եղեալ, այլ 'ի կենաց նոցա և 'ի վարուցն զանգիտեալ . գուցէ ընդխառնեալք նոքա՝ յիւրսն զգրգանացն յորդեացեն սէր և զխափկութեանց և զընչից : Այլ նա զՏերպանդրոս և զԹադէս և զՓերեկիդէս զարս օտարս մեծապէս պատուեաց . քանզի և իւրեանց իսկ նուազքն և իմաստասիրութեամբն 'ի նոյն կէտ նպատակին Լիւկուրգեայ կրթէին արքն : Եւ յաւել ասել Ագիս . “ Եւ գու իսկ ինքնին գովես զԵկպրեպէս, այն՝ որ Եփորոս կացեալ առեալ կտրէր կտրոցաւն լարս երկուս յինունց անտի՝ Փրինիդեայ երաժշտի . գովես և զորս միանգամ զնոյն գործեցին առ Տիմոթէոս . այլ սակայն և զմեզ խոտեա, որ խնդրեմք 'ի բաց 'ի Սպարտիոյ կարճել զգրգանսն և զուայլութիւն, և զամբարտաւանութիւն . իբրու եթէ և ոչ արքդ այդդքիկ փոյթ ըզնոյն կալան կարճել զպերճութիւնն և զառաւելագանցն յերաժշտութեան՝ զի մի մուտ ունիցի այսր, ուր անչափ և տարա-

պայման չափ կենաց և վարուց 'ի ներքս
սպրդեալ՝ ցանգ անգաշնակաւոր և տարա-
ձայն յարգարեցին զքաղաքն ։

Ապա յետ այնորիկ ժողովուրդք առ-
հասարակ 'ի կողմն կացին Ագիսայ . իսկ
անդանօր ընչեղք ազերս արկանէին Լէով-
նիդեայ՝ մի թողուլ լքանել զնոսա . և յռ-
դղք ևս մատեն ծերակուտին , որոց և իշ-
խանութիւն համբռն 'ի ձեռս էր 'ի կա-
նուխ խորհրդեան վասն բանին . ուստի և
յաջողեցան նոքա , զի որք ընդ օրէնսն ընդ-
այն չհաճէին՝ քուեայ մի առաւել կալան :
Բայց Լիւսանդրոս տակաւին իշխանացեալ
հալածանս 'ի վերայ յարուցանէր Լէոմնի-
դեայ 'ի վաղնջուց ինչ օրինաց , որ արդե-
լոյք զարմին Հերակլեայ առնել որդիս 'ի
տարաշխարհիկ կնոջէ . և դատակնիք մահու-
սահմանէր 'ի վերայ մարդոյ՝ որ տարագէմ
գնացեալ 'ի Սպարտիոյ ընակեսցէ ալլուր :
Առ այս՝ և այլոց մարդկանն թելադիր սա-
ղբէր Լիւսանդրոս՝ զի զայսդսիկ ամբաս-
տան լիցին վասն Լէոմնիդեայ . և ինքն ընդ
այլոց իշխանակցաց իւրոց նստաւ գէտակն
ունել նշանին . և էր բանն օրինակ զայս :
Յիննամեայ ժամանակ միանգամ ընտրեն
Պարէտք գիշեր մի պայծառ և անլուսին ,
և լուռ անմռունչ նստեալ գէտակն կա-
լեալ հային ընդ երկինս . և թէ երբէք 'ի
կողմանց ինչ աստղ մի անցեալ ընթացի
առ այլ , եկեալ ամբաստան լինին զար-
քայից իւրեանց 'ի դատաստանի՝ իբրև զյան-
ցաւորաց ոմանց յաստուածակողմն անդր ,

և հանեն 'ի նմանէ զտէրութիւնն . մինչև պատգամ մի հասցէ նոցա 'ի Թիկոնա 'ի Դեպքեայ կամ յՈւրիմալոյ : Արդ յայնժամ Լիւսանդրոս վկայեալ զնշան զայն տեսանել, քարշէր 'ի գատաստան Ղէոմիւնիգաս, և վկայս ևս առաջի ածէր, յասիացի կնոջէ՝ զոր ածին նմա կուսակալք Սելեւկոսի՝ ծնանել նմա որդիս երկու . և Թէ՛ յետ այնորիկ ատելի եղեալ կնոջն, ընդդէմ կամաց նորա դարձ արարեալ 'ի տուն, եկն և զբռամբ արկանէր զԹագաւորութիւնն կացեալ անպայազատ :

Մինչդեռ ամբաստանութիւն այս յուզէր 'ի գատաստանի, անդուստ և զՎղէոմբրոտոս դրդէր Լիւսանդրոս՝ յառաջ մատչել ինդրել զարքայութիւնն՝ փեսայ ինքն գորով Լէոմիւնիգեայ և արքայազարմ : Զահի հարեալ Լէոմիւնիգաս, անկե՛լ ապաւինեցաւ ողորբաւոր առ Աթենաս Քաղկիկեան . իսկ և գուտոր նորա պաղատանս մատուցանէր վասն հօրն՝ Թողեալ յայնժամ զայր իւր զՎղէոմբրոտոս : Ապա 'ի գատաստան կոչեալ Լէոմիւնիգաս, և ո՛չ յանգիմանեալ տեսնին, առին հանին 'ի նմանէ զԹագաւորութիւնն, և 'ի ձեռս ետուն Վղէոմբրոտեայ :

Զայնու ժամանակաւ լցեալ աւուրցն Լիւսանդրեայ՝ փոխէր յիշխանութենէն . իսկ որ զկնի նորա Պարէտք՝ արգահատեալք առին զողորբաւորն Լէոմիւնիգաս . և ամբաստանսւթիւն յուզեցին ընդդէմ Լիւսանդրեայ և Մանգրոկղիգեայ, իբրու որք հա-

կառակ օրինացն վճիռ ետուն նոքա զազատութեան պարտուցն և զքաշիից գետնոյն : Տագնապեալ նոցա 'ի վտանգին , չքան ամօքեցին զթագաւորսն . զի միաբանեալ նոքա ընդ միմեանս՝ զանց զնորհրդգովն արասցեն զՊարետիցն : Քանզի և բովանդակ ոյժ իշխանութեան Պարետիցն է յամիաբանութեան երկուց թագաւորացն : զի Պարէտք իւրեանց քուէիւքն նպաստ լինին լաւագոյն կարծեաց միոյն՝ 'ի հակառակել միւսոյն . իսկ յորժամ երկոքին նոքա համախորհուրդք պատահեն , յայնժամ իշխանութիւն արքայիցն անդրժեիք է , և հակառակել նոցա՝ օրինազանցութիւն համարեալ է . քանզի և պաշտօն Պարետիցն է իրաւախոհ կալ ընդ մէջ արքայից յանմիաբանութեան նոցա . այլ ոչ և միջամուխ լինել 'ի գործս նոցա 'ի համախորհութեան նոցա : Ապա յայնժամ ամօքեալ այնպէս արքայիցն երկոցուն , իջեալ 'ի հրապարակ հանգերձ բարեկամօքն և 'ի բաց զՊարէտսն վարեալ յաթոռակաց իւրեանց՝ զայլս փոխանակ նոցա կարգէին , յորոց և մի էր Ադեսիդայոս . և զբազումս 'ի զէն վառեալ 'ի պատանեաց , և լուծեալ արձակեալ զբանտարկեալսն , արհաւիրս արկանէին հակառակորդացն՝ իբրու որ մահունս գործեսցեն . սակայն և սպանին և ոչ զոր : Նա զի և 'ի խնդրել Ադեսիդայոսն սպանանել զԼէոնիդաս դադտազնաց փախտեայ 'ի Տէգէաս , և յարձակել ևս արս անկանել յուզւոջ 'ի վերայ առն , ի

բազմած Ագիս եղեալ անգէն արս հաւա-
տարինս առաքէր. որոց և յիւրեանս ա-
ռեալ զնա յանգործուածին 'ի Տէգէաս :

Իբրեւ այս եղև, և հակառակորդ ուրեք
ոք և խոչ ընդ ոռն չէր 'ի միջի, յայնժամ
Ագեսիղայոսինքնին միայնակ խանդարեաց
և հիմն 'ի վեր տապալեաց զամենայն, ա-
զարտեալ զգեղեցիկ զայն օրէնսն և զյոյժ
Լակոնականն՝ ամօթալի ախտին ընչաքաղ-
ցուծեան իւրոյ : Քանզի ժառանգեալ
սորա կալուած մի լայնասահման և արդա-
ւանգահող, և պարտապան ևս գոլով նա
շատ պարտուց և ճչ ունելով հատուցանել,
առ այս և ոչ զիւր կալուածն կամէր հա-
սարակաց գործել, սաղրէր հաւանեցու-
ցանէր զԱգիս՝ իբրու եթէ զերկուս զայն
օրէնսն միանգամայն օրինադրելով՝ մեծա-
պէս արգեօք յուզեսցին աղմուկք 'ի քա-
ղաքին . իսկ եթէ նախ՝ պարտուցն ազատու-
թիւն 'ի բանի իւրեանց տրասցեն զտեսարան
կալուածոց, գիւրեաւ այնուհետև և ան-
վերդով հպատակեսցին նոքա 'ի բաշխն
գեանոյ : Հաճոյ թուեցաւ բանն և լիւ-
սանդրեայ գլխովին, պատրեալ 'ի խորա-
մանկուծենէն Ագեսիղայոսի : Ապա ա-
ծեալ կուտեալ 'ի հրապարակ զամենայն
զմուրհակս զպարտապանաց, որոց Սպար-
տացիք անուն կարդան Քլարիս, այրեցին
'ի հուր : Անդ յամբառնալ բոցոյն՝ առհա-
սարակ ընչեղք և վաշխառուք յոյժ 'ի խոր
խոցեալք գնային 'ի բաց . իսկ Ագեսիղայոս՝
իբրու ոռնհար եղեալ տսէր՝ երբեք չտե-

տեալ նորա լոյս պայծառ առաւել և ոչ հուր սաստիկ առաւել:

Իսկ իբրեւ խնդրեաց խուժանն՝ արագ արագ և զբաշխն գետնոյ 'ի ներքս բերել, և զնոյն ևս պատուիրեաց արքայն, յայնժամ Ագեափղայոս համակ խոչ և խուժ արկեալ իրացն, և բարուր կարկատեալ ժամավաճառ լինէր. մինչև դէպ տայր՝ Ագիսայ չու առնել խաղալ արշաւանին: Քանզի Աքայեցիք նիզակակիցք Լակեդեմոնացւոց առաքեցին խնդրէին օգնութիւն ընդդէմ Ետողացւոց՝ որ անցեալք ընդ սահմանս Մեգարայ հորդան տային 'ի Պեղոպոննիսոս. և Արատոս զօրավար Աքայեցւոց ընդդէմ դարձեալ զօրաժողով լինէր և առեալ գրէր առ Պարէտան: Յայնժամ Պարէտք առեալ վաղվաղակի արձակէին անդր զԱգիս՝ որ մեծապէս ևս խրախուսեալ էր 'ի պատուաւիրութենէն, և զի և յառաջամիտ ևս յոյժ տեսանէր զզօրականն. քանզի և էին իսկ նոքա բազմագոյնք 'ի պատանեաց անտի և յաղքատաց, որք և 'ի պարտուց իւրեանց ազատացեալք և տկն ևս կալեալք 'ի դարձի արշաւանին ունել և զբաշխ գետնոյն, մտադիւրագոյնս հպատակէին զանձինս 'իւրեանց Ագիսայ: Եւ էին անդ նոքա տեսիլ չքնաղ քաղաքացն, յակն արկեալք զնոսա այնպէս հեղաբար անցանել հատանել զՊեղոպոննիսոս. ոչ տուգանս ինչ ածէին, գողցես և ոչ շուխդն հարկանէին. որպէս զի և զարմացեալ իսկ էին հեղեմացիք և զմտաւ ևս

ածէին զքաջիկ ևս զհրահանգն զօրակա-
նին զՍպարաբոյ՝ առ Ագեափղայոսիւ կամ
առ Լիւսանդրեաւ կամ առ նախնին Լէոփ
նիդեաւ, յորժամ անգանօր պատանւոյն
այնմիկ արքայի՝ որ կրսերագոյն ևս էր քան
զամենեանն՝ այնչափ շուք և պատկառանս
'ի ներքս բերէր զօրականն։ Այլ արդեօք և
ինքնին պատանին փառս անձին հանդեր-
ձէր 'ի սակաւապէտ կենացն և 'ի վաստա-
կասէր ջանիցն, և զի և ոչ հանդերձ զե-
րեաւ արկանէր և ոչ զէնս շքեղ առաւել
քան զսոսկականին, ոյր ազագաւ և ըստ
արժանին պանչելի եղև խուժանին և փա-
րելի։ Սակայն և ընչեղջ խեթացան ընդ
նորոգատուր չափ կենաց պատանւոյն. զան-
դիտեալք՝ եթէ նա ամենայն ուրեք 'ի նմա-
նութիւն վարուցն կրթեսցէ առհասարակ
զժողովուրդս։

Արդ հասեալ Ագիս և խմբեալ ընդ
Արատեայ մօտ 'ի Կորնթոս, մինչքեռ խոր-
հուրդ Արատոս հարցանէր վասն մարտի և
վասն ճակատուն զօրու ընդդէմ թշնա-
մեացն, մեծ իմն յայնժամ ժրութիւն ոգ-
ւոյ և խիզախել ոչ մոլեգին և ոչ անհան-
ճարաբար 'ի գէմն բերէր Ագիս։ Քանզի
խորհուրդ տայր մարտ դնել կռուել, և մի
թոյլ տալ մարտին մեռտ ընդ գրուսն ու-
նել Պեղոպոննիսոյ։ Համայն և այնպէս՝
զհաճոյն իւր՝ ասէ՝ արասցէ Արատոս, այր
երէց հասակաւ և այր զօրավար Աքայե-
ցւոց, որոց ոչ 'ի զօրավար հասեալ գայ
ինքն և ոչ առաջնորդ, այլ 'ի նիզակակից

և 'ի զօրավիզն : Բայց Բատովն Սինոպոսի պատմէ, հրաժարել նմա 'ի մարտէն՝ Թէպէտ և կամէր Արատոս : Սակայն Բատովն ընթերցեալ չէ զոր միանգամ գրեաց ինքնին Արատոս 'ի չքմեղս անձին, եթէ 'ի ժամանակին յայնմիկ ժողովեալ մշակացն և ամբարեալ գողցես ողջոյն զարմտին, լաւ համարեցաւ նա անցս տալ Թշնամոյն, քան Թէ մարտիւ վտանգել զամենայնն միանգամայն : Ապա խորհուրդ հաստատել Արատոս ոչ կռուել, և առեալ արձակեալ 'ի բաց զնիզակակիցսն մեծապէս գովութեամբք, յայնժամ Ագիս սքանչացեալ առ ամենեանս դառնայր գայր 'ի տուն 'ի ժամանակին՝ յորում ամբոխեալ և խռվեալ յոյժ էր Սպարտիա :

Քանզի Ագեսիդայոս Պարէտ՝ անպատկառ այնուհետեւ խեղացեալ միւր յամենայն զօչաքաղութիւն. և առեալ եմոյծ ամիս մի երեքտասաներորդ 'ի հարկսն, Թէպէտ և չրջանի տարւոյն յայնժամ չէին պէտք այնո՛ւ, և հակառակ ես էր կարգի ժամանակացն. և այնպէս հարկս հանէր և վասն ամսոյն այնորիկ : Ապա զանգիտեալ նորա 'ի հարստահարելոց անտի արանցն և ատելի ևս եղեալ ամենեցուն, պահէր առ իւր սիկարեանս՝ որովք և 'ի միասին հետեւէր յատեանն. և յերկուց անտի արքայից զմին յայտնի իսկ յընչաց քերէր. իսկ Ագիսայ շուք 'ի ներքս մատուցանէր, քան վասն արքունի բարձին՝ առաւել ևս վասն ազգակցութեանն արդեօք :

Համբաւ ևս հռչակ հարկանէր Ագեաի զայոս՝ կարգիլ միւսանդամ 'ի Պարէտ. ոյր ապագաւ թշնամիք նորա յայնժամ արագ արագ միեցան 'ի բազմավտանդ գործն, և միաբանեալք առեալ ածէին յայտնապէս Ղէոմնիդաս 'ի Տեգեայ, և կացուցանէին զնա թագաւոր. և անդ մեծապէս ևս խընդալլո ժողովուրդն, զի սրտմտեալ ևս էին ընդ խաբանն 'ի բաշխ անդր գեանոյ: Յայնժամ անձնապուր Ագեաիզայոս զերծանէր 'ի ձեռն որդւոյն իւրոյ Հիպպոմեդոնտեայ՝ յազերս վասն հօրն անկեալ առ ժողովուրդն, զոր և մեծապէս սիրէին նոքա վասն քաջութեանն: Իսկ Ագիս արքայ չգրաւ ապաւինեցաւ առ Քալկիկեան գիցուհին. և Կղէոմբրոդոս արքայ՝ 'ի տաճար անդր Պոսիդոնի անկաւ ողորբաւոր. քան զի և թուէր իմն այնպէս՝ Լէոմնիդեայ սրտմտեալ առաւել ընդ սա: Եւ համբռն՝ թողեալ յայնժամ զԱգիս՝ հանդերձ զօրականօք չգրաւ Լէոմնիդաս ուր կայր Կղէոմբրոդոս. անգանօր զայրագին լին բարկութեամբ յերեսս հարկանէր նորա՝ զի փեսայ գոլով նորա՝ հաղք լարեաց նմա, զարքայութիւնն եհան, և վտարանդի արար զնա 'ի հայրենեացն:

Վարանեցաւ Կղէոմբրոդոս, և այնպէս 'ի տաքնապ տարակուսի նստեալ կայր անմռուռ: Իսկ յայնժամ Քէլոմնիս գուտոր Լէոմնիդեայ, այն՝ որ յառաջագոյն թիկնածու հարստահարելոյ իւրում հօրն՝ զանձն ևս իւր 'ի նոյն կիրս համարեալ և

զատեալ 'ի Կղէոմբրոդեայ յառնէն 'ի Թա-
գաւորել նորա, յարեցաւ առ հայրն և
մխիթար մատուցանէր հօրն յազէտս նորա,
և պաղատէր ևս ընդ նմա 'ի քաղաքին, և
ասպա 'ի փախստեան հօրն՝ համակ 'ի սուգ-
կայր և զայրանայր ընդ Կղէոմբրոդոս, նոյն
այն Քէլովնիս յայնժամ փոխեալ միւսան-
գամ ընդ փոխել բազդին, ողորբաւոր և
ինքն նստաւ 'ի միասին ընդ առն իւրոյ՝ կա-
լեալ զձեռաց նորա և ղերկուս տղայն կա-
ցուցեալ աստի և անտի: Իբրև անդ առհա-
սարակ ամենեքեան հիացեալ կային գեր-
արտօսրալիցք՝ ընդ լաւութիւն և ընդ ա-
ղէխորով կիրս կնոջն, նա յայնժամ 'ի վեր
առեալ զսգահանդերձն և ցուցեալ զհեր-
արձակ զխռուացեալ զգէսսն՝ ասէր առ
լէովնիդաս. « Այս իմ տեսիլ աւադիկ
ո՞վ հայր, և այս կերպարան չէ առ ցաւս
կարեկցութեան վասն Կղէոմբրոդեայ. այլ
սուգ է դա անդասին 'ի բնէ 'ի քոց աղէ-
տից և 'ի փախստենէն մնացեալ ընդ իս
աննդակից և բնակակից: Արդ ուրեմն 'ի
Թագ կապել քո յաղթական 'ի Սպար-
տիա, հասցի՞ ինձ տակաւին 'ի նոյն յաւեր-
ժանալ 'ի վիշտս. կամ Թէ պարտ ինձ ի-
ցէ՝ պատմուճան արկանել զանձամբ պայ-
ծառ և արքենի՝ 'ի սպանանել քո զիմ ա-
մուսին՝ որում հարսնացայ 'ի կուսութենէ
իմմէ. որ եթէ 'ի հաշտ ածեալ չամոքէ
դա զքեզ և ո՛չ 'ի ցօղ անդամ արտասուաց
տղայոցդ և կնոջն, պատուհաս ուրեմն դա
կրեսցէ զիւրոյ մնասուն դառնագոյն ևս

քան զքո կամելք, կանուխ քան զինքն՝ զեռնեան զիւր զտարփալին 'ի մահ տարածեալ: Քանզի և որովք երեսօք տեսից ես երբէք զայլ կանանին, վրէպ իմ գտեալ 'ի գութ ածել խանդաղատանաց իմովս պաշտանօք՝ ոչ զայր և ոչ զհայր: Այլ ուրեմն ծնայ ես լծակից և գուտոր, ցանգայնպէս ընդ իմոցս լինել վշտահար և արհամարհ: Այլ արդ եթէ և էր ինչ երբէք զմա փաստ վայելուչ 'ի չքմեղս անձին, վրէպ յայնմանէն կացուցի ես զնա, յորժամ յարեալ ես 'ի քեզ՝ գատախազ եղէ զգործոց դորա: Բայց դու ինքնին զարդիս զանիրաւութիւն գորա մեծապէս ներքելի ողորմութեան առնես, դու՝ որ այնչափ մեծ զթագաւորելն 'ի գէմս բերես և այնչափ տարփալի, զի և վասն այնր արժան և իրաւ իցէ միանգամայն և զփեսայս սպանանել և զորդւովք զանց առնել, : Զայսոսիկ կողկողէր Քէլովնիս, և 'ի նոյն զերեսս իւր առեալ՝ զգլխովն փարէր Կղէոմբրոգեայ, և զթալկացեալ զաչան առ 'ի ցաւոյն և զծիւրեալ և զհաշեալ՝ յածէր զմարդկամբն:

Ապա Լէոնիդաս խօսեալ ընդ բարեկամացն, հրաման տայր Կղէոմբրոգեայ յառնել գնալ վտարանդի. բայց զգուտորն իւր աղաչէր մնալ առ իւր և մի լքանել զհայրն, որ այնչափ սիրեաց զնա և զկեանս զառնն շնորհեաց նմա: Այլ նա անսաց և ոչինչ. անդէն 'ի յառնել 'ի վեր առնն՝ առեալ եղ 'ի նորա ձեռս զմի 'ի տղայոցն,

և զմիւսն ինքն 'ի գիրկս առեալ և երկրորդադեալ սնդ առաջի բազնին դիցն, հետեւէր արտաքս հանդերձ նովաւ: Եւ թէ արգեօք 'ի սնտի փառաւորութենէն չէր գերի վարեալ Վղէոմբրոգոս, անշուշտ նա զայն վտարանդութիւն ընդ այնպիսումն լծակցի, լաւագոյն յոյժ բախտ համարեալ էր քան զամենայն արքայութիւն:

Եւ այսպէս ապա Լէոմնիդաս արտասահման զՎղէոմբրոգոս արարեալ, և 'ի Պարեթացն որ յայնժամ՝ զԷջիսանութիւնն հանեալ և զայլն փոխանակ կարգեալ, անդէն դառնայր դաւաճանութիւն մենքենայէր Ագիսայ: Գուն գործեաց զառաջինն ածել զնա 'ի հաւսնութիւն՝ յսուներ և գալ թագ 'ի միասին կապել, իբրոս որ ներեալ իսկ իցեն նմա քաղաքացիքն իբրեւ պատանւոյ առն և պատուասիրի զառաժելոյ յԱգեսիդայոսէ: Իբրեւ կասկածեցաւ Ագիս և եկաց մնաց յիւրում ապաստանի, ոչ ևս այնուհետեւ խաբանօք գնայր ընդ նմա Լէոմնիդաս:

Բայց Ամփարէս և Դեմոքարէս և Արկեսիդայոս սովորեցան յառնել և կենակից խօսակից լինել ընդ Ագիսայ: Էր զի և 'ի վայր առեալ ածէին զնա 'ի միասին 'ի բաղնիս անդր, և լուացեալ՝ անդրէն միասանգամ 'ի նոյն տաճար կարգէին զնա: զի էին իսկ նոքա երեքեան կենակիցք նորա: Այլ Ամփարէս՝ որ այն ինչ յանօթ առեալ էր յԱգեսիստրատայ պատմութեան և սկահս մեծագինս, խորհէր մատ-

նեւ զԱգիա արքայ և զկանայս տան նորա և աղատանալ 'ի գարձուցանելոյ զկարասին . և ասեն վասն նորա յաւէտ իմն լսել լէոպէ նիգեայ և գրգռել ևս զՊարէտան , յորոց մի էր և ինքն գլխովին :

Արդ Ագիա ապաւինեալ միշտ 'ի նոյն տաճարի , և քանզի էր նորա սովորութիւն ըստ ժամանակին յառնել իջանել միայն 'ի բաղանիս անդր , խորհեցան նոքա դատաւնել որսալ զնա արտաքոյ տաճարին : Ապա գէտակն կալեալ մնային և ընդ առաջ եկեալ նմա յելսն 'ի բաղանեաց , ողջոյն և համբոյր տային նմա և ընդ նմա հետեւեալք խօսէին , և խնդային ևս իբրու ընդ պատանւոյ իւրեանց ընտանւոյ : Իսկ էր 'ի ճանապարհին յայնմիկ տռ 'ի շեղ զարտուղի մի 'ի բանտ կոյս անդր . իբրեւ եկին հասին 'ի փողոց անդր , յայնժամ Ամիալըէս միտեալ 'ի նա ձեռս ըստ իշխանութեան կարգին . ասէր . “ Ես զքեզ ո՞վ Ագիա առեալ ածեմ առ Պարէտս՝ տալ զհամար զիշխանութեան քո ” : Իսկ Դեմոքարէս այր հարատի մարմնով և կորովի , տռեալ զվերարկուն ածէր զպարանոցաւն նորա և քարշէր տանէր . յայնժամ և այլքն դաշնաւորք մզօն 'ի թիկանց տուեալ նմա , իբրեւ չէր ոք օգնական նմա յանմարդի փողոցին , այնպէս առեալ արկին զնա յայնժամ 'ի բանտ անդր :

Յայն վայր արագ արագ եկեալ հասեալ լէոյնիդաս տոուար գնդաւ վարձկան զօրականին , պատեալ պաշարէր շուր

Ջանապետի զբանտն : Ապա եկին մօտին Պարէպք ուր կայրն Ագիս , և առաքեալ կոչեցին անդր և զծերակոյտն համախորհուրդ , իբրու ստեան կարդեալ գատաստանի . և հրաման տային Ագիսայ առնել պատասխանի վասն գործոց իւրոց : Իբրեւ անդ պատանի արքայն ընդ այնպէս կեղծաւորել ատենին՝ 'ի ծաղը հատանէր , ասէ Ամփարէս . սակայն մերձ ընդ մերձ 'ի կոծ հատեալ քո՝ լուծցես զվեժ յանդգնութեանդ : Իսկ անդուստ այլ ոմն 'ի Պարետիցն իբրու գթութեամբ առ Ագիս՝ զօրինակ նմա սաղրեալ ազատութեան միասուն , հարցանէր զնա՝ միթէ արդեօք 'ի բռնադատութենէն Լիւսանդրեայ և Ագեսիդայոսի յայն գործսն միեւլ նորա : Եւ պատասխանի Ագիս և ասէ : Բռնադատեալ և ոչ յումեքէ , այլ 'ի նախանձ նմա նութեան բերեալ Լիկուրգեայ՝ զնոյն յօժարեցայ հաստատել կարգ զքաղաքին : Իբրեւ միւսանդամ հարցաւ՝ սորջանա՞յ արդեօք ընդ գործն , կրկնեաց պատանին՝ եթէ երբէք զեղջ և ապաշաւ չէ նա ընդ այնպիսի գեղեցիկ խորհուրդ՝ թէպէտ և զվերջինն կրեսցէ պատուհաս : Յայնժամ գատակնիք մահու ածեալ նմա՝ հրաման ետուն պաշտօնէիցն քարշել ձգել զնա 'ի վայրն անուանեալ՝ Դեկագէս . (և է այն՝ յարկ 'ի բանտին ուր խեղդամահ առնեն զմահապարտան) : Իբրեւ զպաշտօնեայն տեսանէր Դեմոքարէս՝ զի ոչ ժամեցան ձեռն միեւլ 'ի նա , և զի որ անդ զօրականք

վարձկանք վերջոտնեալ տեղի տային հրա-
ժարեալք 'ի դառնութենէ գործոյն, և
ամբարշտութիւն և ասկրատութիւն հա-
մարեցան նոքա ձեռն յանձն միեւլ ար-
քայի, կայր Դեմոքարէս և սպառնալիս 'ի
վերայ կապեր նոցա և յիշոցնատու լինէր և
ինքնին ևս ձգէր քարշէր զԱգիս 'ի վայր
պատուհասին: Քանզի յայնժամ և բա-
զումք լուր առին զձերբակալ լինելոյն նո-
րա, և առաջի գրացն խռով և շառաչիւն
ևս հարեալ էր, և լսպտերք բազումք խռու-
նեցան 'ի վայրն. և իրազգած ևս եղեալ
մայրն Ագիսայ և հանի նորա, բողոք մե-
ծապէս բարձին, պաղատանս ձայնէին՝ չը-
նորհել արքայի Սպարտացուց ժամ պա-
րապոյ առնել պատասխանի և 'ի դատաս-
տան յանդիման գալ իւրոց քաղաքայնոց:

Վասն այսոցիկ ապա առաւել ևս ճե-
պեալ տրաքեցաւ մահ նորա. երկեան՝ զի
'ի ձեռաց ելցէ գիշերն բարեպատեհ, ե-
թէ սաստիկ ևս որեար 'ի վայրն խուժեա-
ցէ: Արդ մինչդեռ 'ի վայր խեղճամահ պա-
տուհասին ածեալ լինէր Ագիս, տեսեալ
անգանոր զմի ոք 'ի պաշտօնէիցն՝ զի յար-
տասուս հարեալ աշխարէր զաղէտն նորա.
ասէ. «Թող անգր այր գու զարտասուելդ
քո: Քանզի մահ զայս անիրաւ և անօրէն
առեալ իմ, լաւագունի ևս պատահեալ
եմ արդեօք վիճակի քան զիմ զսպանողսն,»:
Չայս ասաց Ագիս, և ինքնին 'ի խեղճանն
մատուցանէր զպարանոցն:

Ապա Ամփարէս ելեալ արտաքս առ:

գուրսն, անդանօր Ագեփատրատէ զոտիւքն
 փարեալ նորա առ մտերիմ բարեկամու-
 թեան իւրոյ ընդ նմա, նա 'ի վեր կանդ-
 նեալ ասէր՝ կիրս գառնութեան և ոչ մի
 հասցէ Ագիսայ. և ստիպէր ևս զնա՝ եթէ
 կամք իցեն՝ մտանել տեսանել զորպին.
 Իբրև խնդրեաց 'ի միասին ունել և զԱրքի-
 դամէ զմայր իւր, թոյլ տայր Ամփարէս. և
 կալեալ զերկոցուն նոցա զձեռացն և պա-
 տուէր տուեալ փակել անդրէն զգուրս
 բանտին, զԱրքիդամէ տայր առաջին 'ի
 ձեռս դահճացն զպառաւեալ կինն, և էր
 կինն մինչև ցայն վայր մեծապէս արդոյ և
 ականաւոր կացեալ քան զամենայն կանայս
 քաղաքին իւրոյ: Իբրև սպանին և զնա,
 յառաջ ապա վարեաց զԱլեքսիստրատէ.
 Իբրև նա 'ի ներքս 'ի վայր պատռահասին
 մոեալ տեսանէր դիտապաստ զորպին և
 զմայր իւր այնպէս անշնչացեալ կախեալ
 ընդ ճոպանն, անդէն իւրովք իսկ ձե-
 ռօքն 'ի միասին ընդ դահճացն գործակից
 'ի վայր առնոյր զմայրն, և գառացուցեալ
 զգիակնն առ մարմնոյն Ագիսայ՝ յարգարէր
 յօրինէր և ծածկէր զնա: Ապա 'ի վերայ
 անկեալ որպւոյն և համբուրեալ զերեսս
 նորա, ասէր. «Շատ բարեւաւութիւնդ
 ո՞վ որդեակ, և հեզութիւնդ, և մարդասի-
 րութիւնդ կորուսին զքեզ և զմեզ», : Իսկ
 անգուտտ Ամփարէս՝ որ ընդ դուռնն տե-
 ասնէր զամենայն և լսէր զամենայն, 'ի
 ներքս վազեալ և խոժոռ զակն յԱգեփա-
 տրատէ գարձուցեալ, ասէ, «Արդ եթէ

քո ընդ գործս հաւանեալ է որդւոյդ, վրէժ զնոյն լուծցես,, : Իսկ Ադեսիստրատէ ինքնին 'ի վեր 'ի խեղճանն ամբարձեալ ասէր. “Այո՛, միայն եթէ պիտանիք Սպարտիոյ լիցին այգոքիկ,, :

Իսկ յետ այնորիկ շունդն ընդ քաղաքն հարեալ գուժաբեր աղէտիցն, և գիւղունք երեք այնպէս յանկարծ յերևան եկեալք, թէպէտ և յայնժամ մեծապէս յոյժ էր արհաւիրք երկիւղի քաղաքին, ոչ ինչ թողացան կոծ աշխար զգիականքն ջայլել. և յատելութիւն ոխերիմ ընդ Լէոյնիդաս դառնալ և ընդ Ամիարէս : Զմտաւ ևս ածէին՝ զի ոճիր այնպէս ահագին և եղեռնաւոր երբէք չետես Սպարտիա՝ յորմէհետէ Տովբացիք եկեալ ընականցան 'ի Փեղոպոննիսոս քանդիւ թշնամիք ինքնին գլխովին քաջ իսկ անձնապահ էին ձեռն յարքայս մսել Լակեդեմոնացւոց 'ի պատահելն 'ի մարտի, և խորշէին խուսէին այլուր՝ շուք և մեծարանս եղեալ երեսաց նոցա : Ուստի թէպէտ և մարտ պատերազմաց Լակեդեմոնացիք շատ մղեցին ընդդէմ չելենացւոց, մի միայն Գղէոմբրոդոս՝ յառաջ քան զՓիլիպպոս՝ նիզակահար սպանաւ 'ի Լենկարա : Իսկ թէ Մեսինացիք և զԹէոպոմպոս ինքնին ասեն սպանեալ յԱրիստոմենեայ, ընդդէմ կան Լակեդեմոնացիք և ասեն՝ վերաւորեալ միայն : Բայց պայքարք են վասն բանիցդ :

Այլ սակայն անշուշտ Ագիս արքայ ա-

ուջին 'ի Լակեդեմոնիա սպանաւ 'ի Պարեաիցն, 'ի նահատակել իւրում 'ի մրցանահոյակապն և փառաւորս վասն քաղաքին, և յառոյգ 'ի տիսն՝ յորում և յանցաւոր մարդիկն արգեօք հանդիպեսցին ներողութեան: Իսկ բամբաւեցաւ նա իրաւամբք առաւել 'ի բարեկամացն՝ քան 'ի թշնամեացն, զի ապրեցոյց զԼէոնիդէս. և զանձն հաւատաց այլոց՝ հեզ նա գողով և սուաւել հեզ և համբոյր:

ԲԱՅՑ 'ի մեռանել Ագիսայ՝ ոչինչ առապարեաց Լէոնիդէս հասանել ունել զեղբայր նորա զԱգքիդամոս՝ որ ճեպրն թաց անձնապուր փախեաւ: Սակայն եկեալ՝ ձգեալ արտաքս 'ի տանէն Ագիսայ զկին նորա (Ագիատիս անուն) մայր մանկան այն ինչ ծնելոյ, առեալ զնա ուժգին ածէր 'ի կին որդւոյ իւրոյ Վղէոմենեայ՝ թէպէտ և չէր նա տակաւին փեսայացու, զի այլում չկամէր եթէ լինիցի նա կին: Քանզի և ժառանգ էր Ագիատիս բազմահարուստ ընչից հօր իւրոյ Գիւլիպպոսի, և էր նա չքնաղագեզ քան զամենայն կանայս Հելլենացւոց, և էր նա բարեհամբոյր: Ուտի և բազումն ջանաց նա՝ որպէս ասեն, և շատ պաղատեցաւ ազատել 'ի բրունութենէն. սակայն կարի նեզ հասեալ նմա զուգիլ ընդ Վղէոմենեայ, ատելութիւն էր ընդ Լէոնիդէայ. բայց իբրեւ լծակից բարի և խանդակաթ քնայր նա ընդ պատանւոյ փեսային, որոյ և յինքն առեալ

զնա՝ մեծապէս յոյժ սիրով տիրեաց զնա և ախաակից ևս լինէր նմա՝ ի սէրն նորա առ Ագիս և ի յիշատակն . զի և բազում անգամ նստեալ հարցանէր զնա վասն անցիցն անցելոց, և մեծապէս ուշ ունէր նմա՝ ի պատմել կնոջն զԵրհնոսք մտաց և ըզփոյթն զԱգիսայ . Իսկ էր Վղէտմենէս և հետամուտ պատուոյ և մեծանձն, և անգրասիւն, ի բնութենէն հակամիտեալ ի ժողովակալութիւն և յանպաճոյճ ի կեանս ոչինչ պակաս քան զԱգիս . սակայն և անբաժ ի նորա լաւութենէն և ի քաղաքամոլ բարուցն . և էր ի նմա խառնեալ և եռանդն ցասման, և յուժգին թափոյ ցախգածեալ բերէր յայն ինչ զոր միանգամ բարիոք համարէր :

Թուէր իմն նմա ամենազեղեցիկ տիրանալ ի վերայ ինքնակամ հնազանդելոցն . գարձեալ և վայելուչ՝ հպատակել զնոսա ուժգին յանաստեւել նոցա, և բռնադատել ի լաւագոյն անգր : Արդ նմա սովորոյթք քաղաքին յայնժամ ոչինչ քաղաքացան . քանզի և պարապորդք կային յայնժամ քաղաքացիք և փափկացեալք էին ի գրգանս . և արքայն ինքնին գլխովին անհոգացեալ էր՝ խնդրէր անարգել կեալ ի պարապորդ ի կեանս և ի լիութեան և ի գրգանս, և իրք հասարակաց ամայի լքեալ կային . քանզի և այր այր իւրաքանչիւր առանձինն զիւրն տուն խնդրէր բարգաւաճել : Իսկ յաղագս կրթանաց մարդից պատանեաց և ի պարկեշտութիւն վարժելոյ

զնոսա և 'ի ժուժկալութիւն և 'ի հաւատա-
րութիւն, չէր անվտանգ և յիշատակու-
թիւնն անգամ այնպիսեաց. իբրև պատ-
ճառք այնոքիկ կացին մահուանն Ագիսայ:

Եւ առեն' եթէ պատանեակ տակաւին
գոլով Վղէոմենէս՝ էր լստսէր իմատոասի-
րութեան ճառիցն 'ի դալ Սփերոսի Բո-
րիւթենիտեայ 'ի Լակեդեմոնիա. ուր նա
կենակից ընդ մանկանց և ընդ պատանեաց
փութոյ պնդութեամբ խնդրէր վարժել
հրահանգել զնոսա: Եւ էր այս Սփերոս
կացեալ մի 'ի գլխաւորաց անտի աշակեր-
տացն Զենովիի Վիտացւոյ. և Թուի Թէ՝
միբեաց նա զքաջութիւն և զարութիւն
ողւոյն Վղէոմենեայ, և իղձ պատուոյ սաւ-
տիկ ևս վառեաց 'ի նմա: Քանզի և առեն
նախնոյն Լէոմիդեայ հարցեալ՝ եթէ զի՞նչ
պիտի քերթող կարծեացէ նա զՏիւրոէոս,
եւ պատասխանի. “ Քա՛յ է յորսալ զո-
գիս պատանեաց, որ և գեղեցիկ վառեալ
մոլութեամբ առ 'ի քերթուածոց անտի
նորա, գիմագրաւ նահատակէին 'ի մարտի,“:
Եւ արդեօք վարդապետութիւն ևս Ստոյի-
կեան բազմովտանգ իմն աշխոյժ և հա-
մարձակութիւն բնաւորեցաւ ծնանել 'ի
ձեռներէցս և 'ի խիզախս. սակայն և քաղց-
րախառնեալ 'ի բոյս բարուց հեղ և հան-
գարտ, յայնժամ ապա զանկակից բարին
'ի ներքս բերէ:

Արդ իբրև մեռաւ Լէոմիդաս և զար-
քայութիւնն առնոյր Վղէոմենէս, տե-
սեալ զանարի վատութիւն զքաղաքայնոցն,

քանզի յայնժամ ընչեղք՝ գրգանաց միայն պատկառ կացեալ և շահու անձանց՝ ոչինչ միտ գնէին իրացն հասարակաց . իսկ խուժան ամբոխին վատեալ վատթարեալ 'ի պատճառս առ տնին կարօտութեանն՝ յուլացեալ էր միանգամայն առ 'ի մարտ, և 'ի քաջիկ գաստիարակութեան զաւակաց անհոգացեալ իսկ էր . և զի՝ և ինքն գլխովին զանուէն և եթ ունէր զարքայի, և բնաւ իսկ իշխանութիւնն միանգամայն զՊարեաւոյն կախեալ կայր, ապա անդէն վաղվաղակի խորհուրդ 'ի մտի հաստատեաց նա փոխել փոփոխել զիրացն զկարգ :

Եւ էր նորա բարեկամ Քսենարէս անուն՝ սիրող նորա, (և զսէր զայս Լակեդեմոնացիք կոչեն՝ Ներշնչութիւն) . և առ 'ի փորձ հարցանէր զնա Կղէոմենէս՝ եթէ զինչ թագաւոր եկաց Ագիս, և զիմոգարդեօք, և ոյց սատարութեամբն զնոյն կալաւ ուղի : Իսկ Քսենարէս զառաջինն բերկրանօք յուշ ածէր զգործսն զայն . կայր և պատմէր մի ըստ միօջէ զամենայն անցսն . բայց իբրեւ խելամուռ եղև՝ զի ըզձակաթս յոյժ լսէր Կղէոմենէս զպատմեալսն, և զի՝ և կարի՞ յոյժ շարժեցաւ նա ընդ նորոգ փոփոխութիւնն՝ զոր խորհեցան Ագիս, և զի՝ և բազում անգամ խրնդրէր լսել զնոցուն իրաց, զայրագինս յայնժամ էառ յանգիմանել զնա՝ իբրեւ այր խօթամիտ . և այնուհետև ապա տեղի ետ չխօսէր ընդ նմա և յայց չեւանէր նմա : Սակայն և 'ի վեր ումեք չեհան զպատճառ

գլխաւթեանն. այլ ասէր միայն՝ գիտե՛լ զայն արքային :

Իբրեւ զայս օրինակ խորթացաւ Քսենա-
րէս, ապա զմտաւ ածեալ Կղէոմենեայ՝ զի
և այլք գործե՛լ գուցեն համախորհուրդք
առնն, մտախորհ լինէր ինքնին միայնակ ՚ի
գլուխ զգործն տանել. և համարեալ ես՝
քան ՚ի խաղաղութեան՝ հեշտին ես ՚ի կը-
ռուի փոփոխել զկարգն, դրդեաց զքա-
ղաքն ՚ի կագ ընդ Աքայեցիս, որ և պատ-
ճառս ևս տային զգրգռութեանն : Քան-
զի Արատոս այր զօրաւոր յոյժ ՚ի մէջ ա-
քայեցւոց՝ ՚ի վաղնջուց իսկ խնդրէր ՚ի մի
շար առնուլ խմբել առհասարակ զՊեղո-
պոննիսացիս : Եւ էր այս կէտ նպատակին
Արետեայ ՚ի բաղում գործս նահատակու-
թեան նորա և ՚ի բազմաժամանակեայ
հնարիմացութիս նորա քաղաքականս. քան-
զի և կարծէր իսկ՝ եթէ զայն օրինակ միայն
անպարտելի գուցեն նոքա յարուաքին թըշ-
նամեացն : Ապա իբրեւ առհասարակ գող-
ցես միամտեալք խմբեցան ընդ նմա՝ բայց
՚ի Լակեդեմոնացւոց և յԵղէացւոց և
յԱրկադացւոցն որ յարեալ էին ՚ի Լա-
կեդեմոնացիս, անդէն ապա ՚ի մեռանել
Լէոլիսիդեայ՝ վիշտ Արատոս հասուցանէր
Արկադացւոց, առաւել ևս որ ոահմանա-
կիցքն էին Աքայեցւոց, փորձ փորձեալ
այնպէս զԼակեդեմոնացւոց և արհամար-
հեալ զԿղէոմենէս իբրեւ այր պատանի և
անփորձ :

Իսկ Պարէտք յայնժամ առեալ արձա-

կէին զՎղէոմենէս խաղալ ունել զտաճար
Աթենասայ մօտ 'ի Բելլինա: Եւ մոռաք
Լակոնիոյ է վայրն, որ ազագաւ յայնժամ
պայքարէին Լակեդեմոնացիք և Մեդաղո,
պօլսեցիք: Ապա Վղէոմենէս հասեալ կա-
լեալ զտաճարն և ամրացուցեալ, ոչինչ
գործեցաւ վասն այսորիկ Արատոս, և 'ի
պահ դիշերոյն ելեալ խաղայր զօրու Էգէմ
Տէգէացոց և Որքոմենացոց: Իբրև յայն-
ժամ ոչ համարձակեցան արքն 'ի գործն՝
որ պատրաստեալ իսկ էին 'ի ձեռս նորս
մասնել զքաղաքսն՝ նա ելեալ գառնայր
յետս, կարծէր ոչինչ խայտառակեալ ի-
րացն: Բայց Վղէոմենէս հեգնեալ գրե-
աւ Արատոս, հարցանէր իբրև 'ի բարեկա-
մէ, եթէ 'ի պահ գիշերոյ ո՛ւր արդեօք
խաղաց. նա պատասխանի տուեալ՝ եթէ
լուր հասեալ առ նա պատուար ածել
Վղէոմենեայ զԲելլինաւ, էջ 'ի վայր ար-
գելուլ զնա: Առաքեաց առ նա միւսան-
գամ Վղէոմենէս ասել՝ իբրու որ հաւա-
տաց նմա, "Սակայն՝ ասէ՛ և զայն գրե-
ցես դու մեզ վայր մի, թէ ոչ ծանր թը-
ւեսցի քեզ. առ ինչ արդեօք ջահքդ ըզ-
հետ գնային քո և սանդուղքդ այգոքիս":
Ընդ հեգնութիւնն յայնժամ 'ի ծաղը հա-
տեալ Արատոս, հարցանէր՝ զինչ բոյս
բարուց իցէ պատանւոյն. յայնժամ Դե-
մոկրատէս Լակեդեմոնացի վտարանդեալն
'ի հայրենեաց՝ ասէր առ Արատոս. "Եթէ
ինչ մի քո պատրաստեալ իցէ գործել ընդ-
դէմ Լակեդեմոնացոց, հապա ճեպ տուր՝

մինչև նորածին Թռչնոյդ այգմիկ մագիւլա
բուսեալ իցէ ։

Յետ այսորիկ Կղէոմենեայ բանակ հա-
րեալ յԱրկադիա սակաւ այրուձիով և ե-
րեքհարիւր հետեակօք, զանգիտեալ Պա-
րետիցն՝ պատուէր տային նմա դարձ առ-
նել . իբրև նա դարձ արար, անգուտտ Ա-
րատոս հասեալ և կալեալ զՎալիիա, ա-
ռեալ անդրէն միւսանգամ արձակէին
զԿղէոմենէս հանդերձ զօրու : Նա կալեալ
զՄեթիւգրիոն և ասպատակ սիւռեալ ընդ
սահմանս Արգոլիկեան, 'ի զէն յայնժամ
դարձան Աքայեցիք հետեակօք երկուց
բիւրուց և հազար այրուձիով՝ զօրավար
կացեալ նոցա Արիստոմաքոս : Ընդ տռաջ
եւ նորա Կղէոմենէս մօտ 'ի Պալանտիոն, և
խնդրէր 'ի գիմի հարկանել մարտիւ : Բայց
Արատոս զանգիտեալ 'ի քաջութենէ ա-
րութեան նորա, չետ թոյլ զօրավարին
խառնել 'ի մարտն և դառնայր յետս՝
Թշնամանեալ միանգամայն յԱքայեցւոց
և ծանակեալ 'ի լակեդեմոնացւոց, որ չէին
և ոչ հինգ հազարօք չափ նոքա :

Ապա Կղէոմենէս մեծապէս խրախու-
սեալ 'ի հոգին, պարծէր առ քաղաքա-
ցւոժքն և յուշ ևս առնէր նոցա զմի ոմն
յարքայից անտի նոցա, որ ասէր՝ եթէ լա-
կեդեմոնացիք ոչ ևս հարցանեն քանխօն
իցեն Թշնամիք, այլ թէ ուրանօր իցեն :
Ապա խաղաց դնաց 'ի Թիկունս Եղէացւոց՝
ընդ որս մարտ եղեալ կռուէին Աքայե-
ցիք . և անկեալ 'ի վերայ նոցա մօտ 'ի լիւ-

կէոն, մինչդեռ նոքա տեղի տուեալ վերջոտնէին՝ արհաւիրա արկեալ առհասարակ ցիրուցան զգօրն կացուցանէր. հարուածս ածէր մեծամեծս, և գերի շատ վարէր 'ի նոցանէ, զի և հռչակ այնպէս հարաւ՝ 'ի Հելլենացիս եթէ և ինքնին Արատոս անկաւ: Բայց Արատոս յայնժամ դէպ ժաւմանակ գտեալ խաղաց գիմեաց յետ հարուածոյն այնմիկ 'ի Մանտինէա. և հասաւ ներ ունէր զքաղաքն, և գունդ հանդերձէր կողմէր 'ի նմա այնպէս յանկարծակի յեղակարծումն ժամու:

Ապա սրտաբեկ Լակեդեմոնացւոցն եղեալ և ընդդէմ Վղէոմենեայ գարձեալք և 'ի մարտէն խուսափեալք, խորհուրդ խորհեցաւ նա այնուհետև առաքել կոչել 'ի Մեսսենեայ զԱրքիդամոս զեղբայր Ագիսայ, որում և անկանէր իսկ արքայութիւն ըստ իրաւանց միւսոյ զարմին. զմտաւ ածէր՝ նուազ զիշխանութիւնն առնել զՊարեալոյ. քանզի և 'ի միաբանել երկուց առքայից՝ հանդիտակչիւ այնմ կայր այնուհետև արքայութիւնն: Իսկ որ յայնժամ դարանակալք եղեն կենաց Ագիսայ՝ իրազեկ եղեալք և 'ի պատուհասէն երկուցեալք 'ի գալուստ Արքիդամայ, ընդ առաջ չորան ընդունել զնա՝ մինչդեռ նա թաքթաքուր գայր մտանէր 'ի քաղաք տնդր. և 'ի ներքս մուծեալ զնա՝ վաղվաղակի ապա բառնային զնա՝ 'ի կենաց կամ յակամայ կամ Վղէոմենեայ՝ որպէս հաւմարի ֆիւլարքոս, կմ թէ հաւանութեամբ

իսկ նորա՝ ի հրապուրելոյ անտի բարեկա-
մացն տալ զայրն ի ձեռս նոցա . քանզի
և բազումս զնոքոք արկանէին զյնասն, իր-
րու կարի նեզ ի նոցանէն հասեալ Կղէո-
մենեայ ի բանին յայնմիկ :

Սակայն Կղէոմենէս հաստատուն կա-
ցեալ յուրում խորհրդեան փոխել զկարդ-
իրացն, արժաթով ի բանի առնէր զՊա-
րէտս, ՎՃիռ տալ նմա զգորավարութեան
յարջաւանին : Դարձեալ և զայլս բազումս
յինքն տանէր ի ձեռն Արատէսիկէնայ մօրն
իւրոյ, որ ինչս անխնաց ի նեքքս մատու-
ցանէր նմա . և բաժանորդ ևս էր նա ի պա-
տուասիրութեան որդւոյն . և ասէն ևս՝ ի
շնորհս որդւոյն՝ Թէպէտ և ինքն զկամէր՝
ամուսնանալ ընդ առն յոյժ ակամատորի
և Ճոխի ի քաղաքին :

Եւ այնպէս ապա արտաքս զգորն խաղացու-
ցեալ Կղէոմենեայ, հասանէր ունէր զԼեւ-
կորա՝ ամրոց զՄեգաղոպօլսեցւոց . իսկ
յայնժամ արագ արագ ի Թիկունս ամրո-
ցին գիմեալ Աքայեցւոց զօրավար ունե-
լով զԱրատոս, Ճակատ յարդարէր Կղէո-
մենէս, և խառնեալ ի գլուն առ պարքս
պօքն՝ նկուն լինէր ի միասին ինչ բանակին :
Իսկ Արատոս Թոյլ չտուեալ Աքայեցւոց
անցանել ընդ ձոր մի խորածոր և հետա-
մուտ Թշնամւոյն լինել, սրտմտեալ Լիւ-
դիադաս Մեգաղոպօլսեցի՝ յառաջ վարէր
զեւր այրուձին և ի վերայ անկեալ Լակե-
դեմոնացւոց ի վայր մի խոնեալ յայդիս
և ի խոխոմս և յորմածս, վարասեալք

բաժանեցան զօրքն, և տագնապեցան յան-
գերծ արդելոցացն: Ձայն տեսեալ Կղէո-
մենեայ, արձակէր 'ի վերայ նոցա զՏարան-
տացիս և զԿրեատացիս, յորոց և դիտա-
պաստ անկանէր և ինքնին Լիւգիադաս
նահատակեալ քաջութեամբն: Ապա խրա-
խուսեալ Լակեդեմոնացւոց ազազակ բազ-
ձեալ դիմեցին միանգամայն 'ի վր' Աքայե-
ցւոց, և հարուածս առհասարակ ածէին 'ի
վերայ զօրուն: Եւ յայնժամ բազմակոյտ
անկեալ դիականց զօրականին, գուշ ապա
մարտին խօսեալ Կղեոմենէս՝ դարձուցա-
նէր զգիակունսն. ըսյց հրաման տալի ա-
ծել առ ինքն զգիակն Լիւգիադաս. և
զարգարեալ զնա 'ի հանդերձ ծիրանի և
պոսկ մի 'ի վերայ եղեալ նորա՝ այնպէս
առեալ առաքէր զնա 'ի գրունս Մեգառ-
պոլսեցւոց: Եւ էր սա այս Լիւգիադաս
ինքնին, որ 'ի բռնակալութեն տեղի տուել
յազատութիւն յանգորր հանէր զքաղա-
քացիսն, և զքաղաքն առեալ գաշնաւորէր
ընդ Աքայեցւոցն:

Յետ այսորիկ մեծապէս 'ի խորհուրդս
իւր քաջալերեալ Կղեոմենէս, և 'ի մօի ե-
ղեալ հեշտին ևս նկուն առնել զԱքայե-
ցիս՝ եթէ մարտ եղեալ կռուեսցի ընդ նո-
սա ըստ կամի, խելամուտ առնէր զՄեգիս-
տոն զհօրուն՝ զի գամ մի ազատացեալ 'ի
Պարեալից անտի՝ հասարակաց գործեսցեն
զգոյսն. և այնպէս 'ի հաւասարութիւն բե-
րեալ զՍպարտիս, առեալ ամբարձցեն զնա
'ի տէրութիւն Ելլագայ: Իբրև հաւանե-

ցաւ և Մեդիստոն, առեալ յինքն յան-
 փուցանէր Կղէոմենէս և զերկուս և զերիս
 ևս 'ի բարեկամացն : Եւ ապա գէալ լինէր
 յաւուրսն յայնոսիկ և միոյ ուրուք ևս 'ի
 Պարեաից անտի 'ի քուն 'ի տաճարին Պա-
 սիսիւայ տեսանել երազ սքանչելի : Քան-
 զի թուէր նմա տեսանել 'ի բազմոցի անդ-
 ատենի Պարեաիցն միոյ աթոռոյ միայն գը-
 տանել, իսկ այլոց չորիցն բարձեալ 'ի վայ-
 րէն . և 'ի զարմանալ նորա, ձայն լսելի լի-
 նել 'ի դարկիւայէ անտի տաճարին՝ որ ա-
 տէր՝ լաւ է բանդ վասն Սպարտիոյ : Զե-
 րազ զայս պատմեալ Պարեաին յունիկն
 Կղէոմենէայ, նա զառաջինն սրտաբեկ լի-
 նէր՝ կարծեաց զայն փորձել ինչ զնա 'ի
 կռակածանաց իմեքէ : Այլ ապա ճշգրի-
 տեալ զանկեղծութիւն զՊարեաին, քա-
 ջալերեցաւ . և առեալ ընդ իւր առհասա-
 րակ 'ի քաղաքացեացն՝ զորոց միանդամ
 զչափն գիտէր գիմամարտութեան նոցա
 ընդդէմ իւրոցն խորհրդոց, խաղաց դնաց
 հասանել ունել զերէս և զԱլսէա՝ զքա-
 ղաքս Աքայեցւոց, կուտեաց ամբար յՈւր-
 քոմենոն, և բանակ հարեալ նստաւ մօտ 'ի
 Մանտինէս : Եւ համբուն վատեալ և սար-
 տառեցուցեալ անդ զիւր զլախեղեմոնա-
 ցիսն երկայն ուղեւորութեամբ 'ի վեր և 'ի
 վայր, զքաղումն 'ի նոցանէն թողոյր յԱր-
 կադիա, զոր և խնդրէինն իսկ . և ինքն ա-
 ծեալ ընդ իւր զվարձկան զօրականն՝ դէմ
 եգեալ դնայր 'ի Սպարտիա :

Բայց յուզւոյն իրազեկ խորհրդոյն իւրոյ առնէր զմտերիմսն իւր . և յամբաջայլ յառաջ խաղայր հասանել որսալ զՊարէտան 'ի ժամու անդ ընթրեացն : Մօտ հասեալ 'ի քաղաքն յառաջոյ արձակեաց զԵւրիւկղիդաս 'ի Ճաշարան անդր Պարետից , իորու լուր զքանակին տալ նոցա : Յետ Եւրիւկղիդեայ հառանելին անդր և Թերիկիոյն և Փերիս և երկուք ևս այլ 'ի աննդակցացն . Կղէոմենեայ՝ որոց անուան կարդային Սամսթրակեցիք՝ առեալ ընդ իւրեանս զօրականս սակաւս : Մինչդեռ անդ Եւրիւկղիդէս զքանիւք անկեալ էր ընդ Պարետից , հասեալ նոցա անգր և 'ի վերայ անկեալ մերկապատեան սուսերօք ձեռն 'ի գործ առնելին : Անդ առաջին վերաւոր տապաստ անկանէր Ագետիզայոս . կարծեցին զնա մեռեալ , բայց նա տակաւ յուժի եղեալ , և առ փոքր մի ձգեալ 'ի սող 'ի բնակութենէն , այնպէս մնջիկ 'ի գաղտադող քարէր զինքն անդանօր 'ի յարկ մի փոքրիկ՝ այն ինքն էր մեհեան Արհաւրաց գիցն . ցանգ յայլ ժամանակ փակ էր , և յայնժամ ըստ գիպաց գտաւ բաց : Սպրդեալ 'ի նմա՝ տռեալ զինի իւր ձգէր զգուռնն : Իսկ անդանօր չորեքին 'ի Պարետիցն անկանդիտապաստ : Ընդ նոսա և այլք տասնիւ չափ և առաւել՝ որ պաշտպան կացին նոցա . քանզի և ոչ ոք կրեաց ինչ կիրս 'ի հանգարտելոցն , և ոչ գարձեալ զոք արդելին ելանել 'ի քաղաքէն . և ինքնին ևս Ագետիզայոս ներողութիւն

գնանէր՝ որ յաւուրն երկրորդի եւ արտաքս ՚ի մեհենէն :

Եւ են իսկ Լակեգեմոնացւոցդ մեհեանք ոչ Արհաւրաց միայն գիցն, այլ և Մահուան և Ծաղու, և այլոց ևս կրից այսպիսեաց : Եւ պատիւ տան նոքա Արհաւրաց, ոչ իբրու Քաջաց ոմանց ատելեաց՝ ինասակար զնա կարծելով . նա և համարին իսկ նոքա զնա գլխովին յօգակապ քաղաքին : Ուստի և Պարէպք յառնուլ զիշխանութիւնն, տան քարոզ կարգալ առ քաղաքայինսն, ըստ որում Արիստոտէլ ասէ, փոքրել զընչացն և քաջ միտ գնել օրինացն, զի մի անաչառոս և խստութեամբ գնացեն նոքա ընդ նոսա . տալով նոցա՝ (որպէս եսս կարծեմ)՝ զայս պատուէր վասն ընչացն, առ ՚ի ընտելս գործել զպատանիսն ՚ի հնազանդութիւն և ՚ի դուլնաքեայս անգամ : Եւ ինձ թուի՝ համարել առաջնոցն զարութիւնն՝ ոչ աներկիւղութիւն, նա մանաւանդ՝ արհաւիրք գլխովին կեղտ անուան և երկիւղ անփառութեան . քանզի և որք առաւել երկիւղածքն են յորէնս, նոքա արիագոյնք ևս են ընդդէմ թշնամեաց, և երբէք երկնչին ոչ ՚ի կրից՝ որ միանգամ զարհուրեալքն իցեն ՚ի պարտաւանաց . ուստի և գեղեցիկ ասաց որ ասացն . “ Ուր է երկիւղ, անդ և պատկառանս ” : Եւ Հոմերոս ինքնին . “ Պատկառանս ինձ, ասէ, սիրեցեալդ իմ աներ, ածես դու և երկիւղ ” : Եւ այլուր ևս . “ Լուռ անշունչ՝ երկուցեալք ՚ի ձայնա-

տու զորավարացն,, : Քանզի և է խոյ տե-
տանել բազում անգամ պատկառել՝ յա-
րոց միանգամ և երկն լին մարդիկ : Ուստի
և 'ի լակեղեմոն առ գահալճի ճաշարանին
Պարեմից կարգեալ էին զԵրկիւզն, զԷջիսա-
նուծիւն զայն իւրեանց 'ի նմանութի ձգե-
լով միապետութեան :

Իսկ յառաւօտուն պահու Կղէոմենէս
'ի ներքս մատուցանէր զանուանս ուծութից
քաղաքացւոց 'ի տարագէմ վարանդու-
թիւն՝ և աւանդք բաւնայր զաթուակս Պա-
րեմից, և Թողայր մի միայն վասն իւր՝ առ-
նել անգուտտ իրաւունս : Եւ ապա 'ի մի
խմբեալ եկեղեցի՝ խօսէր և 'ի չքմեղս լինէր
վասն ամենայն գործոցն : Քանզի տակը, ե-
թէ լիկուրգոս խմբեաց ծերակոյս ընդ-
արջայից . և այնպէս հարուստ ժամանակ
առաջնորդեցաւ քաղաքն, և պէտք չեղեն
այլոց իշխանաց . և թէ՛ յեա այնորիկ յեր-
կարել ձգել մարտի պատերազմի ընդդէմ
Մեսսենացւոց, յայնժամ արքայիցն պա-
տաղեալ 'ի զորավարութեան և ոչ ևս ժա-
մանեալք ասեան կարգել 'ի քաղաքին,
առեալ այրլնաիր 'ի բարեկամացն փոխա-
նակ իւրեանց ետուն քաղաքայնոցն զնո-
րա՝ անուն կարգացեալ նոցա Եփորոս . և
այս Եփորոսք հարուստ մի ընդ առաջին
ժամանակն մնացին այնպէս լոկ իբրեւ պաշ-
տօնեայք արքայից . այլ ապա տակաւ տա-
կաւ յինքեանս տարեալ զաւագութիւնն,
և այնպէս յարամի ոտնխաթի 'ի ներքս
մտեալ հաստատեցին զԷջիսանութիւնն . և

հաւատալիք այն են բանին՝ զի և յայնժամ՝
 'ի կոչել Եփորոսաց զարքայն, նա ոցինչ
 անասյր նոցա զառաջին և զերկրորդ նը-
 ւաղն, և յառնէր ապա գնայր առ նոսա
 'ի կոչ երրորդին. և զի՝ և Աստերովպոս
 ինքնին՝ որ առաջին զայն իշխանութիւն
 հաստահարուատ գործեաց և արգոյ, չե-
 կաց նա Եփորոս՝ բայց զինի բազում ա-
 մաց. և թէ գոցտ 'ի չափու կացեալ էր,
 արգեօք լաւ էր բերել զգոտա. այլ քանզի
 բռնակալ իշխանութեամբն զկարգն եղծին
 զնախնի վարչութեանն, մինչև և 'ի Թագա-
 ւորաց զկէսս տարապիր հանին նոքա և ըզ-
 կէոս 'ի մահ վարէին առանց իրաւանց գա-
 տաստանի, և սպառնալիս ևս 'ի վերայ ա-
 ծէին՝ որոց ցանկայինն միւսանգամ տեսա-
 նել 'ի Սպարտիա զհաստատութիւն զհոյա-
 կապ յոյժ և զատուածային կարգի ի-
 րացն, ապա այնուհետև գժոխըմբերելիք
 կացին նոքա:

Եւ զի՝ եթէ և մարթ ինչ էր առանց
 մահունս գործելոյ վարել մերժել 'ի Նա-
 կեդեմոնիոյ զեկամուտ զայն ժանտախտան,
 զգրգանսն և զըւայրութիւն և զպարոս և
 զտոկոսիս, և զերկուս ևս զայն 'ի վաղնջուց
 ևս ախաիցն՝ զազքատութիւնն և զհարըս-
 տութիւնն, արգեօք երանելի ևս էր նա
 քան զամենայն Թագաւորա, իբրու որ բը-
 ժիշկ աւարէիչ հայրենեացն իցէ առանց
 ցաւոց: Եւ զի՝ և 'ի գործ անգր՝ յոր կար-
 գեցաւ, զ] իկուրգոս ինքնին գլխովին ունի
 հովանի. այն՝ որ ոչ Թագաւոր գործվեոչ

իշխան դժժնէ՝ ի վեր առեալ ի սոսկականէն՝ լինել թագաւոր, եւ նա արտաքս ի հրապարակ ի զէն ի զարգ վառեալ. մինչև և Քարիլաոսի արքայի զահի հարեալ՝ անկեալ ապաւինէր ի սեղան անդր. սակայն քարեհամբոյր սովորեալ ինքն և հայրենասէր, անդէն վաղվազակի յարեալ ի Լիկուրգոս՝ հասարակորդ նորայն լինէր նահատակութեանց, և առնոյր ընդունէր զնորոգատուր քաղաքականութիւնն. որով և ինքնին Լիկուրգոս վկայեաց յարդեանց անտի՝ եթէ գժնդակ ուրեմն է փոխել չըրջել զկարգ քաղաքին առանց բռնութեան և երկիւղի : Եւ յաւել ևս ասել Կղէոմենէս. քանի՜ չափաւորութեամբ գնաց նա յայսոսիկ, բարձեալ ի միջոյ զորեանն՝ որ ընդդէմ գառնային փրկութեանն Լակեդեմոնիոյ. իսկ այլոց ամենեցուն առհասարակ քարոզ կարգաց հասարակաց գործել զգետինն, և անվաւերական առնել զպարոս պարտապանացն. դարձեալ և ի քնին առնուլ և այրընտիր ժողովել յեկաց և յօտարաց, զի արք քաջք և արիք ի նոսա ի Սպարտացիս դարձեալք՝ հովանի իւրեանց իսկ զինուք կայցեն քաղաքին. զի այնուհետև և ոչ լիցի Լակոնիա յաւար Ետողացոց և Լիւրիկեցոց առ ի չգոյէ նահատակացն :

Զայս ասաց Կղէոմենէս, և ապա առաջին ինքն զիւր գոյսն եդ հասարակաց. ըզնոյն և Մեգիստոն հօրու նորա, և այր այր դարձեալ ի բարեկամաց անտի, ապա ըզ-

նոյն գործեցին և առհասարակ քաղաքացիք . և այսպէս ապա յաջողեցաւ բաշխ գաւառին : Առ այս՝ և բաժին հանէր նա առն առն՝ զոր միանգամ վտարանդի արար . և ձեռն յանձին հարկանէր՝ ի հանդարտեւ իրացն՝ գարձուցանել զամենեւեան զնոսա ի հայրենիան : Իսկ ի բազմանալ քաղաքայնոցն ի լաւորերոյ անտի մերձակայ բնակչացն, զօրաժողով առնէր չորից հազարաց հետեակաց . և վարժեալ հրահանգեալ զնոսա՝ փոխանակ գեղարդանն ի գործ վարել զգայիսոն երկզքումք ձեռք, և տանել վահան կալեալ ընդ ունկն և մի ընդ մանեակ, գարձաւ ապա ի գաստիարակութիւն պատանեացն՝ վարժելըզնոսա ի գերահռչակեալն յայն հրահանգ՝ յորում և բազմօք գործակից գասաւ նմա յայնժամ Սփերոս : Եւ անդէն գեղեցիկս և ի ճահ պատրաստէին կազմէին միանգամայն և ըմբռաց ասպարէզք և հացկերոյթք կոչնոց, և բազումք այն էին որ մտադիւրագոյնս յանձն առին զազնուականն զայն և ղլակոնացի զչափ կենացն, և նուազումք միայն առ ի հարկէ : Բայց նա և ի համբոյր զանուն միապետութեանն գործել, արքայ ի միասին ընդ իւր անուանէր զեղբայր իւր զԵւկղիդաս : Եւ այս առաջին նուագ կացին Սպարտացւոց թագաւորք երկու ի նմին զարմէ :

Ապա իրազգած եղեալ՝ զի Աքայեցիք և ինքնին Արատոս իբրեւ ձախողակի եղեալ զգործ փոփոխութեանն նորա զայնորիկ .

կարծէին չեղանել նմա արտաքս 'ի Լափե-
գեմնիոյ և չլքանել զքաղաքն այնպէս
տարուբեր և տատան, մեծ համարեցաւ
յայնժամ Վդեոմնէս և պիտանի ևս՝ հան-
գէս 'ի ներքս բերել իւրոց Թշնամեաց զա-
րուծեանքաշուծեան զիւրոյ զօրականին:
Ապա հրոտ հանեալ 'ի վերայ Մեգաղօ-
պօլսեցւոց, ժողովէր կռտէր ամբարս
շատ և յազարտ մեծապէս վարէր զգա-
ւառն: Եւ ապա առեալ և վարժապետս
Ճարտարս զմրցանաց Դիոնիւսեայ եկեալ
յայնժամ 'ի Մեսսենեայ. և կանգնեալ
Թապր 'ի սահմանի անդ Թշնամեացն, և
մրցանակ 'ի ներքս մատուցեալ քառասուն
մնասից, ինքնին 'ի զնին նստէր մրցանացն
զօրն ողջոյն. ոչ եթէ տեսարանացն այնո-
ցիկ սիրօղ ինչ էր, այլ զի յոռնհարուծի
Թշնամեացն արհամարհուծեամբդ ցուցցէ
նոցա՝ եթէ և մեծապէս իսկ յանձնապառ-
տան է վանել պարտել զնոսա: Եւ այն
զի՝ սա այս Վդեոմնէս միայն յամենայն
զօրունՀեղենացւոց և 'ի Թագաւորսն՝ զհետ
իւր չածէր չտանէր ոչ միմոսս ոչ ձեռնա-
ծուս և ոչ կաքաւիչ կանայս և ոչ վարձակա-
սյլ հեռի էր նա յամենայն յայսպիսի ցո-
փուծէ և յամենայն իսեռուծենէ և 'ի իւր-
րախուծեանց տօնախմբուծեանց, պա-
րապեցուցանելով բազում անգամ զպա-
տանիս 'ի կրթանս, և զծերս՝ 'ի հրահան-
գել. և սփոփուծիւնս կարգէր նոցա 'ի
պարապել նոցա՝ զսովորական կատակսն,
և ասել իւրաքանչիւր յառ միմեանս կե-

նակցութեան նազաբանութիւնս լակոնա-
ցիս : Իսկ զչա՛հ օգտի որ 'ի նազաբանու-
թեանց աստի , արձանագրեալ է մեր 'ի
վարան Լիկուրգոսի :

Արդ էր Կղէոմենէս ինքնին ամենեցուն
վարդապետ , իբրև տիպ դեղեցիկ ժուժ-
կալութեան 'ի ներքս մատուցանելով զիւրն
քաղաքավարութիւն կենաց՝ զանպաճոյճ
և զգուզնաբեայ՝ ոչինչ առաւել քան զսու-
կականացն . որով և յԵլլադա մեծապէս
յաջողեցաւ 'ի նահատակութիւնան : Քան-
զի յայնժամ որ միանգամ գնային առ
այլս 'ի Թագաւորաց , ոչ այնչափ ինչ հիա-
ցեալ կային ընդ փարթամութիւն գան-
ձուց նոցա և ընդ հանդերձանս նոցա , որ-
չափ ինչ զգուէին ատէին զգոռողութիւն
ամբարտաւանութե նոցա . այնչափ պերճո
և անհամբոյրս վարէին նոքա առ մերձե-
ցեալսն : Իսկ որք միանգամ գնային առ
Կղէոմենէս՝ որ և ինքն Թագաւոր էր և ա-
նուանէր , տեսեալ զի չէր նորա արկեալ
զիւրեաւ ոչ ծիրանիս և ոչ վերարկուս
շքեղս , և չէր նորա հանդերձանո բազմա-
կատարս բազմոցաց և աթոռոց . և զի՝ և
իրաւախօսէր և տայր ունկնդրութիւն ոչ
դժուարաւ ինչ և հազիւ ուրեմն 'ի ձեռն
բազմահոյլ բանքերից և դռնապանաց կամ
'ի ձեռն պնակաց գրոց , այլ ինքնին՝ հան-
դերձ զսոսկականի արկեալ՝ այնպէս ընդ
առաջ գայր մարդկանն հիւրամեծարու-
թեամբ ընդունել զնոսա . և կայր և խօսէր
երկար զուարթս և սիրով որոց միանգամ

պէտք ինչ էին առ 'ի նմանէ . ապա վասն այսոցիկ ըզձակալթք առ նա եղեալք համբաւէին իբրև միայն ճշմարիտ ճեռ Հերակլէայ : Իսկ հանապազօրեայ ընթրիք նորա էր եռարազմոց . սակաւապէտ յոյժ էր և լակոնացի . և թէ երբէք հիւրք էին նորա 'ի գեսպանաց անտի յօտարաց, յաւելոյր և բազմոցս երկուս այլ . և անդ պաշտօնեայքն յայնժամ մեծահաց պատրաստէին սեղան, ոչ եթէ 'ի համահամն ինչ կամ քաղցրաւենիօք, այլ առատ ևս գործելով զկերակուրան և անուշակ մատուցակելով գինի : Եւ էր երբեմն՝ զի առեալ կշտամբեաց նա զմի ոք 'ի բարեկամացն, զի 'ի հացկերոյթ կոչեալ յօտարաց՝ ետ առաջի նոցա զարգանակ զսեաւ և զՊլակինգի, զոր սովոր են նոքա առնուլ 'ի հասարակորդ հացկերոյթսն . և առեր ցնա Վղէոմենէս՝ Չէ արժան 'ի դէպսդ յայդ այնչափ խստիւ լակոնանալ առ հիւրովքք :

Իսկ 'ի բառնալ սեղանոյն՝ բերէին եռու տանի և 'ի վերայ խառնարան պղնձի լի գինեաւ և երկու այլ սկահք արծաթի ըստ չափու երկուց կոտիւղայից, և բաժակք ևս արծաթիք մանուշք ըմպել՝ որք կամէինն, այլ երբէք բռնի չմատուցակէին բաժակ : Առ այս՝ չգոյր անդ և սիրովութիւն ինչ 'ի լուր ականջաց, և ոչ ըզձանային ևս այնմ . քանզի ինքնին նա կենակից խօսիւքն տանէր բերէր և զբօսեցուցանէր զգինեբոսն . Էր զի հարցանէր, և Էր զի պատմէր ինչ մի, և չէին իսկ նորա բանք

տաղտուկք և ըուրջք ամենևին, նա շնորհաբանք էին և զուարճախօսք: Քանզի և որովք միանգամ այլք յարքայից յինքեանս յանկուցանէին զմարդիկ՝ կաշառարեկ առնելով կամ պարգևաց խայծ մատուցանելով, նա զայնոսիկ առ աննուէրս կալեալ և առ անիրաւս, գիտէր իսկ ճարտար և յոյժ արժանի առն թագաւորի՝ յինքն որսալ տանել զորեարն մտերիմ քաղաքավարութեամբ և նազելի խօսիւքն և անկեղծութեամբն. որպէս զի և այր բարեկամ և այր վարձկան տարրերին իսկ ոչ, բայց զի առաջինդ յանկէ 'ի ձեռն գեղեցիկ բարոյիցն և բանից, իսկ վերջինդ՝ 'ի ձեռն արծաթոյ:

Արդ առաջին յինքեանս զՎղէոմնէս ըզձիւ ժողովեցին Մանտինացիք, որ 'ի պահ գիշերոյն սպրդեալ մանալ 'ի քաղաք անդր իւրեանց՝ վանեալ վարեցին զգուհին Աքայեցւոց, և անձնատուր եղեն Վղէոմնէայ. իսկ նա անդէն զօրէնս նոցա և զքաղաքաւորութիւն նոցա դարձուցեալ առնոսա, 'ի նմին իսկ աւուր խաղաց չղբաւ 'ի Տէգէա: Ապա յետ սակաւու՝ ըուրջ յածեալ զԱրկադեաւ, էջ 'ի կողմն Փերայ Աքայեցւոց. խնդրէր՝ կամ մարտ յարդարել ընդ Աքայեցիս կամ թէ կշտամբանս 'ի վերայ կապել Արատոսի իբրև անարի վատացելոյ, որ այնպէս վերջոտնեալ 'ի թշնամեաց ձեռս լքանէր զգաւառն. քանզի թէպէտ և յայնժամ զօրավար Աքայեցւոցն էր ինքնին իւպերբադաս, սակայն և

Արատոս տիրացեալ էր ամենայնին: Յայնժամ 'ի գուրս խաղացեալ Աքայեցւոց առհասարակ ամբոխիւն և բանակ հարեալ 'ի Դիւմէա մօտ Եփեսոմբէոն, չու 'ի վերայ նոցա առնէր Կղէոմենէս. բայց բանակ հարեալ ընդ Դիւմէա քաղաք թշնամւոյն և ընդ բանակն Աքայեցւոց, Թուէցաւ իմն ձախողակ բանն. սակայն և արուԹեամբ քաջուԹեամբ ասպարէզ կարգաց նոցա և 'ի կռիւ մարտի խառնեաց զնոսա. և անդ նահատակեալ վանեալ և 'ի փախուստ եւ զնոցա փաղանգն գարձուցեալ, զքաղումն տապաստ արկանէր և զքաղումն գերի վարէր: Անդուստ 'ի վերայ գիմեալ Լանգոնեայ, և անտի եւ զԱքայեցւոց գունդն վանեալ՝ դարձուցանէր զքաղաքն առ Եղէացիս: Եւ այսպէս ապա վատԹարեալ և նկուն Աքայեցւոցն եղեալ, յայնժամ Արատոս՝ որ սովորեալ իսկ էր յամենայն տարւոյ կալ զօրավար, հրաժեշտ տալոյ յիշխանուԹենէն, Թէպէտ և Աքայեցիք հրաւիրանաւ աղաչէին զնա. և այնպէս նա անփառունակ՝ իբրտւ որ յանճողոպրելի մրդի զքեզին յայլոց ձեռս Թողոյր լքանէր. և զիշխանուԹիւնն՝ զոր նմա գլխովին 'ի ներքս բերէին՝ առեալ այլոց ապրսպարեաց:

Ուստի և Աքայեցիք հրեշտակուԹիւնս առաքեալ առ Կղէոմենէս, Թուէր իմն զառաջինն պայմանս չափաւորս կռել նմա ընդ նոսա. ապա և ինքն արձակեալ առ նոսա դեսպանս՝ խնդրէր տալ նմա 'ի

ձեռն զգորավարութիւնն, իբրու որ ոչ վասն այլ ինչ իրաց 'ի պայքար մտեալ էր ընդ նոսա. առ այս՝ և դարձուցանել առ նոսա զգերին, և որչափ ինչ 'ի վայրաց եհատ 'ի նոցանէ: Իբրև Աքայեցիք յանձին կալան զհաշտութիւն պայմանացն, ապա հրաւեր կարգացին Կղէոմենեայ 'ի Լերնա՝ անդանօր խմբել եկեղեցի մեծ. այլ դէպ եղև Կղէոմենեայ 'ի խուճապ տագնապի յնթանալոյն՝ ըմբել տարածամու ջուր, և արիւն շատ ժայթքել, որով և կորուսանէր զձայնն: Սակայն դարձուցեալ ինքն առ Աքայեցիս զգերին՝ ականաւոր որեար, և յայլ օր զժողովն սահմանեալ՝ դառնայր 'ի Լակեդեմոն:

Եւ ապա այս արկած տապալեաց զիրան Ելլագայ, որում և հասանէր իսկ յայնժամ ոգի առնուլ 'ի չարեաց աղէտիցն, և ազատանալ 'ի խեռութենէ անտի Մակեդոնացւոցն և յնչաքաղցութէն: Քանզի յայնժամ Արատոս կամ զի խիթացեալ 'ի Կղէոմենեայ, կամ զի խանդացեալ զի այնպէս յանկարծ մեծապէս յաջողեցաւ այրն, և նախատինս անձին վարկուցեալ զի յառաջագէմ ինքն գողով Ելլագա ամս երեսուն և երիս, նկուն ապա զնա արարեալ ոմն 'ի պատանեաց՝ զփառս և զգորութիւնն կապտեսցէ 'ի նմանէն, տիրացեալ 'ի վերայ իրացն՝ զոր ինքնին Արատոս բարգաւաճեալ ժառանգէր հարուստ ժամանակ. Ապա յայնժամ զառաջինն գուն գործեաց Արատոս բուռն առնել Աքայե-

ցւոյ . խոչ և խուժ արկանէր պաշտմանացն . իբրեւ ետես զի անասատեցին զարհուրեալք 'ի քաջութենէն Կղէոմենեայ , և զի՝ և ի րաւացի ևս կալան նոքա զինդիր Լակեդէմոնացւոցն , որ 'ի հայրենին յիւր կարգն խնդրէին հաստել զՊեղոպոննիսոս , ապա 'ի գործ կրթեցաւ նա գժպատեհ առն հելլենացւոյ 'ի մեծապէս անարգանս անձինն իւրոյ և յոյժ անարժան գործեւոց իւրոց նահատակութեանցն և քաղաքական հանդիսիցն : Քանզի հրաւէր կարգաց յԵւլադա Անտիգոնոսի , և մակեդոնացի որբ ըրով ելից զՊեղոպոննիսոս . Արատոս այն՝ որ տակաւին պատանի՝ ինքնին վարեալ վաճնեալ իսկ էր զնոսա 'ի Պեղոպոննիսեայ , և յազատութի յանգորր եհան զԱկրոկորընթոս . այն՝ որ կասկածելի ևս գոյր և ոխեղիմ՝ արքայիցն ամենեցուն , և նմին Անտիգոնոսի ընդդէմ՝ նա բիւրս զրուցել իսկ էր նախատինս , որպէս և է տեսանել 'ի Յիշատակարանս նորա . յորս և պատմէ կիրաշատ կրել նմա և շատից ևս պատահել վտանգաց վասն Աթենացւոց՝ յազատել զքաղաքն 'ի պահապան գնդէն և 'ի Մակեդոնացւոց անտի :

Իսկ յայնժամ նոյն այր առեւ զնոսա 'ի զէն 'ի զարդ վառեալ մուծանէր 'ի հայրենիսն և 'ի տուն իւր , մինչև և 'ի կանանոց անդր իւր : Յանձին չկալաւ՝ եթէ զանուն զգորավարի զՍիկիւռնացւոց և զՏրիկացւոց առջէ Կղէոմենէս , այն՝ որ 'ի զարմէն իսկ հերակլեայ և Թադաւոր Սպարտա-

ցւոյ, խնդրէր զքաղաքականութիւն զիւրոց հայրենեացն՝ իբրուներդաշնակութիւն վատեալ և խառնաձայն՝ առնուլ միւսանդամ և դաշնակել 'ի քաղցրախառն յայն և 'ի Դորիկեան յօրէնս և 'ի չափ կենաց Լիւկուրգեայ: Եւ գարշեալ զգուեալ Արատոս զպլակինդին և զանպաճոյճ զայն վերարկուն սպարտացի, և զջնջել հարստութեանն և զդիւր ալքատութեանն և զխրատամբերութիւնն, զոր և դատախազէր նա ընդդէմ՝ Կղէոմենեայ, առեալ զանձն և ողջոյն զԱքայիա հպատակէր Թագին և ծիրանւոյն և հրամանին Մակեդոնացւոց և նոցուն նախարարաց, զի մի սպասարկուերևեցի լինել Կղէոմենեայ. և նստեալ զօհէր զօհս՝ որոց և անուն կարդայր Անտիգոնեանս. և պսակ բոլորեալ՝ երգ առեալ նուագէր Պէյանս 'ի պատիւ առնն՝ որ մաշարայիւ իւծեալն էր: Եւ արձանագրեմք աւագիկ զայնոսիկ, ոչ եթէ ամբաստան ինչ կամք վասն Արատեայ, (քանզի և 'ի շատ ինչ իրս երևեցաւ այրն արժանի Ելլադայ և մեծ անշուշտ), սակայն ախտակից տկարութեան լինիմք մարդկան բընութեանն, որ և ոչ 'ի բարսն անդամ արգոյս և առաքինիս երբէք բնաւորեցաւ գեղ 'ի ներքս բերել անտխեղծ:

Արդ գնացեալ Աքայեցւոց յԱրգոս՝ միւսանդամ խմբել 'ի Ժողով, էջ և Կղէոմենէս անդր 'ի Տեգեայ. և յայնժամ մեծապէս ակն ունէին մարդիկն հաստատութե խաղաղութեանն: Այլ Արատոս որ և միա-

բանեալ իսկ էր ընդ Անտիգոնեայ 'ի մեծամեծս ևս, զանգիտեալ էթէ կամագիւտ երբէք լինիցի Կղէոմենէս, ամոք բանիւք ինքն զխուժանն յանդուցեալ, կամ բուռն ևս նոցա արարեալ, ինդրէր ինքնին միայնակ մտանել 'ի քաղաք անդր, առեալ յաներկեանութիւն անձինն պատանդս երեքհարիւր. կամ էթէ յառաջ խաղացեալ ինքն զօրու հանդերձ մինչև յամբշարանն Կիւլլարաբեան՝ որ արտաքոյ, անդանօր խօսեսցի վասն հաշտութեանն : Լուր առեալ զայսորիկ Կղէոմենեայ, ասէր անիւրաւութիւն կրել. քանզի պարտ իսկ էր նոցա՝ ասէր՝ անդէն 'ի սկզբանն իրազեկ զինքն առնել. և մի այնպէս ապա խիթալ 'ի նմանէ և զգուել զնա՝ յորժամ առ դուրս նոցա հասեալ կայր. և դրեալ նամականի վասն այսոցիկ առ Ա. քայեցիս, և շատ ինչ ամբաստան եղեալ զԱրատեայ, իսկ անդուատ և Արատոս թշնամանս բազում ասացեալ ընդդէմ նորա առ խուժանին, ապա Կղէոմենեայ վաղվաղակի ժողովեալ զխորանսն՝ քարոզ արձակէր ազդ Ա. քայեցւոց առնել զմարտի պատեւրազմի ոչ յԱրգոս, այլ յԵգիոս, ըստ որում ասէ ինքնին Արատոս, առ 'ի հասանել որսալ զնոսա յանպատրաստից :

Յայնժամ անհնարին յուզեցաւ ազմուկ յԱ. քայեցիս և անդ քաղաքք պատրաստեալք իսկ էին 'ի վտարանջել. քանզի ռամիկք ակնկալեալ մնային բաշխից դեռ նոյն և ջնջելոյ պարտուցն, իսկ ճոխքն ոչ

ինչ հանգուրժէին ընդ Արատոս. ընդ Երուսալեմ և սրամտեալ իսկ էին կէսք 'ի նոցանէն զի առեալ ձգեաց զՄակեդոնացիս 'ի Պերդոպոննիսոս : Ոյր աղագաւ մեծ ևս քաջալերեալ Կղէոմենէս հորդան տայր յԱքայիա, և 'ի վերայ անկեալ յեղակարծումն՝ առաջին ունէր զՊելլենէ. և տանէր անտի հալածական զգումնդ զօրականին և զԱքայեցիս. ապա ընդ ձեռամբ նուաճէր և զՓենէոն և զՊենտելէոն : Չանդիտեալ Աքայեցւոց եթէ գաւ ինչ գործեսցի 'ի Կորնթոս և 'ի Սիկիւոն, առեալ արձակէին յԱրգոսայ յերկուս քաղաքն զայրուծին և զեկս զօրականին 'ի պահ զգուշութեան. և ինքեանք իջեալ յԱրգոս կատարել ըզհանդէս զԵմեան մրցանացն, ակն ունէր յայնժամ Կղէոմենէս (որ և կատարեցաւ իսկ) սաստիկ ևս արհաւրոք և խռովութեամբ ըսու զքաղաքն յանկարծակի յեղակարծումն գռոյթս տալով, մինչքեռ յայնժամ բաղմաժողով էր քաղաքն 'ի հանդէս տօնին և 'ի զնին մրցանացն. ուստի և գիշերայն առեալ խաղացոյց զգորն մօտ 'ի պատուարսն, և կալեալ զվայրն անուն Ասպիդէ 'ի վերոյ թատրոնին՝ վայր անխաբ և անկասկածելի, այնչափ իմն ահ խուժանին արկանէր, զի և ընդդէմ դարձաւ 'ի նոցանէն և ոչ ոք. այլ առեալք ժողովեալք զգումնդ պահապանացն և պատանդս ևս տուեալ քսան 'ի քաղաքայնոցն, և նիզակիցք ևս լինէին Լակեդեմոնացւոցն ընդ ձեռամբ նորա :

Յայտմանէ ապա հաշակ հարաւ ոչ տա-
կաւ՝ փառաց և զօրութեանն Վզէոմնեայ :
Քանզի և ոչ հինքն 'ի Թագաւորս լակե-
դեմոնացւոց՝ Թէպէտ և բիւրապատիկ հը-
նարիմացք եղեն՝ ոչինչ կարացին հաստա-
տուն ընդ իւրեանց ձեռամբ ունել զԱր-
գոս . առ այս՝ և ինքնին Պիւռռոս քաջա-
փորձ սաստիկ յամենայն զօրավարս բանա-
կի՝ միեւալ քաջութեամբ յայս քաղաք՝ ոչ
ինչ կարաց պահել զնա . ինքն անդանօր
տապաստ անկաւ և բազումք 'ի զօրաց նորա
անդ 'ի սուր մաշեցան : Ոյր աղագաւ և
պքանչացան յայնժամ ընդ արութիւն և
ընդ իմաստութիւն Վզէոմնեայ . և ողջ
յառաջն ունչս զնովաւ առնէին , զի ասէր
նմանութիւն յանձին բերել զՍողոմոնի և
զլիկուրդեայ 'ի հաւասարութեան գոյից,
ապա յայնժամ ողջ խելամուտ եղեն , ե-
թէ նա ինքնին գլխովին պատճառք եկաց
փոփոխութեանն լակեդեմոնացւոց : Քան-
զի և էին խկ նոքա յառաջագոյն այնչափ
նկումք և 'ի պաշտպանութիւն իւրեանց
անգամ անբաւականք , զի և հրոս երբեմն
տուեալ Ետողացւոց 'ի լակոնիա , առին
վարեցին անտի գերի ոգիս բիւրս հինգ .
յոյր սակս պատմեն՝ ասել յայնժամ ծե-
րունւոյ ուրումն Սպարտացւոյ , եթէ՝ Օ-
գուտ գործեցին Թշնամիք՝ Թեթևացու-
ցանել այնպէս զլակոնիա : Իսկ սուղ 'ի
վերայ անցեալ ժամանակ , անգէն իբրեւ 'ի
հայրենին իւրեանց հաստատեցան կարգ
Սպարտացիք , և գամ մի զհետս կոխեցին

դառաջին իւրեանց հրահանգացն, իբրու-
եթէ Լիկուրգոս ինքնին անշուշտ մերձ
անդ կացեալ իցէ և 'ի գործն ինքնին նի-
զակակից մտեալ իցէ, այնպէս գեղեցիկս
նոքա 'ի ներքս ընծայեցուցին զիւրեանց
քաջութիւնն և զառ զօրավարն հնազան-
գութիւն, և վերապին զԼակեդեմոնիա տի-
րացուցին Ելլագայ և անդրէն զբռամբ ա-
ծին զՊեղոպոննիոս:

Արդ իբրև առաւ Արգոս, և ըստ նմա-
նէ անձնատուր Կղէոմենէայ լինէին Կղէով-
նէ և Փլիսմտէ, յայնժամ Արատոս՝ որ
գեղերեալ 'ի Կորնթոս՝ անդանօր հանդէս
կարգէր քննութեան 'ի վերայ կարծեցե-
լոցն կուսակցաց Լակոնացւոց, լուր ա-
ռեալ զայսոցիկ՝ սրտաբեկ միջաբեկ լինէր .
և 'ի վերայ ևս հասեալ հակամիտելոյ քա-
ղաքին 'ի Կղէոմենէս, և զի՝ և Աքայեցիք
խնդրեն գնալ 'ի բաց, 'ի խորհուրդ զքա-
ղաքացիսն խմբէր և ինքն զանխուլ գաղ-
տաքնաց զըրծանէր մինչև 'ի դուռն քա-
ղաքին, և յերիվար աշտանակեալ փախ-
չէր 'ի Սիկիւոնի: Ապա այր զարամբ ելեալ
Կորնթացւոց տանել զբոյց առ Կղէոմենէս,
պատմէ իսկ ինքն Արատոս՝ եթէ պայծե-
ցան ամենայն երիվարք. և թէ՝ Կղէոմենէս
սաստիւ կշտամբէր զԿորնթացիսն՝ զի ոչ
ձերբահալ արարին զԱրատոս, և թոյլ ե-
տուն նմա փախչել: Սակայն և դարձեալ
գրէ իսկ ինքն, եթէ արձակեալ առ նա
Կղէոմենէս զՄեգիտոնն՝ խնդրէր 'ի նմանե-
տալ նմա 'ի ձեռս զԱկրոկորնթոս՝ ուր

գունդ կայր Ա. քայեցւոց, և 'ի ներքա վասն այնորիկ մատուցանէր նմա արծաթ բազում. և թէ՛ պատասխանի ինքն առնէր, ոչ իրացն կախեալ կալ զնմանէ, այլ մանաւանդ ինքն՝ զերացն: Զայսոսիկ գրեաց ինքնին Արատոս:

Բայց Վղէոմենէս հրաժարեալ յԱրդտակէ, և 'ի բարեկամութիւն ընդ իւր հաստեալ զՏրիդինացիս և զԵպիգաւրացիս և զԵրմէոնացիս, չղբաւ ապա 'ի Կորնթոս. և անդ Ա. քայեցւոցն պինդ կալեալ զգլղեակն՝ նա պատնէշ փակէր զնովաւ: Ապա առաքեալ կոչէր զբարեկամս և զստիկանս զԱրատեայ, պատուէր տայր նոցա պահել զգլղուշութեամբ և տնտեսել զտուն և զգոյս նորա, և առեալ արձակէր ևս առ նա զՏրիախիմազոս Մեասենացի ածել ամոքել զնա՝ զի 'ի միասին ընդ Սպարտացւոց կայցեն Ա. քայեցիք պահապան Ակրոկորնթոսին. և խոստումն ևս կուէր Արատոսի առանձինն տալ թոշակ կրկին ևս առաւել քան զառեալն յԱրքայէն Պտղոմեայ: Իբրև Արատոս ոչինչ անսաց, նա՛ և դարձուցանէր առ Անտիգոնոս զորդի նորա հանգերձ այլովք պատանդիւքն, և զԱ. քայեցիս ևս գրգեաց վճիռ հատանել՝ տալ Անտիգոնոսի 'ի ձեռս զԱկրոկորնթոս, յայնժամ Վղէոմենէս հորդան տուեալ 'ի Սիկիւովն, յազարտ վարէր. և 'ի պարգևի մասին գրաւականէր անձին և զգոյսն Արատոսի՝ ըստ վճռոյն Կորնթացւոց:

Բայց 'ի ժամանակին յայնմիկ Անտիգո-

նոս հասեալ կալեալ զօրու ծանու զլեառն
Գերանիա, խորհուրդ 'ի գէպ խորհեցաւ
Վղէոմենէս պահ զգուշութեան ունել ոչ
կրճին՝ այլ լերանցն Ովնեանց, և անդ
կանգնել պատնէշս և պատուարս. և քան
'ի դիւրի ճակատամարտիւ ընդդէմ քաջա-
մարտիկ փաղանգին, առաւել ևս 'ի վայրսն
յայնստիկ մարտ եղեալ կռուեալ նուա-
զել այնպէս զՄակեդոնացիսն: 'ի հնա-
րիմացութիւն յայս քաջացեալ Վղէոմե-
նեայ, 'ի տաղնապ տարակուսի առեալ
պաշարեաց զԱնտիգոնոս. քանզի և ոչ ամ-
բարբ բաւականք էին նորա, դարձեալ և
ոչ հեշտին ինչ էր վանել զանցն՝ ուր դա-
րեալ կայր Վղէոմենէս: Ապա կազմեցաւ
պատրաստեցաւ գիշերայն յառաջամուխ
լինել 'ի վայր ընդ կողմն Լէքէոսի. բայց
յետս ընկրկեալ՝ կորուսանէր ևս 'ի զօրաց
իւրոց: Ուստի և Վղէոմենէս ողջոյն խրա-
խուսեալ, անդ և զօրականն առ 'ի յաղ-
թութէն մեծապէս քաջալերեալք դար-
ձան յրնթրիս:

Իսկ անդուստ Անտիգոնոս արտաթա-
փեալ, շտապէր խորհուրդս 'ի մէջ առ-
նուլ դժնդակս: Քանզի խորհէր խաղա-
ցուցանել զզօրն 'ի հրուանդան անդր Եր-
եայ, և ընդ այն անցուցանել նաւուք 'ի
Սիկիււովն, որում և երկայն ժամանակաց
պէտք էին և ոչ դուզնաբեայ ինչ հանդեր-
ձանաց: Իբրեւ երիկունն լինէր, եկեալ ընդ
ծով հասանէին առ նա յԱրդոսէ բարե-
կամք Արատոսի կոչել զնա. ազդ առնէին

եթէ նշկահեցին Արդոսացիք զՎղէոմենէս: Եւ էր պարագլուխ ասպատամբութենէն Արիատոտէլ, որ և աշխատեցաւ ոչինչ նա 'ի հրապուրել զխուժանն. զի և պոսմտեալ իսկ էին նոքա ընդ Վղէոմենէս, զի 'ի գլուխ չեհան զտկնկալեալն նոցա զՋնջել պարտուցն: Ապա Արատոս առեալ յԱնտիգոնեայ հազար և հինգհարիւր զօրական, նաւեաց յԵպիգաւրոս: Բայց Արիատոտէլ ոչինչ մնաց նմա, առեալ ընդ իւր զքաղաքացիսն յարձակեցաւ 'ի վերայ պահապանաց գղեկին. և գայր նմա յայնժամ 'ի Թիկուան 'ի Սիկիւոնէ Տիմոքսենոս հանգերձ Աքայեցաւք:

Լուր առեալ զայսոցիկ Վղէոմենէս յերկրորդ պահու անդ գիշերոյն, առաքեալ վազվազակի կոչէր զՄեգիստոն, և զայրագին լի ցասմամբ հրամայէր նմա խաղալ ճեպով յԱրդոս 'ի Թիկուան զօրականին. քանզի և այս Մեգիստոն յաւէտ իմն պահովեալ էր զնա 'ի վերայ հաւատարմութեան Արդոսացւոցն, և չէր իսկ նմա թողացուցեալ վարել ամառի արտաքս զկապածելի մարդիկն: Ապա առեալ արձակէր զՄեգիստոն անդր երկու հազար զօրականոք, և ինքն զտեղի առեալ ուշ ունէր Անտիգոնեայ, և քաջալերէր զՎորնթացիսն և ասէր զպատահարն զայն զԱրդոսի ոչինչ այնպէս մեծ, և աղմուկ յուզեալ անդր գուզնաբեայ 'ի սակաւուց ոմանց: Բայց իբրև Մեգիստոն մարտ եղեալ յԱրդոս՝ տապաւատ անկաւ. և անդանօր գունդ Լա-

կեդեմոնացւոցն յողիս ապաստան կայր ,
 և գուժկանք խիտ առ խիտ հասանէին առ
 Վղէոմնէն , երկեաւ եթէ թշնամեացն տի-
 րացեալ Արգոսի և զանցան փակեալ , աւար
 ապա յանդորրու հարցեն զլակոնիա և
 պաշարումն ածցեն Սպարաիոյ յամայու-
 թեան նորա . չու հրամայէր զօրուն 'ի
 Վորնթոսէ և այնպէս վազվաղակի 'ի ձե-
 ոաց զքաղաքն հանէր , քանզի մտեալ անդր
 Անտիգոնոս՝ կարգեաց 'ի նմա պահապանս :

Իսկ Վղէոմնէն մօտ հասեալ 'ի պա-
 րիսպն Արգոսի , ածէր խմբէր զգօրականն ,
 և պատրաստէր կազմէր մտանել 'ի ներքս
 հրոսակաւ ընդ պատուարսն . իբրեւ ոչ յա-
 ջողեցաւ նմա այն , ապա քանդեալ զկա-
 մարակապսն՝ որ 'ի ներքոյ Ասպիդեայ , ընդ
 այն կողմն հորդան ետ 'ի վեր , և չղբաւ
 խմբեցաւ ընդ իւրոցն որ անդ 'ի գիմի հա-
 րեալ կային Աքայեցւոց . և սանգուղս ևս
 կանգնեալ տիրանայր և այլոց վայրացն 'ի
 ներքս , և 'ի բաց փարատէր 'ի փողոցացն
 զթշնամիս՝ հրաման տուեալ Վրետացւոցն
 նետաձիգ լինել : Բայց իբրեւ անգուստ յակն
 արկանէր զԱնտիգոնոս իջանել փաղանդաւ
 'ի կատարից անտի 'ի գիւր անդր , և զի և
 այրուձին ևս արշաւեալ գայր մտանէր 'ի
 ներքս , ապա յուսարեկ Վղէոմնէն պա-
 հել զքաղաքն , խմբեալ զիւրսն՝ իջանէր 'ի
 վայր յանդորրու և վերջոտնեալ տեղի
 տայր առ պատուարաւն : Եւ այսպէս ապա
 'ի սուղ ժամանակի մեծամեծս նահատա-
 կեալ Վղէոմնէն , և գոգ 'ի միում՝ միայն

արշաւանին տիրացեալ ողջոյն Պերդուպոննի-
տոյ, ապա և արագ-արագ վրիպեալ գտա-
նէր յամենայնէն միանգամայն: Քանզի և
'ի նիզակտեցաց անտի նորա կէդք լքին թո-
ղին զնա վաղվաղակի. և կէսք դարձեալ
յետ սակաւու 'ի ձեռս տային Անտիգոնեայ
զքաղաքն՝ որ յանձն եղեալ էին նոցա:

Յայս սահման հասեալ նորա յիւրում՝
արշաւանին և ածեալ յետս զգօրն, յայն-
ժամ ընդ երեկս գային ժամանէին նմա
մօտ 'ի Տէգէա բօթաբերք 'ի Լակեդեմո-
նիոյ, ուր և ճինչ պակաս քան զնորոգ ա-
ղէտան յոգի խոցեցաւ նա. քանզի գոյժ
նմա բերէին զմահու կնոջն, յոյր սակա նա
և 'ի յաջողութեան անգամ հոյակապ նա-
հատակութեանցն ստիպէր ստէպ ստէպ
յառնել իջանել 'ի Սպարտիա. այն-
չափ իմն տարփալի և արգոյ էր նմա Ա-
գիատիդէ: Ուստի և կարի յոյժ 'ի խոր
խոցեցաւ Կղէոմենէս՝ ըստ որում և 'ի գէպ
առն պատանւոյ, որ յայնպիսի չքնաղաղեղ
և 'ի պարկեշտ ամուսնոյն վրիպեալ գտա-
նիցի: Համայն և այնպէս՝ առ ցաւս սրտին
ճինչ թողացաւ 'ի քաջալերութենէ ող-
ւոյն և 'ի մեծութենէն. այլ անգրժեղի
միանգամայն պահեալ և զբարբառ ձայնին
և զպերճութիւն անձինն և զկերպարան
դիմաց պատկերին, այնպէս հրաման 'ի
ներքս բերէր զօրավարացն և խնամ ածէր
անդորրութեան Տէգէացւոց: Եւ ապա յա-
ւուրն երկրորդի վաղ քաջ ընդ առաւօտն
իջեալ 'ի Լակեդեմոնիա, և անգանօր վայր

մի առ տնին կոծ եղեալ 'ի միտման ընդ մօրն և ընդ զաւակացն, անդրէն միւտան զամ գառնայր 'ի հասարակաց նահատակութիւնսն:

Բայց յետ այսորիկ իբրև Պաղտմէոս արքայ Եգիպտոսի զօրավիգն նմա խոստացաւ, և խնդրէր ևս 'ի նմանէ 'ի պատանդ զորդիս նորա և զմայրն, նա հարուստ մի ժամանակ խորշեցաւ 'ի վեր մօրն հանել զբանն, և 'ի ստէպ յայց ելանել նմա՝ այն ինչ կամէր խօսել ընդ նմա և ոչինչ համարձակեալ լուեր. որպէս զի և կասկածեալ ինչ մօրն, հարցանէր զբարեկամն նորա, եթէ իցէ ինչ մի Վզէոմենեայ ասել առ նա, զոր ոչն համարձակեացի զքուցել: Ուստի և սպառուրեմն օգի առեալ Վզէոմենէս և 'ի վեր հանեալ մօրն զամենայն, նա շատ ինչ յայնժամ ծիծաղեալ, ասէր. “Ա՛յս ուրեմն էր զոր ստէպ դու պատրաստեցար մեզ ասել, և ոչ ժտեցար: Եւ հի՛մ ապա ոչ վաղվաղակի ամբարձեալ դու զմեզ 'ի նաւ, ոչ արձակես՝ ուր գիտես պիտանացու Սպարտիոյ լինել մարմնոյս այսմիկ, մինչև սա աստ նստեալ առ 'ի ծերութէն լուծեալ իցէ”: Ապա կազմ յարգարեալ զամենայնն՝ չոքան հետի մինչև 'ի Տենարոս հանգերձ վառելովք: Անգանօր հանգերձեալ Վրատեսիկլէս մտանել 'ի նաւ, առեալ զՎզէոմենէս միայնակ ածէր 'ի տաճար անդր Պոսիդոնի, և դիկս ածեալ նմա և համբուրեալ զնա, իբրև Թաղծագին յոյժ և սրտառուչ ետես զնա, ասէ. “Ա՛ղէ

գու ո՞վ արքայդ Լակեդեմոնացւոց, մի՛ ոք յեւլս մեր առաի տեսցէ զմեզ յարտասուած և յինչ մի անարժան Սպարտիոյ : Այս միայն աւագիկ է 'ի մերում իշխանութե . իսկ բնաւ իսկ գէպք իրացն են՝ որպէս և աացէ Աստուած ,, : Զայս առաց և զկերպարան դիմացն պարզէր, և հետեւեալ 'ի նաւ անդր հանգերձ մատաղ մանկամբն, հրաման տայր նաւապետին անդէն ուղւոյ լինել :

Հասեալ ապա յԵգիպտոս, իբրեւ լուաւ զՊտղոմեայ ընդունել հրեշտակութիւն յ Անտիգոնոսէ և բանազնաց ընդ նմա լինել, լուր ևս էառ՝ եթէ Կղէոմենէս հրաւեր յԱքայեցւոց առեալ 'ի բանս հաշտութեան, 'ի պատճառս իւր ոչինչ համարձակէր նա վախճան առնել մարտին առանց կամացն Պտղոմեայ, ապա առեալ գրէր առ նա մայրն՝ գործել որ ինչ միանգամ Սպարտիոյ 'ի փառս իցէ և 'ի շահօգտին, և 'ի Պտղոմեայ մի ինչ զանգիտել վասն պառաւոյ միոյ և մանկան տղայոյ : Այսպիսի ուրեմն՝ ասեն՝ նահատակել կընոջն այնմիկ 'ի գէպսն բախտին :

Իսկ Անտիգոնոս յայնժամ տիրացեալ Տէգեայ և աւար հարեալ զՈլլոմենոն և զՄանտինէա, անգուատ Կղէոմենէս տեղի սուեալ և ամփոփեալ միայն 'ի Լակոնիա, յազատութիւն գրէր առ հասարակ զիզոտս՝ որ միանգամ փրկանս ետուն՝ մնասս հինգատարիկեցիս : Յայսմանէ նա տաղանդ կուտեալ հինգ հարիւր, և արս երկու հազար

'ի զէն 'ի զարդ վառեալ ըստ օրինի Մակեդոնացւոց 'ի գիմի հարկանել լեւկասպիտեանցն Անտիգոնոսի, այս է՝ Սպիտակասպարեանցն, ետ 'ի մօի նահատակութիւն մեծ 'ի ներքս բերել՝ որում և ակն դք երբէք ոչ ունէր:

Էր Մեգաղոպոլիս յայնժամ առանձինն ոչինչ խոնարհագոյն և նուազեալ յամբութեան քան զլակեդեմոնիա. առ այս՝ զի և զօրավիգն ունէր նա յԱքայեցւոց և յԱնտիգոնոսէ, որ առ երի նորա բանակ հարեալ նստէր, և թուէր իմն անդանօր հրաւիրեալ նա յԱքայեցւոց անտի յաւետ իմն վեր 'ի վայր գործել զՄեգաղոպօլսեցիս: Ապա խորհուրդ 'ի մօի եղեալ Վղէոմենեայ զքաղաք զայս յապուրակել յափշտակել, (քանզի և անուն չիք այլ առաւել ճահաւորակի՝ շուտափոյթ և անկարծելի գործոյն այնորիկ). հասպա հրաման տայր զօրականին կերակուր բառնալ զհրնգից աւուրց. և արտաքս ածել խաղացուցանէր զգօրն 'ի Սելլասիա, իբրև հորդան տալ ասպատակել զգաւառն Արգոլիկեան. այլ իջեալ անտի 'ի սահման Մեգաղոպօլսոյ և ճաշ առեալ զօրում մօտ 'ի Հռետիոն, դէմ եղեալ անդէն խաղայր 'ի քաղաք անդր ընդ կողմն Ելիկունտեայ: Իբրև ոչինչ կարի հեռի, արձակէր յառաջոյ զՊանտեոս հանդերձ երկու լակեդեմոնացի գնդօք, հրաման տայր հասանել ունել զվայրն ընդ մէջ երկուց աշտարակաց. զի և լուեալ իսկ էր զայն կողմն պարսպին լքեալ ամայի 'ի

Մեղադրալուեցուց. և ինքն հանգերձ մնալ
ցելով զօրուն տակաւ զհետ խաղայր:

Իսկ Պանտէոս անպահապան ոչ զվայրն
զայն միայն գտեալ, այլ և հարուստ ևս մի
ջոյ 'ի պարսպէ անտի, և ձեռն 'ի գործ՝
կէս ատակեալ և կէս մի խոռեալ, և սպա-
նեալ զոր և միանգամ գտանէր 'ի պարե-
կացն, անգուստ 'ի վերայ հասեալ Կղէո-
մենէս մտանէր 'ի ներքս հանգերձ ամբո-
խիւն՝ մինչև իմացեալ ինչ քաղաքացեացն:
Անագան ուրեմն իրազեկ նոցա եղեալ իւ-
րեանց աղէտին, կէպք 'ի փախուստ խու-
ճապէին առեալք ընդ իւրեանս 'ի գոյից՝
որ միանգամ 'ի ձեռս անկաւ, և կէպք
դարձեալ վառեալք և 'ի գիմի հարեալք
Թշնամեացն, ոչինչ կարացին ընկրկել զնո-
սա, սակայն և ժամ ետուն պարսպոյ փա-
խուսեցին չուել յանգորրու. զի և մեա-
ցին իսկ ոչ 'ի քաղաքին աւելի քան զհա-
զար, իսկ այլք առհասարակ հանգերձ որդ-
ւովք և կանամբք աճապարեալք անկան 'ի
Մեսսենէ. գարձեալ և 'ի մարտկաց անտի
յայնժամ բազումք ապրեցան և նուազունք
յոյժ ձերբակալ լինէին. յորս և Լիւսան-
դրիդաս և Թէարիդաս արք հոյակապք և
ճոխք առաւել քան զամենայն Մեղադ-
րալուեցիս. ուստի և արագ արագ զօրականք
առեալ ածէին զնոսա առ Կղէոմենէս:

Իսկ անգուստ Լիւսանդրիդաս 'ի հե-
ռաստանէ տեսեալ զԿղէոմենէս՝ ձայն բար-
ձեալ ասէր. "Արդ է՞ քեզ ո՞վ արքայ Լա-
կեդեմոնացոց՝ փառաւոր յոյժ յարդա-

րել զքեզ գեղեցիկ և նահատակութեամբ՝ քան զոր այժմդ նահատակեցար, յոյժ արժանի առն թագաւորի,, : Իսկ Կղէոմնէս մտաբերեալ 'ի խնդիրն՝ պսէր. "Եւ զինչ ապա կամիցիս ո՞վ Լիւսանդրիդաս : Մի արդեօք ասես գու ինձ դարձուցանել առ ձեզ զքաղաքդ" : Ասէ Լիւսանդրիդաս. "Դա՛ զգոյն ասեմ. և խորհուրդ քեզ տամ մի զմեծդ զայդ քանգել քաղաք, այլ ընդ զգա արամբք բարեկամօք և նիզակակցօք՝ որ հաւատարիմ կացցեն քեզ և անդրժեւիք. առեալ քո անդրէն Մեգաղոպօլսեցւոց զնոցուն հայրենիս, և ըզքեզ ինքնին փրկիչ յարդարեալ բազմահոյլ ժողովրդոց,, : Կղէոմնէս վախ մի լուռ կացեալ պատառնաւ ի առնէր. "Դժնդակ արդեօք իցէ վտահ լինել 'ի բանդ : Սակայն և առ մեզ ցանդ յաղթական ելլէ փառաւորն՝ քան օգտակարն,, :

Ասաց և անգէն զնոյն արսն առեալ արձակէր 'ի Մեսսենէ հանդերձ քարոզիւ միով գիտուն զՄեգաղոպօլսեցիս առնել՝ զի դարձուցանէ առ նոսա զքաղաքն, միայն եթէ 'ի բաց կացեալ յԱքայեցւոց՝ և նիզակակիցք լինիցին նորա և բարեկամք : Թէպէտ և այնպէս մարգասէր և համբոյր էր խնդիրն Կղէոմնեայ, ոչինչ թողացոյց Փիլոպիմէն գրժել ուխտին որ ընդ Աքայեցիս. այլ և բամբասեալ ևս զԿղէոմնէս ասէր՝ եթէ փոխանակ զքաղաքն դարձուցանելոյ խնդրէ դա և զքաղաքացիս գլխովին 'ի բռին ունել. և այնպէս ապա զթէա

րիդաս և զԼիւսանգրիդաս վարեաց արտաքս 'ի Մեսսենեայ: Սա այս է Փիլոպիմէն՝ որ բարձերէց ապա գտաւ 'ի մէջ Աքայեցւոց և առաւելագունի մասին վիճակեցաւ փառաց 'ի մէջ Հելլենացւոց . ըստ որում և մասնաւոր արձանագրեալ իսկ է մեր 'ի վարս նորա :

Իբրև զրոյց զայն բերին Կղէոմենեայ, որ այնպէս ողջ անարատ պահեաց զքաղաքն՝ զի և ինչ մի գուզնպքեայ ոչ խորեաց դք 'ի քաղաքէն, յայնժամ 'ի սրտմտութի բարկութեան բրդեալ՝ աւար հարեալ կապուտ կողոպուտ թողոյր զնա, և զանդրիս նորա և զնկարան առեալ արձակէր 'ի Սպարտիա: Ապա և բազում ինչ և մեծամեծս 'ի կողմանց քաղաքին հիմն 'ի վեր տապալեալ, չու արարեալ գառնայր 'ի տուն՝ զանգիտեալ յԱնտիգոնոսէ և յԱքայեցւոց: Այլ նոքա գործեցին և ոչինչ . քանզի և պարապեալք յայնժամ յԵգիոն 'ի ժողով խումբեալ կային : Եւ անդանօր իբրև 'ի վեր 'ի բեմն ելեալ Արատոս՝ կայր հարուստ մի ժամ յարտասուս հատեալ՝ քղամիդ ածեալ ղերեազքն, և առհասարակ յայնժամ յապուշ կրթեալ ստիպէին զնա խօսել, նա անդէն գոյժ տայր նոցա զաւերածոյն Մեգաղոպոլսոյ 'ի Կղէոմենեայ, և անդէն արագ լուծանէր ժողովն . և յապուշ հարկանէին Աքայեցիք 'ի լուր արագաժխնձան և մեծ աղէտիցն :

Եւ թէպէտ և Անտիգոնոս կազմեցաւ պատրաստեցաւ զօրավիգն տալ քաղաքին,

զօրք նորա յամբընթացք եղեալ 'ի ձմերոցաց իւրեանց, հրաման տայր նոցա նստել գաղարել անդէն. և ինքն անցեալ գնայր յԱրգոս առեալ ընդ իւր զօրական ոչ բազում: Ոյր աղագաւ և զերկրորդ շահատակութիւն իւր Վղէոմենէս՝ թէպէտ և յանդուգն կարծեալ և մոլեգին, բազում հանճարով և իմաստութեամբ 'ի ներքս երեր՝ որպէս Պողիւբոս ասէ:

Քանզի գիտելով չափ Վղէոմենեայ՝ որպէս ասէ նոյն այր՝ եթէ ցիրուցան Մակեդոնացիք 'ի ձմերոցս կային 'ի քաղաքս, և զի և Անտիգոնոս 'ի ձմերոցին էր յԱրգոս հանդերձ բարեկամօքն և սակաւաձեռն վարձկանօք, հորդան ետ 'ի գաւառն Արգիւս. զմտաւ ածէր կամ 'ի պարտութիւն զԱնտիգոնոս մատնել՝ եթէ երբէք առ առնութոյն դրդեսցի 'ի կռիւն, կամ թէ 'ի խուսելն՝ խոտան զնա առ Աքայեցւոցն կարգել, որ և եղև իսկ: Քանզի յաղարտ վարեալ նորա զգաւառն, և հանեալ տարեալ 'ի բաց զամենայնն, չհանդուրժեալ Արգոսացւոցն՝ եկեալ խռնեալ առ գուրս արքային բողոք բառնային. բռն առնէին կամ մարտ գնել կռուել կամ թէ 'ի ձեռս զգորավարութիւնն տալ առն լաւագունի քան զինքն:

Բայց Անտիգոնոս զմտաւ ածեալ (որպէս և 'ի գէպ իսկ հանճարեղ զօրավարի), եթէ նախատինք՝ ոչ բամբասանքն իցեն յարտաքնոց անտի, այլ 'ի տարաժամս ոչ ինչ անբոյթ դիմագրաւ 'ի վտանգն լինել,

կայր մնայր 'ի ներքս անդ' անդրդուելի 'ի խորհրդեանն : Իսկ Վղէոմենէս յառաջամուխ մինչև 'ի պատուարսն, հարկանէր աւերէր աներկիւղ զամենայն և գնայր 'ի բաց : Բայց ապա յետ սակաւուց լուր տուեալ զԱնտիգոնեայ չուոյն միւսանգամ մինչև 'ի Տէգէա՝ իբրու անգուստ հորդան տալ 'ի Լակոնիա, խմբեաց ճեպ ընդ ճեպ զգորն և չու արարեալ ընդ այլ ճանապարհ խուսել յերեսաց Անտիգոնեայ, 'ի ծագել առաւօտուն եկեալ եհաս 'ի քաղաք անդր Արգոսացոց. աւերէր եղծանէր զգաշտաւայրն, և զարմտիս կարէր հնձէր՝ ոչ ըստ այլոց օրինակին՝ գերանդեօք և սրովք, այլ հադեալ երկայն ձողիւք 'ի ձև սուսերի. և այնպէս իբրև հեշտին զքօտանօք 'ի խաղալ անդ իւրեանց տապաստ հարեալ վատթալեցին միանգամայն զամենայն զհումանն : Իբրև եկին հասին քմբշարանն Կիլլարարեան՝ կամեին հուր հարկանել, այլ թոյլ չեա Վղէոմենէս. քանզի և թափ ցամառն բարկութեան՝ քան եթէ գործ գովանի համարեցաւ, զոր միանգամ գործեաց անդ 'ի Մեգաղօպօլիս :

Իսկ Անտիգոնոս ամդէն ճեպով դարձ յԱրգոս արարեալ, իբրև հասեալ կաշաւ զօրականօք զլերինսն և զբարձունսն զամենայն, անգուստ Վղէոմենէս իբրու ունչա զնովաւ առնելով արձակէր քարոզ 'ի քաղաքն, խնդրէր զփականս զտաճարին Հերայ՝ զոհ անդանօր զոհել գիցուհւոյն մինչև մեկնեալ հրաժարեալ իցէ : Եւ այն

պէս խաղ արարեալ զԹշնամեքն, և զոհ
կատարեալ դիցուհւոյն մերձ տաճարին
միակելոյ, ապա խաղացուցանէր զգորն 'ի
Փլլիուհտէ և անտի զպահապանսն վանեալ
զՈլոդուհտեայ՝ իջանէր 'ի վայր 'ի կողմն
Ուրբումենեայ . ոչ քաղաքացեացն միայն
խրախոյս 'ի ներքս տայր, այլ և հռչակ ևս
հարկանէր առ իւր Թշնամիս՝ իբրև այր քա-
ջափորձ զօրավար և յաջողածն 'ի մե-
ծամեծս : Քանզի և խաղալ արշաւել նորա
այս՝ 'ի զօրութիւն բազմի միոյ քաղաքի, և
մարա դնել կռուել նորա ընդ տէրութեան
Մակեդոնացւոց և ողջոյն ընդ Պելոպոննի-
սացիս և ընդգէմ՝ գանձուին արքունի, և
պահել զլակովնիս ոչ անդրժեղի միայն՝
այլ և զեան հասուցանել դաւառին նոցա
և առնուլ այնչափ քաղաքաց, այս ամե-
նայն ոչ գուզնութեայ ինչ արդեօք քա-
ջութեան և արութեան ոգւոյ իցէ :

Այլ սակայն և որ ասաց առաջին, ե-
թէ՝ Դրամք ինքնին ջեղք են գործոց, Թուի
յաւէտ իմն վասն մարտից պատերազմաց
ասացեալ զայն : Եւ Դեմադէս ինքնին 'ի
հրամայել երբեմն Աթենացւոց առնուլ
ձգել 'ի ջուր զեռաթիս նաւաց և ընուլ
մարդկամբ, և զի գրամ պակասէր նոցա,
ասէր Դեմադէս . “ Բան զԹիապարել,
նախ պարտ է զհայս հարկանել, ” : Եւ
պատմեն ևս՝ եթէ և նախնին այն Արքիդա-
մոս 'ի սկիզբն Պելոպոննիսեան մարտին 'ի
Թախանձել զնա նիզակեղացն սահմանել
կարգել զհաստ հարկացն, ասէր ցնորս՝

Չիք պատերազմին սահմանաւոր չափ կերպերոյ: Քանզի զոր օրինակ բմբիշք քաջա-
կիրթք մարմնով բազմաժամանակեայք՝ տա-
պաստ արկեալ պարտեն զարագունան և
զճարտարան, սնապէս և Անտիգոնոս 'ի կռիւ-
եղեալ բազում զօրութեամբ, աշխատ և
նկուն առնէր զՎղէոմենէս: այն՝ որ կարի
ճշգեղով տայր զվարձն եկաց զօրականին և
զկերակուրն քաղաքացեացն: Եւ այն զի
ժամանակն ինքնին գլխովին զօրավիգն էր
Վղէոմենեայ, իբրև զի և 'ի տան անդ իւ-
րում կիրա կրէր Անտիգոնոս: քանզի բար-
բարոյք 'ի բացակայութեան նորա տապա-
տակ կապեալ յաւարի առնուին զՄա-
կեդոնիա:

Դարձեալ և յայնժամ գունդ տառար
Լիւրիկեցւոց իջեալ հորդան տայր, յորոց
և զվիշտ վտանգին տեսեալ Մակեդոնա-
ցւոց՝ առաքեալ կոչէին զԱնտիգոնոս: Եւ
եթէ ըստ գիտաց վայր մի յառաջ քան
զմարտն հասեալ էր առ նա նամականւոյն,
նա անդէն յետս դարձեալ էր՝ ողջոյն հը-
րաժարական տուեալ Աքայեցւոց ընդ հա-
րուտո ժամանակ: Սակայն բախտն ինքնին
որ 'ի սուղ ժամանակ բնաւորեցաւ սահ-
ման կարդել մեծամեծ իրաց, քաջ եցոյց
յայնժամ՝ քանի՞ն իցէ ոյժ և զօրութիւն
ժամանակի: քանզի անդ իսկ և իսկ յետ
մարտի պատերազմի 'ի Սելլասիա և յետ
կորուսանելոյն Վղէոմենեայ զզօրն և զքա-
ղաքն, ապա և պատուիրակքն եկեալ հա-
սանէին յետս կոչել զԱնտիգոնոս: Եւ

յայտմանէ ապա աշխարհի ևս եղեն ազէտքն Կղէոմենեայ. քանզի եթէ և զաւուրս երկուս միայն տեղի առեալ էր 'ի մարտէն, ոչ ևս այնուհետև նմա պէտք էին կռուոյ. այլ չու յայնժամ արարեալ Մակեդոնացւոց, ինքն 'ի հաշտութիւն գալլընդ Աքայեցիս՝ հնազանդեալ զնոսա 'ի պայմանն ըստ իւրոցն կամաց:

Արդ յայնժամ առ կարօտութեան գրամոցն՝ որպէս ասացաք, ապաստան 'ի զէննն արարեալ զամենայնն, ստիպեցաւ 'ի մարտ ճակատել երկու բիւրուք զօրականաց՝ որպէս ասէ Պաղիւքիոս՝ ընդդէմ երկց բիւրուց: Յորում և 'ի բազմավտանդ յայն գողին պրանչելի երեւցաւ զօրավար. առ այս և իւրն քաղաքացիք յառաջամիտք և արիականք նահատակեցան, նա և ոչինչ բաժնատելի առաքինացան և վարձկանք զօրականին. համայն և այնպէս նկուն եղեալ պարտեցաւ Կղէոմենէս յօրինակէ անտի սպառազինութեան թշնամեացն և 'ի քաջամուր զօրութենէ նոցուն փաղանգին: Բայց Փիւլարկոս պատմէ՝ և 'ի մատնութենէ գլխովին դաւաճանեալ զնա, յորմէ և առաւել տապալեցան իրքն Կղէոմենեայ: Քանզի յայնժամ Անտիգոնոս հրաման տուեալ Լիւրիկեցւոց և Ակարնացւոց չըջան գործել զանխուլ և շուրջ պատել պաշարել զմի 'ի թևոց անտի բանակին թշնամեաց՝ յորում զօրավարէր ինքնին Եւկղիդէս եղբայր Կղէոմենեայ, և ապա կարգեալ դասաւորեալ 'ի կռիւ զմնա-

ցեալս զօրուն, անգուստ Կղէոմնէս գէտ
 ալն կալեալ 'ի բարձրաւանդակ վայրէ և
 ուրեք յակն չարկեալ զլիւրիկեցւոց զէնսն
 և զԱկարնացւոց, երկեաւ եթէ այն զօրա-
 կանք խաբանօք գարանեալ ինչ իցեն յԱն-
 տիգոնեայ: Անգէն կօչեաց առ ինքն զԴա-
 մոսեզէս՝ որում յանձն արարեալ էր հըս-
 կել տքնել 'ի վերայ գարանաց. հրամանն
 տայր նմա մանր գիտել զերան՝ որ 'ի Թիկանց
 կռւակն և որ շուրջանակի դասաւորութեան
 զօրուն: Իբրև պատասխանի ետ Դամոսե-
 զէս, (այն որ կանուխ իսկ՝ որպէս ասեն՝
 կաշառաբեկ լեալ էր յԱնտիգոնոսէ), մի
 ինչ հոգալ վասն կողմանն այնորիկ՝ զի յան-
 գորդու է ամենայն, և ինքն ուշ եզեալ
 միայն ճակատելոցն 'ի հանգիստ՝ հարեալ
 վանեացէ զնոսա. հաւատաց Կղէոմնէս և
 խաղայր ընդգէմ Անտիգոնեայ, և Թափով
 դրոհ տուեալ իւրոց Սպարտացւոցն՝ վա-
 նէր ընկրկէր զփաղանգ Մակեդոնացւոցն.
 Իսկ 'ի վերջոսնել նոցա՝ ինքն յաղթական
 զհետ մտեալ հալածէր հարկանէր զնոսա
 ատպարէզս հինգ: Բայց ապա գոյժ ա-
 ռեալ՝ զի Եւկղիգէս 'ի միւսում կողմանն
 'ի ներքս փակեցաւ, զտեղի էառ և վտան-
 գին խելամուտ եզեալ եղբօրն, յոգւոց
 եհան և ասէր. «Մեռա՛ր գու ինձ անձ-
 կալի եղբայր իմ. սակայն և մեռար քաջա-
 բար, և մօնկանց նախանձելի Սպարտա-
 ցւոց; և նուազաց հռչակելի կանանւոյն»:
 Այսպէս ուրեմն անգանօր գիտապատ-
 անկեալ Եւկղիգէս հանգերձ իւրովքն, և

անդուստ յաղթականքն 'ի վերայ անկեալ
 Կղէոմենեայ, նա իբրեւ արտարեկ արտա-
 թափ զիւր զօրականն տեսանէր ոչ կալ
 մնալ յակաստանի, անձնապուր փախըտ
 տեայ լինէր: Եւ պատմեն՝ տապաստ ան-
 կանել յայնժամ և բազմաց 'ի վարձկան
 զօրականէն, իսկ 'ի վեց հազար Լակեդե-
 մոնացւոց ապրել միայն երկերիւրոց:

Իբրեւ եկն եհաս Կղէոմենէս 'ի քաղաք
 անդր իւր, յորդոր տայր ընդ առաջ ելել-
 լոց քաղաքացեացն առնուլ ժողովել զԱն-
 տիգոնոս. և ասէր ևս՝ եթէ կենօք եթէ
 մահու անշուշտ նահատակել նորա 'ի շահ
 օգտին Սպարտիոյ: Եւ տեսեալ անդանօր
 զկանայսն ընթացեալ առ փախստեայսն և
 զնոցա զէնսն առնուլ և արքունին նացա մա-
 տուցանել, ինքն չոքաւ եմուտ 'ի տուն իւր:
 Իսկ յայնժամ աղջիկն՝ այն որ ածեալ 'ի
 Մեդաղօպոլեայ կին ազատ՝ զոր ունէր
 նա առ իւր յետ մահու ամուսնոյն, ընդ
 առաջ եկեալ նմա ըստ սովորութեանն
 խնդրէր սփոփուլ թիւն նմա մատուցանել
 'ի քրտանց մարտին. բայց նա ոչ ըմպել
 ինչ յանձին կալաւ՝ թէպէտ և պապեալ
 իսկ էր, և ոչ նստել ինչ՝ թէպէտ և խոն-
 ջեալ էր. այնպէս հանդերձ զբահիւքն որ
 պէս և պատահեցաւ՝ առեալ զձեռնն առ
 'ի շեղ հաստատէր 'ի սիւն մի, և զերեսն
 'ի խոնարհ եղեալ յարմուճին, այնպէս ոչ
 յերկարագոյն ինչ հանգիստ տուեալ ան-
 ձին և մտախորհ եղեալ միանգամայն 'ի վե-
 րայ ամենայնին, ապա յետ այնորիկ յառ-

նէր հանգերձ բարեկամքն, գէմ՝ եղեալ
գնայր՝ ի նաւահանգիստ անդր՝ ի Գիւ-
թիսն, և ամբարձեալք ի նաւ՝ որ անդ-
վասն այնորիկ կազմ՝ կային, այնպէս յու-
ղի անկեալ հրաժարեցան :

Իսկ յայնժամ Անտիգոնոս վաղվաղակի
զրուամբ կալեալ զքաղաքն, և մարգասի-
րութիւն ցուցեալ առ Լակեդեմոնացիս,
և ոչինչ ամենեկն արհամարհութիւն օտնհար
եղեալ չքոյն Սպարտիոյ, տայր շնորհէր
նոցա միանգամայն և զօրէնս և զքաղաքա-
ւորութիւն նոցա . իսկ յաւուրն երրորդի
գառնայր՝ գնայր՝ զտէր զտհեալ դիցն . քան-
զի և գուժկան եհասառ նա յուղեւոյ մե-
ծի պատերազմին ի Մակեդոնիա և քան-
զեւոյ գաւառին ի բարբարոսաց անտի :
Այլ նա և յառաջագոյն յախտ խօթու-
թեան պաշարեալ կայր, և փոխեցաւ ի
մաշարայականն և ի հարբուլի անգուլ-
ստկայն և ոչինչ սրտաբեկ՝ բազումս նահա-
տակեցաւ գարձեալ ի գոռին յիւրում
գաւառի, և մեծապէս յազթութիւն տա-
րեալ և հարուածս անհնարին ի վերայ ա-
ծեալ բարբարոսացն, մեռաւ փառօք ի
մարտին՝ որպէս հաւանեալս եմ և որպէս
պատմէ Փիւղարքոս՝ ձայն ուժգնակի բար-
ձեալ ի գոռին՝ մինչև ի պայթեւ թողոցն :
Բայց ի վարժարանն ասեն՝ յետ յաղ-
թութեանն ի ձայն բարձր յոյժ գոչեւ
նմա առ խնդին . « Բարէ երջանիկ ա-
ւուրն », և այնպէս արիւն շատ յոյժ ժայթ-
քել, և ապա սաստիկ հրատիւ տենդեալ

զբաւեւել 'ի կենացն : Այս եւն որ վասն Ան-
տիգոնոսի բանք :

Իսկ Կղէոմենէս մեկնեալ 'ի Կիւթե-
րեայ՝ եհաս 'ի Կղզին անուն Եգիպտիա .
իբրև հանդերձեալ էր անցանել 'ի Կիւթե-
նէ, անդ մի ոմն 'ի բարեկամացն Թերիւ-
կիոմիւ անուն այր քաջարի 'ի նահատակու-
թիւնս և այր մեծաբան միշտ և մեծապանծ,
առանձինն խօսեալ ընդ նմա ասէր . “ 'Ի
քաջարի մահուանէ ո՞վ արքայ վնէպ գտաք
'ի պատերազմին . սակայն և առհառարակ
լուան զմէնջ ասել, եթէ Անտիգոնոս եր-
բէք ոչ պարտեսցէ զարքայն Սպարտացոց՝
բայց սպանեալ զնա : Արդ այժմիկ մեզ
այլ մահ առաջի կայ երկրորդ 'ի փառս և
յառաքինութեան : Ո՞ւր մեր նաւադնաց
դիմեալ է անհանձարաբար, խոյս առեալ
'ի մերձաւոր մահուանէ և 'ի խնդիր ելեալ
հեռաւորին : Քանզի եթէ նախատինք չի-
ցեն՝ պայազատացն Հերակլեայ ծառայու-
թիւն հարկանել պայազատացն Փիլիպո-
սի և Աղեքսանդրի, օն անդր 'ի բաց թող-
ցուք զտարագէմ՝ նաւարկութիւնդ . ինք-
նին անձնատուր Անտիգոնեայ լինելով, որ
այնչափ ինչ արդեօք վեհագոյն է դա քան
զՊտղոմէոս, որչափ Մակեդոնացիք քան
զԵգիպտացիս : Եւ թէ երբէք դժպատեհ
համարել իցէ զտիրանալ մեզ նոցա՝ յորոց
պարտեցաք 'ի զինուց, առ ի՞նչ հպատա-
կել մեր այնմ՝ որ ոչն պարտեաց զմեզ .
որպէս զի և վատթար ևս երևել մեզ ոչ
քան զմին միայն, այլ քան զերկուան . փա-

խուշեալ յԱնտիգոնեայ, և շնթելով Պրա-
զովեայ : Այլ ասացո՞ւք Թերևս, եթէ
յԵգիպտոս գէժ եգեալ է քո 'ի պատ-
ճառս մօրդ : Անշուշտ տեսիլ հեշտին և
նախանձելի եղիցեա գու նմա, յորժամ նա
կանանցն Պաղովեայ յանդիմանեացէ զոր-
գին իւր գերի և փախստեայ՝ որ յառաջն
էր աղքայ : Յորվայր իշխան եմք մէք մերոց
սուսերաց, ցոր վայր յակն տակաւին ար-
կանեմք զԼակոնիա, աղէ ոչ աստէն անձ-
նապուր լինիցիմք յաղէտից անտի . և 'ի
չքմեղս լինիցիմք առ որս տապաստ 'ի վե-
րայ Սորարտիոյ անկան 'ի Սելասիա . և
կամիցիմք Թերևս կալ նստել յԵգիպտոս
և հարցանել՝ զո՞ 'ի նախարարաց արդեօք
եթող Անտիգոնոս 'ի Լակեդեմոնիա ։

Զայս ասաց Թերիւկիոփե, և պատասխա-
նի առնէր Վրէժմենէս և ասէր . “ Զհետ
կրթեալ քո մահու՝ որ քան զամենայն
մարդկայինսդ հեշտին է և առ ձեռն կայ ա-
մենեցուն, կարծիցես Թերևս գու վատ ա-
րանց զքեզ այր քաջ, փախչելով քո փա-
խուստ խայտառակ ևս քան զառաջինն :
Քանզի և քան զմեզ եկաց ևս ականաւոր
որեար, որ 'ի նեզ մտեալք տեղի ետուն
իւրեանց Թշնամեացն . կամ՝ առ 'ի բախ-
տէն նշաւակեալք, կամ 'ի բազմութենէն
յաղթահարեալք . իսկ որ միանգամ քր-
տանց և վշտաց հանդուրժել ոչ ունի և գո-
վութեանց և պարսաւանաց մարդկան, այն-
պիսին նկուն եղեալ պարտի յիւրմէ իսկ
տկարութենէն : Քանզի և մահ անձնաս,

պան չէ արդեօք փախուստ 'ի գործոց, այլ գործ ինքնին գլխովին . քանզի անարգ է կեալ և մեռանել վասն անձին միայն, յոր դուդ այժմ զմեզ հրապուրես ճեպել ճողորել յառաջակայ տղեփոցդ, ոչինչ գործ գործեալ՝ ոչ դեղեցիկ և ոչ պիտանի 3 : Այլ ես այնպէս համարիմ, եթէ ոչ քեզ և ոչ ինձ արժան ինչ է յուսակտուր լինել օգնել հայրենեաց : Իսկ երբէք 'ի յուսահատն լինել, հեշտին յայնժամ իցէ մեռանել կամեցողացն ,, : Ոչինչ ընդդէմ. Թերիւկիովն դարձաւ Կղէոմենեայ բանիցն, այլ անդէն իբրեւ պարապ եգիտ մեկուսանալ 'ի Կղէոմենեայ, չորաւ 'ի ծովափն և անդ երթայր զԷւրովին :

Իսկ Կղէոմենէս ելեալ յԵգիպտոսայ՝ եկն եհաս 'ի Լիբիա, և ապա հանդերձ պաշտօնէիւք արքային մոտանէր յԱղեքսան գրիա : Յանդիման եղեալ Պտղոմեայ, զառաջինն՝ հիւրամեծարութիւն հետևակս և չափաւոր գտանէր 'ի նմանէ . այլ ապա զԷւրոյ խորհրդականութեանն տուեալ զճաշակ և այր ցուցեալ հանճարեղ, և 'ի հանապազօրեայ քաղաքավարութեանն 'ի գէմն բերեալ զլակոնականն զԷւր և զանպաճոյճ զշնորհն հանդերձ վայելուչ ազատականութեամբ, ոչ զազնուականութիւն անձին աղարտէր և ոչ դարձեալ 'ի ձախողակ բախտէն ընկճէր . և այնպէս այր երևեալ նա լաւ ևս քան զսուտակասպասն և զնթողսն, մեծապէս յայնժամ զամօթի հարկանէր Պտղոմէոս և ստրջանայր յան-

ձին, զի զանց զնովաւ արար և 'ի ձեռս ելիք զայրն Անտիգոնեայ՝ որ այնչափ ձգեաց յանձն փառս և զօրութիւն: Ոյր աղագաւ և քաջալեր նմա յայնժամ տուեալ պատուով և մարդասիրութեամբ, յոյս առաջի գնէր նմա դարձուցանել զնա յԵլլադա նաւուք և ընչիւք, և հաստատել զնա յարքայութեան իւրում. և ոռճիկ ևս յայնժամ կարգէր նմա քսան և չորս տաղանդաց 'ի տարւոյն. սակայն և կեանս սակաւապէտս և ժուժկալս կեայր նա հանգերձ բարեկամօքն, բազում ինչ յայնմանէն ծախեալ 'ի մարդասիրել և օգնել մարդկանն՝ որ յԵլլադայ դադլթեցին յԵգիպտոս:

Զայնու ժամանակաւ մեռանէր Պողոմէոս ծեր՝ մինչև 'ի դլուխ տարեալ ըզդարձն Վղէոմենեայ: Եւ անդէն ապա այն արքունիք մեծապէս աղուացեալ 'ի յաղակատանս և 'ի գինեբրուս և 'ի կանանւոյն տէրութիւն, անհոգացեալ կային իրքն Վղէոմենեայ: Քանզի և թագաւորն ինքնին այնչափ անկղիտացեալ էր 'ի կանայս և 'ի գինի, զի և երբէք 'ի զգաստանալ իւրում և 'ի լրջանալ, դառնայր պարապէր 'ի տօնախմբութիւնս, և շուրջ գնայր յածէր ընդ արքունիսն թմբուկ 'ի ձեռին. իսկ գործք արքայութեանն կարևորք կատարէին 'ի ձեռն Ագաթոկղեայ տարփածուին արքայի, և 'ի ձեռն մօրն Ագաթոկղեայ, և 'ի ձեռն Ենանթեայ բողարածի:

Սակայն և այնպէս թուէր իմն զառաւ:

ջնն 'ի գործ և զՎղէոմենէս վարել: Քան զի զանգիտեալ Պտղոմէոս յեղբօրէն իւր մէ 'ի Մագասայ՝ որ զօրացեալ յոյժ էր 'ի զօրուն 'ի պատճառս մօրն, վասն այնորիկ 'ի բանի իւրում առնէր զՎղէոմենէս, և խորհրդակից ևս հրամայէր զնա գաղանու թեան խորհրդոյն՝ որով գարանէր կենաց գաւառան լինել եղբօրն: Արդ թէպէտ և այլք առհասարակ 'ի նոյն հրապուրէին զնա, միայն Վղէոմենէս ըզէմ գարձաւ. աւեր՝ նա պարտ իսկ էր՝ (եթէ հնար ինչ էր) և այլոց ևս բազում եղբարց ծնանել արքայի՝ յաներկեանութիւն և 'ի լաւ ևս անտեսութիւն իրացն: Իսկ անգանօր Սով սիրիոս որ առաւել ճոխն էր 'ի բարեկամս արքայի, ասէր՝ եթէ վստահանալ չիք երբէք 'ի վարձկանս զօրականին, ցորչափ Մագաս կենդանի իցէ: Ետ պատասխանի Վղէոմենէն՝ հոգ և ոչ մի ունել վասն իրացդ. քանզի և 'ի վարձկանսդ յայդոսիկ են իսկ ասէր՝ առաւել քան զերիս հազարս 'ի Պեղոպոննիսացւոց՝ հնազանդեալք իւր. որ զի և ակնարկի անդամ առնել շատ իցէ անգէն 'ի զէն ընթացուցանել զնոսա: 'Ի բանից աստի ոչինչ փոքր մտերիմ արքայի երևեցաւ Վղէոմենէս, առայս՝ և իբրեւ այր զօրաւոր:

Բայց յետ այսորիկ վատաստութիւն յորդեալ 'ի Պտղոմէոս առ 'ի տկարութենէն, և որպէս ընաւորեցաւ իսկ 'ի տեղի տալ իմաստութեանն՝ աներկեանութի մեծ կարծեւ՝ երկնչել յամենայնէն և խի

Թալ յամենեցուն, նոյն այն բանք ահա՝
դին երևեցուցին աւագանւոյն Վղէոմե-
նէս՝ իբրու այր բազմաձեռն առ վարձկանս
գորականին. և բազումք ևս յայնժամ
հծծէին, եթէ առիւծ գլխովին է դա՝ որ
չըջն 'ի խաչին: Եւ արդեօք այնպիսի երևէր
նա յարքունիան. լուռ անմռունչ ընդ ա-
կամբ դիտելով նա անդամօր զամենայն
զգործս:

Ապա այնուհետեւ Վղէոմենէս ոչ նաւա
խնդրեաց 'ի նոցանէն և ոչ զորական. այլ
լուր առեալ զմահուն Անտիգոնեայ և զԱ-
քայեցւոց մարտին ընդդէմ Եռողացւոց,
և զի և իրքն գլխովին հրաւէր անդր նմա
կարդային, քանզի և աղմկեալ ամբոխեալ
կայր Պերդուպոնիսոս. խնդրեաց նա յայն-
ժամ արձակել զինքն անդր՝ միայն հան-
դերձ բարեկամքն: Սակայն 'ի հաւանու-
թիւն ած նա և ոչ զոր. և Թագաւորն ինք-
նին և ոչ ունկն մատուցանէր նմա, այն-
պէս անգուլ պարապեալ 'ի կանայս և 'ի
կաքաւս կայթից և 'ի ձայնս արեցելոց:
Իսկ Սոփսիբիոս՝ վերականգու ոստիկան ա-
մենայնին, զմտաւ ածէր՝ եթէ յակամայս
արդելեալ անգանօր Վղէոմենէս՝ գժուար
ընտել իցէ և ահագին. իսկ արձակեալ 'ի
բաց՝ այր յանձնապատան իցէ և 'ի մեծա-
մեծս ձեռներէց. նա զի և խօթութեան
արքայութեանն այնորիկ ականատես լեալ
է: Իսկ պարգևք ընծայից երբէք չամոքե-
ցին զայրն. այլ զոր օրինակ ցուլ Ապեան 4,
Թէպէտ և քաջաբոյծ կայցէ և գրգասուն,

անձկայ տնկակից բնութեամբն վարել և վազել և թինդս առնուլ և խայտալ, և քաջ 'ի գէմս բերէ զարօնութիւնն՝ կացել այնպէս ընդ ձեռամբ քրմին, սապէս և Վղէոմենէս խնդայր և ոչինչ ընդ գրգանսն ընդ այն. այլ “Մղձկեալ 'ի փարելի սրբ. տին իբրու զԱ. քիլլէս, կայր անդանօր և տենչայր 'ի մարտս և 'ի գոռս պատերազմի,”:

Իբրև այսպէս ընդ հակառակս նմա ելալ նէին իրքն, յայնժամ եկեալ հասանէր յԱղէքսանդրիա և Նիկագորաս Մեսսենալ ցի. այր՝ որ ատելութեամբ բերեալ առ Վղէոմենէս, և ձեանայր բարեկամ. էր սորա երբեմն դաստակերտ փարելի վաճառեալ նմա, և զարծաթն չև էր հատուցել Վղէոմենէս յանքատութենէ գրամոցն՝ որ պէս ինձ թուի, և յանպարապութենէն որպէս 'ի գէպ իցէ կարծել, և արգելեալ անդուլ 'ի պատերազմաց: Արդ յայնժամ Վղէոմենէս ըստ գիպաց ձեմ առեալ առ եզերք նաւահանգստին, տեսեալ զՆիկագորաս իջանել 'ի նաւէն՝ ողջոյն սիրալիր տայր նմա և հարցանէր զպատճառ գալըս. տեսնն յԵգիպտոս. անդուստ և Նիկագորաս ուղճունեալ զնա 'ի ցոյց մեծապէս սիրոյ, ասէր՝ ածեալ արքային երիվարս գեղեցիկս մարդիկս. ծիծաղեցաւ Վղէոմենէս և ասէ. “Նա կամէի ածեալ քեզ նմա վարձակս սրնդահարս և մանկունս իդացեալս. քանզի և յայսոսիկ զարդիս յաւէտ կրթեալ է արքային,, : Ծիծաղեցաւ յայնժամ և Նիկագորաս:

Ապա յետ սակաւուց աւուրց յուշ նա
արարեալ Կղէոմենեայ զվաճառ դաստա-
կերտին՝ աղաչէր հատուցանել, իբրու որ
և ոչ ժտէր արդեօք աշխատ առնել զնա,
թէ չէր նորա շատ ինչ 'ի շահավաճառան
իւր փնասեալ. իբրև պատասխանի արար
Կղէոմենէս՝ եթէ չիք նորա յայնժամ ինչ
նշխարեալ 'ի ռոճկաց անտի արքային,
դժգմնեցաւ Նիկագորաս. և ապա չորքաւ
պատմել յունկն Սովսիբիոսի զթշնամանա-
լից հեգնութիւնն Կղէոմենեայ: Մտա-
դիւրագոյնս լուեալ Սովսիբիոսի զբանն,
սակայն բարուր ևս մեծ հայթայթելով
զգրգռութեան արքայի, թեւադիր լինէր
Նիկագորասայ 'ի հրաժարել իւրում՝ թու-
ղուլ դիր առ արքայ ամբաստան զԿղէոմե-
նեայ, իբրու որ հաստատեալ իցէ նա 'ի
միտս՝ յառնուլ յարքայէն զեռաթիս նա-
ւացն և զգօրականն՝ խաղալ հասանել և
ունել զՆիւրենէ: Գրեալ զայս Նիկագո-
րաս, և ինքն ամբարձեալ 'ի նաւ՝ գնայր:
Իսկ յետ չորից աւուրց բերեալ Սովսիբիոս
զգիրն առ Պտղոմէոս, իբրու այն ինչ հա-
սեալ, և գրգռեալ այնպէս զպատանի ար-
քայն, խորհուրդ ապա հաստատեցին առ-
նուլ փակել զԿղէոմենէս 'ի յարկ մեծ.
ունել զնա ըստ առաջին կարգին, բայց
թոյլ չտալ ելանել արտաքս: Անդանօր
սրտառուչ տապէր Կղէոմենէս, այլ 'ի
խոր ևս խոցեալ կայր վասն որ յառաջոյ
իրացն:

Արդ էր յայնժամ Պտղոմէոս ոմն ա-

նուն՝ որդի Քրիստոսի բարեկամ արքայի . ուս մարդասիրութիւն ցանգ ցուցեալ առ Կղէոմենէս , և ընտանիք միմեանց եղեալ՝ համարձակութեամբ ևս գնային ընդ միմեանս . զսա յայնժամ առաքեալ աղաչէր Կղէոմենէս զալ առ ինքն . չղբաւ նա և քաղցրութեամբ խօսէր ընդ նմա և 'ի կաակածանաց ազատ առնէր զնա և 'ի շքմեղս հանէր զարքայն . իսկ յեւանեւ իւրում արտաքս 'ի յարկէն , և միտ չեգեալ՝ դալ Կղէոմենէայ զհետ իւր մինչև 'ի դուրան , յայնժամ Պողոմէոս դառնապէս սաստիւկչտամբէր զպահապանսն , զի այնպէս յուլադոյնս և յանհոգս պահեն ունին զմեծ զայն դազանն և զդժուարորսալին : Չայս իւրովք իսկ ականջօք լուեալ Կղէոմենէս , և խուսեալ՝ մինչև տեսեալ Պողոմեայ , սլատմէր ապա զբանն բարեկամացն : Ուստի նոքա առհասարակ յուսահատ եղեալք յառաջին անկալութենէն , և 'ի սրտմտութիւն բարկութեան վառեալք՝ խորհուրդ 'ի մտի եղին մեռանել զմահ ըստ արժանի Սպարտիոյ , վեճ խնդրեալ զանիրաւութեանն և զխեռութեանն Պողոմեայ , և մի անդէն կալ մնալ իբրև սպանդք պարարակք պատրաստեալք 'ի զենումն : Քանզի և դժոխքմբերելի իսկ էր արգեօք , եթէ Կղէոմենէս՝ որ արհամարհաց զպայմանս հաշտութեանն զԱնտիգոնեայ զմարտիկ առն և զքաջաբոյ , սպասեալ յայնժամ՝ դէտակն կալցէ 'ի պարապութիւն արքային մուրիկ առն Ոսկեմօր դից , մինչև նա 'ի

բաց զԹմբուկն եղեալ և 'ի պարերգուացն դադարեալ, պարապեսցի ապա նստել փռ զոտել զնա :

Ապա զայն խորհուրդ խորհեալ նոցա, իբրև Պաղովէոս արքայ ել չոքաւ 'ի Կանովթոս, հռչակ հարին զառաջինն իբրու ազատութիւն Կղէոմենեայ տալ արքային : Եւ քանզի սովորութիւն էր արքայի՝ զի որք միանգամ հանդերձեալ էին ազատիլ 'ի բանտէն՝ առաքէր նոցա ընթրիս մեծա հաց և պարգևա, վասն որոյ և բարեկամք Կղէոմենեայ բազում ինչ պատրաստեալ յայնպիսեաց անտի՝ առաքեցին առ նա խաբեալք զպահապանսն՝ իբրու եթէ արքայն առաքեաց . ուստի և Կղէոմենէս պսակ բոլորեալ, զոհ զոհէր և բաժին առատ յայնցանէ հանէր պահապանացն, և ապա բազմեալ 'ի տեղան ընթրէր ընդ բարեկամացն : Այլ ասեն՝ եթէ կանուխ քան զԺամագիրն ձեռնամուխ 'ի գործն եղև Կղէոմենէս, գիտելով չափ՝ զի մի ոմն յընտանեացն գիտակ գործոյն՝ արտաքս ելեալ էր անկանել ընդ տարփածուին . ուստի և զհօի հարեալ եթէ 'ի վեր բանն ելցէ, զհասարակ աւուրք՝ մինչդեռ տակաւին 'ի քուն կային պահապանքն 'ի գինւոյն, արկեալ զիւրե զբաճկոնն և լուծեալ զկարանն յաջոյ ուսոյն՝ 'ի դուրս վազէր սուսերամերկ հանդերձ երեքտասան բարեկամքն, կազմ վառեալք և նոքա ըզնոյն օրինակ :

Էր ընդ նոսա և Հիսպոտաս . Թէպէտ և

կաղ յոտից, յառաջին աշխոյժան քաջաբար և ինքն ելանէր արտաքս. այլ իբրև յիւր պատճառս ետես զայլսն յամրաքայլս տաղտապել, ազաչէր զնոսա սպանանել զինքն և մի այնպէս սպասեալք անպիտան առն, խանդար առնել նահատակութեանն: Բայց 'ի պահումս ըստ բողդին անցեալ առ գրամբքն այր Աղէքսանդրացի ածեալ զերիվար, հանին զայն 'ի ձեռաց առնն և հեծուցին զՀիպոպոտաս. ապա վազս առեալք սուրային ընդ փողոցս, յորդոր խրախոյս ազատութեան կարգային խուժանին: Բայց յայնժամ խուժանն քաջացաւ միայն դռվել և զարմանալ ընդ արութիւն քաջութեանն Վղէոմենեայ, և ժտեցաւ և ոչ ոք զհետ դալ և զօրավիգն տալ նմա: Յայնժամ երեք ոմանք 'ի նոցանէն արագ արագ 'ի վերայ անկեալ Պողոմեայ Քրիւսերմեայ՝ յեւ նորա արտաքս 'ի գաւթէն, տապաստ արկանէին զնա. իբրև 'ի հանդիպոյ տեսին ընթացեալ 'ի կառս և զայլ ոմն Պողոմէոս անուն՝ այր քաղաքապետ, խաղացին և նորա ընդդէմ. վարասեալ ցրուեցին զսպասաւորսն և զտիգաւորսն, և զնա 'ի վայր 'ի կառացն ձգեալ՝ անդէն խողխողեցին:

Անդուտ ապա գէմ եգեալ գիմեցին 'ի դղեակ անդր, հարկանել խորտակել ըզգուրս բանտին, և զբազմահոյլ պատժաւորսն 'ի գործ առնուլ: Բայց պահապանացն աճապարեալ՝ քաջ աղիւեալ պնդէին զվայրն: Իբրև և անդ 'ի գերեւ ել Վղէոմե,

նէս , ապա դնայր ընթանայր նա աստ անգ-
թափառական ընդ քաղաքն . և աչր որ ոչ
յարեցաւ 'ի նա ամենեկն , այլ առհասա-
րակ զահի հարեալք փախչէին : Ապա
Կղէոմենէս դադարեալ 'ի նահատակու-
թենէն , ասէր առ բարեկամսն . “ Չիք ու-
րեմն երբէք զարմանալ եթէ աստանօր կա-
նայք իշխեսցեն արանց՝ որ փախչին յա-
ղատութենէ “ : Ասաց և քաջալեր կար-
գայր ամենեցուն վախճանել զկեանս ըստ
արժանի նոցա և գործոյն նահատակու-
թեան նոցա :

Անդ ապա առաջին սպանաւ Հիպպո-
տաս , աղաչել զմի որ 'ի պատանեացն՝ վի-
րաւորել զնա : Իսկ ըստ նմանէն այր այր
իւրաքանչիւր ինքնակամ և անզարհուրելի
անձին առնէր . մնաց միայն Պանտէովս՝
այն որ առաջին նահատակեալ տիրացաւ
Մեդաղոսօլսեայ , պատանի առոյգ և անձ-
նագեղ և քաջամոյն 'ի բարս և 'ի բար-
ւոր դաստիարակութենէն՝ պատանեացն
այլոց վեհագոյն և յոյժ սիրեցեալ յար-
քայէն . որ և պատուէր տայր նմա զի 'ի
մեռանել նորա և այլոցն առհասարակ ըն-
կերացն՝ յայնժամ ապա և ինքն անձին ա-
րասցէ : Իբրև ամենեքեան դիտապաստ ան-
կան , Պանտէովս յայնժամ մերձ եկեալ՝
զննէր փորձէր սուսերաւն զմի մի 'ի նոցա-
նէն , տեսանել եթէ իցէ որ տակաւին կեն-
դանի 'ի նոսա . իբրև խթեաց և զԿղէոմե-
նէս առ կոճի ոտիցն , և ետես զի կնճռեաց
նա զերեսսն , համբոյր տայր նմա և մօտ

նստաւ նորա . իբրեւ և նա մեռաւ , ապա
դիրկս ածեալ՝ և ինքն անձին տռնէր : Եւ
օրինակ զայս ապագէպք եղեն դիտապաստ
վախճանին Վղէոմենեայ , որ ամս վեշտա
սան թագ կապեաց 'ի Լակեդեմոնիա , և
այսպիսի ոք եկաց նա :

Հռչակ բանին հարեալ ողջոյն ընդ քա
ղաքն , յայնժամ՝ Վրատէսիկլէա՝ Թէպէտ
և կին քաջ և այրասիրտ , 'ի տագնապ մե
ծի աղէտին սրտաթափ սրտաբեկ լինէր , և
գիրկս ածեալ մանկանցն Վղէոմենեայ կոծ
սաստիկ եղեալ աշխարէր . իսկ յայնժամ
երէցն 'ի մանկանց ելեալ 'ի տանիս տանն ,
գլխիվայր զանձն հոսեաց , որում և ակն
ոք երբէք չուանէր . Թէպէտ և հարեալ այն
պէս չարաչար ջախջախեցաւ , ոչ մեռաւ .
իբրեւ 'ի վեր առին զնա , նա ձայն բարձեալ
գոչէր և զայրանայր , զի Թոյլ չտան նմա
մեռանել :

Իսկ Պտղոմէոս արքայ իրազգած այսո
ցիկ եղեալ , հրաման տայր զգիական Վղէո
մենեայ պատել մորթով և կախել 'ի բար
ձունս , և 'ի մահ զմանկունս նորա վարել
և զմայրն հանդերձ կանամբք որ էին ընդ
նմա , յորս էր և կին Պանտէոփսի կին չքնաղ
և հրաշագեղ . այն ինչ հարսնացեալ էր
ընդ նմա , և յեռանդ խանդակաթ սիրոյն
իւրեանց պատահեցան աղէտիցն : Սա այս
կին զառաջինն խնդրէր նաւադնաց ընդ
Պանտէոփսի լինել այլ Թոյլ չետուն ծնողքն
և առեալ փակեցին զնա : Նա յետ սակա
ւու գտեալ երիվար և արծաթ սակաւ ,

փախեալ գիշերայն և ճեպընթաց չղբաւ 'ի Տենարոն, և ամբարձաւ 'ի նաւ որ դէմ եղեալ գնայր յԵգիպտոս. և եկեալ գըտեալ անդ զայրն, այնպէս անտրտում և զուարթագին ընդ նմա վշտըմբեր գտաւ 'ի կեանսն յօտար աշխարհին: Եւ սա յայնժամ կալեալ զձեռացն Բրատէսիկլեայ ածէր բերէր, մինչքեռ զօրականք ձգէին զնա 'ի տեղի պատուհասին. 'ի վեր բարձեալ տանէր զտեռնն, և խրախոյս քաջալեր տայր նմա: Սակայն և ոչ ինքնին Բրատէսիկլէա զարհուրեալ ինչ էր 'ի մօտալուտ մահուանէն, այլ զայս միայն խնդրէր՝ մեռանել յառաջ քան զմանկո՜ւնսն:

Բայց 'ի վայր հասեալ պատուհասին, անդանօր դահիճք նախ զմանկո՜ւնսն փողոտէին յանդիման աչացն Բրատէսիկլեայ և ապա զնա ինքն, որ յայնչափ աղէտսն զայս միայն գոչեաց. « Ո՛վ իմ մանկո՜ւնք՝ յոր սահման աւագիկ հասէք դուք,»: Եւ ապա կինն Պանտէոփի կորովի և յաղթահասակ հանգրիճեալ զհանգերձն՝ խնամ ածէր լուռ և հանդարտիկ յօրինել ծածկել ըստ կարի զմի մի 'ի կանանցն սպանելոց. յետ ամենեցուն յօրինեալ և զինքն, և մեկնեալ տարածեալ զվերադուռն, և ումեք թոյլ չոտեալ մերձենալ 'ի նա կամ տեսանել զնա, բայց 'ի միոյն ուրում սպանութիւնն յանձն եղեալ էր, այնպէս գիւցազնաբար զմահ ճաշակէր. և պէտք չեղէն նմա յայլոցն ծածկելոյ, զի և 'ի մահուն պատկառ կացեալ իւրում մարմնոյն՝ պա-

հեաց անտխեղծ զգարդ ոգւոյն՝ որպէս միշտն 'ի կեանսն իւրում: Եւ այսպէս ապա Լակեդեմոնէն 'ի նահապտակութեան կանանւոյն՝ ելեւ լս քաջութեան ընդ այրականին 'ի ներքս մատուցեալ յանցս չարչարանաց ամբաւ աղէտիցն, քաջ 'ի գէմս երբեր՝ եթէ անդրժեղի ուրեմն առ 'ի բախտէն է առաքինութիւնն 5:

Այլ յետ տակաւ աւուրց՝ պահապանք գիականն Կղէոմնեայ 'ի խաչին տեսանէին վիշապ տհազին խաղապատեալ զցլիւոյն և ծածկեալ զերեսսն, զի անմնասելի առ 'ի գիշակեր թռչնոցն կայցէ: Իբրև յայնժամ 'ի սնապաշտութենէն և յարհաւրացն ապշեալ կայր արքայն, ապա և կանայք ինքնին սկսան քաւութիւնս քաւել. իբրուայն թէ 'ի կենաց զրաւեցաւ այրն աստուածասէր և վեհագունին վիճակեալ բնութեան. իսկ Աղեքսանդրացիք խուռն գիմեալք 'ի վայր անդր՝ անուն գիւցազնի կարդային Կղէոմնեայ և զաւակի աստուածոց: Մինչև արք յայնժամ 'ի մեջ եկեալ իմաստունք 'ի խաղաղել զնոսա, զպատճառս զայն իրացն 'ի վեր բերեալ ասէին, եթէ զոր օրինակ շաղիղք անդէոց ծնանին մեղուս, և ձիոցն՝ զձիաստացս 'ի նեխել իւրեանց, և 'ի դիակնացելոց իշոց կենդանածնին բղէղք, սապէս և գիակունք մարդկան 'ի շճել հիւթոց ուղղոյն և 'ի դալ խառնել 'ի միասին, ծնանին օձս: Որում և հնոցն գէտակն կալեալ, առաւել քան զամենայն կենդանի՝ կարգեն զվիշապն բռնակակից գիւցազանց 6:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Խօսի Պրուտ. առ Սենեկիոյն, որում և ընծայեալ իսկ էր զմատենագրութիւն Վարուցա : Տէս 'ի սկիզբն վարուցն 'ի Թեսէոս :

2. Գտանեն աշխարհագիրք անուն հին զքաղաքի՝ Մանգուրիոն, այլ ոչ՝ Մանգոնիոն :

3. Ահաւասիկ իմաստնախոհութի ճրչմարիտ՝ 'ի հրապոյրս նուաստախոհ անձնասպանութեան, 'ի գէպ հանճարոյն և մեծանձնութեանն Կղէոմենեայ, Թէպէտ և ոչ գլխովին քրիստոնէական վեհանձնութեան արժանի՝ վասն յետագայ բանիցն . և զի՝ և ինքնին Կղէոմենէս յապայս նկուն եղեալ 'ի կրիցն՝ վաթացաւ և անիրաւեցաւ յինքն՝ անձին առնելով : 'ի վերայ այսր՝ Թոդ և ինքնին Պրուտարքոս հրահանգեսցի յայս պատասխանիսն Կղէոմենեան : Քանզի գիւցազնութիւն ողւոյ ճմարիտ է՝ յաղթեւ կրից յուսահատութեանն, և ոչ յաղթիլ և անձին առնել, որ կենացն տէր՝ Աճ միայն է որ ետն զնա : Տէս և զոր այլուր ասացաք վասն անարգութեան անձնասպանութեանն . յոր մոլորեալ յուլ-

դուժենէ՝ դանդաչէ Պլուտարքոս յայսմ մասին Բարոյականին :

4. Աիի կոչէր եզն, զոր սնապաշտութեամբ Եգիպտացիքն տային բուծանել ընդ ձեռամբ քրմացն :

5. Տես 'ի վեր, և զոր ասացաք ընդդէմ Պլուտարք. 'ի Կատովն կրսեր. Ծան. 10 :

6. Ըստ Եգիպտացւոց ծիծաղելի բնաբանիցդ և ինքնին Վիրգիլիոս նկարէ ըզծնունդ մեղուաց՝ իբրու և 'ի շաղղոյ անդէոց. 'ի Դ. Մշակականին : Զնոյն և Ովիգիոս. 'ի Ե. Այլակերպութեանցն իւրոց Եւ Վարդոն դարձեալ. 'ի Գ. յԼ. Երկրագործ. ուր 'ի ներքս ածէ և զԱրքեղայոս 'ի վկայ բանիցն : Ոչինչ պակաս և բոռքդ և ձիաստացքդ և բզէզքդ՝ որ 'ի բնագրին, ունին վկայ 'ի հնոց մատենագրաց : Իսկ յաղագս այնպիսի օձիցդ, բաց յԱրքեղայոսէն, գիմառնաբար ունի դարձեալ և Ովիգիոս : Բնախօսութիւնք ծիծաղականք :

ՏԻՒԵՐԻՈՍ ԵՒ ԳԱՅԻՈՍ ԳՐԱԿՔԵԱՆՔ

Օ ԱՌԱՋԻՆԴ արձանագրեալ մեր զպատմութիւն, աղէտս ոչինչ պակաս զարդիս հասանէ մեզ տեսանել յամուսդ չռոմայեցւոց, 'ի կշիռ զՏիբերեայ և ըզ-Գայիոսի վարսն բերելով ընդ առաջնոց:

Եին սղբա որդիք Տիբերեայ Գրակքոսի, որ Թէպէտ և համարակալ եկաց չռոմայեցւոց և երկիցս անգամ հիւպատոս և երկիցս յազթանակաւոր, քան 'ի փառաց անտի՝ մեծ ևս յառաքինութենէ անձինն պայծառացաւ նա. ուստի և յետ մահուն Սկիպիոնի՝ այն որ վանեաց եհար զԱննի բաղ, ըստ արժանին կին ածէր զՎուռնէ լիա գուտոր նորա. Թէպէտ և ինքն բարեկամ ոչ կացեալ ընդ Սկիպիոնի, նա ընդ հակառակս ևս բերէր ընդ նմա: Եւ պատմեն մեզ՝ գտանել երբեմն Տիբերիոսի յիւրում անկողնի ամուլս վիշապաց. և յայն-

Ժամ գուշակք և իղձք գէտ տկն կալեալ հրէշիցն, Թոյլ չտային նմա՝ ոչ զերկուան միանգամայն սպանանել, և ոչ զերկուսնն գարձեալ ապրեցուցանել. և յայտնի ևս տսէին սպտնութեան արուին՝ մահ տծել Տիրերեայ, և իգինն՝ մահ տծել Կուռնելայ 1: Յայնժամ Տիրերիոս սիրող լծակցին տեսեալ զառոյգ տիան նորա և զիւրն ալևոյթ ծերութեանն, ՚ի գէպ ևս համարեցաւ զմահ իւր քան զնորայն. և սպանանէր զարուս և ապրեցուցանէր զէգն. և ինքն յետ տակաւուց մեռանէր. Թողեալ որդիս երկոտասան առ ՚ի Կուռնելայ:

Ապա զինամ զաւակացն և զտանն առեալ զանձամբ Կուռնելիա, այնչափ պարկեշտացաւ նա և խանդակաթ առ զաւակն գտաւ, միանգամայն և մեծանձն, զի և Թուէր իմն՝ ոչինչ վատախորհուրդ լինել Տիրերեայ յնարութեան մահուն փոխան այնպիսի լծակցին: Սա և ՚ի հարսնութէն հրաժեշտ տալոյ Պողոմեայ արքայի, որ խնդրեաց զնա և հասարակորդ Թագին առնէր զնա. և այնպէս յայրութեան իւրում կացեալ և յայլոց ևս զաւակացն վերպեալ, դուստր մի մնայր նմա՝ զոր ապա ՚ի կին տծէր Սկիպիոնի կրտսերոյ. և երկու ևս որդեակք՝ Տիրերիոս և Գայիոս, զորոց բուռն աւագիկ հարեալս եմք արձանագրել: Եւ առեալ սնուցանէր զնոսա Կուռնելիա մեծապէս խնամով. զի Թէպէտ և անշուշտ նորա անդատին ՚ի ծնէ քաջամոյն վիճակե-

ցան բուսոյ բարուց 'ի վեր քան զամենայն
Հռոմայեցիս, սակայն և ստացութեամբ
առաքինութեան լաւ ևս քան զբունն իւ-
րեանց դատարարակեցան նոքա :

Այլ զօր օրինակ տիպ նմանութեան
Դիոսկուրեանցն՝ ճշգրտեւ մեզ յանդրեաց
կամ 'ի նկարուց անտի, տարբերեալ գոյ
'ի գէմս երեսաց նոցա, իբրեւ միոյն՝ բռնա-
մարտիկի. և միւսոյն՝ սուրհանգակի, սա-
պէս և մեծապէս նմանութիւն երկուց պա-
տանեկացդ այդոցիկ 'ի քաջութեան մա-
սին և 'ի ժուժկալութեան և յազատակա-
նութեան և 'ի ճարտարախօսութեան և 'ի
մեծանձութեան, էր և մեծապէս տարբե-
րեալ. զի և 'ի ծաղիկ հասեալ նոցա՝ յար-
գեանց անտի յերևան եկն և յօրինակէ քա-
ղաքականութեան նոցա : Ուստի և ոչ ան-
տեղի արդեօք ինձ թուի նախ յայնպիսեաց
անտի 'ի ներքս բերել մեզ :

Քանզի առաջին 'ի կերպարան գիմացն
և 'ի հայեցան և 'ի գնացան՝ էր Տիրերիոս
հեզ և հանգարտ. իսկ Գայիոս՝ աշխոյժ և
հրացայտ. որպէս զի և 'ի հրապարակախօ-
սել անդ նոցա, Տիրերիոս համակ յիւրում
ակաստանի կայր պարկեշտացեալ 'ի կեր-
պարանն. իսկ Գայիոս առաջին 'ի Հռո-
մայեցիս ճեմ առեալ գայր և գնայր 'ի
բեմին. և առաջին նա զպատմութեանն 'ի
բաց 'ի թիկանցն առնոյր, ըսա որում և
վասն Վղէովնեայ Աթենացւոյ պատմեն,
եթէ նա առաջին 'ի հռետորս 'ի բաց զվե-
րարկուն ձգէր և ընդ բարձնն հարկանէր :

Առ այս՝ և խօսել Գայիոսին ահագին էր և ՚ի թափոյ կրիցն բերեալ. իսկ Տիբերիոսին՝ հեշտ և բաղձալի, և առաւել կրթէր ՚ի գուլթ խանդաղատանաց: Իսկ յոճն բանից՝ էր Տիբերիոսինն յատակ և ճշգրտիւ յերկրեալ. իսկ Գայիոսին՝ համոզակեր առաւել և համբուն պերճ և շքեղ:

Սապէս և ՚ի չափու կենացն և ՚ի սեղանի՝ էր Տիբերիոս սակաւապէտ և անպաշոյճ. իսկ Գայիոս՝ թէպէտ և առ այլովք ամենեքումք ժուժկալ և խստամբեր, առեղբարն՝ ճոխ և բաղմակատար. ոյր աղաքաւ և Դրուսոս յանդիմանեաց զնա, զի պնակս Դեզփիականս արծաթիս գնեաց նա հազար երկերիւր և յիսուն դրամակըռոյ առ լիոր:

Եւ և ՚ի բարս իւրեանց տարբերեցան նոքա՝ որպէս ՚ի խօսան: Քանզի մին համբոյր պատահեցաւ և հեղ. և միւսն՝ խիստ և ցասկոտ. զի և յակամայս իւր Գայիոս յատենախօսել իւրում. էր բազում անգամ զի ՚ի բարկութենէն բերեալ ճիչ բառնայր բարձրաձայն, և յորգէր ՚ի թշնամանս, և վեր ՚ի վայր գործէր ողջոյն զբանն: Ուստի և ՚ի դարման խակութեանն յատենաբանել իւրում՝ ՚ի թիկանց կուսէն զծառայ իւր անուն Լիկիննիոս կացուցանէր, այր ոչինչ անհանձար, գործի մի ձայնաւոր ՚ի ձեռին. որպէս զի ՚ի ջերմանալ իւրում և ՚ի թափոյ ցասմանն յորգել, նա ձայն հեշտ և թուլակի ածեալ գործեաւ, և այնպէս ինքն ՚ի չափու բերեալ միան.

գամայն զթափ կրիցն և զձայնն՝ հեղանայր և հեշտին սանձակոծէր զանձն : Այսպիսի ինչ էին 'ի նոսա ասորքերու թիւնքն :

Իսկ յարութեան նահատակութեան ընդդէմ թշնամեացն , և յարդարութեան իրաւունսն առ հնազանդեալսն և 'ի փոյթ ժրութեան յիշխանութեանն և յառ հեշտութիւնսն ժուժկալութեան , համբուն հանգունատիպք հանդիպեցան նոքա :

Բայց էր Տիրերիոս ինն ամօք երէց . ուստի և նահատակութիւնք նոցա 'ի քաղաքին՝ ուրոյն և այլաժամանակեայք գտան . և քանզի ոչ միանգամայն ծաղկեցան նոքա և ոչ 'ի մի զուգեցաւ արութիւն նոցա՝ լինել այնպէս մեծ և անվանելի , ուստի և ոչինչ գուզնաքեայ փնտսեցան մրցանք նոցա : Ասան որոյ և ուրոյն զնոցանէն խօսել արժան է , և առաջին՝ ղերիցադուռնէն :

Արդ՝ այն ինչ Տիրերիոս ըստ տիս մանկութեանն ելեալ՝ յոյժ զհամբաւի հարաւ , զի և քահանայութեանն արժանի գտանէր (որում անուն կարգային՝ Հաւահարցից) , քան 'ի տոհմիկ զարմէն՝ առաւել ևս յառաքինութենէ անձինն : Եւ զնոյն քաջ 'ի ներքս եբեր Ապպիոս Վզաւդիոս այր աւագ հիւպատեան և համարակալ , և բարձերէց Սինկղիտոսին Հռոմայեցւոց , և քան զամենեսեան որ առ իւրովքն ժամանակօք՝ առաւելեալ իմաստութիւն : Քանզի 'ի կոչունս ուրէք 'ի միասին խրմբեալ քահանայիցն այնոցիկ , անդանօր Ապպիոս առ ինքն զՏիրերիոս կոչեալ և

մարդասիրագոյնս և գգուանօք ընկալեալ զնա, ընտրեաց զնա 'ի փեսայ իւրում՝ դրս տերն: Իբրև մտադիւրագոյնս հաւանեցաւ Տիրերիոս, դարձաւ Ապպիոս 'ի տուն և անդէն առ սեանս գրանն կարդաց զիւն իւր և ասէ 'ի ձայն բարձր. «Ո՛վ Անտիստիա՝ խօսեալ է իմ առն զմերն Կղաւդիա», : Զարմացաւ Անտիստիա և ասէ. «Եւ հիմա՞յդչափ փութացար: Եւ առ ինչ ճեպդ այդ: Թերևս զՏիրերիոս Գրակքոս գտեր դմա՞ 'ի փեսայ», :

Սակայն և յինէն զանխուլ չէ, զի կէսք վասն Տիրերիոսի հօրն Գրակքեանց պատմեն զբանդ և վասն Սկիպիոնի Ափրիկանոսի. բայց և 'ի մատենագրաց բազմագոյնք պատմեն ըստ գրելոցս: Եւ Պողիւրիոս ինքնին ասէ՝ եթէ յետ մահուն Սկիպիոնի Ափրիկանոսի՝ մերձաւորք նորա զՏիրերիոսն զայն առաւել քան զամենեւեան խնդրեցին փեսայացուցանել Կուռնելեայ, աղջիկ կոյս և չն ումեք խօսեցեալ առ 'ի հօրէն:

Արդ կրտերս այս Տիրերիոս զինուորեալ 'ի Լիբիա առ Սկիպիոնի երկրորդի քեռառն իւրոյ, և կեցեալ ընդ զօրավարին 'ի միում վրանի, արագ արագ յերևան ել բոյս բարուց նորա, բազում ինչ և մեծապէս քաջացեալ 'ի յորդոր առաքինուլթեան և 'ի դեղեցիկ նախանձ նահատակութեանց նորա: Քան զպատանիս զամենայն երևելի գտանէր 'ի հլութեանն և յաւրութեան քաջութեան, և առաջին սա 'ի

վեր 'ի պարիսպ անդր ելանէր թշնամեաց՝
ըստ որում՝ պատմէ փանիրոս, և ասէ իոկ
զինքն ընդ Տիրերեայ նահապետեալ յայն-
ժամ և բաժանորդ լեալ քաջութեանն :
Իսկ 'ի կալ մնալ Տիրերեայ ընդ զօրակա-
նին՝ յոյժ սիրէին զնա . և 'ի հրաժարելն՝
մեծապէս անձկային նմա :

Բայց յետ արշաւանին այնորիկ կար-
գեցաւ նա գանձաւոր . և վիճակ ելանէր
նմա երթալ 'ի զինուորութիւն ընդդէմ
Նոմանտինացւոց ընդ Գայիրոսի Մանկինո-
սի հիւպատոսի, այր ոչինչ գոթիւմ, սա-
կայն և յոյժ վատախտար քան զամենայն
զօրավարս Հռոմայեցւոց . ուստի և յա-
ղէտան բախտին և 'ի ձախողական առն՝ ա-
ռաւել ևս երեւցաւ ոչ զգանութիւն միայն
Տիրերեայ և քաջութիւնն, այլ և որ ևս
զքանչելին՝ շուք փարելի ակնածութեան
նորա առ իւրն զօրավար . այն՝ որ կարի հի-
քացեալ յաղէտից անտի՝ ոչ ևս առ զօրա-
վարս արդեօք ունէր զանձն : Քանզի հա-
րուած առեալ նա 'ի մարտս մեծամեծս,
պատրաստեցաւ չու գիշերայն առնել և
թողուլ լքանել զքանակետոն . բայց իրա-
զգած Նոմանտինացւոց եղեալ և հասեալ
արագ և կալեալ զքանակետոն, զհետ մտին
փախստէիցն . և սուր 'ի վերայ եգեալ յե-
տամնաց զօրուն, ապա և 'ի ներքս փակեալ
զգօրն առհասարակ, և վարեալ վանեալ
զնոսս 'ի գոռարս և յառապարս և յան-
ելս վաքաց, յայնժամ Մանկինոս յու-
սակտուր 'ի փրկութենէ զօրուն, առաքէր

խօսել ընդ նոսա 'ի հաշտութիւն : Նոքա պատասխանի ետուն՝ հաւատա ընծայել և ոչ ումեք, բայց Տիրերիոսի . և խնդրէին զնա առաքել առ նոսա :

Չայս խնդրեցին նոքա ոչ 'ի մեծարանս միայն երեսաց պատանւոյն, (զի և յոյժ անուն նորա զհամբաւի հարեալ էր 'ի բանակին նոցա), այլ զի և զՏիրերիոս զհայր նորա յուշ ածէին՝ զի մարտ եղեալ կռուեցաւ ընդ Իբերացւոց, և ժողովս վանեալ բազումս՝ հաշտութիւն տայր ընդ Նոմանտինացիս, և ժողովրդեանն միշտ անդրոժեղի զնոյն պահէր իրաւամբք և արդարութեամբք : Իբրեւ անդր առաքեցաւ Տիրերիոս և խօսեցաւ ընդ նոսա, ընկալաւ ըզպայմանան առ 'ի նոցանէ, և յայլ ինչ ևս պայմանս յանդուցեալ զնոսա, 'ի գլուխ հանէր զգործն . և այնպէս յայտնի ոգիս երկուս բիւրս ապրեցուցանէր յայնժամ 'ի քաղաքացեաց Հռոմայեցւոց, թող զծառայս և զայլ ևս խուժանն բանակին : Իսկ զանկածն ամենայն որ 'ի զակչի անդ Հռոմայեցւոց՝ կապուտ կողոպուտ աւարեցին Նոմանտինացիք . յորս էին և Տիրերեայ տախտակք արձանագորութեանցն և համարոց գործոց գանձաւորութեանն : Կարևոր յոյժ համարեցաւ Տիրերիոս թափել 'ի նոցանէն զտախտակսն . և իբրեւ զօրականն 'ի չու անկանէր, ինքն յետս դարձեալ չոքաւ 'ի Նոմանտիա՝ առեալ ընդ իւր յնկերացն երիս կամ չորս : Իբրեւ չոքաւ, կոչէր արտաքս զհրամանատարս քաղաքին, խնդրէր

գարձուցանել առ նա զտախտակսն . զի մի ամբաստանութիւն թերևս զնմանէն տեղի գտցէ ինչ 'ի թշնամեացն, վերսկալ ինքն 'ի պատասխանւոյն վասն պաշտամանն իւրոյ : Յոյժ ուրախ Նոմանտինացիքն եղեալ ընդ դէպս կարօտութեանն Տիբերեայ, և հրաւէր ևս 'ի ներքս 'ի քաղաք անդր կարգացին նմա . նա զտեղի առեալ մտախորհ լինէր . նոքա մատուցեալք առ նա և զձեռանէն կալեալք ժողին՝ մի և իբրև թըշնամիս ունել զնոսա, այլ իբրև 'ի բարեկամս վստահ լինել : Ապա ըստ համարեցաւ Տիբերիոս հաւանել ընդ խնդիրն . քանզի անձկայր 'ի ձեռս զտախտակսն բերել, և խիթայր ևս երկմտութեամբն զայրացուցանել զարսն . մտեալ 'ի քաղաքն, նոքա նախ ճաշ պատրաստեալ նմա՝ աղաչէին բազմել 'ի սեղան և ուտել ընդ նոսա . ապա առեալ գարձուցանէին նմա զտախտակսն . և հրաւիրէին ևս՝ ինչ զոր կամի՝ առնուլ յանկածէն . նա ոչինչ էառ՝ բայց լիբանոս 'ի պէտս հասարակաց զոհիցն, և գիրկս սիրով ածեալ արանցն՝ հրաժարէր 'ի նոցանէն :

Իբրև նա գարձ արար 'ի հռոմ, և անդ զամենայն զգործ նորա ամբաստանեալ խոտէին, իբրու գժոխըմբերելի իրս և քաղաքին անարգութիւն, յայնժամ մերձաւորք և բարեկամք զօրականին՝ ամբոխ մեծ, խռնեալ զՏիբերեաւ, և զամենայն զամօթ զգալինն զայնորիկ 'ի վեր առ զօրավար անդր հանեալ՝ բողոք բառնային զի 'ի ձեռն

Տիրերեայ բիւրաւորք քաղաքացեաց ապրեալք փրկեցան : Իսկ որք միանգամ ընդ պայմանս գաշինն սրտնեալքն էին, 'ի մէջ եկեալ՝ խնդրեցին զհետ զնախնեացն երթալ օրինակին՝ որ մերկամարմին առ թըշնամիսն առեալ արձակեցին զգորավարսն՝ որ յանձին կալան արձակիլ յազատութիւն 'ի Սաւնիացւոց անտի . և առաքեցին ևս առ նոսա զգործակիցսն 'ի նոյն գաշն՝ որպէս զգանձաւորսն և զհազարապետսն, 'ի գլուխ կուտեալ նոցա այնպէս զերդմնազանց գրծել գաշանցն :

Բայց 'ի ժամուն խուժանն յայտնապէս զիւր խնաման 'ի ներքս բերէր առ Տիրերիոս Քանգի վճիռ տայր առնուլ 'ի ձեռս տալ Նոմանտինացւոց զհիւպատոսն և եթ մերկ և կապեալ . իսկ այլոցն ամենեցուն առհասարակ թողութիւն առնէր 'ի շնորհս Տիրերեայ : Եւ թուի՝ թէ զօրավիգն 'ի ժամուն եկաց և Սկիպիոն՝ աւագամեծարայր և հաստահարուստ 'ի մէջ հռոմայեցւոց : Սակայն և բամբասեցաւ Սկիպիոն, զի ոչ և զՄանկինոս փրկեաց . և ոչ գուն ևս գործեաց հաստատել զգաշն հաշտութեանն ընդ Նոմանտինացիս՝ որ 'ի ձեռն Տիրերեայ ընտանւոյ իւրում և բարեկամի :

Եւ ապա թուի թէ բազում ինչ 'ի զրծտութեանցն՝ որ ընդ նոսա երկոսին, 'ի պատուասիրութենէն յուղեցաւ Տիրերեայ, և 'ի բարեկամացն և յիմաստակացն՝ որ բարձր առնէին զնա . սակայն և ոչ անհաշա եկաց թշնամութիւնն և ոչ 'ի ձա-

խողակ կրթեցաւ գործ : Նա որպէս ինձ
կարծէք՝ երբէք Տիրերիոս յաղէտս չկար-
գաւանէր, եթէ 'ի նահատակութիւնս նո-
րա 'ի քաղաքականս մերձ կացեալ էր Սկի-
պիոն Ափրիկանոս : Այլ նա յայնժամ 'ի
կռիւ պատաղեալ 'ի Նոմանտիա, ձեռնա-
մուխ 'ի քաղաքին լինէր Տիրերիոս կարգ-
աւ Օրինոք՝ յայսպիսի ինչ պատճառաց :

Որչափ ինչ 'ի գետնոյ մարտիւ պատե-
րազմի 'ի բուռն արկանէին Հռոմայեցիք 'ի
սահմանակցաց անտի, կէս մի յայնմանէն
'ի վաճառ հանեալ, և զկէսն դարձեալ՝
հասարակաց գործէին. և առեալ բաշխէին
զայն կարօտելոց և մուրկաց քաղաքին, և
հարկանէին նոքա հարկ թեթև 'ի գանձ
արքունի : Բայց ճոխիցն հարկս առաւել
'ի ներքս մատուցեալ և այնպէս 'ի բաց
զաղքատսն վարեալ, օրէնս հաստատեցին
մի՛ ումէք ստանալ լծաՎարս գետնոյ առա-
ւել քան զհինգհարիւր : Եւ ապա այս օ-
րէնք առ վայր մի զընչաքաղցութիւնն
սանձեաց զճոխիցն և գիւր արար աղքա-
տացն կալ մնալ 'ի կալուածսն, և իւրաքանչ-
իւր՝ որպէս և ունէր յառաջն՝ վայելել 'ի
հասա բաժնին իւրեանց : Բայց յետ այնո-
րիկ իբրև ճոխքն սահմանակիցք՝ 'ի ձեռն
կարծեալ տեարցն իւրեանս տարան զբա-
ժինսն զայն, 'ի վերջէ՝ և յայտնի ևս բա-
զում յոյժ յայնցանէ յանուռ իւրեանց
ժառանգեցին, յայնժամ ապա աղքա-
տացն 'ի բաց վտարեալ ոչ ևս մտադիւրու-
թեամբ ընթանային 'ի պատերազմ, և իւր-

նամ ևս չածէին գաստիարակութե մանկը-
տոյն . որպէս զի և ոգջոյն խաղիոյ վայրիւ
մի ևս մեծապէս ամայանալ յազատաց ո-
րերոյն , և դերեզք ընդ բարբարոսազք , յո-
րոց և 'ի ձեռն մեծատունք մշակէին զկա-
լուածսն՝ ուստի 'ի բաց մերժեալ իսկ էին
զիւրեանց քաղաքացիսն :

Արդ Գայիոս Լեւիոս ընկեր Սկիպիոնի
բուռն հարեալ իսկ էր գարման տանել
խակութեանն . բայց նորա ընդգէմ դար-
ձեալ ճոխից արանց և աւագաց , նա զահի
հարեալ յամբոխից՝ լռեաց 'ի գործոյն .
յորմէ և անուն ընկալաւ խնայտուն կամ
Ջգօն , քանզի և Սաթիէն անուն՝ զեր-
կուան նշանակէ : Յայսմանէ ապա Տիրե-
րիոս կարգեալ 'ի ժողովդատեա , անգէն
արագ զնորուն գործոյ բուռն հարկանէր .
'ի նոյն գրգեալ՝ որպէս բաղուէր ասեն՝ 'ի
Դիոփանեայ հռետորէ և 'ի Բլոսաիոսէ ի-
մաստասիրէ : Էր Դիոփանէս վտարանդի
Միտիւլենացի , և Բլոսաիոս՝ յիտալիոյ Կու-
մանացի . և էր առ 'ի քաղաքին մտերմացեալ
ընդ Անտիպատրոսի Տարսացւոյ , յորմէ և
պատուեցաւ 'ի նուէրս խնայտասիրական
արձանագրութեանց : Իսկ կէսք ասեն՝ ե-
թէ պատճառք եկաց բանին և ինքնին մայր
նորա Կուռնելիա , ստէպ յերեսս հարեալ
իւրոց զաւակաց՝ զի տակաւին անուն կար-
գան նմա Հռոմայեցիք՝ Ջգբանչ Սկիպիոնի,
և ոչ ևս՝ Մայր Գրակքեանց : Բայց և այլք
ասեն պատճառք իրացն զՍպորիոս զոմն
Պուստոլմիոս՝ համատիք Տիրերեայ և նա .

խանձաւոր նորա փառացն յատենախօսու-
թիւնս . ոյր վասն և Տիբերիոս 'ի դարձին
'ի մարտէն տեսեալ զայս Սպորիոս յոյժ
յառաջադէմ քան զինքն 'ի համբաւին և 'ի
զօրութեան և յոյժ պանչացեալ, խըն-
դրեաց՝ որպէս հաւանեալս եմ՝ բարձե-
րէց քան զնա ընեւ . բուռն հարեալ 'ի
գործ քաղաքին դժնդակ յոյժ, որում և
դէտակն մեծապէս կալեալ մնային առ-
հասարակ :

Իսկ նորա եղբայր Գայիոս գրեաց ուրեք
'ի մատենին իւրում, եթէ Տիբերիոս գնա-
ցեալ 'ի Նոմանտիա ընդ Տիւրրենիա և տե-
սեալ զանդաստանն լքեալ ամայի, և զի
և մշակք արգիւնարարք և հովիւք՝ էին առ-
հասարակ արք եկամուտք և խուժադուժք,
մտախորհ յայնժամ եղև բուռն հարկա-
նել 'ի գործ՝ որ եկաց նորա պատճառք
ամբաւ աղէտիցն : Այլ սակայն և խու-
ժանն ինքնին գլխովին յորդեաց 'ի նա ա-
ռաւել զիդձն զայն և զպատուամիրութի,
դորդեալ զնա 'ի ձեռն գրոց՝ գրել 'ի սրահս
և յորմունս և 'ի շիրինս, ժառանգեցու-
ցանել միւսանգամ զաղքատս կալուածոյն
արքունի :

Բայց և ոչ ինքնին միայնակ արձանա-
գրեաց Տիբերիոս զօրէնն զայն . այլ խոր-
հուրդ վասն բանին հարցանէր 'ի քաղա-
քացեացն առաքիներաց և ականաւորաց .
յորս էր ինքնին Նրասսոս քահանայապետ
մեծ, և Մուկիոս Սկևռզաս իրաւագէտ և
հիւպատոս 'ի ժամուն, դարձեալ և Նզաւ

գիտս Ապպիոս աներ Տիրերեայ: Եւ Թուփ Թէ օրէնք այնչափ հեղ և քաղցր երբէք չեկաց ընդդէմ մեծի անիրաւութեանն այնմիկ և հարստահարութեանն: Քանզի և պարտ և արժան իսկ էր հարստահարողացն զվրէժն լուծանել զստամբակութեն և տուգանօք չափ 'ի բաց կալ 'ի կալուածոյն զոր վայելէին ընդդէմ օրինացն. բայց նոցա Տիրերիոս հրաման տալը՝ առեալ իւրաքանչիւր զգինն՝ Թողուլ զոր անիրաւութեամբ ժառանգէին, և աալ ապա զայնոսիկ 'ի ձեռս քաղաքացեացն կարօտելոց: Արդ Թէպէտ և այնչափ մարդասիրազոյն էր կարգ սահմանին, և ժողովուրդն 'ի մոռացօնս զանցեալն գարձուցեալ՝ գոհ էին անգորրանալ յառաջոյ, համայն և այնպէս ճոխքն և գոյաւորք՝ առ կիրս ընչաքաղցութեան յատելութիւն ընդդէմ սահմանին այնմիկ բերեալք, և առ զայրուց ցաամանն և յամառութեան՝ ընդսահմանադրին, գործ առնէին սաղրել հրապուրել զամբոխն. ասելով եթէ ըզբաշխ զայդ 'ի ներքս արկանէ Տիրերիոս 'ի խռով քաղաքին և վեր 'ի վայր գործել զամենայնն: Սակայն վճարեցին նոքա և ոչինչ յայնժամ:

Քանզի անդուստ Տիրերիոս 'ի զօրութի ճարտարախօսութեանն իւրոյ, այն՝ որ և աստիկ յանցաւորութեանց բնաւորեցաւ չուք 'ի վերայ ածել, 'ի վէգ եկեալ ընդ նոսա յաղաքս գեղեցիկ և իրաւացի բանին՝ ահ արկանէր և անպարտելի մնալը,

յորժամ անդ 'ի բեմին պարառեալ 'ի բազմամբոխ խուժանէն կայր և խօսէր 'ի կողմն աղքատաց որերոյն և ասէր, եթէ և գազանացդ անգամ ճարակելոց յիտալիա որջք գոն և կաղաղք և խշտիք իւրաքանչիւր նոցա . իսկ որք մարտ եղեալ կռուին և 'ի մահ նահատակին 'ի վերայ խաղիոյ, չիք նոցա այլ բայց օգդ և լոյսդ, և անտունք այնպէս և անյարկք՝ յայսկոյս յայնկոյս գնան թափառին հանդերձ որդւովք իւրեանց և կանամբք : Եւ ինքնակալքդ ինքնին գլխովին դաւեն խաբեն զգօրականն 'ի խրախուսել 'ի գոռ ընդդէմ թշնամեացն վասն գերեզմանաց իւրեանց և բազնեացն . քանզի չիք և ոչ մի 'ի յոքնաթիւ Հռոմայեցւոցդ, ոյր բեմ գուցէ հայրենի և կամ շիրիմ նախնեացն . այլ մարտ եղեալ կռուին գոքա և մեռանին՝ առ 'ի հանդերձել այլոց գրգանս և մեծութիւնս . և Տեաքք տիեզերաց անուանին գոքա, սակայն չիք դոցա սեպհական՝ և ոչ կոշտ մի հողոյ :

Յայսպիսեաց բանից խօսեալ Տիբերեայ մեծապէս քաջալերութեամբ, և 'ի գուժ ճշմարիտ խանդաղատանաց բերեալ առ խուժանն և դեղեցիկ մոլութեամբ վառեալ զնա և բարձրացուցեալ, ոչ դք 'ի հակառակորդաց այնուհետև ընդդէմ դարձաւ : Թողեալ ապա զընդ նմա զպայքարն, դարձան նոքա առ Մարկոս Հոկտաւիոս մի 'ի ժողովրդապետաց անտի, այր պատանի համեստ և պարկեշտ, և բարեկամ ևս Տի-

բերեալ և ընտանի։ Սա այս Հոկտաւիոս զառաջինն պատկառ. կացեալ Տիրերեայ, ոչինչ հակառակէր. բայց ապա նեղեալ 'ի Թախանձանաց և 'ի պաղատանաց բազմաց աւագաց և ճոխից, հռակ ապա հակառակ ամբարձաւ Տիրերեայ, և սկսաւ կռուել ընդ օրէնսն ընդ այն։

Արդ 'ի ժողովրդապետան ցանդ ընդ գիմամարտ կողմն բնաւորեցաւ յաղթել. քանզի եթէ մի ոք միայն 'ի նոցանէն ընդ դէմ դարձցի, գամագիտ չլինին 'ի բանն այլք առհասարակ իւրեանց հաւանու թեամբն։ Ոյր աղագաւ զայրացեալ յայն ժամ Տիրերիոս, զվայելուչ զայն օրէնսն աղարտեաց, և 'ի տեղին օրէնս այլ մատուցանէր հեշտալի ևս խուժանին, և հարստահարող մարդկանն՝ առաւել ահաբեկ. քանզի հրաման տալլ արագ արագ 'ի բաց 'ի կալուածոցն հրաժեշտ տալ՝ զոր ունէին նոքա հակառակ վաղնջուց կարգացն։ Ուստի և յայնժամ զօրհանապազ 'ի բեմին 'ի պայքարի կային ընդ միմեանս Տիրերիոս և Հոկտաւիոս։ Այլ թէպէտ և էր իսկ նոցա կազն ջերմագոյնս յոյժ և անվանելի, պատմեն՝ երբէք նոցա այր ընկերին չասելին թշնամանս ամենեկին, և երբէք բան տգեղ առ զայրացուս բարկութեանն չարձակել նոցա ընդդէմ միմեանց։ Քանզի և բաջանութիւնն ինքնին և բարիոք զաստիարակութիւնն 'ի չափու ունել բնաւորեցաւ զմեր միտսն, ո՛չ միայն և 'ի գինեբրուանդամ, այլ և 'ի վէգս պատուասիրու-

Թեանն և 'ի Թափս բարկութեան : Տե-
սեալ ապա Տիբերեայ՝ զի և 'ի Հոկտաւիոս
ինքնին կրթին օրէնքն , իբրեւ որ ագարակս
շատ զհասարակացն ժառանգեալ ունէր ,
սկսաւ աղաչել զնա 'ի բաց զյամառ զկիրսն
դնել . խոստումն ևս առնէր հատուցանել
նմա ինքնին զայնոցիկ զգինն յիւրոց անտի
գոյից , Թեպէտ և չէր ինչ բազմահարուստ :

Իբրեւ յանձին չկալաւ Հոկտաւիոս , յայն-
ժամ հրովարտակ հանէր Տիբերիոս , սկս-
տուէր 'ի վերայ կարգէր այլոց իշխանաց ,
դործել և ոչինչ մինչև 'ի սահմանել օրի-
նացն այնոցիկ հանգերձ քուէիւք . և ինք-
նին իւրով կնքոյն առեալ փակէր զտա-
ճար Վոռնոսին . զի ոչ տանել ինչ անդր
և ոչ բառնալ ինչ կարասցեն գանձաւորք .
և տուգանս 'ի վերայ սպառնացաւ զօրա-
վարացն անասաւից , որպէս զի և առհասա-
րակ զահի հարեալք՝ Թողին լքին այնու-
հետեւ իւրաքանչիւր զգործել իւրեանց :
Յայնժամ և ճոխք և գոյաւորք փոխեալք
զհանգերձս՝ դնային շուրջ ընդ հրապարակն
հիքացեալք և քամակակոտորք . այլ 'ի ծա-
ծուկ նենգ Տիբերեայ լարէին , և 'ի դա-
րանի ևս սիկարեանս արարին սպանանել
զնա : Ուստի և Տիբերիոս ոչինչ զանխու-
վառեցաւ և ինքն 'ի դաշնակ մի աւազա-
կաց՝ որոյ անուն կարդան Տուլէն :

Իբրեւ օրն ժամակալ հասանէր , և Տիբե-
րիոս կոչեաց զԺողովուրդն արկանել քու-
եայս , յայնժամ ընչեղք առեալ 'ի բաց
տանէին զսափորսն քուէիցն , և աղմուկ

մեծապէս յուզեցաւ 'ի ժամուն : Թէպէտ
և Տիբերեայ թիկնածութիւնը բազմահոյլք
բուռն առնել ձեռնհաս էին և 'ի մի վայր
ևս խմբէին նոքա 'ի նոյն գործ , անգուստ
Մալլիոս և Փուլքիոս արք հիւպատեսանք
զծնգովքն փարեալ Տիբերեայ և զձեռացն
կալեալք և յարտասուս ևս հատեալք՝ յո-
ղոք խոնարհեցան լռել 'ի գործոյն : Ապա
Տիբերիոս ընդ միտ ածեալ զահագին ա-
ղէտսն՝ որ առ գուրս կայր , և մեծարանս
ևս երեսաց արարեալ արանցն , հարցանէր՝
զինչ կամիք զի արարից : Նոքա ետուն պա-
տասխանի՝ Չեն նոքա բաւականք խոր-
հուրդ տալ նմա յաղագս կարևորագու-
նիցն իրաց . ոսկայն թախանձ արկեալ ա-
ղերսեն՝ ապաստան 'ի Սինկղիտոս անգր
լինել : Եւ ապա ուրեմն 'ի հաւանութիւն
ածին զՏիբերիոս :

Իբրև Սինկղիտոսն խմբեցաւ 'ի խոր-
հուրդ , և վճարեցին և ոչինչ 'ի պատճառս
ընչեղացն՝ որ անգանօր զօրացեալ էին , ա-
պա գործ մի գործել բուռն եհար Տիբե-
րիոս հակառակ օրինացն և գժպատեհ , 'ի
բաց զհոկտաւիոս յիշխանութենէն առ-
նել . և զի յանհնար մտին իրքն՝ օրինակ այլ
գամագիտ 'ի հաստատութիւն օրինացն լի-
նել : Սակայն և կանխեաց յայտնապէս ա-
ղաչել աղերսել զնա , բանս մարդասիրա-
գոյնս 'ի ներքս մատուցանէր , ունէր զնո-
րա ձեռացն , յանձն առնուլ տեղի տալ և
զչնորհ զայն առնել ժողովրդեանն՝ որ ի
րաւանցն 'ի խնդիր ելեալ է , և մրցանակ

դուզնաքեայ տանի զմեծամեծ զիւրոյքըր-
տանցն և զվաանգաց: Իբրև աղաչանացն
երեսս ինչ չարար Հոկտաւիոս, ապա Տի-
բերիոս ասէր՝ եթէ երկաքանչիւր նոքա
միանգամայն կացեալ իշխանք և հոմիշ-
խանք և ի կարևորագոյնսն անմիաբանք, եր-
բէք նոցա անկռիւ զաւուրս իշխանութեն
անցուցանել չիք հնար. և դարման իրացդ
մի միայն՝ կամ միոյն կամ միւսոյն հասանէ
ի բաց զիշխանութին դնել. և կայր և ժտէր
զի Հոկտաւիոս ինքնին հրաման տացէ ամ-
բոխին քուեայս արկանել վասն բանին. և
զինքն առաջին ի ներքս արկանէր Տիբե-
րիոս, և ասէր՝ արագ արագ ի ռաց զիշխա-
նութիւնն մերկանալ և ի սոսկականաց
կարգն անցանել, եթէ այնպէս հաճոյ
Թուեսցի քաղաքին: Իբրև և յայնմանէն
տեղի ետ Հոկտաւիոս, ինքնին ապա՝ ասէր
Տիբերիոս՝ տալ արկանել քուեայս վասն
նորա, եթէ խորհուրդ ածեալ նա վասն
բանին՝ երբէք չփոխեցի ի մտացն. ասաց
և զեկեղեցին արձակեաց:

Ապա յաւուրն երկրորդի խմբեալ Տի-
բերեայ զժողովուրդն և ելեալ ի բեմն,
միւսանգամ Թեակոխէր ամոքել զՀոկ-
տաւիոս. իբրև նա և յայնժամ անդրդուե-
լի մնայր, ապա խորհուրդ ի ներքս տայր
հանել ի նմանէ զժողովրդապետութիւնն.
և կարդայր կոչէր զքաղաքացիսն տալ ըզ-
քուեայսն: Արդ ցեղիցն գոլով ի Թիւ ե-
րեսուն և հինգ, և ի նոցանէն եօթն և տա-
սինն արկեալ քուեայս հակառակ Հոկ-

տաւրիսի, իբրեւ մի եւ այլ շատ էր 'ի սոսկականի կարգ անցուցանել զՀոկտաւիոս, յայնժամ Տիրերիոս հրաման տայր զկայ առնուլ. և սկսաւ միւսանգամ աղաչել զՀոկտաւիոս, գիրկս ածէր և համբուրէր զնա յանգիման ժողովրդեանն և յողջ խոնարհէր առ նա՝ մի յանարգութիւն յայն առնուլ իջուցանել զանձն, և մի բամբասանս ինքեան հանդերձել՝ զի զայն ալիսի խորհուրդ զխիստ և զապառուս 'ի ներքս ընծայեաց: Եւ պատմեն՝ ոչ անցաւ ինչ և անամոք լսել յայնժամ Հոկտաւիոսի զաղերսն Տիրերեայ, նա և արտասուելից ևս լինել նմա յայնժամ, և հարուստ ժամ այնպէս կալ մնալ անմռունչ. բայց ապա զաչան դարձուցեալ 'ի ճոխսն և 'ի գոյաւորսն՝ որ անդանօր խմբեալ կային, թուեցաւ իմն նմա զամօթ կրել առաջի նոցա՝ զանդիտեալ յանարգութենէն և յայլ եւ աննուէր կրից. ուրոի և ազատականութեամբ ոգւոյ դարձաւ առ Տիրերիոս և ասէր՝ առնել զոր ինչ և կամեսցի:

Իբրեւ այնպէս հաւանեալք կնքեցին զօրէնսն, ապա հրաման տայր Տիրերիոս միում ումեք յազատագրելոց անտի իւրոց՝ առնուլ 'ի վայր քարշել 'ի բեմէն զՀոկտաւիոս (քանզի և փոխան պաշտօնէից)՝ նոքօք վարէր): Եւ անդ էր ապա տեսանել զՀոկտաւիոս, տեսիլ աշխարելի, յորժամ նա այնպէս անարգաբար 'ի վայր ձգէր 'ի բեմէն անտի, և անդէն խուժանն հանդերձէր 'ի վերայ տնկանել նորա. բայց

Ճոխիցն աճապարեալք՝ դիմեալ ընդդէմ
 և զյարձակումնն սանձեալ, այնպէս հա-
 զիւ ուրեմն պարապ տային Հոկտաւեայ
 զանձն 'ի միջոյ անտի ամբոխին 'ի բաց ճո-
 դոպրեւ փախստեամբ. սակայն և զմիոյ 'ի
 հաւատարիմ ծառայիցն նորա՝ որ նահա-
 տակեալ պաշտպանէր իւրում տեառն՝
 խլէին զերկոսին զաչսն և ցաւեաց այն
 Տիրերեայ յոյժ և 'ի խուճապ տագնապի
 'ի լուր գործոյն դիմեալ 'ի վայրն՝ խաղա-
 ղէր զաղմուկն :

Ապա և ընդ օրէնսն բաշխից անդաստա-
 նացն հաւանեալք առհասարակ, կարգե-
 ցին եգին արս երիս ոստիկանս և բաժա-
 նարարս գետնոյն՝ զնոյն ինքն զՏիրերիոս և
 զՎղաւդիոս զԱպպիոս զաներ նորա և զեղ-
 բայր նորա զԳայիոս Գրակքոս. բայց նա
 չէր անդ յայնժամ և մարտ եգեալ կռուէր
 առ Սկիպիոնի 'ի Նոմանտիա :

Իբրև 'ի գլուխ զիրսն տարաւ խաղաղու-
 թեամբ Տիրերիոս և հակառակորդ ոք չցոյր
 այնուհետև, կարգէր ժողովրդապետ փո-
 խանակ Հոկտաւեայ ոչ յաւագաց զոք
 քաղաքին, այլ զՄուկիոս զոմն իւր արքա-
 նեակ. և վասն այնորիկ անհնարին խոցե-
 ցան ճոխքն. և զանգիտեալք 'ի բարգաւա-
 ճելոյն Տիրերեայ՝ խոտէին անարգէին զնա
 'ի Սինկղիտոսին. որպէս զի և 'ի խնդրեւ
 Տիրերեայ ըստ սովորութեանն վրան մի 'ի
 հասարակաց ծախուցն՝ դադարեւ 'ի նմա
 և գործեւ զբաշխն զայն, չետուն նմա (թէ
 պէտ և այլոց բազում անգամ շնորհեալ

տաւիոսի, իբրեւ մի ևս այլ շատ էր 'ի սոսկականի կարգ անցուցանել զՀոկտաւիոս, յայնժամ Տիրերիոս հրաման տայր զկայ առնուլ և սկսաւ միւսանգամ աղաչել զՀոկտաւիոս, գիրկս ածեր և համբուրէր զնա յանդիման ժողովրդեանն և յողոր խոնարհէր առ նա՝ մի յանարգութիւն յայն առնուլ իջուցանել զանձն, և մի բամբասանս ինքեան հանդերձել զի զայն պիտի խորհուրդ զխիստ և զապառուժ 'ի ներքս ընծայեաց: Եւ պատմեն՝ ոչ անցաւ ինչ և անամոք լսել յայնժամ Հոկտաւիոսի զաղերսն Տիրերեայ, նա և արտասուալից ևս լինել նմա յայնժամ, և հարուստ ժամ այնպէս կալ մնալ անմուռնչ: Բայց ապա զաչսն դարձուցեալ 'ի Ճոխան և 'ի գոյաւորսն՝ որ անդանօր խմբեալ կային, թուեցաւ իմն նմա զամօթ կրել առաջի նոցա՝ զանդիտեալ յանարգութենէն և յայլ ևս աննուէր կրից. ուստի և ազատականութեամբ ոգւոյ դարձաւ առ Տիրերիոս և ասէր՝ առնել զոր ինչ և կամեսցի:

Իբրեւ այնպէս հաւանեալք կնքեցին զօրէնան, ապա հրաման տայր Տիրերիոս միում ումեք յազատագրելոց անտի իւրոց՝ առնուլ 'ի վայր քարշել 'ի բեմէն զՀոկտաւիոս (քանզի և փոխան պաշտօնէից՝ նոքօք վարէր): Եւ անդ էր ապա տեսանել զՀոկտաւիոս, տեսիլ աշխարելի, յորժամ նա այնպէս անարգաբար 'ի վայր ձգէր 'ի բեմէն անտի, և անդէն խուժանն հանդերձեր 'ի վերայ տնկանել նորա. բայց

Ճոխիցն աճապարեալք՝ դիմեալ ընդդէմ
 և զյարձակումնն սանձեալ, այնպէս հա-
 զիւ ուրեմն պարապ տային Հոկտաւեայ
 զանձն 'ի միջոյ անտի ամբոխին 'ի բաց ճո-
 ղուրեւ փախստեամբ. սակայն և զմիոյ 'ի
 հաւատարիմ ծառայիցն նորա՝ որ նահա-
 տակեալ պաշտպանէր իւրում տեառն՝
 խլէին զերկոսին զաչսն, և ցաւեաց այն
 Տիբերեայ յոյժ և 'ի խուճապ տագնապի
 'ի լուր գործոյն դիմեալ 'ի վայրն՝ խաղա-
 ղէր զալմուկն :

Ապա և ընդ օրէնսն բաշխից անդաստա-
 նացն հաւանեալք առհասարակ, կարգե-
 ցին եգիին արս երիս ոստիկանս և բաժա-
 նարարս դետնոյն՝ զնոյն ինքն զՏիբերիոս և
 զՎիլադիոս զԱպպիոս զանէր նորա և զեղ-
 բայր նորա զԳայիոս Գրակքոս. բայց նա
 չէր անդ յայնժամ և մարտ եղեալ կռուէր
 առ Սկիպիոնի 'ի Նոմանտիա :

Իբրև 'ի գլուխ զիրսն տարաւ իաղաղու-
 թեամբ Տիբերիոս և հակառակորդ ոք չգոյր
 այնուհետև, կարգէր ժողովրդապետ փո-
 խանակ Հոկտաւեայ ոչ յաւագաց զոք
 քաղաքին, այլ զՄուկիոս զոմն իւր արքա-
 նեակ. և վասն այնորիկ անհնարին խոցե-
 ցան ճոխքն. և զանգիտեալք 'ի բարգաւա-
 ճելոյն Տիբերեայ՝ խոտէին անարգէին զնա
 'ի Սինկղիտոսին. որպէս զի և 'ի խնդրել
 Տիբերեայ ըստ սովորութեանն վրան մի 'ի
 հասարակաց ծախուցն՝ դադարել 'ի նմա
 և գործել զբաշխն զայն, չետուն նմա (թէ
 պէտ և այլոց բազում անգամ շնորհեալ

Ճրագաւ գիշերի ուղի հորդեն արիկայք և մուրիկք խուժանին :

Առ այսոքիւք և Տիտոս Աննիոս այր ան բարի և լիր, բայց և անպարտելի թուէր այրն 'ի բանն, 'ի հարց և 'ի պատասխանի, յառաջ եկեալ ձայն տայր Տիրերեայ, բողոք բառնայր կնքել՝ զի անշուշտ նա անարգեաց անպատուեաց զիւր իշխանակիցն՝ զայր անդրժեղի և նուիրական ըստ օրինացն: Իբրև անգ ազմուկ յուզեալ մեծ՝ 'ի դուրս վազեաց Տիրերիոս, խմբեաց զխուժանն. հրաման տայր ածել զառաջեաւ զԱննիոս՝ զորմէ և ամբաստան ինքն կայր: Իսկ Աննիոս գիտելով զանձին չափ խոնարհագոյն քան զՏիրերիոս՝ 'ի ճարտարախօսութեանն և 'ի համբաւն, գնացեալ ապաւինեցաւ 'ի սրպհական իւր քաջութիւն ուշիմութեն. և խնդրէր 'ի Տիրերեայ՝ մինչև զփաստան 'ի ներքս ածեալ՝ պատասխանի նմա դուզնաքեայ հարցմանն առնել: Իբրև շնորհեաց նմա Տիրերիոս հարցանել, և 'ի լուութիւն դարձաւ ժողովն, եկաց Աննիոս և հարցանէր զայս ինչ. “ Եթէ երբէք քեզ կամք էին թշնամանել և անպատուել զիս, և ես 'ի թիկունս ինձ զոք կարգայի 'ի քոց իշխանակցաց, և նա օգնէր ինձ, գու յայն ժամ՝ սրտմտեալ ընդ բանն, աղէ ասա՛, 'ի բաց 'ի նմանէն հանէի՛ր արդեօք զիշխանութիւնն, ”: Եւ պատմեն՝ եթէ 'ի հարցումնն այնպէս իմն վարանեալ տագնապեցաւ Տիրերիոս, զի և՛ թէպէտ արագամիտ ևս յոյժ այրն քան զամենեւեան 'ի խօսել և անվե-

հեր և անգարհուրելի, լուռ եկաց յայն-
ժամ, և արձակէր զեկեղեցին :

Սակայն և խելամուտ եղև Տիբերիոս, զի
անցքն հոկտաւիոսին 'ի քաղաքականու-
թեան դժոխքմբերելի գտաւ միանգամայն
և ազատորերոյն և խուժանին . (քանզի և
թուեցաւ իմն նկուն և խոտան զաւագու-
թիւնն առնել զժողովրդապետացն , որ
ցայն վայր մեծապէս կայր 'ի շուք փառաց
իւրոց) : Ապա ատենաբանութիւն իմն յար-
դարէր Տիբերիոս յանդիման ամբօխին ,
զոյր և ոչ անտեղի արդեօք իցէ աստանօր
հաւաստիս սղագունիւք 'ի ներքս բերել .
ցուցանել զառնն զհամոզակեր քաջու-
թիւն և զկորովութիւն ճարտարաբանու-
թեանն :

Քանզի ասէր . “ Եթէ այր ժողովրդա-
պետ անշուշտ այր նուիրական գոյ և ան-
զըրժելի , նուիրական ժողովրդեան և հո-
վանի նորա : Այլ թէ երբէք փոխեալ
չըջեալ անիրաւեսցի նա առ ժողովուրդն
ինքնին գլխովին , նուազ զնորա արասցէ
զոյժն , և վըէպ զնա կացուսցէ 'ի քուար-
կութեանց անտի , անձամբ զանձն յայն-
ժամ տեռաղերծ կապտեսցէ 'ի բարձէն
իւրմէ . ոչինչ առաքինացեալ յայն ինչ՝ ոյր
աղադաւ նմա 'ի ձեռս ետուն զբարձն :
Քանզի թէպէտ և թոյլ իցէ զկապետո-
լիոն ինքնին հիմն 'ի վեր տապալել առն
ժողովրդապետի և հուր ևս զնաւակայիցն
հարկանել , յայտոսիկ աղուացեալ նա՝ ե-
ղեռնաւոր ժողովրդապետ կացցէ : Ապա

եթէ զժողովուրդն ինքնին վանեացէ, ժողովրդապետ ո՛չ ևս է: Եւ զհաճոյ ապա ո՛չ գժպատեհ և գժոխըմբերելի կիրք իցեն, եթէ այր ժողովրդապետ իշխան իցէ՝ ի բանտ զայր արկանել հիւպատոս. իսկ ժողովուրդն բաւական ո՛չ իցէ՝ ի բաց յիշխանութենէն հանել զժողովրդապետն՝ ի զեղծանել նորա իշխանութեամբն ընդ գէմ ժողովրդեանն՝ որ զնոյն ետ նմա, և որ ընտրեալ կարգէ միանգամայն և զհիւպատոս և զժողովրդապետ: Ապաքէն արքայութիւնն ինքնին, թո՛ղ զնորա զամենայն շուք զիշխանութեանն, Է և այն անշուշտ յարարողութիւնս մեծամեծս նուիրական յոյժ յաստուածակողմն անդր համայն և այնպէս քաղաք մեր այս վանեաց զՏարկուինիոս՝ որ զեղծաւն իշխանութեամբն. և առ միոյն մարդոյ խեղութեանն՝ ի միջոյ ի բաց բառնայր զվաղընջուցն հայրենի տէրութիւն՝ որ զհիմունսն արկ զհռովմայ: Եւ զլի՛նչ ևս ապա սրբագոյն և պերճ առաւել կայցէ երբէք ի հռոմ՝ իբրու զկուսեանն զայն ոստիկան և սահապան անշէջ կրակին: Սակայն և ի մեղանչել ուրուք ի նոցանէն, կենդանւոյն թաղումն առնու. քանզի և ի նոցա յամբարշտելն ի դիս անդր՝ վրէպ են այնուհետեւ ի նուիրականութենէն՝ զոր ունին ի մեծարանս երեսաց դիցն: Ապա և իրաւացի ուրեմն իցէ՝ եթէ և ո՛չ այր ժողովրդապետ որ մնասկար ժողովրդեանն իցէ, յաւերժասցի ի շուքն՝ զոր ի մեծա-

րանաց ժողովրդեանն ունիցի . քանզի և ինքնին նա հարեալ վանեաց զգորութիւնն՝ որ հզօր յարգարէն զնա : Առ այս դարձեալ եթէ իրաւամբք գա ժառանգէ զժողովրդապետութիւնդ՝ ի սահման քուեայց բազմագունիցն ի ցեղից, զեմրդ ապա առաւել ևս իրաւամբք չհանցի ի գմանէն իշխանութիւնդ՝ ի սահման քուեայց առհասարակ ցեղիցն : Իսկ արդեօք իբրև զձօնս կախեալ ի դիցն փառս՝ չիք ինչ այնպէս տուրք և նուիրական . սակայն արդեւ և ոչ ոք՝ ժողովրդեանն ի գործ վարել զայնոսիկ, և շարժել փոխել ըստ կամի : Ապա և օրինակ զնոյն արժան իցէ արդեօք շարժել փոխել ի մարդոյ ի մարդ զժողովրդապետական բարձդ, իբրու զմի ի նուիրական ձօնիցն : Իսկ եթէ աւագութիւն այդ չէ անդրժեղի և անփոփոխ, քան յայտնի կայ յարանց անտի՝ որ հրապեշտ բազում անգամ ետուն ի բարձեդ, և արդարացան ևս յազատանալ իւրեանց : Այս ինչ էին գլուխք իրաւաբանութեանն Տիրերայ :

Բայց քանզի բարեկամք նորա խիթացեալ ի սպառնալեաց և յամբոխից ընդդէմ առնն, խորհուրդ առին՝ առնուլ նմա զանձամբ և զմիւսոյ տարւոյն զժողովրդապետութիւնն, ապա և նա գուն գործեաց միւսանգամ յինքն զխուժանն յանգուցանել նորոգատուր ինչ օրինօք . քանզի կարճէր զժամանակ յերկարաձգութեան նոցա ի զինուորութեանն, և շնորհէր նո-

ցա բողոք յայլոց իշխանացն բառնալ առ ժողովուրդն . առ այս՝ և ՚ի դատաւորսն որ յայնժամ ՚ի Սինկղիտոսէն՝ առեալ խառնէր նոյնչափ թուով արս և յասպետաց կարգէն : Եւ այնպէս թևակոխէր Տիրերիոս նկուն յամենայնի զգորութիւնն առնել զՍինկղիտոսին . քան յիրաւն և յօգտակարն մտաբերեալ՝ առաւել ևս ՚ի ցասմանէն դրդեալ և յստամբակ կրիցն :

Եւ քանզի յայնժամ յարկանել զքուէայն զանգիտեցին ՚ի մեծէ զօրութենէ հակառակորդացն (զի և չէին իսկ անդ մերձ ժողովուրդք առհասարակ), սկսան նախ ժամովաճառութեամբ չարախօս լինել վասն իշխանակցացն . և ապա առեալ արձակէին զեկեղեցին, հրաման տուեալ խուժանին դառնալ խմբել առ վաղին : Իսկ յետ այնորիկ Տիրերիոս իջեալ ՚ի հրապարակ՝ համբուն ակնկորեալ և արտօսրալից յողոք խոնարհէր մարդկանն, իբրու որ յերկիւղի իցէ եթէ յանկարծ յեղակարծումն՝ թշնամիք նորա գիշերայն հարեալ զտունն՝ խողխողեսցեն զնա : Ասաց և այնպէս իմն շարժեաց զամբոխն, զի և բազումք յոյժ ՚ի նոցանէն վրան հարեալ զնորա ապարանօքն՝ անդէն օթադայեցան ՚ի պահ զգուշութեան :

Իսկ յառաւօտուն ծագել եկն եկաց ՚ի հրապարակ անդր այրն՝ որ բարձեալ բերէր վառեակս, որովք հաւահարցն լինին . և արկանէր առաջի նոցա կեր, սակայն չէլին նոքա արտաքս, բայց մի և եթ ՚ի հա-

ւուցն, մինչդեռ և ուժգինս այրն ցնցէր
անդ զվանդակն . առ այս՝ և որ ելն՝ ի կերն
չմերձեցաւ, այլ զձախոյն թև ամբարձեալ
և զսրուանն մեկնեալ, այնպէս անդրէն
մտեալ դարէր ի վանդակին : Այս հա-
ւահմայք յուշ անդանօր ածէր Տիրերեայ
և զմիւս զայլ՝ զոր յառաջ ետես նա : Քան-
զե էր նորա սաղաւարտ փառաշուք երևելի՝
զոր վարէր ի մարտին, և ի ներքս անդ նո-
րա սպրդեալք սողեալք օձք և զանխուշ
ձուս ածեալ և ծնունդ ևս արձակեալ էին
ի նմա : Եւ յայմանէ ապա առաւել ևս
սրտաբեկ լինէր Տիրերիոս և ընդ հաւահը-
մայս վառեկացն :

Սակայն և այնպէս լուր առեալ զխմբե-
լոյ խուժանին ի Կապետովոն, գէմ ե-
դեալ գնայր և ինքն . իսկ յեւնն ի տանէն
գլթեալ առ սեմքն ուժգին բախմամբ,
ջախէր նորա եղունգն բուժ մատինն, և ա-
րիւն հոսէր արտաքս ընդ կօշիկն : Իբրեւ
վայր մի յառաջ խաղաց, տեսանէին և ագ-
ռաւս երկու ի վէգ ընդ միմեանս ի տա-
նիս ուրեք ի ձախմէ . և թէպէտև ընդ Տի-
րերեայ էր իսկ բազմամբոխ որեան, քար
մի վայր արկեալ ի միոյ ագռաւուցն՝ գայր
անկանէր կշիռ առ ոտան Տիրերեայ . և
յայմանէ ապա զկայ առին յայնժամ և
յոյժ սրտեայքն որ լէ նմա : Բայց Բլաստոս
Վիւմէացի որ անդ, ասէր՝ եթէ ծաղածա-
նակ արդեօք կիրք իցեն և յոյժ այգանելի՝
եթէ Տիրերիոս որդի Գրակքեայ և Թոռն
Ափրիկանոսի Սկիպիոնի բարձրէց ի ժո-

ղովորեալն Հռոմայեցւոց՝ առ ահի ագռաւունցն տաղտապեսցի 'ի հրաւեր քաղաքացեացն. և թէ՛ նորա թշնամիք ոչ եթէ առ ծիծաղելիս ունիցին զայն ձաղանսն, այլ բամբասեսցեն զնա առ խուժանին իբրու բռնակալ այր և արհամարհոտ: Ա՛յն ինչ նորա բանքն 'ի բերան էին, անդուստ և բազումք ընթացան առ Տիրերիոս առաքեալք 'ի բարեկամացն 'ի Կապետոլիոնէ՝ արագել զեկն, իբրու գեղեցիկս անդ յաջողեսցին իրք նորա: Եւ արգեօք 'ի ժամանեւ անդր՝ հիւրընկալութիւն չքեղ և պերճ տեսանէր Տիրերիոս. քանզի յերևել նորա՝ տնգէն ժողովուրդք ձայն բարձին ցնծութեան և մոերմութեան. և յելսն 'ի վեր առին ժողովեցին զնա զուարթագին և մտազիւրագոյնս, շուրջ զնովաւ պահ ունէին՝ զի մի ամենևին յանժանութից ոք մեր ձեսցի առ նա:

Իբրև սկիզբն արար Մուկիոս կարգաւ ձայնել զցեղան, վճարէր և ոչինչ 'ի ժամուն. զի և աղմուկ յուզեալ շփոթից անդէր տեսանել 'ի յետամնաց խուժանէն՝ որք նեղեալք պնդեալք՝ նեղէին և նոքա զյառաջակացան, և բուռն և ուժգին յառաջամուկք խռնէին: Յայնժամ Փլաբիոս Փլակկոս 'ի Սինկղիտոսէն ելեալ յերեանի՝ տեսեալ եթէ ձայնիւ ազգ առնել չիք հնար, ձեռամբացի ականարկէր. խօսել ինչ կամէր առանձինն ընդ Տիրերիոսի: Տիրերիոս հրաման խուժանին տուեալ 'ի բաց փարատել և անցս տալ նմա, նա աշխատ

եղեալ մերձեցեալ առ Տիբերիոս՝ գուշակ լինէր եթէ արք ճոխք ոչինչ կարացեալ 'ի Սինկղիստոսին 'ի հաւանութիւն զհիւպատոսան ածել, 'ի խորհուրդ մօին սպանա նել զՏիբերիոս, և 'ի զէն ևս վառեալ են վասն այնորիկ զբազումս 'ի ծառայից և 'ի բարեկամաց : Իբրև զբան զայն պատմեաց Տիբերիոս որոց չուրջն կային, անդէն նոքա գօտէպինդ հանգրիճեալք զպատմութեանն և ջախեալ բեկեալ զնիզակաբունսն սուր հանդակացն՝ որովք փարատեն նոքա զամբոխն, առին զնիզակաբեկան վառեցան նոքօք մարտ գնել կռուել ընդ յարձակելն 'ի վերայ :

Իսկ որք 'ի բացեայ կային լի եղեն զարմանալեօք ընդ բանն, և հարցեալք զպառճառն, յայնմ պահու Տիբերիոս առեալ զձեռն մերձեցուցանէր 'ի գլուխն, ազդառնէր նշանաւն զվտանդ զանձինն . քանզի և ձայնիւ հնար չէր զցացուցանել : Իսկ անդանօր արք հակառակ կողմանն տեսեալ զայն նշան, ընթացեալք ճեպով առ Սինկղիստոս անդր զըոյց տային՝ եթէ Տիբերիոս թագ խնդրէ . և նշան բանին տային զհպել նորա 'ի գլուխն : 'Ի լուր յայն առհասարակ ազմեալ ամբոխեցան . և հասիկաս յառաջ մատուցեալ աղաչէր զհիւպատոսն օգնել ձեռն տալ քաղաքին և վանել հարկանել զբռնաւորն . իբրև նա պատասխանի ետ հեզաբար՝ եթէ երբէք չմիտի 'ի բռնութիւն և զայր քաղաքացի երբէք 'ի մահ չվարէ յառաջ քան զերաւունս գատառ-

տանին, ապա եթէ խուժանն հրապուրեալ
կամ թէ նեղեալ 'ի Տիրերեայ ինչ մի
յանդգնեացի ընդդէմ օրինացն, ինքն ընդ-
դէմ դարձեալ աղարտեացէ : Ապա յայն-
ժամ 'ի դուրս վազեալ Նասիկաս ասէր .
“Արդ որովհետեւ իշխանն մատն քաղաքին
լինի, զորք որք օրինացն ախոյեան կա-
միք լինել, զհետ իմ խաղացէք” : Ասաց և
զգլխովն զվերջաւորն ածեալ պատմուճա-
նին, դէմ եղեալ խաղայր 'ի Կապետովոն
անդր : Անդ և այր այր որ զհետ խաղացին
նորա՝ առեալք զպատմուճանն զձեռամբք
պատէին, և վանեալ ընկրկեալ զհանդի-
պակաց մարդիկն, իշխեաց և ոչ դք 'ի դէ-
մի Սինկղիտիկոսացն հարկանել 'ի մեծա-
րանս երեսացն . այլ այնպէս փարատեալք
'ի փախուստ առհասարակ՝ զմիմեանս կո-
խէին : Իսկ որեարն կուսակիցք նոցա՝ գային
ածէին 'ի տանց իւրաքանչիւր բիրտ և լախտս
և վարոցս . և Սինկղիտիկոսք ինքնին 'ի
բունն կալեալ զաթոռակացն ջախելոց
խորտակելոց 'ի խուճապելոյ խուժանին
զաթոռաբեկսն և զոտսն, այնպէս խուճա-
պաւ ելանէին 'ի վեր դիմէին 'ի Տիրերիոս
կոյս, վանեալք զհանդիպակացսն և թա-
ւալցլոր տապաստ հարուածս 'ի վերայ ա-
ծեալ նոցա :

Զայնմ մեծի տագնապի և Տիրերիոս
ինքնին 'ի փախուստ խուճապեալ մի ոմն
'ի թշնամեացն ունէր զպատմուճանէն . նա
թողեալ զայն 'ի ձեռս նորա, վազէր փախ-
չէր միայն բաճկոնաւն . սակայն և 'ի գայլԹն

եղեալ՝ կործան 'ի վերայ անկանէր յառաջագոյն անկելոցն . իբրև յոտն յառնել կամեցաւ, անգուստ որ առաջին և յայտնի հարուած տայր 'ի գլուխն Տիբերեայ ոտամբ ամբողջութեամբ, էր ինքնին Պապական Ստեփաննոս մի յիշխանակցաց անտի նորա . իսկ Լեւկիոս Հռուփոս կրկնեաց 'ի վերայ զհարուածն, և պանծայր ևս նա իբրև ընդ գործ նահատակութեանն : Եւ յայլոց ևս մեռան յայնժամ աւելի քան երեքհարիւր, առհասարակ թուալմահք և քարակոշկոճք, և ոչ մի դք սուսերածար : Եւ պատմեն զայս 'ի բնէ ժամանակաց անտի բառնալոյ արքայութեանն առաջին կացեալ աղմուկ շփոթից յապաժոյժ արեանց և 'ի մահունս քողովքացեաց . քանզի և այլք յամբոխից՝ ոչինչ դուզնալեայ և ոչ վասն դուզնալէից ինչ լռեալ հանգարտեցան՝ առն ընկերին տեղի տալով . աւագորեարն առահի խուժանին, և խուժանն ինքնին 'ի մեծարանս երեսաց աւագորերոյն :

Բայց արդեօք թուի թէ և յայնժամ հեշտին տեղի տայր Տիբերիոս, եթէ ամոքս գնացեալ էին ընդ առնն : Նա տեղի ևս տայր նա հեշտին ևս յարձակելոցն 'ի վերայ՝ առանց արեանց և հարուածոց . քանզի և չէին իսկ առ նմա աւելի քան զերիս հազար . այլ թուի՝ 'ի թափոյ բարկութեն առաւել և յատելութենէ ճոխիցն առայրն՝ գործել զաւանայն այնոցիկ, քան 'ի պատճառացն զոր կարկատէին : Եւ հաւաստիք մեծ բանին՝ զի և անագորոյնս և

ամբարշտութեամբ ոտնհար եղեն նոքա գիական նորա : Քանզի իբրև յողջ անկաւեղայրն , ոչ շնորհեցին նմա բառնալ զնա և գիշերի թաղումն տալ նմա , այլ առեալ գետավէժ առնէին յայնժամ հանդերձ այլովք գիականքն :

Սակայն և ոչ այնպէս վախճան լինէր գառնութեանն . այլ նոքա հետամուտ և զբարեկամն նորա հալածեցին , 'ի մահ տու հասարակ վարեալ՝ զորս և միանգամ 'ի ձեռս բերին . և վտարանդի ևս արարին 'ի նոցանէ անքննաբար գատաստանաւ : 'ի համար սպանելոցն էր ինքնին և Դիոմիանէս հռետոր . և զԳայիոս զոմն Բիւլլիոս առեալ փակեցին ուրեք յամանի արկեալ 'ի նմա իժս և վիշապս , և այնպէս սպանին զայրն : Իսկ և Բլոսսիոս Կումանացի քաջեալ զառաջեաւ հիւպատոսացն , և հարցեալ վասն անցիցն անցելոց , խոստովանեալ 'ի գլուխ տարեալ զամենայն հրամանսն Տիրերեայ : Ուստի և հարցեալ զնա յայնժամ հասիկաս , “ Եւ զինչ ապա , եթէ քեզ Տիրերեայ հրամայեալ էր հուր տրկանել 'ի Կապետոլիոն , ” : Կա զառաջինն ընդդէմ դարձեալ հարցմանն , տակը՝ երբէք յայնպիսեաց ինչ ոչ հրամայել Տիրերեայ . իբրև զնոյն հարցումն կրկնեցին և երեքկնեցին և բազումք յայնժամ , նա 'ի վերջէ պատասխանի առնէր . “ Եւ եթէ երբէք զայն ինչ հրամայեալ էր ինձ Տիրերիոս , ես լաւ համարէի առնել և զայն . քանզի և Տիրերիոս արդեօք զայն բան հրամայէր

ոչ, եթէ օգտակար խուժանին չէր, : Արդ յայնժամ ասորեցաւ Բլոսաիոս, այլ յետ այնորիկ անցեալ յԱսիա առ Արիստոնիկոս, իբրեւ հիքուլթեամբ չուսուացան իրքն Արիստոնիկեայ, նա յայնժամ անձին բռնէր :

Բայց Սինկղիտոսն յետ այնորիկ 'ի սփռ փանս խուժանին և 'ի յանգուցանել զնա, ոչ ևս ընդդէմ գարձաւ բաշխից անգաստանացն . նա և սուաջի առնէր նոցա զայլ ողոստիկան գործոյն կարգել փոխան Տիբերեայ : Ապա քուեայս արկեալ ընտրէին զՊոպղիոս Արաստոս՝ մերձաւոր Գրակքոսի . քանզի 'ի կին տուեալ էր զԼիկիննիա զեւր գուտոր Գայիոսի Գրակքոսի : Եւ թէպէտ և Նեպովս Աուռնելիոս պատմէ՝ ոչ ածեալ կին Գայիոսի զգուտոր Արաստոսի, այլ զԲրուտոսին՝ որ յաղթանակ կանդնեաց 'ի վերայ Լիւսիտանացւոց, սակայն և բազումք 'ի պատմագրաց պատմեն՝ որ պէս մեքս գրեցաք :

Բայց քանզի խուժանն 'ի խոր ևս խոցեալ էր ընդ մահն Տիբերեայ, և յայանի ևս ժամ որսալոս պարապոյ 'ի վեճիւրն գրուլթիւն, և արդէն հանդերձեալ կազմէին ամբաստանութիւնք յատենի ընդդէմ 'նասիկատայ՝ զանգիտեալ Սինկղիտոսին վասն առնն, վճիռ տալոս առանց հարկի առնուլ արձակել զնա յԱսիա : Քանզի և 'ի պատահել երբէք առնն՝ ոչինչ զանխուլ զնէլթն ունէր առ նա խուժանն . այլ ուր և պատահէին, զայրագին բողբ ընդդէմ

բաւնային, այդ բռնակալ և նշուլեալ կարգային զՆասիկաս, որ այնպէս յարիւն ապաժայժ նուիրական առն և անգրգիւն շաղխեաց պղծեաց զամենասուրբն զայն և զարդոյամեծար տաճար քաղաքին: Եւ այնպէս ապա շտապեցաւ Նասիկաս տեղի տալ ելանել յիտալիոյ, թէպէտ և աւագութիւն հոյակապ զնուիրագործութեցն զանձամբ ունէր՝ վեհագոյն քահանայից գորով և առաջին: Եւ արտաքոյ իտալիոյ նա յոյսկոյս յայնկոյս Թափառական չքըջէր յոգի սասակապէս հարեալ. և յետ ոչ բազմաց ինչ՝ անկեալ մեռանէր մօտ ի Փերգամոն:

Եւ զարմանք չէն արդեօք՝ այնչափ աւելութեամբ բերել խուժանին առ Նասիկաս. զի յայնժամ և Սկիպիոն ինքնին Ալիքիկանոս՝ յոյժ սիրելի հռոմայեցւոց քան զամենեւեան առաւելագոյն իրաւամբք, վայրիկ մի ևս և նա գլխովին վրէպ լինէր ի սիրոյ մտերմութեան խուժանին. քանզի լուր առեալ ի Նոմանտիա զմահուն Տիբերեայ, ձայն բարձեալ բարբառեցաւ զտողն զայն զհռոմայիւնի. «Այնպէս կորիցէ՝ և որ ոք միանգամ այնպէսն գործիցէ»,։ Եւ զի և հարցեալ ապա որեք ի ժողովի ի Գայիոսէ և ի Փուլլիոսէ, զինչ միտք իցեն նորա ի մահն Տիբերեայ, ետ նա պատասխանի՝ ոչինչ հաւանել ընդ քաղաքաւորութիւնն Տիբերեայ: Ուստի և խուժանն ի խօսելն Սկիպիոնի՝ աղմուկ յուզէր և շփնդն արձակէր, զոր երբէք

յառաջ ժամանակաւ չէր գործեալ խու-
ժանին . իսկ և նա անդուստ ժտեր յիշոց-
նատու լինել 'ի խուժանն : Բայց յաղագոս
այսոցիկ մանրապատում արձանագրել իսկ
է մեր 'ի վարան Սկիպիոնի Ափրիկանոսի :

ԱՅԼ Գայիոս Գրակքոս յայնժամ զա-
ռաջինն , կամ զանգիտեալ 'ի հակառա-
կորդայն , կամ թէ 'ի գրգռել խեթ ընդ-
գէմ նոցա , տեղի առեալ յատենէն մե-
նացեալ նատեր առանձինն իբրու այր հի-
քացեալ 'ի ժամանակին և շիջեալիառ .
հաստատեալ 'ի մտի այնպէս անմիջամուխ
յիբո՝ անցուցանել զնշխարեալ աւուրս կե-
նաց իւրոց . որպէս զի և կիսոց բամբասա-
նաց պատճառս տալ վասն անձին , իբրու
որ զՏիբերեայ քաղաքականութիւնն նա
եպերեալ զգուէ : Էր նա տակաւին պատու-
նի . քանզի և ինն ամօք կրտեր էր քան զեղ-
բայրն , այն որ 'ի մեռանելն չէ էր ամաց
երեսնից : Այլ քանզի յետ այնորիկ տա-
կաւ բոյս բարուցն Գայիոսի 'ի վեր երեւեր,
իբրու որ անհաղորդ էր պարտադրդ կենաց
և գրգանաց և գինեբրուաց և ընչաքաղցու-
թեան , և զի և կրթեր ևս զանձն 'ի ճար-
տարախօսութեան , իբրեւ թեւ իմն արագա-
թեւս գործել իւր՝ վերաթեւել 'ի նահատա-
կութիւնս քաղաքին , խելամուռ ապա լի
նէր մարդիկն՝ զի կեանս անգործ նա ոչ
կեցցէ : Նա զի և ջատագով ևս մտեալ նա
Բետտիսի ուրումն իւրոյ բարեկամի դա-
տախաղելոյ յատենի , և 'ի մեծապէս հա-

Ճեւ ընդ նա խուժանին, գեղեցիկ մուռ-
թեամբ մոլեալ առ նա՝ որ իբրեւ մանկա-
բարոյս ոմանս նշաւակեաց յատենին զայլս
'ի հռետորաց, յայնժամ աւագորեալն
միւտնեւամ զահի հարկանէր, և խոր-
հուրդ 'ի մէջ առնուին երբէք չտալ թոյլ
ամենեկին Գայիոսի ամբառնալ 'ի ժողովըր-
դապետութիւն:

Զայնու ժամանակաւ գէպ եղև զճա-
կել Գայիոսի գնալ դանձաւոր 'ի Սարգոն
ընդ Որեստեայ հիւպատոսի. խնդացին
թշնամիք, բայց և ոչ ինքնին Գայիոս
գժգմնեցաւ ինչ. քանզի և մարտիկ գոլով
և քաջակիրթ ոգին պակաս 'ի զինուորա-
կանին՝ քան յատենականին, առ այս՝ և
յայնժամ զգուեալ նորա 'ի քաղաքէն
և 'ի բեմէն, և զի և ժառութեան խուժա-
նին ոգին կարաց զգէմ կալ և բարեկա-
մացն որ հրաւէր նմա կարգային, յոյժ հա-
ճեալ հաւանեցաւ նա յայնժամ ընդ տա-
րագէմ ուղևորութիւնն:

Սակայն և առհասարակ կարծեն հա-
տառութեամբ՝ անձնատուր 'ի շնորհս ժո-
ղովրդեանն լինել Գայիոսի, և առաւել ևս
քան զՏիրեր ըղձակաթ լինել համբուրիցն
առ խուժանին: Այլ չէ՞ ճշմարիտ. և
թուի՝ քան 'ի կամաց անձին՝ առաւել ևս
'ի հարկէն միջամուխ լինել նմա յիրս քա-
ղաքին: Նաև ինքնին Վիկերովն հռետոր
պատմէ՝ եթէ 'ի խոյս տալ Գայիոսի միան-
գամայն յամենայն բարձից աւագութեան
և հաստատեալ կեանս վարել անգորրա-

ւէտս, երևել նմա յերազի եղբօր նորա և բարբառել այսպէս. « Զի՞նչ ևս դանդաղել քո այդ ո՞վ Գայիէ: Տեղի չիք փախըստեան: Սահմանեալ գոյ վասն մեր երկոցուն նոյն չափ կենաց, և նոյն չափ մահո՞ւ, նահատակեալ քաջութեամբ 'ի վերայ ժողովրդեանն », :

Արդ Գայիոս անդանօր 'ի Սարգոն կրօնաւորեալ յամենայն յառաքինութիւնս, երևելի գոյր առհասարակ քան զայլս 'ի պատանեաց 'ի մրցանան ընդ թշնամեաց, յարգարութեան առ հնազանդեալսն, և 'ի մտերմութեան մեծարանան առ իւր զօրավար. իսկ 'ի ժուժկալութեան մասին և 'ի սակաւապէս 'ի կեանսն և 'ի վաստակասէր ճգնութեանն դերազանցեալ էր և քան զերիցագոյնսն հասակաւ :

Իսկ յայնժամ 'ի Սարգոն 'ի լինել գառնաշունչ և մահահոտ ձմեռայնոյ, և 'ի խընդրել զօրավարին 'ի քաղաքաց անտի հանդերձս վասն զօրականին, քաղաքացիքն առեալ արձակէին արս 'ի Հռոմ՝ ազաչել ազատ լինել 'ի պարտուց անտի: Ընկալեալ Սինկղիտոսին զաղերսն և պատուէր յղեալ զօրավարին այլուտ պատրաստել հանդերձս զօրուն, 'ի վարանել զօրավարին և 'ի չարակրել զօրականին, յարուցեալ յայնժամ Գայիոս երթալ 'ի քաղաքսն, և խօսէր ամիցէր զքաղաքացիսն ինքնակամ բազում յօժարութեամբ տալ զհանդերձանին և զօրավիգն լինել Հռոմայեցւոց զօրականին :

Լուր բանին հասեալ 'ի Հռոմ, և համարեալ զայն անշուշտ նահատակութիւն Գայիոսի յինքն զխուժանն յանգուցանելոյ, արտաբեկ լինէր Սինեղիստոսն: Իսկ իբրև և 'ի Լիբիոյ եկեալ հասանէին դեսպանք 'ի Հռոմ 'ի Միկիպոսայ արքայէն, զորոյ բերեալ զի 'ի շնորհս Գայիոսի Գրակքոսի արքայն նոցա առաքեսցէ ցորեան 'ի Սարգոն առ զօրաժար զօրուն, յոյժ յայնժամ արտնեալ Սինեղիստոսին՝ 'ի բաց զարան վարէր: Ապա և հրովարտակ ևս տայր՝ առնուլ արձակել 'ի Սարգոն զօրայլ փոխանակ առաջնոցն. իսկ զՍրեատէս թողուլ անդէն, զի այնպէս և Գայիոս ինքնին յայնժամ կացցէ մնասցէ անգանօր 'ի գործ պաշտամանն իւրոյ:

Իբրև զայն լուաւ Գայիոս, 'ի արամտութիւն բարկութեան բրգեալ՝ անդէն նաւազնաց լինէր. և հասեալ 'ի Հռոմ յեղակարծում յանակնկալն ժամու, բաժնասեցաւ ոչ 'ի թշնամեացն միայն, այլ և 'ի խուժանէն գլխովին. իբրև օտարոտի համարեցան նոքա դարձ գանձաւորին յադաջ քան զիշխանն առնել: Սակայն և յամբաստանել իւրում առաջի համարակալացն, իբրև թոյլ ինգրեաց նա իրաւաբանել, եկաց և այնպէս իմն չըջեաց առ հապարակ 'ի մտաց զսեւիսն, զի և մեծապէս հարատահարեալ զանձն 'ի ներքս հառաատութեամբ ընծայեաց ատենին: Քանզի ասէր՝ եթէ ամս երկոտաւան զինուորեցաւ նա 'ի բանակին՝ ուր այլոցն տասնա-

մեայ միայն զինուորութիւն պարտ 'ի վերայ կայր . և զի՝ եռամեայ գանձաւորութեամբ եկաց նա առ զօրավարի զօրուն, որ ըստ օրինացն մարտ էր նմա գարձ առնել յետ տարւոյ միոյ . և զի՝ նա միայն 'ի զօրականէն լի զկամար իւր առ և դատարկեաց 'ի Սարգոն . իսկ այլք արքեալք քաւմեալք զգինին որ ընդ իւրեանս, գարձ 'ի Հռոմ առնէին ածեալք բերեալք զամանան տարէն լի ոսկւով և արծաթով:

Բայց իբրեւ միւսանգամ բամբասեցաւ յայլ ինչ մնաս, և ամբաստանութիւն ևս այլ յուղեցաւ ընդդէմ առնն, իբրու գրգռել գրգռել նմա յապտտամբութիւն զնի զակակիցան, և հասարակորդ ևս լինել նմա 'ի գաւանսն՝ որ առակեցան 'ի Փրեզեղէ . Յայնժամ Գայիոս զամենայն զկասկած միանգամայն 'ի բաց արքեալ և արդարացեալ, անդէն հետամուտ 'ի ժողովրդապետութիւն կրթէր: Թէպէտ և առհասադոսկ միաբան աւագ որեարն և ականաւոր՝ ընդդէմ գարձան, այնչափ իմն յայնժամ բազմահոյլ խռնեցաւ խուժան յիտալիոյ 'ի քաղաք անդր արկանել քուեայս վասն առնն, զի և բազմաց 'ի նոցանէ պակասեցան օթեվանք . և չգտեալ անդի ամբառ բազմութեանն 'ի գաշտին, արձագանդք հնչէին ձայնին 'ի յարկաց անտի 'ի տանեաց և 'ի կղմնորաց:

Արդ յայնժամ աւագորեարն ճիգն ընդդէմ խուժանին թափեալ և նուազ զոյսն արարեալ զԳայիոսի, այնչափ միայն

գամագիւտ եղեն 'ի բանն , զի ոչ առաջին անուանեցաւ նա՝ որպէս ական ունէր՝ այլ շորորդ 'ի փրկութեան . բայց և ետ ընդ եւ յիշխանանալ իւրում՝ նախաթող բազմեցաւ նա քան զամենեւեան . զի և ճարտարաբան իսկ էր նա քան զամենեւեան . առ այս՝ և ազատութիւն ևս մեծապէս տուաւ նմա խօսել յազէտից անտի եղբօրն իւրոյ՝ զոր նա աշխարհալ կոծէր . քանզի և յամենայն իսկ 'ի բանս իւր՝ 'ի նոյն ազէտն առեալ չըջէր նա զմիտս խուժանին , յուշածեալ նմա զգէպս անցիցն անցելոց , և 'ի գէմս բերէր նոցա զնախնեացն գործսն և ծասէր , զիարդ նոքա 'ի մարտ գրգռեցան ընդգէմ՝ Փաղիակացոց 'ի վերայ Գենիւկիոսի առն ժողովրդապետի՝ զոր Թշնամանեցին նոքա . և զիարդ դարձեալ՝ դատակնիք մահու 'ի վերայածին նոքա Գայիոսի Բուտտուրիոսի՝ զի միայն սա 'ի կողմն չեղեալ 'ի հրապարակին՝ անցա չեա առն ժողովրդապետի . և յաւել տսել Գայիոս .

“ Իսկ այս աւագորեար բոգք Թուպամահ Թարածեցին ձերովք իսկ տեսանելով զՏէրերիոս . և զնորա մարմինն քարշեալ 'ի Կապետովոնէ ընդ մէջ քաղաքին մինչև 'ի դէտ անգր ամային . և ապա առհասարակ բարեկամք նորա ձերբակալք 'ի մահ վարեցան առանց իրաւանց դատաստանի : Այն զի՝ վաղնջուց էր կարգ մերոց հայրենեաց , յամբաստանել մարդոյ՝ ի վնաս գլխապարտ , և 'ի յանդիմանել յատենի , գնայր փողար ընդ այգս այգուն առ գուրս նորա և

'ի ձայն փողոյ կարդայր զնա . և յառաջ քան զայն երբէք չտային դատաւորք վճիռ ընդդէմ առն : Այսչափ ուրեմն նոքա բարեպաշտք և զգուշացեալ էին 'ի դատել , :

Իբրեւ յայսպիսեաց աստի շարժեաց և գրդեաց նա զխուժանն , (զի և էր իսկ նորա բարբառ ձայնին ուժգնակի , և յոյժ կորովի հրապարակախօսել նորա) . ապա և օրէնս երկու 'ի ներքս արկանէր : Մի՛ եթէ ժողովուրդն երբէք 'ի բաց յիշխանաւորէն հանցէ զաւագութիւն նորա , այնպիսին ոչ ևս ապա հասցէ բարձի ինչ երբէք : Եւ միւս ևս՝ եթէ յիշխանաւորաց որ վտարանդի արասցէ զայր քաղաքացի առանց իրաւանց դատաստանի , բաւական իցէ յայնժամ ժողովուրդն առնել դատաստան 'ի վերայ իշխանաւորին այնմիկ : Իսկ յօրինաց աստի առաջինն յայտնապէս կրթէր յանարգութիւն Մարկոսի Հոկտաւիոսի , յորմէ 'ի բաց զժողովդապետութիւնն հանեալ էր Տիրեր . իսկ երկրորդն՝ ընդդէմ կրթէր Պոպիղիոսի , որ 'ի զօրավարութեան իւրում՝ վտարանդի արարեալ էր զբարեկամն Տիրերեայ :

Բայց Պոպիղիոս ոչ կամեցեալ 'ի ներքոյ կալ դատաստանի խուժանին , փախըստեայ գնայր յիտալիոյ : Իսկ զմիւս օրէնսն Գայիոս ինքնին յետս կոչեալ , աւեր՝ եթէ 'ի պարզեւ զՀոկտաւիոս տայ իւրում մօրն Կուռնելեայ՝ որ խնդրեաց զնա . զոր և մտադիւրագոյնս ընկալան ժողովուրդք շքադիրք Կուռնելեայ 'ի մեծա-

րանս երեւաց որդւոյն միանգամայն և հօրն .
զորում և ապա պատկեր կանգնեալ պղնձի,
վերտառութիւն գրեցին 'ի նմա այսպիսի՝
Կուռնեւիտ յայր Գրախեանց :

Այլ զքանս ինչ զԳայիոսի պատմեն
ճարտարս և երգիծանողականս 'ի Զատա-
գովութիւն մօրն ընդդէմ միոյ ուրուք 'ի
Թշնամեացն . քանզի տսէր . “Արդ զու-
բաւական ինչ իցես նախատել զԿուռնե-
ւիտ , այն որ ծնաւ զՏիւրքիոս ,” Եւ քանզի
նոյն այր այնպէս կշտամբեալ 'ի Գայիոսէ՝
բամբասեալ էր իբրեւ ճակաճան , յաւել
ասել Գայիոս . “Եւ զիսոքա ապա ժախ
դու՝ 'ի կշիռ զքեզ ընդ Կուռնեւիտայ ձգել :
Թերեւս քո ծնեալ իցէ իբրեւ զնա : Նա ա-
ւանիկ հռոմայեցիք առհասարակ ճարտար
դիտեն , եւ թէ ժուժկալեաց նա գիտել
զայր՝ հարուստ ևս ժամանակ քան զքեզ՝
որ ետդ այր ,” : Այսպիսի ինչ էին երգի-
ծաբանութիւնք Գայիոսի . և է իսկ ժողո-
վել 'ի գրածոց անտի նորա և այլ ևս շատ
յայտպիսեաց ատոի :

Իսկ յօրէնս նորա 'ի շնորհս խուժանին
և 'ի նուաճութիւն Սինկղիտոսին , էր որ 'ի
գաղթականն կրթէր և սահմանէր վասն
ազքատաց զբաշխ գետնոյն հասարակաց .
և էր որ 'ի զօրականն , և հրամայէր հան-
դերձ մի առն առն 'ի զօրականէն տալ 'ի
գանձէն առանց նուազելոյ Թոշակին նո-
ցա . և զի՝ 'ի զինուորութիւն չգրել զքե
կրտեր քան զեօթնառասնամեայ : Եւ էր
գաւթեալ որ 'ի նիզակակիցան , զի իշխան

առհասարակ զամենայն խառնաշխման առ-
նէր քուեայս արկանել ըստ օրինակի քա-
ղաքացւոյն : Եւ օրէնք ևս այլ էին վասն
ցորենոյ, և գիւր դնոյն առնէր վասն աղ-
քատ որերոյն : Առ այս՝ և այլ ևս օրէնք
յաղագոս դատաստանաց . որով նսւազ յոյժ
արար և զՍինկղիստակն զօրութիւն . քանզի
'ի սոցանէ միայն իշխանացեալք 'ի դատել՝
ահաւորք էին խուժանին և ասպետաց կտը-
գին . բայց Գայիոս՝ ասպետս երեքհարիւր
առեալ յաւելոյր յերեքհարիւրսն Սինկ-
ղիստակն . և այնպէս վեցհարիւրոց նոցա
միանգամայն հասարակէր զդատաստանն :

Իսկ 'ի կարգել նորա զայն օրէնսն, ա-
տեն մեծապէս ջանիւ և ուշիմութեամբ
գնալ նմա յամենայնին . դարձեալ և յայտ
ինչ մտնեաւոր, զի ուր առհասարակ որ
յառաջ քան զնա ատենաբանք սովորեցան
զգէման առ Սինկղիստոսն դարձուցանել
և 'ի տեղին տնուանեալ Քօմիդիոս, առ
այս Գայիոս դարձոյց առաջին 'ի կողմն
որ արտաքոյ՝ ատենաբանեալ 'ի հրապա-
րակ կոյս . և ասպտ միշտ զնոյն առնէր,
գուզնաբեայ թեքմամբն և փոքու փոքո-
խութեամբ կայից մարմնոյն՝ մեծապէս
գործեալ փոփոխութիւն յիրան, և օրինակ
իմն՝ զաւագակետութիւնն յոնկերհաշտու-
թիւն անգր փոխադրեաց . յայտ արարեալ
զի պարտ և արժան իցէ հռետորացն յա-
տենաբանել իւրեանց՝ ոչ առ ծերակոյտն
քան թէ առ խուժանն չքել զգէման :

Արդ խուժանին սիրով ընկալեալ ոչ

միայն զօրէնան զայն, այլ և իշխանութիւն տուեալ՝ նմին իսկ Գայիոսի կարգել ընտրել ըստ կամի գատաւորոյ յասպետաց կարգէն, միապետական գոգցես յայնժամ զանձամբ առնոյր իշխանութիւն. որպէս զի և Սինկղիտոսն ինքնին յանձին կալաւ խորհրդակից իրաց իւրոց՝ ի ներքս առնուլ զԳայիոս. ապա և ինքն Գայիոս տայր խորհուրդ. և ցանգ թելագիր լինէր առ ՚ի շուք փառաց Սինկղիտոսին: Ըստ որում և այն վճիռ գեղեցիկ յոյժ և մարդասէր յազազս ցորենոյն՝ զոր Փաբիոս փոխանակ զօրավարին յղաց յԻրերիոյ. քանզի թելագիր Գայիոս լինէր Սինկղիտոսին վաճառել զցորեանն, և զարծաթն առնուլ առաքել քաղաքացն՝ որ տուեալ էին. և կշտամբանս ևս տալ Փաբիոսի՝ զի այնպէս տաղտուկ և անբերելի զՀռոմայեցւոց տէրութիւնն գործէ գա ժողովրդոցն այնոցիկ. ոյր աղապաւ և ՚ի գաւառսն մեծապէս ըզհամբաւի հարեալ սիրեցաւ Գայիոս:

Գրեաց նա և օրէնս այլ, առաքել գաղթականս ՚ի քաղաքս և հորդել գործել ճանապարհս, և շինել ամբարանոցս ցորենոյ. և ինքն ՚ի վերայ ամենայնին ոտտիկանս կայր անխոնջ և անդուլ ՚ի բազմագէմ յայն գործսն և ՚ի մեծամեծսն, և սքանչելապէս շուտափոյթս և երկայնամիտս յամբոկ գործոցն ժամանէր, իբրու որ առ մին ևեթ ՚ի նոցանէն ուշ եղեալ իցէ. որպէս զի և ատելիքն անգամ և ռխերխիք նորա յապուշ հարեալ կային ընդ յաջողակի

քաջութիւն գործոցն նորա : Իսկ ժողովուրդք հրաշացեալ էին և 'ի տեսանել՝ զի միանգամայն առ նմա խռնէր սաստիկ որեար՝ սակարկու գործաւորաց և արուեստագիտաց և դեսպանաց և իշխանաց և զօրականաց և բանասիրաց, որք առհասարակ զնմանէն կախեալ կային. և գնայր մարդասիրութեամբ ընդ ամենեւեան պերճ գլերպարանն պահեալ գեղեցիկ քաղաքավարութեամբ, և ըստ առն առն 'ի նոցանէն 'ի դէպ զանձն յարմարէր. որով և նշաւակեաց իսկ նա զբամբաստղս իւր՝ որ իբրեայր վայրագ և ապառուժ և անհամբոյր դատափետ առնէին զնա : Եւ այնպէս քան հրապարակախօսութեամբք բեմին՝ առաւել ևս կենակից կենցաղակից քաղաքավարութեամբն և գործովք՝ յաջողեցաւ յինքն զեռօժանն յանդուցանել :

Իսկ ջան փարեղի եդ նա մասնաւոր 'ի գործել և 'ի հորդել ճանապարհաց. ուշ եդեալ օգտակարին միանգամայն և 'ի շուք գեղեցկութեանն. քանզի ուղղագիծ ձգեցան ճանապարհքն առ 'ի կողմանէ անդաստանացն. և ուրեք զի սալայատակք կոփածոյ քարամբք, և և ուրեք զի ամրացեալք պնգեալք յաւազակոյտս. առ այս՝ և զխորափորս լցեալ զուղիսից և զճորոց, և կապեալ կամրջօք զափուանն հարթ հաւասար յերկոցունց կողմանց, այնպէս իմն համբռն՝ տեսիլ գեղեցիկ և հարթյառակ 'ի ներքս ընծայեցաւ գործն : Առ այսոքիւք դարձեալ՝ և զմէն մի 'ի ճանա-

պարհացն չափեալ, առ մի մղոն՝ (իսկ է մղոնդ գնացք իբրև ութից ասպարիսաց՝) կանգնէր կոթողս 'ի քարէ, նշանակեալ, ի նոսա զմղոնաչափսն . և կարգէր արկանէր ատտ անդ և վէմն վերելեալս յաջմէ և յահեկէ ճանապարհացն . զի ձիաւորաց ուղևորացն այնպէս հեշտին իցէ ոտնածել 'ի թամբն, և վերամբարձի պէտք չիցեն նոցա յաշտանակել :

Իսկ իբրև այնպէս 'ի գործոց անտի մեծապէս բարձր առնէին զնա ժողովուրդք, և մտադիւրագոյնս ևս զանձինս 'ի ներքս ընծայէին յամենայնի զառ նա սիրոյն ցուցանել հաւաստիս, նա յաւուր միում 'ի հրապարակասեռել իւրում ասէր՝ շնորհս իմն խնդրել 'ի խուժանէն . և զայն գարձ փոխարինի կալլէ նա ամենայն գործոցն՝ եթէ կամագիւտ լիցի, ապա թէ ոչ՝ ոչինչ կալլէ գանգատ : Կարծեցին առհասարակ եթէ զհիւպատոսութեան բարձն խնդրէ . և ապառալ մնային՝ հետամուտ լինել նմա միանգամայն և հիւպատոսութեան և տրիբունութեան : Իբրև օր ընտրութեան հասանէր հիւպատոսացն, մինչքեռ առհասարակ յակճիւս կային, յայնժամ Գայիոս 'ի մէջ ածեալ բերէր զՓաննիոս . և հանգերձ բարեկամօքն հետամուտ լինէր վասն առնն . և զօրացաւ մեծապէս 'ի ժամուռն տալ ընտրել 'ի հիւպատոս զՓաննիոս . և ինքն Գայիոս միւսանդամ կարգէր 'ի տրիբուն, ոչ 'ի թախանձանաց ինչ իւրոց՝ քան թէ յինքնակամ ջանից խուժանին :

Բայց ապա զյայտնապէս թշնամութի
առ ինքն զՍինկղիտոսին տեսեալ Գայիո-
սի, և զի՝ և ինքնին Փաննիոս ջրտացեալ էր
'ի մտերմութենէն, անդրէն միւսանգամ
թեակոխէր յինքն զխուժանն յանդուցա-
նել այլովք ևս օրինգք. սահման կարգեալ
տուարել գաղթականս 'ի Տարանտոն և 'ի
Կապիւա, և զլատինացիս ևս հրաւիրէր
հասարակորդս քաղաքին: Ապա Սինկղի-
տոսին զանգիտեալ յանկռուէիւն զօրու-
թենէն Գայիոսի, նոր և անսովոր հնարե-
ցաւ հնարս 'ի բաց 'ի նմանէն զամբոխն ու-
ծացուցանել. գուն գործեաց և ինքն մտեր-
մանալ խուժանին և ընդ միտ մտանել նո-
րա՝ թէպէտ և 'ի գժպատեհս: Էր յայն-
ժամ Լիվիոս ոմն Դրուսոս իշխանակից
Գայիոսի, այր՝ զարմիւն և գատիարակու-
թեամբն ոչինչ խոնարհագոյն քան զայլս
'ի Հռոմայեցւոց. իսկ և յնչաւէտութեն
և 'ի ճարտարախօսութեանն մրցէր այրն
ընդ ականաւորան և ընդ ճոխան: Առ այս
Դրուսոս գիմեալ յայնժամ աւագորե-
րոյն, յորդորէին զնա 'ի գիմի հարկանել
Գայիոսի և միաբանել ընդ իւրեանս. ոչ
բռնութիւն 'ի գործ առեալ և ոչ խու-
ժանին ընդգէմ դարձեալ, այլ ըստ քմացն
գնալով նոցա յիշխանութեանն և շնոր-
հեալ ևս նոցա զայն ինչ՝ զոր 'ի զլանալն
քաջ իսկ սրտնեացին արդեօք:

Ապա Լիվիոս ըստ միտս գնացել Սինկ-
ղիտոսին յիշխանութեան իւրում, օրէնս
իմն 'ի ներքս մատուցանէր ոչինչ վայելուչ

և 'ի պիտանեաց, միայն թևակոխէր յաղ-
թահարել զԳայիոս 'ի հաճել զամբոխն,
անշուշտ իբրու 'ի կատակերդակ տեսարա-
նի: Յորում ապա և ինքնին Սինկղիստոն
նշաւակէր զանձն, իբրու որ ոչ ընդ քա-
ղաքական կարգն Գայիոսի գժգմնեալ
ինչ իցէ, այլ զի կենաց առնն դաւաճան
զհետ մտեալ իցէ, կամ թէ իսպառ նկուն
զայրն առնել ճիգն կալեալ իցէ: Քանզի
'ի հրամայել Գայիոսի արձակել զաղթա-
կանս երկու, և 'ի դասել ընդ նոսա զպար-
կեշտագոյնսն 'ի քաղաքացեաց, յայնժամ
ծերակոյտն բամբասէր զնա՝ իբրև մարդե-
լոյզ ժողովրդեան. բայց ապա յասել Լի-
վիոսի՝ արձակել զաղթականս երկոտա-
սան, և 'ի մէն մի 'ի նոցանէն դասել ո-
գիս երիս հազար յաղքատաց, ձեռն տայր
ծերակոյտն: Դարձել և 'ի բաշխել Գայիո-
սի աղքատաց անդաստանս, հրաման տու-
եալ առն առն հարկանել հարկ 'ի գանձ
աղբոռի, ատեայր զնա Սինկղիստոն իբրև
զննթող խուժանին. բայց իբրև զայն բաշխն
ազատ կացուցանէր Դրուսոս և 'ի հարկաց
անաի, հաճեալ հաւանէր:

Իբարձեալ առ այս՝ յորժամ իշխան
զԼատինացիսն առնէր Գայիոս քուեայս
արկանել, գժգմնեցաւ ծերակոյտն: Այլ
ապա յօրինադրել Դրուսոսի՝ մի զոք 'ի
Լատինաց զօրականէն դաւազանահար առ-
նել, զօրավիգն կայր օրինացն: Եւ Դրու-
սոս ցանգ 'ի հրապարակախօսութեանն ա-
սէր՝ 'ի ներքս արկանել զայնոսիկ ըստ

Սինկղիտոսին խորհրդոյ՝ որ զառն օգտի խնդրէ զխուժանին : Այլ զայս ինչ և եթ պտղաբերեցին օրինադրութիւնքն Դրուսոսի, զի այնուհետև ամբ ևս յարդարեցաւ խուժանն առ Սինկղիտոսն . և որ յառաջն ընդ ակամբ և խեթիւ հայէր յաւադանին, համբուրեցոյց զնա Դրուսոս . յայտ արարեալ՝ եթէ 'ի նոցանէն նա զօրացեալ կայ ահաւագիկ 'ի հաճել և 'ի խնդացուցանել զնա :

Իսկ որ առաւել ևս սերտեաց զխուժանն 'ի սէր մտերմութեանն Դրուսոսի և յարգարութիւն նորա, զի ամենայն օրինադրութիւնք նորա չունէին ինչ բան ընդ նմա, և շահ ինչ օգտի վասն անձին նորա : Քանզի առեալ արձակեաց նա զգաղթականն յայլոց ձեռն, և ոչ 'ի տնտեսութի գրամոցն միջամուխ ինչ լինէր . իսկ Գայիոս շատ ինչ 'ի գործոց անտի և 'ի մեծացն ևս՝ զանձամբ առնոր :

Այլ երբ և Հռուփրիոս մի յիշխանակցաց անտի Գայիոսի հրաման գրէր արձակել գաղթական 'ի բնակութիւն Վարքեդոնի՝ զոր Սկիպիոնն քանգեաց, և Գայիոսի վիճակ ելեալ տանել զգաղթականն, նաւագնաց լինէր 'ի Լիբիա կոյս, յայնժամ Դրուսոս սաստիկ ևս ամբարձաւ ընդդէմ նորա 'ի բացակայութեանն, յինքն զխուժանն յանկուցեալ՝ յուէտ իմն յամբաստանութեանց անտի ընդդէմ փուլփոսի :

Էր այս փուլփոս բարեկամ Գայիոսի,

և էր կարգեալ ընդ նմա ոստիկան 'ի բաշխն գեանոյ . բայց էր նա խաղմարար , ատեցեալ ողջոյն 'ի Սինկզկառոսէն , և կեղակարծելի ևս առ այլն 'ի բոլր այր ազմկայոյզ նիզակացաց և 'ի ծածուկ սատար 'ի վտարանջութիւն Խալապուց . Թէպէտ և հաւատալիք ստոյգ չէին 'ի միջի , սակայն և փուլքոս խամ խորհրդովքն և անխաղաղասեր՝ զօրավիգն տալր բանիցն : Եւ ապա այս բազումն տապալեաց զԳայիոս , և ատելի իմն եկաց նա այնուհետեւ : Առ այս և յորժամ մեռեալ զՍկիպիոն Ափրիկանոսն գտին , և պատճառք յայտնի չէր 'ի միջի , և զի՝ և 'ի գիականն նորա նշանս նշմարեցին զհարուածոյ և զբռնութեան , ըստ որում 'ի վարսն նորա արձանագրեալ իսկ է . յայնժամ շատ ինչ յամբաստանութենէն 'ի գլուխն կուտէր փուլքոսի Թըշնամոյն Սկիպիոնի , և որ յաւուր իսկ յայնմիկ Թշնամանեալ էր զնա 'ի բեմէն : Առ այս՝ և 'ի կարծիս ևս գնային վասն Գայիոսի : Սակայն և ոճիր ընդգէմ այնպիսումն աւագամեծար առնն և հոյակապի 'ի Հռոմայեցիս , պատուհաս կրեաց և ոչինչ . նա և ոչ փութիչ կարգեցաւ . քանզի Թոյլ չետ խուժանն իրացն հետազտութեան , և խափանեաց զդատաստանն , զանգիտեալ վասն Գայիոսի՝ զի մի յանկարծ պարտ ինչ քննութեանն գտցի նա 'ի մահ անդր : Բայց այսօցիկ յառաջագոյն գէպք եղին :

Արդ յայնժամ 'ի պարապել Գայիոսի

'ի Լիբիա՝ միւսանգամ շէն գործել զկարգեցեգոն՝ որում ինքն անուն կարդաց Յուսէփա, այն է՝ Հէրէան, ասեն՝ շատից հրէշից պատահել անգ յայնժամ առ 'ի գից 'ի խափան գործոյն : Քանզի հարեալ յուժգնակի հողմոյ առաջին գրօշն և պընգապէս կալեալ 'ի գրօշակակրէն, ջախեալ խորտակէր . անգ և մորիկ յուղեալ վարատէր ցրուէր զձօնսն նուիրականս 'ի վերայ սեղանոյն, և առեւ ձգէր հոսէր անդրագոյն քան զցանգապատ ծիր սահմանի քաղաքին : առ այս՝ և վոհմակաց գալլոց 'ի վերայ խուժեալ և 'ի բաց զցանգան խլեալ տանէին 'ի բաց :

Սակայն և այնպէս Գայիոս 'ի կարգ գեղեցիկ յորինեալ զամենայն զաւուրս եօթանասուն, լուր առեալ զոտնհարուծեփուլփոսի 'ի Դրուսոսէ՝ դարձ առնէր 'ի Հռոմ . և զի՝ և իրք ժամանակին պէտս ունէին նմա անգանօր : Քանզի Լեւկիոս Ոստիդիոս աչր հակամիտեալ յաւագպետութիւն և աւագամեծար աչր 'ի Սինկղիտոսին, մերժեցաւ յառաջն 'ի հետամուտ հիւպատոսութենէն, յորժամ զՓաննիոս 'ի մէջ մատոյց Գայիոս և խափանեաց զԼեւկիոս : Այլ ապա 'ի ժամուն բազումք գուլով թիկնածուք Լեւկիոսի, կարծէր անշուշտ՝ 'ի բուռն զհիւպատոսութիւնն արկանել, և ապա նկուն զԳայիոս առնել . քանզի և Գայիոսի գոգցես վատէր զօրութիւնն, զի և խուժանն յագեալ իսկ էր յայսպիսեաց աստի քաղաքաւորութեանց .

քանզի և բազումք յայնժամ հաճոյալա-
տադք էին նորա 'ի մատգիւր հաւանու-
թենէն Սինկղիստոսին :

Ապա դարձ 'ի Հռոմ արարեւ Քայիոս,
առաջին փոխեցաւ 'ի Պալատիոնէ և եկն
բնակեցաւ ուրեք մօտ հրապարակին, վայր
ռամկին՝ ուր բազմութիւն բնակէր մեծ
սինլըքորաց և ազքատաց որերոյն. իսկ
երկրորդ՝ և օրէնս այլ 'ի ներքս մատուցա-
նէր, և կամէր հաստատել զայն 'ի քուեայս
խուժանին : Իբրեւ 'ի կողմանց կողմանց
խուռն ընթացաւ առ նա ամբոխ մեծ,
խորհուրդ փաննիոսի հիւպատոսի տայր
Ծերակոյան՝ վանել վարել առհասարակ
զամենեսեան՝ բաց 'ի Հռոմայեցւոց : Հըռ-
չակ հարեալ օտար և անսովոր հրովարտա-
կին, մի ումք 'ի նիզակակցացն և մի 'ի
բարեկամաց ումք յայն աւուրսն դալ ե-
րևել 'ի Հռոմ քաղաք, անգուստ և Գայիոս
վճիռ մի ներհակակիր 'ի գուրս տայր. խո-
տէր եպերէր զհիւպատոսն և խոստանայր
ևս հովանի կալ ամենայն նիզակակցացն՝
որ միանգամ կայցեն մնացեան 'ի ներքս :
Սակայն և պաշտպանեաց և ոչ ումք. նա՝
և 'ի հիւրոց անտի իւրոց և լնատանեացն
զոմն յակն արկեալ 'ի քարշ 'ի պաշտօ-
նէիցն ածել փաննիոսի, զանց արար և
ձեռն չեա. կամ զի զանգիտեաց նշուա-
կել զվատեալն զիւր զօրութիւն, կամ
թէ ոչ կամեցաւ (որպէս ասէր իսկ ինքն)
բարուր 'ի ներքս տալ թշնամեացն կադի
և կռուոյ՝ զոր և խնդրէինն իսկ :

Յետ այսորիկ գէպ եղև նմա Թշնամա-
նալ և իւրոցն իշխանակցաց՝ յայսպիսի ինչ
պատճառաց : Հանդերձեալ տեսարան
մենամարտկաց տալ ժողովրդեանն 'ի հրա-
պարակի, և բազումք յայնժամ յաւագաց
տուեալ զննարանս կերտել շուրջանակի 'ի
նստոց, 'ի վարձու տային . իսկ Գայիոս
հրաման տայր բառնալ զայնոսիկ 'ի միջոյ,
զի 'ի վայրաց անտի աղքատ որեալն ձրի 'ի
զնին կայցեն տեսարանին : Իբրև ունկն
մատուցանէր և ոչ ոք, որսայր նա զգիշերն
որ լուսանայր տեսարանին, և ընդ իւր ա-
ռեալ զամենայն արուեստաւորսն՝ որ ընդ
ձեռամբ գործաւորս իւր, քանդէր տա-
պալէր զգննարանսն, և յառաւօտուն ապա
ցուցանէր խուժանին զվայրն ողջոյն սըր-
բեալ և մաքրեալ : Ոյր աղագաւ և այր արի
յանգիմանեցաւ առաջի՝ ժողովրդեան .
սակայն և սրտնեցոյց զիշխանակիցոն՝ իբրու-
որ այր յանձնապատան իցէ և յանդուգն :

Եւ Թուի պատճառք այս, զի ոչ ժողո-
վրդապետ կարգեցաւ նա զերրորդ նուադ .
զի Թէպէտ և բազմագոյնք 'ի քուեայց հա-
ւանեցան ընդ նա, այլ նորա իշխանակիցք
յանիրաւի չարութեամբ խարդախեցին
զանուանակոչութիւնն : Սակայն և հակա-
ռակութիւն գոյ վասն իրացս : Այլ Գայիոս
ոչ հանդուրժեաց ընդ մերժումնն . և պատ-
մեն՝ եթէ 'ի ծիծաղել զնովալ Թշնա-
մեացն, նա յանդգնագոյնս քան զարժան՝
ասէր ծիծաղել նոցա զծաղը Սարդոնեան .
ոչինչ խելամուտ եղեալ՝ քանի՜ ստուե-

րաժս ած նա զնորքը 'ի քաղաքական նա-
հատակութեանց անտի իւրոց:

Բայց յետ այնորիկ Ուլիմիոս կարգեալ
'ի հիւպատոս , և շատ ինչ յայնժամ ջրեղ
յօրինաց անտի Գայիոսի, և 'ի քնին ևս ա-
ծէր զգործան նորա 'ի Կարքեդոն . և էր
բանն այն կարգեալ 'ի գրգռութի Գայիո-
սի , զի առ զայրացուս պատմութեանն
մահ ընկալի . բայց նա զառաջինն համբե-
րութեամբ տարաւ բանին . այլ ապա գրը-
գռեալ 'ի բարեկամացն և առաւել 'ի
ժողովիոսէ , խմբէր կուտերարս յիւր կողմն
ընդդէմ հիւպատոսին : Եւ ասեն' և մօր
նորա գործակից 'ի նոյն լինել, 'ի ծածուկ
թուշկաւորեալ արս օտարս և յղեալ 'ի
Հռոմ 'ի կերպարանս հնձողաց . որպէս և
նշանակեալ կայ այս 'ի նշանագիրս իմն
գաղտնածածուկս 'ի նամակն նորա առ որ
գին : Իսկ և կէսք ասեն' գործել իրացն
այնոցիկ յոյժ յականայս Կուռնէլեայ :

Ապա յաւուր անդ ջրեղոյ Ուլիմիայ
զօրէնսն Գայիոսի , երկոքին նոքա միան-
գամայն վաղ քաջ ընդ առաւօտն՝ հասին
կալան զՎասպետորին : Իսկ 'ի զոհ զոհել
հիւպատոսին , յայնժամ Կուլինտոս Ան-
տիւլիոս 'ի պաշտօնէից անտի նորա առեալ
տարեալ այլուր զախոնդանսն , և անցեալ
ընդ մէջ խուժանին Փուլվիոսի , ասէր .
"Տուք տեղի լաւաց՝ ո՞ քաղաքացիք ան-
բարիք" : Եւ կէսք պատմեն' եթէ 'ի բար-
բառել նորա զայս , և զբազուկն ևս իւր
ձգէր մեկներ մերկ՝ այնպէս յաջրատագոյնս

և թշնամանագիրս : Եւ յայնժամ Անտիւ-
ղիոս արագ արագ մահ ընդունէր 'ի սայրս
մեծամեծ գրչաց՝ որպէս ասեն՝ այնպիսի
կազմեալք 'ի պէտս գործոյն :

'ի գիտապատաս անկանեւ առնն՝ առ-
հասարակ բազմութիւն յապշութիւն հա-
րաւ . իսկ կրկին պարագլուխք կողմանցն 'ի
կիրս ըմբռնեցան ներհակակիրս : Քանզի
Գայիոս 'ի խոր խոցեալ սաստէր կշտամ-
բէր զիւրան . զի այնպէս բարուր 'ի ձեռս
ետուն թշնամեացն, զոր և 'ի վաղնջուց իսկ
ինգրէին նոքա : Իսկ Ոսիմիոս պատճառս
'ի դէպ առեալ զարկածն, խռով հարեալ
զրգուէր զամբսին 'ի վրէժխնդրութիւն .
բայց յայնժամ տեղատարաւ իջեալ անձ-
րեաց, ցիրուցան փարատեցան ժողո-
վուրդք առհասարակ :

Իսկ ընդ արշալոյսն առաւօտուն խմբեալ
հիւպատոսին զծերակոյտն, մինչքեռ ինքն
'ի ներքս անդ կայր 'ի գործ իւր, անգուստ
այլք ոմանք մերկ զգիական զԱնտիւղիոսին
եգեալ 'ի գագաղի, առեալ բերէին քա-
միաբան պայմանագրութեանն յատեան
անգր, անցեալք ընդ մէջ հրապարակին 'ի
կոծ և յաշխարս ողբոց : Էր իսկ Ոսիմիոս
տեղեակ և գիտուն ամենայնին . բայց
լուեալ զերան՝ կեղծաւորեցաւ զարմանս,
զի և Սինկղիտիկոսք ինքնին յայնժամ 'ի
գիտել զբանն յարուցեալ գային արտաքս :
Ապա անգանօր 'ի միջոցին հանգուցեալ
զգագաղան, կոծ սկսան առնուլ նոքա և
աշխարանս 'ի սպանութիւնն՝ իբրեւ 'ի մեծ

խմն և յահագին արկած աղէտից . բայց յայնժամ խուժանն սաստիկ ևս գրգռեցաւ ատել և խոտել զկուսակիցս զաւագւեռտութեանն . զմտաւ ածէր՝ եթէ դոքա ինքնին իւրեանց իսկ ձեռօք 'ի Կապետուլնի թոպամահ արկին զՏիրերիոս Գրակքոս զայր ժողովրդապետ, և զգիական առեալ ընկեցին 'ի բացէ . իսկ յայնժամ տեսեալ զԱնտիւլիոս զայր պաշտօնեայ հիւպատոսի՝ թէպէտ և յանիրաւի արդեօք սպանեալ, սակայն և շատ ինչ անձամբ յանձն ձգեաց այրն զարկածն, զի այնպէս հանգուցեալ 'ի հրապարակի, և զնովաւ Սինկղիտոս Հռոմայեցւոց արոստրալից պարառեալ կայ և յուղարկաւոր լինի առն վարձկանի, զի ապա զարկն հատցեն զառնն՝ որ միայն նշխար մնացեալ է 'ի պաշտպանաց անտի խուժանին :

Ապա միւսանգամ յատեան մտեալ Սինկղիտոսին, վճռաւ հրաման տային Ուպիմիոսի հիւպատոսի յանդորրու դընովն զքաղաքն կաշուցանել և զբռնաւորսն եղծանել տապալել : Հապա ձայն Սինկղիտոսին տայր Ուպիմիոս 'ի զէն վառիլ, և պատուիրէր ևս ասպետացն առն առն 'ի նոցանէ առ վաղիւն վաղքաջ ընդ առաւօտն ածել վառեալս երկուս 'ի ծառայից . իսկ անդուստ և փուլվիոս հանդերձէր կազմէր ընդդէմ նոցա, և կուտէր հաւաքէր որեար շատ : Իսկ Գայիոս հրաժարեալ 'ի հրապարակէն, անդանօր յանդիման անդրույն հօրն իւրոյ զկայ առնոյր, և այնպէս հա-

րուստ ժամ անկնկառոյց 'ի նաեղեալ անմը-
ռունչ և յարտասուս ցնդեալ և յոգւոց
հանեալ, գնայր 'ի բաց, 'ի տեսիլ յայն 'ի
գութ խանգաղատանաց շարժեցան 'ի վե-
րայ Գայիոսի բազումք 'ի ժողովրդոց, և
անձամբ զանձինս թշնամանեալ զի այն-
պէս լքեալ թողեալ մատն լինին այնպի-
սում առն, գիմեալք հետեւէին 'ի տուն
անդր նորա և օթագայեցան առ դուրս
նորա՝ յոյժ այլազգագոյնս 'ի գիշերապահ
պահապանաց անտի փուլվիտի: Քանզի
սորքս 'ի գինեւորութեան և 'ի բարբառս ցնծու-
թեան անցուցեալք զբոլոր գիշերն, ար-
բեալք և գինեհարեալք՝ յանգգնագոյնս
ձայն արձակէին և մեծաբանս սնոտեաց, և
ինքն փուլվիտս առաջին ընդ գինի մտեալ
և բազում ինչ և նա բարբառեալ և գոր-
ծեալ գժպատեհ իւրում հասակին: Իսկ
որք զԳայիոսիւն էին, 'ի խորին լռութեան
անցուցեալք զայն գիշեր, անշուշտ իբրեւ
'ի հասարակաց ինչ աղէտս քաղաքին, մտա-
խորհեղեալք վասն որ յառաջոյ իրացն,
և պահ զգուշութեան կալեալք, և այր
ըստ առնէ 'ի հանգիստ փոխեալ:

Իսկ 'ի ծագել առաւօտուն՝ որք զփուլ-
վիտսիւն էին հազիւ ուրեմն զարթուցա-
նէին զայրն. այնպէս իմն 'ի բազում ար-
բեցութենէն անկեալ խոր 'ի քուն ննջէր:
Ապա յարուցեալք վառեցան յանկածան
մարտին՝ որ 'ի տան նորա, զոր և ինքնին
փուլվիտս 'ի հիւպատոսութեանն հանեալ
էր 'ի Գաղատացւոց 'ի յաղթել իւրում:

և այնպէս 'ի ձայն բարձր աղաղակի և մեծապէս ապառնալեօք գիմեալք հասին կալան զբլուրն Ավենտինոն :

Բայց Գայիոս ոչինչ վառեցաւ, և այնպէս երթայր նա պատմուծան զիւրեաւարկեալ իբրու յատեան երթիցէ. և առնոր միայն ընդ իւր դաշնակ մի : Իսկ յեւրն նորա 'ի տանէն, կին նորա առ գուրան անկեալ առաջի, և միով ձեռամբն կալեալ զնա, և միւսովն զաղայն իւր, ասէր. « Ո՛չ որպէս երբեմն՝ զքեզ զարդիս ո՞վ Գայիոս՝ 'ի բեմ անդր յուզարկաւորեմ իբրե ժողովդապետ և իբրե օրէնսդիր, և ո՛չ դարձեալ 'ի մարտ փառաւոր. ուր եթէ և ձախողակ պատահեալ էր քո կրից, արդեօք իմ 'ի թուխ համակեալ էր փառաւոր. այլ քո ինքնին անձնագրաւ է երթդ առ խոշոշն Տիրերեայ. և այնպէս անզէն առ 'ի ճահ առնուլ մանաւանդ կիրա՝ քան տալ 'ի կորուստ զքեզ մատնեալ՝ և շահ օգտի 'ի ներքս ածեալ և ոչինչ հասարակաց իրաց : Դա՛ աւագիկ անբարիք յաղթականք են. դա՛ 'ի բուռն և յերկաթ առնեն իրաւունս : Եթէ անդ 'ի Նոմանտիա տնկեալ էր քո եղբայր, արդեօք էր մեզ՝ գուլ տուեալ մարտին գարձուցանել զգիակն նորա. այլ զարդիս հարկ թերեւ 'ի վերայ կայցէ. և ինձ երթալ յողոք խոնարհել առ գետ կամ առ ծով. զի ինձ ապա յերևան ելցէ քոյ մարմին ամփոփեալ 'ի նոսա : Քանզի և զինչ ևս այլ վատահուծիւն կայցէ յօրէնս կամ 'ի դիս, յետ ապանուծեանն

Տիբերեայ,, : Զայտոսիկ կողկողեալ Լիկին-
նիա, իսկ Գայիոս հեղաբար զինքն 'ի բայ
'ի գրկախառնութեանցն նորա քեցեալ,
դէմ եզեալ գնացր լուռ և անմուռն
հանգերձ բարեկամօքն . իսկ յայնժամ
կինն աճապարեալ ունել զպատմութեանէն
նորա՝ անկանէր յերկիր . հարուստ ժամ
այնպէս անկեալ մնացր անշշուռն, մինչև
ծառայիցն բարձեալ զնա այնպէս նուա-
ղեալ՝ ածէին զնա յայնժամ առ Կրասսոս
եղբայր նորա :

Բայց անդ յԱլէնտինոն առհասարակ
'ի խմբել այնպէս Փուլվիոսի, առեալ զկր-
սեր որդի իւր ըստ խորհրդոյն Գայիոսի
արձակէր 'ի հրապարակն հանգերձ օձա-
պատ գաւազանաւ : Իր սա պատանեակ
չքնաղաղեղ, և յանգիման եզեալ յայն-
ժամ համեստագոյնս մեծապէս պատկա-
ռանօք և գերարուսքալից յաջա՝ առաջի
հիւպատոսին և Սինկղիտոսին 'ի ներքս մա-
տուցանէր բանս խաղաղութեան : Անդ
բազմաց 'ի նոցանէ ոչինչ անախորժ էր
հանգարտել կագին : Բայց Ուլիմիոս ասէր,
չէ՛ արժան հակառակորդացդ 'ի ձեռն քա-
րողից ածել ամօքել զՍինկղիտոսն . այլ
ինքեանք իսկ իջեն յատեան իբրև քաղա-
քացիք մնասակարք, և անձնատուրք առ
Սինկղիտոսն՝ այնպէս ապա հաշտ արաս-
ցեն զքասուամն նորա : Իսկ պատանեկին
պատուէր տալր կամ գառնալ տանել
զրոյց զայս պայմանացն, կամ թէ երբէք
ոչ յաւելուլ 'ի գառնալ : Արդ Գայիոս

լուեալ զքանն, կամէր՝ որպէս ասեն՝ ինքնին գնալ ամղբել զծերակոյտն. իբրև հաւանեցաւ և ոչ ոք, յայնժամ Փուլվիոս առեալ միւսանգամ արձակէր զորդին առ Մինկղիտոսն առաջի մատուցանել բանս իբրու զառաջինն:

Յայնժամ ապա Ոսկիմիոս աճապարեալ ՚ի կռիւն, տայր ձերբակալ զմանուկն առնել և պահել ՚ի գիպահոջ. և ինքն սպառազէն վառելովք բազմօք խաղայր ընդգէմ Փուլվիոսեանցն, և հանգերձ բազում Վրետացւոյք աղեղնաւորօք. որ բաջարձակ նետաձգութեամբ հարեալ խոցեալ զխուժան նոցա, անգէն խռով սաստիկ ՚ի նոսա հարեալ՝ ՚ի փախուստ վարատէին: Յորում և Փուլվիոս ինքնին աճապարեալ անկեալ ապաւինեցաւ ՚ի բազանիս ուրեք լքեալ ամայի. ուր և յետ սակաւ միոյ գտեալ զնա խողխողէին հանգերձ երիցագոյն զաւակաւն: Իսկ ընդ Գայիոսի ոչ ոք մարտ եգեալ կռուէր. այլ ինքն կարեւիւր խոցեալ ՚ի յոգին ընդանցս չարչարանացն, մտեալ խուսէր ՚ի տաճարն Արտեմեայ, անդ կամէր զիւրովին երթալ. բայց արգելեալ խափանեցաւ յերկուց անտի յոյժ հաւատարիմ ընկերացն. էին նոքա Պոմպոյնիոս և Լիկիննիոս. քանզի առ նմա գտեալք ՚ի ժամուն՝ ՚ի բաց զգաշնակն առին ՚ի նմանէ, և յորդորեցին փախուստ առնուլ: Եւ ասեն՝ յայնժամ ՚ի ծունկս անկանել Գայիոսի և ըզձեռան ամբարձեալ առ գիցուհին՝ ազա-

չեւ, զի ժողովուրդ Հռոմայեցւոց 'ի պատուհաս անշնորհակալու կրիցն և մատնու թեանն ցանգ 'ի ծառայութեան կազցէ մնասցէ : Քանզի և յայնժամ բազումք յոյժ 'ի ռամկէն դարձան յայտնապէս 'ի միւս կողմն . իբրեւ անգուստ և քարոզ կարգային անպատուհաս թողութեան ժողովրդեանն :

Ապա Գայիոս փախուստ առեալ, զհետ նորա մտին թշնամիք . իբրեւ հասին 'ի նա մօտ 'ի կամուրջն փայտեայ, յայնժամ կրկին բարեկամք զնա յառաջ վարեալ, ինքեանք արձանացեալք 'ի դիմի 'ի գլուխ կամրջին մարտ եգեալ կռուէին, ոչ թողին ումէք անցանել՝ մինչև անկան նոքա դիտապաստ : Իսկ Գայիոսի չէր ոք այլ ընկեր փախստեանն, բայց ծառայ մի Փիլոկրատէս անուն . իսկ այլք առհասարակ անգուստ խրախոյս քաջալեր կարգային միայն՝ որպէս 'ի մրցանան ուրեք . և չէր ոք որ ձեռն տայր նմա, կամ երիվար 'ի ներքս մատուցանէր, թէպէտ և խնդրեաց . քանզի և հետամուտքն մօտեալ իսկ էին . յայն խուճապ տաքնապին մտեալ նա ապաւինեցաւ 'ի նուիրական մայրին Երիննեանց, ուր և մահ առնոյր 'ի Փիլոկրատեայ . և ինքն Փիլոկրատէս ապա գնայր զԷրովին : Բայց կէսք ասեն, երկուց նոցա անգանօր մինչև մեռեալ՝ 'ի վերայ խուժեւ թշնամեացն . և ծառային յայնժամ գիրկ ընդ խառն այնպէս իմն ամրածածուկ զտէրն առնել, զի և անհնարին եղև հարկանել

զԳայիոս՝ մինչև Փելոկրատեայ աստի անտի վերս 'ի բազմաց առեալ անդանօր տապաառ անկանել:

Եւ ասեն՝ յայնժամ Սեպտովմուլէայ ուրումն բարեկամի Ուլիմիոսի առնուլ յափշտակել յուզած զգլուխն Գայիոսի յառնէն որ գլխասեաց զնա, և ընթանալ տանել առ Ուլիմիոս. քանզի և 'ի սկզբան կռուոյն հռչակ հարեալ էր՝ զի որ ըզգլուխսն բերցէ զԳայիոսի և զՓուլվիոսի, կշիռ ըստ գլխոցն ոսկի առցէ: Արդ Սեպտովմուլէոս վարտեալ զայն 'ի սայր նիզակին քոյնպէս բերէր առ Ուլիմիոս, և եդեւ 'ի կշիռ՝ հասանէր կշիռն լսեցաց եօթն և տասանց և կիսոյ. քանզի խարդախեաց ա. նիրաւութեամբ Սեպտովմուլէոս, թափեալ յառաջագոյն զուզեզն՝ կապար ելից փոխանակ: Իսկ որք զգլուխն բերին զՓուլվիոսի, փոխարէն առին և ոչինչ. զի էին մարդիկ անծանօթք: Բայց զգլխակունս երկոցուն նոցա՝ որպէս և զայլոց տապաառ անկելոցն զերից հազարաց՝ առեալք գեաավէժ առնէին. և ինչք նոցա յարքու նիս գրաւեցան. և կնքեալ արգելին և զսուգ կանանւոյն նոցա. և զլիկիննիս ինքնին զկին Գայիոսի վրէպ առնէին յօժտէն: Բայց ասպա յոյժ անագորոյնս վարեցան նոքա ընդ կրսեր որդւոյն Փուլվիոսի, որ ոչ ընդդէմ դարձեալ ինչ էր նոցա, և ոչ ընդ մարտուցեալն եղեալ էր. քանզի մինչ չև կռուոյն սկսեալ՝ չոքաւ նա առ նոսա բերեալ պայմանս խաղաղութեան, և 'ի

գիպահոջ եղաւ. և յետ կռուոյն՝ ի սպանդ վարեցին և զնա :

Իսկ որ առաւել քան զայն և քան զայն ամենայն արտնեցոյց զխուժանն, զի տաճար միաբանութեան առեալ յայնժամ կանգնէր Ուլիմիոս. քանզի և թուէր իմն մեծապանծ պարծել և բարձրապարանոց յաղթանակ կանգնել յայնչափ ապաժոյժ արեանց քաղաքայնոցն : Ոյր աղադաւ և ոմանք գիշերայն ի ներքոյ վերտառութե տաճարին արձանագրեցին զտողս. Գրծ անբանութեան՝ քաճար կանգնէ մաքանութի 2:

Եւ այսպէս ապա այս Ուլիմիոս առաջին անձին գրաւականեալ ի հիւպատոսութեան աւագութիւն իշխանպետական, դատակնքեաց ի մահ՝ մինչքա լուեալ զպատասխանիսն, թող զերիս հազարսն ի քաղաքայնոց, զԳայիոս Գրակքոս և զՓուլ վիոս Փղակկոս. մին ի նոցանէն հիւպատոս կացեալ էր և յաղթանակ ևս տարեալ, և միւսն՝ բարձերէց ի փառս և յառաքինութեան քան զամենեւեան՝ որ առ իւրովքն էին ժամանակօք : Բայց այս Ուլիմիոս ոչինչ ապա գիտաց ժուժկալել ի գողութեան. քանզի ի հրեշտակութիւն առաքեալ առ Յուդուրթաս Նոմադացի, կաշառաբեկ լինէր ի նմանէ. ոյր աղադաւ և պատուհաս կրեալ զամօթապարտ միասուն, անկեալ ծերանայ վատանուն կենօք, ատեցեալ և խոտեալ ի ժողովրդենէ, որ և անդէն յետ անցիցն անցելոց յոյժ հիքացել չուսուանայր : Սակայն և ոչ հարուստ ի

ժողով անցեալ ժամանակ, յայտնի 'ի գէմս
բերէր զհանգակութ՝ սէր իւր առ Գրառի-
քեանն : Քանզի պատկերս նոցա կանգ-
նէին յերեսնի . և նախքեալ ևս նոցա ըզ-
վայրս տարանման նոցա, անգամոր ձօնեալ
նախքէին զերեսայրիս օղջոյն զէզանակաց
տարւոյն . և բազումք ևս զորհանապազ 'ի
նմին վայրի զհէին զհոն, և երկրպագու-
թիւն տային հետեւեալք իբրու յառաւա-
ծոց տաճարս :

Իսկ յազագս կուսնեւելայ պատմեն՝ քա-
ջարոր և աշտակորս բերել զազէտան զայն
և յազագս վայրացն նախքէնց նոցա՝ յորս
մեռան նոքա, ասէր կուսնեւելա՝ ըստ ար-
ժանին իւրեանց ասել մեռելոցն գերեզ-
մանս : Եւ տպա ինքն զաւուրս իւր անցու-
ցանէր առ Միսենոսի, անփոփոխ կացեալ
'ի անկակից քաղաքավարութեանն : Ինն
նորա բարեկամք բազումք, և հիւրասիրու-
թեամբ մեծահաց գործէր սեղան . և 'ի
ասն նորա ելանէին հանապազ հելլենա-
ցիք և բանասէրք, և ընծայառուք 'ի նմանէն
ընեին առհասարակ արքայք, և ընծայա-
տարք առ նա : Առ այս՝ և բերկրաւ յայժ-
էր նա առ օրս յայց ելանէին առ նա և
կենակից ընեին նմա, 'ի պատմել անդ նո-
ցա զվարս և զչափ կենաց զԱփրիկանոսի
զհօրն իւրոյ : Իսկ և կարօ պանելի էր 'ի
յուշ ամեւ նորա զբուսեաց իւրոց՝ այն-
պէս անարտունջ և անպատար . և 'ի պատ-
մել հարցանելեացն զնոցա նահատակու-
թիւնսն և զանցս չարչարանացն, իբրու որ

զանցիցն խօսեսցի անցելոց զծերունեսոց մարդկանն : Ոյր աղագաւ և կիսոց թուէր իմն՝ ի պառաւեալ հասակէն կամ թէ առ բազմադէտ վշտին խելաթափեալ և ի ձախողակ կրիցն անզգայացեալ . բայց էին արդարև ինքնին նոքա անզգայք ոմանք . ոչ գիտելով, քանիօն նպաստ առ անտրտում կեանսն : Իցէ մարդոյ բարետոհմութիւն ոգւոյն և քաջածնունդն լինել և քաջասընունդ . և զի՝ բախտն ինքնին գլխովին է բազում անգամ զի նկուն առնէ զերջանկութիւն զառաքինեացն , բայց ապա ի ձախողակսն ոչինչ արգելու նոցա համբերել իմաստութեամբ :

ԶՈՒԳԱԿՇՈՒԹԻՒՆ

ԱԳԻՍԱՑ ԵՒ ԿՂԷՈՄԵՆԵԱՅ ԸՆԴ ՏԻՐԵՐԻՈՍԻ

ԵՒ

ԳԱՅԻՈՍԻ

ԻՍԿ մեր 'ի գլուխ և զայս հանեալ
պատմութիւն, է մեզ աւագիկ 'ի զուգակը-
շիւ նոցայն վարուց տեսութիւն 'ի ներքս
բերել:

Արդ զԳրականացդ՝ և ոչ չարախօսք
ոխերիմք նոցա անգամ իշխեցին ինչ ժրխ
տեղ զգեղեցիկ բոյս բարուց նոցա անդրս
տին յառաքինութիւնն 'ի վեր քան զամ
հռմայեցիս, և զլաւ ոնունդ և զգաստիա-
րակութիւն նոցա: Բայց զԱգիսայ և զԿղէո-
մենեայ զբոյս բարուցն տեսանեմք վեհա-
գոյն քան զառաջնոցդ. քանզի անբաժք
նոքա 'ի բարիոք գաստիարակութենէն,
նա՝ սնեալք և աճեալք 'ի բարս և 'ի չափ
կենաց աղուացելոցն նախնեաց 'ի հա-
րուստ ժամանակաց, սակայն և այնպէս
քաջացան նոքա 'ի տիպ հրաշալի սակաւա-
պէտ կենաց և ժուժկալութեան:

'ի Լիկուրդեայ, և կէսք դարձեալ՝ 'ի Պիւթեայ:

Իսկ որ առաւել քան զամենայն՝ զի 'ի քաղաքական մրցանաց անտի Գրականքեանցդ ոչինչ աւելի ժառանգեաց Հռոմ քան ըզժառանգեալն: Բայց 'ի Կղէոմենեայն՝ 'ի խուն ժամանակ Ելլադա ինքնին տեսանէր զՍպարտիա տիրացեալ Պեղոպոննիայ. և մարտ եղեալ կռուեալ ընդ ժողովուրդս հարուստ ժամանակին՝ 'ի վէզ ընդ նոսա եկեալ 'ի վերայ տէրութեան: Իսկ կէս նպատակի կռուոյն եր գլխովին ազատ ընէ լադա կոցուցանել 'ի զինուց Լիւրիկեցւոց և Փաղատացւոց. և անգրէն ածել զնա 'ի բարիոք կարգ ընդ ձեռամբ Հերակլեանցն:

Բայց ինձ թուի և 'ի մահուն գլխովին արանցդ աւադաց նկատել տարբերութիւն յառաքինութեան գոցա: Քանզի Հռոմայեցիքդ երկոքին անկան տապաստ՝ մարտ եղեալ ընդ իւրեանց քաղաքացիս և ապա 'ի փախուստ դարձեալք: Իսկ հելլենացիքդ երկոքին, Ագիս մեռանէր գողցեա ինքնակամ, զի ոչ կամեցաւ զմահ ուրուք 'ի քաղաքացեացն: Իսկ Կղէոմենէս զանարդութիւն տեսեալ զանձինն և զհարստահարութիւն, թէպէտ և վառեցաւ ևս 'ի վրէժխնդրութիւն, այլ ժամ չըգտեալ պարապոյ՝ ժտեցաւ անձին առնել:

Իսկ եթէ և այլով մասամբ մտախորհոք յարսդ ըննիցի, տեսանէ զԱգիս ոչինչ նահատակեալ 'ի զինուորութեան արժա-

նի քաջի զօրավարի, զի կանխեցին սպանա-
նել զնա . բայց և յաղթուածեանցդ Կղէո-
մենեայ բազմադէմ և քաջարի, մարթ է
'ի հանգիպոյ կշիռ կարգել զնահաաակել
Տիգրերայ 'ի վեր 'ի պարիսպ անդր Կար-
քեդոնի, ոչինչ գուզնաքեայ մրցանք : Առ-
այս և զպայմանել նորա 'ի խաղաղութիւն
'ի Նոմանտիա, որով և թիւրս երկու ապրե-
ցուցանէր 'ի զօրականէն Հռոմայեցւոց, ո-
րոց վասն և վճարեալ իսկ էր այնուհետեւ :
Նաև Գայիոս ինքնին մեծապէս նահաաա-
կեցաւ անդանօր 'ի զինուորութեանն, մե-
ծապէս և 'ի Սարդոն . որպէս զի եթէ և
օրհաս մահուն չէր կանխեալ նոցա, հան-
դունատիսք արգեօք նոքա մեծացն լինէին
զօրավարացն Հռոմայեցւոց :

Բայց 'ի մրցանս նոցա քաղաքականս,
Թուի Ագիսայ յոյժ Թուլակի բուռն հար-
կանել 'ի նոսա . զի վատացաւ նկուն յԱ-
գեսիդայոսէ լինել, և 'ի յուսոյն վըէպ
զքաղաքացիսն կացուցանէր՝ որ ակնկալեալ
մնային 'ի բաշի գետնոյն . և համբուն՝ զի
յանարի 'ի պատանի հասակէն վթար և
Թերակատար գտաւ նա 'ի գործսն՝ զորոց
բուռն հար և զոր խոստացաւ : Իսկ ան-
դուատ և Կղէոմենէս կաղմեցաւ պատրաս-
տեցաւ շրջել փոխել զկարդ քաղաքին
յանդգնապոյնս իմն և բռնութեամբ, 'ի
մահ զՊարէոս վարեալ ընդդէմ օրինաց .
զի և հեշտին իսկ էր նմա 'ի զօրութեան
իւրում 'ի բանի իւրում առնել զնոսա
կամ Թէ վտարանգի 'ի քաղաքէն առնել

ըննացող, բաճարան իր անդամին 'ի սկզբանէ բանաստեղծական զոյն և խաղաւարտ : Իսկ նախանորդ Համարեցաւ իր անդամին 'ի վերայ չափէին բարձր գոյս՝ բոլոր զարգացան առաւարտութիւն . և խաղաւարտ ևս ընկն՝ վաւերաւ նոյն ընդ համարագրան 'ի պայքարաց և 'ի պատմութենէն՝ իր անդամին իմ հաղթ, բերել ընդդէմ իր անդամին իսկ բաւարարուցն 'ի վերջինսն յոյն 'ի քաղաքացիութեան իր անդամին :

Եւ որպէս զինչ ոչ գեղեցիկ առաւել կայէ և որպէս քան զառաջին նոյն խորհուրդն, եթէ որպէս ճակատն առաւարտանալ կաղնալ՝ զգրութեամբ իր անդամ և կարգութեամբ 'ի վանել զառ 'ի նոյնանէ կարգաւ օրէնսն, ոչ առջին մարտի պատահել երկուսն նոյն . միայն՝ որ զանդամեր 'ի կենաց անմիկն, և միւսայն՝ որ վեժ գեղեցիկ խնդրեր, զի այնպէս անգաւառան և անգաւառներ 'ի մահ վաւերացաւ :

Արդ զառ ինքնին՝ 3 յորոց միանգամ առաջադէս՝ համարէն 'ի վերայ կայեն առաւարտութեան գոյս : Ապա եթէ և պարտ կայ առ մէն մի 'ի գոյսնէն մասնաւոր ինչ կնքել, ևս զՏիրերիս յաւարտութեանն բնաւից նոյն անեմ վեհագոյն, իսկ զգաւանին Ազիս յոյս նաւալ քան զայլան գաւառ յանցաւոր . իսկ զԳոյսիս ոչ խաւն ինչ խնամարտագոյն գաւառ քան զՎրդեմանէն 'ի նահապետութիւնս և յարկութեան :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Ո՛հ, կարի է անհամութիւնն : Այլ զի՛նչ ասել իցէ և յաղագս անհամութեն և խամութեան նորուն Վիկերոմնի . զի զոր Պուտարք պարզաբար պատմէ յայլոց գիմաց , նա իբրև իմաստասէր արդարև անիմաստ՝ ՚ի գիրս Գուշակ . իբրև հաւաստիս Ճշմարտութե հաւահմայիցն՝ զսոյն գէպս Տիբերեայ ՚ի ներքս բերէ :

2. Տողս այս հռչակելի՝ նաև ըստ ձայնին գեղեցկապէս յերկրեալ է ՚ի լո . *Actus vecors* (իբրու ասել՝ *Actus recordiae*) *templum facit Concordiae* . բայց ևս գեղեցիկ ՚ի Յն . *Εργον ἀπονοίας , ναὸν Ομονοίας ποιεῖ* .

3. Խօսի առ Սէնէկիոմն , որում նուիրեաց Պուտ . զՄատենագրութիւն իւր :

Պ Լ ՈՒ Տ Ա Ր Ք Ե Ա Յ

ԶՈՒԳԱԿԱՆՈՒԲ

Դ Ե Մ Ո Ս Թ Ե Ն Ե Ա Յ

ԵՒ

ԿԻԿԵՐՈՎՆԻ

ԴԵՄՈՍԹԵՆԻՍ

Որ 'ի յաղթութեան անդ Ողիմպիական
ձիւրնթացիցն ներբող արձանագրեաց Աղ-
կիպիադեայ, ո՞վ Սոսիէ, եթէ Եւրիպի-
դէս ինքնին իցէ այրն, (որպէս բազմաց
են կարծիք), կամ թէ այլ դք, ասէ
այսպիսի ինչ. եթէ՝ Առն երջանկի նախ
քան զամենայն պարտ է ծնանել յակա-
նաւորն քաղաքի :

Բայց ինչ թուի՝ եթէ առ Ճշմարիտ
երջանկութիւնն՝ որ բազումս բնաւորեցաւ
զօրել 'ի բարան և 'ի բարետոհմութեան
ողւոյն, ոչինչ առաւել իցէ ծնանել յան-
փառունակ և 'ի դուզնաքեայ հայրենիս,
քան ծնանել յանգեղեայ և 'ի կարծիկ
մօրէ : Քանզի և ծիծաղելի արդեօք իցէ
կարծել՝ եթէ Յուլիդէ աւան նկուն՝ Քիոյ
փոքրիկ կղզւոյն, դարձեալ և Եգինա, (զոր
Ատտիկեցի ոմն ասաց իբրեւ բիժ աչաքն՝

որքեւ զնա 'ի Պիրէոսէ,) դերոսասնս ոմանս
յառաջ բերցէ ճարտարս և քերթողս . իսկ
զայր ոք արդար՝ անբաւական իցէ 'ի ներքս
բերել, և զայր ինքնաբաւ և զհանձորեղ
և զմեծանձն :

Քանզի օգտածարաւ և փառախնդիր ա-
րուեստիցդ 'ի գէպ իցէ արգեօք թօշնիւ
վառիւ 'ի քաղաքս անշուքս և 'ի նկունս .
բայց առաքինութեանն գլխովին՝ իբրու-
հաստահարուստ և ինքնաբաւ տնկոյ՝ քա-
ջարմատ հարստել յամենայն իսկ վայրս,
ուր միանգամ բոյս բարուց քաջամոյն
դառնէ և ոգի ժիր և գործասէր : Ոյր աղա-
գաւ և մեք ինքնին 'ի թերանալ ինչ մե-
րում յիմաստութենէ և 'ի գեղեցիկ քա-
ղաքավարութենէ՝ ոչինչ գնեմք մեղ խո-
նարհութեան հայրենի քաղաքին, այլ մե-
ծապէս իրաւամբք՝ անձանց մերոց : Իսկ
որ միանգամ բուռն հարեալ իցէ հիւսել
և արձանագրել պատմութիւնս 'ի մատե-
նից՝ որ ոչն առձեռինք և ընտանիք իցեն,
այլ տարաշխարհիք առաւել և աստ անդ-
ջանուցիրք, անշուշտ արգեօք պարտ է այն-
պիսւոյն առաջին՝ թարթափել կալ 'ի քա-
ղաքի՝ որ ականաւորն իցէ և որ քաջիկ
բարեմասնութեանց զհետ կրթեալ իցէ և
բազմաժողով իցէ . որպէս զի գունակ գու-
նակ մատենից անբաւից մերձ նմա գոլով,
և հարցաքնին ևս լինելով և խելամուտ ևս
'ի լըոցն՝ որ ինչ միանգամ իրք վերպեալք
առ 'ի մատենագրացն՝ յուշի մարդկան
հաստեցան որդի 'ի հօրէ առեալ և արժա-

Նոհառապի գտան, թևակոխեսցէ արձա-
նագրութիւն 'ի լոյս բերել ոչինչ թեր-
ացեալ 'ի բազմագէմ' և 'ի կարևոր հմտու-
թեանց :

Արդ մեք ինքնին բնակաւորք 'ի փոքրիկ
քաղաքի 'ի, (և մտադիւրագոյնս գեգերիմք
'ի սմա՝ զի մի փոքրագոյն ևս յարդարես-
ցի), 'ի գեգերել մերում 'ի Հռովմ և
յայլ ևս վայրս Խոտլիոյ՝ ժամ չգտի պա-
րապոյ վարժել հրահանգել 'ի Հռոմայե-
ցւոց բարբառն վասն անպարապութեան
իմոյ 'ի քաղաքականսն. և զի յայց ինձ ստեղ-
ելանէին գեգերել վասն իմաստասիրակա-
նին. ուստի և անադան ուրեմն և 'ի տարա-
ժամ հասակի պարապեցաք մեք ընթեռ-
նուլ զՀռոմայեցւոց մատեանսն: Եւ պա-
տահեաց ինձ զարմանալի բան, սակայն և
ճշմարիտ. զի ոչ այնչափ 'ի բառիցն՝ խե-
լամուտ գործոցն եւ լինէի, որչափ 'ի գոր-
ծոց անտի՝ որոց տեղեակն իսկ էի՝ յաջո-
ղէր ինձ զիմաստ բառիցն 'ի վեր բերել:
Իսկ համօրէն 'ի վերայ կալ գեղեցկութեան
իմացուածոցն Հռովմէականին և նոցուն
արագաբանութեանն և այլակերպութեց
անուանցն և ներդաշնակութեանն և այլոց
ևս հանգիսից պերճաբանութեանն, ար-
գեզք բերկրական է մեզ այդ և հեշտալի,
սակայն և առձեռն չէ ուսումն հրա-
հանգացդ այդոցիկ. և 'ի նոյն նահատա-
կեսցին նոքա՝ որոց դամ մի ժամ պարա-
պոյ առաւել դուցէ և հասակ առոյդ բա-
ւական վարժիցդ այդոցիկ :

Իսկ մեր արձանագրեալ այժմիկ 'ի մատենիս յայսմ 'ի հինգերորդ Զուգակշիռ վարուցս՝ յաղագս Դեմոսթենեայ և Վիկերոյնի, 'ի գործոց անտի նահատակութեանց նոցա և 'ի քաղաքականութենէն 'ի վեր բերցուք մտածութեամբ զըդյս բարուց և զբարետոհմութիւն զոգւոյն նոցա, 'ի կշիռ ընդ միմեանս ձգեալ. զանց ապա արասցուք 'ի հետաքնին կշռոյն՝ զատենաբանութիւն նոցա, ոչինչ սահմանել՝ ո՞րք 'ի նոցանէն արդեօք առաւել քաղցրախօս իցէ կամ կորովաբան. քանզի և որպէս ասաց Յովն. Զօրութիւն Դէմոսթենէս 'ի Ժովֆանս 'ի-ր : Որում ոչ 'ի վերայ կանցեալ Վեկիլիոս՝ համակ յանձնապատան, Ժտեցաւ կշիռ գործել ընդ Դեմոսթենէս և ընդ Վիկերոյն : Սակայն եթէ և էր իսկ ամենեցուն կատարել զառաժն Ծանօրդէւ, արդեօք չէր աստուածային իմն գոգցես պատգամդ այդ :

Քանզի և Թուի Թէ անդատին 'ի սկզբանէ օրինակ զնոյն հաստեալ Աստուծոյ զԴեմոսթենէս և զՎիկերոյն, նմանութիւնս բազմադէմ 'ի նոսա բնաւորեալ իցէ. ըստ որում՝ զիղձ պատուոյն և զսէր ազատութեան զհայրենի աշխարհին, և զանարի վատասարտութիւն նոցա 'ի վտանգս և 'ի մարտս պատերազմաց. և զի՝ և բազում ինչ բաղդովին խառնեալ իցէ 'ի նոսա : Քանզի և չիք ինձ արդեօք գտանել զերկուս ալ 'ի հռետորացն, որ յառաջն աննշանք ոմանք և դուզնաքեայք, ապա հաս-

տահարուպոք և մեծամեծք կացին երկղբին նոքա . և երկղբեանն ոգորեցան ընդ արքայից և ընդ բռնաւորաց . և երկղբեան գարձեալ վռէպ կացին յիւրեանց դատեալաց . և երկղբին միանգամայն վտարանդիք յիւրեանց հայրենեաց և գարձ անգրէն աւարեալ փառօք, և կրկին միւսանգամ փախըստականք . և 'ի վերջէ ուրեմն 'ի ձեռն անկեալք իւրեանց թշնամեացն, և 'ի կենաց վախճանեցան' 'ի վախճանեալ ազատութեան իւրեանց քաղաքայնոցն: Որպէս զի եթէ երբէք և բնութիւնն ինքնին և բախտն գլխովին՝ իբրու կրկին ճարտարապետք 'ի պայքար ընդ միմեանս մատնիցեն 'ի վերայ գոցա, արդեօք դժնդակ իցէ սահմանեալ՝ ո՞ր 'ի նոցանէն հանգունատիպս առաւել գործեաց զարագ զայդոսիկ, արդեօք բնութիւնն՝ 'ի բարսն, եթէ բախտն՝ 'ի գործսն նահատակութեան:

Արդ ժամ է մեզ այսուհետև յաղագս ծերագունին 'ի նոսա խօսել առաջին:

ԴԵՄՈՍՏԹԵՆԷՍ հայր Դեմոսթենեսայ՝ էր 'ի լաւ և 'ի քաջ որերոյն, որպէս պատմէ Թէոպոմպոս, բայց մականնաւանեալ կոչէր նա Սուսերագործ . քանզի էր նորա հանութ մեծ, և 'ի նմա ծառայք պարապեալք 'ի նոյն արուեստ: Իսկ զոր միանգամ Եպրինէս պատմէ հռետորն վասն մօր Դեմոսթենեսայ՝ ծնեալ 'ի Գիւղոնէ ումեմնէ վտարանդի եղելոյ 'ի քաղաքէ իբրև մատնիչ և 'ի բարբարոս մօրէ, չունիմք

ասել՝ Ճշմարիտ պատմէ՝ եթէ արդեօք նա խատէ և ստէ :

Արդ Դեմոսթենէս որբացեալ առ 'ի հօրէ 'ի հասակի ամաց եօթանց, կալաւ ժառանգութիւն բաւական, զի և էին իսկ ամենայն գոյք նորա իբրև աղանդաց հրն, գեասանից : Սակայն և զեան հասուցին նմա հազարապետք նորա խորեալք զկէս մի յընչիցն, և զկէս մի՝ անհոգացեալ, մինչև և զվարժապետս նորա զրկել 'ի վարձուցն. ուստի և թուի ոչինչ վարժեալ նմա 'ի հրահանգս վայելուչս քաջածնունդ մանկտոյն : Առ այս՝ և 'ի պատճառս անօգրութեան և գրգռութեան մարմնոյն՝ մայր նորա ոչ թողացուցանէր նմա ճգնել, և ոչ դաստիարակք նորա բուռն առնէին նմա : Քանզի և անգատին 'ի ընէ էր վտիտ և անառողջ. ուստի և պատմեն՝ 'ի պատճառս մարմնոյն հեղնութիւն լսել նմա 'ի մանկանց, մականուն խոտան կարգացեալ նմա՝ Բափաղոս : Եւ էր այս Բատաղոս՝ որպէս կէսք ասեն, կնամարդի ոմն արնգահար . ոյր աղագաւ և Անտիփանէս քերթուած մի փոքրիկ կատակերգեաց վասն այսորիկ : Իսկ կէսք դարձեալ զայս Բատաղոս ասեն իբրև քերթող ցոփաբան և լիբր : Եւ թուի թէ յայնժամ Ատտիկեցիք Բատաղոս անուն կարդային և անգամաց մարմնոյն՝ զոր անուանել անճահ իցէ : Իսկ յաղագս անուանակոչութեան նորա Արփոս, (քանզի ասեն և զայս մականուն տալ Դեմոսթենէայ), այն կամ 'ի պատ-

Ճառս գաղափարային և անհամբոյր բարոյիցն նորա, (զի և զազգ մի օձի Արփա կոչէն կէսք 'ի քերթողաց 2,) կամ 'ի պատճառս խօսիցն նորա՝ որ պատերազմող էին լսելեաց. քանզի և էր Արգաս անուն ոմն քերթող անպատկանագիր և տաղտուկ : Այլ յաղագս այսոցիկ՝ որպէս ասէ Պղատոն՝ ցոյս վայր :

Իսկ վասն թափոյ եռանդան նորա 'ի վարժս ճարտարախօսութեան, ասեն օրինակ զայս ունել ակիզքն : Իբրեւ Վալլիստորատոս հռետոր հանդերձեալ էր ատենախօսել զդատն վասն Որովպոսի, յայնժամ առհասարակ ամենեքեան մեծապէս պատրաստեցան 'ի լուր պայքարացն. քանզի քաջ էր հռետորն և յոյժ գնամբաւի հարեալ, դարձեալ և գատախազեալն յականաւորաց անտի էր : Ապա իրազեկ եղեալ Դեմոսթենէս, զի վարժապետքն և գաստիարակքն միաբանեցան յառնել գընալ յատեանն, նա կայր և ժտէր աղաչէր զդաստիարակ իւր տանել և զնա 'ի լարան անդր. և քանզի ծանօթ իսկ էր գաստիարակն պաշտօնէից ատենին, գտաւ տեղի նստելոյ մանկանն 'ի ծածուկ և ունկն գնել հռետորացն :

Իբրեւ գեղեցիկս 'ի գլուխ Վալլիստորատոս տարաւ զբանն, և առհասարակ մեծապէս սքանչացաւ, անդանօր Դեմոսթենէս իսանտալք զփառան՝ զի սպասարկեալ 'ի բազմաց և երանի կարգային առն. և առաւել ևս հրաշացեալ էր ընդ զօրութիւն

Ճարտարախօսութեանն, որ այնպէս բնաւորեցաւ յաղթահարել և նկուն զամենայնն առնել: Եւ յայնմանէ ապա զամենայն հրահանգ և զպարապումն անտիական 'ի բաց թողեալ նա, կրթէր զանձն և ընդ քիրտն մտանէր 'ի վարժս յայնոսիկ, որպէս եթէ և ինքնին դասել յապալս ընդ ատենաբանիցն: Ուստի և վարժապետ ճարտարասանութեանն կալաւ իւր զԻսէոս, թէպէտ և 'ի ժամանակին վարժարան կարգեալ էր և ինքնին Իսոկրատէս. կամ զի 'ի պատճառս որբութեանն՝ որպէս կէսք ասեն՝ անձեռնհաս գտաւ հատուցանել տասն մնաս՝ զվարձն Իսոկրատեայ. կամ զի առաւել ընտրեաց առ 'ի պէտս զԻսէոսին ճարտարաբանութիւն՝ իբրեւ ազգու առաւել և խորագիտագոյնս:

Եւ պատմէ մեզ Երմիպոս՝ պատահել յիշատակարանաց ոմանց՝ անանուն. յորս արձանագրեալ կայր՝ եթէ հպատակ եկաց Դեմոսթենէս և վարժարանին Պղատոնի, և անդուստ մեծուպէս օգտեալ 'ի ճարտարախօսութեանն: Եւ պատմէ ևս՝ ասել Վտեսիքեայ՝ եթէ վարժեցաւ Դեմոսթենէս 'ի հրահանգս Իսոկրատեայ և Աղկիդամանդեայ, 'ի ձեռս զայնոսիկ բերեալ գաղտաբար 'ի Վալլիասայ Սիրակուսացոյ և յայլոց ոմանց:

Իբրեւ յարբունս եհաս Դեմոսթենէս, գատախազ կայր յատենի զինամակալուաց իւրոց. և արձանագրէր ատենախօսութիւն ընդդէմ որոց հնարիմացն լինէին չառ յեր

կարաձգել և կրկնել երեքնեւ զլատաստանս : Եւ ապա քաջակիրթ եղեալ նա՝ ըստ Թուկիտիդեայ բանին՝ ի բացախօսել, և յաջողեալ ի բանին՝ ոչ անվտանգ և անվատակ, ոչ կարաց բազում ինչ ի ձեռս բերել ի հայրենի գոյիցն : Սակայն և յայն միանէն խրախոյս առեալ խօսել յատենի, և շատ ևս այնուհետև կրթեալ, և զշքոյն և զգորութեան ճաշական առեալ՝ որ ի պայքարաց անտի տտենին, կազմեցաւ պատրաստեցաւ այնուհետև միջամուխ յիրս լինել քաղաքին :

Եւ զորօրինակ ասեն՝ եթէ Լաոմեդոն տէս Որբոմենացի յապաքինեւ յախտէ փայծաղանն, կրթէր զանձն ի վազս երկայնս ի պատուիրանէ բժշկացն . և զի՝ յայնմանէ ապա կորովացեալ մարմնոյն, միեցաւ ի մրցանսն տանել պսակ, և եղև նա մի ի քաջաց անտի ընթացողացն զԴոլիբոն 3 : Սակէս և Դեմոսթենէս զառաջինն նահատակեալ ի պայքար՝ զինչս իւր ի ձեռս բերել, յայնմանէ ապա կորովացեալ յարուեստին և բարդաւածեալ, ի ձեռնարկան քաղաքին իբրու արդարև յեւևելս մրցանաց պսակաւորաց՝ վեհագոյն գտաւ նա ողջոյն ի բեմասացս քաղաքին :

Սակայն և զառաջին նուագ հրապարակախօսութեանն առ Ժողովուրդն, շուինդն մեծ հարեալ ի ծաղը հատանէին ընդ անսովոր ոճ խօսիցն՝ իբրու որ խռուացեալ և մանուածոյ ի պարբերութիւնս բանին, և բռնաբար ճգնեալ ի խիստ և ի հոծ հնա-

բից արուեստին . առ այս՝ զի և նորաձայն
էր, և ոչ սղբերէր լեզուն զհենդենայան ,
և չէր ևս երկարագի . ուստի և զպարբե-
րութիւնան ընդհատեալ՝ խառնափնդորէր
զմաստա ճառին : Ոյր աղագաւ և 'ի վերջէ
մեկուսի հրաժեշտ տուեալ յամբոխէն ,
մինչքեռ արտաբեկ արտառուչ չրջէր գնացր
Թաղծեալ 'ի Պերէոսի , անդանօր Եւնո-
մոս Թրիտակոս այր հինաւարց տեսեալ զնա
այնպէս , սաստէր կշտամբէր զնա , զի ոճ
զբանիցն ունելով նա հանդումատիպ յոյժ
Պերիկլեսայն , այնպէս անարի վատութեամբ
մտան ըննի անձին իւրում՝ ոչ բերելով
քաջաբար զազմուկ խուժանին , և ոչ գար-
ձեալ զիւրականն կրթէ զմարմին և վարժէ
'ի մրցանսն յայն , այնպէս անհոգացեալ
ծիւրիւ ծնգիւ 'ի փափկութենէն :

Եւ պատմեն՝ եթէ և յայլում նուագի
զնոյն այսպանս այսպանեալ զնա խուժանին ,
և գարձ արարեալ նորա 'ի տուն ողջ ծած-
կեալ զգլուխն և Թաղծագին յոյժ , զհետ
չոքաւ նորա Սատիւրոս գերասան ծանօթ
նորա և 'ի միասին մտանէր ընդ նմա : Յայն
ժամ Դեմոսթենէս գանգատ կալեալ կո-
ծէր , եթէ ընդ քիրտն առաւել մտեալ
նորա քան զամենայն ճարտասանս , և 'ի
նոյն հրահանգ գողցես զճիգն վատեալ
զմարմնոյն , շնորհս չգտանէ առ խուժա-
նին . որ նոքա և մարդկան շուայտելոց ,
նաւաստեաց և տգիտաց 'ի լուր նստին և
զնոսին տիրացուցանեն բեմին , իսկ զնո-
վաւ այնպէս զանց առնեն : Եւ պատաս-

խանի Սատիւրոս և ասէ . “ Արդար ասես
ո՞վ Դեմոսթենէն է . այլ ես արագ գործմանե-
ցից զպատճառ անկարգութեանդ , եթէ
դու 'ի բերանոյ կարգասցես ինձ տողս ինչ
յԵւրիպիդեայ կամ 'ի Սոփոկղեայ , ” :

Իբրև արար այնպէս Դեմոսթենէն , ա-
պա Սատիւրոս առեալ ինքնին կրկնեաց
զնոյն . բայց կարգայր այրն այնպէս իմե-
ծարտար և այնպէս պերճ կերպարանեալ
առ 'ի ճահ բարուց և կրից բանին զնոյն
տողն , որպէս զի և Դեմոսթենէնայ ինք-
նին համբուն այլազանք թուեցան բանքն :
Եւ յայնմանէ ապա խելամուտ եղեալ
Դեմոսթենէն մեծապէս զարդու և շնորհի
խօսից՝ որ 'ի կրից անտի առողջանութեանն,
առ դուզնաքեայս այնուհետև մանաւանդ
եթէ և առ ոչինչ զկրթանսն գրէր զա-
րուեստին , եթէ առողջանութիւն և կիրք
ճահաւորեալք բանիցն մերձ ոչ իցեն :

Ապա առել շինէր իւր կրթարան ստոր-
երկրեայ (որ և պահեալ կայր մինչև ցա-
ւուրս մեր) , և 'ի նմա զօր ամենայն իջեալ
վարժէր զանձն 'ի հրահանգ կրիցն և 'ի
ձայնին . և էր բազում անգամ զի անդէն
գադարեալ մնայր անդուլ ամիսս երկուս
և երիս՝ փոքրեալ զգլուխն 'ի միոյ կողմա-
նէն . զի թէպէտ և իղձ կալեալ արտաքս
եւանելոյ , փակեալ առ 'ի յամօթոյն կաց-
ցէ 'ի ներքս : Առ այս և 'ի կենակից բանից
և 'ի զրուցաց և յանպարապութեանց ձգէր
ժողովէր պատճառս և նիւթ կրթանաց :
Քանզի անդէն հրաժարեալ 'ի նոցանէն ,

եկեալ իջանէր 'ի կրթարան անդր իւր և անդէն մի ըստ միովէ մտաբերեալ քաղէր զիրան՝ ոյր ազագաւ եղէն բանքն, որպէս և զփաստս նորա: Դարձե՛լ և յուշի կալեալ նա զճառսն զոր լսէր, կարգէր յարդարէր զայն յառաժս իմն հանճարեղս և 'ի պարբերութիւնս, և առեալ ուղղէր զարմանազան, և նորորինակ 'ի ներքս մատուցանէր զայլոցն առ նա զասացուածսն, կամ զիւրն՝ առ նոսա: Ուստի և համարեցաւ իսկ նա ոչինչ անդստին 'ի բնութենէն այր վիճակեալ ուշիմութեան, և քաջախօս և ճարտարաբան կացեալ նա միայն 'ի ջանից անտի իւրոց: Եւ թուի հաւաստիք մեծ բանին, զի և ո՛չ հեշտին այնպէս հրապարակախօս յանպատրաստից լինէր Դեմոսթենէս: Կաւ գէպ եղև բազում անգամ՝ նըստել նմա յատենի ժողովոյն, և յականէ յանուանէ հրաւիրեալ 'ի խուժանէն, յանձին չկալաւ գալ 'ի մէջ, մինչև մտախորհ եղեալ և պատրաստեալ 'ի բանն: Ուստի և շատք յատենախօսիցն հեգնէին զնա, և Պիւթէաս խաղարարեալ ասէր, եթէ հոտ զպատրուգաց ունին փապոք նորա: Առ որ և Դեմոսթենէս զառնապէս հեգնութեամբ զայս ասէր. “Եւ կարի իսկ քաջ: Քանզի ո՛չ զնոյն առ իս և առ քեզ, ո՛վ Պիւթէաս, կանթեղն գիտէ և վկայէ,,:

Այլ և ո՛չ ինքնին Դեմոսթենէս առ այլս ժխտէր զայն. խօստովան լինէր՝ ոչ 'ի գիր առնուլ համբուն՝ զոր հանդերձեալն

էր խօսել, և ոչ դարձեալ համբոյն ան-
գիր թողուլ. և ասէր՝ այր ժողովրդամե-
ծար է, որ մտախորհն լինի՝ զոր խօսել ու-
նի. քանզի և օրինակ այս պատրաստու-
թեան՝ շուք ակնածութեան է առ ժողո-
վուրդն. իսկ փոյթ ոչինչ ունել զկարծեաց
ամբոխին՝ ի հրապարակախօսութեն, կիրք
են առն՝ որ յաւագպետութիւն անգր
կրթեալ իցէ, բռնանալ մանաւանդ՝ քան
ամոքել:

Իսկ վասն վատասրտելոյն նորա ի յան-
պատրաստիցն ատենախօսութիւն՝ հաւաս-
տիք և զայս ի ներքս ընծայեն, զի ի չփո-
թել նհանջել նորա բազում անգամ՝
յազովելոյ խուժանին ի հրապարակախօ-
սութեանն, յարեալ յայնժամ Դեմա-
դէս և անդէն արագ արագ ատենախօսէր
և նա, և զօրավիզն կայր Դեմոսթենէայ.
Իսկ Դեմոսթենէս երբէք ոչ գործեաց զայս
ի զօրավիզն Դեմագեայ: Այլ ասասցէ
զք թերևս, առ ի՞նչ ապա կոչէ զնա Եսթի-
նէս յոյժ հրաշալի ի քաջաբանութեան.
և զիսորդ ինքնին միայնակ Դեմոսթենէս
յոտն եկաց և ընդդէմ դառնայր Պիւթով-
նի Բիւզանդացւոյ՝ յախուռնացելոյ և յոր-
գաբուղի առն ընդդէմ Աթենացւոյ:
Կամ թէ զիսորդ արդեօք յարձանագրել
անդ Լամպրոսի Միւրրենացւոյ զներքող
զարքայիցն Աղեքսանդրի և զՓիլիպպոսի՝
յորում և յոյժ չարախօս կայր նա զթե-
բայեցւոյ և զՈղինթացւոյ. և ի հրապա-
րակախօսել անդ առն ի խռան Ողիմպիա-

կան մրցանացն, անդէն Դեմոսթենէս յոտն կացեալ և ճահաւորակի պատմութեամբն և փաստիւք բանականօք 'ի գէմն բերեալ ողջոյն զբարեգործութիւնն զթեբայեցւոց և զՔաղկիդեցւոց յԵլլադա, առ այսոքիւք՝ և զլարիան որ 'ի մարդելուզաց անտի Մակեդոնացւոցն, այնպէս իմն շրջեաց և փոխեաց զմիտա լսելեացն, զի և իմաստակին յայնժամ զահի հարեալ յամբոխիցն յուղելոց, ոտնխօթի խոյս տայր յաշխարհախումբ ժողովոյն:

Ապա թուի՝ Դեմոսթենէսայ մէ յայլ ինչ զնմանութիւն բերել զՊերիկլեայ, քան թէ հանգուանափայ նմա խնդրելով լինել 'ի գնացս և 'ի կերպարանն մարմնոյ, միանգամայն և անձնապահ 'ի խօսել յանպատրաստից և 'ի խօսել վասն ամենայնի. իբրու եթէ մեծապէս Պերիկլէս բարդաւաճեալ իցէ 'ի զգուշութեանց աստի: 'Ի վերայ այսր՝ և ոչ գլխովին ընդ վայր Դեմոսթենէս հարկանէր զփառան զայնօրինակ ատենախօսութեանն՝ ըստ գէպ ժամանակի, թէպէտ և զգոյշ ինքն կայր այնպէս ստէպ վտանգել բախտիւ զանձինն ուղիմութիւն:

Բայց և յանպատրաստից կարգեալքն Դեմոսթենէսայ՝ կորովիք առաւել էին և համարձակաձայնք քան զարձանադրեալն նորա, եթէ հաւատալ արժան իցէ Երատոսթենէսայ և Դեմետրիոսի Փաղերիոսի և Կատակերգակաց դասուն: Քսենոփ Երատոսթենէս ասէ՝ 'ի յանկարծախօս լինել

Դեմոսթենեսայ՝ բազում անգամ գեղեցիկս իմն մտել նմա : Եւ Փաղերիոս ասէ՝ 'ի միում նուագի իբրեւ արդարեւ մարդարէացեալ՝ կռել նմա առ Ժողովուրդն զերդումն 'ի չափս ոտից , եթէ “ Օ՛ն և օն 'ի հոգ, օն և օն յաղբերս, օն և օն 'ի գետս, օն և օն 'ի վտակս , : Իսկ և 'ի կատակերգականց ոմն կոչէ զնա Ռօթօթէռօթէռօթիւրաս . այն է՝ Առձեռնախօս : Եւ այլ ոմն հեգնեալ զնա՝ ըստ յաճախելոյ նորա զհակադրութեան ձևն , ասէր . “ Սապէս նա Վերառնու, ըստ որում և Ղռնու , . քան զի և սիրելի էր Դեմոսթենեսայ վարել ստէպ զբառ զայն . եթէ ոչ՝ օն և օն և ինքնին Անտիփանէս կատակէ զնոյն անդանօր՝ ակնարկեալ 'ի ճառն վասն կղզւոյն Ալոնեսեայ . յորում ճառի Դեմոսթենէս խորհուրդ տայր Աթենացւոց՝ Մի Առնու զկղզին , այլ Վերառնու 'ի Փիլիպպոսէ :

Սակայն և առհասարակ խոստովանեալ է, եթէ Դեմոսթենէս և յանպատրաստիցն խօսել՝ անպարտելի էր այրն . և այնպէս առ ձեռն իւրովք փաստիւքն նկուն առնէր զՃգրտութիւնսն և զպատրաստութիւնսն բանիցն զԴեմոսթենեսայ : Իսկ Արիստովն Քիացի 'ի մէջ բերեալ և ըզթէոփրաստեայ կարծիսն վասն հռետորաց՝ պատմէ՝ եթէ հարցեալ սա երբեմն զինչպիսի հռետոր նա զԴեմոսթենէս համարեացի, ետ պատասխանի , “ Արժանի իւրում քաղաքին , : Իսկ զինչպիսի և Դեմոսթենէս , , ասէր , “ Գեր 'ի վերոյ իւրում

քաղաքին,, : Եւ պատմէ գարձեալ նոյն իմաստասէր, ասել Պոլիւսքտեայ Սփեռտիոսի՝ որ մի էր յառաջնորդաց անտի Աթենացւոյ՝ եթէ հետոր մեծ յոյժ է Դեմոսթենէս, այլ կորովարան յոյժ է Փակիոյն. քանզի սակաւարան յոյժ էր այն, այլ բազմիմաստ յոյժ :

Եւ պատմեն և՛ եթէ և ինքնին Դեմոսթենէս՝ քանիցս անգամ և յառնէր Փակիոյն ՚ի բեմն պայքարել ընդ նմա՝ ասէր առ իւր բարեկամս, “Արդ աւաղիկ յառնէ տապարն իմոց բանից,, : Սակայն և անյայտ է, արդեօք ճարտարախօսութեանն սակա Փակիոյնի ասել այնպէս Դեմոսթենէսայ, կամ թէ վասն կենացն քաղաքավարութեան և համբաւոյ առնն. քանզի և անշուշտ բան մի և եթ՝ նա և ակնարկել մի՛ արդոյ և մեծարոյ առն, յոյժ առաւել է քան զքանս բազումս և երկայնս :

Բայց Դեմոսթենէս ՚ի գարման խակութեանց մարմնոյն (ըստ որում Դեմոսթիոս Փազերիոս պատմէ լուեալ ՚ի նմին իսկ ՚ի Դեմոսթենէսայ ՚ի ծերութեան նորա), կրթէր զանձն օրինակ զայս : Զծանրանալ լեզուին և զթոթովել ուղղեաց և յարգարեաց նա՝ արկեալ ՚ի բերան իւր խիճս, և այնպէս վերծանէր նա զբերթածս : Իսկ ՚ի բարբառ ձայնին՝ վարժէր նա զանձն խօսելով երկար յնթանալ իւրում և ՚ի վազել, և ընդ զառ ՚ի վերս յելանել. առ այս՝ և միաշուռչ գլուխս ինչ զճառից կարդալով և զտաղից : Դարձեալ

առ այս՝ էր նորտ և 'ի տան հայելի մեծ, և 'ի հանդիպոյ կացեալ վերծանէր զշարագըծածս իւր: Եւ պատմեն՝ եթէ 'ի գնալ առ նա ուրուք՝ զօրավիգն 'ի նմանէն խնդրել և պատմեալ նմա զհարուածել իւր յընկերէն, ասէր Դեմոսթենէս. «Այլ չեք քո փնտեալ ինչ՝ զոր ասես», : Իբրև այրն ամբարձ զձայն իւր և սաստիկ գոչմամբ տասէր. «Եւ զիա՞րդ ապա, ո՞վ Դեմոսթենէս, ոչինչ փնտեալ իցէ իմ», . կրկնեաց յայնժամ Դեմոսթենէս և ասէ: «Օն և օն, ես ձայն լսեմ աւագիկ զհարստահարելոյ առն և զփնասելոյ», : Այսպէս ուրեմն համարէր նա՝ եթէ բարբառ ձայնին և ձև մարմնոյն շատ ինչ առ 'ի հաւատ բանիցն օժանդակ իցեն:

Իսկ ծեքմունք նորա 'ի յանդիմանութի իրացն՝ յոյժ զարմանալի էին խուժանին, բայց որոց կիրթք առաւել էին տխորժակք (ըստ որում և Դեմեթրեայ փաղերիոսին՝) իբրև անկածս ունէին զծեքել զայն և հետեակս և պչրողս: Այլ պատմէ մեզ Երմիպպոս, եթէ հարցեալ Եսիոմն յաղագս ծերունեացն հռետորաց և որոց առ իւրովքն ժամանակօք, ետ պասապխանի, որ զնոսա լսէ՝ արդեօք սքանչացի ընդ համեստութիւն և ընդ պերճութիւնն ատենախօսութեան նոցա, իսկ որ զճառան ընթեռնու զԴեմոսթենէայ, աշխատասիրաւոյնս և կորովագոյնս առաւել գոտնէ զտոս:

Սակայն և ո՞ր դէ երբէք տարակուսեսցի,

Ուր ազատու ե գիտեմ ոչ. զիսորդ Թէոս, պոմպոս՝ անհատաւոր 'ի բարա զԴեմոսթենէս ասէ ե անկայուն 'ի նոյն ե 'ի մի գործ ե ընդ նոյն ե ընդ մի մարդկան : Քանզի ե յայտնի՝ 'ի կողմն 'ի նոյն ե 'ի կարծիս 'ի նոյն անգամն 'ի սկզբանէ յիւրում քաղաքականութեանն յաւերժացաւ Դեմոսթենէս, անյեղ ընդ միայն զամենայն աւուրս կենացն, այլ ե յարեհն հասանէր՝ զի անյեղ ընդ կաջցէ : Եւ երբեք նա չասաց իբրեւ զԴեմոսթենէս 'ի չքմեղս անձինն վասն փոփոխելոյն 'ի քաղաքականութեանն, եթէ՝ չառ ինչ ներհակելիրս անձին խօսեցայ բազում անգամ, այլ երբեք ոչ ե քաղաքին իմոյ : Չասաց ե իբրեւ զՄեկանոս պոսն՝ այն որ 'ի քաղաքականութեանն ընդգիմամարս գտեալ Վալլիատրատեայ ե բազում անգամ արծաթով 'ի նա յանկուցեալ, սովորեցաւ ասել առ ժողովուրդն, “Անշուշտ այրդ այդ Թշնամի իմ է, սակայն ե յազմեոցէ միշտ շահ օգտի քաղաքին” : Որպէս ե Նիկոգիմոս Մեասենացի՝ յառաջն 'ի կողմն Վասանդրեայ ե ապա Թիկնածու Դեմետրեայ, ասէր՝ Չողորեմ ընդ անձին, քանզի միշտ օգուտ ե յանկել 'ի հզորագոյնսն :

Բայց ոչ ե վասն Դեմոսթենէսայ զնոյն ասել է, եթէ փոխեցաւ չըջեցաւ 'ի բանից իւրոց ե 'ի գործոց իւրոց. քանզի ե անյեղ ընդ 'ի նոյն կարգ քաղաքականութեան՝ եկաց մնաց 'ի գործսն զնոյն պահել բարբառ : Իսկ ե Պանեափոս իմաստասէր ասէ,

եթէ բազումս 'ի ճառից անտի արձանա-
գրեաց նա՝ սկիզբն զայն ունեւով անդրժե-
լի, եթէ պարտ է զգեղեցիկն ընտրել ու-
նել վասն անձին. ըստ որում՝ ճառն յա-
ղագս Պասկին, և որ ընդգէմ Արիստո-
կրատեայ, և որ վասն Ապահարկութեանց,
և Փիլիպպեանքն գլխովին, յորս 'ի բոլո-
րեսեանն ոչ 'ի հեշտալին՝ և 'ի դիւրինն և
'ի շահաւէտն նկրտի մանաւանդ զքաղա-
քացիան ամոքել, քան թէ շատ ուրեք նա
խրատ տոյ՝ զաներկեանութիւնն և զփրկու-
թիւնն յերկրորդում կարգի դասել քան
զգեղեցիկն և զվայելուն:

Այլ եթէ 'ի պատուասիրութիւն բա-
նիցդ այդոցիկ և յազնուականութիւն ա-
տենաբանութեանցն՝ էր Դեմոսթենեայ
յաւելեալ և զքաջութիւն զնուորակա-
նին և անարատութի յամենայն՝ ի գործսն,
արդեօք ոչ ընդ հռետորսն միայն էր դա-
սել զնա ընդ Միւրոկղեայ և ընդ Պողիւսեք-
տեայ և ընդ Հիւպերիդեայ, այլ և 'ի բարձ-
րագոյնս կարգել զնա 'ի միասին ընդ Նի-
մոփնի և ընդ Թուկիդիդեայ և ընդ Պերիկ-
ղեայ: Իսկ որք միջամուխ յետ նորա եղեն
յիւրս քաղաքին, որպէս Նոկիոմի՝ թէպէտ
և թիկնածու 'ի քաղաքին ոչինչ գովանի
կողմանն և թուէր իմն կուսակից Մակե-
դոնացւոցն, սակայն և 'ի քաջութենէ ան-
տի իւրմէ և յարդարութենէն երևեցաւ նա
այր ոչինչ նուազ քան զԵփիաղտէս և քան
զԱրիստիդէս և քան զՆիմոփն: Իսկ Դե-
մոսթենէս ոչինչ նահատակեալ 'ի զէնս,

որպէս Դեմետրիոս ասէ, և ոչ դարձեալ անձնապահ ինչ 'ի կաշառակրծուծենէ եղեալ թէպէտ և 'ի Փիլիպպոսի արծաթոյն և 'ի Մակեդոնիոյ անըմբռնելի եկաց, այլ ապա վանեալ և ընկլուղեալ նա յոսկւոյ անտի՝ որ աղբերանայր 'ի նա անդուատ 'ի Հուշայէ և յեկբատանայ, յոյժ քաջաջաւ նա գովել գրուատել զառաքինուծիւնս գեղեցիկս զնախնեաց, այլ ոչ և նմանել նոցա: Սակայն և 'ի քաղաքավարութեան կենաց երևելի եր նա քան ըզհռետորս ժամանակին՝ բայց 'ի Փոկիոլնէն:

Բայց թուի՝ և համարձակախօս յոյժ լինել Դեմոսթենեայ առ ժողովուրդն, և 'ի գիւմի հարկանել ըղձից խուժանին, և կշտամբել ևս զխակուծիւնսն. ըստ որում է մեզ ժողովել 'ի Ճառից անտի նորա: Նաև Թէոպոմպոս պատմէ՝ եթէ յորժամ թեւադիր Դեմոսթենեայ լինէին Աթենացիք դատախազ զմարդոյ կալ յատենի, և նա հրաժարէր, և նոքա խռով հարկանէին, յոսն եկաց յայնժամ Դեմոսթենէս և ասէ. « Դուք ինքնին ո՞վ արք Աթենացիք՝ և յոչ կամաց ձերոց կալջիք զիս ցանդ այր խորհրդական. սակայն և չարախօս երբէք ոչ, թէպէտ և կամեսջիք, »: Առ այս՝ և նա հատակուծիւն նորա 'ի քաղաքին վասն Անտիփոնտեայ՝ յանդիմանեաց զնա իբրև այր յոյժ կրթեալ յաւազպետութիւն անդր: Քանզի այս Անտիփոնտէս իբրև յազատուծիւն արձակեցաւ յաշխարհախումբ աստենի խուժանին, կալաւ զնա Դեմոս-

Թենէս և յատեան ձգեաց խորհրդոյ Արիսպագին . ցասման խուժանին երեսս ինչ չարար , և անգէն զայրն յայտ յանդիմանու(թեամբ նշաւակէր՝ իբրու խոստումն կռեալ նորա առ Փիլիպպոս հրձիգ ՚ի նաւակայս լինել քաղաքին . յոյս սակս և դատակնիք առեալ յատենէ անտի այրն ՚ի մահ վարեցաւ : Եկաց նա դատախազ և քրմուհւոյն Թէովրիդեայ վասն բազմապատիկ յանցաւորութեանց նորա , և զի և ծառայիցն ուսուցանէր նա խաբանս . և դատակնիքով ետ ՚ի մահ վարել և զնա :

Եւ ասեն՝ արձանագրել Դեմոսթենեայ և զԱպողոդորոսի զճառն . յորմէ և ուժեալ Ապողոդորոս , հակառակ զօրավարին Տիմոսթեայ՝ նշաւակեաց զնա պարտապան իւր : Գրեաց և զՃառան զՓորմիոյնի և զՍտեփանոսի . ոյց աղագաւ և եպերեցաւ նա՝ և յիրաւի . քանզի Փորմիոյն գործի անշուշտ ՚ի վէգ առնոյր զճառն Դեմոսթենեայ զԱպողոդորոսին : Եւ այնպէս Դեմոսթենէս իբրու ՚ի միոյ անտի գործարանէ սուրս կրկին ՚ի վաճառ եհան հակառակամարտս՝ կռուել վանել զմիմեանս :

Իսկ յատենախօսութեանց անտի իւրոց՝ ընդդէմ Անդրոտիոյնին զՃառան և զՏիմոկրատեայ և զԱրիստոկրատեայ , գրեաց նա վասն այլոց . զի և չև էր նա միջամուխ ՚ի քաղաքականութիւնն . քանզի Թուի արձանագրել նմա զայնոսիկ՝ ամաց քսան և եօթանց կամ քսան և ութից . սակայն և կարգաց նա ինքնին զճառն՝ որ ընդդէմ

Արխատոգիտոնի և որ յազադա Ապահար-
կու(թեանց, 'ի շնորհս Կտեսիպպոսի որդ-
ւոյն Քաբրիասայ՝ ըստ որում ասէ իսկ
ինքն. և ըստ որում այլք ասեն՝ զի զհետ
էր նա խօսել զմայր պատանեկին այնորիկ.
բայց անգործ մնացեալ հարսանեացն այ-
նորիկ՝ ածէր նա իւր կին զՍամիա զոմն,
ըստ որում պատմէ Դեմեսարիոս Մագնէս
'ի բանն յազադա հոմանուանց:

Իսկ յազադա Ճառին՝ ընդդէմ Եսքի-
նեայ ձախողակի գեթականութեանն, չէ
ինչ յայտ՝ եթէ վերծանեալ իցէ: Թե-
պէտ և իգոմենեա ասէ արձակեալ զԵս-
քինէս յազատութի երեսուն և եթ քուէ-
իւք: Բայց թուի ոչ գոլ ճմարիտ, եթէ
գուշակել ինչ պարտ իցէ 'ի Ճառից անտի
Պասկին՝ զոր արձանագրեցին երկդքին նո-
քա միանգամայն. քանզի և ոչ մին 'ի նո-
ցանէ յիշատակ չառնէ յայտնի և ճշգրտիւ
վասն սահմանելոյ հակառակս(թեանն այ-
նորիկ 'ի դատաստանի: Այլ յազադա այ-
տորիկ թող գատեսցեն այլք:

Իսկ օրինակ քաղաքականութեանն Դե-
մոս(թենեայ՝ քաջայայտ իսկ և յանգորրու-
թեան անգ քաղաքին՝ էր կշտամբել յան-
դիմանել զքնաւ իսկ զգործսն զՄակեդո-
նացւոյն. և յուզէր գրդէր նա զԱթենա-
ցիս յամենայն իսկ արարս նորա և վառէր
բորբոքէր ընդդէմ նորա: Ոյր աղադաւ և
առ Փիլիպպոսի անգամ մեծապէս արդոյ
էր Դեմոս(թենէս. և յորժամ Դեմոս(թե-
նէս չգրաւ 'ի Մակեդոնիս հանգերձ գեա

պանօք և ինքն էր տասներորդ, յայնժամ
Փիլիպպոս թէպէտ և լուաւ ամենեցուն
նոցա, Դեմոսթենէսայ բանիչն ժրագոյն ևս
առնէր պատափանի. սակայն և շուք զնոյն
և զմարգասիրութիւն չեցոյց նմա արքայն,
իբրու այլոցն. քանզի յարեցաւ նա առա-
ւել յԵսթինէս և 'ի Փիլոկրատէս: Վասն
որոյ և ապա 'ի գրուատել երկոցուն նո-
ցա զՓիլիպպոս իբրև այր կորովաբան՝ և
գիմօք գեղանի՝ և այր շատըմբու, յայն-
ժամ Դեմոսթենէս խեթացեալ ոչ ժու-
ժեաց հեգնել զբանսն և ասէր. Առաջին
գրուագ՝ իմաստակի առն 'ի ճահ գայ,
երկրորդ՝ կնոջ մարդոյ, իսկ վերջինդ՝
սպնգոյ, ուստի և ոչ մին 'ի գոցանէ դը-
րուատ արքենի ոչ է:

Բայց յետ այնորիկ 'ի գրգռել մար-
տին, զի և ոչ իսկ հանդարտէր Փիլիպպոս,
գրգեցան Աթենացիք 'ի Դեմոսթենէսայ՝
յարձակել առաջին յԵսթիս՝ զոր բռնա-
ւորք ընդ ձեռամբ նուաճեալ էին Փիլիպ-
պոսի: Խաղաչին հանին վարեցին անտի
զՄակեդոնացիս. և զսահման իրացն ինք-
նին Դեմոսթենէս 'ի ներքս մատուցանէր:
Ապա առեալ արձակէր թիկունս և առ
Բիւզանդացիս և առ Պերինթիացիս՝ ընդ
որս մարտեգեալ կռուէր Մակեդոնացին.
Քանզի ամոքեաց հաւանեցոյց զժողովուրդն
թողուլ զառ նոսա զԹշնամութիւնն և մո-
ռանալ զխակութիւնսն 'ի նիզակակցու-
թեանն, և առպէլ զօր 'ի թիկունս նոցա՝
որով և փրկեցան նոքա: Ապա և հրեշտա-

կութեամբ գնացեալ առ տյլս 'ի Հելլեն-
նացւոց և խօսեալ ընդ նոսա և դրդեալ
առհասարակ յոտին կացուցանէր ընդդէմ
Փիլիպպոսի՝ բայց 'ի սակաւուց . որպէս զի
և կազմեցան հանգերձեցան յայնժամ բիւր
և հինգ հազար հետեակաց և երկու հազար
այրուձիոյ՝ բաց 'ի քաղաքացի զօրականէն .
և մտագիւրագոյնս ևս պատրաստեցան դը-
րամք և թռչակք 'ի պարէնս եկաց և օտա-
րաց : Եւ յայնժամ ապա՝ ըստ Թէոփրառ
տեայ բանին՝ 'ի խնդրել նիզականցացն չափ
և սահման կարգել ոռձկաց նոցա , ասէր
Կրովքիւզոս ատենախօս այսպէս . Պատե-
րազմի՝ չափ և կշիռ չիք կերակրոյն :

Արդ յայնժամ Ելլադա յակճիոս կա-
ցեալ վասն որ յառաջոյ իրացն , և միա-
մտեալք նիզականիցք ժողովուրդք ազգաց
ազգաց , և քաղաքաց քաղաքաց , Եւբիա-
ցւոց և Աքայեցւոց և Կորնթացւոց և Մե-
գարացւոց և Լեւկատացւոց և Կորկիրա-
ցւոց , դործ գժուարին մնայր նահատակել
Դեմոսթենեայ՝ առնուլ ձգել 'ի նիզա-
կակցութիւն անդր և զԹեբայեցիս սահ-
մանակիցս Ատտիկոյ , ժողովուրդ հզօր ա-
խոյեան և 'ի ժամանակին քաջամարտիկ
առաւել քան զայլս 'ի Հելլենացւոց : Սա-
կայն և ոչ հեշտին ինչ էր շրջել զԹեբայե-
ցիս , զի զնոսա Փիլիպպոսի յանկուցեալ
խակ էր այն ինչ նոցա շնորհս 'ի ներքս բե-
րելով 'ի Փոկեան մարտին , նա զի և մեկ-
նակազէնք Աթենայ և Թեբայ 'ի վէդե-
կեալք 'ի պատճառս սահմանակցութեն ,

հակառակութիւնք յուզէին մարտի ընդ երկուս քաղաքս :

Այլ իբրև Փիլիպպոս 'ի վեր վազեալ 'ի խորհուրդս իւր՝ 'ի գեղեցիկ ելից անտի իւրոց որ յԱմփիսսա, յանկարծակի յեղաւարծումն 'ի վերայ անկաւ Եղատեայ և հասեալ կալաւ զՓովկիդէ, յայնժամ պակուցեալ Աթենացւոցն և ոչ մի ոք 'ի նոցանէն ոչ ժտեցաւ այնուհետև 'ի բեմ ելանել, քանզի տագնապեցան 'ի բռնս և լռիկ մնջիկ 'ի վարանս կացին առհասարակ. յայնժամ Դեմոսթենէս միայնակ յառաջ մատուցեալ խորհուրդ 'ի ներքս տայր իւրոց Աթենացւոցն գաշնաւոր ընդ Թերայեցիսն լինել. և քաջալեր խուժանին կարդացեալ և առեալ խրախուսեալ (որպէս և բնաւորեցաւն) 'ի յոյս գեղեցիկ ակնկալութեան, ինքնին հրեշտակ արձակեցաւ 'ի Թերէ հանդերձ այլովք ոմամք: Անդուստ և Փիլիպպոս՝ որպէս Մարսիւսս ասէ՝ արձակեաց և ինքն անդր զԱմիւնտաս և զԿղէանքոս զՄակեդոնացիս, ընդ նոսա և զԴադբոս և զԹեսսաղոս և զԹրասիւդէոս 'ի պայքար ընդդէմ Աթենացւոց: Յայնժամ ապա Թերայեցիք քաջ իսկ խելամուտ էին շահի օգտին խրեանց, և այր այր 'ի նոցանէն յաչս նկարէր տակաւին զկիրս աղէտից մարտին. զի և չև էին ուպիացեալ վէրք այն ինչ առեալք 'ի Փովկիդէ: Համայն և այնպէս քաջութիւն ճարտատանին՝ որպէս Թէոպոմպոս պատմէ՝ դրդեաց դրդեաց զոգիս նոցա, և վառեալ բոր-

բոքեաց զպատուասիրութիւննոցա . որպէս զի և զամենայն միանգամայն անհետացոյց առաջի նոցա . և նոքա զահ երկիւղին փարատեալք յանձանց՝ միանգամայն և զողջախոհ մտածութիւնն և զշնորհակալու զմիտան, գեղեցիկ մոլեցան մոլութիւն 'ի բանից անտի նորա՝ նահատակել 'ի գեղեցիկն :

Յայսմանէ ապա այնչափ մեծապէս ըզհամբաւի հարաւ այս մրցանք Դեմոսթենեայ, զի և անդէն Փիլիպպոս առեալ գեսպանս արձակէր խնդրել զհաշտութի, և Ելլաբա միախումբ յոտին կացեալ 'ի դիմի հարկանէր մօտալուտ վտանգին . և Դեմոսթենեայ յայնժամ հրամանակատարք՝ անսային ոչ զօրավարք միայն Աթենացւոց, այլ և Բիովաապետք ինքնին գլխովին, և ինքն Դեմոսթենէս ըստ իւրն կամի վարեալ զատեանս ողջոյն առ Թեբայեցիս և առ Աթենացիս, և էր իսկ սիրեցեալ նա յերկոցունց նոցա, տուեալ նմա 'ի ձեռս իշխանութիւն մեծ և աւագութիւն ոչինչ արգեօք յանիրաւի՝ որպէս Թէոպոմպոս ասէ՝ նաև յոյժ 'ի գէպ :

Այլ պակայն և ձախողակ բախտ՝ որպէս Թուին՝ յաղմկել իրացն՝ ածեալ 'ի գլուխ յայնժամ զազատութիւն Ելլաբայ, ընդդէմ դարձաւ ջանիցն Դեմոսթենեայ : Առ այս՝ և շատ ևս նշանս վասն հանդերձեւոցն իրաց 'ի ներքս բերէր, նաև անգուատ Պելթիա ահագինս յառաջ բերէր գուշակութիւնս . և զվաղնջուց ևս զայն

պատգամ՝ առ 'ի Սիրիւլեայց երգէին՝ օ-
րինակ զայս .

Օ՛չ թէ ինձ կալ էր 'ի բացեայ
Թերմոդոնտեան 'ի մարտի,
Եւ սաւառնեալ՝ յամբոց յօդոց
Կալ 'ի զընին զերթ Արծուի :
Բարէ յաղթեալն անդ յարտասուա
Գերաշխարան հատանի
Բայց և ըզդոռն ըզյաղթական .
Ժանիք մալենն օրհասի :

Եւ ասեն՝ եթէ Թերմոդոնտէս գետակ
փոքր է առ մեզ 'ի Քերուլնիա՝ որ թափի
'ի Կեփիսոս . բայց մեք զարդիս յայն ա-
նուն չդիտեմք վտակ անդանօր . այլ ար-
գեցք որ այժմդ Եմիւն կոչի՝ յայնժամ
Թերմոդոնտէ անուն կարգային , և հոսէ
առ երի մեհենին Հերակլեայ , ուր բա-
նակ հարին Հելլենացիք . և է մեզ գուշա-
կել՝ եթէ 'ի մարտի անդ լցեալ զեղեալ գե-
տոյն յապաժոյժ արեանց և 'ի դիականց՝
զանուան փոխեալ իցէ 4 : Բայց Դուրիս
պատմէ , եթէ ոչ գետ ինչ է Թերմոդոն-
տէ , այլ թէ յորժամ արք ոմանք խորան
հարեալք և շուրջ պեղէին զնովաւ , գտա-
նեն փոքրիկ անդրի 'ի քարէ՝ հանդերձ
դրօշկելովք տառիւք՝ եթէ՝ Այս է Թերմո-
դոնտէս , տարեալ 'ի գիրկս յԱմազոնաց
զոմն վիրաւոր : Առ այս՝ և այլոյ իմիք նուա-
գել սրապգամի՝ յոսպէս .

Մարտին մընա՛ թերմոդոնտեան
Դու ո՞վ թռչո՞ւն սևազգեսաց
Զի գէշ բազում քեզ անդանոր
Մարդկան անկցին դիականց

Սակայն և վասն իրացդ այդոցիկ գժնդակ
Իցէ արդեգբ սահմանել ինչ մի :

Բայց ասեն՝ Դեմոսթենէս յայնժամ՝
վատահ՝ ի Հելլենացւոց զէնան եղեալ, և
մեծապէս խրախուսեալ ի զօրութենէ և
ի գեղեցիկ նահատակութենէ այնչափ զօ-
րականին դիմադրաւ ի թշնամիան լինել,
թոյլ չեա ոչ պատգամաց երեսս առնել,
և ոչ գուշակութեանց ունկն մատուցա-
նել, և կեղակարծել իմն ևս եգ նա յայն-
ժամ՝ զՊիւթիա՝ իբրե ֆիլիպպոսացեալ
զոմն. և յուշ ևս առնէր թերայեցւոց
զԵպամոնոնդաս, և Աթենացւոց՝ զՊերիկ-
լէս, զիարդ երկոքին նոքա իբրե վատաւոր-
տութեան պատրուակ համարեալք զիրսն,
առաքինացան ի խորհուրդս իւրեանց :

Արդ մինչև ցայս վայր արութեամբ նա
հատակեցաւ Դեմոսթենէս. այլ ապա ի
կռիւ մարտին ոչինչ գեղեցիկ առաքինա-
ցաւ ի գործն՝ որպէս ի բազմադէմ ի
բանան, թողոյր ի գոռին լքանէր զկարգն,
և ի փախուստ անարդարար գարձաւ. զէն
ընկէց լինէր, և ոչ ամաչէր՝ որպէս Պիւ-
թէաս ասաց՝ ընդ վերտառութիւն ասպա-
րին իւրոյ, յորում ոսկի տառիւք դրու-
մեալ կայր, Գեղէյի՛ Բաթիս : Ուստի և

Փիլիսոփայոս յանձն իւր զուարճացեալ ընդ յաղթութիւնն . և առ խնդին ստահակեալ ևս և ոտնհար 'ի գինեհարութեան իւրում եղեալ դիականցն անկելոց, առեալ նըլագէր զսկիզբն հրովարտակին Դեմոսթենեայ, առեալ 'ի չափս ոտից և 'ի հնչիւն նուագի . “ Դեմոսթենէս Դեմոսթենեայ Պէանիացի, զայսոսիկ ասաց ” : Բայց իբրև զգլինին թափեաց Փիլիսոփայոս, և յուշ անձին առնէր զմեծութիւն վտանգին, յապուշ հարկանէր՝ զմտաւ ածեալ զքաջութիւն և զուշիմութիւն զճարտասանին զայնորիկ, որ զնա այնպէս 'ի սակաւ ժամս աւուրն 'ի նեղ հասոյց դիմագրաւ վտանգել միանգամայն և զտէրութիւնն և զանձն գլխովին :

Այլ Դեմոսթենեայ փառք գնացեալ հասին և մինչև 'ի թագաւոր անդր Պարսից . որ և նամականի տայր առ իւր նախարարսն, պատուիրէր արծաթ 'ի ներքս մատուցանել Դեմոսթենեայ և նմա առաւել քան զամենայն այր Հելլենացի պատկառկալ, իբրու որ բաւական էր յաղմուկս Ելլագայ առնուլ պատաղեցուցանել զՄակեդոնացին : Եւ զայս բան յետ ժամանակաց 'ի վեր եհան ինքնին Ալեքսանդրոս, քանզի եգիտ նա նամականի զԴեմոսթենեայ 'ի Սարդի, և գիրս ևս զգորավարաց արքային, յորում նշանակին զմիտերս արծաթոյն՝ զոր ետուն Դեմոսթենեայ :

Բայց յորժամ հարուած զայս առեալ հելլենացւոց, և հռետորք հակառակորդք

Դեմոսթենէսայ քաղաքաւորութեանն՝ ամբարձան ընդդէմ և պատրաստեցան տալ նմա համարս տալ յատենի զգործոց իւրոց . յայնժամ ժողովուրդք ոչ միայն յամբաստանութեանցն ազատ արձակեցին զայրն, այլ և շուք ևս եգեալ նմա՝ հրաւիրեցին միւսանգամ զնա 'ի տնտեսութիւն իրացն, իւրեւ զայր բարեզգեաց բարուք, որպէս զի և 'ի բերել 'ի Քերոմնիոյ յԱթէնս ոսկերաց անկելոցն 'ի մարտի և 'ի թաղել անդանօր, թոյլ ետ նմա ժողովուրդն կարգաւ վերժանել զքամբանական դրուատ զգօրականին, ոչ անարդս ինչ և անպիառունակ բերելով զայն կիրս աղէտիցն՝ ըստ որում Թէոպոմպոս յորդեալ գրէ, այլ և 'ի մեծարանս և 'ի շուք այնպիսի խորհրդականին՝ յայտնելով թէ չեն ինչ նոքա սորջացեալք անսալ խորհրդոց նորա : Ապա Դեմոսթենէս վերժանեալ յայնժամ զԴամբանականն դրուատ, սակայն և 'ի հրովարտական յետ այնորիկ ոչ ևս արձանագրէր զիւրական անունն . և գրէր փոխանակ այր ըստ առնէ զանուանս զբարեկամացն . քանզի և տաղտկացաւ իսկ այրն ընդ Ոգին և ընդ վատախառար իւր բազդն : Մինչև ուրեմն անդրէն միւսանգամ ոգի առեալ խրախուսեաց նա ընդ մեռանել Փիլիպպոսի ոչ յետ բազմաց ինչ 'ի յաղթութենէն Քերոմնիոյ 5 . և թուի՝ զայն անշուշտ նախաքարոզ լինել պատգաւ մին այնմիկ 'ի տողն 'ի վերջին, եթէ՝

Բարէ յաղթեալն անդ յարտասուս
Գերաշխարան հատանի .
Բայց և ըզդռն ըզյաղթական
Ժանիք մարեն օրհասի :

Արդ Դեմոսթենէս զանխուլ իրազգած
եղեալ մահուն Փիլիպպոսի, 'ի կանուխ
քաջալեր Աթենացւոցն և յաներկեանու-
թիւն հանդերձելոցն՝ չոքաւ յատեանն
համակ զուարթագէմ, և ասէր՝ երազ տե-
սեալ նորա մեծաց բարեաց աւետաւոր
Աթենացւոց, և ապա յետ սակաւու ե-
կեալ հասանէին հրեշտակք բանբերք մա-
հուն Փիլիպպեայ: Յայնժամ արագ արագ
գարձան նոքա 'ի զոհս 'ի լուր աւետեացն .
և վճիռ ետուն պսակել զՊաւտանիաս՝ և
Դեմոսթենէս ինքնին եւ արտաքս պսակ 'ի
գլուխ և պատմութեան արկեալ պայծառ,
թէպէտ և օր եօթներորդ էր մահու գըս-
տերն իւրոյ, որպէս Եւքլինէս ասէ, և ե-
պերէ ևս զնա և յերեսս ևս հարկանէ նորա
զխամուծիւն որդեսիրութեան նորա: Սա-
կայն և անաղատական արդեօք իցէ ոգին
Եւքլինեայ և մեղկագոյնս, եթէ արդարեւ
նշան գլխոյ և խանդաղատանաց ոգւոյն հա-
մարեսցի դա զկոծ և զաշխարանս և զար-
տասուս . և զանտրտում և զհեղաբար ըզ-
համբերութիւնն եպերեսցէ դա 'ի կիրսդ
յայդոսիկ :

Արդ ես գեղեցիկ չասեմ վասն Աթե-
նացւոցդ, զի բոլորիւք պսակեցան և զոհ

զոհեցին ըէդ մահ արքային. այն՝ որ յիւրում յաջողութեանն և ՚ի նոցա աղէտան այնչափ քաղցրութեամբ և մարգամիրութեամբ դնաց ընդ նոսա. քանզի թո՛ղ զքժպատեհութիւնդ, անփառունակ կէրք իցեն արդեօք՝ պատուել և քաղաքացի ևս գրել զայր ՚ի կենդանութեան նորա. և ապա ՚ի մեռանելն յայլոց ձեռաց, ոչ կալ ՚ի չափուն առ խնդին, այլ ոտնհար գիականն լինել և նուագս առնուլ յաղթութեան, իբրու որ ինքեանք իսկ քաջութեամբ ՚ի նոյն նահատակեալ իցեն: Սակայն և քաջ գովեմ ես զ՛Իեմոսթենէս, զի առ ոտն զառտնին հարեալ զկիրոս ցաւոցն, և զարտասուս և զոգնն թողեալ կանանւոյն, ինքն ՚ի շահ օգտին կրթէր քաղաքին, վասն որոյ և առ այր ունիմ ես զնա արգարե քաղաքական և արիական՝ որ ցանգ ՚ի խնդիր հասարակաց բարւոյն ելեալ իցէ, և քան զիւր աղէտան և զկիրան նախապատիւ զհասարակացն արարեալ իցէ, և անգրծելի զիւր շուքն պահեսցէ՝ լաւագոյն յոյժ քան զքերասանն զայն ըզկերպարանաւոր արքայից և զքանաւորաց, զոր մէք ՚ի զնին կացեալ տեսանեմք ՚ի թատրս տեսարանաց, զի լան նոքա և ծիծաղին, ոչ ՚ի կամաց ինչ իւրեանց, այլ յորժամ գէպք խաղուն և անձինն պահանջեացեն ՚ի նոցանէ:

Հանդերձ այսու՝ եթէ արգարե սմբռն իցէ և ոչ ամայի լքանել զայր վատատես և անբաժ ՚ի միսթագրութենէ յաղէտս նորա.

այլ քաջալեր բանս 'ի ներքո մատուցանել
և զմիտս նորա առնուլ ամբառնալ 'ի բեր-
կրականսն . զոր օրինակ և աչացաւացն
խրատ տամք 'ի բաց զհայեցան դարձուցա-
նել 'ի ճաճանչեղ և յակնախափղ գումոց ,
և չքել հայել յերփն գալարեաց և յակ-
նապարարոն , ուստ ուստեք երբեք գեղե-
ցիկ ևս սփոփանս կալքէ ոք , քան թէ 'ի
բարեբաատել հայրենեացն , բարեխառնե-
լով ընդ առանինն զհասարակաց զգէպսն ,
և 'ի բաց զյոռիսն փարստելով հեշտակա-
նօրն : Եւ ածաք մէք ասել յայսպիսեաց
աստի . քանզի Եդքինէսդ այդ ճառիւդ այ-
գուիկ զբազումս 'ի մարդկանէ մեղկեալ
իգացուցանէ 'ի կոծ և յաշխար :

Բայց յայնժամ անդրէն միւսանգամ
յուզեալ քաղաքաց 'ի Դեմոսթենեսայ ,
գաշնաւորեցան ընդ միմեանս . և յայնժամ
Թերապեցիք գիմեալք 'ի վերայ գնդին Մա-
կեդոնացւոց՝ հարին զբազումս 'ի նոցանէ .
և ինքնին Դեմոսթենէս զէն պատրաստէր
նոցա : Նաև Աթենացիք կազմեցան պատ-
րաստեցան ընդ Թերապեցւոց 'ի գործ
պատերազմի . և Դեմոսթենէս ելեալ ցանգ
խօսէր 'ի բեմին , և նամականի ևս տայր յԱ-
սիա առ զօրավարս արքային , գրդէր և ան-
գանօր մարտ պատերազմի ընդդէմ Աղեք-
սանդրի . որում և անուան կարդայր նա՝
Մանուի և Մարգիպէո 6 :

Բայց իբրև Աղեքսանդրոս գեղեցիկ զերան
կարգեալ զիւրոյ աշխարհին , ինքնին զօրու-
ծանու եկեալ երևեցաւ 'ի Բիովտիա , արդ.

զոհեցին ըէդ մահ արքային . այն՝ որ յիւրում յաջողութեանն և 'ի նոցա աղէտան այնչափ քաղցրութեամբ և մարգամիրութեամբ դնաց ընդ նոսա . քանզի թո՛ղ զքժպատեհութիւնդ, անխառնունակ կէղք իցեն արդեօք՝ պատուել և քաղաքացի ևս դրել զայր 'ի կենդանութեան նորա . և ապա 'ի մեռանելն յայլոց ձեռանց, ոչ կալ 'ի չափուն առ խնդին, այլ ոտնհար դիականն լինել և նուազա առնուլ յաղթութեան, իբրու որ ինքեանք իսկ քաջութեամբ 'ի նոյն նահատակեալ իցեն : Սակայն և քաջ գովեմ ես զ'Իեմոսթենէս, զի առ ոտն զառտնին հարեալ զկիրս ցաւոցն, և զարտասուս և զոգնն թողեալ կանանւոյն, ինքն 'ի շահ օգտին կրթէր քաղաքին, վասն որոյ և առ այր ունիմ ես զնա արդարեւ քաղաքական և արիական՝ որ ցանգ 'ի խնդիր հասարակաց բարւոյն ելեալ իցէ, և քան զիւր աղէտան և զկիրան նախապատիւ զհասարակացն արարեալ իցէ, և անգրգելի զիւր շուքն պահեսցէ՝ լաւագոյն յոյժ քան զքերասանան զայն ըզկերպարանաւոր արքայից և զքոնաւորաց, զոր մէք 'ի զնին կացեալ տեսանեմք 'ի թատրս տեսարանաց, զի լան նոքա և ծիծաղին, ոչ 'ի կամաց ինչ իւրեանց, այլ յորժամ գէպք խաղուն և անձինն պահանջեցեն 'ի նոցանէ :

Հանդերձ այսու՝ եթէ արդարեւ պարտ իցէ և ոչ ամայի լքանել զայր վշտատես և անբաժ 'ի միսթագութենէ յաղէտս նորա .

այլ քաջալեր բանս 'ի ներքս մատուցանել
և զմիտս նորա առնուլ ամբառնալ 'ի բեր-
կրականսն . զոր օրինակ և աչացաւացն
խրատ տամք 'ի բաց զհայեցան դարձուցա-
նել 'ի ճաճանչեղ և յակնախափղ գունոց ,
և չքել հայել յերփն դալարեաց և յակ-
նապարարսն , ուստ ուստեք երբեք գեղե-
ցիկ ևս սփոփանս կալքէ ոք , քան թէ 'ի
բարեբաստել հայրենեացն , բարեխառնե-
լով ընդ առանինն զհասարակաց զգէպսն ,
և 'ի բաց զյոռխն փարատելով հեշտակա-
նօրն : Եւ ամպք մեք ասել յայտպիտեաց
աստի . քանզի Եզբինէսդ այդ ճառիւզ այ-
գուիկ զբազումս 'ի մարդկանէ մեղկեալ
իգացուցանէ 'ի կոծ և յաշխար :

Բայց յայնժամ անդրէն միւսանդամ
յուզեալ քաղաքաց 'ի Դեմոսթենէնայ ,
գաշնաւորեցան ընդ միմեանս . և յայնժամ
Թեբայեցիք գիմեալք 'ի վերայ գնդին Մա-
կեդոնացւոց՝ հարին զբազումս 'ի նոցանէ .
և ինքնին Դեմոսթենէն գէն պատրաստէր
նոցա : Կաւ Աթենացիք կազմեցան պատ-
րաստեցան ընդ Թեբայեցւոց 'ի դործ
պատերազմի . և Դեմոսթենէն ելեալ ցանդ
խօսէր 'ի բեմին , և նամականի ևս տալր յԱ-
սիա առ զօրավարս արքային , գրդէր և ան-
գանօր մարտ պատերազմի ընդդէմ Աղեք-
սանդրի . որում և անուան կարգայր նա՝
Մանուի և Մաքսիպէո 6 :

Բայց իբրև Աղեքսանդրոս գեղեցիկ զիրան
կարդեալ զիւրոյ աշխարհին , ինքնին զօրու-
ծանու եկեալ երևեցաւ 'ի Բիովտիա , արդ .

աարեկ միջաբեկ լինէին Աթենացիք, և անկաւ թօշնեցաւ Դեմոսթենէս. ուստի և թերայեցիք ամայի լքեալք առ 'ի նոցանէ և միայնակ 'ի վէգ եկեալք՝ 'ի ձեռաց զքաղաքն իւրեանց հանէին: Ապա խռով մեծապէս և աղմուկ հարեալ յԱթենացիս, հաստատեցին նոքա առնուլ արձակել զԴեմոսթենէս առ Աղեքսանդրոս. իբրև ընտրեցաւ նա 'ի հրեշտակութիւն հանդերձ այլովք ոմամք, և յուղի անկեալ եհաս մինչև 'ի Կիթերոյն, գարձաւ յետս զանգիտեալ 'ի ցասմանէ արքային և թողոյր 'ի բաց զհրեշտակութիւնն: Եայնժամ փութապէս Աղեքսանդրոս առաքէր խնդրէր յԱթենացւոց հռետորս տասն թուով, որպէս պատմէ Իգոմենևս և Դուրիս, այլ որպէս ասեն բազմագոյնք 'ի մատենագրաց և արժանահաւատք ևս ութ միայն, որ են այսոքիկ. Դեմոսթենէս և Պողիւկեքտոս. և Եփիաղտէս և Լիւկուրգոս և Միւրոկղէս և Դամոյն և Կալլիսթենէս և Քարիդիմոս: Եայնժամ Դեմոսթենէս պատմեալ նոցա զառասպելին բան վասն խաչինն, եթէ զիպոգ խաչնն առեալ տայր զգամփռս 'ի ձեռս գայլոց, զանձնն և զայլս ևս 'ի հռետորաց յրնկերացն օրինակեաց շանց որ մարտ եղեալ կռուէին 'ի վերայ ժողովրդեանն. իսկ զԱղեքսանդր Մակեդոնացի կոչեաց՝ Գայլ մենակեաց: Առ այս գարձեալ ասէր նոցա Դեմոսթենէս և զայս ինչ: “Զոր օրինակ ասէ տեսանմբ զվաճառականս, զի շուրջ յածեալ

տանին 'ի պնակի զխորձ վաճառուն . և ապա և ցորենովն բազում ինչ ապա 'ի վաճառ հանեն նոքա . ըստ նմին օրինակի և գուր գլխովն առանց զգալոյ՝ ընդ մեզ առհասարակ և զձեզ թշնամույն 'ի ձեռս տայք » : Եւ զայսոսիկ գրեաց մեզ Արիստոբոլոս Կասանդրացի :

Ապա իբրեւ 'ի խորհուրդ մտեալ Աթենացւոցն վասն բանին պնորիկ և վարանեցան, յայնժամ Դեմագէս առեալ տաղանդս հինգ յուրից անտի արանցն կամ թէ 'ի տապանց, յանձն առնոյր երթալ ինքնին հրեշտակութեամբ առ արքայն աղաչաւոր վասն նոցա . կամ զի 'ի բարեկամութիւն իւր ընդ նմա վստահացեալ էր այն : կամ զի տին ունէր գտանել զնա յադեալ առ 'ի մարտէն, իբրեւ զառիւծ օր յարիւն և յապաժոյժ յագուրդ առեալ իցէ : Ապա գնացեալ Դեմագէս ամոքէր զԱղեքսանդրոս, և շնորհս ևս գտանէր 'ի նմանէ վասն հռետորացն, և զքաղաքն առեալ 'ի հաշտ ածէր ընդ նմա : Իբրեւ Աղեքսանդրոս չու արար մեկնեցաւ, և այլք 'ի հռետորաց մեծապէս զհամբաւի հարան, անդ անկաւ բեկաւ չուառացաւ Դեմոսթենէս : Այլ ապա 'ի խաղալ Ագիսայ Սպարտացւոյ՝ միւսանգամ նա վայր մի յուրին կանգնեցաւ . բայց և անգէն սրտաբեկ միջաբեկ լինէր . քանզի չկամեցան Աթենացիք յառնել և նիզակակից մարտին լինել . և զի և Ագիս տնկեալ մեռաւ և Լակեդեմոնացիք վանեցան :

Զայնու ժամանակաւ 'ի մէջ մատուցաւ և ամբաստանութիւնն ընդդէմ Կտեփիփոնտեայ յաղագս Պապին: Սկիզբն եղև պայքարին առ իշխանապետութեամբն Քերոնդեայ, սակաւ մի յառաջ քան ըզհարուածն Քերովնիոյ. և սպա 'ի դատ վարեցաւ յետ ամաց տասնից առ Արիստոփոնդեաւ: Եւ էր հռչակաւոր պայքարն՝ քան զամենայն որմանդամ հրապարակեցան երբէք պայքարք, ոչ 'ի համբաւոյ անտի միայն ատենախօսիցն, այլ և յարդարակորովութենէն դատաւորացն, որք թէպէտ և Դեմոսթենեայ հակառակորդք՝ հաստա, հարուստք ոմանք էին և թիկնածուք Մակեդոնացւոցն, համայն և այնպէս ոչ գտապարտեցին ինչ զնա. այլ և մեծապէս յազատութիւն արձակեցին զնա. զի և ոչ 'ի հինգերորդն քուեացյ յաղթեաց Եսքինէս: Ոյր աղագաւ և ելեալ մեկնեցաւ նա վազվազակի 'ի քաղաքէն, և անդ 'ի Հռոդոս 'ի Յովնիա գառ ասէր, և անդանոր վախճանեաց զնշխարեալ աւուրս կենաց իւրոց:

Իսկ յետ ոչ բազում ժամանակաց յԱսիոյ եկեալ հասանէր Արպաղոս յԱթէնո՝ փախուցեալ յերեսաց Աղեքսանդրի. քանզի և էր իսկ նորա բազումն աղուացեալ յանժուժկալութեան իւրում, և երկուցեալ զանգիւղէր յարքայէն, քանզի և բարեկամացն անգամ նա ահապին էր: Արդ եկեալ ապաւինեալ Արպաղոս առ Աթենացիսն և անձնատուր եղեալ հանդերձ

գանձուքն և նաւուքն, յայնժամ այլք 'ի հռետորացն անկեառոյցք 'ի գանձաւունն, [Թիկնածուք Թեակոխեցին ամպքել զԱթե- նացիան ժողովել ապրեցուցանել զազա- չաւորն : Բայց Դեմոսթենէս զառաջինն խորհուրդ տայր նոցա 'ի բաց վարել զԱր- պաղոս, և անձնապահ 'ի կռուոյ լինել քաղաքին վասն անկարեոր և անիրաւ պատ- ճառին : Այլ ապա յետ սակաւ աւուրց 'ի քնին առեալ գանձուն Արպաղոսայ, և ինքնին Արպաղոս իրազեկ եղեալ՝ զի Դե- մոսթենէս սիրեաց զբաժակ իւր զարքունի, և խնդրէ զքանդակն տեսանել զննել զբա- ժակին և զօրինուածն, ասաց նմա Արպա- ղոս առնուլ ունել 'ի ձեռին զբաժակն և ինքնին իմանալ զիշիւ զոսկւոյն : Զարմա- ցեալ Դեմոսթենէսայ զի յոյժ ծանրեաց բաժակն, և զիշիւն հարցեալ, ասէ ժպտե- լով Արպաղոս . “ Գեղ ինքնին կռեացէ քսան տաղանդաց, ” Եւ ապա 'ի գալ գի- շերոյն, առեալ առաքէր առ նա զբաժակն հանգերձ քսան տաղանդօք : Եւ այնպէս ուշիմագոյնս Արպաղոս յայնժամ 'ի կեր- պարանէն Դեմոսթենէսայ իմացաւ զոսկե- սիրութիւն զառնն, և 'ի զուարթանալոյն նորա և յակնկառոյց լինելոյն յոսկի անդր՝ խելամուտ եղև բուսոյ բարուց նորա :

Եւ արդեօք ոչինչ ժուժկալեաց Դեմոս- Թենէս, այլ նկուն եղեալ վանեցաւ 'ի կա- չառոյն, իբրու որ գունդ պահապան 'ի ներքս իւր առեալ իցէ, այնպէս ողջոյն անձնատուր եղև նմա : Ուստի և յաւուրն

երկրորդի իբրև ելեալ գնայր յԵկեղեցի անդր, առեալ քանչ պատատեաց պարօս-
րեաց զպարանոց իւր երիզապինդ ա-
սուեօք. իբրև հրամայեցին նմա 'ի ժամուն
ատենախօսել ինչ, նա ակնարկի, կեղծա-
ւորեցաւ զձայնահեղձ կերկերել կոկոր-
դոյն : Իսկ յայնժամ զնա զուարթաբանք
ոմանք հեգնեալ առէին : Ո՛չ եթէ ախտ
ձայնահեղձ, այլ արծաթահեղձս ինչ ախ-
տացաւ 'ի գիշերի ատենախօսդ այդ :

Ապա իրազեկ առհասարակ եղեալ ժո-
ղովորեան, եթէ կաշառարեկ եղև Դե-
մոսթենէս, իբրև նա 'ի չքմեղս լինէր և ա-
մօքել զխուժանն կամէր, զլացան զունկրն
դրութիւնն, և 'ի սրտմտութիւն ևս բըր-
դեալք՝ խռով հարկանէին, մինչև յարու-
ցեալ անդ ոմն ասէր ընդ խաղ. “Եւ ոչ
ունկն մատուցիք դուք դմա՝ ով արք Ա-
թենացիք՝ օր 'ի ձեռին զբաժակն ունի-
ցի”, 1 : Եւ յետ այնորիկ ապա առեալ 'ի
բաց արձակեցին զԱրպաղոս 'ի քաղաքէն :
Եւ խիթացեալ Աթենացւոց՝ թէ համար
զիրացն՝ զոր առին՝ չտացեն հռետորք,
քննութիւն ճշգրիտ 'ի ներքս ածեալ ա-
ռաքէին արս խիլ արկանել յուզել 'ի
տունս նոցա. բայց 'ի տանէն Նալլիկդեայ
որդւոյն Արրենիդեայ. քանզի այն ինչ
կին ածեալ սորա՝ Թոյլ ոչ ետուն հետա-
զօտութեանն անգանօր՝ զի 'ի ներքս անդ
կայր հարսն՝ որպէս Թէոպոմպոս պատմէ :

Արդ յայնժամ Դեմոսթենէս տեղե-
տուեալ իրացն, վճիռ մի 'ի ներքս բերէր՝

քննութիւն լինել բանին յատենի Արիստոփանէն . և անդանօր ինաստակարգատեալքն՝ լուծցեն պատուհաս : Իբրեւ յատենէ տնտի ինքն առաջին գատապարտեցաւ , յանգիման լինէր ատենին . այլ պատուհաս տուգանաց 'ի վերայ ածեալ նորա յիսուն տաղանդաց և առ ժամն բանտարդել եղեալ , ասեն՝ առ ամօթոյ ինասուն միանգամայն և առ վատութեան մարմնոյն 'ի բերել զկիրս բանտին , փախչել նմա յարգելուէն . կէս մի զանխուլ , և կէս մի դարձեալ զի թոյլ ետուն փախստեանն : Եւ պատմեն՝ 'ի փախչել անդ նորա՝ չնկարի հեռացեալ 'ի քաղաքէն , լսել ոտնաձայն զթշնամեաց հետամտից , և զօղել թաքչել նմա զառաջինն . իբրեւ նոքա յանուանէ զհետ կարգային զնա , և մօտ առ նա հասեալք , աղաչէին առնուլ 'ի նոցանէ պաշար զձանապարհին , զի և 'ի տանց իւրեանց նոքա նմա արծաթ բերեալ՝ զհետ մօին տալ նմա . միանգամայն և քաջալեր խրախոյս կարգային նմա մի ինչ սրտառուչ տանել վշտին : Յայնժամ Դեմիսթենէս սաստիկ յարտասոււս ցնդեալ ասէր . “ Եւ զիարդ ոչ սրտառուչ բերեմ ես զկիրոգ 'ի թողուլ ինձ զքաղաք զայդ , յորում այնպիսիք ոմանք իցեն թշնամիք , որպիսի չնք հեշտին գտանել բարեկամս յայլում քաղաքի ” :

Արդ տարաւ նա իւրում վտարանդութեանն ոչինչ քաջաբար . և կայր առաւել յԵգիպտոս և 'ի Տրեզնէն՝ գերարտօսարալից

ականկառոյց եղեալ յԱտտիկէ կոյս : Եւ
աւանդեն հանգէսս ինչ զբանից նորա գրժ-
պատեհս և անճահաւորս գեղեցիկ նահա-
տակութեանց նորա 'ի քաղաքականին :
Քանզի պատմեն՝ 'ի խոյս տալ նորա 'ի քա-
ղաքէն՝ 'ի վեր զձեռան կարկառել 'ի գլեակն
կոյս և ասել այսպէս . “ Ո՛վ Տիրուհի Քա-
ղաքապահ մեր, և զիմօք սիրելի երգէք
քեզ իցեն երեք այս գազանք չարաչարք
ամենիք Բու և Վիշապ և Ժողովուրդ ” :
Առ այս և զպատանիս՝ որ յայց ելեալ կե-
նակից լինէին նմա, 'ի բաց ամենեկն քեցէր
զնոսա միջամուխ յիրս լինել քաղաքին :
Եւ վկայութիւն ևս դնէր նոցա, և ասէր,
զի թէ անգուտ 'ի սկզբանէն նմա ճանա-
պարհս կրկին առաջի առնէին, մի՛ որ 'ի
բեմն հանիցէ և յեկեղեցի անդր, և միւսն՝
որ գէպուղիդ՝ ի մահն, ինքն նախատես աղե-
տիցն եղեալ և արհաւիրացն և մախանացն և
զրպարտութեացն և հակառակութեանցն՝
որ 'ի վարչութեան անդ քաղաքին, ան-
շուշտ արդեօք նա ընթանայր արագահաս
'ի մահ անդր :

Բայց 'ի ժամանակի վտարանգութեանն
Դեմոսթենէայ հասանէր և վախճան Ա-
ղեքսանդրի, ուստի և Հելլենացւոցն իրք
միւսանգամ ոգի առեալ, քաջացաւ լէռու
թենէս և պատնէշ տծեալ 'ի Լամիա 'ի
վերայ Անտիպատրոսի, այնպէս պատեալ
պաշարեալ պահէր զնա : Իսկ յայնժամ
Պիւթէաս հռետոր և Նալլիմեդոն Կարա-
բացի վտարանգեալք յԱթէնայ, գարձան

եղեն կուսակիցք Անտիպատրոսի . և շուրջ յածեալք հանգերձ բարեկամք և հրեշտակօք նորա՝ թոյլ չտային այլոց Հելլենացւոց նշխահել զԱնտիպատրոս և յարիչ Աթենացիսն : Այլ Դեմոսթենէս միամեակ ընդ հրեշտակաց իւրոյ քաղաքին , գուն գործէր և նա հանգերձ նոքօք , և գործակից ևս լինէր քաղաքացն միախումբ 'ի վերոյ անկանել Մակեդոնացւոցն և 'ի բաց վանել յԵլլադայ :

Եւ պատմէ մեզ Փիւղարքոս՝ եթէ անդ անօր Արկադիա Պիւթէաս և Դեմոսթենէս ուրեք յատենի , մին՝ 'ի Մակեդոնացւոց կողմն , և միւսն՝ 'ի Հելլենացւոց՝ յիշոցնատուք ևս եղեն միմեանց : Եւ պատմեն ևս ասել Պիւթէասայ , եթէ զոր օրինակ է մեզ գուշակել եթէ տուն՝ ուր կաթն տանին զիշոյ՝ անշուշտ ախտ չար 'ի ներքո իւր ունիցի նա , սապէս և հարկ է ախտանալ քաղաքի՝ յորում մուտ գտեալ սպրդեսցի հրեշտակութիւն Աթենացւոց : Բայց և անգուստ Դեմոսթենէս չքէր զնմանութիւն զայն օրինակին և ասէր . եթէ զկաթն զիշոյ տանին 'ի տունս տալ նոցա առողջութիւն . և Աթենացիք գլխովն մտանեն 'ի քաղաքս՝ տալ փրկութիւն խթացելոցն : Զի բան յայս ուշիմ Դեմոսթենեայ յանկուցեալ Աթենացւոց , վրձուաւ սահմանեցին զգարձն նորա . իսկ ըզսահման վճռոյն արձանացոյց Դեմոսթենայ . և տալ տրձակեցին առ նա եռաթի մի յԵգինա :

Իբրև ելանէր գայր Դեմոսթենէս 'ի Պիւրէոյնէ 'ի քաղաք անդր, մնաց և ոչ ոք 'ի քաղաքին յիշխանացն, մնաց և ոչ ոք 'ի քրմաց. այնպէս առհասարակ խումբս առեալ ընդ ժողովրդեանն չորան ընդ առաջ նորա և մտադիւրագոյնս առին ժողովեցին զնա: Եւ պատմէ Մագնես Դեմոսթրիոս եթէ ղձեռսն 'ի վեր ամբարձեալ Դեմոսթենէայ, երանելի կարգայր զանձն յաւուր յայնմիկ. իբրու որ առաւել ևս շքով քան զԱլկիպիադէս դարձ սրար. քանզի ինքնակամ յօժարութեամբ՝ և ոչ բռնի իբրու առ նովաւ՝ հիւրամեծար եղեն քաղաքացիք:

Բայց քանզի կայր մնայր տակաւին պատուհաս տուգանացն նորա (զի և օրէն չէր ջրել զգատակնիքն առ 'ի շնորհս), հնարս հնարեցան նոքա 'ի դերևս զօրէնսն հանել: Քանզի սովորութիւն էր Աթենացւոցն 'ի զոհի անդ Արամազդայ փրկողի՝ տալ մատուցանել արծաթ արանցն՝ որ յարդարիչք և զարդարիչք էին սեղանոյն, ապա 'ի նոյն գործ պաշտաման յայնժամ կացուցին զԴեմոսթենէս մատուցանելով նմա և տաղանդս յիսուն՝ չափ տուգանաց պատուհասին նորա:

Այլ սակայն և յետ դարձին իւրոյ ոչ բազում ինչ ժամանակ վայելեաց Դեմոսթենէս 'ի հայրենիսն. քանզի յայնժամ արագ արագ վատթարեալ իրացն հեղե նացւոց, յամենանն Մետագիտնիոյնի հաւրան խորտակեցան նոքա 'ի Արանոյնա և

յամանանն Բսէգրոմիովնի գուռից զօրակա
նին մտանէր 'ի Մուռիքիա . և ասպա յամ-
սեանն Պիւանեպիովնի մեռանէր Դեմու
Թենէս 8 . և մեռաւ նա օրինակ զայս .

Իբրև բօթ հասանէր յառաջագէմ չուոյն
Անտիպատրեայ . և Կրատերոսի յԱթէնս
կոյս , յայնժամ Դեմոսթենէս և Կուսա-
կիցք նորա աճապարեալք ելանէին 'ի քա-
ղաքէն . իսկ անդուստ խուժանն՝ մահու
գաղակնիք տայր ընդգէմ նոցա . և զսահման
վճռոյն արձանացոյց Դեմագէս : Արդ 'ի նռ-
ցանէն կէսք ը այս և կէսք ը այն դարագէմ
վարատեալք, Անտիպատրոս ձերբակալ առ-
նել զնոսա արձակէր շուրջանակի արս, որոց
էր պարագլուխ Արքիաս . որում անուռ կառ-
գային Փիլաբօի-իոսայն է՝ վախատելից
որսակ : Եւ համբաւեն՝ եթէ այս Արքիաս
ծննդեամբ Թուրքացի, եկաց նա երբեմն
գերասան Ողբերգակ տեսարանին . և պատ-
մեն՝ զՊովոսն զայն Եգինացի յարուես-
տին յայնմիկ բնաւից վեհագոյն՝ աշակերտ
կացեալ սորա . բայց Երմիպպոս գասէ
զԱրքիաս ընդ աշակերտս Դանիւթոսի հռե-
տորի . և Դեմետրիոս ասէ վարժեալ զնա
առ ոտս Անպքսիմենեայ :

Արդ այս Արքիաս յայնժամ 'ի մեհե-
նէն Այասայ Եգինա՝ առեալ 'ի գուռս
ձգեաց , ուր անկեալ ապաւինեալ կային ,
զԻւպերիգէս հռետոր և զԱրիստոնիկոս
Մարաթոնացի և զԻմերէոս զեղբայր Դե-
մետրիոսի Փաղերեայ . և առեալ արձակէր
զնոսա 'ի Կլէոմենա առ Անտիպատրոս , ուր

և 'ի մահ վարեցան նորա : Եւ ասեն՝ և զեղուն կտրել զիւպերիդեայ : Ապա լուր առեալ Արքիաա և զԴեմոսթենեայ կալ ազաւոր 'ի Կաղարրիա 'ի տաճարին Պոսիդոնի, ելեալ անցաներ անգր մակուկաւ հանգերձ Թրակացի տիգաւորք : Անդանօր կայր և ամղբէր զԴեմոսթենէս յառնել 'ի գուրս 'ի տեղոյն, և 'ի միասին ընդ նմա գնալ առ Անտիպատրոս . իբրու որ ոչինչ 'ի գծնդակացն կրեացէ նա : Բայց Դեմոսթենեայ գէպ եղև 'ի գիշերին յայնմիկ 'ի քուն օտարոտի իմն երազանալ : Քանզի Թուէր նմա ելևելս առնել ընդ Արքիասայ 'ի գերասանութեան Ողբերգակ տեսարանի . և Թէպէտ և գեղեցիկս հանգիսացեալ խնդացուցանէր ևս զբազմականն, տակայն 'ի հանգերձանոն և 'ի շուքն նկուն էր : Ոյր աղագաւ իբրև բազում ինչ յայնժամ մարգասիրտդոյնս խօսէր ընդ նմա Արքիաս, 'ի վեր առ նա հայեցեալ Դեմոսթենէս 'ի նստոցէն իւրմէ, ասէր այսպէս . “ Ո՛վ Արքիաս ո՛չ 'ի գերասանութեդ երբէք ամղբեցեր զիս, և ո՛չ դարձեալ զարդիս հաւանեցուացես 'ի խոստմանդ, : Իբրև 'ի սրտ մտութիւն բրդեալ Արքիաս ապառնալիս ևս 'ի վերայ կապէր, ասէ Դեմոսթենէս . “ Արդ բարբառիս գու 'ի Մակեդոնեան եռոտանւոյն, այն ինչ կացեալ քո գերասան : Բայց վայրիկ մի անտա՛ ինձ՝ գրել ինչ մի առ իմ ընտանիս, : Չայտ առաց Դեմոսթենէս և չորբաւ 'ի ներքս կոյս մեհենին՝ և առեալ անդ մատեան մի իբրև 'ի

գրել ինչ, արկաներ ղեղեղնն 'ի բերան իւր և խածեալ զնա՝ ըստ որում և էր իսկ նորա սովորութիւնն 'ի խորհել իւրում և 'ի գրել, առ վայր մի այնպէս կալաւ 'ի բերանին, և ապա համակ ծածկեալ զինքն՝ խոնարհեցոյց զգլուխն։ Իսկ տիգլաւորքն՝ որ առ գուրան կացեալ էին՝ խաղ առնէին զնա իբրև վատասիրտ, և կնամարդի և աւարի կարգային զնա։

Բայց Արքիաւ մատուցեալ առ նա յոր գորէր յառնել, և կրկնեալ և երեքնեալ զնոյն բանն՝ խոստումն կուէր նմա հաշտ և համբոյր յարգարել զԱնտիպատրոս։ Իսկ յայնժամ Դեմոսթենէս զգացեալ յանձին զի տարրացաւ 'ի նմա գեղն և տիրացաւ նմա, երաց զերեսն և հայեցեալ յԱրքիաւ, ասէր. «Արգ է քեզ այժմիկ իբրու յողբերգակ տեսարանի գերասանաւ նալ զՎրէժնատաս, և զիմ մարմին անթաղ ընկեցիկ առնել։ Իսկ ես ո՞վ սիրեցեալդ Պոսիդոնին ելանեմ 'ի գուրա 'ի նուիրական վայրէգ ողջ կենդանի. բայց Անտիպատրոս և Մակեդոնացիք՝ և ոչ զքոյ տաճարդ անգամ թողին անշաղախ,,։ Իբրև զայս ասաց Դեմոսթենէս, ազաչէր աղերսէր բառնալ զնա. այնպէս ողջոյն զգողանի հարեալ յերկրի կայր. իսկ 'ի գնալ իւրում և յանցանել առ սեղանոյն՝ անդանօր անկեալ յերկիր և յոգւոց հանեալ փլեաց զոգին։

Եւ պատմէ Արքիաւոն՝ եթէ առեալ ծծեաց նա զթոյնն ընդ եղեգնն՝ որպէս

ասացաք: Իսկ և Պապպոս ոմն՝ (զոյր ըզ-
պատմութիւնն արձանագրեաց՝ Երմիա-
պոս), ասէ, եթէ յետ անկանելոյ նորա
առ սեղանոմն, գտին 'ի մատենին սկիզբն
նամակի գրեալ առ 'ի նմանէ, եթէ. "Դե-
մոսթենէս առ Անտիպատրոս ". և ոչ այլ
ինչ աւելի: Եւ ասէ եւ՝ եթէ յապուշ-
կրթեալ ընդ արադամահ լինել առնն,
պատմեցին յայնժամ Թրակացիք որ առ
դուրսն, եթէ ինչ մի 'ի գրգռեկէ անտի
իւրմէ հանեալ Դեմոսթենէս. և 'ի ձեռն
առեալ արկանէր 'ի բերանն. և եկուլ նա
յայնժամ զգեղն, մինչքեռ նոքա կար-
ծէին՝ կլանել ոսկի: Բայց և աղախին ոմն
'ի սպասարկեաց նորա՝ հարցեալ յԱր-
քիասայ, ետ պատասխանի՝ 'ի հարուստ
ժամանակաց տանել Դեմոսթենէայ կա-
պեալ առ իւր զկծիկն զայն՝ իբրեւ յուռու-
թուլունս ինչ: Իսկ Երատոսթենէս ասէ՝
ոչնէլ պահել Դեմոսթենէայ զթոյնն 'ի
փորածոյ մանեկի, և զմանեակ զայն տա-
նել շուրջանակի 'ի բազկին:

Բայց զկարծիս զամենայն զպէսպէսս
չէ աստ 'ի ներքս բերել՝ որ գրեցին վասն
նորա, և են նոքա բազումք յոյժ. սակայն
զմիտյն ասացուք զԴեմոքարիայ զընտան-
ւոյն Դեմոսթենէայ, որ կարծէ՝ ոչ գե-
ղակուր ինչ զայրն, այլ թէ 'ի շնորհաց
դիցն և 'ի խնամոցն՝ որ յանագորոյն Մա-
կեդոնացւոց անտի զնա թափել կամե-
ցան, մեռանել նմա այնպէս յեղակար-
ծումն և անցաւ: Երդ մեռաւ Դեմոսթե-

նէս 'ի վնշատաներորդի Պիւսնեպսիովնի ամնոյն, զոր օր՝ վատախտար յոյժ քան զամենայն աւուրս Թեմոփորեան տօնա խրմբութեանցն անցուցանէ կանանին 'ի պահս 'ի տաճարի գիցուհայն :

Բայց Աթենացւոց ժողովուրդ յետ տակաւու շուք պատուոյ զարժանին ընծայեալ Դեմոսթենեայ՝ կանգնեցին նմա պատկեր պղնձի . և վճիռ ևս ետուն՝ երիցագուանին 'ի զարմին նորա տալ Վերակուր 'ի Պրիտանիովնի : Իսկ 'ի ներքնախարախի անգրւոյն գրողեցաւ վերտառութիւն ա նուանի այսպէս .

Եթէ քաջութի 'ի քեզ՝ ո՛վ Դեմոսթենէս՝
Զուգահաւասար գոյր հանճարոյն ,
Երբէք Մակեդոնացին Արէս
Ո՛չ տիրանայր 'ի վերայ Հելլենացւոց :

Իսկ որք ամենն՝ զվերտառութիւն զայդ գրել նմին իսկ Դեմոսթենեայ 'ի Վաղարիա, մինչև առեալ զմահաթոյնն, յոյժ բանգագուշեն :

Եւ պատմեն, վայր մի յառաջ քան զքնալն մեր յԱթէնս՝ այսպիսի ինչ գիպաց պատահեալ անգանօր : Զօրական ոմն կոչեալ 'ի զօրապետէն տաղ զհամար յատենի, զոսկին իւր զսակաւ առեալ ողջոյն աւանդէր յայնժամ 'ի ձեռս անգրւոյն Դեմոսթենեայ՝ և էին մատուցք ձեռացն կիցք զմիմեամբք, և էր մօտ անգրւոյն բուռեալ սօսի ոչինչ մեծ, որոյ և սաղար-

Թու՜նք շատ (կամ՝ ըստ դիպաց՝ 'ի հողմոց տատանեալք, կամ՝ Թէ 'ի ծածկոյթ ոսկւոյն ինքնին զօրականն կուտեաց անդր.) Թօթափեալ անկեալ 'ի վերայ ձեռացն, այնպէս ոչ սակաւ ժամանակ ծածկեցին զոսկին. և քանզի 'ի գառնալ իւրում զօրականն ողջ եգիտ անգամնօր զաւանգն, և հռչակ հարաւ բսնին, յայնժամ ապա 'ի մտաւոր արանց բազումք այնորիկ աղագաւ այր զարամբ ելանէին յօրինել գրել վերտառութիւնս վասն անկաշառ սրբութեն Դեմոսթենեայ:

Բայց յետ այնորիկ և ոչ Դեմադէս հարուստ ժամանակ վայելեաց 'ի նորածաղիկ յիւր փառսն, այլ 'ի վեճիւնդրութենէն Դեմոսթենեայ, ձգեալ ամեալ նա 'ի Մակեդոնիա՝ անգանոր իրաւացի ընդունէր մահ 'ի նոցուն իսկ արանցն՝ որոց ինքն շնթեաց անարգաբար. զի և յառաջնմէ իսկ տաղտկացան նոքա 'ի նմանէ, և յայնժամ ապա ըմբռնեցաւ նա և 'ի մնաս անճողոպրելի. Քանզի և նամակ գտին զնորա սադրիչ Պերգիկկասայ գալ հորդան 'ի Մակեդոնիա տալ և ապրեցուցանել զՀելլենացիսն, իբրու ողբ զհնացեալ և զփուտ առջանւոյ կախեալ իցեն. և առակէր զայն յԱնտիպատրոս: Ապա վասն այնորիկ ամբաստանեալ նա 'ի Դենարքոսէ Կորնթացւոյ, այնչափ 'ի սրտմտութիւն բարկութեան սաստիկ բրգեցաւ Կասանդրոս, զի և անդէն 'ի գիրկան փողոտէր զորդին նորա, ապա և զԴեմադէս ինքնին հրաման

տայր սպանանել: Եւ այնպէս այրն 'ի վեր-
ջին անգ աղէտան խեղամուտ եղև ճշմար-
տութեան բանին՝ եթէ Մատնտուք նախ
անձանց մատն լինին: Ասէր խի նմա զայս
բազում անգամ Դեմոսթենէս. բայց նա
հաւատաց ոչ:

Արդ աւագիկ քեզ մի Սոսանէ՝ Դե-
մոսթենէսայ վարք, որչափ ինչ միանգամ
մեք ինքնին ընթերցաք, կամ թէ լուաք:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Քերէիս՝ փորրիկ քաղաք Բիովաիոյ, հայրենիք Պուտարբոսին մերոյ :

2. Բաց 'ի Քերթողաց՝ և Հիպպոկրատէս ինքնին յիշէ զազգ օձից՝ Արփաս աւուն, կամ Արփոս :

3. 'ի Յն. Δολιχός. Գոյականաբար . է ընթացք երկոտասան կամ քսան և չորս ասպարիսաց :

4. Եմփէ՝ զանուն գետոյն 'ի վեր բերէ Պուտարբոս 'ի Յն. բառէն՝ էմփ, որ նշանակէ՝ Արիւն :

5. Յետ ամաց երկուց գէպք եղեն մահուն Փիլիպպոսի :

6. Իր ոմն ալր Մարգիտէս անուն, որ կարծէր յանձին գիտել զամենայն, և յոյժ թերակատար գիտէր զամենայն :

7. Քանզի սովորութիւն էր 'ի կոչունս խնձոյից, զի որ զբաժակն ունէր՝ երգէր, և այլք ունկն մատուցանէին նմա : Աննալ կէ 'ի բաժակն ոսկի, զոր 'ի կաշառի ունէր Դեմոսթենէս :

8. Մեռաւ Դեմոսթենէս 'ի հասակի վաթսուն ամաց :

ԿԻԿԵՐՈՎՆ

Օ ԿԻԿԵՐՈՎՆԻ մայրն զՈղբիա քա-
ջազգի տսին միանգամայն և պարկեշտա-
կրօն . բայց վասն հօրն նորա ոչինչ զոտցեն
չափաւոր : Քանզի կէսք տսեն զծնունդ և
զանունդ զառնն 'ի գործարանի ուրեք թափ-
չաց , և կէսք զձեռա նորա 'ի վեր հանեն 'ի
Տուղզոս Ապափոս՝ որ թագ կապեաց փա-
ռօք 'ի վերայ Վոլուսկեանց :

Այլ առաջին 'ի զարմէ ատափ մակա-
նուանեալն Կիկերովն՝ թուի թէ՝ այր ե-
կացանուանի , ուստի և 'ի նմանէ սերեալքն
ոչ ընդ վայր հարին զմականունդ . նա և
սիրեցին ևս՝ թէպէտ և բազումք ձաղէին
զանուամբն . քանզի Լատինք Չիլիս կոչեն
զՍիսեան . և զի և այրն 'ի ծայր ռնդացն
ունէր ելունդ , իբրու եթէ Սիսեան անդ-
անօր ելեալ իցէ . յորմէ և զմականուն զայն
ձգեաց այրն : Եւ նոյն ինքն Կիկերովն՝ զոր
մէ բանքս են՝ 'ի խնդրել իւրում առաջին

գրարձ և զոնտեսութիւն 'ի քաղաքին և 'ի խորհուրդ տալ նմա բարեկամացն՝ Թողուլ զայն անուռն, պատմեն՝ համարձակաձայն ասել նմա՝ եթէ զՎիկերովն անուռն Թեալոխեսցէ նա՝ հոյակապ ևս գործել քան զՍկաւրեանցն և զՎատուղեանցն : Եւ ապա 'ի գանձաւորութեան իւրում Վիկերովն 'ի Սիկիլիա, կահ արծաթի գործեալ կախել առ 'ի ձօն գիցն, արձանագրէր 'ի նա զերկուս զառաջին անուանսն՝ Մարկոս և Տուղլիոս, իսկ փոխանակ երրորդին աւարարուեստագործին զհետ կրկին անուանցն՝ Սիսեռն մի քանդակել 'ի նմա : Արդ յաղագս անուանն այս է պատմութիւնն :

Բայց ասեն՝ եթէ զՎիկերովն ծնաւ մայրն աներկունք և անցաւ՝ յաւուր երրորդի նորոյ Վաղանդացն 1. յորում աւուր այժմ իշխանք կարգեն ուխտս և զոհս 'ի փրկութիւն իշխանին : Իսկ դայեկին նորա Թուէր տեսանել առ աչօք ինչ որ և նախապատում լինէր՝ մեծ ինչ 'ի բարեաց անուցանել նմա վասն Հռոմայեցւոց առհասարակ : Այլ այս Թէպէտ և երազապատում Թուեսցին բանք և տնհամութիւնք, բայց նա արագ արագ 'ի տիս հասեալ վարժից ուսմանց՝ իբրև մարգարէութիւն երևեցոյց ճշգրիտ, յանձին բերեալ զգեղեցիկ բոյս բարուցն և արգոյ և համբաւատենչ եղեալ քան զայլսն 'ի մանկտոյն . որպէս զի և նոցուն հարք բազում անգամ հետեւին 'ի վարժարանսն՝ իւրեանց իսկ աչօք տեսանել զՎիկերովն, և

ինքնին խմանալ զհաչակելին զայն ուշիմութիւն և զարագամտութիւն մանկանն . իսկ 'ի նոցանէ վայրենագոյնքն՝ և ցասնութիւն ևս ընդ մանկուան իւրեանց, զի զՅիկերոմն 'ի միջոցն առնութիւն յուզող շուք տուեալ նմա :

Արդ թէպէտ և ինքնին Յիկերոմն (որպէս Պղատոն խնդրէ լինել ուսումնասիրի առն և յիմաստասիրութիւն կրթելոյ) քաջուշիմ էր յամենայն 'ի վարժս և ոչ զազաւամանց և զհմտութեանց երբէք նա ընդ վայր հարկանէր . սակայն և մտադիւրագոյն ևս կրթէր նա 'ի քերթողականն : Եւ ունիւիք ևս մեք քերթած մի զնորա յանախական 'ի տիսն քերթեալ քառաչափ, անուն՝ Պնփիոս Գլափոս : Բայց յետ այնորիկ ճշգրտագոյն ևս պարապեալ նա 'ի հրահանգս մուտայից, ոչ միայն իբրեւ հռտոր համբաւեցաւ, այլ և քերթող Հռոմայեցւոցն վեհագոյն : Այլ սակայն և շուք փառաց նորա 'ի հռետորականին՝ անգրբժելի տակաւին կայ մնայ . թէպէտ և նորութիւնք ոչինչ գուղնաբեայք եղեն յատենաբանութիւնս, իսկ շուք նորա 'ի քերթողականին գլխովն անփառունակ շիջաւ 'ի բազմաց անտի գերագունիցն քերթողաց՝ որ զհետ նորա :

Ապա 'ի գլուխ զմանկականն տարեալ զհրահանգս, հպատակ լինէր այնուհետեւ 'ի լուր Փիլոմնին Ակադեմեան . որ քան զամենայն աշակերտս զՎլիտոմնաքոսին մեծապէս սքանչացաւ առ Հռոմայեցիս 'ի

Ճարտարախօսութենէն . և սիրեցաւ ևս 'ի վարուց անտի իւրոց : 'ի նոյն ժամանակ հպատակ եկաց Վիկերովն և Մուկիոսի քաջահմուտ առն 'ի քաղաքականին և աւագամեծար 'ի Սինկղիտոսին . յորմէ և յոյժ օգտեցաւ 'ի հրահանգս օրինացն . և ժամանակ մի ևս զինուորեցաւ նա առ Սիղղայի 'ի Մարսիկեան մարտին : Բայց ապա զհերձուած տեսեալ զիւրոյ քաղաքին , և 'ի հերձուածոյ անտի զմիապետութիւն համբուն , տեղի տուեալ կեանս այնուհետեւ վարեալ յանդորրու և տեսական . կենակից կենցաղակից լինէր քաջաւարժիցն Հեղենացւոց և գեղեցիկ հրահանգաց պատկառ կայր , մինչև տիրացեալ Սիղղայի՝ Թուէր իմն անդորրանալ քաղաքին :

Չայսու ժամանակաւ Քրիւսոգոնոս ազատագրեալն Սիղղայի՝ գնոց գներ երկու հազար դրամակշռոց զգոյս զառն ուրումն՝ զորմէ ասէր նա սպանեալ իբրեւ այր տարագիր : Իսկ իբրեւ յայնժամ Հռոսկիոս որդի և ժառանգ սպանելոյ առն յարուցեալ բողոք բառնայր , կայր և ցուցանէր զգոյսն զայն իբրու երկու հարիւր և յիսուն դազանգաց , անգուտ 'ի սրամտութիւն բարկութեան բրդեալ Սիղղաս՝ իբրեւ նշաւակեցաւ ինքն 'ի պատճառս իւրոյ ազատագրելոյն , տայր ամբաստան զՀռոսկիոսէ լինել յատենի իբրեւ զհայրասպանէ , և զամբաստանութիւնն հայթհայթէր ինքնին Քրիւսոգոնոս : Ոյր աղագաւ և ամ-

բարձաւ և ոչ ոք յայնժամ 'ի զօրափոխ
Հռոսկիոսի. զի առհասարակ հրաժա-
րեալք տեղի ետուն առ ահի խտուութեն
Սիղդայի : Եւ այնպէս ապա պատանին
Հռոսկիոս լքեալ ամայի և եկեալ ապա-
ւինեալ առ Վիկերոյն, յորդոր 'ի ներքս
տային նմա բարեկամքն առնուլ զանձամբ
զպաշտպանութիւն պատանւոյն, իբրու-
պատճառս յոյժ հոյակապ և գեղեցիկ 'ի
փառս անուան նորա : Յանձին կալաւ Վի-
կերոյն, և հովանի կացեալ պատանւոյն և
'ի գլուխ քաջիկ տարեալ զբանն, յոյժ
սքանչացաւ :

Բայց յետ այնորիկ երկեաւ նա 'ի Սիղ-
դայէ, և գնացր այնուհետե ուղևորութիւն
յԵլլագա, համբաւ հարեալ՝ զի այնպէս
հարկ իցէ 'ի քաջողութիւն մարմնոյն,
քանզի և էր իսկ 'ի տկարութենէ ստամոք-
սին նիհար և վտիտ. յոյր սակո և կերա-
կուր առնոյր սակաւ և գուզնաքեայ և ա-
նագանեալ : Բայց էր նորա բարբառ ձայ-
նին քաջահնչակ, այլ խիստ և խոշոր. և
քանզի ցանգ բարբառ բարձր արձակէր նա
առ 'ի Թափոյն և 'ի կրիցն՝ որով խօսէր,
խիթային մնասել մարմնոյն : Արդ հասեալ
նա յԱթէնս, չոքաւ 'ի լսելութիւն Ան-
տիոքոսի Սկիադոնացւոյ. և յակճիւռ հիւ-
ցեալ կայր ընդ յորդութիւն և ընդ շնորհս
բանիցն նորա. սակայն և ոչինչ հաւանե-
ցաւ ընդ նորութիւն կարծեացն նորա :
Քանզի Անտիոքոս ուծացեալ յԱկադե-
միոյ՝ որ Նորն անսւանեալ, ելլէր եթող

զազանդն զՎարնէադեայ. բերեալ 'ի նոյն կամ 'ի յայտ յանդիմանութենէն և 'ի ըզգայութեանցն, կամ որպէս կէպը ասեն՝ 'ի պատուասիրութենէ իմեմնէ, և 'ի գըծութեանէն իւրմէ ընդ աշակերտս Կղիտոմաքեայ և Փիլոմի. ուստի և փոխեալ՝ բազումն այնուհետեւ զհետ կրթէր կարծեացն Ստոյիկեանց: Բայց Կիկերոմն ըզձակաթայնոցիկ՝ յաւէա իմն կրթեցաւ 'ի նոսա. զմտաւ ածէր՝ զի 'ի բաց մերժել իւրում գլխովին 'ի քաղաքին իրաց՝ փոխեալ յատենէն և հասարակացն գործոյ՝ գնացեալ բնակեացէ անդանօր անգորդաւէա կենօք իմաստասիրեալ 'ի նմա:

Բայց ապա լուր զմահուն առեալ զՍիզլայի, և զի՝ և կրթանօք ևս կորովացոյց ըզմարմինն և պնդեաց հաստատեաց, և բարբառ ևս ձայնին կազմեցաւ յարդարեցաւ հեշտալուր 'ի լսել, և զօրաւոր ևս ըստ կազգորել մարմնոյն: Առ այս՝ և նամականի բազումն առեալ աղաչաւոր զիւրոց բարեկամացն որ 'ի հռոմ. և բազում ևս խրախուսեալ յԱնտիոքոսէն 'ի տնտեսութիւն հասարակաց. ապա անդրէն միւսանգամ բուռն հարկանէր Կիկերոմն զհռետորականին վարժից և 'ի նոյն հրահանգէր զանձն՝ իբրեւ յանօթ կարևոր. և վառէր մարդէր զքաղաքական զիւր ուշիմութիւնն, տուեալ զանձն 'ի քիրտն շարագծել և խօսել, և 'ի խնդիր հռետորաց ելեալ ապանաւորաց: Ոյր աղաքաւ և նաւեալ յԱթիա և 'ի հռոդոս, և 'ի հռետորաց ան-

տի Ասիացւոց կենսակից եղև նա Քսենոկ-
զեայ Ագրամուգացւոյ և Դիոնիսեայ Մագ-
նետեայ և Մենիպպոսի Վարիոսի . և 'ի
Հռոդոս քաղաքավարեցաւ ընդ հռետորին
Ապողոնիոսի որդւոյն Մոզոնի և ընդ Պո-
սիդոնիոսի խնամատաւորի :

Եւ պատմեն՝ անտեղեակ Ապողոնիո-
սի գոլով Հռոմայեցւոց բարբառոյն, ազա-
լէր զՎիկերոյն, Հելլենացի ատենաբանել .
իսկ Վիկերոյն յանձն առնոյր՝ զի այնպէս
լաւ ևս ուղղեացեն զնա . իբրև ատենաբա-
նեաց և յապուշ առհասարակ կրթեցաւ
բազմականն և յայնժամ այր զարամբ ելա-
նէին գրուատա ձօնել նմա, անգանօր Ա-
պողոնիոս՝ որ և ոչինչ խնդադինս ունկն
մատուցեալ էր նմա, կայր այնպէս նըս-
տեալ մտախորհ անմուռնչ հարուստ ժամ .
իբրև ետես զի պտնեցաւ Վիկերոյն, ապա
ուրեմն ասէր Ապողոնիոս . “ Ես ինքնին
ո՞վ Վիկերոյն, քա՛ջ իսկ գովեմ զքեզ և
զարմացեալ իսկ եմ, այլ զազէսս ողբամ
զԵլլադայ . քանզի տեսանեմ, զի կրկին
այս միայն գեղեցիկ հրահանգք աակաւին
մնացեալք առ մեզ, հմտութիւն և ճար-
տարախօսութիւն, 'ի քոյ ձեռն աւագիկ
անցանէն և գոքա առ Հռոմայեցիս անգր .” :

Արդ՝ մինչդեռ Վիկերոյն այնպէս մե-
ծապէս խրախուսեալ յօժարամտէր 'ի
վարչութիւն քաղաքին, անգուատ պա-
տասխանի մի 'ի պատգամախօսէն նուա-
զեաց զեռանգն նորա : Քանզի հարցեալ
նա զգլխն 'ի Դեզփիս՝ զիմորդ առաւել փա-

ռաւորեսցի նա, պատուէր տայր նմա Պիւ-
թիա, առաջնորդ կենաց առնուլ իւր
զոնկակից բոյս բարուցն և մի զկարծիս
խուժանին: Ուստի և նա զառաջինն յետ
գարձին իւր 'ի Հռոմ, կարի աչալըջու-
թեամբ և ակնածութեամբ կեայր և քա-
ղաքավարէր և զգուշեալ մատչէր նա առ
իշխանսն: Եւ զանց առնէին զնովաւ, և
զառձեռն և զսովորական զանուանսն զայն՝
որ 'ի բերան սինլիքորացն Հռովմայ՝ կար-
գային նմա, Հռոմ և Ստուսփիլոս պարա-
պրէր:

Բայց նա անգտին 'ի բնութենէն ըզ-
ձակաթ 'ի փառս, և գրդեալ ևս 'ի հօրէն
և 'ի բարեկամացն, իբրև միջամուխ 'ի գատա
լինէր ատենին, այնուհետև ոչ տակաւ,
այլ անգէն միանգամայն ականաւոր բարձ-
րացաւ այրն և նախաթող բոլորիցն բազ-
մեցաւ ատենախօսից: Եւ ասեն՝ ոչինչ
պակաս քան զԴեմոսթենէս խականալ և
նմա 'ի ձևացուցանելն. ուստի և մեծապէս
խնամով կրթէր զանձն մերթ 'ի ձեռն Ռոմ
կիոսի կատակերգակի, և մերթ՝ Եսովպոսի
ողբերգակի: Եւ պատմեն՝ եթէ այս Եսով-
պոս ձևացուցեալ 'ի Թատրոնի զգէմն
Ատրէոսի 'ի մտախորհ լինել նորա 'ի վրէժ-
խնդրութիւնն Թիւէստեայ, այնպէս իմն
այլ յայլմէ եղեալ էր այրն 'ի կրից անտի
զգածեալ. զի և յանցանել անդ առ նո-
վաւ Ճեպով Ծառայի ուրումն, առեալ
գաւազանաւն հարկանէր ուժգինս՝ մինչև
զիտապաատ արկանել զայրն:

Արդ ոչինչ գուշնաբեայ յայնպիսի ձեանալոյն օգտեցաւ Վիկերովն յամոքել համոզել. և հեգնեալ նա զհռետորսն՝ որ բնաւորեցան բարձրաձայն ազազակել, աւեր՝ առ ախարութեանն յազազակ անգր վերելակեն գոքա, որպէս և կազք՝ յերկ վարա։ Այլ սակայն և զուարթաբանութիւն բազում՝ ի հեգնութիւնս և ի կատակս, թէպէտ և ի ճահ գիպեցի առնեալան հանգիսիցն և նազաբանութիւն կարծեացի, սակայն և յաճախադոյնս ի վարել զայդ՝ տազակալի բազմաց եղև Վիկերոն. և իբրև երգիծաբան յանդիմանեցաւ։

Իսկ յեա այսորիկ գանձաւոր կարդեալ Վիկերովնի ի կարօտութեան ցորենոյ, և վեճակ ելեալ նմա Սիկիլիա, անդանօր զառաջինն գծովաբերելի երեւցաւ նա մարդկանն՝ ստիպեալ զնոսա յղել ցորեան ի հռոմ. այլ ապա զցործ առեալ զառնն խնամոց և զարդարութեանն՝ և զհեղութեանն, շուք եղին նմա՝ որպէս ոչ երբէք ունէր յիշխանաց անտի։

Զայնու ժամանակաւ իբրև բազումք ի պատանեացն աւանաւորաց և քաջատոհմոցն հռովմայ ամբաստանեցան իբրու անկարգացեալք ոմանք և վատացեալք ի հրահանգս մարտի, և արձակեցան նոքա անգր առ զօրավարն Սիկիլիոյ, անդանօր Վիկերովն փութոյ պնդութեամբ խօսեալ վասն նոցա՝ պաշտպան և հովանի եկաց։ Իբրև դարձ նոքա ադարին ի հռոմ, ինքն

մեծապէս փրացեալ վասն իրացն՝ պատմէ իսկ ինքն ծիծաղելի իմն պատահեալ անձին : Քանզի ասէ՝ 'ի պատահել իւրում 'ի Կամպանիա առն ումեմն երեւելոյ՝ զոր առ բարեկամն ունէր նա , և 'ի հարցանելն զնա՝ եթէ զի՞նչ բանք իցեն Հռոմայեցւոց վասն գործոց նորա , և զի՞նչ զնմանէն իցեն նոցա կարծիք (քանզի և կարծէր իսկ այնպէս Կիկերոյն ողջոյն ընդ քաղաքին 'ի համբաւոյ անձինն և 'ի փառաց գործոց իւրոց) , իսկ յայնժամ այրն հարցանէր նմա այսպէս . “ Իսկ գու ուրանօր էիր ո՞վ Կիկերոյն 'ի ժամանակիս յայսմիկ , : Եւ խոստովան լինի ինքնին Կիկերոյն՝ զի 'ի խոր խոցեցաւ ընդ բանն , զի համբաւ նորա՝ 'ի քաղաքին յայնմիկ իբրու յահագին ծովու խորասոյզ ելեալ , ոչինչ յաջողեցաւ փառս հանդերձել նմա : Սակայն և յետ այնորիկ ողջախոհ մտածուեթեամբ բազումն նուաղեցոյց նա զպատուաւորութեան զկիրսն , քանզի և փառքն ինքնին՝ որում անձկայրն՝ անսահմանաւոր է և անպարագիծ առ 'ի հասանել ժամանել : Բայց և ցորչալի եկեաց՝ յաւերժացաւ նա կարի խնդալ 'ի գովութեան իւրում և խանգակաթ 'ի փառն լինել , և ապա այս կիրք բազում ինչ բազում անգամ ազարտեաց 'ի գեղեցիկ խորհրդոց նորա :

Արդ պնդագոյնս յայնժամ պարապեալ Կիկերոյնի յիդս քաղաքին , գծաւ տեհ համարեցաւ՝ զի անարգքն յարուեստաւորաց անտի գործիս 'ի վար արկեալ և

կահա անկենդանա՝ զմիոյ միոյ 'ի նոցանէն ճարտար գիտեն զանուանան և զտեղին և զգորուծիւնն . իսկ այր քաղաքական 'ի գլուխ զհասարակաց գործան տարեալ 'ի ձեռն օտար որերոյն՝ յուղացեալ հեղատացի ինքնին իմանալ ճանաչել զայր այր 'ի քաղաքին իւրում : Ուստի և թևակոխեաց նա ոչ միայն զանուանան ուսանել զնոցա, այլ և գիտաց գլխովին զառն առն զտեղի բնակութեան աւագաց քաղաքին, գիտլուածս ժառանգութեան նոցա, զքարեկամն նոցա, և զգրացիա նոցա . որպէս զի և յամենայն իսկ 'ի ճանապարհս խալիոյ յուղևորել իւրում ասէր Նիկերոյն և Նշանացի առնէր իւրաքանչիւր զագարակս և զամբանոցս զիւրոց բարեկամացն :

Բայց 'ի գոյս նուազեալ գոլով Նիկերոյն, սակայն և բաւական առ 'ի ծախս, պքանչելի էր նորա չառնուլ ինչ ոչ վարձս և ոչ պարգևս 'ի փաստաբանութեան իւրում, և առաւել՝ որ ընդգէմ վերրէսի 'ի գատս իրաւանցն : Քանզի այս վերրէս կացեալ զօրավար 'ի Սիկիլիա և 'ի Սիկիլիացոց անտի գատախապեալ յատենի վանն բազում անիրաւութեացն և չարեացն, տայր Նիկերոյն գատակնիք 'ի վերայ ածել նորա՝ ոչ զգատն վարելով, քան թէ՝ գողցես ոչինչ վարելովն : Քանզի զայն գատ առ աւանէ վերրէսի յապաղեալ զօրավարացն՝ ժամաժառու լինէին մինչև յորն վերջին . և քանզի պարապ աւուրն ոչ ժամանեաց 'ի պայքարսն՝ ուստի և չէր ինչ

սահմանել զբանն 'ի դատաստանի . ապա յոտն կացեալ Վիկերովն ասէր՝ պայքարաց չեն ինչ պէտք, և անդէն յառաջ զվրկայան մատուցեալ և 'ի քնին առեալ՝ ստիպէր զգատաւորսն տալ զվճիռն :

Եւ յիշատակ առնեն նորա բազմագէտ զուարճաբանութեանցն և յայտատեան : Քանզի Հռոմայեցիք Վէռուէս . կարգան զխող մալեալ . ուստի և յազատագրելոց անտի ոմն Վեկելիոս անուն՝ հրէականին հետևող օրինաց՝ կամելով ամբաստանել զՎերրէս , և 'ի բաց մերժեալ 'ի Սիկելիա ցւոց , ասէր յայնժամ Վիկերովն . “ Եւ զինչ հաղորդութիւն իցէ առն հրէի ընդ խողի , ” 2 : Դարձեալ էր Վերրէսի որդի յարքունս հասեալ , ոչինչ այնպէս առաքինացեալ յառոյդ 'ի տիսն ըստ օրինի ազատ մանկանն . ուստի և Վիկերովն յանդիմանեալ 'ի Վերրէսէ իբրև գրգասուն , տայր պատասխանի Վիկերոն . “ Առ որդիսն առ տնին զյանդիմանութիւն զայդ պարտ է գործել , ” : Դարձեալ յայնժամ և Հորտեսիոս հռետոր ոչինչ քաջալերեալ յայտնի պաշտպան կալ Վերրէսի , սակայն և յանձին կալեալ գալ յատեան անդր 'ի ժամ դատակնքոյն նորա , և վարձ զգալըս տեանն իւրոյ առեալ Հորտեսիոս զՍիկինգս մի փղոսկրեայ , անդ Վիկերովն խօսս ընդգէմ՝ նորա 'ի ներքա արկանէր անյայտախկ յասել անդ Հորտեսիոսի , եթէ առեղծուածոց չեմ ինչ հրահանգ 'ի լուծումն , անդէն կրկնեաց Վիկերովն .

“Եւ տակայն է իսկ քո Սփինդո 'ի տան քու՛մ”, 3 :

Եւ այսպէս ապա գատապարտեալ վերբէս, և ինքնին Վիկերովն սահմանեալ զտուգանան եօթանասուն և հինգ բիւրուց գլխամակընոց, բամբասեցաւ իմն՝ նուազ այն պէս զտուգանան առնել, իբրեւ արծաթոյ կաշառաբեկ եղեալ յառնէն : Համայն և այնպէս Սիկիլիացիք շնորհս կարեալ նմա, իբրեւ Վիկերովն ամբարապետ կարգեցաւ՝ եկին առ նա ածեալք ընդ իւրեանս բազում ինչ 'ի պարգև 'ի կողմոյն իւրեանց . բայց Վիկերովն ոչինչ վարեալ նոքօք յանձին 'ի պէտա, 'ի պարգևաց անտի որերոյն՝ գիւրադնի յարգարեաց զվաճառս քաղաքին :

Եւ էր Վիկերովնի գատապետութեան գեղեցիկ յԱրպոս . և կալուած մի ևս մօտ 'ի նոր քաղաքն . և միւս ևս այլ մերձ 'ի Պոմպէոս ոչինչ ընդարձակ : Ապա յաւելլաւ նմա և օժիտն Տերենտեայ կնոջ իւրոյ՝ երկոտասան բիւրուց . առ այս՝ և ժառանգութիւն այլ՝ ինուոնց բիւրուց գեներաց . յորոց և 'ի հաւիցն կեանս վարէր նա ազնուական և պարկեշտս հանգերձ այլովք կենակից բանասէր արամբք որ 'ի Հելլենացւոց և որ 'ի Հռոմայեցւոց : Դուն էր բէք բազմէր նա յընթրիս նախ քան զմուտս արեւուն . ոչ այնչափ վասն անպարապուծեանցն՝ քան թէ առ վատել ոտամոքսին . զի և էր իսկ նա կարի զգուշացեալ և ճշգրիտ յամենայն իսկ 'ի գարման մարմ

նոյն, զի չափով և թուով վարէր նա և 'ի շխմունս անգամ մարմնոյն և 'ի ճեման : Եւ այնպէս ապա կրթեալ նա զմոյն մարմնոյն կաղցուրեաց և կորովացոյց՝ բաւական 'ի բազմագէտ և 'ի մեծամեծ պայքարս և 'ի քերտն :

Եւ շնորհեաց եղբոր իւրում զհայրենի տունն . և ինքն չոքաւ բնակեցաւ մօտ 'ի Պալատիոն, զի մի յերկայն ուղւոյն տաղտկասցին այցելու սպասարկուք նորա . և հանապազօր յայց առ նա ելանէին գեգերեալք առ գուրս նորա ոչինչ պակաս բաղմով թեամբ քան զՍրասոսին սպասարկուս՝ զընչաւէտ առն . և քան զՊոմպէոսին՝ զզօրաւորին 'ի բանակի, արք տապաւնեծարք երկոքին նոքա և սքանչելիք առաւել քան զամենայն հռոմայեցիս : Նա և ինքնին Պոմպէոս՝ սպաս հարկանէր Վիկերովնի . ոյր և քաղաքական անտեսութիւնք մեծապէս օժանդակ եղեն 'ի զօրութիւն և 'ի փառս Պոմպէի :

Յետ այսորիկ հետամուտ զօրավարութեան բարձին եղեալ Վիկերովնի հանգերձ բազմօք ևս ականաւոր արամբք, բնտրեցաւ նա առաջին քան զամենեւեան . և երևեցաւ նա 'ի պաշտաման իւրում անկաշառ այր և յոյժ արդարակորով : Եւ պատմեն՝ եթէ և Լիկինիոս Մակեր այր հաստահարուտ 'ի քաղաքին և թիկնածեալ ևս 'ի Սրասոսէ, ամբաստանեալ իբրեւ գող առ իշխանութեամբն Վիկերովնի, այնպէս իմն յանձնապատան կայր յան-

ձին զօրութիւն և յայլոցն հովանին, զի և 'ի ժամու անդ քուեայս արկանելոյ գատաւորացն՝ գնացեալ ինքն 'ի առն և ըզգլուին սափրեալ և պատմուճան պայծառ զանձամբ արկեալ՝ իբրու որ յազթական 'ի դատին, այնպէս անդրէն գէմ եգեալ գնայր 'ի հրապարակն. նմա ընգառաջ ելեալ Արասոս մօտ 'ի գաւիթն, և գութեալ նմա զգատապարտութիւն նորա քուէիւք բոլորիւք, գարձաւ յետս Աիկի-նիոս և մտեալ յանկոզին՝ մեռանէր. և եղև այս 'ի փառս Աիկերոյնի, զի փութոյ անգութեամբ այնպէս ոստիկան եկաց տեսին:

Իսկ յայնժամ և Վատինիոս ոմն այր գծնեայ և 'ի փաստաբանութեանն արհամարհոտ իշխանաց, և որ պաշարալից ունէր զպարանոցն, յառաջ մատուցեալ՝ խընդրէր ինչ 'ի Աիկերոյնէ. իբրև նա յանձին չկալու և հարուստ ժամ մտախորհ լինէր առանձինն. ասէր այրն՝ եթէ ինքն էր կացեալ զօրավար, ոչինչ այնպէս վարանէր 'ի բանին յայնմիկ. յայնժամ գարձեալ առ նա Աիկերոյն՝ ետ պատասխանի. « Այլ իմ չէ՛ պարանոց այնպէս ստուար »,:

Իսկ յորժամ աւուրք երկու կամ երեք մնացին գեռևս իշխանութեան նորա, ածեալ բերին առաջի նորա զՄանիլիոս ամբաստանեալ 'ի գողութեան: Եւ էր այս Մանիլիոս շնորհս գտեալ առաջի խուժանին, իբրու հալածեալ այր 'ի պատճառս Պոմպէի՝ որում և էր նորա բարե-

կամ : Իբրեւ օր մի պարապոյ խնդրեաց Մա-
նիլիոս , շնորհեաց նմա Կիկերոյն միայն
զօր վաղուին . ցասեան ժողովուրդք , քան-
զի սովորեցան զօրավարք շնորհել գէթ ա-
ւուրս տասն . և յատեան իւրեանց կոչե-
ցին զԿիկերոյն ժողովդատպեօք . իբրեւ ամ
բաստանեցաւ խնդրեաց Կիկերոյն ուն-
կընդրուծիւն . և ասէր՝ եթէ ցանգ ինքն
հեղաբար և մարդասիրուծեամբ ըստ նե-
րել օրինացն գնացեալ առ ամբաստա-
նեալսն , գժպատեհ համարեցաւ ոչ զնոյն
օրինակ գնալ և առ Մանիլիոս , ուստի և
օր մի միայն զիւրոյ իշխանութեանն՝ որ
մնայր նմա՝ շնորհեաց առնն , յորում ինքն
գատեացի զնա ըստ իշխանութեանն , քան
զի և ապաստան այլում իշխանի առնել
զայն գատառտան՝ արգեօք չիցէ մարդոյ որ
զօրավիգն կալ խնդրեացէ առնն : Ի բանից
աստի պանչելապէս փոփոխեցան ժողո-
վուրդք , և գոհուծիւնս գունակ գունակ
և օրհնութիւնս կարդային Կիկերոյնի , և
ազաչէին ևս հովանի կալ Մանիլիոսի .
մտադիւրագոյնս յանձին կալաւ Կիկե-
րոյն , և մասնաւոր՝ ի շնորհս Պոմպէի որ
յայնժամ չէր ի քաղաքին . և կայր մե-
սանգամ հրապարակախօս լինէր նա փու-
ծոյ պնդութեամբ ընդգէմ թիկնածուաց
աւագպետութեանն և յաջողոտացն Պոմ-
պէի :

Բայց Կիկերոյն ի հիւպատոսութիւն
ևս ամբարձաւ , ոչ միայն ի կուտակցաց
անտի աւագանւոյն , այլ և ի ժողովդա-

կտնացն 'ի շահ օգտի քաղաքին . և երկո-
քին ևս կողմանք թեմակոխեցին 'ի բանն 'ի
պատճառաց առաքի : Քանզի փոփոխու-
թիւն կարգի քաղաքին՝ որ 'ի Սիղղայէ՝
թէպէտ և 'ի սկզբանն օտար երեւեր , սա-
կայն և յայնժամ՝ 'ի ժամանակէ անտի և
'ի սովորութենէն թուէր իմն խուժանին
հաստատութիւն աներկեան առեալ փո-
փոխութեանն այնմիկ . յայսր ամենայնի
վերայ էին էին և որ դուն գործէին դըր-
դուել փոխել զայն , ոչ 'ի լաւագոյն ինչ
պէտա քաղաքին , քան թէ 'ի շահ օգտի
անձանց . քանզի և Պոմպէոս յայնժամ
ընդգէմ թաղաւորաց 'ի Պոնդոս և 'ի Հայոց
աշխարհին մարտ եղեալ կուուեր . և 'ի
Հռոմ ևս չէր բաւական զօր 'ի դիմի հար-
կանել խաղմարար որերոյն . որոց և պա-
րագլուխ՝ այր ոմն ժպիրհ և յանդուգն՝
ձեռներէց 'ի մեծամեծս , խորամանկ և
նենգապատիր , Լիւկիոս Վատիլինաս ա-
նուն նորա : Սա այս այր՝ բաց յայլոց մեծ-
եղեւն մշասուց , բամբասեցաւ և 'ի բըռ-
նարարութեան կուսի գտներն իւրոյ , գար-
ձեալ և յեղբայրասպանութեան . և զան-
գիտեալ վասն այնորիկ քարշիլ յատեան
գատաստանի , ժտեալ իսկ էր 'ի Սիղղայէ
գրեւ ընդ տարագիրս զեղբայրն զայն զիւր՝
իբրուկենդանի : Արդ ապիրատ մարդկանն
զայս այր կալեալ իւրեանց առաջնորդ ,
բաց յայլոց ինչ հանգիսից գաշնակու-
ուխտին ընդ միմեանս , առեալ փողոտե-

ցին և զայր ոմն , և միաբան առհասարակ
ճաշակեցին 'ի մարմնոյ նորա :

Յայնժամ և զբազումս 'ի պատանեաց
քաղաքին եղծեաց խանգարեաց այս այր ,
պատրաստեալ առն առն 'ի նոցանէ հա-
նապաղ խնճոյս բերկրանաց և գիներբուս
և տուփանս զկանանց . և անխնայ տայր
բաշխէր իւրաքանչիւր զպէտս ծախուցն
վասն այնոցիկ : Անդ ողջոյն Տիւրքենիա
խլրտեալ յուզէր յապատամբութիւն , ըզ-
նոյն և մասն մեծ Գալատիոյ յայսկոյս
Ալպեանց , և Հռոմ ինքնին 'ի վտանգ ան-
հնարին պաշարեալ կայր նորութեանն այ-
նորիկ 'ի պատճառն անհաւասարութեան
գոյիցն . քանզի արք աւագք 'ի փառս և 'ի
հանճար՝ չքաւորեալ կային վատեալք
զինչս 'ի թափոս տեսարանաց և 'ի կոչունս
խրախճանաց և 'ի հետամտութիւնս բար-
ձից և 'ի շինութիւնս ապարանից . ուստի
և ընչաւետութիւն կուտեալ մթերեցաւ
յանարգս որերոյն և 'ի սինլըքորս . որպէս
զի և խուն մի սասանութեան պէտք էին
վասն իրացն , և այր ոք ձեռներէց շատ խկ
էր 'ի ժամանակին առնուլ տապալել ըզ-
քաղաքն . այն որ և անձամբ անձին ակս
տակրեալ խկ էր :

Համայն և այնպէս՝ կամեցաւ Կատի-
լինաս ամուրս իմն հասանել ունել անձին
անկասկածելի և անխար . ուստի և հետա-
մուտ հիւպատոսութեանն լինէր . ակն եւ
ունէր նա հաստատ ընտրութեանն 'ի միւ-

սին ընդ Գալիոսի Անտովնիոսի, այդ ոչինչ բաւական առանձինն պարագլուխ կալ հերձուածոյ՝ ոչ 'ի լաւն և ոչ 'ի վատթարն. սակայն և մեծապէս զօրավիգն լինէր՝ որ 'ի նոյն համարձակեսցի:

Յայնժամ քաջիկ խելամուտ իրացն այնոցիկ եղեալ բազումք 'ի լաւորերոյն, գրգեցին զՎիկերովն հետամուտ լինել բարձին այնմիկ. զոր և մտադիւրագոյնս ընկալեալ ժողովորդք՝ վրէպ 'ի յուսոյն առնէին զՎատիլինաս. և ընտրեալ կարգեցին զՎիկերովն և զԳալիոս Անտովնիոս. թէպէտ և միայն էր Վիկերովն յամենայն 'ի հետամուտան ծնունդ. հօր յասպետեան կարգէ, և ոչ 'ի Սինկղիտոսեան:

Արդ զանխուլ տակաւին կացեալ 'ի խուժանէն դաւաճանութիւնք Վատիլինայ, բայց ինքնին Վիկերովն 'ի սկզբան հիւպատոսութեանն մեծամեծ պատահեցաւ հակառակութեց՝ նախաշաւիղ հանդերձեւոցն մարտից: Քանզի կէս մի յայնժամ արքն՝ որ ըստ Սիղլայի օրինացն ոչ ինչ դամագիտ եղեն յաւագութիւնս, (և չէին իսկ նոքա նուազումք ոմանք և ոչ 'ի զօրութենէ ինչ անբաժք,) հետամուտ յայնժամ յիշխանութիւնս եղեալք, գունդործէին 'ի հրապարակախօսութեան իւրեանց յինքեանս զխուժանն յանկուցանել. (թէպէտ և ասէին իսկ բազում ինչ ճշմարիտ և արդար ընդդէմ բռնակալութեան տէրութեանն Սիղլայի. սակայն և յանպէտս և 'ի տարաժամու յուզեալ

ազմկէին զքաղաքն) : Եւ կէս մի գարձեալ՝
անդուստ ժողովրդապետք՝ օրէնս 'ի ներքս
տային ճահաւորակի 'ի նոյն խնդիր . քան
զի խնդրէին ատեան իմն հաստատել զտա-
նապետութեան զարանց ինքնիշխանից , և
տեաղք իցեն նոքա ողջոյն Իտալիոյ և ող-
ջոյն Ասորոց , և . որչափ ինչ միանգամ
այն ինչ տիրացաւ Պոմպէոս , և զի բաւա-
կան իցեն տասուկքն այն 'ի վաճառ գոյսն
հանել զհասարակաց , կոչել 'ի գաւառա-
տան զոր ոք և միանգամ կամեսցին , առա-
քել վարանդիս , բազմաժողով գործել
զքաղաքս , առնուլ արծաթ 'ի տանէ գան
ձուռն , հանդէս զօրականին առնել և պա-
հել՝ որչափ և պիտոյն իցէ :

Յայնժամ ապա բաց յայլոց ոմանց ա-
կանաւորաց՝ որ թիկունս ետուն օրինացն
այնոցիկ , առաւել քան զամենեսեան ձեռն
տայր հաւանութեան Անտոնիոս իշխանա-
կից Կիկերոնի . ակն ունէր լինել ինքն մի
'ի տասանց անտի : Բայց և թուէր այնպէս ,
եթէ գիտակ ինքն գոլով դաւանացն Կա-
տիլինեայ , չէր ինչ գծկամակեալ ընդ
բանն . զի և էր իսկ ինքն անկեալ ք ծանր
պարտուք՝ և յայսմանէ ապա առաւել
քան զամենայն զահի հարեալ էին լաւք
քաղաքին :

Ապա Կիկերոնն առաջին ախտիս այս-
միկ գարման տարեալ , տայր սահմանել
վասն Անտոնիոսի զեպարդուսութիւն զԾա-
կեդոնիոյ . և ինքն հրաժեշտ տայր 'ի Գա-
լատիոյ՝ զոր տային նմա . և այնպէս 'ի շը-

նորհաց աստի յինքն զմիտս յանգոյց զԱնտովնիտի . և ամ գրգեաց զնա՝ իբրև գերասան վարձկան՝ թեակից կալ՝ ի շահ հայրենեացն : Զայսօրինակ նա որսացեալ զայրն , և ամոք և համբոյր յարգարեալ զնա , ապա մեծապէս խրախուսեցաւ Վիկերովն հակառակ ամբառնալ խաղճարար մարդկանն : Ուստի և յարուցեալ յայնժամ ՚ի Սինկզիտոսին գատապարտ առնէր զօրէնսն զայն , և այնպէս պակուցեալ զարհուրեցոյց ինքնին զօրէնսդիրսն , զի և ոչ ինչ ժտեցան ընդգէմ բանս բարբառել :

Իսկ իբրև անգրէն միւսանգամ նոքա գօտեպինգք եղեն ՚ի հաստատութիւն օրինացն , և կազմեցան պարտաստեցան և ձայն ևս ետուն հիւպատոսաց յանգիման լինել ժողովրդեան , ոչինչ երկուցեալ զարհուրեցաւ Վիկերովն . ետ հրաման Սինկզիտոսին զհետ իւր խաղալ . ապա յառաջ մատուցեալ ոչ զօրէնսն զայն միայն տայր հերքել մերժել , այլ և զժողովրդապետսն գլխովին միջարեկ յուսակտուր և յայլ ինչ ևս գործոյ կացուցանէր . այնպէս ուրեմն նկուն եղեալ պարտեցան ՚ի ճարտարաբանութեան առն : Քանզի առաջին այս այր վարժեաց ուսոյց հռոմայեցւոց , քանի՞ն ճարտարախօսութիւնն բերկրանա ՚ի գեղեցիկ խնդիրն յաւելուցու . և զիմորցանգ անվանելի կացցեն իրաւունք՝ եթէ անստերիւր և գիպողագոյնս կարգաւ ՚ի գէմս բերցին . և զիմոր գարձեալ խնամոտ առաջնորդի քաղաքին պէտք իցեն միշտ

ընտրել արդեամբք զլաւն փոխանակ շողումութեանն . և բանիւք ապա գուն գործել բառնալ զգժպատեհն 'ի պիտանւոյն :

Հաւատալիք ևս գեղեցիկ՝ համոզակեր նորա բանիցն 'ի ներքս ընծայեցան 'ի գէպս անգ տեսարանացն առ նորա հիւպատոսութեամբն : Քանզի յառաջ ժամանակաւ ասպետաց խումբ կացեալ խառն 'ի խուռն 'ի թատերս ընգ խուժանին 'ի զնին խաղուն , առաջին պատուադիր նոցա՝ որոշեալ զնոսա 'ի խուժանէն՝ եկաց ինքնին Մարկոս Ոթովն զօրավար , տուեալ նոցա ուրոյն տեղի 'ի զննարանին . զոր և մինչև ցայսօր ժամանակի ունին նոքա : Անարգութիւն զայս խուժանին համարեալ , իբրև անդանօր 'ի հանդիսին եկն երևեցաւ Ոթովն , յոտնհարութիւն առնն խուժանն սուիչ տուեալ սուլէր , իսկ անգուստ և ասպետք 'ի ծափս և 'ի կայթս ժողովեցին զնա : Իբրև զայն ետես խուժանն , ուժգին ևս արձակէր զսուլէլ . անտի և ասպետք մեծապէս ևս հարին ծափս . և ապա միմեանց ընգգէմ յիշոցնատուք ևս լինէին . և էր անգ առհասարակ թատրն 'ի մեծ աղմուկ շփոթից : Լուր առ Նիկերովն հասեալ բանին , ընթացաւ 'ի տեսարան անդր . և կարգայր ձայն տայր խուժանին 'ի մեհեանն Ենիւայ . անդանօր ձայն բարձեալ ատատէր նոցա , և այնպէս իմն կշտամբեաց հրահանգեաց , զի և ինքնին նոյն խուժան դարձ 'ի թատրն արարեալ ծափս մեծաւ մեծս հարկանէին Ոթովնի , և այր զարամբ

եւանէին ընդ ասպետս՝ փառս և շուք գնել աւագ առնն :

Բայց յայնժամ դաւադիրք Կատիլինեան՝ որ յառաջն զահի հարեալ պակեան անգրէն միւսանդամ խրախուսեալք 'ի մի վայր խմբեցան, և այր զընկեր քաջալերէր մեծապէս զօրութեամբ 'ի գործն նահաւտակել, մինչքե Պոմպէի դարձ արարեալ իցէ . քանզի և համբաւ հնչէր խաղալ առն հանգերձ բանական : Եւ լուղէին դըրդէին զԿատիլինա առաւել ևս զօրականք զինուորեալք առ Սիղվայի և ցանուցիրք ուշոյն ընդ Խտալիա . իսկ բազմագոյնք 'ի նոցանէ և քաջամարտիկքն օձտեալ կային ընդ քաղաքս Տիւրքենիոյ, նորս յերազեալ նոքա աւարս և առ և ապուր զգոյից մթերելոց : Քանզի զօրավար իւրեանց կալեալ սոցա զՄալլիոս զմի 'ի հոյակապից անտի արանցն Սիղվայի, խմբեցան և նոքա 'ի դաւանան Կատիլինեայ, և եկին հասին 'ի հռոմ՝ զօրավիգն իւրեանց քուէիւք լինել առն, որ անգրէն կրկին հետամուտ եղև հիւպատեան իւրձին, եդեալ 'ի մօտ սպանանել զՎիկերոփն 'ի շփոթս ընապուծեանն :

Սակայն թուէր և դից ինքնին յայտնել զիրան ժամանակին՝ 'ի գետնաշարժից անտի և 'ի շանթից կայծականց և 'ի ցնորից խօլականաց . իսկ հաւաստիք՝ որ 'ի մարդկանէ՝ թէպէտ և ճշգրիտք ևս, բայց չև ևս բաւականք էին 'ի յաղթահարել զայր այնպիսի հոյակապ և զհաստահարուած իբրու-

զկատիլինա : Ոյր աղագաւ և Կիկերոմն
 յապազեալ զօր ընտրութեանն, կոչեաց
 ինքնին զկատիլինա 'ի Սինկղիտոսն, և հար
 ցուփորձ լինէր վասն իրացն համբաւելոց :
 Անգանօր մտախորհ եղեալ Կատիլինա, և
 թէ էն իսկ 'ի Սինկղիտոսին բազումք ըզ
 ձակաթք 'ի նորութիւնս . միանգամայն
 և իւրոց դաշնաւորացն հանդէս կամելով 'ի
 գէմս բերել և համարձակութիւն, տայր
 պատասխանի Կիկերոմնի հեզ և համբոյր :
 Քանզի ասէր . “ Եւ զի՞նչ ապա գործեմ
 չար, եթէ երկուց գոլով մարմնոց՝ մին
 վտիտ և ախտակիր, բայց ունակ գլխոց . և
 միւսն՝ թէպէտ և անգլուխ, բայց կորովի
 և յազթ, առեալ ես 'ի գորավերայ գնեմ
 գլուխ,, : 'ի յայս առեղծուած օրինա
 կեալ նա զՍինկղիտոսն և զխուժանն, ա
 ռաւել ևս երկեալ յայնժամ Կիկերոմն .
 ուստի և առհասարակ ճոխք քաղաքին և
 բազումք ևս 'ի պատանեաց ուղեկից նմա
 եղեն 'ի տանէն 'ի գաշտ անդր, իսկ ինքն
 ամրածածուկ եղեալ 'ի պատեան զոսհի,
 մասն զմի բաց թողոյր՝ քակեալ զկարան
 բաճկոնին առ ուսովքն, տալ գիտել տե
 սանելեացն զանձինն վտանգ . յորմէ և մե
 ծապէս սրտնեալք՝ խռնեալք նեղեալք
 պատէին զնովալ : Եւ ապա 'ի վերջէ ար
 կեալք քուեայս, անդրէն միւսանգամ 'ի
 բաց մերժեալք զկատիլինա, ընտրեցին 'ի
 հիւպատոս զՍիղանոս և զՄուրենա :

Իսկ իբրև՝ ոչ յետ բազմաց խմբեցան
 ընդ Կատիլինեայ զօրականքն Տիւրքենիոյ,

և մերձեցաւ ևս օր ժամագիր խորամանկեալ գաւառացն, յայնժամ զհասարակ գիշերաւ չոքան 'ի տուն անգր Վիկերովնի արք երեք աւագամեծարք և հաստահարուտք հռոմայեցւոց՝ Մարկոս Կրասոս, և Մարկոս Մարկեղլոս, և Սկիպիոն Մետելոս. բախեցին զգուրան և ձայնեալք զգռնապանն հրաման տան նմա գնալ զարթուցանել զՎիկերովն. և արդ նմա զգալըստեան նոցա առնել: Եւ էր բանն այսպիսի: Յետ ընթրեացն գռնապան Կրասոսի եկն և մատուցանէր նմա նամականի, տուեալ նմա յանձանօթ առնէ. կէսք 'ի նամականւոյն գրեալ առ այլս ոմանս, և մի ևս թուղթ առ Կրասոս ինքնին՝ առանց անուան գրողի. զայն թուղթ միայն ընթերցեալ նորա և իրազեկ մեծի կոտորածին եղեալ հանգերձելոյ 'ի ձեռն Կատիլինեայ, և յորդորեալ ևս ինքն ելանել գաղաարտաքս 'ի քաղաքէն. ոչինչ լուծեալ զկնիք զայլոց թղթոցն, անգէն ճեպով գայ առ Վիկերովն՝ պակուցեալ յահագին բօթոյն. միանգամայն և զանձն արբել 'ի բամբասանացն որ 'ի բարեկամութենէ անտի իւրմէ ընդ Կատիլինեայ:

Արդ յայնժամ յարուցեալ Վիկերովն և քաջիկ ևս 'ի խորհուրդ մտեալ վասն իրացն, այն ինչ առաւօտն մերկանայր, խորբէր զՍինկղիտոսն և առեալ ընդ իւր զնամականին՝ բաշխէր իւրաքանչիւր առ որս գրեալն էին. հրաման տայր առն առն ընթեռնուլ յատենին: 'ի նոյն բան կրթե-

ցան թուղթքն բոլորեքեան, և զնոյն գաւանացն գոյժ տային: Իբրև անդ և Կուինտոս Արրիոս որ կացեալ էր զօրավար, լուր տայր զզօրականէն խմբելոյ՝ ի Տիւրրենիա, և պատմէին եւ՝ զի և Մալլիոս բազմաձեռն գնդաւ կազմ կայ առ քաղաքքն՝ գէտակն կալեալ համբաւոյն առ ի Հռովմայ: Ապա խորհուրդ հաստատեալ ծերակուտին՝ ապաստան զամենայնն առնէր ի կամս հիւպատոսացն. և իշխանութիւն տայր նոցա զամենայնն հնարս հնարել ըստ իմաստութեան իւրեանց ի կանգնումն և ի փրկութիւն քաղաքին: Բայց ծերակոյտն ոչինչ ստէպ օովորեցաւ գործել այնպէս. այլ ի ժամանակի միայն կարևոր չարեացն 4:

Ապա զիշխանութիւն զայն զանձամբ առեալ Կիկերովնի, զարտաքոյսն Հռովմայ ապսպարէր ի Կուինտոս Մետելոս. և յանձն իւր առնոյր զքաղաքն. և չըջէր գնայր նա ի տունջեան պարառեալ ի բազմամբոխ մարդկանէ. զի և եկեալ մըտեալ ի հրապարակն՝ գրաւէր ունէր նա իւրով գնդաւն վայր շատ: Իսկ անդուտոս Կատիլինա ոչ ևս ժուժեալ, խորհուրդ խորհեցաւ յառնել գիմել արտաքս և գընալ առ Մալլիոս և առ զօրն, և պատուէր տայր Մարկիոսի և Կեթեգոսի, զի վառեալք ի սուսերս՝ վաղքաջ ընդ առաւօտն գնացեալք ի դուռն Կիկերովնի իբրույայգորել, անկցին ի վերայ և սպանցեն զնա: Բայց Փուլվիա մի ի կանանց անտի

հոյակապից հռովմայ՝ գնացեալ գիշերի առ Վիկերովն, իրազեկ գաւոյն առնէր զնա . և կայր և խրատէր անձնապահ լինել 'ի Կեթեգոսէ և 'ի Մարկիոսէ : Իբրեւ չոքան նոքա անգր ընդ արշալոյսն, և արգելան 'ի մտիցն, զայրացեալք աղապակ բառնային առ գուրսն . որպէս զի և տուաւել ևս կատկածելիք գտան նոքա :

Ապա յեա այնորիկ ելեալ արտաքս Վիկերովն, 'ի խորհուրդ խմբէր զՍինկղիտոսն 'ի տաճարի անդ Աւկայացուցանողին Արամազդայ . որում հռոմայեցիք առնուն կարգան ՍԴԻԿՈՒ, որ կայ յեւս նուիրական ուղւոյն, ուր ելանեն 'ի Պալատին : Անդանօր խմբեցաւ և Կատիլինա հանդերձ արամբք՝ իբրեւ 'ի չքմեղս վասն անձին . բայց 'ի Սինկղիտոսէն հանգարտեաց և ոչ ոք նստել ընդ նմա . այլ առհասարակ զատեան 'ի նստարանէն նորա : Իբրեւ սկիզբն առնէր խօսիցն Կատիլինա, արգելեալ խափանեցաւ 'ի յուզելոյ ամբոխից : Ի վերջէ ապա յոտն կացեալ Վիկերովնի, հրաման տայր Կատիլինայ յառնել ելանել 'ի քաղաքէն . քանզի և պարտ է ասէր ընդ երկոսին ընդ նոսա լինել միջնորմոյն . զի մին՝ բանիւք վարէ զքաղաքն, և միւսն՝ զինու :

Ապա Կատիլինա ելեալ վաղվաղակի 'ի հռովմայ հանդերձ երեքհարիւր վառելովք, և հանդերձ վարոցաւորօք ըստ օրինի իշխանին, և հանդերձ տապարօքն և գլորչակօք, չղբաւ առ Մալլիոս . և անդ խմբեալ քսան հազար զօրականին, գնաց

շուրջանակի ընդ քաղաքս քաղաքս, գրդէր
 գրդէր յապատամբութիւն: Իբրեւ այս-
 պէս մտառ հրատարակեցաւ պատերազ-
 մին, առեալ զԱնտոնիոս արձակեցին 'ի
 կռիւն: Իսկ որք միանգամ կաշառարեկք
 'ի Կատիլինեայ Թողան 'ի քաղաքին, զնո-
 սա առեալ ժողովէր խմբէր և խրափուտէր
 Կոռնելիոս լէնտոդոս՝ մականուանեալն
 Սուռաս՝ այր տոհմիկ, բայց և չարաչար
 վարեալ կեանս. և առ անժուժկալութե
 կրիցն յառաջ ժամանակաւ 'ի բայց հա-
 նեալ 'ի Սինկղիտոսէն. և էր նա երկրորդ-
 անգամ կացեալ զօրավար, բոտ որում և
 սովորեցան՝ որք տենչային միւսանգամ ու-
 նել զաւագութիւն Սինկղիտոսին: Եւ
 պատմեն՝ մականուն զայն Սուռաս առնու-
 նորա 'ի պատճառաց աստի: Սա առ Սիդ-
 զայիւ կացեալ գանձաւոր և ծախեալ գը-
 բամ բազում 'ի գանձէն, պրտմեալ Սիդ-
 զաս պահանջէր համար 'ի նմանէ 'ի Սինկ-
 զիտոսին. նա յանգիման եղեալ բնամ իսկ
 յանհոգս և արհամարհոտ ժպրհութեամբ,
 ասէր չտալ համարս, այլ յանգիման զը-
 րունսն առնել. զոր և մանկաբն սովորե-
 ցաւ գործել 'ի սխալել իւրեանց 'ի գնտա-
 կախազին. ուստի և անուն կարգացին նմա՝
 Սուռաս, քանզի Հռոմայեցիք Սուռաս կո-
 չեն զսրունսն: Ապա և միւսանգամ գա-
 տախազեալ յատենի և կաշառեալ զբա-
 զումս 'ի գատաւորացն, իբրեւ յաջողեցաւ
 նմա արձակել յազատութիւն յերկուց
 միայն քուէից, ասէր՝ ընդ վաղ վատնել

զոր 'ի ներքս մատոյց նա միումն յերկուց անտի գատաւորացն . քանզի և միովն շատ իսկ էր նմա արձակել ազատ :

Այսպիսի ոք էր ալին . որ և բաց 'ի Վա. տիլինեան գրգռութենէն՝ և երազայոյս ևս զառաժեալ էր նա 'ի սուտակասպաս ըղձից անտի և 'ի կախարդաց , որ 'ի նուագ առեալ տաղս իմն և պատգամս սափա սուտս , իբրու որ 'ի Սիպիւլեայց քաղեալք մատենից և նախաքարող եղեալք . երից ու մանց Վուռնելիոսից միապետել 'ի Հռոմ . որոց երկուք արդէն 'ի գլուխ տարեալ ըզ սահմանն , այն է՝ Վիննաս և Սիւլլաս , և երրորդին յայնժամ դիք 'ի ներքս զմիապետութին բերեն Վուռնելիոսին . և պարտ և արժան է նմա առնուլ զայն , և մի ժամաւաճառ եղեալ ազարտել եղծանել իբրու զՎատիլինա :

Ապա յայնժամ Նենտղոս մտայոյզ ոչ 'ի գուզնաբեայս ինչ եղեալ և 'ի հետեակս , այլ հաստատեցաւ համբուն 'ի մահ առ հարարակ զՍինկղիտոսն վարել , և յայլոց ևս քաղաքայնոց ըստ բաւականի ձեռինն . առ այս՝ հրկէզ և զքաղաքն առնել , և խը նայել և ոչ յոք՝ բայց յորդուցն Պոմպէի . քանզի ասէր ունել զնոսա 'ի գիպահոջ իբրեւ պատանդս՝ խօսել պայմանս հաշտութեան ընդ Պոմպէի . որ ըստ ճշգրիտ համբաւոյն դարձ արարեալ գայր նա 'ի մեծէ արշաւանէն :

Արդ սահմանեցաւ 'ի գործ գառնութեանն գիշեր մի ժամակալ 'ի Վուռնոսեան

տօնից անտի . և տարան թաքուցին 'ի տանն
Կեթեգոսի միանգամայն և սուսերս և
քուլս և ծծումբ . և ընտրեցին կացուցին
արս հարիւր և բաշխեցին 'ի կողմանս կող-
մանս Հռովմայ . և առն առն հրամայեցին
կողմն մի , զի 'ի սուղ ժամանակ հուր հա-
րեալ միանգամայն 'ի բազմաց , հրձիգ ըզ-
քաղաքն արասցեն յամենայն կողմանց .
էին էին և այլք կացեալք առ ջրմուղս , զի
սպանցեն զեկեալսն զջրոյ :

Իբրեւ այս այսպէս հանդերձեցաւ , գտան
'ի ժամուն 'ի Հռոմ քաղաքի գետապանք
երկու յԱլլորդիդեցւոց անտի . և էր այս
ժողովուրդ մեծապէս հարստահարեալ
յայնժամ 'ի Հռոմայեցւոց տէրութենէն :
Ոյր աղագաւ և լենտղոս և արքանեակքն՝
զմտաւ ածեալ 'ի նոցա ձեռն գրգել յա-
սլրատամբութիւն զԳաղատիա , առեալք
զնոսա 'ի հողորդութիւն իւրեանց դաւա-
նացն , և տային նոցա նամակ մի գրեալ
առ ծերակոյտ նոցա , և նամակ մի ևս առ
Կատիլինա . ձեռն յանձին հարկանէին
ծերակուտին նոցա վասն ազատութեան
Գաղատիոյ . և յորդոր 'ի ներքս տային
Կատիլինեայ յազատութիւն կարգել զծա-
ռայիցն խուժան , և ճեպ տալ փութալ 'ի
Հռոմ կոյս . և արձակէին ևս ընդ նոսա
առ Կատիլինա զՏիտոս զոմն Կրոտովնիա-
տէս հրեշտակ նամակաբեր :

Բայց 'ի ժամանակին յայնմիկ արք խոր
հըրդակորոյս զքանիւք ընդ միմեանս ան-
կեալ վասն իրացս և 'ի քնին մտեալք , մա-

Նաւանգ 'ի գինւոջ և 'ի մէջ կանանւոյն ,
անգուտս Կիկերոյն որ անխոնջ հետա-
խոյլ էր ամենայնին մեծաւ խորհրդով և
զգոնութեամբ , էին էին նորա և լրտեսք
արտաքոյ բազումք հետաքնինք յամենայ-
նին , և 'ի բանս ևս զանխուլս մտանէր նա
ընդ բազմաց արտաքնայալգար գաւաի-
ցացն՝ յորո և վտահն էր , ապա ճշգրիտ
և համօրէն 'ի վերայ եկաց նա բանագնաց
ընեւոյն նոցա ընդ եկացն գեսպանաց : Ոյր
ազագաւ և 'ի գարանի նստուցեալ արս 'ի
գիշերի , ձերբակալ առնէր զՎրոտոյնիա-
տէս և զնամականին . 'ի նոյն գործակից լի-
նէին գազտաբար և Ալլորրիգեյիք :

Ապա ընդ արշալոյսն առաւտոտն խըմ-
բեալ զՍինկլիտոսն 'ի տաճարին միաբա-
նութեան , և ընթերցեալ զնամականին ,
տալոս ռնկնդրութիւն և գուշակացն . անգ-
անօր և Սիդղանոս Յունիոս վկայէր՝ լսել
ոմանց 'ի նմին իսկ 'ի Կեթեգոսէ , ասել ,
եթէ երկից հիւպատոսաց և չորեք զօրավա-
րաց հասանէ մեռանել . և յայսպիսեաց
աստի պատմէր յայնժամ և Պիտոյն հիւ-
պատեան այր : Ապա Գայիոս Սուլպիկիոս
մի 'ի զօրավարաց անտի առաքեալ 'ի տունն
Կեթեգոսի , գտանէ անգանօր փքինս շատ
և զէնս այլ , և առաւել ևս՝ վաղակաւորս և
գաշոյնս առհասարակ սալասուրս : Յայն-
ժամ վճիռ Սինկլիտոսին տուեալ անպա-
տուհաս արձակմանն Վրոտոյնիատեայ , զի
յանգիման զամենայն մերկասցի առենին ,
յայնժամ Լենտղոս նշաւակեալ՝ ինքնին

հրաժեշտ տայր յաւագութենէն, (զիւ և էր իսկ այրն զօրավար 'ի ժամանակին) . և 'ի բաց զպատմութեանն եղեալ՝ արկանէր զիւրեաւ հանգերձ զառապելոյ: Իսկ զնա և զարրանեական առեալ 'ի ձեռս տային զօրավարացն, 'ի գիպահոջ կացուցեալ առանց կապանաց: Ընդ երեկս կարճատէր օրն, և անդ ժողովուրդք բազմամբոխ գտաւին կալեալ մնային արտաքոյ. եւ 'ի դուրս Կիկերովն 'ի Սինկղիտոսէն, և 'ի վեր զբանն հանեալ խուժանին, անցանէր գնայր հանգերձ նոքօք 'ի տուն մի բարեկամին իւրոյ, որ անդ մօտ կայր. քանզի 'ի տան իւրում ժողովեալ խմբեալ էր կանանին՝ կատարեալք 'ի նմա զնուիրական պաշտամունան զգալտնիս 'ի պատիւ դիցուհւոյն, որում անուն կարդան Հռոմայեցիք Պօնա, և Հելլենացիք՝ Ղինէփա. և ամի ամի զոչ զոչէն նմա 'ի տան հիւպատոսին կին նորա կամ մայր նորա, և հանդիսակիցք գան անդր և Վեստեան կուսանք:

Արդ 'ի տուն յայն մտեալ Կիկերովնի, և նուազունք յոյժ ընդ նմա, կայր և մտախորհ լինէր 'ի սրտի իւրում՝ զինորդ նա վճարեցէ ընդ դաւադիր որեարն: Քանզի և խորշէր իսկ 'ի վերջին պատուհասէ արանցն՝ որում արժանի իսկ էին նոքա առ անհնարին մնասուն. և վարանէր տաղնապէր ոչ 'ի տնկակից միայն հեղութենէն, այլ և զի մի թերևս կարծեսցի զեղծանել իշխանութեամբն, և վայրենանալ առ այն պիտի որեար աւագ և տոհմիկ. որոց և էին

խակ հաստահարուած բարեկամք 'ի քաղաքին : Բայց և անդուած զանգիտեալ խիթայր 'ի մօտալուտ վտանգէն, եթէ երբէք մարդասիրագոյնս գնասցէ ընդ նոսա : Քանզի պատուհաս տարեալ արանցն ոչ մահուչափ, ոչինչ արգեօք հոնդարտեսցին նոքա . նա և սաստիկ ևս ազուացեալք ժպրհեսցին յամենայն լրբութիւն, զնորոգ զայն կիրան զքամանն՝ բարգեալք 'ի հին չարութեանն : Առ այդ՝ և այր անարի յանդիմանեսցի նա և վատասիրտ . քանզի և անշուշտ ոչ 'ի քաջաց ոք և յարեաց աւելին ժողովուրդք զՎիկերովն :

Իբրև այսպէս 'ի մեծ վարանսն տագնապէր Վիկերովն, յայնժամ գէպք հրաշալի 'ի զոհսն պատահէր կանանայն : Քանզի 'ի վերայ սեղանոյն, ուրանօր կրակն երևէր շիջեալ, անդրէն 'ի գազախոյն և 'ի խանձողացն բոց հատանէր մեծ և լուսուոր . իբրև այլք 'ի կանանցն զահի հարան, նուիրական կուտանքն պատուէր ետուն Տերենտեայ կնոջն Վիկերովնի՝ գնալ վաղ վաղակի առ այրն և ասել նմա՝ բուռն ըզգործոյն հարկանել զոր խորհեալն է 'ի փրկութիւն հայրենեացն . իբրու որ գիցուհայն ինքնին զմեծն զայն բորբոքել բոց՝ ազգարար նմա փրկութեան և փառաց : Իսկ Տերենտիա (քանզի և չէր իսկ նա կին անարի և վատասիրտ, այլ կին պատուասէր . և որպէս ասէ իսկ ինքն Վիկերովն, առաւել միւսեր 'ի քաղաքական գործս առնն, քան թէ զառտնինսն հաղորդէր

ինչ նմա), գնացեալ պատմեաց առն իւրում զայսոսիկ և գրգեաց զնա ընդդէմ արանցն: Զնոյն յորդորէին զնա և Վուին, առս եղբայր նորա և Պոպղիոս Նիգիտիոս՝ ընկեր նորա յիմաստասիրականին. և վարէր իսկ Վիկերոմիւն զնոյն Պոպղիոս ՚ի բազում գործս քաղաքին և ՚ի մեծամեծս:

Ապա յաւուրն երկրորդի խորհուրդ առեալ Սինկղիտոսին վասն պատուհասի արանցն, առաջին Սիղղանոս հարցեալ տայր խորհուրդ բանտարգել զադան առնել և անգանօր զվերջինն ածել նոցա պատուհաս: Յայնժամ և առհասարակ ըստ նմանէ մի առ մի ձեռն տային խորհրդոյն հաւանութեան, մինչև ՚ի Գայիոս Վեսար, որ և եկաց նա իշխանապետ: Էր նա յայնժամ պատանի և սկիզբն առեալ ՚ի բարգաւաճել. այլ հնարաւոր իմաստութիւն և յուսով ակնկալութեանն այնպիսի կալաւ ուղի, որով և յաջողեցաւ նա ապա ՚ի միապետութիւն առնուլ չրջել զՀռոմայեցոց կարգն. և յայնժամ խեղճմուտ լինէր և ոչ սք. բայց Վիկերոմիւն մեծապէս կասկածէր վասն առնն. սակայն չէին նմա ՚ի ձեռս հաւաստիք բաւական ՚ի նշաւակել զայրն. և բազումք ևս ասէին՝ եթէ և Վեսար ինքնին վայրիկ մի ևս ձերբակալ լեալ էր, բայց ճողոպրեցաւ ՚ի Վիկերոմիւնէ. և կէսք ևս ասէին՝ կամաւ Վիկերոմիւնի զանց առնել զնովաւ և չտել գուշակացն նորա առ ահի բարեկամոցն նորա և զօրութեանն նորա: Քանզի և յայանի իսկ՝

զորավիգն առաւել այն բարեկամք կացին
'ի փրկութիւնն Կեսարու, քան թէ Կեսար
'ի պատուհասն նոցա :

Արդ և սմա յայնժամ կարգ հասեալ
տալ զկարծիսն, նա յոտն կացեալ ասէր՝
ոչ մահու պատուհաս կապել արանցն,
այլ զգոյս նոցա յարքունիս առնուլ և ար-
կանել զնոսա յոր և քաղաք խաղիոյ կա-
մեացի ինքնին Կիկերոնն, և անգանօր 'ի կռ-
ձնդս ունել զնոսա մինչև 'ի վանեքն Կա-
տիլինեայ : Եւ քանզի մեծապէս գթու-
թեան էր խորհուրդն, և քաջաբան առա-
ւել՝ որ զխորհուրդն զայն բարբառեցաւ
յայնժամ, անգուտտ և Կիկերոնն ինքնին
ոչ սուղ ինչ օժտնդակեաց նմա . քանզի
յոտն կացեալ հաւանէր, և որ խօսեցաւ
'ի կողմն առաջին խորհրդոյն, սապէս և
երկրորդին յայնժամ : Ուստի և ամենայն
բարեկամք Կիկերոնն՝ օգուտ նմա զխոր-
հուրդն գիտելով զԿեսարու (իբրու նուազ
բամբասել նմա՝ ոչ 'ի մահ զարան վարե-
լով), ձեռն ետուն և նոքա՝ որպէս զի և
Սիլղանոս ինքնին յայնժամ փոխեալ 'ի
մտացն զառաժանէր . ասէր՝ և ոչ ինքն
մահու խորհուրդ վասն արանցն խորհի .
իբրև վերջին պատուհաս բանտարգելու-
թիւնն իցէ առն Սինկլիտիկոսի հռոմայե-
ցւոյ :

Բայց անգ երկրորդի խորհրդոյն՝ առա-
ջին ընդդէմ դարձաւ Կատղոս Լուտա-
տիոս . ապա յարեաւ Կատոնն . սա 'չօ-
րեղապէս կրթեալ 'ի բանս իւր և կապկա-

ծեղի զՎեսար յարդարեալ, արամտուութի
բարկութեամբ չնոյր խրախուսէր զծերա-
կոյտն . մինչ զի և դատակնիք մահու ապա
'ի վերայ ածէին պատժապարտիցն : Իսկ
յաղագս յարքունիս գրաւելոյ ընչիցն նո-
ցա, յոտն կացեալ Վեսար ընդդէմ դառ-
նայր . յանձն չառնոյր եթէ զմարդասէր
կողմն զիւրոյ խորհրդոյն նոքա 'ի բաց մեր-
ժեալ, 'ի դժնդակն միայն կրթեսցին և 'ի
խիստն . իսկ իբրեւ 'ի բազմաց բուռն լինէր
առն 'ի բանին յայնմիկ, նա 'ի թիկունս
կարդայր զժողովրդապետն, բայց նոքա
ունկն ճատուցին նմա . սակայն Վիկերուին
ինքնին ամոքեալ 'ի գերեւ հանէր զխոր-
հուրդ զայն վասն ընչից նոցա :

Բայց յետ այնորիկ ելեալ գնայր հան-
դերձ Սինկղղաոսիւն առ փնասակարան . որ
և ոչ 'ի միում վայրի պատահեցան նոքա,
այլ 'ի գիպահոջ կային բաշխեալք առ
մէն մի 'ի զօրավարացն : Առաջին չոքաւ
առ Ղենաղոս . և առեալ զնա 'ի Պալա-
տիոնէն տանէր ը նուիրական ուղին և ընդ
մէջ հրապարակին, պարառեալ յաւաք-
որերոյն 'ի պաշտպանութիւն անձինն . ըզ-
հետ գնայր և խուժան ժողովրդեանն լուռ
անշոունջ զարհուրեալք ը պատահումնն .
և 'ի պատանեաց ևս՝ որոց և արհաւրօք և
ոքանչելեօք թուէր այնպէս՝ իբրու թէ
իւղագլխել 'ի նուէրս ինչ հայրենի զոհից
յաւադպետական իշխանութենէն : Հա-
տեալ անցեալ ընդ հրապարակն և յան-
գիման եկեալ բանտին, անդէն զՂենաղոս

'ի ձեռս տայր դահճին. հրաման կարգայր
'ի մահ վարել: Ջնոյն օրինակ տայր սպա-
նանել և զվեթեգոս, և զայր այր 'ի մնա-
ցելոց անտի, ածեալ առհասարակ և ի.
Ջուցեալ 'ի բանտ անգր: Ապա տեսեալ և
զբազումս 'ի գաւակցաց անտի խռնեալ
կուտեալ 'ի հրապարակին, անտեղեակ ե-
ղելոցն՝ թնային գիշերոյ. կարծէին ողջ զըն-
կերան, և զերծ զնոսա տեսանել 'ի կապա-
րանէն, մեծաձայն բարբառեցաւ առ նոսա
Վիկերովն և ասէր. Ո՛ղջ է. քանզի և այս,
պէս ազգէին Հռոմայեցիք զմահն. ո՛չ կա-
մէին բարբառել ինչ 'ի գժեղակացն:

Իսկ յայնժամ երեկոյացեալ աւուրն,
և Վիկերովն յարուցեալ 'ի հրապարակէն
եւանէր 'ի տուն իւր. և զհետ ամբոխ քա-
ղաքին ոչ ևս այնուհետեւ անշունջ և կար-
գաւ, այլ խուռն ամենայն ուրեք ընդ որ
և անցանէր՝ ձայն ցնծութեան և ծափս և
կայծա հարկանէին ժողովուրդք խուռն-
ընթացք. անուռ կարգային նմա՝ փրկիչ և
հիմնադիր հայրենեաց: Անդանօր և 'ի
Ջահից բազմաց լուցելոց և 'ի ղամբարացն
վառելոց հանդէպ գրացն՝ պայծառացան
պողոտայք. այլ և կանանին ինքնին 'ի յար-
կաց իւրեանց լոյս 'ի դուրս տային 'ի փառս
նորա և 'ի տեսիլ առնն, որ այնպէս չքեղ
գարձ արարեալ գայր հանգերձ աւագորե-
րովն. յորոց և բազումք այն էին՝ որ մաշտա
'ի գլուխ տարեալ մեծամեծս և յաղթա-
նակաւ մտեալք 'ի Հռոմ, և բաժին ևս ոչ
ինչ գուղնաբեայ յաւելին նոքա 'ի Հռո.

նէր ատենն արանու թեամբ զկիկերովն ի հիւ պատասխան թիւնն . զի և շուք մեծապէս ձօնեցին նմա՝ առաւել քան զառաջնոցն ամենեցուն . և անուն կարգացին նմա Հայր Հայրէնէայ . և թուի՝ նմա առաջին ժառանգել զայն անունն . քանզի և այնպէս անուանեաց Վատովն զկիկերովն լու ՚ի լու ժողովքեան :

Եւ ապա գերազանցէր նա զօրութեամբ ՚ի մէջ քաղաքին . սակայն և խելթ ատելութեամբ ձգեաց յանձն իւր՝ ոչ յանբարի ինչ գործոց , այլ ՚ի հանապազօր գովութենէ և ՚ի պարծանաց անձինն , յորմէ և տաղտկացան բազումք : Քանզի և ցանգ ՚ի Սինկլիտոսին և ՚ի ժողովս ևս խուժանին և յատենի դատատանին՝ յուշ ածեալ նա մեղմով ՚ի ներքս արկանէր զԼենտղոս և զՎատիլինա : Առ այս և զարագծածս մատենից իւրոց և զգիրսն ընդր ՚ի գովութիւնս անձինն . և այսպէս ապա թէպէտ և հեշտալուր ևս էին բանք նորա և լի չքնորհօք , անձամբ անձին պատերազմօղ լինէր լսելեաց . և գժպատեհ այն կիրք՝ իբրու անհրաժեշտ ախտ՝ անմեկնելի էր ՚ի նմանէ :

Այլ թէպէտ և այնպէս անհնարին կրթեալ ՚ի պատուասիրութիւն , ոչինչ վանեցաւ նա ՚ի կրից նախանձուն . ճոխաբար տայր և գովութիւն արանց քաջաց , ոչ ծերունեացն միայն՝ այլ և որ առ իւրովքն ժամանակօք . զոր և է մեզ ժողովել ՚ի մատենից անտի նորա : Եւ առ այս յիշատակ

առնեն զնորա բազում զրուցաց. որպէս որ վասն Արիստոտէլի, զոր Գիւ Բօլէհօսան կոչեաց նա. և որ վասն Տրամախօսութեանցն Պլատոնի, եթէ՝ Յորժամ Արամազդ առցէ 'ի խօսել՝ ասէ՝ օրինակ զնոյն խօսեսցի: Իսկ զԹէոփրաստոս սովորեցաւ նա կոչել՝ իւր Բերկրանս. և հարցեալ էր. բռն՝ որ 'ի ճառից անտի Դեմոսթենէայ ամենագեղեցիկ իցէ. ետ պատասխանի՝ Երկայնագոյնն: Բայց և կէսք 'ի կուսակցացն Դեմոսթենէայ եպերեն զքան զայն զՎիկերովնի, զոր 'ի գրի ուրեք առ բարեկամն ասէր. եթէ՝ Ե՛րբէք՝ զի 'ի ճառս իւր նիրհէ Դեմոսթենէս: Այլ արդեօք մոռացօք են գոյա մեծապէս գովութիք և պանչելիք Վիկերովնի բազում ուրեք վասն Դեմոսթենէայ. և զի՝ և Փիլիպպեանն ևս յորջորջեաց նա զճառսն ընդգէմ Անտոյնիոսի, զորս և գեղեցիկ ևս գրեաց քան զամենայն ճառս իւր:

Առ այս՝ և որք միանգամ առ իւրովքն ժամանակօք արք հոյակապք 'ի ճարտարախօսութեան և յիմաստութեան, առհասարակ նա առաւել ևս պանծացոյց ըզնոսս. խօսեցաւ քաջիկ և արձանագրեաց ևս վասն իւրաքանչիւր նոցա: Նաև զօրավիշն կացեալ նա Վրատիպպոսի ճեմականի՝ հռոմայեցի գրէր զնա 'ի ձեռն Կեսարու իշխանութեանն. զնոյն և Արիստագեանն ծերակուտին թելադիր լինէր տալ վճիռ և թախանձել զնոյն Վրատիպպոս՝ կալ մնալ յԱթէնս 'ի գաստիարակութի

պատանեաց՝ իբրու որչուք փառաց իցէ քաղաքին այնմիկ : Եւ են ևս 'ի միջի թուղթք Վիկերովնի առ Հերովգէս , դարձեալ և առ իւր որդին , յորս առհասարակ զնոսա յորդորէ հպատակ կալ խմաստասիրականին առ ոտս Արատիպպեայ :

Ե' և այլ թուղթ , յորում կշտամբէ նա զԳորգիաս հռետոր , զի յազակատանս և 'ի գինեբրուս կրթէր զպատանեակն . ուստի և պատուիրէ նմա մի ևս վարել ընդ նմա : Իսկ 'ի թուղթո նորա 'ի հելլենագիրս՝ այս թուղթ և միւս ևս այլ առ Պեղոպէ Բիւզանդացի՝ արձանագրեալ կան զայրագինս իմն . և յկրաւի արդեօք կշտամբէ զԳորգիաս , եթէ էր նա արդարեւ՝ ըստ համբաւոյն՝ յանգգամաց դք և 'ի շփացելոց անտի : Սակայն և դժպատեհս բողոք արդեօք բառնայր նա , և յումպէտս գանգատի առ Պեղոպէ , զի անհոգացաւ շուք և հրովարտակ պատրաստել նմա առ 'ի Բիւզանդացւոց անտի : Բայց պատուասիրութեան կիրք էին բանքն . ըստ որում և ստէպայն տեղի տալ Վիկերովնի 'ի վայելչականէն՝ 'ի վեր վազեալ 'ի Ճարտարաբանութեան իւրում : Քանզի էր երբեմն՝ զի և պաշտպան Նումանտիոսի կացեալ նա 'ի գատաստանի , իբրեւ յետ արձակելոյն՝ ամբաստան կայր Նումանտիոս զՍարքինոսէ բարեկամէն Վիկերովնի , պատմեն՝ եթէ 'ի պրամուութիւն բարկութեան բրգեալ Վիկերովն՝ յարձակեցաւ 'ի Նումանտիոս և աւեր . " Եւ զի՛նչ ապա ճվՆումանտիէ , թե .

րեւ անձամբ անձին արձակեցաք դու 'ի գատակնքոյն, և ոչ ինե, որ ստուերածս 'ի վերայ ամեալ լուսոյ ատենին՝ մտախլաւ պատ արարարի զնա „ :

Աւ այս և երբեմն 'ի բեմէ անտի ներբողեալ նա զՄարկոս Արաստոս գեղեցիկ ճառիւ, իսկ յետ սակաւ աւուրց 'ի նմին բեմէ պարտաւալ զնոյն այր, ասէր Արաստոս. “ Ոչ գու ինքն աստանոր՝ չեն աւուրք շատ՝ գովեցեր զմեզ „ : Ետ պատասխանի Վիկերովն. “ Եւ կարի իսկ քաջ. սակայն 'ի հրահանգ ճարտարաբանութեան՝ 'ի նիւթ գծապատեն „ : Էր և յաւուր միում յասել Արաստոսի, եթէ 'ի Արաստոսից և ոչ ոք եկեաց 'ի հռոմ՝ աւելի քան զամս վաթսուն, և ապա տորջացեալ Արաստոս ասէր, “ Եւ առինչ ապա բարբառեցայ ես այդպէս „ . Ետ պատասխանի Վիկերովն. “ Գիտէիր իսկ քաջ՝ մտադիւրագոյնս լսել զայդ հռոմայեցւոցն. և գորին աղագաւ շնթեցեր զայդ ժողովրդեանդ „ : Սակեւ և յասել Արաստոսի, սիրել զառածն Ստոյիկեանց՝ “ Ընչաւէտ է այր բարի „ . ասէր նմա Վիկերովն. “ Նա՛ գու ուշիմ լեր 'ի բանդ, զի նոքա զամենայն ինչ՝ իմաստնոյն ասեն լինել „ . քանզի և բամբասեալ իսկ էր Արաստոս յարծաթսիրութեան : Իսկ և միւս այլ յորդուցն Արաստոսի նմանատիպ յոյժ երեւր առն ուրումն անուն Աքսիոս՝ որ նշանակէ Արժանի. ուստի և կարծիս չար տայր զմօրէն՝ գիտել զԱքսիոս. իսկ պատանին վայելուչս երբեմն խօսեալ ըզ-

Ճառ իւր 'ի Սինկղիտոսին, հարցանէին ցվիկերոյն վասն Ճառին: Եւ պատասխանի և ասէ, “ Արժանի Կրասսոսի, ” 5:

Իսկ իբրեւ հանդերձեալ էր Կրասսոս խաղալ յԱսորիս, խնդրէր՝ քան թշնամի՝ բարեկամ իւր մանաւանդ յարգարիւ զՎիկերոյն. ուստի և մտերմութիւն ըզձակաթ ցուցեալ առ նա՝ ասէր երբեմն՝ ընթրել առ նմա. և Վիկերոյն մտադիւր յօժարութեամբ հիւրընկալէր զայրն: Եւ ապա յետ սակաւ աւուրց ոմանք՝ ի բարեկամացն Վիկերոյնի խօսեալ ընդ նմա վասն Բատինիոսի, եթէ մեծապէս ըղձայ հաշտութեան և բարեկամութեան նորա (քանզի և էր իսկ այրն թշնամի), ասէր Վիկերոյն. “ Եւ թերևս և Բատինիոս ինքնին կամիցի ընթրել առ իս ”: Այսպիսի ոք էր Վիկերոյն առ Կրասսոս: Իսկ զԲատինիոս, այն՝ որոյ էին խոյլք՝ ի պարանոցին և փառտաբանէր յատենի, կոչեաց զնա Վիկերոյն՝ Հռետոր փքուռոյց: Եւ յայլում ևս նըլազի լուր հասեալ առ Վիկերոյն մահուառն, և վայր մի յետոյ լուր հասեալ ստոյգ՝ զի ողջ էր, ասէ Վիկերոյն. “ Չարաչար ուրեմն կորիցէ, որ չարաչար ստեաց ”:

Ե՛ր և երբեմն յորժամ Կեսար վճիռ 'ի ներքս տայր բաշխել զօրականին զգետին զԿամպանիոյ, և խոժոռեցան բազումք՝ ի Սինկղիտոսէն, իբրեւ անդ և լեւկիոս Գելլիոս այր հինօրեայ յոյժ՝ վկայութիւն Գնէր, մի երբէք կատարել բանին ցորչափ

ինքն կենդանի իցէ, ասէր յայնժամ Կիկերովն . “ Սպասեալ մնացուք ուրեմն . զի ոչ բազմաժամանակեայ ինչ յապաղումն խնդրէ Գելլիոս , ” : Իսկ էր յայնժամ և Հոփտաւիոս ոմն՝ զոր անդոսնէին ծնունդ լինել Լիբիոյ . և յասել առնն՝ ի փառաաքանելն Կիկերովնի՝ եթէ ոչ հասկանայ, ասէ Կիկերովն . “ Եւ ոչ ապաքէն քո ծակ են ականջք , ” 6 :

Որպէս և Մետեղոսի Նեպոսի երբեմն ընդ վայր հարեալ զԿիկերովն, զի շատ մարդիկ ի կորուստ մատնեաց գատախաղելովն, քան թէ փրկեաց պաշտպանելովն . ետ պատասխանի Կիկերովն . “ Դու ինքնին ապա վկայես, զի յիս քան ճարտասանութիւն՝ առաւել ևս են հաւատք , ” : Իսկ և յամբաստանիլ պատանւոյ ուրումն՝ իբրեւ որ պլակինգի գեղեալ հօր իւրում մատուցեալ իցէ . և յաւուր միում ի լըրբել պատանւոյն այնմիկ թշնամանօք ընդգէմ Կիկերովնի . ասէ Կիկերովն . “ Զայդ մանաւանդ կամիմ ես ի քէն , քան զպլակինգի , ” :

Էր և երբեմն՝ զի Պոպլիոս Սեմպիոս յիւրում գատի ընտրեալ զնա փաստաքան ընդ այլոց ոմանց, և ի խօսել ինքնին Սեմպիոսի զամենայնն՝ թոյլ ոչ տուեալ խօսել այլում, իբրեւ յայտնի էր արձակուրդ առն ի գատաւորացն՝ զի և քուեայս արկանէին, ասէր Կիկերովն . “ Ա՛ղէ գու Սեմպիէ վայելեա՛ զսերկեան օրդ . քանզի ի սոսկականաց եղիցիա գու առ վաղիւն , ” :

Դարձեալ և երբեմն Կիկերոնին կոչէր 'ի վկայութիւն ուրեք 'ի գատի զՊոպուլիոս Կոնստաս, որ օրէնսդէտ ասէր զանձն և էր ինքն տգէտ և ապուշ. իբրև պատասխանի տալի նա առ հարցաւորման՝ գիտեւ և ոչ ինչ, ասէ յայնժամ Կիկերոնին. « Թերևս կարծիցես դու, հարցուվորձ քեզ լինել վասն օրինաց ինչ, » :

Է՛ր և երբեմն 'ի պայքարի ուրեք 'ի հարցանել ցնա ստեպ Մետելոսի Նեպոսի, « Եւ ո՞րք ապա էր՝ ո՞վ Կիկերոնին, հայր քո », ասէ Կիկերոնին. « Զպատասխանի բանիդ այդորիկ քեզ ինքնին դժուարին ևս յարդարեաց մայր քո », քանզի և էր իսկ կին անժուժկալ համբաւեալ մայրն Նեպոսի: Եւ էր այս Նեպոս համարեալ իբրև այր յեղյեղով. որ և յանկարծակի երբեմն լքեալ զաւագութիւն ժողովրդապետութեանն՝ նաւեաց յԱսորիս առ Պոմպէոս, և անդուստ ապա միւսանգամ՝ ևս անհանճարաբար՝ դարձ առնէր գայր. և ապա 'ի թաղել իւրում զՖիլադրոս վարժապետ իւր շքով և 'ի դնել 'ի վերայ գերեզմանին ագուալ 'ի քարէ, ասէր ցնա Կիկերոնին. « Իմաստութեամբ յոյժ արարեր զայդ. քանզի ուսոյց դա քեզ առաւել թռչել 7, քան խօսել », :

Իսկ և Մարկոս Ապպիոս ուրեք 'ի գատի վասն բարեկամին իւրոյ՝ յասել 'ի յառաջաբանին, եթէ յանձն է նմա 'ի բարեկամէն թափել անդ միանգամայն և ճիգն և ճարտարաբանութիւն և հաւատ, ասէր

առ նա Կիկերովն . “ Իսկ գու աշնչափ երկաթի՞ անձն , որ ինչ մի չկատարես յայնչափ պատուիրանաց բարեկամիք , , : Արդ՝ զկծեցուցիչ այս զըոյցք 'ի Թշնամիս անդր և 'ի հակառակորդս՝ արդեօք քաջավայելուչք իցեն հաետորականին արուեստի . բայց վարել գորա զայգոսիկ այնպէս անխտրարար 'ի պատճառս միայն ծաղու , ատելի գործեաց զնա :

Ինչ ինչ և յայնպիսեաց անտի եգից սակաւուք : Մարկոսի Ակուինիոսի փեսայք գոլով կրկին՝ վտարանդիք միանգամայն , Ագրասատոս անուն կտրդայր նմա Կիկերովն : Առ այս՝ և Լեւկիոս Կոտտաս գոլով գինեակեր յոյժ , և համարակալ կացեալ 'ի ժամանակին՝ յորում Կիկերովն հետամուտ կրթեր հիւպատոսութեան , դէպ եղև Կիկերովնի 'ի ծարաւուն ըմպել ջուր . և զնովաւ շուրջ բարեկամքն կացեալ յետ ըմպելոյն , ասէր ցնոսա . “ Ուղղապէս ինձ պահ կալեալ երկնչիք դուք՝ մի գուցէ ցասնուցու ինձ համարակալք՝ զի ջուր ահաւադիկ ըմպեմ , , :

Էր և երբեմն պատահել նմա Բոկոնիոսի՝ որ ածէր ընդ իւր դստերս երիս անգեղեայս յոյժ , բարբառեցաւ Կիկերովն ըզքերթուածն . “ Արդեօք յակամայս Փերոսին սերմանեաց դա զաւակս , , : Եւ քանզի Մարկոս Գելլիոս համարեալ էր ոչ 'ի տոհմիկ ծնողաց զաւակ , յնթեռնուլ երբեմն սորա 'ի ծերակուտին նամակ՝ 'ի ձայն բարձր և ուժգին , ասէր Կիկերովն .

“ Մի ինչ զարմանալիք . այլ և գահ ինքնին մի է 'ի մոռնեալաց անտի , , :

Իսկ Փաւստոս Սիւղզա՝ որդի այնորիկ որ միապետեաց 'ի Հռոմ և բազում մարդիկ 'ի մահ վարեաց հրովարտակօք , իբրև անկաւ ընդ պարտութիւն և բազում ինչ վատ նեալ 'ի գոյիցն , հրովարտակ 'ի գուրս տալիս զանքատուութեանն , ասէր յայնժամ՝ Կիկերոն . ինձ այդ հրովարտակ գորա սիրելի առաւել է քան զհայրենականն : Ապա յայսպիսեաց աստի բազումք տաղտկացան ընդ Կիկերոն : Ուստի ապա և Կղոդիոս և կուսակիցք նորա հոկառակ ամբարձան նմա՝ յայսպիսի ինչ պատճառաց :

Էր այս Կղոդիոս ալի տոհմիկ , պատանի աշխոյժ և յանգուգն . և տուփացեալ սա Պոմպէեայ կնոջն Կեսարու , գաղտաբար սարգեցաւ 'ի տուն նորա՝ առեալ հանդերձ և կազմած զվարձակի , յորժամ 'ի տան անդ Կեսարու պաշտէին կանայք ըզզոհն զգաղտնի և տնտես յարանց , և չէր ոք անդ այր մարդ և ոչ մի : Բայց Կղոդիոս տակաւին պատանեակ և անմօրուս , կարծեաց մնալ 'ի ծածուկ՝ մտեալ առ Պոմպէա 'ի միասին ընդ կանանց : Ապա գիշերի մտեալ յընդարձակատարոյ յայն տալարանն , և վարանեալ դեգեւէր Կղոդիոս 'ի վայրին . անդանօր զնա այնպէս վախտլած տեսեալ ոմն 'ի նաժշտացն Աւրելեայ մօրն Կեսարու , հարցանէր զանունն : Իբրև կարի նեղ եհաս նմա 'ի խօսել , ասէր՝ զնաժիշան ինդրել զՊոմպէեայ՝ Աւրա անուն : Լսեալ

նաժշտին Աւրելեայ զձայնն՝ զի չէր կանա-
ցի, ճիշ բարձեալ ձայնէր զկանանին : Կա-
քա վաղվաղակի առեալ փակեալ զգուրան,
և հետախայզ եղեալ գտանեն զվզոգիոս
ուրեք 'ի սենեկի աղախնոյ՝ սւր զօգեալ
կայր : Հռչակ հարեալ բանին, անդէն գիր
ապահարզանի տայր Կեսար Պոմպէեայ .
և զվզոգիոսէ իբրև զամբարշտէ գատախազ
լինէր :

Եւ էր Կիկերոնն բարեկամ Վղովզիոսի,
զի և յառաջամիտ գտեալ իսկ էր զնա 'ի
նիզադակեցութիւն ընդդէմ Վատիլինեայ և
անձնապահապետ իւր էր . համայն և այն-
պէս 'ի չքմեղս լինել Վղովզիոսի և 'ի պըն-
գել ևս՝ եթէ ոչ իսկ 'ի Հռոմ անդամ էր
նա յաւուրան յայնոսիկ, այլ 'ի վայրս բա-
ցածիդս 'ի քաղաքէն, յայնժամ Կիկերոնն
ընդդէմ գարձեալ վկայէր՝ 'ի նմին իսկ ա-
ւուր գալ առ նա Վղովզիոսի 'ի տուն և
խօսել ինչ ընդ նմա . որ և էր իսկ Ճմա-
րիտ : Բայց թուի՝ Կիկերոնի ոչ 'ի շնորհս
Ճշմարտութեան վկայել բանին, այլ յի-
րաւացուցանել զանձն առ կին իւր Տե-
րենտիա, որ թշնամութեամբ էր ընդ Վղով-
զիոսի 'ի պատճառս Վղովգեայ քեռն նո-
րա . զորմէ 'ի կարծիս էին խնդրել ամուս-
նանալ ընդ Կիկերոնի՝ ժիջնորդաւ ուրումն
Տուղզոսի մտերիմ ծանօթին Կիկերոնի .
և յայց ստէպ Տուղզոս ելանելով Վղով-
գեայ՝ որ մօտ բնակէր, և սպաս ևս հարկա-
նելով նմա, 'ի կարծիս արկանէր զՏերեն-
տիա . որ և կին անհամբոյր գողով 'ի բարան

և տիրացեալ ևս 'ի վերայ Կիկերովնի ,
դրդեաց զնա հակառակ ընդդէմ վկայու-
թիւն տալ Կղովգիոսի :

Անդ և բազում լաւորեար վկայեցին
ընդդէմ Կղովգիոսի , իբրու որ երդմնա-
հար է այրն և չարարուեստ և կաշառաբեկ
ամբոխից . առ այս՝ և զտիկնայսս պղծեալ
է գորաւ : Նա և Լեւկուղղոս ինքնին 'ի ներքս
մատուցանէր յաղախներայց ոմանց , որ վը-
կայեցին՝ մտանել Կղովգիոսի առ կրսերա-
դոյն քոյրն իւր՝ յորժամ 'ի կին ածեալ
իսկ էր Լուկուղղեայ : Եւ էր ևս համբա-
ւեալ առհասարակ , գիտել նորա և զեք-
կուսայլ 'ի քերց անտի իւրոց , զՏերեն-
տիա զոր ունէր Մարկիոս Հռեքս , և զՎղո-
գիա՝ զոր ունէր Մետեղոս Կելեր . և կո-
չէին զՎղոգիա Կուսդրանտիա . քանզի մի
'ի տարփածուաց նորա արկեալ 'ի քաակի
դրամն պղնձի , առաքեաց առ նա իբրև
արծաթիս . և Հռոմայեցիք Կուսդրանտէ՛մ
կոչէին զմանրագոյն պղնձագրամն . և ա-
ռաւել ևս վասն քեռն իւրոյ այսորիկ շատ
բամբաստեալ էր Կղովգիոս :

Յայսր ամենայնի վերայ ըդէմ դարձաւ
յայնժամ խուժանն վկայիցն և հակառա-
կորդացն Կղովգիոսի . և դատաւորք զահի
հարեալք թիկնապահս կարգեցին իւրեանց ,
և շաղք 'ի նոցանէն պնակս խառնագիրս 'ի
դուրս ետուն , սակայն և բազմագոյնք 'ի
նոցանէն դատեցան արձակել զայրն , և
համբաւեցան իբրև կաշառակուրծք : Ոյր
աղաղաւ և ապա Կատուղղոս հանդիպեալ

գատաւորացն այնոցիկ, ասէր այսպէս .
 “ Յիրաւի արդեօք խնդրեցէք գուք թիկ-
 նապահս 'ի զգուշութիւն. զանգիտեալք՝
 գուցէ դք առցէ 'ի ձէնջ զկաշառ արծա-
 թոյն , : Եւ Կիկերոյն ինքնին, յասել անդ-
 Կղովգիոսի՝ եթէ 'ի վկայել նորա՝ ոչինչ
 հաւատացին գատաւորք, ետ պատասխա-
 նի . “ Այլ ինձ հաւատս ընծայեցին թուով
 քսան և հինգ 'ի գատաւորաց, զի նոյնչափ
 քուեայք արկան ընդդէմ քո . իսկ քեզ ե-
 րեսունք թուով ոչ հաւատացին, քանզի
 չարձակեցին զքեզ՝ մինչև առեալք զար-
 ծաթն , : Առ այս՝ և Կեսար կոչեալ յա-
 տենի՝ վկայեաց և ոչինչ ընդդէմ Կղովգիո-
 սի . և ոչ զարձեալ շնութիւն ասէր գտա-
 նել 'ի կին իւր, սակայն և արձակել ար-
 ձակեաց զնա . իբրեւ արժան էր կնոջ Կե-
 սարու ոչ սուրբ միայն լինել յամենայն
 աղծութէ՝ այլ և 'ի կասկածանաց անգամ :
 Ապա 'ի վտանգէն յայնմանէ ճողո-
 պրեալ Կղովգիոս, և յետ այնորիկ կար-
 գեալ 'ի ժողովքդապետ, անդէն բուռն
 եհար վանել զՎիկերոյն, գրդեալ հրա-
 պուրեալ միանգամայն զամենայն ինչ և
 զամենայն մարդ ընդդէմ նորա : Քանզի
 յինքն առեալ յանկուցանէր զխուժանն
 մարդասիրագոյն օրինադրութեամբք . և
 վճիռ ևս ետ տալ զմեծամեծ կուսակալու-
 թեանց վասն հիւպատոսացն երկուց . զՄա-
 կեդոնիոյ՝ տայր Պիսովնի . և Գաբինիոսի՝
 զԱսորոց . և առեալ խառնէր 'ի տնտե-
 սութիւն քաղաքին զբազումս յաղքատաց

Ժողովրդեանն. և զիւրե գումարէր կուտէր
ամբոխ մեծ զծառայից վառելոց:

Արդ յերից անտի աւագամեծար ա-
րանցն 'ի ժամանակին, Կրասոս յայտնի
իսկ մաքառէր ընդ Կիկերովնի. իսկ Պոմ-
պէոս երկոցուն նոցա ընդ միտ մտանէր.
իսկ Կեսար պատրաստեալ իսկ էր 'ի չու-
անկանել զօրու 'ի Գաղատիա: Ուստի և
Կիկերովն գնացեալ առ Կեսար (Թէպէտ
և չէր նորա բարեկամ, և խիթայր ևս՝ յետ
անցիցն Կատիլինեան). Թախանձ արկա-
նէր նմա առնուլ զինքն իւր ետեղակալ:
Հաւանեալ Կեսարու ընդ բանն. անդուստ
Կղովքիոս տեսեալ եթէ այնպէս ճողոպրի
Կիկերովն 'ի ներքուստ Ժողովրդապետու-
թեան իւրոյ, կեղծաւորեցաւ զկամս հաշ-
տութեան ընդ նմա. և զմնաս գժաու-
թեանն բաղումս 'ի վեր հանեալ առ Տե-
րենտիա, և միշտ հանդարտագոյնս յիշա-
տակ բերեալ զայնորիկ, և հեշտալուրս ըզ-
բանիւք անկեալ ընդ նմա՝ իբրու այր անո-
խակալ և անցասումն, և դանդաւտ միայն
կալեալ համեատագոյնս և իբրեւ բարեկամ,
յանդորրու հանգուցանէր զԿիկերովն. որ-
պէս զի և ինքնին նա գնացեալ առ Կեսար
հրաժեշտ տայր 'ի տեղակալութենէն, և
անդրէն միւսանդամ դարձաւ 'ի գործս
բաղաբին:

Չչարեալ յայնժամ Կեսարու, առա-
ւել ևս ոյժ ետ Կղովքիոսի ընդդէմ Կի-
կերովնին. և համբուն առեալ ուծացոյց
'ի նմանէ զՊոմպէոս: Առ այս՝ և ինքնին

մատուցեալ վկայէր յանդիման խուժանին, եթէ՝ որպէս ինքն կարծէ՝ ոչինչ արգարացի և օրինաւոր կարգաւ գատակնիք տուաւ մահուան լենտուղոսի և Վեթեգոսի. զի և չեղև իսկ բանն ըստ գեղեցիկ կարգի գատաատանին: Ապա ամբաստանուածին այս յուզեալ ընդգէմ Վիկերովնի, ոչ ևս երթայր առ նա՝ սրաաստիանի տալ վասն անձին: 'ի վարանս տաղնապի պաշարեցաւ Վիկերովն, առեալ փոխեաց ըզհանգերձն, և շատ ինչ խռուացեալ հերոջն՝ այնպէս յայակոյս յայնկոյս շուրջ եկեալ յողոք խոնարհէր ժողովրդեանն: Բայց յոյնժամ ամենայն ուրեք ընդ առաջ նմա Վղովգիոս եղեալ ընդ փողոցո, պար առեալ յամբոխից մարդկան խեռից և ստահակաց, որք և լքապոյնս ձաղեալք զՎիկերովն 'ի փոխել հանգերձին և 'ի չուառանալ յայն կերպարան, էր բազում անգամ զի և գայուածիդ և քարածիդ լինէին 'ի նա, և խոչընդոտն կային ազաւանաց նորա:

Սակայն և այնպէս առաջին ընդ Վիկերովնի փոխեցին զհանգերձս գոգ առհասարակ և ասպետք. և ընդ նմա հեռեւեալք գնային ամբոխ մեծ պատանեաց ոչինչ պակաս քան երկուց բիւրուց. որք 'ի միասին և նոքա այնպէս երկայնագէտք խռուահերք յողոք անկեալ ազաւանին: Ապա և ծերակոյտն ինքնին խմբեալ՝ տայր վճիռ իբրև յօր սգոյ՝ և ժողովրդեանն գլխովին փոխել զհանգերձս. ընդգէմ գարձան հիւպա-

տոպք, և շուրջ զՎղովդեաւ խուճք վառելոցն
 պատեալ, յայնժամ ոչ սակաւք 'ի Սինկ-
 ղիտոսեան ակագանւոյն 'ի դուրս վազեալք
 զպատմութեանս պատառէին, և ձայն աղա-
 ղակին նոցա բարձրանայր: Իսկ յայն հան-
 դէս մեծի տեսարանին շարժեցան և ոչինչ
 հակառակորդք Վիկերովնի և կամ պատ-
 կառեցին ինչ. և հարկ ապա այնուհետեւ 'ի
 վերայ կայր Վիկերովնի կամ յաքսորս վը-
 տարանդի լինել, կամ զէն առ զէն ընդ
 Վղովդիոսի 'ի վէգ գալ: Չգբաւ Թիկունս
 խնդրել 'ի Պոմպէոսէ. բայց նա խոյս
 տուեալ 'ի ժամուն՝ գնացեալ նստաւ յա-
 գարակս իւր մօտ յԱլքանոն: Առաջին ա-
 ռեալ արձակեաց առ նա 'ի խնդրուածս
 զՊիսովն փեսայ իւր. ապա և ինքնին չոքաւ
 առ նա. լուր առեալ Պոմպէի, ոչինչ հան-
 դարտեաց երևել նմա. քանզի և յոյժ իսկ
 պատկառէր յառնէն, որ մեծաց վտան-
 գաց մատնեաց զանձն վասն նորա. և շատ
 ևս 'ի քաղաքականին նահատակեցաւ 'ի
 վերայ նորա: Համայն և այնպէս՝ քանզի
 փեսայ էր Վեսարու, յաղաչանսն խոնար-
 հեցաւ աներոյն, և մատն լինէր շնորհացն՝
 զոր յառաջ ժամանակաւ ընկալաւ 'ի Վի-
 կերովնէ. և խոյս տուեալ ընդ այլ դուրսն՝
 ծածկեցաւ 'ի նմանէ: Եւ այնպէս ապա 'ի
 Պոմպէէ մատնեալ Վիկերովն և ամայն
 լքեալ չոքաւ անկաւ առ հիւպատոսս.
 Գաբինիոս անողոքերի խստացաւ առ Վի-
 կերովն. իսկ Պիսովն մարգասիրագոյնս խօ-
 սեալ յորդորէր զնա տեղի տալ խուսել 'ի

մոլեգնութենէն Կզովգեայ, և համբերութեամբ տարեալ փոփոխութեան ժամանակին, միւսանգամ փրկիչ լինել հայրենեացն որ 'ի վերայ նորա ամբոխեալ և յադէտս ծփայ :

Զպատասխանի զայս առեալ Կիկերովնի՝ 'ի խորհուրդ մտանէր ընդ բարեկամնն : Յայնժամ Լեւկուզդոս խորհուրդ տայր կալ մնալ, իբրու որ յազմական ելցէ 'ի կռուին . իսկ այլք փախստեան խորհուրդ տային, ասէին՝ անձուկ ընդ հուպ ունել առնա խուժանի, իբրև 'ի մոլութեն Կզովգեայ յափրասցի և յանգգամութենէն . որում և ձեռն տայր հաւանութեան Կիկերովն : Ապա յարուցեալ առնոյր ածէր 'ի Կապետովլիոն գրօշեալ մի զԱթենասայ՝ զոր և յառաջնմէ կանգնեալ իսկ էր նա յիւրում տանն մեծապէս փառօք . անգանօր առեալ նովրեաց զնա վերտառութեամբ այսպիսի . “Առ Աթենաս” Պահապան Հռոմայ,, :

Ապա առեալ 'ի բարեկամացն առաջ նորդս ուզույ, գաղտաբար զհասարակ գիշերաւ ելանէր 'ի քաղաքէն . և հետի ընթացեալ ընդ մէջ Լեւկանիոյ, խորհէր անցանել 'ի Սիկիլիա : Հռչակ հարեալ փախստեանն, հրովարտակաւ ետ Կզովգիոս վտարանդի առնել զնա . և հրամանագիր ևս 'ի դուրս բերէր, կարճէր արգելոյր 'ի նմանէ զհուր և զջուր, և պատուիրէր մի տալ նմա տեղի ապաւինի ընդ մզոնս հինգ հարիւր յիտալիա : Սակայն և այնպէս ար-

գոյ էր այրն, զի և փոյթ ինչ չկալան առ-
հասարակ վասն հրամանագրին . և առեալ
ժողովեալ զՎիկերովն, և ուղեկից ևս լի-
նէին նմա հիւրամեծար մարդասիրութիւն :
Միայն 'ի Հիպպովնիա քաղաք Լեւկանիոյ
զոր պսօր կոչեն Վիքովնէ՝ Վիքիոս այր
Սիկիլիացի մեծապէս օգտեալն առ 'ի բա-
րեկամութենէն Վիկերովնի, և որ առ նո-
րոն հիւպատոսութեամբն ոստիկանն ևս
կացեալ էր 'ի վերայ դարբնաց, ոչ ժողո-
վեաց զնա 'ի տուն իւր, սակայն և խոստա-
նայր նմա տալ տեղի ապաւինի յազա-
րակին :

Իսկ Գայիոս Վերգիլիոս զօրավար Սի-
կիլիոյ, որ ջերմագոյն ևս մտերմութեամբ
զնացեալ էր ընդ Վիկերովնի, գրեաց առ
նա հեռանալ 'ի կղզոյն : Յորմէ և սրտա-
բեկ Վիկերովն՝ չղբաւ 'ի Բրենդեսիոն . և
անտինաւագնացեղեալ յաջողակ հողմով
'ի Դիւրրաքիոն, իբրեւ օր մի նաւարկեաց,
'ի հակառակ հողմոյն յետս ընկրկեալ,
անդրէն միւսանդամ յառաջագէմ հատա-
նէր զուլին : Եւ ասեն 'ի հասանել նորա
'ի Դիւրրաքիոն և յիջանել 'ի նաւէն, սա-
սանեցաւ երկիրն և յետս ընդգէմ նհան-
ջեցաւ ծովն . յորմէ և իղձքն գուշակեցին՝
ոչինչ բաղմոժամանակեայ տեւել վտարան-
դութեանն, իբրեւ փոփոխութեան յայ-
տարար իցեն նշանքդ :

Արդ թէպէտ և ստէպ անդանօր բա-
զում արքաւադք մարդասիրութեամբ
յայց առ նա ելանէին, և քաղաքք ևս

Հելլենացւոց 'ի պատիւ նորա զմեմեամբը
գային, նա՝ 'ի խոր խոցեալ 'ի հոգին՝ զոր
օրինակ տարփածութիւն հիքացեալք 'ի տար-
փալիսն՝ այնպէս գառնայր հայեր յիտա-
լիա կոյտ, արտաթափ արտառուչ թաղ-
ծեալ և հիքացեալ 'ի վշտին. զոր և դք
արդեօք չկարծէր տեսանել յայնպիսի այր
քաջագէտ, քաջահմուտ: Եւ ինքնին գար-
ձեալ Նիկեոյի սահալ ազաչէր զիւր բա-
րեկամսն մի հռետոր կոչել զնա, այլ ի-
մաստասէր. իբրև ընտրեաց իսկ նա անձին
իւրում՝ զիմաստասիրութիւնն՝ գործ. իսկ
հռետորականան վարէր իբրու գործեալ
ոմամբ 'ի պէտս քաղաքին:

Այլ սակայն և կարծիքն ինքնին գլխո-
վին յոյժ զօրացեալ է ջնջել առ 'ի հոգ-
ւոյն զխոհականութիւնն՝ իբրու երանգ-
իմն զվերին երեսաց. և առնուլ տպացու-
ցանել զկիրս խուժանին յարս քաղաքա-
կանն՝ որ ընդ խուժանին թարթափեսցին:
Քանզի և չիք դք արդեօք այնպէս անձնա-
պահ յարտաքնոցն և միանգամայն միջա-
մուխ, որ բաժանորդ նոցուն գործոցն ե-
ղեալ՝ անբաժ 'ի կրիցն մնացէ, որ անմեկ
նեղք իցեն 'ի գործոց անտի:

Իսկ անգուտ Նիկեոյի յետ վտարան-
դելոյն Նիկեոյի, առեալ հրդեհակէզ
առնէր զգաստակերտս նորա 'ի շինին, և
զտուն և բնակութեան նորա 'ի Հռոմ. և
'ի նմին վայրի շինէր կանգնէր Տաճար զԱ-
զատութեան: Ապա և 'ի վաճառ զամե-
նայն զգոյս նորա հանեալ զօր ամենայն 'ի

ձայն մոռնեալի, սակայն և չէր ոք այն որ
գներ: Բայց յետ այսորիկ իբրև ահագին
երևեցաւ նա և աւագորերոյն, և յինքն
տարեալ զխուժանն՝ խեռ և ստահակ ար-
ձակերասան յամենայնի, յարձակեցաւ և
'ի Պոմպէոս. և աղարտէր խանգարէր ինչ
ինչ՝ ի գործոց անաի նորա՝ ի զօրավարու-
թեանն: Ոյր աղագաւ և կեղտ անուռն
յինքն ձգեալ Պոմպէոս, անձամբ զանձն
անհնարին նշովէր այրն՝ զի այնպէս ամայի
եղիք զՅիկերովն. և անգէն ի մտացն փո-
խեալ՝ բնաւ իսկ զհետ կրթեցաւ հանդերձ
բարեկամօքն դարձուցանել զՅիկերովն:
Իբրև Կղովգիոս ընդդէմ դարձաւ, յայն-
ժամ սահման կնքէր Սինկղիտոսն՝ մի ինչ
ամենևին վաւերական գործել և մի ինչ
հասարակաց գործ՝ ի գլուխ հանել, մինչև
սահմանեալ դարձին Կիկերովնի:

Իբրև յետ այնորիկ հիւպատոս եկաց
Լենտուղոս, և աղմուկ չփոթիցն յոյժ ճա-
րակեցաւ՝ մինչև և ժողովրդապետաց վէրս
առնուլ ի հրապարակին, և Կուինտոսի
եղբօրն Կիկերովնի մնալ թաքչել ի մէջ
դիականցն և ընդ մեռեալս համարել յայն-
ժամ ապա ի խորհրդոց իւրեանց փոխե-
ցան ժողովուրդք, և անգէն Աննիոս Մի-
ղովն ի ժողովրդապետս առաջին նահատա-
կեալ ձգէր ուժգին զԿղովգիոս յատեան
դատաստանի: Միաբանեցան ընդդէմ հան-
դերձ Պոմպէիւ և բազումք ի Հռոմայե-
ցւոց և յայլոց ևս քաղաքաց շուրջանակի,
որովք Պոմպէոս ինքնին յառաջ անցեալ

և 'ի հրապարակէն 'ի բաց զՎղովգիոս վա-
նեալ, ձայն տայր քաղաքին քուեայս ար-
կանել: Եւ պատմեն՝ ուրեք երբէք 'ի խոր-
հրդեան ոչինչ այնպէս գեղեցիկ միաձայ-
նութիւն ժողովրդեանն 'ի հաւանութեան
իւրում, որպէս յայնժամ: Իսկ և Սինկդի-
աոսին ել և ելս արարեալ ընդ խուժա-
նին, տայր վճիռ գովութեանց և գրուա-
տից առհասարակ քաղաքացն՝ որ գամ մի
հիւրամեծարք ասպնջականք եզեն Վիկե-
րովնի 'ի վտարանդութեանն. առ այս՝ զի
և 'ի ծախուց արքունի միւսանգամ շինես-
ցին դաստակերոք նորա որ 'ի քաղաքին և
որ 'ի շինին, զոր քանգեալ տապալեաց
Վղովգիոս:

Յետ այսորիկ ասպա գառնայր գայր Վի-
կերովն 'ի հայրենի քաղաքն, յետ վեշտա-
սան ամսոց վտարանդութեանն. և յայն-
ժամ մեծապէս էին խնծղանք քաղաքաց
և փոյթ խնամոց և աշխոյժք մարդկանն ընդ
առաջ ելանել նմա. որպէս զի և զոր ասպա
ինքնին Վիկերովն ասաց, արդեօք պակաս
ասաց քան զճմադրութիւնն: Քանզի ա-
սաց՝ 'ի վերայ ուսոց բարձեալ Իտալիոյ
մաի 'ի Հռոմ: Յայնժամ և ինքնին Վրաս-
սոս թշնամի նորա՝ մինչև վտարանդեալ,
ընդ առաջ գայր նմա մոտոգիւր յօժարու-
թեամբ և հաշտեր ընդ նմա՝ որպէս ինքն
իսկ ասէր 'ի շնորհս որդւոյն իւրոյ Պոպ-
ղիոսի, որ թեակոխէր նմանօղ լինել Վի-
կերովնի:

Իսկ յետ ոչ բազմաց՝ իբրեւ մեկնեցաւ

ուրեք Վղովգիոս, գէպ ժամանակ գտեալ Վիկերովնի, յարուցեալ ելանէր բազմութեամբ 'ի Վապետովոն. և անդ 'ի վայր ձգեալ ջախէր խորտակէր զտախտակա ժողովրդապետական յիշատակարանաց գործոցն Վղովգեայ: Իբրեւ բողոք երարձ Վղովգիոս, և յասել Վիկերովնի՝ եթէ պատրիկ գողով ժողովրդապետ եկաց նա ընդդէմ օրինաց, ուստի և անվտերական են ամենայն գործք նորա. լուեալ զայն Վատովնի՝ սրտնեցաւ և ընդդէմ դառնայր. ոչ եթէ զՎղովգիոս գովէր, զի և ընդ գործս առն սրամտեալ իսկ էր, այլ կայր և ցուցանէր իբրեւ գործ բուռն և դժնգակ՝ վճիռ անվաւերութեան տալ Սինկղիտոսին վասն այնչափ ինչ սահմանաց և գործոց ժողովրդապետութեանն Վղովգեայ. յորոց 'ի կարգի էին և ամենայն նահապետութիւնք Վատովնի՝ որ 'ի Վիւպրոս և որ 'ի Բիւզանդիոն: Յայսմանէ ապա յուղեցաւ վէգն Վիկերովնի և Վատովնի. սակայն և ոչ 'ի դժպատեհս ինչ յայտնի կրթեցան նոքա. նուազեցան միայն 'ի մտերմութենէն՝ որ առ միմեանս:

Դէպ եղև յետ այսորիկ սպանանել Միղոնի զՎղովգիոս. ուստի և ամբաստանեալ յատենի, առնոյր իւր փաստաբան զՎիկերովն: Բայց Սինկղիտոսին զանգիտեալ, եթէ 'ի վտանգ պաշարեալ այնպիսի այր հոյակապ 'և արիական՝ իբրու զՄիղովն, խռով հարցի 'ի քաղաքին, հրաման տայր Պոմպէի ոստիկան 'ի վերայ կալ դատաստա-

նին այնմիկ և այլոց ևս գատաստանացն յան-
գորրութիւն քաղաքին և ատենիցն: Իսկ
Պոմպէոս մինչդեռ տակաւին գիշեր էր՝
պարսպեալ զօրականօք զհրապարակն ծայր
'ի ծայր, երկեաւ Միդոն եթէ յանոգիւոր
տեսլենէն զարհուրեացի ինչ Վիկերոմն և
Թուլադոյնս պայքարեսցի, հաւանեցու-
ցանէր զնա բարձեալ բերիլ շալակաւ 'ի
հրապարակ ամդր. և անդէն հանգարտել՝
մինչև 'ի խմբել գատաւորացն և 'ի ընու-
ատենին:

Քանզի և Վիկերոմն ինքնին ոչ անարի-
միայն 'ի զէնսն էր՝ (որպէս երևիդ), այլ
և վատասիրտս սկիզբն առնէր ատենաբա-
նութեանն, և հապիւ ուրեմն 'ի անդի տալ
որոգիւնլոյ սրտին և գողութեանն՝ 'ի ջեր-
մանալ պայքարին կորովանայր 'ի ճարտա-
բարանութեն անկռուելի ամրութեամբ:
Ըստ որում և յորժամ յանձին կաշա-
նա պաշտպանել Լիկիննիոսի Մուրենեայ,
զորմէ ամբաստան կայր Վատոմն. քանզի
պատուաւորեաց Վիկերոմն յաղթել Հոր-
տենսիսսի՝ որ 'ի պայքարին ծափս առնոյր
մեծամեծս, և ոչ զմասն մի հանդեաւ զգի-
շերոյն Վիկերոմն. զի և առ Ճեպ ջանից
պարապմանն և առ տքնութեանն՝ յոյժ
տկարացեալ՝ նուազ երևեցու նա քան
զՀորտենսիոս:

Արդ յայնժամ ելեալ նա 'ի դուրս 'ի
շալակէն՝ խօսել զդատն Միդոնի, տեսեալ
զՊոմպէոս կացեալ անդ 'ի վերոյ հրապա-
րակին իբրու 'ի բանակի զօրուն, և զշողիւն

և զփայլել զինուցն առհասարակ 'ի վայրին, այնպէս իմն սրտաթափ եղև, զի և հազիւ ուրեմն բուռն զբանիցն հարկանէր գեգեուն անձամբ և հատկեալ ձայնիւ. իսկ անդուստ Միզոն մերձ անցեալ կայր բեմին արիագոյնս և քաջասիրտս. զի և յանձն չէառ նա երկայնել ձգել զհերսն և ոչ 'ի թուխ ինչ համակել. որ և թուփ այս՝ ոչինչ դուզնաբեայ սատար լեալ 'ի դատապարտութիւն առնն: Սակայն Կիկերովն զայն օր՝ քան անարի ոք, առաւել ևս խանդաղատել 'ի բարեկամն կարծեցաւ 'ի ժամուն:

Յետ այնորիկ դասեցաւ Կիկերովն ընդ քահանայսն՝ որոց անուն կարդան Հռոմայեցիք՝ Հաւահարցք, փոխանորդեալ զՎրաստոս կրսեր՝ որ սպանաւ 'ի Պարթևս: Եւ ապա վիճակ ելեալ նմա Կիլիկիոյ կուտակալութիւնն, և զօր ևս երկոտասան հազար հետևակաց, և երկու հազար և վեց հարիւր այրուծիոյ, ելեալ նաւագնաց լինէր: Եւ ունէր նա պատուէր հրամանի՝ ընդ ձեռամբ Արիոբարզան արքային ամոքել և զՎապագովկիս. զոր և 'ի գլուխ տարեալ՝ անդ զամենայնն անկուիւ և անբամբաս յարդարեաց այրն: Իսկ իբրև խլրտել ինչ զԿիլիկեցիսն ետես վասն հարուածոյն Հռոմայեցւոց առ 'ի Պարթևացն, և վասն այն ինչ վտարանջութեանն Ասորւոց, առեալ հեզ և հանդարտ իշխանութեամբն 'ի խաղաղութիւն համոզեաց զնոսա: 'ի պարգևաց մասին նա չէառ ինչ եր

բէք, և ոչ դարձեալ յնծայարեւութեանց
ինչ արքայից . առ այսքիւք՝ և ազատ զգա-
ւառացիսն առնէր 'ի կոչնոց ընթրեացն՝
զոր պարտէին նմա . նա՛ և ինքնին յիւր սե-
ղանն օր ըստ օրէ հրաւիրէր զլաւորեարն,
հիւրընկալեալ զնոսա ոչ մեծահացս ինչ,
սակայն և պարկշտագոյնս : Չէր նորա
գռնապան 'ի տան . և ումիք երբէք չերէր
ընկողմանեալ 'ի մահճի . այլ ընդ այդս
այդուն յարուցեալ՝ առնոր ժողովէր յո-
տին կամ թէ ճեմ առեալ հանգէպ սե-
նեկին՝ որք միանգամ յայդորել գային առ
նա : Եւ պատմեն՝ երբէք նմա ոչ տալ գա-
նել զոք գաւազանաւ, և ոչ զօւրուք պատ-
մուծան պատառել, և ոչ դարձեալ յիշոց-
նատու և թշնամանագիր ումիք երբէք լի-
նել առ զայրուց բարկութեան կամ առ
'ի պատուհաս : Առ այս՝ և շատ ինչ 'ի հա-
սարակաց գոյից տեսեալ գրաւականեալ,
անգրէն միւսանգամ հարստացուցանէր
զքաղաքս, սալք դարձուցանել նոցա ըզ-
գոյան, ոչինչ չարչարեալ զգրաւակա-
նողսն, այլ և համբաւոյն ևս նոցա պատ-
կառ կայր :

Անգանօր կացեալ, և վայր մի միջամուխ
ևս լինէր նա 'ի շահատակութիւն . քանզի
վանեալ 'ի փախուստ դարձոյց զառպատա-
կաւորսն որջացեալս յԱմանոն լերին,
յորմէ և ինքնակալ անուն կարգացին նմա
զօրականք : Եւ իբրեւ ազաչէր զվիկերովն
Վեկիլիոս հռետոր արձակել առ նա 'ի
հռոմ յովազս 'ի Վիլիկիոյ 'ի տեսարան

խաղուց, նա յանձն իւր զուարճացեալ ընդ անգանօր նահատակութիւն իւր, գրէր պատասխանի՝ եթէ 'ի Կիլիկիա չեն ուրեք յովազք, փախուցեալ չղբան նորա 'ի Աւրիա. ցասեան զի ընդ նոսա միայն մարտ եղեալ կռուին 'ի Կիլիկիա՝ ուրանօր 'ի խաղաղութեան կան առհասարակ :

Իսկ 'ի դարձին իւրում 'ի գաւառէ անտի, գայր հասանէր Կիլիկիայն 'ի Հռոդոս, ապա յԱթէնա. ուր և մտադիւրագոյնս գեղերէր, յուշ ածեալ տենչմամբ զթարեմափել իւր անդ յառաջին ժամանակա : Անգանօր կենակից կենցաղակից եղէ նախաթոռ գիտնաւորացն, և գիրկս ածեալ բարեկամացն և ընսանեացն, և այնպէս սքանչացեալ առհասարակ յեղադայ և մեծապէս պատուեալ, դառնայր 'ի հայրենի քաղաքն. յորում ժամանակի և քաղաքին իբր՝ իբրև հրակէզ խաղաւարտ՝ յորդեալ պայթեցաւ 'ի մարտ ընտանի :

Իսկ իբրև վճիռ յաղթանակին նորա տայր Սինկղիստոն, ասէր Կիլիկիայն՝ մտադիւրագոյն ևս ինքնին զհետ երթալ Կեսարու յաղթանակին՝ 'ի խաղաղել իրացն, և առանձին ապա գործակից 'ի նոյն լինէր իւրովք խորհրդովքն. առեալ գրէր բազում անգամ առ Կեսար, աղաչէր ողբէր բազում անգամ զՊոմպէոս. գունդաբծէր ձգներ հաջտ առնել ամոքել զերկտսին միանգամայն : Այլ զի էր էր իսկ բանն. ապառամբ 'ի հնալից գեղոց. իբրև 'ի վերայ խուժեալ հորդան ետ Կեսար, ոչ

ինչ հանգարտեաց Պոմպետա . եթող ելլը զքաղաքն հանգերձ բազմութեամբ լաւորերոյն . իսկ Վիկերովն ոչ չորաւ 'ի փախարտեան նոցա , և համարեցան յարել նմա 'ի Վեսար : Սակայն և յայտնի' նա բազում ինչ յուզեալ 'ի խորհուրդս իւր վարածերէր' զի զմիովն թեախփէր , և էր զի զմեռոյն . քանզի և ինքնին Վիկերովն 'ի թուղթս իւր գրէ այսպէս . “Եւ զոր ատառանել պարտ իցէ կողմն : Քանզի է իսկ Պոմպէի փառաւոր և գեղեցիկ պատճառք մարտի պատերազմի . բայց Վեսար լաւագունին ևս հասեալ վիճակի , հեշտին ևս ասորեցուսցէ և զանձն և զքարեկամսն . որպէս զի և է ինձ արգեօք փախչել յուսկէ , այլ ոչ և փախչել առ որ ” :

Եայնժամ զիւր առ նա գրեր Տրեբատիոս Ժմն բարեկամ Վեսարու . ասէր' եթէ և ինքնին Վեսար անշուշտ 'ի մօտ եգեալ է յարել նմա 'ի նա և հասարակորդ լինել յուսոյն նորա . ապա եթէ առ ծերութեանն՝ 8 ասէ' անկախ կամեսցի կալ յուզի անկցի յԵլլադա' անգ կեալ յանգորդութեան յերկոցուն կողմանց : Զարմացաւ Վիկերովն' զի ոչ ինքնին իւրովք իսկ ձեռքն գրեաց Վեսար . տայր պատասխանի զայրագինս' եթէ երբէք նա գործեսցէ և ոչինչ անարժան առաջին գործոյն իւրոց 'ի քաղաքին : Այս ինչ են գրեալքն 'ի թուղթս նորա :

Ապա յետ այնորիկ չու արարեալ Վեսարու յիւրեքիս կոյս , յարեաւ Վիկերովն

և ճեպով նաւագնաց լինէր առ Պոմպէոս .
անդ հիւրընկալեալ սիրով յայլոց ոմանց ,
այլ ոչ և 'ի Վատովնէ , որ առանձինն զնա
շատ կշտամբեաց՝ զի եկն յարեցաւ 'ի Պոմ-
պէոս : Քանզի ասէր նմա Վատովն , եթէ
վասն իւր՝ չէր ինչ գեղեցիկ թողուլ լքա-
նել զկարգ քաղաքականութեանն զոր 'ի
սկզբանէն յանձին կալաւ . իսկ վասն նո-
րա՝ օգտարահագոյն եւ էր հայրենեացն և
բարեկամացն՝ կալ հանդարտել նմա 'ի
Հռոմ և միտել և ոչ 'ի մին՝ ըստ գէպս
կառավարեալ իրացն . բայց զարդիս ոչ
գործելով զնոյն՝ յանխորհուրդս և անբռ-
նադատ 'ի թշնամութիւն գարձոյց զՎե-
սար , և եկն խառնեցաւ յանհնարին վը-
տանգն :

'ի բանից աստի Վատովնի ստրջացաւ
Վիկերովն ընդ խորհուրդան . մանաւանդ
զի և Պոմպէոս ոչինչ 'ի գործ կարևոր վա-
րեաց զնա : Սակայն պատճառք ինքնին իսկ
էր Վիկերովն . ոչինչ թաքոյց՝ եթէ ստր-
ջացաւ . այնպէս յրնչաց քերէր զկազմած
պատրաստութեանցն Պոմպէի , և գժկա-
մակ անձամբ՝ ոչ հանդարտէր խորհրդոց
նորա . տեղի չեա 'ի հեգն և 'ի զուարճա-
խօս բանից իւրոց առ նիզակակիցան . ինքն
այննչ անժպիտ և խոժոռադէմ շրջէր 'ի բա-
նակին , և 'ի ծաղր շարժէր զայլս յակամայս
նոցա : Եւ լաւ իցէ ինչ ինչ յայնպիսեաց
անտի կարգել աստանօր :

Իբրեւ Դոմիտիոս խնդրէր զայր ոմն ան-
փորձ պատերազմի ամբառնալ յաւադու-

Թիւն զօրավարի, և ասէր զնա այր լաւ և խմաստուն և պարկեշտ. ասէ Վիկերովն. “ Եւ առ ինչ ապա ոչ ունիս գու զայդդ զայդ ‘ի գաստիարակ որդւոց քոց ”: Իսկ և ‘ի գովել ոմանց զԹէոփանէս Լեւոբացի՝ հրամանատար արուեստաւորաց ‘ի բանակին, զի գիտաց նա քաջիկ սփոփել զՀոռ գացիս ‘ի խորտակել նաւահանգիսին նոցա, ասէր Վիկերովն. “ Բա՛ճէ՛ քանի՛ բարի իցէ ունել հրամանատար զայդ Հոռոմ ”: Առ այս՝ և ‘ի բազումս յաջողել իրացն Վերարու և ‘ի պատել պաշարել նորա զՊոմպէոսեանսն, ասէր Լէնտզոս՝ եթէ լուր եհաս առ նա խոժոռութեան բարեկամացն Վեսարու. ետ պատասխանի Վիկերովն. “ Ասես գու ուրեմն, եթէ չարիս խնդրեն գոքա Վեսարու,,: Որպէս և ‘ի բանակ անդր այն ինչ հասեալ յԽաալիոյ Մարկիոսի ուրումն, և յասել իւրում՝ ձայն առհասարակ հնչէ ‘ի Հոռոմ պաշարմանն Պոմպէի. ասէ Վիկերովն. “ Եւ գու ինքնին այդ նաւեցեր՝ հաւատալ զայդ քոյին իսկ աչօք ”:

Իսկ յեա հարուածոյն Պոմպէի՝ յասել անդ Նոննիոսի, եթէ քաջայոյս տակաւին պարտ է լինել, զի արծաւիք եօթն թուով դեռ ևս կան ‘ի բանակին Պոմպէի. ետ պատասխանի Վիկերովն. “ Գեղեցիկս արգեօք քաջալերէիր, եթէ էր մեղ կռիւս ընդդէմ սակռուց ”: Որպէս և ‘ի պնդել անդ Լաբինոսի ‘ի գուշակութեանց ինչ, եթէ յաղթել հասանէ Պոմպէի, ասէ Վի-

կերովն. «Սակայն և զհնարեմացութիւն զայդ 'ի վար առեալ՝ կորուսաք մեք զանակն», :

Արդ 'ի խորասկել և 'ի փախուստ դառնալ Պոմպէի 'ի Փարտալեան պատերազմին՝ ուր չէր մօտ Կիկերովն՝ զի խօթեր, յայնժամ Կատովն 'ի Տիւրքաքիոն քաղմածեռն ունելով գունդ և նաւահան գէս, կամեր զի զօրավար կապցէ ինքնին Կիկերովն ըստ կարգի զփնացն՝ հիւպատեան գոլով այրն. բայց նորա հրաժեշտ 'ի զօրավարութենէն տուեալ, և համբուն անձնապահ 'ի զփնուորութենէն եղեալ, վայրիկ մի ևս անգէն 'ի մահ վարէր զնա Պոմպէոս կրտեր և բարեկամք նորա. մաւրնտու կարգային զԿիկերովն և մերկացեալ ևս էին զսուսերսն, թէ ոչ հապ ճեպ աճապարեալ Կատովնի և ընդդէմ դարձեալ՝ հազիւ ուրեմն ճողպարէր զայրն և ածէր արտաքոյ բանակին :

Ապա յուրի 'ի Բրենդիոնն անկեալ Կիկերովնի, անդէն զկայ առեալ՝ մնայր Կեսարու՝ որ թարթափեալ կայր յԱթիա և յԵգիպտոս: Եւ լուր առեալ գալստեան նորա 'ի Տարանտոն, և զի անտի գէմ եղեալ գայ հետի 'ի Բրենդեոնն, չղբաւ ընդ առաջ նորա՝ ոչ ինչ անբաժ գլխովին 'ի բարիոք յուսոյն, սակայն և ամաչէր ըզլափ առնուլ զողոյն զթշնամոյ առն և զյաղթականի՝ յանգիման քաղմութեանն: Բայց և պէտք ինչ չեղեն նմա առնել կամ ասել ինչ մի դժպատեհ փառաց անձինն:

Քանզի տեսեալ զնա Կեսարու 'ի հանդիպոյ ընդ առաջ իւր և հարուստ ևս միջոցաւ յառաջագէմքան զքնկերան, վայրիջեալ ողջոյն տալո նմա, և միայն ընդ միայն զբանիւք ընդ նմա անկեալ՝ գնացրայնպէս ասագարէզս շատ: Եւ յայնմ օրէ տալա պատուէր զնա Կեսար հանապաղ և ախրէր. որպէս զի և յարձանագրել Կիկերոնի զներքոզն Կատովնի, Թէպէտ և զհակառակն արձանագրեաց և Կեսար, սակայն և 'ի գովութիւն առ միանգամայն և զճարտարախօսութիւնն Կիկերոնի և զվարսքաղաքավարութեան նորա՝ իբրու հանգունատիպ յոյժ Պերիկղեայն և Թերամենեայն: Եւ անուանեցաւ արձանագրութիւնն Կիկերոնի՝ Կաթօն. և Կեսարուն՝ Դիւրիաթօն:

Եւ պատմեն՝ և Թէ յամբատանիլ յատենի Կուինտոսի Լիգարիոսի՝ իբրեւ զմի 'ի Թշնամեաց անտի Կեսարու, և 'ի պաշտպան կալ նմա Կիկերոնի, ասէր Կեսար առ բարեկամսն. “Եւ զի՞նչ տալա արդելոցու զմեզ՝ յետ այնչափ ժամանակաց՝ լսել Կիկերոնի. Թէպէտ և 'ի հարուստ ժամանակաց այրդ այդ անդգամ Լիգարիոս և Թշնամի գատեալ իսկ է”, և Բայց 'ի սկըսանել Կիկերոնի յատենաբանել, անդէն և Կեսար յեղակարծումն 'ի գութ գորովեցաւ. և ըստ չափու յառաջագէմ ատենախօսութեան առնն 'ի կիրս բաղմագէմս և 'ի պքանելի շնորհաց զարդս, ասալ և յայանի իսկ եզև տեսանելեացն՝ զի գոյն 'ի

զիւրոց հայրենեացն, 'ի նոյն խառնեալ և բազում ինչ զհելլենացւոցն, և յողեալ 'ի նոյն ողջոյն զնոցա վէպսն և զառասպելսն, արգելաւ 'ի բազմապատիկ ակամայ անպատրաստութեանցն՝ հասարակաց և առանձինն, և յայլոց ևս շատ խոչընդակաց, զոր և թուի բազմագոյն մասամբ ինքնակամ յինքն ձգել: Քանզի նախ առաջին 'ի բաց զինն իւր արձակէր զՏերենտիա, զի հոգ չկալաւ զնորա 'ի ժամանակի անդ մարտին, և նա 'ի կարևոր պաշարոյն անմասն այնպէս յուզի անկանէր. և զի և 'ի դարձին իւր յիտալիա՝ չեգիտ ինչ զնա ըզձեռնաթ առ ինքն, զի և ոչ չըբաւ առ նա 'ի Բրենդեալին՝ ուր բազում ժամանակ գեգերեցաւ նա անդ. առ այսոքիւք՝ զի և ոչ վայելուչս ինչ յուզարկեաց նա զիւր գուտորն նորա, տիք որ չըբաւ անդր՝ և ոչ նպարակ բաւական ետ զերկայն ճանապարհին, այլ և մերկ և կոզոպուտ յամենայնէն զտուն Նիկերոմիւի արարեալ՝ բազում և ծանր պարտութիւն գրաւեաց ևս զնա: Գեղեցիկ զայս պատճառս 'ի ներքս արկանեն զարձակման կնոջն:

Բայց ինքնին Նիկերոմիւ հաւատարմացոյց զպատախանին Տերենտեայ, այն՝ որ ժխտեաց յայնց պատճառաց բերիլ Նիկերոմիւի 'ի նոյն գործ. քանզի և ոչ յետ բազմաց ինչ կին ածէր նա զօրիորդ մի կոյս՝ որպէս համբաւէր ինքնին Տերենտիա, հարեալ 'ի նորա գեղն: Սակայն Տիւրան ազատագրեալն Նիկերոմիւի գրեաց եթէ 'ի

դիւր հատուցման պարտուցն գործեաց
զայն Կիկերոյն . քանզի բազմահարուստ
էր աղջիկն և Կիկերոյն ինքնին էր ոստի-
կան հաւատարիմ պահապան ընչից նորա .
ուստի և բազմաց բիւրուց պարտական գո-
լով նա՝ դրոշեցաւ 'ի բարեկամացն և յըն-
տանեացն կին ածել զնա , Թէպէտ և 'ի
տարածամ հասակի , և 'ի պարատեարցն
տղարանալ ընչիւք նորա : Բայց և Անտով-
նիտս յիշատակ արարեալ հարսանեացն
այնմիկ յնդդիմագրութիւնսն իւր ընդ-
գէմ Փիքիպեանցն , առէ՝ 'ի բաց Կիկերով-
նի զկինն վարել ընդ որում ծերացեալն
իսկ էր . միանգամայն և քաջիկ հեզնէ
զքնաստան զկեանս Կիկերոյնի՝ իբրու զան-
գործ առն և անզօր :

Այլ ոչ շատ ինչ անցեալ 'ի վերայ
հարսանեացն , մեռանէր գուար նորա
յերկուանն առ Լենտուղոսի , որում և
հարսնացեալն իսկ էր . յետ մահուն Պի-
սոյնի առաջին առնն : Այսորիկ աղազաւ
զային յայնժամ հասանէին առ նա 'ի
կողմանց կողմանց իմաստասէրք միսիթարել
սփոփել զԿիկերոյն . զի և այնչափ նա 'ի
խոր խոցեցաւ ընդ արկածն , մինչ և զհարս-
նացեալն զայն առեալ 'ի բաց արձակէր .
քանզի Թուեցաւ իմն նա խնդալ ընդ
մահն Տուղլիայ : Այսպիսի ինչ էին յայն-
ժամ առանին իրք Կիկերոյնի :

Բայց 'ի գաւառանութեան անդ ըզէմ
Կեսարու՝ ոչինչ բաժանորդ եկաց Կիկե-
րոյն , Թէպէտ և 'ի մտերիմ բարեկամաց

անտի Բրուտոսի էր նա և խոժոռեալ ևս ընդ փճակ առաջիկայիցն և ըզձակալթ առաւել քան զամենեւեան 'ի նախնի կարգ անդր քաղաքին . սակայն դաւաճանք գործոյն ոչինչ վստահացան 'ի նա 'ի պատճառս անարի բուսոյ բարուց առնն և ծերացեալ հասակին՝ յորում և կորովիք բռնութեամբ բնաւորեցան վատել :

Արդ 'ի դուխ զգաւն հանել Բրուտոսի և Վասսիոսի, և 'ի խմբել Շ միմեանս բարեկամացն Վեսարու, անդէն միւսանդամ արհաւիրք 'ի վերայ անկանէին քաղաքին ընտանի մարտից : Քանզի Անտոնիոս հիւպատոս 'ի ժողով զՍինկղիտոսն խմբեալ կայր և խօսէր սղագունիւք յաղագս միաբանութեան . բայց Վիկերովն բազում ինչ խօսեալ քաջավայելուչ ժամանակին, կայր և ամոքէր զԾերակոյտն՝ Աթենացւոցն լինել նմանող 'ի ժամուն . վճիռ տալ 'ի մուսացոնս համբուն դարձուցանել զանցան Վեսարու, և կուսակալութիւնս 'ի ձեռս տալ Բրուտոսի և Վասսիոսի . սակայն և վճարեցաւ և ոչինչ : Քանզի խուժան ժողովրդեան ինքնին 'ի դութ խանդաղատեալ 'ի տեսլենէ անտի գիականն Վեսարու զոր բարձեալ բերէին ընդ հրապարակն, այն ինչ անդուատ և Անտոնիոս առեալ ցուցանէր խուժանին զպատմութեանն Վեսարու արինաթաթաւ և 'ի բնաւ իսկ 'ի մասունսն ծակոտկէն 'ի սուսերաց, մոլեգինս յայնժամ 'ի ցասումն բրդել ժողովուրդք վազէին հետախոյզք ընդ հրապարակն :

զհետ արանցն, և հուր 'ի ձեռս' ըն-
թանային հրգեհակէզ զտունս նոցա առ-
նել: Այլ նոքա յառաջագոյն կանուխըզ
գուշացեալք՝ ապրեցան 'ի վտանգէն. և
զանգիտեալք ևս 'ի բազում' և 'ի մեծաց
այլ վտանգաց՝ Թողին ելին 'ի քաղաքէն:

Եւ այնպէս Անտովնիոս անգէն զօրա-
ցեալ տիրացաւ. և էր նորա ահն և հոյն 'ի
վերայ ամենեցուն՝ իբրու միապետել նմա.
Բայց յոյժ ահագին Կիկերովնի. Քանի
տեսեալ Անտովնիոսի զկրկին բարգաւա-
ռել Կիկերովնի 'ի քաղաքին, և գիտէր ևս
զնա ըզձակաթ առ Բրուտոս, ոչինչ հան-
գարտեցաւ մերձ ունել զնա. առ. այս՝ զի
և յառաջնմէ նոքա ընդ ակամբ հայէին
ընդ միմեանս յաննմանութենէ անտի չա-
փու Կենաց նոցա: Ապա զահի հարեալ
Կիկերովնի, խորհէր զառաջինն նաւա-
գնաց յԱսորիս լինել Ե Տոլաբելեայ իբրե-
ւտեղակալ: Բայց յայնժամ Հիրտիոս և
Պանաս հանգերձեալք 'ի հիւպատոսու-
թիւն յետ Անտովնիոսի՝ արք լաւք և հոյա-
կապ նախանձաւորք Կիկերովնի, աղաչին
զնա մի Թողուլ լքանել զնոսա: Նա ակն
ունելով 'ի միասին ընդ նոսա վանել զԱն-
տովնիոս և վարանեալ 'ի կրկին տարակոյս,
եթող Տոլաբելեայ անկանել յուղի. և
ինքն խոստումն տուեալ Հիրտիոսի և Պան-
ասայ, անցուցեալ զամառն յԱթէնս՝
գառնալ ապա 'ի Հռոմ յիշխանանալ նո-
ցա, այնպէս ծովագնաց լինէր նա յայն-
ժամ ինքնին միայնակ:

Այլ գեղերեալ և թարթափեալ 'ի նաւարկութեանն, և լուր ևս առեալ 'ի Հռովմայ (լատ որում և պատահէ), և թէ Անտովնիոս ինքնին պատնչեալագէս գտաւեալ լատ Սինդղիտոսին կամաց քաղաքավարէ յամենայնի, և 'ի բարիոք կարգ քաղաքին՝ առաջակայութեաննորա միայն պէտք իցեն, յայնժամ Յիկերոմն ընդ անձին ոգորեալ 'ի տարապաշտման յիւրում վատութեանն, անդրէն միւսանգամ դառնայր 'ի Հռոմ:

Եւ արդեօք 'ի գերեւ չեւ նա զառաջինն 'ի յուռոյն իւրոն: այնչափ իմն խուռն ամբոխ ընդ առաջ ելեալ գայր նմա. և յայնժամ 'ի հիւրընկալութիւն և 'ի ցոյցս խանդակաթա առ դուրսնորա և 'ի մուտս՝ ծախեցաւ գողցես օրն ողջոյն: Իսկ յաւուրն երկրորդի խմբեալ Անտովնիոսի զՍինդղիտոսն, և կոչեալ անդր և զՅիկերոմն, նա հչ չղբաւ. և միայր անդէն 'ի մահճին՝ պատառեալ զխոնջ ուղւոյն. այլ էր բանին ճշմարիտ պատճառք երկիւղ դաւանացն 'ի կասկածանաց ինչ՝ զոր ազգ արարին նմա յուղւոյ: Ապա Անտովնիոս սրտմտեալ ընդ յերկուանսն, առաքէր զօրականս հրաման տուեալ ամեւ զնա կամ թէ հրդեհել զտուննորա. իբրեւ բազումք յայնժամ աղերս արկին Անտովնիոսի՝ հանդարտեցաւ այրն, և շատացաւ միայն գրաւ առնուլ: Իսկ այնուհետեւ 'ի պատահել նոցա միմեանց՝ միշտ զանց առնէին զմիմեամբք՝ անբարբառ, և այր յընկերէն զգուշանայր:

Մինչև եկեալ հասանէր յԱպոգոնիոյ կըր-
տերն Կեսար. որ և ժառանգ նա գոլով
մեծին. Կեսարու՝ 'ի վէդ և 'ի պայքար ե-
մուտ ընդ Անտոնինոսի վասն երկու հազար
և հինգ հարիւր բիւրուց գրամակշռոց՝ զոր
Անտոնինոսի առեալ էր 'ի գոյից անտի :

Յայնժամ փիլիպպոս՝ որ կին ածեալ
էր զմայր պատանւոյն Կեսարու, և Մար-
կեղոս քեռայր նորա, յարեան չղբան
ընդ պատանւոյն առ Վիկերոնի. և յուխտ
գաշին մտանէին ընդ Վիկերոնի, զի նա զգ-
րավիգն և 'ի Սինկրիտոսին և առ խուժանի
կապցէ պատանւոյն ճարտարաբանութիւն և
հնարաւոր իմաստութեամբն. իսկ անդուտո
և պատանին պաշտպան կալցէ Վիկերոնի
արծաթով և զինու. զի և էր իսկ ընդ պա-
տանւոյն ոչինչ սակաւաձեռն գունդ զօ-
րականին՝ որ զինուորեալ կային առ մեծին
Կեսարու :

Արդ՝ Թուի իմն յայնժամ Վիկերոնի
գրգեւ 'ի մտադիւր բարեկամութիւն ընդ
պատանւոյն և՛ յայլ մեծ ևս պատճառաց :
Քանզի մինչդեռ տակաւին կենդանիք էին
(որպէս հաւանեալս եմ) Պոմպէոս և Վե-
տար մեծ, երևութանայր Վիկերոնի յե-
րազի իւրում՝ ձայնել կարգաւ 'ի Վապե-
տոլիոն զմանկտի աւագորերոյն, իբրու այն
Թէ ընտրել Արամաղգայ զոր 'ի նոցանէն՝
իշխան Հռովմայ. անդ և քաղաքացիք ճե-
պով ընթացեալք շուրջ կային զմեհենիւն.
Իսկ մանկտին անդանօր նստեալ էին ան-
ժուռնչ արկեալ պատմութեան. իսկ յան-

կարծակի բացեալ գրացն և յարուցեալ մանկաոյն կարգ 'ի կարգ շրջան առեալ անցանէին առաջի գիցն, որ գէտակն 'ի մէն մի 'ի նոցանէն կալեալ առեալ զնոսա թաղծագինս այնպէս արձակէր 'ի բաց. մինչև եկն մատեաւ առ նա մանուկս այս, և կարկառեալ 'ի նա գիցն զաջն՝ ասէր, "Սա այս ո՞վ հռոմայեցիք՝ յիշխանանալ իւրում վախճան տացէ ընտանի մարտիցդ": Եւ ասեն՝ յերազանալ իւրում զայս Վիկերովնի՝ Ճշգրիտ 'ի միտս տպաւորել ըզգէմս մանկանն. Թէպէտ և ճանաչէր իակ ոչ զնա. և ապա առ վաղիւն յիշանել իւրում 'ի գաշտն արեւեան, այն ինչ մանկունք դառնային 'ի մարդիցն իւրեանց, գէպ եղև Վիկերովնի տեսանել 'ի նոսա ըզմանուկն զայն՝ զոր ետես 'ի քուն: Անդա՛նոր յապուշ կրթեալ Վիկերովն հարցանէր զծնողս մանկանն. Ծանեաւ զնա հայր ունել զհոկտաւիոս՝ ոչ յոյժ յականաւորաց ինչ, և մայր զԱտոիա՝ քոյր Վեսարու, ուստի և Վեսար անորդի՝ ամա կտակաւ թողեալ զամենայն զգոյսն՝ դրէր զնա յիւր զարմն: Եւ պատմեն՝ յայնմ օրէ և առյապայ 'ի պատահել Վիկերովնի մանկանն՝ մարդասիրադոյնս թարթափել ընդ նմա, անգուստ և մանկանն խանդակաթա ընդ ունել զգգուանսն Վիկերովնի. զի և ծնունդ մանկանն հանդիպեալ էր յամի հիւպատոսու թեանն Վիկերովնի:

Արդ պատճառ զայս 'ի ներքս բերեն ըզձանացն Վիկերովնի առ նա. այլ 'ի ներ-

քոյ՝ նախ ատելութիւնն Վիկերովնի առ Անտովնիոս, ապա և բոյս բարսւց նորա գիւրամէա կրթեալ ՚ի պատուասիրութիւն, յօգիւ կապեցին զնա ընդ Վեսարու կրտսրոյ. ահն ունէր Վիկերովն յինքն տանել զգորութիւն պատանւոյն ՚ի վարչութեան քաղաքին. մանաւանդ զի և անգուտտ պատանին հլու և հպատակ զանձն ՚ի ներքս ընծայեալ նմա՝ հայր ևս անուն կարգայր նմա : Ոյր ազադաւ ապա և Բրուտոս մեծապէս սրտնեալ ընդ բանն՝ եպերեաց ըզՎիկերովն ՚ի թուլթոս իւր առ Ատտիկոս. իբրու որ ապասարկութեամբն առ Վեսար առ ահին Անտովնիոսի քաջ իսկ ՚ի գէմս բերէր՝ ոչ յազատութիւնն թեակոխել հայրենեաց, այլ իշխան բարեմոյն խնդրէր անձին : Սակայն և այնպէս առեալ յինքն Բրուտոս զորդին Վիկերովնի՝ որ կայր յԱթէնս առ խմաստասէրան, ՚ի ձեռս տայր նմա զօրավարութիւն. և ՚ի գործ ևս բազում վարէր զնա՝ յորս և յաջողեցան իսկ :

Ապա յայնժամ կարի յոյժ զօրացեալ Վիկերովն ՚ի Հռոմ քաղաքի, և յաջողեալ յամենայնին՝ տիրացեալ յիւր կողմն՝ վանեաց մերժեաց ՚ի բաց զԱնտովնիոս. և ՚ի մարտ ևս ընդգէմ նորա առեալ արձակէր զհիւարատոսս կրկին զՀիրտիոս և զՊանսաս. և ամոքէր ևս զծերակոյտն վճիռ տալ վասն Վեսարու զգաւազանակրաց և զայլոց ևս զարդուց զգօրավարի՝ ՚ի կռուել անդ նորա ՚ի վերայ հայրենեաց : Բայց քանզի հաբաւ խորտակեցաւ յայնժամ Անտովնիոս,

'ի նոյն և տապաւաւ ևս անկան կրկին հիւ-
պատուք, և բանակք զօրուն յետ մարտին
չղբան առհասարակ խմբեցան ընդ Կեսա-
րու, զանգիտեաց Սինկղիտոսն 'ի պատան-
ւոյն, զի այնպէս յանկարծակի գեղեցիկ
և մեծին հանգիսեցաւ բաղդի. խնդրեաց
յետս զգօրն կոչել՝ իբրու որ պատիւ և մըր-
ցանակ 'ի ներքս տայցէ զօրականին, և այն-
պէս տեւաղերծ 'ի զօրութենէն առնել
զնա. և ասէր՝ ոչինչ այնուհետև զօրակա-
նին պէտք իցեն 'ի պաշտպանութիւն ան-
ձին, քանզի և փախուցեալ իսկ էր Ան-
տովիոս: Յայսմանէ զանգիտեալ Կեսա-
րու առաքէ գաղտ արս առ Կիկերովն. ա-
ղաչէր զնա և ամօքէր, առնուլ զհիւպա-
տոսութեան բարձն վասն երկոցուն միան-
գամայն, և խելամուտ ևս առնէր զնա՝ յիշ-
խանանալ նորա առաջնորդել քաղաքին
բստ կամի. քանզի և պատանին ըզձակաթ
միայն անուանն բարձին և պատուոյն՝ ան-
ձնատուր գլխովին նմա լինիցի: Եւ խոստո-
վան ապա ինքնին եղև Կեսար, եթէ եր-
կուցեալ Թափուր 'ի զօրութենէն լինել
և կալ ամայի՝ գործի իւր բարեպատեհ 'ի
ձեռն առ զիշխանասիրութիւնն Կիկերով-
նի, յորդորեալ զնա 'ի հիւպատոսութիւն.
գործակից ևս ինքնին և սատար նմա լի-
նելով:

Այսպէս ուրեմն յայնժամ Կիկերովն
'ի վեր վաղեալ և խաբեալ 'ի պատանւոյ
անաթի ծերն, և գործակից պատանւոյն լի-
նելով և զծերակուտին ևս զմիտս 'ի նա

յանդուցեալ, եպերանս անդէն առնոյր յիւրոց բարեկամացն . և վայր մի ապա ինքնին ևս խելամուտ լինէր՝ զի անձամբ զանձն կործանեաց, և զժողովուրդն վեհա կացոյց յաղատութենէն :

Քանզի անդէն պատանին յաւագութիւն հասեալ հիւարատոտութեան և հատահարուտ 'ի զգրութեան' եթող ելիք զՎիկերովն . և բարեկամութիւն հաստեալ ընդ Անտովնիոսի և ընդ լեպիգոսի՝ առեալ զիւր զորն խմբէր ընդ նոցայն . և ըզտէրութիւնն գլխովն՝ իբրու եթէ ժառանգութիւն՝ բաժանէր ընդ նոսա : Եւ ապա յայնմ հետէ ոգիս առաւել քան երկու հարիւր ատրագիր առնէին նոքա, և խնդրէին զարեն հատանել նոցա : Իսկ յազազս տարագրութեանն Վիկերովնի անհնարին պայքար և հակառակութիւն յազեցաւ ընդ նոսա՝ որպիսի ոչ երբէք . քանզի և գաշնաւոր յիմիք յանձն չառնոյր լինել Անտովնիոս՝ մինչև առաջին 'ի մահ վերեալ Վիկերովնի . ձեռն ապա Անտովնիոսի և լեպիգոս . իսկ Վեսար ընդգէմ գարձաւ երկոցուն նոցա : Ապա 'ի խորհուրդ մտեալ նոքա գաղանի ընդ միմեանս առանձինն զաւուրս երիս մտ 'ի քաղաքն Բոնովնիա, և վայր խորհրդոյն նոցա էր տեղի հանգիպակաց բանակացն՝ առ որով գնացր գետն : Եւ ասեն պայքարել կռուել Վեսարու 'ի վերայ Վիկերովնի զաւուրս երկուս զառաջինսն ; և ապա յերորդումն տեղի տալ Լքանել զնա : Եւ եղեն տրիաուր գալինք

նոցա առ միմեանս՝ այս, զի Կեսար ոչ ևս հովանի կայցէ Վիկերովնի. և Լեպիդոս՝ իւրում եղբօրն Պաւլոսի, և Անտովնիոս՝ քեռւոյն իւրոյ Լեպիդոսի Կեսարու։ Այսպէս ուրեմն նոքա յայնժամ առ մոլեգին պոռմտութեանն տեղի ետուն միանգամայն ՚ի մարգասէր խորհրդոց. նա ՚ի դէմն իակ բերին նոքա՝ եթէ չնք գազան վայրենադոյն քան զմարդ, յորժամ կիրք և ոյժ ՚ի միասին մերձ իցեն։

Իբրև այս այսպէս հանգերձեցաւ՝ էր Վիկերովն ՚ի յազարակս իւր մօա ՚ի Տուսկուլոն. էր առ նմա և եղբայր իւր. իբրև նոցա բօթ հասանէր տարագրութեանցն, խորհուրդ հասաատեցին ելանել անցանել յԱստիւրա, դաստակերտ ծովափնեայ նորուն Վիկերովնի, և անդուստ խազալ նաւել ՚ի Մակեդոնիա առ Բրուտոս. քանզի և հուչակ հարեալ էր անգանօր յօրանալոյն նորա։ Ապա յուղի անկեալ նոցա և բարձեալ բերէին ՚ի գարգիճս՝ պոռառուչք թաղծեալք, և զկայ առեալք յուզւոջ՝ մօտ գարգիճ առ գարգիճ, այնպէս աշխարեալք կոծէին նոքա ընդ միմեանս։ Բայց վարանեցաւ առաւել Վուինտոս՝ զմտաւ ածեալ զանպաշար ուղին, զի ասէր ոչինչ առեալ ՚ի տանէն. նա և Վիկերովն նպարակ միայն գուղնաքեայ բարձեալ էր ընդ իւր. ուստի և լաւ համարեցաւ՝ յառաջագէմ Վիկերովնի վախճել գնալ, և ինքն դարձ ՚ի տուն արարեալ առնուլ պաշար և ճեպել զհետ նորա։ Զայս բանս

հաստատեալ, գիրկս ածեալ այր եղջոր իւրում՝ այնպէս հրաժարեցան ողջս առեալ և յարտասուս հատեալ: Բայց Վովնտոս յեռ աւուրց սակաւուց մատնեալ յիւրոց իսկ ծառայից 'ի ձեռս արանց խնդրակաց նորա՝ սպանաւ 'ի նոցանէ հանդերձ զաւակաւն:

Իսկ Վիկերովն ածեալ յԱտփւրա և 'ի պատրաստի գտեալ նա և ամբարձեալ՝ յաջողակ հողմով նաւարկէր մինչև 'ի Վիլկէոն: Անդուտ ապա պատրաստեալ զեկաժարք արագ հատանել զուղին, նա յայնժամ կամ 'ի ծովէն զանգիտեալ կամ թէ չև նա գլխովին յուսակառուր 'ի Վեսարէ, էջ 'ի ցամաք. և հարիւր ասպարէզս այնպէս հետի յառաջ խաղայր՝ իբրու գէմ եդեալ 'ի հում: Բայց անդրէն վատաւրտեալ և 'ի խորհուրդսն զառածեալ, դարձ 'ի ծովն առնէր. անդէն օթագայեալ Թաղծագին յոյժ և յանհնարին վարանս ծփայր 'ի հողին. որպէս զի և 'ի միտս անգամ բախեցաւ նորա՝ զազտագնաց մինչև 'ի տուն անգր Վեսարու լինել, և անգանձօր զեւրովին երթեալ առ կրակարանին նորա՝ այնպէս Այս չար արկանել 'ի նա 'ի խեղճ անձին նր: Սակայն և ահ խոշտանգանացն՝ կասեցոյց զնա յուղւոյ անտի: Ապա միւս անգամ 'ի խորհուրդս յուղեալ ոգետանջս և բազմածուկս, առեալ զանձն ասպարէր իւրոց ծառայիցն՝ տանել զնա նաւու 'ի Վասպիտաս, ուր և էր իսկ նորա վիճակ և դատականքոտ գեղեցիկ ամառաս.

տուն 'ի շնչել անդ քաղցրամիւտ Ետե-
սեանցն : Է անգանօր և փոքրիկ մեհեան
Ապողոնի առ ափամբ ծովուն . իսկ 'ի մե-
հենէ անտի յայնժամ տարմ' յղնաթիւ
ազուաուց 'ի վեր վազեալ, կռիւս արձա-
կեալ գային Թուգէին հանգէս նաւուն
Վիկերոմին' մինչդեռ Թիա վարեալ գնայր
'ի ցամաքն . և դարեալք դադարեալք առ-
տի և անտի 'ի վերայ առաքաստակալին ,
կէսք անգէն նստեալ կարկաշէին , և կէսք
զծայրս ապաւանդակացն կրծէին , և նշան
ձախողակի առհասարակ երեւցաւ յայն-
ժամ բանն :

Բայց Վիկերոմն իջեալ 'ի ցամաք և եր-
թեալ յամարաստուն իւր' ընկողմանէր
հանգչել 'ի մահճի . բայց և շտաք յա-
գուաուցն Թուցեալք եկին նստան 'ի
պատուհանին' անհնարին բարձեալ կար-
կաշ . նա և մի յագուաուց անտի 'ի վայր
իջեալ 'ի վերայ մահճին' ուր ողջոյն ծած-
կեալ կայր Վիկերոմն , կտցան այնպէս
տուկաւ 'ի բաց յերեսացն առնոյր ձգէր
զմաքմանն : Զայն տեսեալ ծառայիցն , և
անձամբ զանձինս այսպանեալք՝ զի այնպէս
հանգարտեն կալ մնալ 'ի զնին մահու
տեառն իւրեանց , և ուր անբանիցն տարմ'
ձեռն տան գլխովին և խնամ անպարտա-
կիր առնն ածեն , իսկ ինքեանք յուլացեալ
կան յօգնել նմա . ապա կէս մի յողջան
կեալ , և կէս մի բուռն ևս արարեալ այն-
պէս բարձեալ տանէին շալակաւ զՎիկե-
րոմն 'ի ծով անդր :

Իսկ 'ի նմին պահու գային հասանելին 'ի վայրն գահիճք Վիկերոմին, Երեննիոս հարկւրապետ, և Պոպիլիոս հաղարապետ (այն՝ որ երբեմն 'ի հայրապանութեան գատաստանէն ապրեցաւ 'ի ձեռն Վիկերոմին), և ընդ նոսա պաշտօնեայք: Տեսեալ ժառի զդուրսն, խորտակեցին. իբրե ոչ գաին զՎիկերոմին, և որ 'ի ներքս կային՝ վկայէին ևս ոչ գիտել ո՛ւր իցէ, պատմին՝ եթէ յայնժամ պատանեակ մին փրկողո՞ւ գոս անուան՝ գատախարակեալն 'ի Վիկերովնէ յիմաստս և 'ի վարժս ազատականս, և էր իսկ նա ազատագրեալն եղբոր իւրում՝ Վուլնտոսի, գուշակ լինէր հաղարապետին վասն շալակին՝ զոր բարձեալ տանելին 'ի ծով ընդ շաւիղս անտառախիտս և հովանաւորս: Ապա հաղարապետն առեալ ընդ իւր արս սակաւս, շրջան առեալ ընծացաւ յեւ ճանապարհացն. իբրե Երեննիոս սաստիկ ճեպով յարուցեալ հետեւեցաւ ընդ նոյն շաւիղ, իրազգած Վիկերոմին եղեալ՝ հրաման տայր ծառայիցն անգէն 'ի վայր զգարդիճն հանգուցանել, և ինքն մախոյ ձեռամբն առեալ զծնօտն՝ որպէս և սովորութիւն իսկ էր նորա՝ այնպէս անքթիթ ակնկառոյց էր 'ի մարգախոշոշն՝ գարշ և խռուացեալ հերօքն և 'ի վշտաց անտի երթեացեալ գիմքն. որպէս զի և բազումք անդանօր քղաձիգ եղեն՝ մի տեսանել զնա 'ի խողխողել զնա Երեննիոսի: Եւ խողխողեցաւ նա անդ՝ այնպէս 'ի շալակէն 'ի գուրս կարկառեալ ձգեալ զպա-

րանոցն , ամաց ինքն գողով վաթսուան և չորից :

Բայց Երեւնիոս 'ի հրամանէն Անտովնիոսի կտրեաց զգլուխն որա և զձեռան՝ որովք արձանագրեաց նա զՓիլիպպեանն . քանզի և ինքնին Վիկերովն Փիլիպպեանն ամկագրեաց զձառան իւր ընդդէմ Անտովնիոսի . և կոչին ևս Փիլիպպեանք այն մատենաք մինչև ցայսօր ժամանակի : Իսկ 'ի ժամուն՝ յորում բերին 'ի Հռոմ՝ զհատածս մարմնոյն Վիկերովնի , կայր Անտովնիոս յատենի ժողովոյն . իբրև լուաւ զիրան և ետես ևս ինքնին՝ 'ի ձայն բարձր աղաղակէր . արգ աւասիկ վախճան է տարագրութեանցն . և հրամայէր զգլուխն և զձեռան դնել յատենին 'ի վերայ բեմին . տեոիլ քոռմնելի Հռոմայեցւոյն , որք անգ ոչ զՎիկերովնին համարեցան տեսանել զգիտակ , քան թէ զԱնտովնիոսին զառաւելոր հոգւոյն :

Բայց սա յանհնարին յայն կիրան՝ ինչ մի չափաւոր 'ի ներքս բերէր . աայր զՓիլոզոգոս 'ի ձեռս Պոմպոյնեայ կնոջն Վուինտոսի , որ և տիրացեալ 'ի վերայ մարմնոյ պատանւոյն , թող զչարաչար չարչարանան՝ զոր անցոյց ընդ նա , ստիպեաց ևս զնա կտրել տակաւ 'ի մարմնոյն իւրմէ , և խորովել և ուտել : Քանզի և այսպէս իսկ արձանագրեցին կէսք 'ի պատմաբանից : Այլ Տիւրոն ազատագրեալն Վիկերովնի ոչ ինչ յիշատակէ յաղագս մատնութեանն Փիլոզոգոսեայ :

Իսկ ես ինքնին լուսյ ասել՝ եթէ յետ
բազում ժամանակաց գնացեալ երբեմն
Կեսարու 'ի տուն որդւոյ գտերն իւրոյ,
խուճապեցաւ սա՝ զի գիրա իմն 'ի ձեռին
ունէր զՆիկերոյնին, և զարհուրեալ ծած-
կեաց զայն ընդ հանգերձին. տեսեալ
զայն Կեսարու՝ առնոյր զգիրան, և այնպէս
յոտին կացեալ ընթռնոյր բազում ինչ
'ի մատենէն. ապա գարձուցեալ զնոյն առ
պատանին՝ ասէր. « Բանաւոր այր, ո՞վ որ-
գեակ, բանաւոր և հաքտենասէր », :

Յետ այսորիկ արագ արագ վանեալ
Կեսարու զԱնտոյնիոս և նկուն արարեալ,
կարգեցաւ 'ի հիւպատոս և առնոյր իւր
Էշխանակից զորդին Նիկերոյնին, առ որով
և Սինկղիտոսն 'ի միջոյ բառնայր զարձանան
Անտոյնիոսի, և զայլ ևս շուք փառաց նո-
րա ջնջէր 'ի բաց. և վճիռ ևս տայր՝ մի ու-
մեք յԱնտոյնիոսեանց երբեք տանել անուն
Մարկոս : Եւ այսպէս ապա աստուածա-
կողմնն 'ի տուն անգր Նիկերոյնին ածեալ
սահմանեաց զվախճան պատուհասին Ան-
տոյնիոսի :

ԶՈՒԳԱԿՇՈՒԹԻՒՆ

ԴԵՄՈՍԹԵՆԵԱՅ

ԵՒ

ԿԻԿԵՐՈՎՆԻ

Եւ արդ՝ յիշատակաց արժանիք 'ի պատմութեանն Դեմոսթենեայ և Կիկերոնի՝ որչափ ինչ առ մերս հասին գիտութիւն՝ այդպիսի են :

Եւ թէպէտ և թողեալ իմ 'ի կշիռ զնոցայն ձգել զարուեստ ճարտարաբանութեանն, սակայն և զայն ինձ թուի ոչ լուռ անցանել, եթէ Դեմոսթենէս 'ի հռետորականին քաջ վարժեաց զքաջութիւն ճարտարաբանութեանն իւրոյ՝ զոր անգրոտին 'ի բնութենէն կամ թէ 'ի կրթանացն ունէր նա, գերազանցեալ 'ի կորովութեւ և 'ի զօրութեան առհասարակ որ միանգամ 'ի բեմս աստենականս և 'ի պայքարս 'ի վեգ գային ընդ նմա . 'ի պերճութեան և 'ի հոյակապութեանն՝ որ միանգամ առ

ԶՈՒԳԱԿՇՈՒԹԻՒՆ

ԴԵՄՈՍԹԵՆԵԱՅ

ԵՒ

ԿԻԿԵՐՈՎՆԻ

Եւ արդ՝ յիշատակաց արժանիք 'ի պատմութեանն Դեմոսթենեայ և Վիկերովի' որչափ ինչ առ մերս հասին գիտութիւն՝ այդոքիկ են :

Եւ Թէպէտ և Թողեալ իմ 'ի կշիռ զնոցայն ձգել զարուեստ ճարտարաբանութեանն, սակայն և զայն ինձ Թուի ոչ լուանցանել, եթէ Դեմոսթենէս 'ի հռետորականին քաջ վարժեաց զքաջութիւն ճարտարաբանութեանն իւրոյ՝ զոր անգրասին 'ի բնութենէն կամ Թէ 'ի կրթանացն ունէր նա, գերազանցեալ 'ի կորովութե և 'ի զօրութեան առհասարակ որ միանգամ 'ի բեմս ատենականս և 'ի պայքարս 'ի վեգ գային ընդ նմա . 'ի պերճութեան և 'ի հոյակապութեանն՝ որ միանգամ առ

'ի ցոյցս խօսէին . առ այս և 'ի ճշգրտութեան և յարուեստին՝ վեհագոյն գտաւ իմաստակացն :

Բայց և Կիկերոնն՝ Թէպէտե բազմահմուտ՝ և գիմակ գիմակ գիտութիւնս յարեալ պատկանեաց 'ի վարժս ճարտարաբանութեանն, և եթող աւանդեաց մատենագրութիւնս ոչ սակաւ իմաստասիրականս յոճ Ակագեմեան, սակայն և յայտնի 'ի Ճառս իւր՝ որ 'ի հրապարակախօսութիւնս և 'ի պայքարս՝ կրթի իմն 'ի գէօմետրեւզմտութիւն իւր 10 :

Իսկ 'ի Ճոռից անտինոցա է՝ մեզ խելամուտ լինել բարուց նոցա : Քանզի ոճ Դեմոսթենեայ համբուն անպաճոյճ և անկատակ, և ողջոյն պերճ և լուրջ, ոչ զպատրուգաց արձակէ հոս՝ ըստ որում՝ հեզն ասէր Պելթաս, քան թէ զՋորմբու լինել նորա 'ի գէմն տծէ և զանխոնջութիւնն նորա, և զխտամբերութիւն բուսոյ բարուցն՝ զոր ասեն ունել նմա, և զթաղծութիւնն :

Բայց Կիկերոնն բազում անգամ հեզնաբանութեամբն մինչև 'ի խեղկատակութիւն կրթեալ, և խաղ և ծաղր վարեալ առ օգուտ պայքարացն՝ որոց առաւելագունի պէտք էին լըջութեան, անփոյթ առնէր զվայելչականաւն : Ըստ որում 'ի Ճառին պաշտպանութեանն Կելիոսի . ուր և ասէ՝ ոչինչ գժպհի գործել նմա՝ յայնչափ փափկութեան և 'ի գրգանսն անձնաւոր 'ի հեշտութիւնս լինելով, իբրեւ ան-

մտութիւն իցէ արգելք չվարել 'ի գործ
զգարիսն՝ զոր վայելել մարթ իցէ. ուր և
խմատոտեղք գլխովին ականաւորք զերջան
կութիւնն հաստեն 'ի հեշտութեան 11 :
Եւ պատմեն ևս՝ յամբաստանել պատովնի
յատենի զՄուրենա, ինքն հիւպատոս կա-
ցեալ՝ պաշտպանէր առն. և առ պատովն
հայեցուցեալ սասակապէս հեգնէր զա-
ղանգ Ստոյկեանցն ըստ գժպատեհ նոցուն
վարդապետացն, զոր Այլակարծիս կոչեն :
Ոյր աղագաւ 'ի քրքինջ անհնարին հա-
տեալ ատենին, 'ի մերձակայիցն մինչև 'ի
գատաւորսն անգր ժամանէր. անգուտ և
պատովն ինքնին ժպտեալ՝ գարձեալ առ
բազմականն՝ ասէր. «Բարէ՛ ո՛վ արք, զնորգ
ծիծաղելի ունիմք հիւպատոս,» :

Եւ արգելք անգատին բնաւորեցաւ նա
զուարճարան լինել և ծաղր ածել. նա և
'ի գէմս երեսաց նորա ցանգ ժպիտ իմն
ապանայր և զուարթութիւն. իսկ 'ի Դե-
մոսթենեայն՝ անժպիտ միշտ էր տեսիլն և
լուրջ. և ոչ հեշտին գարձեալ փարատէր
'ի նմանէն կերպարան նորա մտայոյզ. յոյր
տակս և լծնամիջ նորա անուն կարգային
նմա՝ որպէս ասէ իսկ ինքն, Անհամբոյր և
աննուէր :

Առ այս գարձեալ և 'ի նոցուն մատե-
նից է մեզ տեսանել, զի Դեմոսթենէս իւր
նայօրէն և մեզմով յիշատակ առնէ իւրոց
գովութեանցն՝ հարկաւորեալ 'ի կարեւոր
պատճառաց, չափով միշտ զգուշացեալ 'ի
բանին : Իսկ անչափութիւն Նիկերովնի 'ի

խօսել զանձնէն յիւր ճառսն՝ նշանակէ զայրն իբրև անժուժկալ փառախնդիր . մինչև և աղաղակել նմա զայս . “ Զէնք տեղի տացեն պատմութեանին , և լեզուին՝ սարդենի հպատակ կացցէ , ” 12 : Առ այս և ՚ի գովութիւն առնու նա ոչ միայն զգործս նահատակութեանց իւրոց , այլ և զճառսն գլխովին զիւր զատենաբանութեանցն և զարձանագրութեանցն , իբրու անտիական ել և ելս առնելով ընդ ստիեառիցն խոկրատեայ և Անաբաթիստենայ . և ոչ մանաւանդ պատուատիրէր ՚ի աննել և ՚ի բերել իւրում զՀռոմայեցւոց զժողովուրդ . “ Զանվանելին , զքաջազէնն , զգոռն ակոյեանից , ” :

Քանզի հարկ իցէ արդեօք առաջնորդի քաղաքին քաջաբան լինել . այլ ապա խորհալ բերկրիլ և փառս քաջաբանութեամբն որաւ , անաղատական ոգւոյ է : Ուստի և ՚ի մասինդ յայդմիկ արդոյ և պատուական եկաց Դեմոսթենէս . քանզի և ինքնին նա եցոյց՝ եթէ ՚ի ճարտարութենէ բանիցն խնդրէր միայն փարեղի ունկնդրացն և հեշտալուր լինել . սակայն և առ սինլըքորս և առ հեռեակս (որպէս և են իսկ) ունէր զնոսա՝ որ գամ մի վասն արուեստին այն միկ սոնքասցին :

Բայց ՚ի հրապարակախօս հանդիսին և ՚ի անտեսութեան իրաց քաղաքին , համազօրք գտան երկոքին նոքա . որպէս զի և զօրավարք ինքնին գլխովին և առաջնորդք բանակաց կարօտացան նոցա . Դեմոսթե-

նեայ՝ քարեռէս, Դիոսքիթէս և Լէոսթէ-
նէս. և Վիկերոմլին՝ Պամպէոս և Վեսար
կրսեր. որպէս և ինքնին Վեսար վկայէ 'ի
Յիշատակարանն՝ զոր արձանագրեաց ար-
Ագիպպաս և առ Մեկենաս:

Իսկ յիշխանութեան բարձին և յաւա-
գութեան, յորոց յաւէտ իմն՝ որպէս Թու-
ի և որպէս ասեն՝ համբէն 'ի գէմս գալ բը-
նաւորեցաւ բոյս բարուց մարդկան, իբրու-
որ զամենայն զկիրան չարժեացեն 'ի կայից
իւրեանց և յերևան բերցեն միանգամայն
զամենայն չարութիւն, Դեմոսթենէս եր-
բէք ոչ իշխանացաւ և զփորձ զանձին իւրոյ
'ի մատինդ. ոչ յաջողեցաւ տալ մեղ. զի և
ոչ յաւագութիւն երևեցի երբէք ամբար-
ձաւ պլն, և ոչ գարձեալ զօրավարեաց
զօրուն՝ զոր ինքնին նա խմբեաց ընդգէմ
Փիլիպպոսի: Իսկ Վիկերոմլն՝ արձակեալ
գանձաւոր 'ի Սիկիլիա, և փոխանակ հիւ-
պատոսի 'ի Վիլիկիա և 'ի Վապագովկիա
'ի ժամանակին՝ յորում մեծապէս տիրեաց
ընչաքաղցութիւնն, և զօրավարք ինքնին
առաքեալք 'ի գաւառսն, և առաջնորդքն
առ անարդ զգողութիւնն ունելով 'ի յա-
փրշտակութիւն անդր կրթէին. ուստի և
չար չերևէր յայնժամ խուսըն, այլ բարե-
համբոյր համարէր մարդ՝ որ չափով գոր-
ծէր յայնպիսեաց անտի. արդ Վիկերոմլն
յայնպիսումն ժամանակի յոյժ գեղեցիկս
'ի գէմս երեք զարհամարհութիւն ընչոցն, և
բազում ևս հաւաստիս 'ի ներքս ընծայեաց
զլաւութեան և զմարդասիրութեան իւրոյ:

Ապա և 'ի հռոմ քաղաքի կարգեալ նա 'ի հիւպատոս անուամբ չափ, այլ բուն իսկ զաւագութիւն զանձամբ առեալ զինքնաբաւ տեառն և զիշխանապետի ընդդէմ Վատիկնեայ, հաւատարմացոյց իւրով իսկ վկայութեամբ զգուշակութեան պատգամ զՊղատոնին, որ ասէր՝ Գաղարեսցեն իսկ և իսկ չարիք 'ի քաղաքս, եթէ երբէք ըստ գեղեցիկ բախտին՝ զիշխանութիւն վեհագոյն և զհանձար՝ նոյն աքյանձին ունիցի հանդերձ արգարութեամբ:

Այլ յաղագս Դեմոսթենեայ՝ բամբասեն զայրն իբրև շահավաճառ 'ի հռետտութենէն. այն՝ զի շարագծեաց 'ի Ծածուկ ճառս 'ի փատտաբանութիւն Փորմիոնի և Ապողոքորոսի, որ հակառակ ոսոկք էին միմեանց: Առ այս՝ և բամբասեցաւ. զի էառ նա արծաթ յարքայէ. և դատապարտ ևս եղև՝ զի էառ ինչս և յԱրպաղոսէ: Ապա թէ ասասցէ դք, եթէ բարուրք իցեն այդ յընդդիմագրացն նորա (որ և չեն իսկ նուագունք ոմանք), իսկ չիք երբէք հնարընդդէմ ասել՝ որոց միանգամ վկայեն զԴեմոսթենեայ՝ զի անձնապահ չեղև յընծայարեւրութեանց անտի արքայից առ նա 'ի պատիւ առնն և 'ի շնորհակալութիւն. և արդեօք անձնապահն լի նեւ յայնպիսեաց՝ չէր մարդոյ, որ և 'ի նաւական տոկոսեացն շահավաճառ լինէր:

Իսկ յաղագս Վիկերոնի ասեն՝ եթէ և 'ի պարգևս ընծայից բազմաց 'ի Սիկիլիացւոց անտի յամբարապետութեան իւրում

'ի կղզւոյ անդր, և յարջայէն՝ 'ի փոխանակհիւպատոսութեան իւրում՝ 'ի պապագովկիա, դարձեալ և 'ի բարեկամաց իւրոց 'ի Հռոմ՝ 'ի վտարանդութեանն և աղաչեալ ևս ընդունել առնուլ, նա ցանդանդրդութելի՝ չեառ ինչ երբեք:

Իսկ առ սղօք՝ և վտարանդութիւնն ինքնին՝ անփառունակ էր միումն, զի նշաւակեցաւ իբրեւ գող. իսկ միւսումն՝ լի փառօք. քանզի վտարանդի գնայր՝ զի 'ի հայրենեացն 'ի բաց զարս եղեռնաւորս հալածեաց. ուստի և 'ի վտարանդել միոյն՝ փոյթ ինչ ոչ տարան. բայց 'ի պատճառս միւսոյն՝ և Սինկզիտոսն ինքնին փոխեաց զհանդերձան և 'ի թուխ համակէր. և պատուիրեաց ևս՝ մի ինչ հաստատել խորհուրդ ամենեին՝ մինչև վճիռ տուեալ դարձին Վիկերոմի:

Բայց և այլազգ՝ Վիկերոմի զվտարանդութիւն իւր անցուցանէր պարապորդ 'ի Մակեդոնիա. այլ Դեմոսթենէս և 'ի վտարանդութեան անդ բազումս պարապեցաւ 'ի քաղաքականսն: Քանզի գնայր ընթանայր ընդ քաղաքս քաղաքս, զօրափոխ լինէր Հելլենաց՝ որպէս և պատմեցաք, և վանէր հալածէր զդեսպանսն Մակեդոնացւոց. և այնպէս լաւ ևս յոյժ քաղաքացի զանձն 'ի ներքս ընծայէր քան զթեմիստոկղէս և քան զԱլկիբիադէս՝ 'ի նմանատիպ դէպս նոցա: Ապա և 'ի դարձին իւրում՝ 'ի հայրենիս միւսանգամ բուռն հարկանէր զգործոցն իբրու զառաջինն. և յա-

ւերժացաւ նա մարտ գնել կռուել ընդ Անտիպատրոսի և ընդ Մակեդոնացիս :

Իսկ Վիկերոյնին ինքնին յերես հարկանէր Լեւիտա՝ ի Սինկղիտոսին, զի Վեսարու ի հետամուտն լինել հիւպատոսութեան ընդգէմ՝ օրինացն՝ զի և նորասփռ անմօրուս ևս էր նա, անդանօր Վիկերոյն անբաղքառ այնպէս նոսէր գաղարեալ : Կաւ Բրուտոս ինքնին գանդառ ունի ի Թուղթա իւր, զի տածէ Վիկերոյնը բռնակալութիւն գառն և սաստիկ ևս քան զոր նորա հարին վանեցին :

Իսկ ի վերջէ՝ ի մահու անդ նոցա, արգեօք արդահատելի յոյժ իցէ Վիկերոյնը, որ այնպէս ի ծերացեալ հատակին սրտաթափ սրտառուչ ի վեր ի վաղ ածեալ բերէր յիւրոց ծառայից. և խնդրէր հնարէր փախչել գամ մի ճողոպրել ի մահուանէն, այն՝ զոր և ոչ յետ բաղմաց բնութիւնն ինքնին ածէր նմա. և այնպէս հուսկ ապա խողխողեալ լինէր : Բայց Դեմոսթենէս (Թէպէտ և վայրիկ մի յողղք ծանկաւ այրն) զարմանալի է ի պատրաստութեան անդ գեղոյն և ի պահելն առ իւր. զարմանալի, 13 և ի վարելն նովաւ. քանզի ապաստան անխաբ չառեալ առ ի գիցն, չոքաւ տպաւինեցաւ իբրու ի վեհագոյն սեղան, անճնապուր ի զննուցն եղեալ և ի սուրհանդակացն, և ծաղըր գանադոյոյն զկիրան արարեալ զԱնտիպատրոսին :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. 'ի նմին ժամանակի ծնաւ և Պոմպէոս մեծ :

2. Այսպէս Պլուտ . 'ի Յն : Բայց Վիկերովն ասաց 'ի Լտ . Էդ Վիլլէսի :

3. Սիլինդոս անուն՝ էր առասպելեալ Հրէշ խօսուն, յոյժ յաջողակ յառեղ ծուածս :

4. Իսկ էր վճռոյ ծերակուտին պատճէն կարճառօտ և աղքատ, այսպիսի. *Current Consules, ne quid Resp. detrimenti accipiat*. Այս առջ՝ իշխանութիւն ինքնաբաւ 'ի ժամանակին 'ի ձեռս տայր Հիւպատոսացն :

5. Ասիոս . 'ի Յն . է՝ Արժանի : Էր և անուն առն՝ զոր ասէ Պլուտ : Եւ ասեն՝ յունարէն պատասխանի տալ Վիկերովնի. *Αξιος Κράσσου*.

6. Ակնարկի առնէ զսովորութիւնն ծակելոյ զունկն գերեաց :

7. Ակնարկէր զերթն նորա յԱսորիս, և անգրէն զերագընթաց դարձն նորա :

8. Էր յայնժամ՝ Վիկերովն ամաց յիտուն և ութից :

9. Յունական ձայնքդ նշանակեն՝ ըստ կարգի . Երևակութիւն . Հաստատութի .

ԱՐԱՏՈՍ

( ) ԱՄԻԱԾ զայն զվազնիւց՝ ո՛վ Պո-
ղոսկրատէս 1, խնամտասէրն այն խրիւ-
սիապոս զանգիտեալ՝ եթէ գժոխալուրո
հնչեացէ, առեալ յերկրեաց՝ ոչ որպէս
կրն, այլ որպէս ինքն կարծեաց լաւա-
գոյնս, օրինակ զայս. “ Ո՞ զհայրն գովեա-
ցէ, եթէ ոչ որդիքն բարեբախտք ”: Սա-
կայն Դիոնիսոսորոս Տրիգլինացի յանգիւն-
եալ զխրիւսիապոս, անդրէն ՚ի բռնն իւր
կարգեաց եգ զԱռածգ, որ էր այսպիսի.
“ Ո՞ զհայրն գովեացէ, եթէ ոչ որդիքն
չարաբախտք ”: Եւ ասէ՝ առածիւգ այ-
գուիկ զքերանս կարկել զնոցա՝ որ ոչինչ
արդոյք յանձանց իւրեանց, Թեակոսին
սարդին յառաքինութիւն անդր՝ նախնեացն
իւրեանց, և անդուլ ՚ի բերան առեալ
գովեն զնոսա :

բուսոյ բարուցն, և զի և համարեցաւ 'ի գից անտի խնամոցն զառ նա ապաւինու-
թիւն զմանկանն, ժողովեալ թաքոյց զնա-
և ապա 'ի գիշերի առեալ արձակեաց զնա
գաղտ յԱրգոս:

Եւ այսպէս ապա Արաստոսի ճողո-
ւրեալ 'ի վտանգէն, անգանօր տնկակից 'ի
նմա ընդ տիոց հասակին գնալով գնայր և
աճէր սաստիկ և ոխերիմ ատելութիւնն
ընդդէմ բռնաւորացն: Եւ սնեալ գաս-
տիարակեալ յԱրգոս ազնուականութե-
առ հիւրն հայրենիս և առ բարեկամն՝ ա-
ճեցաւ 'ի քաջառոյգ մարմին և յաղթա-
հասակ. կրթէր 'ի մարզս ըմբշաց, և նա-
հատակեալ կռուեալ 'ի հնգամրցանակ
խազն, տանէր պատկս: Եւ արդեօք է իսկ
տեսանել 'ի պատկերս դրօշեալս նորա՝ կեր-
պարան զգօտէմարտի. և նորա դիտակ ե-
րեսացն պերճ և աղբենի՝ տիպ 'ի դէմա բե-
րէ զշատակերութեան զըմբշացն և զբա-
հին նոցա 2: Ուստի և ոչինչ տյնպէս ըստ ար-
ժանի քաղաքականի առն պատկառ եկաց
նա վարժից հռետորականին. թէպէտ և
տանն զնա՝ տերճաբան յարուեստ ճար-
տարախօսութեան՝ առաւել քան զկար-
ծեալն. և է իսկ տեսանել 'ի Յիշատակա-
բանս նորա՝ զոր և վեր 'ի վերոյ արձանա-
գրեաց նա և հարեանցի՝ բազա 'ի նմա վա-
րելով հետեալիս և հասարակս:

Իսկ յետ այնորիկ Դինիպոս և Արիստո-
տէլ տրամաբան՝ գաւաճանեցին զԱրան-
տիդաս: Էր Արանտիդեսոյ սովորութիւն

գալ զօրհանապազ ունին գնել պայքա-
րաց բանից նոցա 'ի հրապարակի անդ, և
ինքնին ևս վիճէր ընդ նոսա, քանզի և նո-
քա սովորեցուցեալ իսկ էին զայրն 'ի նոյն
գեգերանս. և ապա դաւեցին զնա 'ի կե-
նաց: Իբրե Պատիաս փոխանակեաց 'ի տէրու-
թեանն՝ հայրն Աբանտիգեայ, նենդաւ-
սպան և զնա Նիկոկղէս և բռնացաւ: Եւ
պատմեն յոյժ նմանատիպ լինել սորա 'ի
գէմն՝ Պերիանգրեայ որդւոյն Աիւստելեայ,
որպէս և Ղլրոնգէս պարսիկ ասեն՝ նման
Աղկմէոնեայ Անփիարեան, և Հեկտորի
գարձեալ նմանատիպ՝ զպատանին զայն
Լակեգէմոնացի. այն՝ որ ըստ Միւրաիլեայ
պատմելոյն՝ առաթուր կոխեցաւ 'ի խռան
մարդկանն, որ լուեալ զնմանութենէն՝
խուռնընթաց եղեն տեսանել զնա:

Աւրդ Նիկոկղէս յետ չորից ամաց բռ-
նակալութեանն՝ յորա մեծապէս նեղեաց
զքաղաքն, վայրիկ մի ևս 'ի ձեռաց հանէր
զնա 'ի գաւանաց անտի Ետողացւոցն: Իսկ
զայնու ժամանակաւ 'ի տիս պատանեկու-
թեան գոլով Արատոսի, յոյժ արդոյ ե-
րևէր և միանգամայն 'ի քաջութենէ զար-
մին և յաշխուժից ևս ոգւոյն. ոչինչ դուզ-
նաքեայ և հետեակ՝ նա և մեծ և քաջա-
խորհուրդ և կորովամիտ 'ի վեր քան զտիս
հասակին: Ոչր աղաքաւ և վտարանդեալ
մարդիկն յաւէտ իմն ակնկառոյց 'ի նա
էին. և Նիկոկղէս ինքնին ոչինչ անհոգա-
ցեալ՝ ծածկաբար գէտ ակն կալեալ զննէր
զգնացս և զշարժել նորա. ոչ եթէ զանդի-

տեալ ինչ՝ ձեռնամուխ յայնպիսի մեծ նահատակութիւն լինել պատանւոյն և դիմագրաւ յահագին 'ի վտանգն, այլ խիթայր՝ եթէ բանագնաց ինչ պատանեակն լինիցի ընդ Թագաւորս ընդ բարեկամս հօրն իւրոյ և ընդ հիւրան : Եւ արդեօք զնոյն հետոց կալեալ իսկ էր Արատոս, բայց ապա տեսեալ զի Անտիգոնոս դրժեալ խոսամանցն՝ յուշանայր 'ի գործն և ժամովա ճառ լինէր, և զի և յոյս ակնկալութեանն իւրոյ յԵգիպտոսէ և 'ի Պողոմեայ՝ բացական յոյժ է, եդ 'ի մտի ինքնին միայնակ հարկանել վանել զբռնաւորն :

Նախ 'ի վեր զխորհուրդն հանէր Արիստոմաքեայ և Եկդեղեայ. էր առաջինն վարարանդի 'ի Սիկիւովնէ. իսկ Եկդեղոս՝ Արկացի 'ի Մեգաղէպօլսոյ՝ այր իմաստասէր և ժիր, որ և յԱթէնս ընտանեցեալ իսկ էր Արքեսիլայոսի ակադեմեան : Իբրև մտադիւրագոյնս երկդքին նոքա յանձին կալան, ապա եկեալ խօսեցաւ Արատոս և ընդ այլոց վարարանդեաց. 'ի նոցանէն նրւազունք միայն պատկառեալք հրաժեշտ 'ի յուսոյն տալ, միամտեցան ընդ նմա. իսկ բազումք ևս 'ի բաց 'ի խորհրդոյն քեցէին և զԱրատոս ինքնին, իբրու յանդուգն ձեռներէց յանխորձութեան 'ի տիսն 3 :

Մինչդեռ զմտաւ ածէր Արատոս հասանել ունել վայր մի 'ի սահմանին Սիկիւովնի, և անդուստ խաղալ մարտ դնել ընդ բռնաւորին, եկն եհաս յԱրգոս այր

ոմն 'ի Սիկիւտիէն փախստեայ 'ի տանէ
բանտին . և էր նա եղբայր Քսենոկղէայ՝
որ մի էր 'ի վտարանդեաց անտի : Զսա
Քսենոկղէա ածեալ առ Արատոս , կայր և
պատմէր նմա այրն՝ եթէ վայր պատուա-
րին՝ զորով անց ընթացաւ նա 'ի փախչել
իւրում՝ էր իսկ 'ի ներքուստ անտի գող-
ցես հաւասար գետնոյն , զի անդանօր գեր-
բուկ է գետինն և բարձրագէղ . իսկ ար-
տալքուտ բարձրութիւնն գիւրամատոյց է
սանդղոց : Զայն լուեալ Արատոսի , ա-
ռեալ արձակէր զՍեւթաս և զՏէքնոնի
զերկուս 'ի ծառայիցն հանդերձ Քսենոկ-
ղեաւ՝ երթալ լրտեսել զպատուարն . եգ
'ի մտի եթէ հնար ինչ իցէ՝ 'ի ծածուկ և
'ի մի վտանգ 'ի կարճոյ վճարել զիրան ,
քան թէ երկայն կռուով և յայտնի պա-
տերազմաւ ոգորել սոսկականի առն ընդ
բռնաւորի :

Իբրեւ դարձ արար Քսենոկղէա՝ առեալ
ընդ իւր զլափ պատուարին , զորոյ բերէր՝
իբրեւ ոչինչ անմատոյց և դժուարուտ է
վայրն . սակայն դժուարամերձենալի է 'ի
ծածուկ առ 'ի կորեանց անտի շանցն՝ որ
անգ պարտիզպանին , կորիւնք նկուկք մարմ-
նով , այլ խեռք յոյժ և ստահակք և բնաւ
իսկ անհրահանգք : Լուեալ Արատոսի զա-
մենայնն , կազմեցաւ պատրաստեցաւ 'ի
գործն : Եւ էր իսկ 'ի ժամանակին յայն-
միկ վառել 'ի զէնս հասարակ ամենեցուն .
քանզի և առհասարակ գողցես յայնժամ
գողութեամբք ասպատակէին այր յոնկեր .

Իսկ զսանդուղսն ետուն յայտնապէս շինել
Եւփրանորեայ մենքենայագործի առն . որ
Թէպէտ և էր նա մի 'ի տարագրելոց ան-
տի , սակայն և ըստ ներելոյ արուեստին
յաջողեցաւ շինել յանկասկածս : Ան-
գուտ և այր այր 'ի բարեկամաց անտի Ա-
րատոսի որ յԱրդոս , տայր նմա 'ի ձեռս
արս տաան . և ինքն արս երեսուն վառեաց
'ի զէնս 'ի ծառայից անտի իւրոց . առ այ-
սորքիւք՝ և 'ի ձեռն Քսենոփիղեայ աւա-
ղակապետի 'ի վարձու կալաւ սակաւա-
ձեռն գունդ զօրականի , և ձայն հնչեցին
խաղալ ասպատակաւ յերկիրն Սիկիւոնի
վարել 'ի բաց զմատակս ձիոց արքային . և
յառաջոյ ևս արձակեցան արք , շատք 'ի
նոցանէն ուրոյն ուրոյն յաշտարակն Պո-
ղիւզնոտեայ , հրաման տուեալ նոցա սպա-
սեալ մնալ անդ Արատոսի : Արձակեաց
կանուխ և զվափեսիսս զայր շոյտ և ժիրա-
ժիր ընդ այլոց չորից , գիշերագնաց ընել
անգր առ յարտիզպանն և կեղծաւորել
իբրեւ ուղևորս . և յիջեվանին առ նմա առ-
նուլ փակել զայրն 'ի ներքս հանգերձ կո-
րեամբքն , զի և այլ ճանապարհ չէր ան-
ցից : Իսկ զսանդուղսն քակտելիս արկեալ
'ի գրուանս և Թալուցեալք 'ի սայլսն՝ ա-
ռաքեցին յառաջ :

Իայց յայնժամ յԱրդոս եկին երեւ-
ցան արք լրտեպք առաքեալք 'ի Նիկոկղեայ-
որք՝ որպէս ասէինն՝ զանխուլ 'ի ծածուկ
շուրջ գային 'ի վեր և 'ի վայր , և զննէին
դիտէին զգնացսն Արատոսի : Իսկ նա վազ

քաջ ընդ առաւօտն ելեալ արտաքս և յերևան եկեալ թարթափէր 'ի հրապարակին ընդ բարեկաման : Ապա գնացեալ իւզեալ յամբարանին , և առեալ ընդ իւր յասպարիզէն 'ի պատանեաց անտի՝ որ առ վերեալքն խկ էին ընդ նմա 'ի բաւական և 'ի սփոփութիւնս , գարձաւ 'ի տուն . և վայր մի անցեալ տեսանէին և զծառայս նորա 'ի հրապարակին , կիսոց բոլորս տանել պատկաց , և այլոց՝ գնոց գնել լապտերա , և կիսոց գարձեալ՝ գեգերել անգղբանիւք ընդ կանանւոյ վարձակաց և սրն գահարացն 'ի գինեբրուս : Զայս ամենայն տեսեալ անգտնօր լրտեսացն 'իկոկղեայ , խաբեցան . և ծաղր ընդ միմեանս արձակեալ ասէին . տնշուշտ՝ Չիք ինչ առաւել անարի վատասիրտ քան զայր բռնաւոր , եթէ և 'իկոկղէս ինքնին այնպէս տիրացեալ մեծի քաղաքի և հզօր առաւել՝ երկուցեալ զանգիտէ 'ի պատանւոյ այտի՝ որ 'ի հեշտութիւնս և 'ի գինեբրուս առեալ վառնէ զօրհանապազ զպէտս կենաց վտարանդութեան իւրոյ : Եւ այնպէս խաբեալ նոքա 'ի պատիր խորհուրդս իւրեանց , գնային 'ի բաց :

Բայց Արատոս անգէն յետ ճաշուն ելեալ արտաքս և խաբեալ ընդ զօրականին՝ որ յաշտարակին Պողիւզնոտեայ , առեալ ածէր զնոսա 'ի 'նէմէաս . և անգ 'ի վեր հանէր գնդին զխորհուրդ գործոյն . նախ առաջին խոտամուէնս և յորդորակս 'ի ներքս մատուցանէր , և տայր բաշխէր նշան՝ Այս

զն Յաջողակ : Խաղայր ապա յառաջագէմ
'ի քաղաք անդր . Էր զի՝ ճեպէր յուղին , և
էր զի յամր ընթանայր , ճգրիտ չափամամբ
ընդ շրջանի հոլովման լուսնին , զի 'ի լոյս
նորա գնացէ զճանապարհն , և 'ի մոռտս
նորա 'ի պարտեզ անդր եկեալ ժամանեա-
ցէ մօտ պատուարին :

Անդուտ ապա գայր ընդ առաջ Կա-
փեսիսա , զորոյ տայր փակելոյ 'ի ներքս
պարտիզպանին . այլ թէ՝ ոչ յաջողեցաւ
նմա ունել փակել և զկորիւնն , զի աճա-
պարեալք վազեցին 'ի դուրս : Ուտի և
յարանց անտի Արատոսի բազմաց սրտաբե-
կեալ , և թախանձեալ ևս գաղարեւ 'ի
գործոյն , նա քաջալերս կարդայր նոցա և
սսէր յետս առնուլ գարձուցանել զնոսա ,
եթէ վիշտ վտանգի հասցէ նոցա 'ի կո-
րեանց անտի :

Յայնժամ ապա յառաջ արձակեալ
Արատոսի զսանդղաբարձն՝ որոց պարա-
գլուփք Եկդեղոս և Մնասիթեոս , և ինքն
յամրաքայլ զհեռ երթայր : Իսկ անդուտ
կորիւնքն սատիկ և անդուլ հաջէին , և
վազս ևս առեալք ունէին զհետոց Եկդե-
ղեայ և ընկերացն : Այլ նոքա եկեալ մօ-
տեցան 'ի պատուարն , և առեալ յանդոր-
րու յեցուցին զսանդղսն :

Իբրև այնպէս առաջինքն սկսան խաղալ
'ի վեր ընդ սանդղսն , գէպ լինէր յայն-
ժամ այգապահ գնդապետին անցանել
ընդ վայրն զանդակաւ և բազում զամ
բարօք և 'ի շաջիւն շաւաջիւն գնդին իւրոյ :

Իսկ որք. 'ի վերայ սանդղոցն կային, անդ կծկեալք և ամփոփեալք՝ այնպէս հեշտեաւ ծածկեցին զինքեանս: Բայց ապա 'ի վտանգ անհնարին պաշարեցան յանցանել ընդ այն և այլում գնդի պահակաց՝ որ ընդ առաջ դպր առաջնոյն: Իսկ իբրև և այն անց գնաց և ժշ զոք տեսին 'ի նոցանէ, անդէն արագ Եկդեղոս և Մնասիթէոս նահատակեալք ելեալք 'ի վերայ պարոսպին, և կացեալք աստի և անտի և կալեալք զճանապարհն, արձակեցին զՏեքնոյն առ Արատոս ճեպել փութացուցանել զնա:

Չէր հարուստ ասպարէս 'ի պարտիզէ անտի 'ի պարիսպ անդր և յաշտարակ մի՝ յորում կայր 'ի պահպանութեան բարակ մեծ որսական: Այս բարակ կամ անդրստին 'ի բնէն յոյլ և պղերդ, կամ թէ յառաջին օրէն վաստակարեկ խոնջ կենդանին, ոչինչ զգաց ամենեին 'ի խաղալ արանցն 'ի վեր ընդ պարիսպն. սակայն 'ի կորեանց անտի պարտիզպանին՝ որ հաջիւն 'ի ներքուստ անդուլ տային, սթափեալ և ինքն դարձեալ հաջիւն արձակէր զառաջինն խաղաղուղտ և գժոխալուր. այլ ապա զմօտ անցանել մարդկանն լուեալ, աստիկ և բուռն հնչեցուցանէր առհասարակ զվայրն յահագնալուր ձայնէն. որպէս զի և ինքնին պահակեր ոք 'ի հեռաստանէ աղաղակ բարձեալ հարցանէր որսորդին, առ ո՞րք այնպէս ահագինս հաջեսցէ բարակն, զի՞նչ իրք նորք իցեն: Իսկ նա ան-

գուտ յաշտարակէն պատասխանի առնէր՝ եթէ ուստեք չիք ինչ 'ի գժնդակաց . իսկ բարակդ գրգռեցաւ 'ի լոյս պատուարապահ որերոյն և 'ի շաջիւն զանգակին նոցա :

Չայս բանս լուեալ զօրականին Արատոսի՝ մեծապէս քաջալերեցան , եթէ ուրեմն և ինքնին սրտորդն հասարակորդ է գործոյն , զի այնպէս քողարկէ զբանն . առայս՝ և բազումք արդեօք 'ի քաղաքին գործակիցք նիզակակիցք իցեն նոցա : Իբրև առհասարակ ժամանեցին 'ի պատուարն , և անդ մեծապէս էր վտանգն 'ի գանգաղելոյ իրացն , քանզի ոչինչ հանդարտէին սանդուղքն՝ բայց եթէ այր ըստ առնէ և յուշիկ ելանիցէ ընդ նոսա : Իսկ յայնժամ պահ գիշերոյն ճեպ տայր , քանզի և հաւք սկսան խօսել , և ժամն ևս 'ի վերայ հասեալ կայր գեղջկացն բերել յագարակացն վաճառ 'ի հրապարակ անդր : Վառն որոյ և Արատոս աճապարեաց ելանել 'ի վեր զկնի արանցն որ ելին անդր քառասնիւք չափ , և սպասեալ ևս այլոց ոմանց սակաւուց՝ որ էին 'ի խոնարհ , գէմ եգեալն ուրջօք հանդերձ խաղայր յապարանսն բռնաւորին և 'ի տաճար խորհրդոյն , ուր կային գիշերապահք 'ի վարձկան զօրակառնէն . և անկեալ 'ի վերայ նոցա և առհասարակ ձերբակալ արարեալ՝ ապանանէր և ոչ զոք , և անդէն առաքէր կոչէր արտաքս 'ի տանց զբարեկամս իւր :

Իբրև 'ի կողմանց կողմանց խռնեցան անդր , և օրն տակաւ լուսանայր , և յայն

ժամ թափոնն լի մարդկամբ մահամուռ խմբեալ 'ի վարանս և 'ի մեծ տարակուսանս 'ի լուր անյայտութեան ձայնին, գիտէր և ոչ որ ճշգրիտ վասն եղելոց իրացն, անգուստ յառաջ եկեալ Քարոզին՝ ձայնէր զայս ինչ. եթէ Արատոս Կղնիսասյ որդի հասեալ աւագիկ յազատութիւնը քաղաքացիսն կարգայ: Այն ինչ բանքն 'ի բերան նորա էին, անգուստ առհասարակ իբրեւ եկեալ հասեալ ժամուն որում նորա 'ի վաղնջոց իսկ էին ցանկացեալ միագունդ խումբս առեալ յանդուգն յարձակմամբ 'ի դուրսն բռնաւորին՝ հուր հարին զապարանիցն: Եւ ելանէր բարձրա նայր բոցն յոյժ մեծաբորբոք, զի և անդուստ 'ի Կորնթոսէ տեսանէին հրայրեացք տանն, և վայրիկ մի ևս Կորնթացիք յայնժամ զարհուրեալք յեղելոցն՝ ընթանային 'ի Թիկունս: Իսկ Նիկոկղէս ականամուտ ելեալ արտաքս՝ գաղտապեաց Թաքթաքուր փախէր 'ի քաղաքէն:

Ապա զօրականք Արատոսի հանգերձ Սիկիւոնացւոյք հասեալք շիջուցանէին զհուրն, և աւար զպալատն հարկանէին, և ոչ ինքնին Արատոս արգելոյր ինչ. այլ բարձեալ կուտեալ զամենայն զգանձսն՝ որ մնացեալն էին՝ զբռնաւորացն, հասարակաբաժին արարեալ բաշխէր տայր քաղաքացիացն: Իսկ 'ի յարձակելոց անտի և 'ի Թշնամեացն՝ տապաստ կամ վիրաւոր անկաւ և ոչ որ. այլ բար գեղեցիկ բախտին սուրբ և անշաղախ յարենէ քաղաքս:

ցեացն գտաւ նահատակութիւն գործոյն :

Իսկ յետ այնորիկ առեալ դարձուցանէր Արատոս զվտարանդիսն, զոր միանգամ տարագրեաց 'նկոկզէս' ութնիւ չափ, և զոր բռնաւորքն տարագրեցին որ յառաջ քան զնա՝ ոչինչ պակաս քան զհինգհարիւր, որ թափառեալ չըջէին նոքա տարագէմ 'ի հայրենեացն ամն իբրեւ յիսուն : Եւ դարձան եկին բազումք 'ի նոցանէն չբաւորեալք, և կալան տեարք իւրաքանչիւր զարարս իւրեանց, և նստեալ բնակեցան 'ի դաստակերտս և 'ի տունս իւրեանց յանգորրու :

Իբրեւ այս այսպէս կատարեցաւ, յոյժ ապա 'ի միտս իւր հարեալ խոցեցաւ Արատոս . քանզի արտաքոյ դարանք և մախանք վասն ազատութեան քաղաքին պատրաստեցան յԱնտիգոնոսէ, և 'ի ներքոյ՝ ինքն յինքեան ծփայր 'ի խռովութենէ : Ապա Արատոս քաջիկ խորհրդով 'ի ժամանակին յայնմիկ առեալ դաշնաւորէր զքաղաքն ընդ Աքայեցւոց : Եւ քանզի Տովրիկեանք էին նոքա, կամակար յանձն առին զանուն Աքայեցւոցն և հասարակորդ եղեն կարգի քաղաքին նոցա . թէպէտ և Աքայեցիք 'ի ժամանակին ոչ մեծահամբաւք ինչ էին և ոչ մեծազօրք . քանզի բազումք 'ի նոցանէն բնակաւորք էին քաղաքաց փոքունց, և երկիր էր նոցա ոչինչ արգաւանդ և բարերեր . զի կային նոքա առ ափամբ աննաւահանգիստ ծովուն, և որ շատ ուրեք հարեալ բախեսցէ

զոհանային ընդ ժայռս գծուարինս : Յայսր
ամենայնի վերայ՝ ցանգ անվանելի զՀեղե-
նացւոց զօրութիւնն՝ ի գէմս բերին Աքայե-
ցիք՝ ի քաջիկ կարգին իւրեանց և ի միա-
բանութեան ընդ ձեռամբ զօրավարի ի-
մաստնոյ : Քանզի թէպէտ և՛ առ վաղնջուց
արութեամբ քաջութեամբ Հեղենացւոցն
իբրև ումպէտք ոմանք՝ զի այսպէս ասել
էին նորա, և միահամուռ նոցայն զօրու-
թիւն ոչինչ հաւասարէր միում անգամ
յերևելի քաղաքացն, համայն և այնպէս՝
գեղեցիկ կարգաւորութեամբն և միաձայ-
նութեամբն և աննախտնձարար բարոյիւք
ընդ հոյակապան քաջութեամբ, նա՛ և
հնազանդօրէն հլուութեամբն առ նոսա, նո-
քա ոչ զանձինս միայն յազատութեան
յանդորրութեան կացուցին ի մէջ քաղաքաց
քաղաքաց և զօրութեանց և ահագին բռ-
նակալութեանց, այլ և զբազումս այլ ի
Հեղենացւոց անտի յազատութիւն հա-
նեալ փրկեցին :

Բայց Արատոս և ի բոյս բարուց իւրոց
էր քաղաքական այր և մեծանձն, և քան
յառանձինսն՝ առաւել ժիրաժիր ի հասա-
րակացն. և էր նա բռնաւորացն ոխերիմ
թշնամի. իսկ կէտ նպատակի թշնամու-
թեանն՝ միայն հասարակաց շահ օգտի.
ուստի և թուի իմն՝ ոչ այնպէս բարեկամ
Ճշգրիտ և անյողջյողջ լինել նմա, քան
թէ թշնամի հեղ և ամոք, գարձադարձ
բառ ժամանակին առնելով է զի ի մի կողմն
և է զի ի միւսն՝ ի շահ օգտի քաղաքին :

Ոյր աղտոգաւ և միաձայնաբար ժողովութեան և քաղաքաց ընկերութիւնք և ժողովոց ա. տեանք և թատրոնք՝ 'ի մի բերան ասելին. Արատոս 'ի սէր միայն առաքինութեան հարեալ կայ, և թէպէտ և միջամուխ յայտնի 'ի մարտս լինել անարի է գա և վեհերոտ, սակայն 'ի հնարագիտութիւնս գաղտնածածուկս և 'ի դարանակալութիւնս զանխուլս ընդդէմ քաղաքաց և բռնաւորաց, խորագէտ յոյժ է այրն: Ուստի և ինքն քաջիկ 'ի գլուխ տարեալ նահատակութիւնս բազումս անկարծելիս արութեամբ քաջութեամբ, թուի թէ առ 'ի տարապայման զգուշաւորութենէն՝ ոչ յաջողեցաւ նա 'ի բազում ինչ 'ի հեշտինս: Քանզի՝ զոր օրինակ ոմանց 'ի կենդանեացդ տեսութիւն աչաց՝ որպէս երեկոյ՝ սրակն է 'ի մութ խաւարի, իսկ 'ի տունջեան զաչացու կայ առ ցամաքութեան և անսարութեան հիւթոցդ՝ որ զբոքոքն շողայցեն, ուստի և հանգարտէ ոչ խառնութեան լուսոյն. ասպէս և 'ի մարդիկ ինքնին գլխովին է տեսանել ուշիմութիւն և հանճար՝ որ 'ի նահատակութիւնս յայտնիս և յերևելիս հեշտեալ բնաւորեցաւ սրտաբեկիչ. իսկ 'ի ծածուկսն և 'ի զանխուլսն լի է արիութեամբ: Իսկ այս յողջյողջութիւն 'ի քաջամոյն բոյս բոլորց մարդկանն՝ բնաւորեցաւ յանուոռմնութենէ, յորմէ և ծնանի 'ի նոսա առաքինութիւն անբաժ 'ի գիտութենէն. զոր օրինակ սրտու՝ որ ինքնաբոյս իցէ և անմը-

չափ : Եւ է իսկ զայստօնի քաջիկ լուսա-
բանեւ յորինակաց անտի :

Արդ յայնժամ Արատոս՝ իբրեւ նիզա-
կակից իւր և քաղաքին արար զԱքայեցիան,
ինքն զինուորեցաւ 'ի գունդ պրուծիոյն .
և էր նա 'ի հնազանդութենէ անտի իւրմէ
առ զօրավարան՝ սիրեցեալ յոյժ առ 'ի նո-
ցանէ . քանզի թեպէտ և շահ մեծապէս 'ի
ներքս բերեալ էր հասարակաց՝ 'ի համբա-
ւոյ անձինն և 'ի նահատակութենէ հայրե-
նեացն , սակայն և հպատակէր միշտ զանձն
իբրեւ զմի 'ի սոսկական զօրականէն՝ զօրա-
վարին Աքայեցւոց , որ ոք միանգամ և էր,
եթէ Դիւմէոսին՝ եթէ Տրիտիսեայ , կամ
այլոյ ուրուք 'ի փոքրիկ քաղաքաց անտի :

Յետ այսորիկ դէպ եղև առաքել Պողո-
ստայ աղքայի առ Արատոս տաղանգա քսան
և հինգ 'ի պարգև . յանձն առ ընկալաւ
Արատոս և առեալ բաշխէր աղքատաց ժա-
ղովդեան 'ի պէտս նոցա , միանգամայն և
'ի փրկանս գերոյ պատերազմին : Բայց
քանզի վտարանգիքն յայնժամ անողորե-
լիք կացին 'ի նեղել զժառանգաւորան ըն-
չից իւրեանց , և ողջոյն քաղաքն վայրիկ մի
ևս հիմն 'ի վեր տապալէր , ած զմտաւ Ա-
րատոս զմիակ յոյս ակնկալութեանն 'ի
մարգասիրութիւն անդր Պողոստայ . եդ 'ի
մտի նաւագնաց լինել աղաչել զԹագա-
ւորն վասն արծաթոյ 'ի հանգարտութիւն
կագին :

Ապա յուղի անկանէր նա 'ի Մեթովնէ
'ի վերոյ Մազեայ , անդուստ դէպ ուղիղ

դիմել յԵգիպտոս : Բայց նաւապետին տեղի առեալ ուժգնակի հողմոյն , և ալեացն ամբարձելոց 'ի մեծ ծովէն , և վարեալ տարեալ նաւուն , հազիւ ուրեմն հասանէր ունէր զԱգրիա երկիր թշնամեաց ընդ տէրութեամբն Անտիգոնոսի . և էր ևս անդանօր գունդ զօրականին : Ոյր աղա-գաւ տագնապեալ Արատոսի անձնապուր լինել մինչև յերևան եկեալ , իջեալ 'ի ցամաք և լքեալ զնաւն՝ ինքն տարագէմ գընայր 'ի ծովէն . և էր ընդ նմա Տիմանթէս միայն 'ի բարեկամաց անտի իւրոց . և եկեալ միեցան երկղքին նոքա 'ի վայր մի անտառախիտ . անդանօր զգիշերն անցուցանէին մեծապէս տառապանօք : Իսկ վայր մի յետ ելից Արատոսի 'ի նաւէն , գայր հասանէր անդր 'ի խնդիր նորա զօրագլուխ գնդին . և խաբեցաւ 'ի ծառայիցն Արատոսի՝ որք 'ի նմանէն թելադրեալք զրոյց զայն տային արագապէս փախստեանն Արատոսի նաւագնացութեամբ յԵւբէա : Ապա զօթագլխին՝ իբրև թշնամեաց աւար ժողովեալ միանգամայն զնաւն և զծառայան և զայլն ամենայն՝ կալաւ առ իւր :

Իբրև աւուրջ 'ի վերայ անցին ոչ բազում , և 'ի մեծ վարանս պաշարեալ էր Արատոս , դէպ գեղեցիկ նպատահէր նմա՝ գալ մօտել յայնժամ նաւու հռովմայեցւոյ 'ի վայր անդր , ուրանօր նա է զի 'ի դարաւանդ ելեալ դիտէր զննէր 'ի ծովն կոյս , և է զի 'ի դարափոր մտեալ զօղէր : Եւ էր այն նաւ գէմ եղեալ յԱսորիս .

անդր մտանէր Արատոս , աղաչէր զնաւապետն տանել հանել զնա 'ի Կարփա . և եկեալ ժամանէր 'ի վայրն՝ ոչինչ պակաս կրեալ վտանգա՝ զոր վտանգեցաւ միւսանգամ 'ի Ծովուն : Ապա յեա հարուստ ժամանակաց անցեալ 'ի Կարփոյ յԵգիպտոս , չորսաւ խօսեցաւ ընդ արքային : Նա մտադիւրագոյնս լսէր նմա , իբրու որ բարիօք սպասարկեալ երբեմն յԱրատոսէ . յորմէ և ընկալեալ իսկ էր արքայ յառաջ ժամանակաւ նկարս կենդանագիրս և պնակս առաքեալ նմա յԵլլագայ : Քանզի Արատոս՝ որ ճշգրտագոյնս գիտէր ընտրէր յայսպիսեաց աստի , ժողովեաց կուտեաց առ իւր ձեռագործս հրաշակերտս , յաւետ իմն յարուեստից անտի Պամփիւղեայ և Թելանթոսի , և առեալ յլէր առ Պողոմէոս արքայ : Քանզի 'ի ժամանակին յայնմիկ տակաւին բարգաւառ էին փառք Սիկիւոնեան հրաշակերտութեանն և ճարտարագործ նկարու , յորում միայն անդրժեշի և անապակ կայր մնայր գեղ արուեստին : Որպէս զի և Ապեղէս ինքնին՝ պանչելին այն այր հետեւեալ անդր , հպատակ կայր ճարտարացն այնոցիկ , տուեալ նոցա 'ի վարձ տաղանդ մի . ոչ զի պետա ինչ ունէր նա հրահանգացն արուեստին այլ զի բաժանորդ ինքն նոցայն լինիցի համբաւոյն :

Ուստի և Արատոս յազատութիւն յանդորր հանեալ զհայրենի աշխարհն , իբրև արագ արագ ձեռն 'ի գործ քանդէր ա-

ւերէր առհասարակ զպատկերս զբռնաւորացն, բայց վասն պատկերին Արիստրատոսին՝ որ եկաց առ Փիլիպպոսիւ, հարուստ ժամ այնպէս կայր և մտախորհ լինէր այրն : Քանզի զայս զԱրիստրատոս ամենայն աշակերտք Մելանթոսին նկարեցին առ երի ինչ յաղթանակաբեր կառացն. յայն նկար և ինքնին Ապեղէս ունէր մասն և բաժին, որպէս պատմէ Պողեմոն Պերիգիտէս : Եւ էր այս նկար հրաշատիպ գործ, զի և ինքնին Արատոս յայնժամ հրաշացեալ յաղթեցաւ 'ի Ճշգրտութենէ արուեստին . բայց 'ի վերջէ ուրեմն դրգեալ 'ի տնկակից ատելութենէն առ բռնաւորսն, հրաման տայր եղծանել ազարտել զգործն : Եւ պատմեն՝ յայնժամ Նէալկեայ կենդանագիր նկարչի բարեկամին Արատոսի պրոտասուօք բարեխօսել վասն պատկերին . իբրև ոչինչ կարաց ամոքել զԱրատոս, ասէր ցնա . կուուել պարտ է ընդդէմ բռնաւորաց, այլ ոչ և լէ պատկերս բռնաւորաց . և յաւել ասել Նէալկէս . “ Թողցուք ուրեմն զՎառսգ զայդ և զՅաղթանակդ, և ես քեզ ջնջեցից 'ի բաց զԱրիստրատոս 'ի պնակէդ ,, : Իբրև հաւանեցաւ Արատոս, ջնջէր Նէալկէս զԱրիստրատոս միայն, և անդ արմաւենի մի փոխանակ նկարէր միայն . զի ոչինչ այլ քաջալերեցաւ յաւելուլ 'ի նմա : Բայց ասեն՝ անդ 'ի ջնջելն ողբն Արիստրատոսի գաղեալ մնաց 'ի նկարուն 'ի ներքոյ կառացն :

Այսոցիկ աղագաւ սիրելի լեալ էր Ա-

բառոս յառաջնմէ արքային այնմիկ . իսկ յետ այնորիկ և կենակից քաղաքավարութեամբն ընդ նմա շնորհս բազում գտեալ առաջի նորա , առնոյր 'ի նմանէ 'ի պարզ և քաղաքին իւրոյ տաղանդս հարիւր և ութսուն : Առեալ ապա ընդ իւր քառասուն 'ի տաղանդացն , անդէն յուղի անկանէր 'ի Պեղոպոննիոս . իսկ զմնացեալն 'ի բաժինս բաժինս բաշխեալ արքային՝ հեազհետէ առաքեաց 'ի ձեռս նորա :

Եւ ապա այս մեծապէս էր Արատոսի , զամբաւութիւն զայն արծաթոյն պատրաստել իւրում քաղաքի . ուր այլք 'ի զօրավարաց անտի և 'ի հռետորաց խուժանին սակաւիկ մի արծաթ առեալ 'ի թագաւորէն՝ դրժէին իրաւանց , և ընդ լծով ծառայութեան արկանէին թագաւորաց զհայրենի քաղաքսն : Իսկ որ մեծ և՛ զի նովին արծաթով ելոյծ Արատոս զկադ գժտութեան զաղքատացն ընդ մեծատունան , հաստեաց խաղաղութիւն , և փրկութիւն աներկեանութեամբ պատրաստեաց առհասարակ ժողովրդեանն :

Բայց էր և սքանչելի չափաւորութիւն Արատոսի յայնչափ զօրութեանն : Քանզի և յորժամ ինքնիշխան զնա միայնակ ընտրեալ կարգեցին հաշտարար իրաւախոհ յիրս վտարանդեացն , յանձին չկալաւ : այլ առ ընտրեաց ընդ իւր 'ի միասին և հնդետասան այր , և նոքօք հանդերձ բազմաքիրան տաժանեալ , և ապա ուրեմն հաստէր բարեկամութիւն և խաղաղութիւն 'ի

մէջ քաղաքայնոցն : Ոյրաղադաւ ոչ միայն
առհասարակ նոքա զարժանին շուք պա-
տուոյ հարին նմա, այլ և մասնաւոր՝ վտա-
րանդիք ինքնին պատկեր կանգնեցին նմա
պղնձի, ողբերգակ արձանագրութեամբ՝
այսպիսի .

“ Խորհուրդք, մորցանք վասն Եկադայ,
Նոյն և կորովն այս քաջի,
Համբաւատենչք մինչև յԱրձանս
Տարածեցան Հերակլի :
Այլ մեք դարձեալքս, ո՞վ Արատե,
Ի մերն աշխարհ բարեբեր,
Քում սրբութեան, արդարութեան,
Աստ կանգնեցաք ըզպատկեր :
Ըզփրկողիդ ընդ դից փրկչաց
Եդաք աստէն առնութեր,
Զի Հայրենեացդ՝ աստուածեան կարգ-
Նման Քաջին նաւթճեցեր :

Ապա 'ի գլուխ զայսոսիկ տարեալ Արա-
տոսի, վեհագոյն գտաւ նա և նախանձուն
կրից քաղաքայնոցն 'ի բազմադէմ երախ-
տեաց անտի իւրոց :

Բայց Անտիգոնոս արքայ խոժոռեալ և
'ի խոր խոցեալ, խնդրէր կամ բարեկամ
գլխովին իւր յարգարեւ զԱրատոս, կամ
թէ յաչաց հանել զնա Փողոմեայ : Ապա
բաց յայլոց անտի գեղեցիկ քաղաքովա-
րութեանցն իւրոց առ նա, թէպէտ և ոչ
ինչ ըզձացեալ ինչ էր Արատոս, զո՞հ դից
զոհեալ Անտիգոնոս 'ի Վորնթոս՝ բաժին

'ի սպանդիցն առաքէր Արատոսի 'ի Սիկի-
ւոյն . նա և յընթրիսն իւր 'ի մէջ յղքնա-
թիւ բաղմականին՝ ձայն բարձեալ ասէր
այսպէս . “ Կարծէի այնպէս՝ եթէ այդ
պատանիդ Սիկիւոյնացի ազատանձնեայ
միայն իցէ անդատին 'ի բնէն և առ իւր քա-
ղաքացիսն խանդակաթ, այլ զարդիս թուի
ինձ՝ գտաւոր լինել գորա արդարակորով
քաղաքավարութեան կենաց և գործոց ար-
քայից : Քանզի յառաջ ժամանակաւ գա-
լունչաց քերէր զմեզ, ակնկառոյց գէտակն
կալեալ 'ի յոյս ակնկալութեանն՝ որ ար-
տաքոյ, և հրաշացեալ կայր ընդ եգիպտոս-
կան ընչաւէտութիւնն, լուեալ զհռչակ
համբաւոյ զիդաց նոցա և զնաւահանգիսից
և զպահից արքունեաց : Իսկ զարդիս գա-
'ի ներքս անդ յառեալ իրացդ և ճշգրիտ
'ի վերայ կացեալ ողբերգակ տեսարանին
նոցա և ատուերագիծ ուրուականին, համ-
բուն մեզ անձնատուր եղև : Արդ ես մտա-
դիւրագոյնս առեալ ժողովեմ զպատանիդ .
և հաստատեալ ևս եմ 'ի գործ առնուլ
զգա յամենայնի, և հրաման ևս տամ՝ առ
բարեկամս ունել ձեզ զգա ” : Բայց յայն-
ժամ արք յաջաղկոտք և չարարուեստք
առեալ պատճառանս 'ի բանից ասաի,
այր զարամբ ելանէին նամակագիր լինել
շատ ինչ առ Պտղոմէոս և գրդուութիւնս
ընդգէմ Արատոսի . որպէս զի և ինքնին
Պտղոմէոս առաքէր՝ գանգատ ունէր զԱ-
րատոսէ : Եւ այսպէս ապա 'ի բարեկամու-
թիւնս անդ արքայից և բռնաւորաց ընդ

առնն՝ նետահարեալ 'ի պայքարաց և 'ի հրաբորբոք խանդից, այնչափ իմն սպրդեալ, եմուտ կիրք նախանձուն և չարութեան :

Չայնու ժամանակաւ կարգեալ Արա-
տոսի այս առաջին նուագ 'ի զօրավար Ա-
քայեցւոց, խաղաց գնաց աւար հարկանել
զլոկրիդէ՝ որ կայ 'ի հանդիպոյ, և զկալիւ-
գոմիսիս . և ապա չու արարեալ բիւրուք
զօրականօք 'ի Թիկունս Բիովտացւոց՝ հա-
սանէր անդր յետ կռուոյն, յորում հա-
րեալ վանեցան նոքա յետողացւոց անտի
մօտ 'ի Քերոմիսի . և անդ տապալստ ան-
կանէր զօրավար նոցա Աբէոկրիտոս հան-
գերձ հազար զօրականօք :

Բայց յետ տարւոյն միւսանգամ կար-
գեալ 'ի զօրավար, կազմեցաւ պատրաս-
տեցաւ խաղալ 'ի դիմի հարկանել Աղրո-
կորնթոսի, ոչ միայն 'ի շնորհս Սիկիւով-
նացւոց և Աքայեցւոց, այլ և Հելլենա-
ցւոց առհասարակ . եգ 'ի մտի վանել վա-
րել անտի զքունդ Մակեդոնացւոցն, և
այնպէս ողջոյն զԵլլադա փրկել ազատել
'ի հասարակ բռնակալութենէն : Իսկ արդ-
եթէ անդ Քարէս Աթենացի մարտ պա-
տերազմի քաջիկ 'ի գլուխ տարեալ ընդ-
գէմ զօրավարաց արքային, առեալ գրէր
յԱթէնս առ ժողովուրդն՝ զի մարտ 'ի
գլուխ տարայ զհարազատ Մարտթոնեան
կռուոյն, ոչինչ մեղանչիցէ որ եթէ զնոյն
նահատակութիւն զԱրատոսին կոչեսցէ
անշուշտ, հարազատ Պեղոպիդէայ Թե-
բայեցւոյ մրցանացն և Թրասիւբուղէայ

Աթենացւոյ, յորժամ 'ի մահ ժարեցին նոքա զքանաւորան . բայց միցանք այս Արատական արգեօք ականաւոր եւ է, և առաւել հոյակապ . զի ոչ ընդդէմ միցեցաւ Հելլենաց, այլ եկամուտ և օտար տէրութեանն .

Քանզի իսթմոսք այդ անջրպետ երկուց ծովուց՝ առնու զօգէ անգանօր զմեր ցամաքն . իսկ Ակրոկորնթոս ընառն բարձրաբերձ՝ ամբարձեալ 'ի մէջ Ելլադայ, և թէ երբեք 'ի գունդ զօրականին ամբացեալ կայ վայրն, կարճէ միանգամայն զամենայն հազարգութիւն և զանցս և զարշաւան 'ի կերճ անդր . առ այս գարձեալ և զամենայն շահաւաճառութիւն ընդ ծով և ընդ ցամաք խցեալ կուրացուցանէ, և զիշխանն անգանօր զամբապահ գնդին առեալ տիրացուցանէ 'ի վերայ ամենայնին : Ուստի և կրտսրոյն Ծիլիպպոսի՝ Թուի ոչ ընդ խաղ, այլ ճմարառութեամբ կոչել զքաղաք զայն Կորնթացւոց՝ Ունալապ Ելլադայ : Ոյր աղադաւ և առհասարակ ամենեքեան 'ի վէճ գային վասն տեղւոյդ այդորիկ, և հանապազօր Թագաւորք և կուտակալք : Իսկ իղձ Անտիգոնոսի հասանել գրաւել զվայրն զայն, ոչինչ պակաս վառեալ էր քան ըզկիրոս գլխովին զանհնարին տուփեցելոց ոմանց . և բիւրապատիկ հնարէր հանել զայն նենգաւ 'ի ձեռաց ունեւելացն զնա . զի և տին չունէր յայտնի հրոսակաւ գամագիւծ 'ի նոյն լինել : Վասն որոյ իբրեւ 'ի հնարից անտի Անտիգոնոսի՝ որպէս ասեն՝ գեղապուր մեռանէր Աղեքսանդրոս՝ այն որ գը-

րաւեալ ունէր զտեղին, և զնոյն վայր յետ
այնորիկ ընդ ձեռամբ կալեալ Նիկէա կին
նորա՝ ընդ նորա միջամուկս 'ի գործն ընէր,
առեալ զորդի իւր զԴեմետրիոս արձա-
կեաց առ կինն, և 'ի գեղեցիկ ակնկալու-
թիւն հարսանեաց արքունի ամոքեալ զնա,
զի և անախորժ ինչ չէր կնոջ երիցագու-
նի տիգը՝ ունել ամուսին երիտասարդ, այն-
պէս գործի զորդին 'ի ձեռն առեալ՝ իբրեւ
խայծիւ կարթեաց զկինն:

Իբրեւ կինն ոչ 'ի ձեռաց ելլէ զվայրն,
այլ և 'ի պահ զգուշութեան ամրացոյց զնա,
անդուատ Անտիգոնոս կեղծաւորեցաւ իբ-
րու փոյթ ոչինչ ունել զիրացն, և պարա-
պեալ կայր 'ի տօնախմբութիւն հարաա-
նեացն ընդ որդւոյն 'ի Կորնթոս. տեսա-
րանաց հանգէսս 'ի ներքս մատուցանէր, և
հանապազօր խրախուժս կոչնոց պատրաս-
տէր. իբրու այն՝ որ անձնատուր 'ի գրգանս
և 'ի խնծղանս՝ ուշ միայն ունիցի սփոփու-
թեանց և պարապորդ կենաց: Արդ՝ 'ի
Ժամուն յորում հանդերձեալ էր Աթի-
բէովս ոմն անուն նուագ առնուլ 'ի Թա-
տրոնին, ինքնին Անտիգոնոս յուզարկաւոր
Նիկէայ հետեւէր 'ի տեսարան անդր. և
բարձեալ բերէր Նիկէա 'ի տախտ արքունի
շքեղ զարդարեալ, համբուն խնդագին 'ի
շուք պատուոյն, զմտաւ ինչ ամենեկին չա-
ծէր վասն հանդերձելոց իրացն: Իբրեւ ե-
կին հասին 'ի փողոց ճանապարհին՝ որ հա-
նէ 'ի վեր անդր, հրաման տայր Անտիգո-
նոս առնուլ զՆիկէա ածել 'ի Թատրոնն.

Իսկ ինքն բարեաւ մնալ ասացեալ Ամի-
քէոսի, բարեաւ մնալ և հարսանեացն գըլ-
խովին, ելանէր 'ի վեր յԱիրոկորնթոն
Ճնպնթաց քայլել 'ի վեր քան զտիս հա-
տակին. փակ գտեալ զդուրսն, բազմեաց
դաւաղանաւն. հրաման տայր բանալ. իսկ
որք 'ի ներքս կային զարհուրեալք՝ բանային
նմա: Իբրեւ այնպէս տիրացաւ գլխէին, ոչ
ինչ այնուհետեւ հանգարտեաց յանձին.
առ սաստիկ խնդին գնացեալ նստէր 'ի գի-
նեբրուս յանձուկս փողոցացն և ընդ հրա-
պարտին 'ի մէջ որնգահար կանանւոյն.
և բոլորս ունելով պսակաց, ինքնին այն
յարկոյթ ծերութեան յեցեալ և որ ան-
ցեալ ևս էր ընդ բազմագէմ՝ և ընդ մեծա-
մեծ արկածս, այնպէս ազճատէր. և որոց
միանգամ և պատահէին՝ զաջոյն ունէր և
առհասարակ ողջունէր: Այսպէս ուրեմն
առաւել քան զկիրոս արտմութեան և զեր-
կիւղին՝ խնդութիւնն ինքնին անչափաւոր
առ 'ի բանէն, վեր 'ի վայր և այլ յայլմե
ընաւորեցաւ գործել զհոգին:

Ապա 'ի բուռն Անտիգոնոս արկեալ՝
որպէս ասացաք՝ զԱիրոկորնթոս, տայր
զայն 'ի պահ զգուշութեան 'ի ձեռս հա-
ւատարիմ մարդկանն, և ոստիկան կացու-
ցանէր անդ զՊերսէոս իմպստասէր: Սա-
կայն և Արատոս անդուստ առ կենդանու-
թեամբն Աղեքսանդրոսի, ձեռնամուխ և
ինքն պատրաստեցաւ 'ի նոյն գործ. իսկ
Իբրեւ գաշնաւորք ընդ միմեանս եղեն Ա-
բայեցիք և Աղեքսանդրոս, յետս կայր 'ի

գործոյն : Բայց յայնժամ 'ի նոյն միւս-
անգամ բուռն հարկանէր յայտադիւտեաց
ինչ պատճառաց :

Էին անգ 'ի Եօրնթոս եղբարք չորք աղ-
գաւ Առաքիլ, յորոց մին՝ անուն Դիոկղէս
էր 'ի վարձկանսն ամուսնաց գնդին . իսկ
այլք երեք գողացեալ ոսկի 'ի գանձուց
արքունի, չորան 'ի Սիկիւովն առ Եգիպտոս
ոմն լոմայափոխ, զոր և ինքնին Արաատոս
վարէր 'ի նոյն գործ : Ապա նոքա վազվա-
ղակի զմասն ոսկւոյն ետուն 'ի լոմայափոխն .
իսկ 'ի մնացեւոյ ոսկւոյն՝ մի ոմն 'ի նոցա-
նէն Երզնիսոս անուն մերթ ընդ մերթ գնա-
ցեալ գաղտաբար առ նոյն լոմայափոխ
փոխէր զոսկին : Յայտմանէ ապա մտերմա-
ցեալ նորա ընդ Եգիպտոս, և զգանիւք
անկեալ ընդ նմա Եգիպտոս վասն ամուսնաց
գնդին, ասէր Երզնիսոս՝ եթէ ելեալ ինքն
'ի վեր յամուրն յայցելութիւն եղբօրն իւ-
րոյ Դիոկղէայ, գիտեալ իսկ է 'ի ժայռսն
անգ շաւիղ խոտորնակ որ հանէ 'ի վայրն՝
ուր պատուար գլեկին զնստագոյն յոյժ է
շինեալ : Իսկ Եգիպտոս խաղ արարեալ ա-
սէր ցնա . “ Արդ ուրեմն ո՞վ քաջք վասն
սակաւ ոսկւոյ աղարտէք գուք զիրան ար-
քունի . նա՛ մարթ է ձեզ ժամ մի միայն
ծախել վասն բազում մթերից ընչեց : Եւ
թերևս մահ ո՞չ միանգամ ունիցին մեռա-
նել յմեռնիլ իւրեանց՝ և պատուարա-
խոռք և մատնտուք , : Յայնժամ Երզնիսոս
'ի ծաղր հատեալ, խոստացաւ նմա երթալ
հետաջատել զԴիոկղէս վասն բանին այնո-

բիւր. քանդի և ոչինչ այնպէս վատահ էր նա յայլան յեղբարց անտի: Իբրև յետ ասկաւ աւուրց դարձ այսրէն արար Երգի-նոս, ժամանակեաց առնուլ ածել ինքնին զԱրատոս 'ի վայր անդր՝ ուր չէր ինչ բարձր պատուարն ակելի քան հնգետասան ոտ-նաչափից, և գործակից ևս լինել նմա յայլ ինչ իրս 'ի միասին ընդ Դիոկղեայ:

Իսկ Արատոս խոստացաւ տալ նոցա տաղանդս վաթսուան 'ի յաջողել իրացն. ապա թէ ոչ՝ յանձնապուր լինել նորա հանդերձ նոքօք, տացէ նոցա տուն մի և տաղանդ մի առն առն 'ի նոցանէ: Եւ քանդի պարտ էր վաթսուան տաղանդացն յաւանդի կալ առ Եգիսասայ լոմայափոխի 'ի հաւատ Երգինոսի, իբրև ոչինչ ունէր ար-ծաթ Արատոս, և զի և տեկոսեօք չկամէր ինչ հայթհայթել զի մի թերևս ոք կաս-կածեսցի վասն իրացն, առեալ տայր յա-ւանդ 'ի ձեռս Եգիսասայ 'ի գրաւական ար-ծաթոյն՝ շատ ինչ յիւրմէ կարասւոյն 'ի բաժակացն, և զգարգա ևս ոսկւոյ զկնոջ իւրոյ:

Քանդի և էր իսկ Արատոս մեծանձն յոյժ, և հետամուտ գեղեցիկ նահատա-կութեանց. քանդի և գիտելով չափ ինքն՝ եթէ փոխիովն և Եպամինոնգաս՝ արդարք առաւել համարեցան և առաքինիք քան զամենայն հեղինացիս, զի յանձն չառին զմեծամեծ պարգևան. և երբէք նոքա կա-շառարեկք՝ մատն չեղեն առաքինութե, ընտրեաց նա գաղտարար ծախել տալ յիւ-

րոց անտի գոյից 'ի գործ անդր՝ յորում գիմագրաւեաց զանձն 'ի վերայ հասարակաց՝ զանխուլ 'ի նոցանէն : Եւ ո՞րք չզարմասցի ընդ մեծանձնութիւն առնն , և չըխրախուսեսցէ և այսօր նահատակել ընդ նմա , որ այնչափ մթերից արծաթոյ գնոց գնեաց զմեծապէս վտանգն , և զարգոյսն և զպատուականն առեալ եդ յաւանդ , զի երթեալ ինքն միեսցի 'ի ժամ գիշերոյն 'ի մէջ թշնամեացն , մարտ գնել կռուել ոգւով չափ , ոչինչ այլ ունելով առ 'ի յրնտանեացն դրաւ անխաբ , բայց զոյս ակնկալութեանն 'ի քաջիկ նահատակութեանն իւրում :

Արդ բազմավտանգ այն գործ՝ առաւել ևս վտանգեցաւ 'ի սկզբան իրացն՝ 'ի վրիպանաց ինչ անգիտութեան՝ այսպիսի : Քանզի առեալ արձակեցին անդր զՏէքնովն ծառայ Արատոսի , 'ի միասին ընդ Դիոկղեայ լրտեսել զպատուարն . բայց Տէքնովն երբէք յառաջ ժամանակաւ չէր տեսեալ զԴիոկղէս , այլ կարծէր քաջիկ խելամուտ եղեալ գիտակին նորա և կերպարանին 'ի նշանաց անտի՝ զոր ազգեաց նմա Երզինոս , եթէ գանդրահեր է այրն և թուխ է և անմօրուա : Արդ գնացեալ Տէքնովն 'ի պայմանեալ վայրն , անգէն դէտ ալն կալեալ մնայր Երզինոսի գալստեանն հանդերձ Դիոկղեաւ առաջի դրանն՝ 'ի վայրն զոր Արնիթոս կոչեն : Իսկ 'ի պահուն յայնմ դէպ տայր անցանել ընդ վայրն Դիոնիսեայ՝ երէց եպօրն Երզինոսի և

Դիոկղեայ՝ բնաւ իսկ անտեղեակ գործոյն
այնմիկ և անբաժին . բայց նմանութիւն,
բերէր նա զգիտակին Դիոկղեայ : Անդ
Տեքնոյն խաբեալ 'ի նմանութենէ գիտա-
կին՝ ըստ նշտնացն ազգելոց նմա, հարցա-
նէր ցայրն՝ եթէ արդեօք բանք ինչ իցեն
նորա ընդ Երզնիոսի . իբրև պատասխանի
եա՝ եթէ եղբայր իմ է, անշուշտ յայն-
ժամ հաստատեցաւ Տեքնոյն՝ խօսել իբ-
րու ընդ Դիոկղեայ . և հարցեալ և ոչինչ
զանուանէն և հաւատօիս և ոչ այլ հե-
տախուզեալ, կալեալ զաջոյն նորա՝ սկսաւ
խօսել ընդ նմա և հարցանել վասն բանին՝
զոր հաստատեալ իսկ էին ընդ Երզնիոսի :
Իսկ Դիոնէսիոս խորամանկ խորհրդով ա-
ռեալ յինքն զվերպանս առնն, լսէր և հա-
ւանէր ամենայնին . և գարձ արարեալ 'ի
քաղաք անդր՝ գնայր տակաւ տակաւ յա-
ռաջ վարեալ զՏեքնոյն և զբանիւք տն-
կեալ անկասկած ամենեկին : Իբրև մօտ
հասին 'ի քաղաքն, և պատրաստեցաւ մօտել
ձեռն 'ի Տեքնոյն, անդ և գէպ այլ ապր՝
պատահել նոցա Երզնիոսի . անդէն սա
խելամուտ վերպանացն և վտանգին՝ ակ-
նարկի ազգ առնէր Տեքնոյնի 'ի փախուստ
խուճապել . և այնպէս ապա երկոքին նո-
քաշտապաւ մազապուր վազեալ եկին ան-
կան առ Արատոս :

Իսկ Արատոս ոչինչ սրտաթափ 'ի ձա-
խողակ գիպաց անտի, անդէն ետ ընդ ետ
զԵրզնիոս ինքնին առեալ արձակէր տա-
նել արծաթ Դիոնիսեայ և ազաւել զնա

լուել վաճն բանին: 'ի գլուխ Երգինոսի
աարեալ զամենայնն, նաև զԴիոնէսիոս
ինքնին առեալ ածէր առ Արատոս: Իբրև
եկն՝ ոչինչ այնուհետև թոյլ ետուն առն
երթալ ուրեք. այլ կապեալ փակեցին
զնա 'ի պահ 'ի փոքրիկ տան, և ինքեանք
հանգերձեցան կազմեցան 'ի գործն:

Իբրև կազմ էր ամենայնն, հրաման տայր
Արատոս զօրականին վառել գիշերի 'ի
զէնս իւրեանց. և առեալ ընդ իւր չորեք.
հարիւր այրնտիր զօրնտիր, գիտէին և ոչ
ինչ նոքա վաճն գործոյն՝ բայց 'ի սակա-
ւուց. և առեալ ածէր զնոսա առաջի գը-
րացն մօտ 'ի տաճարն Հերայ: Եւ էր տար-
ւոյն եղանակ՝ խոր ամարայնոյ, և ամոռն՝
լուանապատար, և գիշեր պարզ և պայծառ
յոյժ. երկուցեալ զանգիտէին եթէ 'ի ճա-
ռագայթից անտի լուանին նշոյլք հառցին
զինուցն առ պահապանսն քաղաքին և ան-
ծածուկ 'ի նոցանէն կայցեն: Իբրև մօտ
հասին անգր նահատակք զօրականին,
յայնժամ մէգ և մառախուղ ամբարձեալ
'ի ծովէն եկեալ պատէր զքաղաքն և զա-
րուարձանեայն, և նսեմանայր: Իսկ այլք
'ի զօրականէն նկտան, լուծանէին յոտից
զկօշիկս, (քանդի և ընդ սանգուղան վերե-
լակեալք այնպէս բոկոտն, ոչինչ շատ ար-
ձակեն գրնդիւն, և ոչ դարձեալ հեշտին
ինչ գայթակղին): Իսկ Երգինոս և այլ
եօթն պատանիք հանգերձ արկեալ զու-
ղևորի, մերձ եղեալք զանխուլ 'ի գուռն՝
անգամօր սպանանէին զգոնտպանն, և զայլս

ևս 'ի պահապանացն : Յայնժամ և զտանգուղան յեցուցեալ, անգուտս Արատոս 'ի շտապ տագնապի 'ի վեր հանեալ արս հարիւր, և հրաման տուեալ և այլոցն փութապէս զհետ իւր խաղալ, և 'ի վեր արագ արագ զսանգուղան առեալ, գնայր յարձակեր ընդ մէջ քաղաքին հանգերձ հարիւրովքն գէմ եդեալ 'ի գլեակն՝ մեծապէս խնդացեալ ընդ ծածկութիւն բանին, իբրու այն որ քաջիկ 'ի գլուխ զգործն ապրեալ իցէ :

Իբրեւ սոքա վայր մի յառաջագէմ եղեն, ընդ առաջ գային գիշերապահ արք չորք հանգերձ լսապտերաւ, բայց տեսին ոչ զստա, քանզի 'ի ստուերի լուսնին գնային . այլ սոքա տեսանէին զորս գայինն 'ի հանգիւոյ : Արա Արատոս խոտորեալ վայր մի 'ի ներքոյ որմոցն և խարխուլ տանցն, և անդ գարանեալ, և յեղակարծումն 'ի վերայ անկեալ հանգերձ իւրովքն, տապաստ արկանէին զերիսն . իսկ չորրորդն սուտերաւ հար խոցեալ 'ի գլուխն, մազապուր խուճապէր . ձայն բարձեալ գոչեր՝ եթէ թըշնամիք 'ի ներքա խուժեցին : Անդ արագ աբագ նշան տուեալ 'ի ձայն փողոյ, յուղէր ծփայր քաղաքն . անդ և փողոցք լի մարգկամբ յայակոյս յայնկոյս ընթացեալք, և բոց մեծ բորբոքեալ բազմաց զամբարաց՝ կէս մի 'ի ներքուտ, և կէս մի 'ի բարձանց անտի գլեկին, և առհասարակ ձայն բարձրանայր ազաղակի և գոչիւն խառնաձայն : Բայց Արատոս ուշ եդեալ յառաջա-

գէմ՝ ճեպեր փութայր ընդ վայր ապա-
ռած և անկոխ, գոժուարագնաց եղեալ և
յամրաքայլ անտեղեակ վայրացն գոլով, և
ընդ այս և ընդ այն թափառէր. քանզի և
ուղի ճանապարհին խառնամուխ մոլորեալ
անհետանայր ընդ ամիսփայսն. և այնպէս
'ի շրջանս բազմաշրջանակս գայր ուրեմն
ժամանէր 'ի պատուար անդր: Այլ պատ-
մեն յայնժամ զարմանալի գէպ՝ փարա-
տել լուսնին զամբս, և փայլատակեալ՝
այնպէս ցուցանել նոցա զուղին՝ ուր առա-
պար ևս էր և գոժուարին, մինչև եկեալ մո-
տէին 'ի բուն իսկ վայր պատուարին. և միւ-
սանգամ ստուերացեալ անյայտանայր լու-
սինն՝ գումարեալ անդրէն ամբոցն առ 'ի
ներքոյ:

Բայց զօրականք՝ զոր եթող Արատոս
արտաքոյ գրացն մօտ 'ի տաճարն Հերայ՝
արք երեքհարիւր, 'ի վերջէ ուրեմն միջա-
մուխ 'ի քաղաքն եղեալք՝ խռովութեամբք
լի և 'ի զամբարաց անտի պայծառացեալ,
ոչինչ գտեալ նոցա զուղին՝ զհեա խաղալ
յառաջագէմ եղելոցն, այնպէս զահի հա-
րեալք՝ խումբ առեալ միահամուռ զտեղի
կալան 'ի միջին ինչ վայր ժայռիցն այնո-
ցիկ. անդանօր խոնեալք սպասեալ մնային
առհասարակ վարանեալք 'ի տազնապի:
Քանզի Արատոս յայնժամ 'ի ծայր գղե-
կին ախոյենից պատահեալ և մարտ եգեալ
կռուեալ, ազաղակ 'ի խոնարհ հնչէր պա-
տերազմողացն, և 'ի լերանց գարձեալ ար-
ձագանգաց ձայն կրկնեալ խառնամբոխ և

խառնաձայն, վարանեցան՝ ոչ խմանային ուստի սկիզբն ձայնին հնչիցէ։ Իբրեւ այնպէս տարակուսեալ էին և 'ի խորհուրդս տատանեալք, անգուսա Արքեղայոս զօրովար արքունի գնդին 'ի վեր ընթացեալ 'ի գլեակն բաղմոձեռն զօրութեամբ, ազալակ բարձեալ և 'ի գոցին փողոյ, և զանցեալ զերեքհարիւրովքն խաղալի գիմեր անկանել 'ի վերայ Արատոսի։ Յայնժամ ապա յանկարծակի աղտաքս վազեալ երկց հարիւրոցն իբրեւ 'ի գարանաց ոմանց, անկանէին 'ի վերայ Արքեղայոսի։ և 'ի սուր սուսերի մաշեալք զնահատակսն և արհաւիրս մեծապէս 'ի վերայ հասուցեալ այլոցն և Արքեղայոսի ինքնին գլխովին, զնոսա 'ի փախուսա գարձուցանէին։ հետամուտ 'անգեալք՝ մինչև ցերուցան ընդ քաղաքն վարատել վարել զնոսա։

Այն ինչ նոցա զյաղթութիւնն տարեալք, գայր հատանէր Երզնիոս առաքեալ 'ի մարտկացն՝ որ 'ի վեր անգր, զրոյց տալք՝ եթէ Արատոս ինքնին 'ի վէգ եկեալ ընդ թշնամիս քաջամարտիկս և մարտ սաստիկ եդեալ շուրջ զպատուարօքն, պէտք են նմա անդանօր փութապէս ձեռին օդնականութեան։ Իբրեւ զայն լուան, թախանձ արկանէին առն՝ արագ արագ ինքնին ածել տանել զնոսա առ նա։ և անգէն 'ի վեր խաղացեալք՝ նշան 'ի ձայն իւրեանց տային բարեկամացն 'ի խրախոյս քաջալերութեան։ Իսկ յայնժամ և լուսինն համակ լուսապատար՝ զէնս բազմախուռն ե-

բեկեցուցանէր յաչս Թշնամեացն յերկայ-
նութենէն անտի ուղւոյն . և ձայնից արձա-
գանգ այնպէս 'ի գիշերին ժամու՝ Թուէր
շառաչիւն տալ յոքնախումք զօրաց բազ-
մութեան : Եւ այնպէս ապա միահամուռ
առհասարակ յարձակեալք 'ի Թշնամիւն ,
վանէին մերժելին . և 'ի ծայր անդր հա-
սեալք տիրանային գզեկին ընդ լուսանալ
առաւօտուն . և գայր ապա ելանէր արե-
գակն՝ ծագէր անդէն 'ի վերայ նահատա-
կութեան գործոյն : Յայնժամ և 'ի Սի-
կիւովն գայր հառանէր Արատոսի գունդ
այլ . զնոսա մտագիւրագոյնս Կորնթացիք
առեալ ժողովեցին 'ի ներքս , և նիզակա-
կից լինէին նոցա հասանել ըմբռնել զգո-
րականս արքային :

Իսկ իբրեւ յանգործու այնուհետեւ զամե-
նայնն համարեցաւ Արատոս , գայր իջա-
նէր 'ի գզեկէն 'ի Թատրոնն . և անդ բազ-
մութիւն ամբաւ խռնեալ խուժանին , ցան-
կացեալք տեսանել զնա և լսել զխօսել
նորա հրապարակախօս առ Կորնթացիս :
Ապա Աքայեցիք՝ աստի և անտի 'ի մուտն
կարգեալք գասաւորեալք , ինքն 'ի մէջ
եկեալ 'ի խորանէն զրահ զանձամբ և 'ի
գիտակ երեսացն այլափոխ 'ի քրոտանց աշ-
խատութենէն և 'ի կրից տքնութենէն , որ-
պէս զի և պերճութիւն ոգւոյն և սրտին
խնծղանք վատեալ նուազեալ իսկ էր առ
'ի խոնջեղոյ մարմնոյն : Իբրեւ յերևան եկն
Արատոս , անգանօր ժողովուրդք մեծապէս
հիւրամեծարութեամբ և սիրով ընկալան

զնա . և ինքն յաջոյ ձեռն փոխեալ առեալ զնիզակն , և վայրիկ մի կրկնեալ ըզծունդն և զմարմինն թեքեալ հաստատեր 'ի նեցուկ նիզակին , և այնպէս կայր հարուստ ժամ , և անմեռունչ լսէր ընդունէր զբարբառ աղաղակին և զծափ և զկայթ , որք 'ի գոգութիւն զառաքինութիւն առեալ զառնն , փարեղի և նախանձեղի տակին զաղզն նորոտ :

Իբրեւ առհասարակ 'ի լռութիւն գարձան , նա վայր մի ոգի առեալ 'ի բազում վատասկոյն , բան ճառէր բարբառէր 'ի գոգութիւն Աքայեցւոյն՝ յոյժ 'ի ճահ նահատակութեան գործոյն . ապա ածէր հաւանեցուցանէր և զՎորնթացիս ինքնին գաշնաւոր խմբել ընդ Աքայեցւոց . և առեալ դարձուցանէր առ Վորնթացիսն ըզփականս դրացն : Եւ այն առաջին նուագ նորա 'ի բուռն կալան զփականսն զայն յետ Փիլիպպեան ժամանակացն :

Իսկ 'ի զօրավարացն Անտիգոնոսի՝ արձակէր նա յաղատութիւն զԱրքեղայոս ըզնուաճեալն . բայց զԹէոփրաստոս 'ի մահ մատնէր , զի ոչ կամէր մեկնել 'ի քաղաքէն : Իսկ Պերսէոս յառնուլ գզեկին՝ անձնապուր ճողոպրեալ , անկաւ ապաւի նեցաւ 'ի Վենքրա : Եւ պատմեն՝ եթէ այս Պերսէոս յանցանել ժամանակաց թարթափեալ ուրեք 'ի պայքարս , անդ յասել ուրումն , եթէ՝ Զօրավար ինձ թուի միայն այր իմաստուն . ետ պատասխանի Պերսէոս , “Օ՞ն և օն գիք . ընդ այդ իմաստ

և իմ գլխովին մեծապէս հաւանեալ էր երբեմն ՚ի վարդապետութեանցն Զենոնի. այլ զարդիս փոխեմ՝ զկարծիս՝ հրահանգեալ ՚ի պատանւոյ անտի Սիկիւոփնացւոյ: Եւ զայս յազագա Պերսէոսի պատմեն բազումք ՚ի պատմաբանից: Ապա այնուհետեւ Արատոս հասեալ գրաւէր զտաճարն. Հերայ և զԼէքէոս, և տիրանայր ՚ի վերայ քսան և հինգ նաւաց արքունի, և առեալ վաճառէր հինգ հարիւր ձի, և չորեք հարիւր այր յԱսորոց: Իսկ զԱկրոկորնթոս կալան Աքայեցիք ՚ի պահ զգուշութեան չորեք հարիւր զօրականին. հանգերձ յիսուն բարակօք և նոյնչափ ևս որսորդօք՝ որ անանէին ՚ի գղեկի անդ:

Արդ՝ Հռովմայեցիք հիացեալք ընդ Փիլոպիմէն, զնա կարգացին վերջին այր Հելլենացւոց, իբրու որ զկնի նորա չեկաց որ այլ ՚ի Հելլենա այր աւագ: Բայց ես ասեմ՝ նահատակութիւն գործոյն Արատեայ վերջին է և առոյգ առաւել ՚ի նահատակութիւնս Հելլենաց, զուգակշիռ հոյակապիցն յարիութեան և յեւս գեղեցիկս. որպէս և ՚ի մօտոյ գէպք իրացն Ճշգրտեցին: Քանզի միանգամայն և Մեգարացիք նշկահեալք զԱնտիգոնոս՝ խմբեցան ընդ Արատոսի, և Տրիգլենացիք և Եպիգարացիք նիզակակիցք եղեն Աքայեցւոց:

Ապա Արատոս առաջին հորդան տըւեալ՝ միտցաւ եմուտ յԱտտիկէ, և անցեալ հատեալ ընդ Սաղամինա՝ աւար հաբ-

կանէր . և յամենայն 'ի կամս իւր 'ի գործ
 զԱքայեցւոցն առեալ զգոր, իբրու արձա-
 կեալ զոր 'ի կապարանէն : Իսկ յԱթենա-
 ցւոց անտի զազատ մարդիկն առեալ նա
 արձակէր առանց վրկանաց . և յայնմանէ
 ապա և զնոսա ինքնին գրգեաց նշկահել
 զԱնտիգոնոս : Եւ ած ձգեաց և զՊաղո-
 մէոս գլխովին 'ի նիզակակցութիւն Աքայե-
 ցւոց, 'ի ձեռս տուեալ նմա ոստիկանու-
 թիւն զմարտին՝ ընդ ծով և ընդ ջամպը :

Եւ ապա այնչափ իմն յորացաւ և զօրա-
 ցաւ այրն առ Աքայեցիս . որպէս զի եթէ
 և յօրինաց անտի թոյլ չէր կարգել ընտրել
 զնա 'ի զօրավար ամի ամի, սակայն և յեր-
 կուս ամս միանգամ կարգէին զնա : Բայց
 յարդիւնս գործոց և 'ի խորհուրդս ատե-
 նից նա ինքնին առաջնորդէր հանապաղ-
 քանով և տեսանէին իսկ քաջ՝ զի միանգա-
 մայն նա ոչ զգանձուց մթերս, ոչ շուք
 զփառաց, ոչ զբարեկամութիւն զարքայից,
 ոչ զչաճ օգտի զիւրոց հայրենեաց, և ոչ
 զայլ ինչ ամենեին, երբէք նախամեծար
 առնէր քան զբարդաւաճել Աքայեցւոց :
 Քանզի և համարէր եթէ քաղաքք նկունք
 ինքնին առանձինն, զմիմեանս պահեն պահ-
 պանեն՝ միարանեալք 'ի հասարակաց շահն .
 և զորօրինակ անգամք մարմնոյ կեան և ա-
 ռոյդ են՝ զօգեալք ընդ միմեանս, իսկ
 քակտեալք և բաժանեալք՝ ծնգին և 'ի
 փտութիւն ևս գնան . սակայն և քաղաքք 'ի
 կորուստ մատնին 'ի պառակտողաց հասա-
 րակացն . իսկ աճեցուն և բարդաւաճ զմի

մեանս առնեն, յորժամ անդամք մեծի գոլով մարմնոյն, վայելեն 'ի կեանս հասարակացն :

Ապա և զայն ինչ տեսաւ Արատոսի, զի յայնժամ հզօրք 'ի սահմանակից ժողովրդոցն վարէին ինքնուրոյն օրինօք, ոչ ինչ հանգարանցաւ ընդ սարկութիւն ծառայութեան Արդոսացւոցն : Եդ 'ի մօի բառնալ զկեանս զԱրատոմարոսի զբռնաւորին նոցա . գեղեցիկ համարեցաւ յազաւ տութիւն հանել զքաղաքն զայն 'ի գարձ փոխարինի գաստարակութեան իւրոյ . 'ի նմա, միանգամայն և նիզակակից առնուլ զնա ընդ Աքայեցւոց : Էին էին անգամօր և մարդիկ խրատուեալք յայն գործ, և պառազլուիք նոցա՝ Եպիւղոս և Քարիմնէս իղձ . այլ սուսեր ոչ գոյր նոցա . իբրեւ մեծամեծ պատուհասիւք արգելեալ իսկ էր բռնաւորին՝ ունել յայնպիսեաց անտի : Ապա Արատոս տայր պատրաստել նոցա 'ի Կորնթոս գաշնակս փոքունս, և կարեաց զնոսա 'ի մէջ համետից գրաստուցն, որ բարձեալ բերէին կահս ինչ գիւրազնի . և այնպէս առաքեաց յԱրգոս :

Անդ իբրեւ Քարիմնէս իղձ՝ առնոյր իւր ընկեր 'ի գործն զայր ոմն, մեծապէս խաժոռեցան Եպիւղոս և իւրքն, և լքեալք զՔարիմնէն՝ ինքնին առանձինն կրթէին 'ի բանն : Իրազեկ այնմ եղեալ Քարիմնէն, և 'ի սրտմտութիւն բերեալ, չորաւ 'ի վեր հանել զբանն՝ մինչեւ ուղբա գիմեալ էին հասանել անկանել 'ի վերայ բռնաւորին :

Ուստի և նոքա անգէն տագնապաւ խու-
ճապեալք 'ի հրապարակէն՝ աճապարեալք
փախեան և անկան 'ի Կորնթոս : Իսկ յետ
սակաւուց զԱրիստոմաքոս ապանին ծա-
ռայք . և զտէրութիւնն անգէն 'ի բուռն
կալաւ Արիստիպպոս բռնաւոր՝ գառնա-
գոյն ևս քան զտռաջինն : Իսկ անգուտտ
Արատոս առեալ ընդ իւր առհասարակ
զԱքայեցիս՝ որ միանգամ զէն շարժէին,
շտապաւ խաղայր գնայր 'ի Թիկունս քա-
ղաքին . ակնուէր գտանել առհասարակ
զԱրգիաքիս յառաջամիտ 'ի նիզակակցու-
թիւն անգր : Բայց քանզի խուժանն սո-
վորեալ իսկ էր 'ի մտադիւր ստրկութիւնն,
և նա նիզակակից իւր չետես և ոչ զղք, տե-
ղեաւ . և զմնասն արկանէր զԱքայեցւոյքն՝
ի 'ի խաղաղութեան պատերազմ յուզե-
ցին, ուստի և յատեան դատաստանի կո-
չեցան նոքա առաջի Մանտինացւոց : Արա-
տոս ոչ չոքաւ անգր . իսկ դատախազ Ա-
քայեցւոցն եկաց Արիստիպպոս, և էր դա-
տակնիքն երեսուն մնասից :

Բայց Արիստիպպոս յատելութիւն բե-
րեալ ընդ Արատոսի, միանգամայն և զան-
գիտեալ 'ի նմանէ, խորհեցաւ դաւել զնա
'ի կենաց՝ գործակից ունելով զԱնտիգոնոս
արքայ, և գողցես ամենայն ուրեք կաղմ
կային մարգիկ դարտնեալք 'ի գործ անգր :
Այլ արգեօք չիք ինչ այնպէս անխար ա-
պաստան առն իշխանի, իբրու զանկեղծ և
զմտերիմ սէր զիշխեցեւոցն : Քանզի յոր-
ժամ գամ մի ժողովուրդք և աւագ որեաւ

Ընտւորեցան երկնչել ո՛չ յիշխանէն , այլ վասն իշխանին , նա այնուհետեւ տեսանէ բիւրուք աչօք , և լսէ բիւրուք ականջօք , և կանուխ հասանէ իրողգած լինի բանին : Ոյր աղագաւ և ես վայր մի զաեղի առից յընթացս բանիս , պատմել զքաղաքավարութիւն կենաց զԱրիստիպպոսի , զոր սագրեաց նմա խանտացեալն այն բռնաւորութիւն և ամբարտաւանութիւն երջանիկն և հռչակելին միապետութեան :

Քանզի այս Արիստիպպոս նիզակակից Անտիգոնոսի , և որ այնչափ որեար ունէր իւր անձնապահապետ , և որ 'ի Թշնամեաց անտի իւրոց և ո՛չ զմի ոք եթող կենդանի 'ի քաղաքին , սա այս Արիստիպպոս պատուէր տայր արգաւորացն իւրոց և թիկնապահաց կալ արտաքոյ 'ի սիւնազարդ գահին՝ անգր . և ինքն զծառայան յետ ընթերեացն՝ անգէն 'ի գուրս վարեալ առհասարակ , և փակեալ աղինեալ զներքնագաւիթն , մեկուսանայր ընդ սիրուհւոյն 'ի սենեակ մի փոքրիկ 'ի բարձու՝ փակեալ սահանագրամբ , յոյր վերայ արկանէր իսկ զմահիճն և ննջէր , զորօրինակ և 'ի գէպ իցէ նինջ առնուլ մարդոյ՝ որ յարհաւիրս այնչափ և 'ի ծուփս անչափ պաշարեալ իցէ :

Իսկ մայր սիրուհւոյն առնոյր անտի 'ի բաց զսանդուղսն և փակէր յալուամ սենեկի . և ապա յառաւօտուն պահսւ առեալ միւսանգամ յեցեցանէր զնոյն սանդուղսն , և 'ի վայր կոչէր հրաւիրէր զսքանչելին զայն բռնաւոր . որ գայր ապա իջանէր անգուտ

Իբրեւ վիշապ սողուն արտաքին յորջոյն իւր մէ 4 : Իսկ առ նո՛վաւ Արատոս, այն՝ որ ոչ զինուոց բռնութեամբ, այլ գեղեցիկ կարգաւն եւ առաքինութեամբ տէրութիւն մշտնջենաւոր անձին ժառանգեաց, վերարկու զանձամբ առեալ եւ քղամիգ գուշնաքեայ, Թշնամի հասարակ յնդհանուրս համբաւեալ բռնաւորաց, զարմն ականաւոր եթող առ Հեղինացիս՝ որ ցայսօր կայ մնայ 5 : Իսկ անգուստ բռնակալք՝ որք ամուրս անխարս ՚ի բռին կալան եւ տիգաւորաց վաշտս պահեցին, եւ անձանց պահ զգուշութեան կարգեցին զինու զարգու եւ գրամբք եւ աղխիւք եւ սահանագրամբք, նուազունք միայն ՚ի նոցանէն ՚ի սուսերահար մահուանէն՝ իբրեւ նապաստակք՝ զերծան . եւ մի ոք ՚ի նոցանէն չեթող յաշխարհի ո՛չ տուն, ո՛չ զարմն, ո՛չ ճեռ, ո՛չ շիւրիմ՝ գերեզմանի ՚ի յիշատակ պատուոյ :

Արգ յայնժամ Արատոս բազում անգամ կազմեցաւ պատրաստեցաւ ՚ի ծածուկ՝ գարձեալ եւ յայտնի, հանել զԱրգոս ՚ի ձեռաց Սրիստիպպեայ . այլ ոչ յաջողեցաւ նմա . եւ ՚ի միում եւս նուագի սանդուղս եւս յեցուցանէր եւ հանգերձ սակաւութեւն ՚ի վեր ՚ի պարիսպն անհնարին վտանգաւ, տապաստ արկանէր զպահապանն որ գիմեցին անդր : Իսկ իբրեւ ընդ առաւօտն եկեալ հասեալ բռնաւորին ՚ի վայրն, խնդրէր վանել հարկանել զԱրատոս յամենայն կողմանց, յայնժամ Արգոսացիք՝ իբրու այն զի կռիւ մարտին

ոչ յաղատութիւն նոցա կրթեացի, իբրեւ
պարգևաբաշխիք ռաբունայցն 'ի Նեմեան
մրցանան, այնպէս բազմապ կային 'ի մե-
ծապէս յանգողորու հանգիստութեամբ արգա-
րակչիւք եղելոցն: Մինչդեռ այնպէս քա-
ջապէս զօրութեամբ ընդդէմ դառնայր
Արատոս, տիգահար 'ի ձեռանէ խոցեցաւ
բարձ նորա, համայն և այնպէս զտեղի կա-
լաւ արձանացաւ ուր էրն, և եկաց մնաց
մինչև 'ի ժամ գիշերոյն և վերջոտնեցաւ
և ոչինչ 'ի յարձակելոյ թշնամեացն. և ե-
թէ էր նմա կալ զդէմ ունել 'ի գոռին և
զգիշերն զայն, արգեօք 'ի գերևա չեւանէր
'ի յուսոյն. քանզի և բռնաւորն ինքնին
պատրաստեցաւ յայնժամ 'ի փախուստ,
և 'ի ծով անգր առաքեալ իսկ էր շատ ինչ
'ի կարասւոյն իւրմէ: Բայց Արատոս ոչինչ
խրազգած յումեքէ, և զի նորա պակասե-
ցաւ և ջուրն, և անձեռնհաս ևս էր նահա-
տակել ինքնին 'ի հարուածոց անտի մի-
րացն, դարձոյց յետս զգորականն:

Իբրեւ օրինակ զայս ոչինչ յաջողեցաւ
գամագիտ լինել, յայտնի ապա չու արար
զօրուն 'ի սահմանս Արգոլիդեան և աւար
հարկանէր. և մարտ սաստիկ յօրինեալ
մօտ 'ի գետն Քարէս ընդդէմ Արխադաւ-
պեայ, բամբասեցաւ առաջ՝ զի լքեալ ըզ-
մարտն՝ վերապեցաւ 'ի յաղթութենէն: Քան-
զի յորժամ անդ միւս թեւ զօրուն նորա
յաղթական եղեալ, և յառաջագէմ ևս
հարուստ մի զթշնամիսն վանեաց, անգուստ
Արատոս ոչ այնչափ յախոյենիցն իւրոց

տագնապեալ, քան թէ ընդ գեղեցիկ ելա իրացն յերկուացեալ վատասրտեցաւ, և տագնապաւ տեղի տայր 'ի բուն բանական: Դարձ տպա յողթականացն պարեալ 'ի հետամուտ պնդելոյն, ոչնչ հանգար տէին՝ եթէ որք 'ի փախուտ զթշնամիան դարձուցին, և բազմագոյն ևս քան զերեւոյն անկեալան՝ տապառ 'ի նոցանէն արկին, 'ի վերայ այնր՝ և նշան յողթութեան կանգնեցեն պարտեալքն: Ապա Արատոս առ ամօթոյն հաստատեաց միւսանգամ մտրտ յարգարեւ ընդգէմ թըշնամւոյն. և գուշ օր մի տուեալ՝ անդրէն կարգէր ճակատեցուցանէր զզորն 'ի պատերազմ: Լուր յայնժամ առեալ զտուարութեան գնդի բռնաւորին և զյանգանաբար պատրաստութեան նոցա, ոչ համարձակեաց 'ի գիմի հարկանել, այլ տեղի տուեալ՝ թաղէր զանկեալն ըստ պայմանի հանգստեան մարտին:

Բայց յայտր ամենայնի վերայ նա հեշտ և բազմալի քաղաքավարութեամբն և քաջիկ հմտութեամբ քաղաքականին քողարկեալ զմեասն զայն, ձգեաց յանկոյց զՎղէոփեացիս 'ի նիդակակցութիւն Աբայեցւոց: Եւ անգամոր 'ի Վղէոփեա կատարէր նա զհանդէս զԵւմեան մրցանացն. իբրեւ զի և նախ առաջին անգամոր՝ սահմանեալ կարգեցան այն մրցանք. և քան այլոց քաղաքաց՝ առաւել անդ էր քաղաքին այնմիկ: Սակայն և Արգոսացիք կատարեցին զնոյն մրցանոն. և զայն առաջին նուադ յայն.

ժամ աղարտեցաւ աղատութիւն և աներկեանութիւն մրցանաւորացն այնոցիկ . քանզի Աքայեցիք զորս միանգամ 'ի ձեռքերէին յերկրին իւրեանց 'ի մրցողաց անտի Արգոսացւոցն՝ իբրև թշնամիս առեալ վաճառէին : Այսպէս ուրեմն բուռն և անհաշտ տոեղութիւն էր Արատեայ ընդդէմ բռնաւորացն :

Իսկ յետ սակաւու լուր առեալ Արատոսի, զի Արիստիպպոս հնարի անկանել 'ի վերայ Կղէովնայ, այլ զանգիտէ զի գաղարեալ նստի նա 'ի Կորնթոս . յայնժամ զօրաժողով եղեալ հրովարտակ 'ի գուրոս ապր Արատոս, հրաման տուեալ բառնալ տանել համբարս կերակրոց վասն բազմաց աւուրց . և խաղայր իջանէր ինքն 'ի Կենքրա . զի այնպէս խաբկանօք գրգռեսցէ զԱրիստիպպոս անկանել 'ի վերայ Կղէովնացւոց՝ կարծեալ թէ անգ ոչ իցէ Արատոս, որ և եղև իսկ : Քանզի Արիստիպպոս սրագապէս չու արարեալ յԱրգոսէ՝ գալր հասանէր անդր հանդերձ զօրու :

Բայց Արատոս 'ի նսեմանալ գիշերոյն դարձ արարեալ 'ի Կենքրացւոց 'ի Կորնթոս, և հասնալ կալեալ պահապանօք զճանապարհսն, ամէր արտաքս զԱքայեցիս : Իսկ Աքայեցիք յայնժամ այնպէս իմն գեղեցիկ կարգաւ և 'ի ճեպ տաքնապի և մտադիւր զուարթութեամբ զհետ խաղացին նորա, զի ոչ միայն չուն նոցա զանխուլ մնաց, այլ և եկին մօրն նոքա 'ի Կղէովնա՝ մինչդեռ գիշեր էր, և

կարգեցան կացին 'ի մնարտ պատերազմի , և դիտաց և ոչինչ Արիստիպպոս : Եւ ապա ընդ այդա տյգուն բացեալ զգուրան , և նըշան տուեալ 'ի ձայն փողոյն , յարձակէր անկանէր Արատոս 'ի վերայ Թշնամեացն , գիմէր և ազազակ և խրախոյս բառնայր մեծապէս քաջալերութեամբ , և անգէն հարկանէր սատակէր զնոսա , և զհետ մտեալ վանէր ընդ կողմն՝ ուր ակն ունէին փախել Արիստիպպոսի , զի էին 'ի վայրան շրջանք բազմագիմիք : Իբրև հետամուտ հալածեցին զփախստեայտն մինչև 'ի Միւկենացիա , անդ բռնաւորն՝ որպէս Դինիաս պատմէ՝ ձերբակալ եղեալ յառնէ Կրեատցւոյ Տրագիսկոս անուն՝ խողովողեցաւ . և 'տապաստ անկանէին 'ի զօրաց նորա առաւել քան զհազար և հինգ հարիւր : Բայց Թէպէտ և զհոյակապ զայն և զփառաւոր յաղթութիւնն տարաւ Արատոս , և պապաստ և ոչ մի զք անկաւ յիւրմէ զօրականէն , ոչինչ յաջողեցաւ հաասնել ունել և փրկել զԱրգոս . քանզի աճապարեալ Ագիաս և կրտերն Արիստոմաքոս եկին մտին անգր հանգերձ զօրուն արքունի և տիրացան ամենայնին :

Բայց 'ի գեղեցիկ նահատակութենէ աստի սանձեաց կարճեաց Արատոս շատ ինչ 'ի բամբասանաց անտի անձինն և 'ի հեգնութեանց և 'ի զրուցաց և 'ի Թշնամանաց հացկատակաց բռնաւորացն , որ 'ի բերկրեցուցանել զնոսա ասէին նոցա՝ եթէ Աքայեցւոյ զօրավարին որովայնն յու-

զիւ և ծփայ՝ յորժամ կռիւ մարտին 'ի վերայ կայ. և զի՝ յափշութենէն և 'ի գլխոյնս պոռուտից անդէն հարկանի ալուն ընդ պատրաստել փողարին 'ի գոչեցուցանել. և զի՝ կարգեալ և դատաւորեալ նորա զգորն և նշանս բաշխեալ, և զգորտաբեռան հարցեալ և զգնդապետան՝ եթէ պէտք ինչ ալ իցեն արդեօք նոցա առ 'ի նմանէն (քանզի և արկեալ իսկ են այնուհետև լիցքն), ինքն տեղի տայ գնայ՝ անդուստ 'ի հեռաւ տանէ գէտ ակն կալեալ ելից իրացն: Եւ զոյցք այս վասն նորա այնչափ իմն զհամբաւի հարան, որպէս զի և իմաստասէրք անգամ 'ի վարժարանս իւրեանց 'ի պայքար մտանէին, եթէ արդեօք տրուիալ տրտի և հատանել գունոյ 'ի վտանգս կարեորս՝ վատապատուութեան ծնո՞ւնդ իցէ եթէ արդեօք չարաչար խառնուածոյ մարմնոյն և ցրտութեան. զայս պայքարէին և յանդանէ միշտ զԱրատոս 'ի ներքս արկանէին իբրու զորավար քաջ, սակայն և ցանգ տխտակիր անձն 'ի կրից աստի յայսցանէ 'ի ժամ մարտին:

Արդ իբրեւ Արխաթիպագոս մեռաւ, այնուհետև Արատոս գարանակալ լինէր Լիւսիադեայ Մեգապոլսեցւոյ՝ որ բռնացեալ էր 'ի վերայ հայրենեացն: Սա այս Լիւսիադէս անգամին 'ի բնէն ոչինչ անբաժ յազատական և 'ի պատուասէր կրից, ոչ որպէս բազումք յինքնակալ բռնաւորացն, կրթեցաւ 'ի նոյն յանժուժկալութենէն և լինչաքաղցն ազահուութենէ. ալ լ մինչեւ

տակաւին պատանեակ՝ ձգեալ 'ի փառա-
սիրութենէ, և անհանձարաբար ամբար-
հաւաճեալ ոգւոյն 'ի սուտակասպաս խո-
սից անտի յազազս բռնաւորութեանն՝ իբ-
րու փարելի բանք և սքանչելի, յայն վն-
ճակբռնաւոր առեալ հաստատեաց զանձն-
այլ ապա արագ արագ յափրացաւ այլն 'ի
վշտաց անտի բռնակալութեանն : Իսկ
յայնժամ հիացեալ ևս ընդ յաջողութին
Արատոսի և 'ի դաւանաց ևս նորա եր-
կուցեալ, փոփոխութիւն բարի յանձին
կալաւ . խորհուրդ հաստատեաց նախ
զանձն գլխովին բուժել յառելութեանն
կրից և յարհաւրաց և 'ի զօրականէն և 'ի
թիկնապահացն, ապա բարեգործ և առ-
հայրենեան գտանել : Վասն որոյ և առա-
քեալ կոչեաց զԱրատոս և հրաժեշտ ապր
'ի տէրութէն, և զքաղաքն առեալ նիզա-
կակից կարգէր Աքայեցւոցն . ուստի և մե-
ծապէս գովեալ յԱքայեցւոցն, և զօրա-
վար ևս իւրեանց կարգէին զնա :

Եւ ապա նա վազվազակի պատուառի-
րեալ՝ վեհագոյն փառացն լինել Արատո-
սին, ուստի և բաց յայլ ինչ բազում և
յանկարեոր իրաց, հրաման տալ և արշա-
ւանի ընդգէմ Լակեգեմոնացւոց . իբրեւ
Արատոս ընդգէմ գարձաւ՝ թուեցաւ իմն
խանդալ ընդ նա . քանզի և զօրավար երկ-
րորդ անգամ կարգեցաւ Լիւսիագէս՝ թէ-
պէտ և Արատոս ընդգէմ եկաց, և այլում
ուամբ ջանացաւ տալ զզօրավարութիւնն .
քանզի (պրպէս ասացաք) զօրավարէր նա

յերկուս ամս միանգամ: Բայց Լիւսիա-
գէս յաջողեցաւ 'ի նոյն բարձ աւագու-
թեան և երրորդ անգամ, զօրավարեալ
փոփոխ ամ ըստ ամէ ընդ Արատոսի: Իսկ
իբրև յայտնապէս ևս 'ի Թշնամութիւն
գրգռեցաւ նա ընդ Արատոսի, և բազում
անգամ ամբաստան զնմանէն եկաց առ
Աքայեցիս, 'ի վերջէ ուրեմն մերժեցաւ 'ի
նոցանէ. քանզի և Թուէր այնպէս՝ եթէ
կեղծուպատիր բարոյիւք և արուեստահը-
նար հակառակորդ ամբարձեալ իցէ այրն
ընդգէմ ճշմարիտ և անկեղծաւոր առաքի-
նութեան: Եւ զորօրինակ՝ ըստ Եսովպեայ
առակախօսութեն՝ հարցեալ Վիու զճընձ
զուկսն՝ եթէ առ ինչ նոքա խոյս առեալ
փախչին 'ի նմանէ, ետուն պատասխանի՝
եթէ յանկարծ յաւուր միում դարձցի նա
եղիցի Բազէ. սապէս և վասն Լիւսիա-
գէայ՝ զի եկաց նա բռնաւոր, 'ի միտս ըն-
նէին կասկածոսս ընդ փոփոխութիւն բը-
նութեան առնն:

Բայց յեա այսորիկ Արատոս զհամբա-
ւի հարաւ և 'ի մարտին ընդգէմ Եսով-
պեայ: Քանզի իբրև խորհուրդ հաստա-
տեցին Աքայեցիք մարդ յարգարեւ ընդ
նոսս մօտ 'ի սահմանս Մեգարայ, և գրգե-
ցան ևս 'ի նոյն յԱգիսայ աղբայէն Լակե-
դեմոնացւոյ՝ որ անգր հասեալ էր բանա-
կան, ընդգէմ դարձաւ խորհրդոյն Արա-
տոս. և Ժուժէր համբերէր յայնժամ
այրն բազում նախատանաց և ծաղու և
հեգնութեանց՝ իբրու որ անարի վատա-

սրբութեալ իցէ 'ի գործն . և վասն առժամայն նախատանացն չթողոյր 'ի ձեռաց ըզխորհուրդս իւր զքաջս . այլ թոյլ տայր թշնամւոյն հասանել ունել զեառն Գերանիա , և յանգորդու անցանել 'ի Պերդսպոննիստ :

Այն ինչ նոքա անցին և հասին կալան զՊերդնէ , յայնժամ ապա Արատոս ոչ իբրու զառաջինն այր դանդաղկոտ ժամաւ լաճառ գէտակն մնայր խմբելոյ զորուն 'ի կողմանց կողմանց , այլ անդէն չու առնէր խաղալո հանդերձ առձեռն զօրականօքն ընդդէմ թշնամեացն . որք 'ի յաղթութեան անգ իւրեանց հարեալ վատացան յանկարգութենէն և 'ի սանձարձակ կըրիցն : Քանզի անդէն միեալք 'ի քաղաքն չորան սփռեցան զօրականք 'ի տունս տունս . այր զարամբ ելանէին և ընդ միմեանս կռուէին վասն աւարին . և անգնոցուն զօրապետք և գասապետք շուրջ ընթացեալք առնուին յափշտակէին զկանայս և զգտերս Պերդնացւոց , և 'ի գլխոց իւրեանց հանեալք զսաղաւարտս՝ գնէին 'ի գլուխ յափշտակելոցն , զի մի որ այլ առցէ զնոսա , և 'ի սաղաւարտէն ծանիցեն զտէր իւրաքանչիւր նոցա :

Մինչդեռ նոքա այնպէս յանկարգութեանն թարթափէին , անդուստ յանկարծ գուժկան հասանէր եթէ ինքնին Արատոս առ գուրս հտակալ կայ : Եւ ապա արհաւիրք յայնժամ մեծապէս յուղեցան՝ որպէս և 'ի գէպ իսկ՝ յայն աղ-

մոռի շփոթից նոցա . և մինչև համօրէն 'ի վերայ կացեալ վտանգին իւրեանց , որ միանգամ առ դրօշն գեղերեալ կային և 'ի բուրաստանսն' 'ի կռիւ ընդ Աքայեցւոցն կաքաւեալք , նկուն եղեալք 'ի փախուստ խուճապեցան . և այնպէս տագնապաւ վանեալք առհասարակ արտաքեկ արտաթափ առնէին՝ զորս միանգամ 'ի մի խմբեալ 'ի Թիկունս գիմէին նոցա : Յայն խռով ամբոխին մի ոմն յօրիորդաց անտի յափշտակելոց գուտոր ականաւոր առն Եպիգեթէ անուն , օրիորդ չքնաղ և երևելի և բարձր հասակաւ , կայր յայնժամ ըստ գիպաց նստեալ 'ի ներքս մեհենին Արտեմեայ , ուր ամփոփեալն էր զնա այրն յափշտակող զօրագլուխ եկաց զօրականին , և եգեալ ևս էր 'ի գլուխ օրիորդին զիւր գլխանոցն երկւք վերջաւորօք փողփողեալ : Արդ յայն աղմուկ ընթացեալ օրիորդին արտաքս՝ իբրեւ անդ առաջի դրաց մեհենին արձանացեալ՝ այնպէս սաղաւարտ եռավերջ 'ի գլուխն զաչան դարձուցեալ հայեր 'ի խոնարհ 'ի բարձրաւանդակէն 'ի մարտիկան , Թուէր իմն քաղաքացւոցն տիպ տեսանել հրաշատիպ և մեծվայելութիւն գերաշխարհիկ . իսկ անդուստ և Թշնամիք կարծեալք գիւցական իմն տեսանել առաջօք , հրաշացեալք պտկուցեալ կային . զի և ամենայն այր յայնժամ տնկանէր բեկանէր 'ի զօրութենէն :

Եւ պատմեն ինքնին Քեղենայիք , եթէ դրօշեալն գիցուհւոյն զամենայն ժամաւ ,

Նական կայ այնպէս անհուպ և անմերձ. իսկ յառնուլ զնա քրմուհւոյն և յածել արտաքս, հայի և ոչ ոք 'ի նա 'ի հանգիպոյ, այլ առհասարակ յետս կոյս գարձուցանեն զաչս, քանդի և տեսութիւն նորա ոչ մարդկան միայն սոսկալի է և զեան ածէ, այլ և զտունկս գլխովն ամուլ գործէ, և զպտուղս խամրէ, ուր ուրեք ածեալ բերիցի նա : Եւ ասեն՝ եթէ և յայնժամ քրմանոյն ածեալ զնա արտաքս, և գարձուցեալ ցանգ. այնպէս զգէմն 'ի հանգիպոյ Ետողացոյն, այնպէս բնաւ իսկ յափշտութիւն և 'ի խելայեղութի կրթեաց զնոսա միանգամայն :

Բայց Արատոս 'ի Յելատակարանս իւր ոչինչ ասէ յայսպիսեաց աստի, այլ թէ հարեալ զԵտողացիսն և մեռալ 'ի քաղաք անդր նոցա 'ի միասին ընդ փախստեիցն, մարտ եղեալ վանեաց զնոսա և տապաստ արկանէր 'ի նոցանէ ոգիս եօթն հարիւր : Եւ ասպա այս նահատակութիւն քաջութեան զհամբաւի հարաւ իբրև զմի 'ի հոյակապից անտի. ուստի և Տիմանթէս այր նկարագիծ՝ առեալ տպաւորեաց զայն մարտ 'ի սնակի յոյժ կենդանագիր և ճշգրիտ : Իսկ յետ ժամանակացս այսոցիկ իբրև ժողովուրդք բազումք և կուսակալք միաբանեցան ընդգէմ՝ Աքայեցոց, յայնժամ Արատոս բարեկամութիւն հաստէր ընդ Ետողացիս. և 'ի ձեռն Պանտալէոնի՝ այր չոխ և աւագ 'ի մէջ Ետողացոց, ոչ խաղաղութիւն միայն՝ այլ և նիզակակցու.

բառոս : Բայց և Աթենացիք յայնժամ յոյժ տարապայման զեղեալ 'ի մարդահաճութիւն Մակեդոնացւոցն, այն ինչ լուր զմահուն առեալք զԱրատոսին, բոլորեալք պատկեցան : Ոյր ազագաւ և 'ի սրտմտութիւն բարկութեան բրդեալ Արատոսի, անգէն ետ ընդ ետ չու հրամայէր ջորուն . խաղաց զնաց յառաջամուխ մինչև յԱկազեմիա անդր նոցա . բայց անգանոր 'ի հաշտութիւն բերեալ՝ չար և ոչ մի հասուցանէր նոցա :

Այսորիկ աղագաւ և Աթենացիք համօրէն 'ի վերայ կացեալ առաքինութեան քաջութեան առնն, իբրև յետ մահուն Դեմետրի ազատութիւն խնդրէին, առաքելքին կրչեցին ինքնին զԱրատոս : Իսկ Արատոս՝ թէպէտ և այլ ոք յայնժամ իշխան կացեալ էր Աքայեցւոց, և ինքն 'ի բազմաժամանակեայ խօթութենէն անկեալ զնէր 'ի մահիճն, սակայն և շաղկաւ բարձեալ բերաւ անգր, և ընդդէմ տարէր նա զպէտս քաղաքին . և ածէր հաւանեցուցանէր զԴիոգինէս զօրադուխ գղեկին՝ տալ Աթենացւոց 'ի ձեռս զՊերէոն և զՄունիւքիա և զՍաղամինա և զՍունիոն՝ հարիւր և յիսուն տաղանդաց . և քսան ևս տաղանդ յանձնէն տայր քաղաքին Արատոս : Ապա յետ այնորիկ և Եգինացիք և Հերմիոնացիք ինքնին միամտեցան ընդ Աքայեցւոց, զնոյն արարին և բազումք յԱրկադացւոց . ուստի և 'ի պատահել անդ Մակեդոնացւոց 'ի կռիւս մար-

տից ընդ մերձաւորսն և ընդ սահմանա-
կիցսն, յայնժամ զօրութիւն Աքայեցւոց
գնալով գնայր և բարդաւաճէր. քանզի և
Ստողացիք ինքնին նիզակակիցք էին նոցա :

Բայց Արատոսի մեւանդամ Թեակո-
խեալ 'ի նախնին իւր խորհուրդ, հանգար
տէր և ոչինչ ամենեկին ընդ բռնակալու-
թիւնն որ յԱրգոս՝ գրացի նոցա. առա-
քեաց առ Արիստոմաքոս, և ածէր հաւա-
նեցուցանէր զնա 'ի բաց կալ և 'ի նիզակակ-
ցութիւն Աքայեցւոցն յանկուցանել ըզ-
քաղաքն. և նախանձաւոր գեղեցիկ եղեալ
Լիւսիադէայ՝ կալ մանաւանդ 'ի զօրավար
յոքնաթիւ ժողովոցոց քաջ անուամբ և
պատուով, քան բռնակալ 'ի վերայ կալ
միոյ քաղաքի, ցանգ նշաւակ վտանգաց
բազմաց և ատելութեան կրից : Հաւանե-
ցաւ Արիստոմաքոս, և խնդրէր յԱրատո-
սի տաղանդս յիսուն հաճել զգօրականն
իւր և արձակել 'ի բաց. իբրեւ առ զարծաթն
'ի նմանէ, անդուստ Լիւսիադէայ՝ որ յայն-
ժամ զօրավար, և պատուասիրէր զնիզա-
կակցութիւն զայն ընդ Աքայեցւոց իբրեւ
յիւրոց արդասեացն պտղարեւել, ամբաս-
տան զԱրատոսէն լինէր առ Արիստոմաքո-
սի՝ իբրու զանհաշա թշնամւոյ բռնաւո-
րացն. և ամոքեալ զնա յինքն ապաստան
զգործն առնել, և այնպէս ապա յանկու-
ցանէր զայրն 'ի միաբանութիւն Աքայե-
ցւոցն : Բայց յայնժամ ատեանք Աքայե-
ցւոց մտերմութիւն յայտնի 'ի գէմն բե-
րէին առ Արատոս և զառ նա զհաւատն .

քանզի իբրև Արատոս ընդգէմ՝ դարձաւ ,
յայնժամ՝ և նոքա պրտմութեամբ բազը-
կութեամբ՝ ի բաց մերժեցին զԱրիստոմա-
քոս . իսկ իբրև նա հաւանեցաւ և յառաջ
մատուցեալ խօսեցաւ ևս վասն նորա , ասն-
գէն նոքա մտադիւրագոյնս քուեայս ազը-
կեալ հաստատեցին և առին ընկալանս՝ ի
միաբանութիւն քաղաքին իւրեանց զԱր-
դոսացիս և զՓիղիսացիս . և յետ տալուոյն
առեալ կարգեցին ի զօրավար զԱրիստո-
մաքոս :

Արդ սա մեծապէս յօրացեալ առ Ա-
քայեցիս , իբրև և հորդան խնդրէր տալ
յերկիր Լալոնացւոց , կոչէր զԱրատոս
յԱթենայ՝ ուր էր նա յայնժամ : Բայց
Արատոս առեալ գրեաց առ նա և ընաւ
իսկ չէր հաճեալ ընդ արշաւանն . քանզի
և կամէր իսկ ոչ ի վէգ դալ Աքայեցւոց
ընդ Կղէոմենեայ , որ այր ձեռներէց յանձ-
նապատան և անձնագրաւ ի վտանգս՝ այն-
պէս գնալով գնայր և մեծանայր : Իբրև
անդուտ Արիստոմաքոս պնդեալ կայր ի
կամսն , հնազանդեցաւ Արատոս և չղբաւ
ընդ նմա ի բանակ անդր :

Ընդ առաջ նոցա խաղացեալ Կղէոմե-
նեայ մօտ ի Պալլանտիոն , չեա թոյլ Արա-
տոս Արիստոմաքեայ ի կռիւ կաքաւել
ընդ նմա : Յայնժամ անդուտ Լիւսիա-
դէս ամբաստան լինէր զմմանէն , և վասն
զօրավարութեանն ի վէգ և ի պայքոր
մրցեալ ընդ նմա , սակայն և յաղթեաց
Արատոս յնորութեանն , և կարգեցաւ

նա յայնժամ 'ի զօրավար այս երկոտասան նուազ :

Այլ 'ի զօրավարութեան աստ յայսմիկ 'ի պարտութիւն մատնեցաւ նա 'ի Գղէոմենեայ մօտ 'ի Լիւկէոն եւ 'ի փախուստ դարձաւ, և ապա աստանդական թափառական գիշերադնաց' այնպէս ընդ մեռեալս համարեցաւ. և առհասարակ անդրէն միւսանդամ հռչակ հարաւ առ Հելլենացիս' եթէ մեռաւ Արատոս : Բայց նա ապա յանդորր ելեալ, և խմբեալ եւս զցորականն, ոչինչ շատ համարեցաւ գնալ խոյս տալ յանխաբ վայրս, այլ պատեհժամ գտեալ պարապոյ' իբրեւ ակն չունէր և ոչ ոք և զմտաւ անդամ ոք չածէր, նա յանկարծակի յեղակարծումն ժամու անկանէր 'ի վերայ Մանտինացւոց' որ նիզակակիցքն էին Գղէոմենեայ. և առեալ ըզքաղաքն նոցա' գունդ կարգեաց 'ի ներքս. և քաղաքացիս 'ի նմա առեալ նստուցանէր զգաղթեանն : Եւ այսպէս ապա ինքնին միայնակ ժառանգեցոյց Ա. քայեցւոցն յաղթեցելոց զայն ինչ, զոր և յաղթականք նոքա' ոչինչ հեշտեաւ արդեօք 'ի ձեռս բերէին :

Իսկ յետ այնորիկ իբրեւ միւսանդամ մարտ յուղեցաւ Լակեդեմոնացւոց ընդդէմ Մեգապոլսեայ, խաղաց նա 'ի թիկունս քաղաքին. բայց վարանեցաւ տալ պատերազմ ընդ Գղէոմենեայ' որ ասպարէզ կարդայր նմա, և ընդդէմ եւս դարձաւ նա Մեգապոլսեացւոց' որք կռուեն կամէին :

Քանզի և չէր իսկ նա անգտին 'ի բնութեանէն գիմագրաւ 'ի ճակատամարտ, և յայնժամ սակաւ ևս էին զօրականք նորա, և տեսանէր ևս 'ի վէգ գալ ընդ առն պատանւոյ և յանձնապատտան . իսկ ինքն նըլաղեալ ևս էր յայնժամ յարիտութեան, և 'ի պատուաւորութեան իւրում վառեշտաւայտոսիկ՝ և զմտաւ ածէր զի թէ Կղէտմէնէս 'ի խրախոյս արութեանն ժառանգել խնդրէ զփառան՝ զոր չունէր, նմա պարտ էր պահել անձին զփառան՝ զոր ժառանգեալ իսկ էր նա 'ի գեղեցիկ զգուշութեանէն :

Ապա թեթեաղէն զօրականին յառաջ գիմեալ, և վանեալ ընկրկեալ զԱպարտաջիս մինչև 'ի ներքս բանակին նոցա, և տիւեալ ծաւալեալ զօրականին և ընդ վըրտնս նոցա, համայն և այնպէս ոչինչ շարժեցաւ Արատոս անկանել 'ի վերայ թընամւոյն . այլ յառաջամուխ խաղացեալ 'ի ձոր մի 'ի միջոցին, անգ առկայացուցանէր զքաղաքացիս իւր և արգելոյր նոցա զանցան : Ոյր աղագաւ և 'ի խոր խոցեալ յայնժամ Լիւսիագէս, չարախօս կայր զԱրատոսէն, և ինքն ձայն տայր այրութիոյն՝ խրախոյս բառնայր 'ի թիկունս խաղալ՝ որոց զհետ մտեալ էին թշնամւոյն, և մի 'ի ձեռաց զյաղթութիւնն հանել, և մի զինքն լքանել թողուլ՝ որ մարտ եղեալ կռուի 'ի վերայ հայրենեացն : Իբրև այսպէս բաղմութիւն 'ի քաջաց զօրականին խմբեցաւ առ Լիւսիագէս, նա յարձա-

կեալ յաջոյ Թին Թշնամեացն, և հարուած
'ի վերայ ածեալ՝ հետամուտ վանէր զնո-
սա : Սակայն և բուռն և տասափկ յաշխու-
ժից ոգւոյն և 'ի պատուապիտութենէն բե-
րեալ յայնժամ 'ի վայրս իմն ծամածուռս
և ծառախիտս և լայն խրամովք լի, ան-
գուտս 'ի վերայ նորա գրոհ տայր Յղէոմե-
նէս . և 'ի վերջէ ուրեմն տասպատտ անկա-
նէր Լիւսիագէս, մարտ եղեալ քաջու-
թեամբ 'ի գեղեցիկ նահատակութեանն
առ դուրս իւրոց հայրենեացն :

Իբրեւ այս եղև, 'ի փախուստ խուճապե-
ցաւ այրուծին և եկեալ միտեալ 'ի փա-
զանգն և խռով 'ի հետևակազօրն հարեալ,
վատթարեալ ազարտեցին առհասարակ
զզօրն : Մեծապէս յայնժամ մնասակար
ասէին զԱրատոս, իբրու որ ամայի ելլէք
եթող զԼիւսիագէս . և արտամտութեամբ
բարկութեամբ չու արարեալ Ա. քայե-
ցւոցն, բռնադատեցաւ և Արատոս և ըզ-
հեա երթայր նոցա մինչև Եգիոն : Անդ-
անոր նոքա յատեան ժողովեալ վճիռ ե-
տուն ոչ ևս այնուհետև տալ Արատոսի
արծաթ 'ի ձեռս և ոչ ևս պահել կերա-
կրել 'ի վարձկան զօրականէն . և Թէ ևս
կամբ իցեն նմա մարտ գնել կռուել, ինք-
նին նա առ անձին հայթայթեսցէ արծաթ :

Իբրեւ այսպէս նշաւակեցաւ Արատոս,
եգ 'ի մտի անգէն արագ 'ի բաց զկնիքն ըն-
կենու և հրաժեշտ 'ի զօրավարութենէն
տալ, այլ տպա քաջախորհուրդ ևս եղեալ՝
լռեաց և ժուժէր համբերէր : Եւ առեալ

ածեալ զԱ. քայեցիս յՈրբոմենոն, անդ մարտ տուեալ ընդ Մեգիստոնի ընդ հօրուն Վղէոմենեայ, և յաղթական ելեալ տապաստ արկանէր ոգիս երեքհարիւր 'ի թշնամեացն, և զՄեգիստոն ինքնին կենդանւոյն ձերբակալ առնէր :

Բայց յեա այնորիկ ըստ երկամեայ սովորութեանն 'ի զօրավարութիւն, իբրեւ միւսանդամ 'ի հասանել կարգին՝ հրաւիրեցաւ 'ի նոյն բարձ, մերժեաց . և փոխանակ կարգեցին զօրավար զՏիմոքսենէս : Իսկ պատճառ մերժելոյն, զոր ասեն զսրտմտութիւն բարկութեան նորա ընդդէմ ժողովորդեանն, չէ՛ հաւանելի . այլ էր ճշգրիտ պատճառք բանին՝ վիշտ վտանգին Ա. քայեցւոյ : Քանզի անդուստ Վղէոմենէս՝ ոչինչ այնուհետեւ հանգարտ և տակաւ իբրու զառաջինն յառաջագէմ խաղայր, և ոչ ընդ իշխանութեամբ ինչ էր նա այնուհետեւ աւագանւոյ քաղաքին . այլ յորմէհետէ 'ի մահ վարեաց նա զՊարէտս, և բաշխեաց բաժանեաց զդետինն, և 'ի քաղաքացիս գրեաց զբազումս յեկաց անտի, յայնժամ իշխանութիւն ինքնիշխան անձին գրաւեալ՝ անդէն խաղայր 'ի վերայ յարձակէր Ա. քայեցւոցն, խնդրէր կարգել կալ 'ի զօրավար նոցա :

Որ աղագաւ և բամբասեցաւ Արատոս, զի 'ի ծուփս անդ մաստիկ մորկին՝ ինքն գողով զեկավար, ելիք եթող զքեզիսն 'ի ձեռս օտարին . նա՛ զի լաւ ևս էր նմա ոստիկան 'ի վերայ կալ քաղաքին, թէպէտ

և յոչ կամաց Ա. քայեցւոցն՝ 'ի փրկութիւն նորա : Իսկ թէ երբեք յուսակառուր ինչ էր յիրաց Ա. քայեցւոցն և 'ի զօրութենէն , ապաւտ էր նմա խոնարհել տեղի տալ յայն ժամ՝ Վղէոմենեայ , և ոչ անդրէն միւսանդամ՝ 'ի բարբարոսութիւն առնուլ փոխել զՊեղոպոննիսոս , 'ի գնդաց անտի զօրակա նին Մակեդոնացւոց . գարձեալ և ոչ զԱ. կրօնորն թոս առնուլ ընուլ 'ի զօրականս Է. իւրիկեցւոց և Գաղատացւոց , զորս ինքնին նա ցանգ նկուան արարեալ իսկ էր 'ի մարտս և յիրա քաղաքին , և ինքնին ևս յիւր Յելատակարանն խոտեալ անադգեալ ևս էր զնոսա , և առնուլ ամել զնոսա տեարս քաղաքաց , նիզակակիցս առ ձայներով ըզնոսա : Եւ թէ արդեօք (զի այսպէս ասել) էր իսկ Վղէոմենէս այր անիրաւ և բռնաւոր , սակայն և 'ի Հերակլեանց անտի ճեառունէր այրն , և Սպարտիա ինքնին էր հայրենիք նորա : Իսկ զՍպարտիոյ զոք քաղաքացի՝ թէպէտ և այր անաւագ՝ քան զայր աւագ Մակեդոնացի առաւել արժանի հաւմարիմ զօրավարութեան բարձին , թէ արդեօք որք միանգամ արդոյ զՀելլենականն վարկցեն զազնուականութիւն :

Եւ անշուշտ՝ խնդրէր Վղէոմենէս յԱ. քայեցւոց զբարձն զայն , զի բազում ինչ բարեգործեսցէ նա քաղաքաց քաղաքաց 'ի գարձ փոխարինի պատուոյն այնմիկ և աւագութեանն : Իսկ անգուստ Անտիգոնոս զօրավար կարգացեալ ինքնիշխան ընդ ծով և ընդ ցամաք , չառնոյր յանձն զա.

ւազուժիւնն զայն՝ մինչև տուեալ նմա 'ի վարձ զԱկրոկորնթոս, նմանող ճշգրտութեալ 'ի բանիդ՝ Որսորդին Եսովպեան 6: Քանզի և ոչ իսկ կամեցաւ Անտիգոնոս տիրանալ 'ի վերայ Աքայեցւոյ՝ որ յողջ անկեալ կոչէին զնա և գեսպանօք և հրովարտակօք հնազանդեալս նմա դաւանէին զանձինս, մինչև ժողովեալ նոցա զգունդ զօրականին նորա և տուեալ ևս պատանդս, իբրու եթէ՝ սանձ 'ի բերանս իւրեանց առնուցուն. թէպէտ և յայնժամ Արաւոս զամենայն ճիգն թափէր իրաւացուցանել զբանն՝ իբրու որ 'ի հարկէն բուռն ստիպեցաւ 'ի նոյն:

Բայց Պողիւբիոս ասէ, եթէ 'ի հարուստ ժամանակաց և յառաջ քան զհարկն զայն, ինքն Արատոս խեթիւ հայեցեալ 'ի յանձնապատանուժիւնն Վղէոմենեայ՝ 'ի ծածուկ բանազնաց եղեալ իսկ էր ընդ Անտիգոնոսի, և գրգեալ ևս զՄեգապօլսեցիս ազաչել զԱքայեցիս կոչել զնա 'ի թիկունս. քանզի և Մեգապօլսեցիք ինքնին առաւել քան զամենեւեան պաշարեալ հանապազ 'ի մարտէն՝ վիշտս կրէին յապատակութենէն Վղէոմենեայ: Չնոյն վասն իրացս պատմէ ինքնին և Փիւղարքոս. և սակայն եթէ Պողիւբեայ վկայութիւն 'ի միջի չէր, չէր արդեօք դիւրեաւ հաւատալ առնն. քանզի այս Փիւղարքոս յանկուցեալ 'ի Վղէոմենէս՝ քանիցս անգամ բան ճառէ նա վասն Վղէոմենեայ, այլ յայլմէ լինի այրն առ մտերիմ՝ սիրոյն առ

նա . և 'ի պատմութեան իւրում՝ իբրեւ եթէ յատենական դատի՝ այնպէս ցանկաւ ամբաստանէ զմիոյն , և ջատագով մասնէ վասն միւսոյն :

Արդ իբրեւ 'ի ժամանակին յայնմիկ այս երկրորդ անգամ զՄանտինէա 'ի ձեռաց Աքայեցւոցն հանէր Վղէոմնէն , և ապա 'ի մեծի ուրեք պատերազմի մօտ յԵփատոմբէոն հարուածս ևս անէր 'ի վերայ նոցա , նոքա մեծապէս զահի հարեալք՝ անդէն առաքեցին կսչեցին զՎղէոմնէն յԱրգոս գալ առնուլ զանձամբ զգորովաբութիւնն : Իբրեւ զայն լուաւ Արատոս եթէ յուրի անկեալ է նա և մերձ է 'ի Լերնա հանդերձ բանակաւն , երկուցեալ առաքէ բանբերս ազաչել զնա՝ զի իբրեւ առ ժողովուրդ բարեկամ և նիզակակից եկեալ է նա առ նոսա երեքհարիւր միայն արամբ . իսկ եթէ վատահ ոչ իցէ , առցէ պատանդո : Խաղ զբանն և թշնամանս հարմարեալ Վղէոմնեայ , դարձաւ յետս և առեալ գրէր թուղթ առ Աքայեցիս գանդատանօք ըն և ամբաստան զԱրատոսէն : Իսկ և Արատոս անդուստ ընդգէմ նորա տայր նամականի . և ապա նոցա լուտանք և հայհոյութիւնք կրթեցան մինչև յազարտել զանկողինս անգամ առն զընկերին և զկանայսն :

Իսկ յետ այնորիկ Վղէոմնէն պատուիրակ արձակէր առ Աքայեցիս ազգարոր մարտի պատերազմի . և վայրիկ մի ևս յայնժամ գաղտաբար 'ի նոցանէն մասնութիւն

'ի բուռն արկանէր զքաղաքն Սիկիւովնացւոց: Իբրեւ 'ի դերեա եւ 'ի խորհրդոյն, չուանտի արարեալ խաղաց 'ի վերայ Պեւլենեայ, և 'ի փախուած խուճապեալ զօրավարին Աքայեցւոց, նա եմուտ տիրեաց քաղաքին: Եւ յետ սակաւու հասեալ կալաւ նա և զՓենէոն և զՊենտէլէոն: Յայնժամ ապա Արդոսացիք միամբտեցան ընդ նմա. և Փիլիսացիք առեալ ժողովեցին զգունդ զօրականին նորա: Եւ համբռն՝ որչափ ինչ տիրացեալ էր Աքայեցւոցն, այնուհետեւ մնայր նոցա հաստատուն և ոչինչ. և Արատոս ինքնին 'ի ծովիս յուզայր անհնարինս. քանզի և վեր 'ի վայր շարժեցաւ Պեզոպոննիոս, և 'ի կողմանց կողմանց խլրտեցան քաղաքք 'ի խռովայոյզ մարդկանէն. և հանգարտիկ չէր և ոչ ոք, և գոհ չէր մարդ ընդ առաջակայ իրան: Նաև 'ի Սիկիւովնացիս և 'ի Վորնիթացիս առակեցան բազում մարդիկ բանագնացք ընդ Վղէոմենեայ. և 'ի ինդիր ելեալք առանձին տէրութեանն՝ նոքա 'ի վաղնջուց իսկ չարիս նիւթէին ընդդէմ հասարակաց:

Յայնժամ իշխանութիւն ինքնարաւղանձամբ առեալ Արատոս ընդդէմ նոցա, զորս միանգամ 'ի Սիկիւովնիա 'ի ձեռս եբեր 'ի չարարուեալոց անտի՝ 'ի մահ վարեաց. իսկ իբրեւ ձեռնամուխ եղև խիլ արկանել խուզել և զորս միանգամ 'ի Վորնիթոս, և սրատուհաս 'ի վերայ ածել, գործուեցան ժողովուրդք՝ որ և խօթացեալ

խոյն էին նոքա և խոտոռեալք ընդ առաջ
 նորդութիւն Աքայեցւոցն : Ապա 'ի մի
 վայր խմբեալ Վորնթացւոց 'ի տաճարի անդ
 Ապողոնի, առաքեցին կոչեցին զԱրատոս,
 'ի մտի եղեալ սպանանել զնա կամ թէ
 ձերբակալ առնել՝ մինչեւ յապատամբու-
 թիւն ժողովանջեալ նոցա : Նա ելեալ չո-
 քաւ անդր և զհեա իւր ինքնին ձգէր զերի-
 վարն, իբրու ոչինչ յերկուացեալ ամե-
 նեին 'ի միտս կաակածոտս : Իբրեւ երեւցաւ
 նա նոցա, շատք ոմանք յոտին կանգնեալք
 յիշոցս արձակէին և լուտանս ընդգէմ
 առնն . նա հեզ և անխռով կերպարանօքն
 և հանդարտ բանիւք ասէր նստել նոցա, և
 մի այնպէս յոտին զխռովութեան զայն
 արձակել բարբառ : Միանգամայն և հրա-
 ման տալի որոց առ գրօքն կային՝ մտանել
 'ի ներքս, և մինչդեռ այնպէս տակաւին
 խօսէր՝ քայլ 'ի քայլ տեղի տալի վերջոտ-
 նէր, իբրեւ որ մարդ խնդրէ՝ տալ նմա 'ի ձեռս
 զերիվարն : Եւ այնպէս ապա վայր մի հե-
 ռացեալ, և քաջասիրտս բարբառեալ որոց
 և միանգամ պատահէր 'ի Վորնթացւոցն,
 հրաման տուեալ նոցա ընթանալ հետեւել
 'ի տաճարն, այն ինչ մերձ եղև 'ի գղեակ
 անդր՝ յանկարծակի յերիվար աշտանա-
 կեալ, և պատուէր տուեալ Վղէոպատրո-
 սի ամրապահ իշխանին՝ ամրագոյնս պահ
 զքուշութեան կարգել գղեկին, ինքն մը-
 տոսկ 'ի կուշտ դալի 'ի Սիկիւովն հանգերձ
 երեսուն զօրականօք միայն . քանզի այլք
 առհասարակ լքեալք ցիրուցան եղեն :

Ապա յետ սակաւու իրազեկ փախըստեան նորա եղեալ Կորնթացւոց, զհետ պնդեցան. այլ ոչ ժամանեալք՝ առաքելքն կոչեցին զԿղէոմենէս, և զքաղաքն տային 'ի ձեռս նորա. իսկ նա՝ քան զոր 'ի նոցանէն առնոյր՝ առաւել մեծ համարեցաւ զի 'ի ձեռաց եհան զԱրատոս:

Յետ այսորիկ իբրեւ և բնակաւորքն Ա.քտեայ գաւառին միաբանեցան ընդ Կղէոմենեայ և ետուն նմա զքաղաքս իւրեանց, եկեալ նա շերտափակ և պատուարափակ շուրջ պատէր զԱկրոկորնթոս: Բայց և անգուստ բազումք Ս.քայեցւոց եկեալ խմբեցան առ Արատոս 'ի Միկիոմէն, և անդատեան գումարեալ կարգեցին զնա 'ի զօրավար ինքնիշխան, և առեալ նա թիկնապահս կացուցանէր զիւրեւ յիւրոց անափ քաղաքացւոց: Եւ այր՝ որ ամա երեսուն և երիս առաջնորդ կացեալ էր քաղաքակա նովթեանն Ա.քայեցւոց, և բարձերէց 'ի հելլենացիս փառօք և զօրովթեամբ, իսկ յայնժամ ամայի լքեալ, չքաւոր և վշտաւորս, իբրու 'ի նաւարեկովթեան անդ կիրա իւրոց հայրենեացն, յայսկոյս յայնկոյս յուզեալ և ծփեալ 'ի մեծապէս մրդկին և 'ի վիշտ վտանգին. քանզի և Ետողացիք ինքնին՝ յորոց խնդրեաց օգնովթիւն՝ զլացան նմա. իսկ քաղաքն Աթենացւոց թէպէտ և յառաջամիտ օգնել Արատեայ, արգելաւ յԵւկրիդեայ և 'ի Միկիոմէնէ:

Բայց Արատոսի էին գրամեց մթերք 'ի Կորնթոս և տուն բնակովթեան. այլ ոչ

ինչ մերձեցաւ 'ի նոսա Վղէոմենէս և թոյլ
 ևս աւմէք չտայր մտաւր. և կոչեալ զբարե-
 կամս նորա և զգործակալսն՝ պատուէր տայր
 նոցա փոյթ ունել և քաջ պահպանել զա-
 մենայնն, իբրու որ համարս հանդերձեալ
 իցեն տալ Արատոսի վասն այնոցիկ: Եւ
 ապա առանձին առեալ յղեաց առ Արա-
 տոս զՏրիպլւզոս, ապա և զՄեգիստոն
 զհօրուն իւր. և խոստանայր նմա բաց յայլ
 ինչ բազմաց՝ և զտարեւոր հասերկոտաւան
 քանքապաց, կրկին քան զտուեալն Պաղո-
 միայ (որ վեց միայն քանքար ամի տմի ա-
 ռաքէր նմա). և խնդրէր Վղէոմենէս ոչ
 այլ ինչ, բայց զորովար 'ի վերայ կալ Ա-
 քայեցւոց, և հանդերձ նոքոք պահել զԱ-
 կրոկորնթոս: Իբրեւ պատասխանի եւս Ա-
 րատոս զայս ինչ, եթէ՝ Չէն իսկ ընդ ձե-
 ռամբ նորա իրք, մանաւանդ ինքն ընդ նո-
 քոք է, հեզնութիւն զբանն համարեցաւ
 Վղէոմենէս. և անդէն փութապէս գոյթ
 տուեալ յերկիրն Սիկիւովեացւոց աւար
 հարկանէր և յաղարտ վարէր առհասարակ.
 և եկն արձանացաւ յանդիման քաղաքին
 ամիսս երիս. և անդ քաջութեամբ արու-
 թեամբ ընդդէմ դառնայր Արատոս. բայց
 և վարանեալ ևս էր արդեօք առնուլ ժո-
 ղովել զԱնտիգոնոս և տալ 'ի նորա ձեռս
 զԱկրոկորնթոս. քանզի և այլազգ նա ձեռն
 օգնականութեան չտայր նմա:

Ապա յայնժամ Աքայեցիք ժողովեալք
 յԵգիոն, անդր կոչելն զԱրատոս. բայց
 բանակ Վղէոմենեայ հարեալ յանդիման

Սիկիւռնիւն, վասնդ մեծապէս եր անցանել յԵգիոն . առ այս՝ և քաղաքացիք ինքնին արգելուին զԱրատոս յողոք անկեալ, մի 'ի կշիռ զանձն իւր դնել՝ զի մօտ առ գուրս կայ թշնամին : Ըուրջ պատեալ ըզնովաւ և կանանւոյն և մանկոցն, գիրկս ածէին նմա իբրեւ հասարակաց հօր և փրկողին իւրեանց, և արտասուա իջուցանէին : Սակայն և այնպէս քաջալերեալ նա զնոսա և ափովեալ, աշտանակեալ յերթվար չղբաւ 'ի ծով անգր՝ առեալ ընդ իւր տաան 'ի բարեկամաց և զորդին իւր հասակեայ : Եւ գտեալ անդ նաւս, ամբարձան 'ի նոսա . յուզի անկեալ գնային յԵգիոն 'ի Ժողով անգր . յորում և հաստատեալ կնքեցին առաքել կոչել զԱնտիգոնոս և տալ նորա 'ի ձեռս զԱկրոկորնթոս, և Արատոս ինքնին ընդ այլոց պատանդաց առաքէր նմա և զիւր որդին : Յայսմանէ ապա 'ի արամտութիւն բարկութեան բրդեալ Կորնթացւոցն, յաւարի առին զինչս նորա, և զառն բնակութեան նորա առեւ թային Կղէոմնեայ 'ի պարգև :

Իսկ անգուտ Անտիգոնոս չու արարեալ խաղաղ դայր հանգերձ բանակաւն ածեալ ընդ իւր բիւրս երկուս հետեակաց Մակեդոնացւոց և հազար և չորեքհարիւր այրու ձիոյ : Բայց Արատոս զանխուլ 'ի թշնամեացն ելեալ գնայր նմա ընդ առաջ 'ի ծովուն մինչև 'ի Պէգա հանգերձ աւագ որերովն, թէպէտ և չէր ինչ նա այնպէս վշտահ յԱնտիգոնոս և ոչ 'ի Մակեդոնացիս

անգր. քանզի և գիտէր իսկ քաջ զգար-
գաւառնել իւր 'ի չարեաց անտի՝ զոր ան-
ցոյց նա ընդ նոսա. և զի՝ և կէտ նպատակի
քաղաքականութեան իւրոյ մեծ և առա-
ջին՝ կալաւ նա զԹշնամութիւն իւր ընդ-
գէմ հնոյն Անտիգոնեայ. սակայն և յան-
խաւարին չարկէն ստիպեալ, և 'ի ժա-
մանակէն՝ որում և կարծեցեալ իշխանք-
ինքնին ծառայք են, գիմագրաւ եղև 'ի մե-
ծապէս վասնդն:

Արդ՝ յայնժամ Անտիգոնոս լուր ա-
ռեալ զգալտեանն Արատոսի, չափաւոր
և հասարակ հիւրընկալութեամբ առեալ
ժողովէր զայլն: Իսկ առ Արատոս անգէն
'ի սկզբանն շուք մեծաշուք հիւրամեծարու-
թեամբ 'ի ներքս բերէր. իսկ ապա և զվորձ
առեալ զառնն լաւութեան և զխնամու-
թեանն, 'ի կարեոր մտերմութիւն առեալ
ընդունէր զնա: Քանզի և ինքնին Արատոս
ոչ պիտանացու միայն էր 'ի նահատակու-
թիւնս մեծամեծս, այլ և առաւել քան
զամենեան էր նա զուարթարար կենցա-
ղակից առն Թագաւորի 'ի պարսպորդու-
թեան նորա: Ուստի և Անտիգոնոս Թէ-
պէտ և տակաւին պատանի՝ խելամուտ ե-
ղեալ բուսոյ բարուց առն՝ քաջաժայելուչ
և պիտանացու 'ի բարեկամութիւն Թագա-
ւորաց, և նախապատիւ զնա ոչ միայն Ա-
քայեցւոցն գասեալ, այլ և առհասարակ
իւրոց Մակեդոնացւոցն, յամենայնի 'ի
գործ առնոյր զնա:

Եւ այսպէս ապա 'ի գլուխ արդեօք ե-

լանէր յայտնութիւնն եղեալ նմա առ 'ի գից 'ի հմայս սպանդիցն : Քանզի պատմեն' եթէ ոչ շատ ինչ յառաջ յորժամ զոհ զոհէր Արատոս՝ երեւել նմա կրկին լեզույ 'ի լերգին 'ի նոյն ճարպ, և անդ ալին լերդահմայ ասէր՝ եթէ արագ արագ նա բարեկամութիւն մտերիմ՝ հաստեացէ ընդ ոխերիմ՝ թշնամեացն : Բայց Արատոս յայնժամ զանց զգուշակութեամբն առնէր, քանզի և ոչ յայլ ինչ ժամանակ բռնաւորեցաւ նա այնչափ հաւատա հմայից ընծայել սպանդիցն և գուշակութեանց, և զխոհականութիւն վարէր զբանին : Իսկ յետ ժամանակաց 'ի գեղեցիկ յաջողել մարտին, յնթրիս երբեմն 'ի Վորնթոս 'ի մէջ յորնախումբ բազմականին առեալ Անտիգոնոսի զԱրատոս բազմեցուցանէր առ իւր 'ի վերոյ. և յետ սակաւու վերադկու խնդրեալ Անտիգոնոս, հարցանէր Արատոսի՝ եթէ և ինքնին նա զգայ ցրտոյն. իբրև պատասխանի ետ Արատոս, եթէ դառնաշունչ է ցուրտն, հրաման տայր նմա մտնել և ևս առ ինքն. և առեալ յայնժամ սպասաւորացն զգորգն այնպէս զերկոսին զնոսա միանգամայն ծածկէին : Յայնժամ յուշ Արատոսի ածեալ զզոհն իւր, 'ի ծաղը հատանէր. և պատմէր յայնժամ արքային զհմայսն և զգուշակութին : Բայց այսոքիկ յետոյ ուրեմն պատահեցին :

Իսկ յայնժամ նոքա 'ի Պեդաս երգումն տուեալ առն ընկերի իւրում, խաղացին գնացին ընդդէմ թշնամեացն. և ապա

մարտը պատերազմաց յուզէին շուրջ զՎորն-
 Թոսիւ . քանզի և էր իսկ քաջապէս ամրա-
 ցեալ Վղէոմննէս, և ՎորնԹացիք ինքնին
 քաջութեամբ մղէին զմարտն : Յայնժամ
 Արիստոտէլ Արգիացի բարեկամ Արա-
 տեայ գաղտ բանագնաց լինէր ընդ նմա
 յապատամբութիւն գրգէլ զքաղաքն՝ 'ի
 խազալ նորա անգր հանգերձ զօրականօք :
 'ի վեր զքանն հանեալ Արատոսի առ Ան-
 տիգոնոս, և նաւադնաց անցեալ 'ի շտապ
 տագնապի 'ի կրճէ անտի յԵպիգաւրոս
 հաղար և հինգ հարիւր զօրականօք, յայն-
 ժամ Արգոսացիք՝ մինչև հասեալ նորա՝
 'ի վերայ անկեալ Վղէոմննեանցն հարին
 վանեցին միանգամայն, և 'ի ներքս վտակե-
 ցին գլեկին :

Գոյժ զայս տուեալ Վղէոմննեայ և զան-
 գիտեալ եթէ յառնուլ Թշնամոյն զԱր-
 գոս՝ խցեալ կուրացի ճանապարհ ապաս-
 տանին իւրոյ 'ի տուն, ելլէ եթող զԱիրո-
 կորնԹոս, և գիշերապնաց խազայր 'ի Թի-
 կունոս իւրոցն . և կանուխ հասանէր յԱր-
 գոս, և ինչ մի հարուած ածէր 'ի վերայ
 Թշնամոյն : Յետ ստկաւու հասեալ անգր
 և Արատոս, և արքայն ինքնին ժամանեալ
 հանդերձ բանակուն, տեղի տայր Վղէոմն-
 նէս 'ի Մանտինիա : Յայնմանէ ապա առ-
 հասարակ քաղաքք անձնատուր Ա. քայն-
 ցւոցն լինէին, և Անտիգոնոս եկեալ տիրա-
 նայր ԱիրոկորնԹոսի . և Արատոս կարգեալ
 յԱրգոսացւոց 'ի զօրավար նոցա, ածէր
 հաւանեցուցանէր զնոսա՝ պարգև 'ի ներքս

տալ Անտիգոնոսի զգանձն բռնաւորացն և զմատնտու արանցն :

Իսկ Արգոսացիք անգանձոր 'ի Կենըրա 'ի խոշտանգանս տանջանաց մատուցեալ զԱրիստոմաքոս , և ապա ծովակուր առնէին : Ոյր աղագաւ և մեծապէս բամբասեցաւ Արատոս , զի այնպէս յանիրաւի թոյլ ետ կորնչել առն՝ որ չէր 'ի վատթարաց որ 7 . ընդ որում և կենակից գործակից ևս էր նա , և զոր ամիքեալ ևս էր 'ի բաց յիշխանութենէն կալ և զքաղաքն իւր գաշնաւոր ընդ Աքայեցւոցն առնել : Նա և զայլոց ինչ իրաց զվնասն զնովաւ արկանէին . զայն՝ զի 'ի պարգև զԿորնթացւոց քաղաքն ետուն Անտիգոնոսի՝ իբրև աւան դուղնաքեայ . և զի թոյլ ետուն՝ զՈլթոմենոն աւարել Անտիգոնոսի , ապա և կարգել 'ի նմա զգունդ զօրականի Մակեդոնացւոց . և զի՝ վճիռ ևս ետուն ոչ գրել և ոչ հրեշտակա առ որ 'ի թագաւորաց առաքել առանց հաւանութեան Անտիգոնոսի , և զի պարտական եղիցին նոքա պահել և թոշակաւորել զզօրականն Մակեդոնացւոց , և զի զոհ ևս զսհեսցին և նուէրս և մրցանս 'ի շուք պատուոյն Անտիգոնոսի . և սկիզբն բանին արասցեն քաղաքացիքն Արատեայ և առցեն ընկալցին 'ի քաղաքն իւրեանց զԱնտիգոնոս զհիւրամեծարութեամբ ժողովեալն յԱրատոսէ :

Վասն այսոցիկ ամենայնի դատաւիեալ Արատոս առնէին , ոչ գիտելով զի Անտիգոնոսի դամ մի 'ի ձեռս տուեալ զի-

բառանալին, ձգեալ բերէր այնուհետեւ Արատոս բռւռն յիշխանութենէ անտի արքունի. և ոչ այլ՝ բայց միայն ձայնին բարբառոյ իւրոյ իշխան էր, և համարձակաձայն ևս բարբառել վտանգ էր նմա. նա զի յայտնի՝ շատ ինչ յեղեւոյ իրացն և զԱրատոս ինքնին՝ ի խոր խոցէին, ըստ որում և պատկերացն արկածք : Քանզի Անտիգոնոս առեալ միանգամայն զամենայն պատկերս զբռնաւորացն կանգնէր անգրէն՝ զոր տապալեալ էին. և տապալէր կործանէր զպատկերս զարանցն՝ որ կալան զԱկրոկորնթոս, բայց յԱրատոսին. և թէպէտ և շատ աղաչեաց զնա Արատոս վասն այլոցն, ոչ կարաց հաւանեցուցանել :

Նա և անցք որ անցին ընդ Մանտինիա յԱքայեցւոց անտի, ոչինչ այնպէս վայելուչք են հելլենացի բարոյիցն : Քանզի կալեալ սոցա զքաղաքն զայն ի ձեռն Անտիգոնոսի, ընդ սուր հանին զարս աւաղս և զհոյակապս. և զմնացեալն կէս մի վաճառեցին, և կէս մի առեալ առաքեցին կապեալ ոտիւք ի Մակեդոնիա, և ի ստոր կութիւն վարեցին զաղայս և զկանայս՝ և առեալ բաժանեցին յիւրեանս զերրորդ մասն զարծաթոյն մթերելոյ, և զերկուսն տային Մակեդոնացւոցն : Բայց այդոքիկ դործեցան ըստ իրաւանց վրէժխնդրութեն : Քանզի եթէ անագորոյն կիրք իցեն զվշտ զայն առ զայրոյթ բարկութեանն հասուցանել արանց համազգեաց և մերձաւորաց, սակայն ի հարկ իրացդ՝ քաղցր է բանգ՝

լատ Սխմոյնիդեայ բանին, և ոչ 'ի գծին-
դակաց ինչ. իբրոու որ դարման և յադուարդ
'ի ներքա բերեն հոգւոյն՝ որ ցաւագին կայ
'ի սրտմտութեան բարկութեանն և վառ և
բորբոք է:

Իսկ որ ինչ յետ այնորիկ գործեցաւ
ընդ քաղաքն Է այն, չէք այնմ պատրուակ
ոչ լաւութեան ինչ և ոչ հարկի բանագա-
տութեան 'ի չքմեղս Արատոսի: Քանզի
զայն քաղաք առեալ Արդոսացւոցն 'ի
պարզեւ յԱնտիգոնոսէ, և հաստատեալ
միւսանգամ շէն յարդարել զնա, յայն-
ժամ Արատոս զորավար 'ի ժամանակին և
կարգեալ ևս 'ի գործ անդր, վճիռ 'ի ներքա
բերեր՝ մի և ո Մանտինիա կոչել զնա, այլ
Մնտիգոնիա. զոր և կոչեն մինչև ցայսօր
ժամանակի: Եւ այսպէս ուրեմն 'ի նորա
ձեռն փարելն այն Մանտինեա իսպառ 'ի
միջոյ բարձաւ, զի եկաց մնաց նա այնուհե-
տե քաղաք անուանակիւ մարդածախիցն
նորա:

Բայց յետ այսորիկ Կղէոմնէա 'ի պար-
տութիւն մատնեալ 'ի մեծ պատերազմի
մերձ 'ի Սելլուսիա, թողոյր լքանէր զՍպար-
տիա և նաւադնաց լինէր յԵգիպտոս. իսկ
Անտիգոնոս շուք զամենայն և զհիւրամե-
ծարտութիւն ցուցեալ Արատոսի գաւանայր
զնայր 'ի Մակեդոնիա: Իբրեւ անդ նա 'ի
խոթութիւն անկանէր, առեալ զՓիլիպ-
պոս ըն յարբունա հասեալ՝ զպայազատ
թագին՝ առաքէր 'ի Պեղոպոննիսոս, պա-
տուէր տալր նմա յարել անձկանօք յԱ-

րատոս, և 'ի նորա ձեռն յայց ելանել քաղաքաց քաղաքաց, և 'ի ծանօթութիւն գալ Աքայեցւոց: Իսկ Արատոս առեալ ժողովեաց զժիլիարսոս, և այնպէս իմն գեղեցիկս գատախարակեալ հրահանգեաց, որպէս զի և 'ի Մակեդոնիա առեալ գարձուցաներ զնա կարեւոր մանրմութեամբ առ ինքն, և ինամուտ նախանձախնդիր իրացն Հելլենացւոց:

Իսկ իբրև մեռաւ Անտիգոնոս, արհամարհեցին Եսողացիք զԱքայեցւոժքն վասն յուլութե կենաց նոցա, քանզի և սոփորել էին նոքա 'ի փրկութիւն յայլոց ձեռն, և 'ի զէնս Մակեդոնացւոցն ապաւինեալ ինքեանք պարապորդ վարելին կեանս և անկարգս: Ապա հորդան 'ի Պեղոպոննիոսս տուեալ նոցա, և ըստ բերման յուզեջանդ աւար հարեալ զերկիր զՊատրեացւոց և զԿիւմեացւոց, մեռցան 'ի Մեասենէ և յազարտ վարելին: 'ի պրամուտութիւն բրգեցաւ Արատոս, և տեսեալ ևս զի Տիմոքսենէս որ յայնժամ զորավար Աքայեցւոց ժամովաճառ յուլանայ, իբրև և 'ի կատարած ևս եր նա իւրոյ իշխանութեանն, կանխեաց աւուրս հինգ (քանզի և ընտրեալ իսկ եր ինքն փոխանակ նորա) և առ զանձամբ զզորավարութիւնն խաղալ գնալ 'ի Թիկուսն Մեասենացւոց:

Ապա զորաժողով արարեալ Աքայեցւոց, որոց մարմինքն ոչինչ քաջակիրժք, իսկ ոգիքն վատեալ 'ի գործ պատերազմի, ուստի և հարան խորտակեցան մօտ 'ի Նա-

փիւս : Կարծեաց իմն այնպէս Արատոս՝
եթէ յայնժամ յանգղնագոյնս զօրավա-
րեաց . ուստի և այնուհետեւ լքաւ բեկաւ-
այրն , և սրտաթափ սրտաբեկ լինէր 'ի գոր-
ծոյն . զի եթպէտ և բազում անգամ ժամ՝
բարեպատեհ ընծայեցաւ նմա հարկանել
վանել զԵտողացիս , զանց արար և թող
տայր նոցա այնպէս բազում խեղուութեամբ
և ստահակութեամբ իբրու 'ի շուայտու-
թեան գիներբուս՝ աղուանալ նոցա 'ի Պե-
ղոպոննիսոս :

Ապա Աքայեցիք անգրէն միւսանգամ
մատուեն տատանել 'ի Մակեդոնիա կողմն՝
ածէին բերէին զՓիլիպպոս միջամուկս յիրս
լինել հելլենաց . ահն ունէին զնա հեշտ և
բազմալի տեսանել յամենայնի 'ի շնորհս
մտերմութեան նորա և վստահութեանն
առ Արատոս : Բայց յայնժամ ամբաստան
զԱրատոսէ կացեալ Ապեղղէս և Մեդա-
ղէոս և այլք ևս յաւազանւոյն , ունին մա-
տոյց արքայ և յնտրութեան զօրավարին
Թևակոխեալ 'ի կողմն հակառակորդաց ,
գուն գործեաց ընտրել Աքայեցւոց 'ի զօ-
րավար իւրեանց զԵպերատոս : Այլ իբրեւ
սա արհամարհ գլխովին գտաւ առ Աքայե-
ցիս , և անգուստ Արատոս ձեռնթափ ե-
ղե , և 'ի պիտանեաց գործեցաւ և ոչինչ ,
յայնժամ խելամուտ եղև Փիլիպպոս զի
խաբեցաւ 'ի խորհուրդս իւր . և անգրէն
հակամիտեալ առ Արատոս՝ ողջոյն անձ-
նատուր նմա լինէր . և 'ի լաւագոյնսն անգր
յաջողեալ 'ի գարծան և բարգաւաճեալ 'ի

տէրութեանն և 'ի փառան, համբաւն զնմա
նէն կախեալ կայր. իբրու այն որ 'ի նորա
ձեռն միայն՝ յաջողեսցի նա 'ի փառս և
աճեցուն լինի: Եւ այսպէս տալա առհա-
սարակ զհամբաւի հարաւ Արատոս իբրեւ
գատափարակ ճարտար՝ ոչ ընկերհաշտու-
թեանն միայն, այլ և արքայութեանն գլխ-
խոյճն: Քանզի և խորհուրդք նորա քաջա-
խորհուրդք և քաղաքավարութիւն կենաց՝
արդարեւ իբրեւ երանգ գեղեցիկ գովոց
այնպէս հատեալ ցոլանային 'ի գործան
արքային: Եւ անշուշտ՝ փարեւին այն չա-
փաւորութիւն պատանւոյն Փիլիպպոսի
առ Լակեզեմոնացիս մնաստկարան, և նո-
րա բանախօսութիւն այն ընդ Արեւտացւոցն՝
որով յինքն 'ի սակաւ աւուրա յանկոյց ող-
ջոյն զկզղին. գարձեալ և արշաւան նորա
ընդգէմ՝ Ետողացւոցն զօրաւոր յոյժ. այս
ամենայն փառս յաւելին Փիլիպպոսի իբրեւ
հեշտալուր առն, և Արատոսի՝ իբրեւ ողջա-
խորհ խորհրդականի:

Յայտնանէ տալա սաստիկ ևս խանդացան
ընդ նա աւագանին. և տեսեալ ևս զի գա-
մագիտ չլինին 'ի ծածուկ ամբաստանու-
թեամբք, սկտան յայտնի նախատեղ զնա.
և 'ի կոչունան ընդգէմ՝ դառնալ նմա բա-
ղում լորութեամբ և խեղկատակութեամբ:
Էր երբեմն՝ զի և յետ ընթրեացն 'ի գնալ
նորա 'ի խորան իւր, հետամուտք քարա-
ձիգք եղեն նմա. 'ի սրտմտութիւն բրդե-
ցաւ Փիլիպպոս և գատակնքէր զքարաձիգան
'ի տուգանս քսան տաղանդաց. իսկ իբրեւ

եաւես՝ զի և զգործս նորա թաղարտեալ՝ խառով հարկանէին, 'ի մահ մատնեաց զնոսաւ:

Բայց յետ այնորիկ 'ի վեր վաղեալ ամբարձաւ Փիլիպպոս 'ի գեղեցիկ բախտէ ելից իրացն, և առականալ նշաւակէր զքանկութիւնսն զիւր զբազում և զմեծամեծս և տնկակից նորա չարութիւն՝ հակառակ ընդադոյս կրիցն 'ի վերին երեսան թափ հարեալ և յերևան եկեալ՝ տակաւ մերկանայր խայտառակէր զբարս քունն: Նախ առաջին թշնամանեացն առանձինն զիւրսերն Արատոս 'ի կին նորա և ծածկեալ մնաց բանն հարուստ ժամանակ, զի էր նա հիւրընկալեալ 'ի տան անդ Արատեանց: Իսկ երկրորդ անգամ՝ վայրենացաւ նա 'ի գործս քաղաքականսն, և յայնի իսկ ուծացաւ 'ի ծերոյն Արատոսէ, և խիթայր կասկածէր զնմանէն 'ի գէպսն Մեսսենացոց: Քանզի աղմուկ շփոթից յուզեալ 'ի Մեսսենացիս, խաղաց զնաց Արատոս 'ի թիկունս նոցա և բայց Փիլիպպոս կանուխ հասեալ 'ի քաղաք անգր, սաստիկ ևս խռովութեամբ ձգեաց ընդ միմեանս զքաղաքացիսն և առանձին ուրոյն հարցանէր զքրազլուխս Մեսսենացոց, արդեօք օրէնք ոչ գուցեն նոցա ընդգէմ խաւժանին և ուրոյն գարձեալ զգլխաւորս խաւժանին, արդեօք ձեռն և բազուկ չգուցն նոցա ընդգէմ բռնակալացն: Ուստի և խղախոյս առեալ երկոցուն ևս կողմանցն, յայնժամ իշխանքն խնդրեցին 'ի գիպահոջ առնել զհռետորս խաւժանին և այլ նոքա յառա-

Ջամաւի եղեալ բազմութեամբ խուժանին,
տապաւոր արկին զիշխանն հանգերձ այ-
լովք բազմօք իբրեւ երկերիւր արամբք :

Իբրեւ 'ի գառնութեան յայն գործն յա-
ջողեցաւ փիլիպպոս, և 'ի գրգռութիւն և
ևս յուզեաց զՄեսսենացիս ընդ միմեանս,
գայր ապա հասանէր անգր Արատոս . և
յայտնի իսկ խոժոռեալ յոյժ ցուցանէր
զանձն, և զիւր ևս որդին ոչինչ արգել
կարձեաց 'ի գառնապէս կշտամբանացն՝
զոր կշտամբէր նա զփիլիպպոս և թշնամա-
նէր : Եւ թուէր իմն այնպէս եթէ պատա-
նին 'ի սէրն հարեալ էր փիլիպպոսի, քան-
զի և յայնժամ գարձուցեալ առ նա զե-
րոսն ասէր ցնա, եթէ յետ գործայն այ-
նորիկ զոր գործեաց նա՝ այնուհետեւ ոչինչ
զեղանի երեւի նա նմա . նա՝ և քան զամե-
նայն մարդ յոյժ անդեղեայ է : Թէպէտ և
պատասխանի չեա նմա փիլիպպոս, սակայն
և թուէր իմն պատասխանի առնել 'ի պրո-
մտութիւն բարկութեան իւրոյ, զի ստեպ՝
'ի խօսել պատանւոյն՝ պրանէր և քրթմիջէր .
բայց իբրեւ այր համբերատար և հեղ բնու-
թեամբ և հանգարտ այնպէս կալաւ զձե-
ռանէ ծերոյն Արատոսի և առեալ զնա
արտաքս 'ի Թատրոնէն՝ ածէր յԵթովպոսե
զոհ զոհել Արամազդայ և դիտել զննել
զգլեակն զայն զքաջամուր՝ ոչինչ պակաս
քան զԱլիքոկորնթոս . իսկ թէ և պահա-
պան գումղ իցէ նորա, այնուհետեւ ահա-
գին է նա մերձաւորացն և անկասկածելի
վայր : Անդ նա ելեալ և զոհ կատարեալ,

առաջի մատուցանէր նմա գուշակն զախոն ,
դիւս զուարակին . իսկ նա առեալ զայն եր-
կողումք ձեռքն՝ ցուցանէր Արատոսի և
Փարիոսի Դեմետրիոսի . մերթ 'ի միոյն
կողմն խոնարհէր , և մերթ 'ի միւսոյն , և
հարցանէր՝ զեւրդ թուի նոցա 'ի սպանդան
անգր , եթէ արդեօք կալցէ՞ զգղեական կամ
գարձուցէ առ Մեսսենացիս : Անդ 'ի
ծաղր հատեալ Դեմետրիոս , ասէր . “ Ե-
թէ քո խորհուրդք իցեն՝ առն ընդահը-
մայի , թող 'ի բաց զվայրդ . ապա եթէ՝
առն թագաւորի , կալցես զգուարակդ զեր-
կոցունց զեղջերացն , . զայն ինչ ակնար-
կէր առական , եթէ 'ի միասին ընդ Ակրո-
կորնթոսի կալեալ Փիլիպպոսի և զԻթով
մատէ , այնուհետեւ իսպառ նուաճեսցի
ընդ ձեռամբ Պերսպոննիոս :

Իսկ անդուստ Արատոս հարուստ ժամն
լուռ և եթ կայր : Իբրեւ ստէպ աղաչէր զնա
Փիլիպպոս՝ ասել զեւր խորհուրդն , եւ
պատասխանի և ասէ . “ Լերինք բազումք
արդեօք և մեծամեծք՝ ո՞վ Փիլիպպէ՝ ե՞ն
Արեւտացւոց . և բազումք ևս Բիովտացւոց
և Փովկէացւոց ամբարձեալք յերկրէ . նո՛ւ
և Ակարնացւոց , 'ի ցամաքի և ծովափնեայ
ամուրք բազումք կան անխաբ վայրաց .
բայց քո ո՛չ տիրացեալ և ո՛չ միում՝ 'ի նո-
ցանէ , քո մտադիւրագոյնս հնազանդեալ
կան հրամանիդ ժողովուրդք առհասարակ
վայրացն : Քանզի և աւաղակաց իցէ ար-
դեօք հասանել ունել զանձաւս , և մտա-
նել որջանալ 'ի գծուարս . իսկ առն թա-

գաւորի չէք ինչ անխաբ և քաջամուր առաւել քան զհաւատ և զքնորհս: Այս քեզ առաջի զծոյն երաց նքատեայ. այս քեզ զՊեղոպոննիսոս. և առաջնորդ զայս քեզ ունելով արշաւանիդ, Թեպէտ և 'ի գոյն չափ հասակի, զորովոր կացեր վերջնոյդ, և տեր առաջնոյն 8: Մինչդեռ տակաւին խօսէր Արատոս, առեալ Փիլիպպոսի զախոնդիան տայր 'ի ձեռս գուշակին, և ձգեալ զաջոյն Արատոսի, ասէր. « Օն առեալ զնապոսք ուրեմն մեք ընդ Ճանապարհն ընդ նոյն,,: Իբրոս այն որ յաղթահարեցաւ 'ի բանից անտի նորա, և 'ի ձեռացն հանաւ քաղաքն:

Բայց Արատոս այնուհետեւ վերջոսնեցաւ յորքուանեացն, և տակաւ տակաւ տեղի տայր 'ի կենակից քաղաքավարութենէն Փիլիպպոսի, մինչ զի և յԵպիւռոս 'ի խաղալ նորա և ազաչեալ զԱրատոս գնալ ընդ նմա 'ի մարտ պատերազմի, հրաժարեցաւ. երկեաւ վատ անուն ժառանգել անձին 'ի գործոց անտի Փիլիպպոսի: Իսկ իբրեւ մեծապէս կորանոք կորոյս Փիլիպպոս զնաւս իւր՝ վանեալ 'ի Հռովմայեցւոց, և նորա յոյժ վատթարեցան իրք, գարձ արարեալ 'ի Պեղոպոննիսոս՝ միւսանգամ Թեակոսիւր խաբել գաւել զՄեասենացիս. բայց իբրեւ նորա խայտառակեցան հաղթք, յայտնի ապա հարստահարեալ զնոսա, աւար հարկանէր զգաւառն նոցա: Եւ այնուհետեւ Արատոս բնաւ իսկ ուծացաւ 'ի նմանէ, և ամբաստանն ևս կայր. մոնաւանդ զի և 'ի

վերայ կացեալ նա թշնամանաց առաջաստին՝ որ 'ի կանանոցի անդ, յոյժ հարեալ խոցեցաւ 'ի միտս իւր, թէպէտ և 'ի ծածուկ յորդւոյն ունէր դրանն. սակայն և ծանուցեալ ևս զթշնամանան՝ կարէր իսկ և ոչինչ առնել նմա որդին. զի զօրութիւն չգոյր նորա 'ի վեճիսնդրութիւն:

Քանզի և փոփոխութիւն յոյժ մեծ և այլանդակ փոփոխեալ Փիլեպպոսի, այն որ թագաւոր հեղ էր և պատանի զգառտ, այր դաւաւ պագշոտ և բռնաւոր մահահոտ թէպէտ և ճշգրիտ՝ ոչ փոփոխութիւն ինչ էր բնութեան առնն, քան թէ խայտառակութիւն նորուն բնութեանն յայնժամ՝ յորժամ և երկիւզ ինչ չէր նմա ուստեք, և այնպէս հարուստ ժամանակ զօղեցաւ 'ի թաքստեան առ երկիւղին չարութիւն նորա: Քանզի և 'ի գործոց անտի նորա ընդգէժ՝ Արատեայ ինքնին առակեալ նշաւակեաց, եթէ գութ սիրոյն նորա առ նա անգատին 'ի սկզբանէ՝ խառն ուրեմն էր 'ի սրտեկառանացն և յերկիւղէն: Ոչ աղաքաւ՝ թէպէտ և հետամուտ զարեն հատանել զաւագ առնն, և կարծեալ ևս այնպէս՝ եթէ ցորչափ նա կենդանի է, ինքն ազատ չէ և ճշ բռնաւոր և կամ թագաւոր, ոչինչ յայտնի բուռն արար առն. այլ պատուէր տայր Ցաւրիովն ի զօրագլխին և բարեկամին իւրոյ՝ ծածուկ հնարիւք սպանանել զայն, իբրտդեղակուր առնել զնա՝ մինչդեռ ինքն հեռի 'ի բացեայ իցէ:

Զայտ պատուէր առեալ Յաւրթմէն՝ մտերմութիւն հաստեաց ընդ Արատոսի և հռակ ուրեմն արդուցանէր նմա գեղ մահու, ոչ արագամահ և բուռն, այլ որ նախ տապ ամեղ եռացուցանէ 'ի մարմինն և հազ գուշնաքեայ. և այնպէս ապա տակաւ առեալ հիւծէ և մաշէ զնո: Քաջիկ խեղամուտ եղև բանին Արատոս. սակայն և այնպէս՝ զի և 'ի բողբջ բաւնալոյն օգտէր և ոչինչ՝ լուռ և հեղաբար տալաւ կրիցն, իբրու որ բնաւորական իմն անտացու անտ և հառարակ. բայց էր զի յոնտանեաց անտի ոմն երբեմն 'ի սենեկին նորա՝ տեսեալ զի և արիւնախառն ևս եթուք՝ զարմացաւ, յայնժամ ասէ Արատոս "Այս ինչ է աւադիկ արդասիք՝ ով Նեփաղովն՝ 'ի բարեկամութեան արցային,,: Եւ այնպէս ապա մեռանէր Արատոս յԵգիոն, իբրև եկաց նա զօրավար եօթն և տասներորդ տնգամ: Յայնժամ Ա յայեցւոյն պատուասիրեալ տնգանօր կատարել նմա յուղարկաւորութիւն, և շիրիմ կանգնել նմա շքեղ և քաջավայելուչ կենաց տանն, անգուստ Սիկեւովնացիք աղէտս համարէին անձանց, զի ոչ առ նոսա թաղեցաւ մարմին նորա. ուստի և ողորեալ ամեղէին զԱքայեցիս տեղի տալ 'ի բանէն: Իսկ վաղնջուց գուլով օրինաց մի զոք թաղել 'ի ներքս պալլապացն, և 'ի նոյն օրէնսն մեծապէս զօրավիգն տայր երկիւղածութիւն կրօնիցն, առաքեցին 'ի Դեղիկիս հարցանել զՊիւթիա և ելանէր 'ի նմանէ պատգամ՝ այսպիսի.

“ Խորհուրդ հարցանեա , Կենսամըրցանակ
 տալ Արատոսի ,
 Եւ ցանգ տօն նըւէր տապաառ արկելոյ
 կարգել Աղբայի :
 Արդ որ միանգամ խիստ և գլժընդակ
 քաջիգ այդ բերցի ,
 Նոյն անփառութիւն իցէ և երկնից ,
 ծովու , և երկրի :

Իբրեւ զպատգամ զայս առին , առհա-
 տարակ ցնծացեալ բերկրեցան Աքայեցիք .
 և մասնաւոր՝ Սիկիւովնացիք . և զառաջն ի
 տօն փոխարկեալ՝ պսակօք բոլորեցան , և
 տպխտակազգեացք առին բարձին վաղվա-
 զակի զգիական յԵգիովնէ ի քաղաքն իւ-
 րեանց , Պէյանս ի նուագ առեալ և պա-
 րերգութիւն կարգեալ : Եւ ընտրեցին սահ-
 մանեցին տեղի բարձր և երեւելի , և անդ
 թաղեցին զնա , իբրու քաղաքին հիմնադիր
 և փրկիչ . և կոչեն զայն վայր մինչև ցայսօր
 Ժամանակի՝ Աբափիս . և կաաարեն տնդ
 զոհ յաւուրն՝ յորում փրկեաց նա զքա-
 ղաքն ի բռնաւորութենէն , և է այն հին-
 գերորդ օր Դէսիոն ամսոյն , զոր Աթենա-
 ցիք կոչեն Անթեստերիոն , և անուն կար-
 դան զոհին Սօդիոն , այն է՝ փրկութեան
 զոհ . և միւս ևս այլ յամենանն՝ յորում
 յիշատակ առնեն ծննդոց առնն : Զառա-
 ջինն կատարէր զոհագործ քուրմն Արա-
 մազդայ փրկողի , իսկ զվերջինն՝ ինքնին Ա-
 րատոսի որդին՝ ունելով վարսակալ ոչ

համակ ապիտակ, այլ կէտ 'ի ծիրանույ. և 'ի նուազ առնուին տալս 'ի ձայն կիթառի ճարտարքն Դիոնիսեայ, և հանգիսակից եր տանին ռափկան ըմբշապեան, ածեալ անգանօր մանկունս և պատանիս, և զհետ ընթանայր տալս ծերակոյտն 'ի բոլորս պատկաց, և 'ի քաղաքացեաց անտի՝ որ միանգամ և կամէր իսկ և ցայսօր Սիկիւով նայիք յաւուրս յիշատակին նշանս գուշնաբեայս պահեն զայսոցիկ 'ի նուիրական պաշտամունսն. այլ շատ ինչ 'ի պատույ անտի անգործ կայ 'ի պատճառս ժամանակին, և այլ ինչ իրաց: Արդ՝ Արատոս ծեր՝ որչափ ինչ արձանագրեցին պատմաբանք, օրինակ զայս եկեաց, և այսպիսի ոք եր նա:

Այլ որ ինչ յազազս որդւոյն նորա, փիլիպպոս այր անգատին 'ի բնին չարարուեալ, անագորոյն և խեռ, գեղս՝ իմն տայր ճաշակել Արատոսի կրտսրոյ ոչ մահաբերս, այլ յիմարեցուցեալ և խելաղկիկս. և այնպէս ժանտացոյց զպատանին 'ի թափս կրից անպատեհս և գժպհիս, և համբուն հակամքեալ 'ի գործս անտեղիս և 'ի կիրս զաղկոս և փնասակարս: Ուտի և կատարած մահուն՝ թէպէտ և այր պատանի ծաղկահասակ եր նա՝ ոչ յազէտս կարգեցաւ հիբացելոյն, քան թէ 'ի կատարած չաբեաց և 'ի փրկութիւն նորա:

Բայց տալս և փիլիպպոս ինքնին 'ի կեանս իւրում զվրէժ ոչինչ գուշնաբեայ զամբարշտութեան իւրոյ ելոյժ Արամազդայ Վանատրի և Հիւրասիւրի: Քանզի հա-

բուած 'ի մարտին առեալ 'ի Հռոմայե-
ցաց, տայր 'ի նոցա ձեռս զամենայն զգոյս
իւր: Եւ մերկ կողոպուտ միանգամայն յա-
մենայն տէրութենէ, և կորուսեալ զամե-
նայն զնաւան՝ բայց 'ի հնգից, և խոստումն
ևս կռեալ տալ տաղանդս հազար, և 'ի
պատանգի ևս տուեալ զորդին իւր, գլխա-
ցեալ թողութին 'ի նա զՄակեդոնիա և ըզ-
հարկատու գաւառան: Անգանօր նա հա-
նապազորդեալ 'ի մահունս արանց լաւաց
և կարևոր մերձաւորացն, արհաւրդք ելից
ողջոյն զարքայութիւնն և ատելութեամբ
անձին: Մի միայն գեղեցիկ նշխար մնա-
ցեալ նմա յամբաւ աղէտան, էր նորա որ-
դին երեւելի և ականաւոր յռապիւնութե-
ւ զնա ինքնին գլխովին 'ի մահ վարեաց նա
'ի մախանացն՝ խանտացեալ զպատին զոր
պատուէին զնա Հռոմայեցիք, և ետ զար-
քայութիւնն միւս որդւոյն իւրոյ Պերսէս-
սի, զոր ասէն ոչ հարազատ, այլ կարծե-
ցեալ որդի, ծնեալ 'ի գերձակ կնոջէ՝ Գնա-
թենիէ անուռ: Եւ է այս Պերսէոս՝ զոր 'ի
հանգէս յաղթանակին ածէր Եմիլիոս. և
'ի նմա վախճանէր ճեռն արքունի Անտի-
գոնոսին: Իսկ անգուստ՝ Արատոսին զարմն
և մինչև ցայսօր ժամանակի կայ մնայ 'ի Սի-
կիւովն և 'ի Պեղենէ:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Պողիպկրատէս այս երեւելի, 'ի սերնդոց անտի Արատոսի, զորոյ զվարան ընծայէ նմա Պլուտարքոս: Բայց երկավաստակ յոյժ և պերճարան և իմաստաստութեամբ յոյժ է այս արձանագրութի Պլուտարքոսի. որպէս յառաջ տարեալ ոք զվերծանութիւնն՝ արգարացուցէ:

2. Ըմբռնէ շատակերք լինելին, առ 'ի հաստահարուած գործել զանդաման: Դարձեալ՝ և 'ի բահ և 'ի բրդ կրթէին զկորովութիւն բաղկացն և զմարմնոյն:

3. Չև էր յայնժամ Արատոս ամաց քսանից:

4. Յոյժ հրաշացեալ է առ մատենագիրս կենդանագիր այս նկարագրութիւն առն բռնաւորի, որ ցանգ 'ի խէթ մտացն հաշիցի և մաշիցի, և իբրև վատախտար քան զամենայն մարդ կեցցէ յաշխարհի:

5. Ինքնին Պողիպկրատէս, որում 'ի ճահ ընծայէ 'ի սկզբան Պլուտարքոն մեր զհրաշալի զայս արձանագրութիւն վարուցս՝ էր 'ի սերնդոցն Արատոսի, և ունէր ևս որդիս երկու. և կայր ցայնժամ զարմն նորա,

այս է՝ ընդ ամս 350 'ի բնէ անտի ժամանակացն Արատոսի:

6. Առակ է Եսովպոսին վասն առնն՝ որ զերիվարն յանձկութեան պահուն փրկէր 'ի ձեռաց հալածչացն, որպէս զի ապա ինքն վերելակեալ 'ի նա՝ վարեցէ միշտ 'ի պէտս իւր: Յիշէ զայս Առակ՝ և Արիստոտէլ և Ուրատիոս:

7. Բայց Պողիւքիոս ասէ, եթէ այր եղեռնագործ էր այլն և գառնագունից արժանի պատուհասից:

8. Այս հանճարեղ խրատարանութիւն ծերոյն Արատոսի առ պատանի Թադաւոր, գլուխ և աւարտ ողջամիտ Քաղաքականին, առաջին և վերջին 'ի ջանան պարտի լինել առն Առաջնորդի: 'Ի սակաւ տողսն առաւել խօսեցաւ Արատոս վասն Ճգրիտ-Քաղաքագիտութեան, քան զայլն՝ 'ի բազում Մատեանս:

ՅՈՒՅԱԿ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐՈՅՍ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՍ	7
ՅՈՒԼԻՈՍ ԿԵՍԱՐ	153
. . . . .	
ԱԳԻՍ ԵՒ ԿՂԷՈՄԵՆԷՍ	267
ՏԻՐԵՐԻՈՍ ԵՒ ԳԱՅԻՈՍ	365
Զ-Գ-Լ-Լ-Բ-Է	433
ԴԵՄՈՍԹԵՆԷՍ	445
ԿԻԿԵՐՈՎՆ	497
Զ-Գ-Լ-Լ-Բ-Է	585
ԱՄԱՏՈՍ	597

Österreichische Nationalbibliothek

+Z162339004

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>